Протоієрей Олександр Кислашко
Сіданіч Ірина Леонідівна

ХРИСТИЯНСЬКЕ ВИХОВАННЯ ДІТЕЙ У СІМ'Ї

Навчально-методичний посібник

Духовна вісь
Київ
2016

УДК 37.014.26(17)
ББК 74.200.5+74.03
К 44

Схвалено і рекомендовано до друку науково-методичною радою Державного вищого навчального закладу «Університет менеджменту освіти» Національної академії педагогічних наук України (протокол №10 від 11.XII.2016 р.)

Керівники проекту:

Д. Новікова, директор ВБФ «Східноєвропейська гуманітарна місія»; магістр менеджменту організацій
М. Плаксін, заст. директора ВБФ «Східноєвропейська гуманітарна місія» магістр педагогіки вищої школи

Рецензенти:

В.В. Олійник, доктор педагогічних наук, професор, дійсний член НАПН України, ректор ДВНЗ «Університет менеджменту освіти» НАПН України;
протоієрей Олександр Трофимлюк, доктор богослов'я;

Кислашко О. П., Сіданіч І. Л.
К-44 Християнське виховання дітей у сім'ї : навч.-метод. посіб. / О. П. Кислашко, І. Л. Сіданіч. – К. : ВБД «Східноєвропейська гуманітарна місія», 2016. – 318 с.

ISBN 978-966-8477-25-6

Призначається для батьків, педагогів, науково-педагогічних працівників, викладачів християнської етики, студентів та всіх, хто цікавиться проблемами сімейного виховання дітей на християнських цінностях.

Навчально-методичний посібник є невід`ємною складовою комплекту християнської літератури Всеукраїнського благодійного фонду «Східноєвропейська гуманітарна місія».

Книга носить позаконфесійний характер на християнських засадах.

УДК 37.014.26(17)
ББК 74.200.5+74.03

ISBN 978-966-8477-25-6

© О. П.Кислашко, 2016
© І. Л. Сіданіч, 2016

ЗМІСТ

ВСТУП ……5

РОЗДІЛ 1. КОРОТКО ПРО ХРИСТИЯНСЬКУ МОРАЛЬ

1.1 Вірування і виховання дітей у народів Руси-України до прийняття християнства…….9

1.2 Ісус Христос і християнство ……..…17

1.2.1 Христос є любов і правда……17

1.2.2 Християнська мораль……...19

1.2.3. Риси християнина…….....29

1.2.4. Благословіння дітей Ісусом……36

1.2.5. Ісус Христос – ідеал виховання……37

РОЗДІЛ 2. ХРИСТИЯНСЬКЕ ВИХОВАННЯ ДІТЕЙ У СІМ'Ї ЧЕРЕЗ ХРИСТИЯНСЬКІ ЧЕСНОТИ ВІРУ, НАДІЮ, ЛЮБОВ……41

2.1 Про християнські чесноти Віру, Надію і Любов у Святому Письмі……41

2.2 Виховання любові до Господа…….....76

2.2.1 Виховання любові до Єдиного Господа……..76

2.2.2 Уповай і шануй Справжнього Бога, не вигадуй для себе іншого кумир…….....97

2.2.3 Звертайся до Господа, прославляй Його і дякуй Йому…….....123

2.2.4. Зміцнюй духовні і тілесні сили в Господі……136

2.3. Виховання любові до ближнього……...149

2.3.1 Хто для нас є ближнім……139

2.3.2 Виховання любові до батьків, вчителів і людей старших за віком……...162

2.3.3 Виховання любові до Батьківщини, народу, його звичаїв і обрядів……...178

2.3.4 Батьківська любов до дітей і їх християнське виховання……..195

2.3.5 Про взаємини батьків з дошкільними, шкільними, позашкільними навчальними закладами……...230
2.3.6 Спільна робота сім'ї та вчителів у процесі виховання свідомої дисципліни…….236
2.3.7 Вибір духовного наставника для дітей…….243
2.3.8 Про стосунки між дівчиною і юнаком та створення щасливої сім'ї……....254
2.3.9 Виховання сміливості, мужності та надійності...294
2.3.10 Виховання християнського миролюбства……..310
2.3.11 Виховання любові до праці…….324
2.3.12 Виховання правдивості……342
2.3.13 Виховання доброчесності……357
2.3.14 Виховання стриманості від спокуси……...371
2.3.15 Виховання покірливості і незлобливості……...381
2.3.16 Виховання доброти……..388
2.3.17 Виховання співчуття та милосердя…….392
2.3.18 Виховання надії і віри в Царство небесне……..401
ДОДАТКИ……..425
СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ……... 438

ВСТУП

Сім’я є спільнотою чоловіка, дружини та дітей. Вона є найважливішою ланкою суспільства, яка виникла з моменту створення Богом людини. Основою для створення цієї спільноти є любов, бо Господь створив людину з любові та для любові.

Саме сім’я є першою школою християнського життя й формування особистості. Вона є середовищем виховання, оскільки тут закладаються звички, навики, норми поведінки, установлюються традиції, зразки поведінки.

Християнське виховання – це найбільший і найцінніший спадок, який батьки можуть залишити своїм дітям. Бути справжніми християнськими батьками означає стати учасниками живого передавання віри. У Старому Завіті написано, що віра передавалася й зберігалася саме в сім’ї: «Щоб ти оповів це синам і внукам твоїм, що я зробив з єгиптянами, і які знаки створив посеред них, щоб вони знали, що я – Господь» (2М.10:1,2), «Спитай у батька, й він звістує тобі, у людей старих – вони ж тобі повідають» (5М.32:7).

Сім’я – це перша спільнота любові, а сімейне життя – взаємна посвята одне одному. Подружжя й батьківська любов має здатність лікування ран, і навіть окремі загрози не знижують її відновлючої дії.

Благополуччя й щастя сім’ї будуються не тільки на природній любові, але й на надприродній, яка скеровує людину до жертви й посвяти. Любов людини народжується й виростає з Божої любові. Тому основою сімейного життя повинна бути досконала й чиста любов без гніву й розбрату, яка вчить жити задля іншого.

Сім’я є не тільки місцем народження дитини та розвитку її тіла, а й місцем формування людської душі. Тому сім’я – це духовна структура у якій дитина зростає духовно. Для цього необхідна Божа присутність. Як їжа потрібна для фізичного формування, так для розвитку душі дитини – духовна пожива.

Сім’я – це колиска життя, колиска Господньої благодаті, яку Творець як Божу інституцію підняв до небувалих висот. У

сім’ї дитина отримує перші й визначальні поняття про істину, дізнається, що означає любити й бути любленим, а відтак, що насправді значить бути собою.

Сім’я розвиває дитину в усій повноті її особистої гідності в усіх вимірах, включаючи суспільний. Лише сім’я, творячи спільну любов до дитини, здатна передати культурні, етичні, соціальні, духовні й релігійні цінності, необхідні для розвитку й добробуту дитини.

Здійснюючи свою виховну функцію, сім’я робить внесок у спільне добро і стає першою школою суспільних чеснот, що потрібні кожному суспільству. Сім’я допомагає дитині зростати у свободі, відповідальності. А це необхідні передумови для виконання будь-якої ролі в суспільстві.

Сучасна українська сім’я, пристосовуючись до економічних, соціальних і культурних змін у країні, повною мірою не реалізує своїх головних функцій, насамперед виховну. Криза сімейного виховання неминуче призводить до кризи суспільства, його деградації, найстрашнішим з яких є духовна криза «людини розумної». Світогляд сучасної дитини часто будується на вчинках і прикладах дорослих, моральна основа яких допускає неморальну поведінку. Засоби масової інформації постійно тиражують культ сили, пропагують розпусту, спрямовують на збагачення за будь-яку ціну – все це є суттєвою протидією здоровому сімейному вихованню. Деформований соціальний процес трагічно позначається на життєвій долі багатьох людей вже з дитинства – бідність, безпритульність, насильство в сім’ї, торгівля дітьми, алкоголізм, наркоманія тощо.

Покликання сім'ї, школи, Церкви – цілеспрямовано вибудовувати, культивувати духовні параметри, норми і ціннісні орієнтири людини. За несприйняття, заперечення псевдоідеалів у дитини вироблятиметься та форма духовності, той її різновид, секуляризований чи навпаки, та світоглядна модель, яка найбільше відповідає сутності гуманної особистості.

Відсутність системності та послідовності у християнському сімейному вихованні призводить до неповноцінного спілкування дорослих і дітей, його змістового збідніння, нехтування нормами моралі. На сьогодні бажано було б усю систему навчання та виховання дітей і молоді доповнити Словом Божим у найширшому розумінні цього слова.

Головне завдання людини – з'єднання з Господом. Якщо це з'єднання можливе в Божественому обліку Сина БОЖОГО, СТАВШОГО ЧОЛОВІКОМ, ТО ПОТРІБНО, ЩОБ ВОНО ЗДІЙСНИЛОСЯ І В КОЖНІЙ ЛЮДСЬКІЙ ОСОБЛИВОСТІІ КОЖЕН З НАС СТАЄ БОГОМ ПО БЛАГОДАТІ, або «причасником Божественної природи» за словами святого апостола Петра (2Петр.1:4). З'єднання з Богом – це головне призначеннядля кожної людини. Спаситель світу Христос відкрив це призначення, сказавши «Будьте досконалі, як досконалий Отець наш Небесний» (Мт.5:48).

У навчально-методичному посібнику «Християнське виховання дітей у сім'ї» ми намагаємось протиставити негативним тенденціям сучасного суспільства, його агресивним антицінностям і антикультурі вічні християнські цінності; в умовах зростаючого потоку інформації, часто негативного впливу ЗМІ допомогти підростаючому поколінню віднайти міцну опору на засадах християнської моралі, плекання духовності, доброти, людяності, милосердя, працьовитості, виховання духовно багатої особистості, яка усвідомлювала б свою відповідальність перед Україною і рідним народом.

Нормою сімейного виховання дітей нарешті має стати присутність Слова Божого. В основу покладаємо християнські чесноти як риси ідеального християнина, якими є Віра, Надія і Любов.

У першому розділі ми висвітлюємо дохристиянські вірування, традиції виховання дітей у народів Руси-України, основи старозавітної педагогіки та Нового Завіту та заповіді Ісуса Христа.

У другому розділі аналізуємо зміст християнського виховання підростаючого покоління, частково спираємось на сучасні педагогічні технології, концепції та методи сімейного виховання.

Навчальний посібник «Християнське виховання дітей в сім'ї» буде бажаним для бібліотек загальноосвітніх навчальних закладів, дошкільних, позашкільних закладів освіти, професійно-технічних та вищих учбових закладів, інтернатів тощо у допомогу педагогам, які бажають використовувати цей посібник в класній, позакласній та позашкільній навчально-виховній роботі та сімейних бібліотек.

Посібник носить позаконфесійний характер, в його основі закладені християнські цінності. Він допоможе педагогові у процесі підготовки до проведення занять із спецкурсів і навчальних програм духовно-морального спрямування, а батькам – виховувати своїх дітей на християнських чеснотах Віри, Надії і Любові.

РОЗДІЛ 1 КОРОТКО ПРО ХРИСТИЯНСЬКУ МОРАЛЬ

1.1 Вірування і виховання дітей у народів Руси-України до прийняття християнства

Коли розглядаємо епоху античності і прилучаємо її до народження Христа, до прийняття і поширення християнства (І ст. н. е.), для східних слов'ян ця дата стане довшою на 988 років. Оскільки виховання було тісно пов'язане з релігійними віруваннями, то тут доцільно коротко розглянути вірування східних слов'ян до прийняття християнства. Початкові вірування були найтісніше пов'язані з життям — із природою свого довкілля, бо цього вимагав господарський побут. Людина хотіла бути з природою в найкращих стосунках, бо ясно бачила, що в усьому залежить від неї, і тому початкова релігія була заснована на боротьбі за своє існування, на певному ставленні до цього довкілля — до сонця, води, землі, дерев тощо, а особливо до звірини. Первісною була віра практична, домова, господарська, необхідна людині на кожному кроці, бо була міцно пов'язана з її працею. Це була релігія реального життя, пізніше хліборобська, як частина життя людини, коли її віра й життя були нерозривно пов'язані сотнями ниток.

Давня віра була вірою *анімістичною* (лат. *animus* — душа, живе), тобто людина вірила, що все кругом неї живе: почуває, розуміє, має свої бажання, бореться за своє існування, як усяка жива істота, а тому до природи первісна людина ставилась, як до істоти живої. Культ природи стояв в основі первісного релігійного світогляду, а релігія була одухотворенням усього довкілля. Тому людина все довкілля почала уособлювати, олюднювати, віра ставала антропоморфічною (гр. *antropos* — людина). Ці три елементи — анімітизм (живлення), анімізм (одухотворення), антропоморфізм (олюднення) — становлять основу дохристиянського вірування. Це бачимо в усьому житті й у всіх віруваннях давньої людини, бо сонце, зорі, місяць, вогонь, вода, рослини, звірі, каміння, дерева, вітер, зілля та ін., — усе це живе, має свою душу, чоловіковидне.

Анімізм і антропоморфізм — це основні риси дохристиянського вірування: усе кругом живе, як і люди, усе народжується й помирає. Риси ці пережили довгі століття і живі в нас іще й тепер у наших піснях, казках, загадках, приказках, у мові тощо. У народних творах небесні світила, дерева, рослини, квіти, річки, звірі, каміння, вітри і т. ін., — усе було живе й олюднене, і дохристиянській людині це не була проста метафора, як це сприймаємо тепер, — це була для неї релігійна правда.

Звичайно, стародавня язичницька віра не мала якоїсь послідовної глибокої системи, не мала якихсь своїх непохитних догматів, а тому з бігом часу легко змінювалася, як

змінювалася й географічно, у різних місцевостях. Проте основне в ній трималося незмінно: природа жива, нею керують різні боги, що шкодять або допомагають людині, але шкідливих богів можна вмилостивити.

Як свідчить наш Початковий літопис, різні племена наших предків жили дещо відмінним життям. Поляни були «кроткі й тихі», мали установлений шлюб, забороняли братися з кровною ріднею (ексогамія). Навпаки, деревляни «живяху звірьским образом, живущи скотьски, і убиваху друг друга, ядуще все нечисто, і браченья в них не биша, но умикаху у води дівица» (за Іпат. Літоп. ст. 7). Так само було і в радимичів, сіверян, в'ятичів, а жінок вони мали й по кілька. Поляни були вже землероби, а інші жили ще вловами, бортництвом (бджільництвом), звіроловством, риболовством тощо. Тому й релігійні вірування різних слов'янських племен не були цілком однакові — у полян, скажімо, вони були більш розвинені й чеснотні, ніж у народів лісових.

Найдавнішою була віра в конкретні предмети — це конкретний антропоморфізм, а пізніше розвинулася й віра в саму ідею цих предметів, у їх духа. Звичайно, поділити дохристиянські вірування нашого народу, на якісь точні часові відрізки майже неможливо, бо підставового для цього матеріалу не маємо.

Однак все вказує, що об'єктом релігійного шанування в нас, як і в слов'ян взагалі, було все сильніше від людини в навколишній природі, все, від чого людина залежала в своєму щоденному житті, а найперше в житті господарському: небесні світила — сонце, місяць і зорі; природні стихії — вогонь, вода, земля, повітря, а також світи — рослинний, тваринний, мінеральний тощо.

Економічний, політичний і культурний розвиток племен зумовив розгортання в їхньому середовищі інтенсивних етноконфесійних процесів. Останні особливо торкнулися племен, розселених у середньому Подніпров'ї, де поляни, що теж називали себе русами, разом з уличами, тиверцями, древлянами, сіверцями та іншими племенами започаткували розвиток нової етноісторичної спільноти — українського народу. В соціально-економічному відношенні це був період розкладу первіснообщинного ладу, зародження феодальних відносин, формування державності Руси-України. У світоглядно-релігійному плані це був час, коли «зустрічалися» розвинуті демоністичні уявлення з формованим політеїстичним язичництвом і їх Богами Родом, Перуном, Хорсом, час глибоких релігійних колізій свідомості індивіда як особистості, що виділялася з первісної общини і все активніше шукала світоглядних і морально-цінних орієнтацій для реалізації своєї потреби в самодіяльності.

Формування і підготовка підростаючого покоління розвивалися відповідно до загальних законів і закономірностей, традицій і особливостей родового і племінного виховання. Виховання дітей мало наслідувальний характер, проте вже існували заборони-застереження: «обережно, можеш ушкодитись»; «не смій, залиш у спокої» тощо. Беручи участь в усіх видах діяльності дорослих, діти поступово інтегрували в суспільство. Виховання здійснювалось у процесі трудової діяльності шляхом наслідування. Виділяли три вікові групи: діти і підлітки, повноцінні та повноправні учасники життя (здобували засоби для життя, народжували дітей) та старики (передавали досвід дітям через легенди, казки, бувальщини, пісні, ритуали, закони тощо).

За групового шлюбу батько залишався невідомим і провідна виховна роль належала матері. Основними формами материнського впливу на дитину були пестощі, годування, формування певних рис характеру. За матріархату діти виховувались під опікою матері до 5—6 років. Потім хлопчиків передавали до чоловічих жител, дівчат – до жіночих, де їх виховували старики, старші діти до настання повноліття. Незважаючи на відсутність парної сім`ї, хлопці набували необхідного статевого виховання, знайомилися з чоловічими видами діяльності (полювання, виготовлення зброї, знарядь), залучались до чоловічих розваг тощо. Зростання дівчат відбувалося в процесі засвоєння жіночих навиків до праці. Воно ще не було окремою формою суспільної діяльності, здійснювалось під впливом віри в магічні дії, забобонів, прикмет. Основними методами родового виховання були пояснення, наслідування, переконання, заохочення і спонукання.

Поступово під впливом економічних змін рід утрачав своє значення, розпадаючись на малі родини (мали своє господарство, житло, поле, худобу). Виховання ставало окремою формою суспільної діяльності, забезпечуючи передання первинного досвіду виховання, етнізації та соціалізації дитини в давній сім`ї та суспільстві.

Протягом тисячоліть землеробство було основною галуззю господарства слов’янських народів. Перші відомості про обробіток ґрунту примітивними знаряддями на території України сягають до ранньої фази Трипільської культури (IV–III тис.до н. е.).

Землеробський тип господарства, успадкований з часів загальнослов’янської етнічної спільноти, довгі віки визначав характер розвитку всіх сфер економічного й соціального життя східнослов’янських народів. Його вплив відчутно позначився на матеріальній та духовній культурі й, зокрема, на традиціях, звичаях та обрядах.

Звичаї народу — це ті прикмети, за якими розпізнається народ не лише в сучасному, а й у його історичному минулому.

Народні звичаї охоплюють усі ділянки громадського, родинного і суспільного життя. Звичаї — це ті неписані закони, якими керуються в найменших щоденних і найбільших всенаціональних справах. Звичаї, а також мова — це ті найміцніші елементи, що об'єднують окремих людей в один народ, в одну націю. Звичаї, як і мова, виробилися протягом тривалого життя і розвитку кожного народу.

У всіх народів світу існує повір'я: той, хто забув звичаї своїх батьків, карається людьми і Богом. Він блукає по світу, як блудний син, і ніде не може знайти собі притулку та пристановища, бо він загублений для свого народу.

Особливий уплив на виховання наших предків мало їх суспільне життя, де, як в дзеркалі, відображалось їх духовно-моральне виховання.

Про суспільне доісторичне життя маємо небагато джерельних відомостей. Люди жили патріархальним родовим життям. Родина була міцна, на чолі її стояв батько. Кілька родин становили рід, на чолі якого стояв старший у роду чи літами, чи з вибору. Після смерті батька родина не ділилася. З бігом часу влада родових старшин збільшувалася, а часом трималася й одного роду, звідки пізніше й постала наша керівна династія. Держави, як суспільної об'єднуючої організації, на початку довго не було.

Жили переважно в сільських місцевостях, серед свого поля (зі старослов. «село» — це поле), але рано появився й «город» — загороджене місце, належно укріплене, щоб охороняти свій люд від нападу ворога. Городи (міста) ставили на місцях менше доступних для нападу ворога — на кручах при річках, на пагірках, обносили їх валом і обкопували ровом. Таких городів, фортець від нападу ворога на нашій землі було багато, чому скандинави звали Русь «Гардарікі» — «царство городів». Ті городи, що лежали при більших річках або при більших дорогах, помалу розрослися в правдиві городи-міста.

З IX ст., десь року 862-го постала в нас уже й держава, але попередні родові звички міцно трималися, чому князь у нас тривалий час був без якоїсь більшої сили, — він був тільки військовим провідником та охоронцем родів, а фактичну силу й надалі мали старші в роді, старшини, що рано перетворилися в княже боярство. Князя завжди контролювало віче — рада старших, яке часто збиралося й мало в своїй руках фактичну владу, а князь був лише їхнім виконавцем.

У своєму житті наші предки були прості й витривалі, ласкаві й людяні за вдачею, щиросерді й відкриті. Про слов'янську вдачу добре пише Маврикій (VI ст.): «Слов'яни дуже терпеливі й легко зносять всяку нужду, спеку, дощ, голод і холод, брак одежі, вони свободолюбні: не хочуть нікому

служити чи бути під чиєюсь владою. Своїх рабів вони не лишають у неволі назавжди, але визначають для неволі певний час, і потім дають на вибір, — чи схочуть вернутися на батьківщину з певною нагородою, чи позостатися в них, уже як вільні земляки».

Наші предки любили чистоту. Про це свідчить уже те, що вони голили собі бороду й голову, полишаючи тільки чуба, а в пізніший час українці славилися власне своєю чистотою.

За слов'янськими віруваннями, кожен, хто приходить у хату, стає під охорону родинного бога, а тому заборонялося таких людей кривдити. Скривдити гостя — це скривдити родинного бога. Гостя шанували всі стародавні народи, а особливо слов'яни, тому слов'янська гостинність здавна стала прислів'ям у їхніх сусідів. Прийняти подорожнього, помити йому ноги, нагодувати й спати покласти — це обов'язок кожної порядної людини. Не вільно питати гостя, хто він, аж поки він не спочине або сам не скаже.

Тарас Шевченко в своїй поемі 1845 р. «Наймичка» подає, що невістка Катерина помила ноги своїй збідованій подорожній, наймичці Ганні, — тут відгук стародавньої гостинності.

Багато найрізніших чужих письменників оповідають про слов'янську гостинність. Імператор Маврикій (VI в.) пише так: «Слов'яни сердечні до чужинців, гостять їх у себе, і дружньо проводять їх з місця на місце, куди їм треба. А коли через недбальство господаря стане гостеві яка кривда, то проти такого господаря озброюється його сусід, бо кривда для чужинця, то безчестя для всіх».

Стародавні звичаї про гостя й гостинність позосталися в нас ще й досі і свято додержуються. Коли гість приходить до кого хоч би й за простою справою, мусить вступити в хату бодай на хвилину. Коли гість у хаті, не годиться господареві того часу лежати. Звичайно, гостя садовлять на найкращому місці в хаті, а коли на лаві, то конче її чисто витруть з порохів. Гість мусить сісти, бо інакше не будуть сідати в хаті старости. Просять сідайте, щоб старости сідали! (приказка).

Суспільний стан жінки в слов'ян взагалі, і в наших предків зокрема, не стояв на низькому рівні, як то було звичайним у багатьох народів. На обов'язку жінки знаходився дім — нагляд і виховання дітей, виготовлення їжі й одягу для всієї родини, чому вона й звалася в нас здавна почесним ім'ям «дружина», від слова «друг» — товариш, а «товариш» — довірений при товарі, цебто маєтку, худобі (пізніше — пастух).

Моральний стан жінки стояв у нас дуже високо, — пам'ятки наші не знають навіть слідів якогось стадного співжиття з жінкою чи поліандрії (многомужжя). Якогось снохацтва (життя батьків з невісткою) в нас ніколи не було, про що свідчить Початковий літопис.

Чужинні історики: візантійці, араби, німці позоставили нам багато свідчень, що слов'янські жінки були дуже вірні своїм чоловікам, — усі вони дивуються такій вірності й відданості, бо в них того не було. Візантійський імператор Маврикій (VI ст.) свідчить про слов'ян: «Слов'янські жінки чесні понад людську можливість, так що більшість їх не вважають можливим пережити смерть свого чоловіка, а тому добровільно задушують себе, бо для них вдовине життя — то вже не життя».

Жінка підлягала чоловікові й корилася йому. З глибокої давнини був у нас обряд на весіллі, щоб молода після вінчання роззувала свого молодого на знак віддання й покори йому. В Іпатіївському літопису розповідається, що княжна полоцька Рогніда Рогволодівна не хотіла виходити заміж за князя Володимира й сказала: «Не хочю розути робичичя!» (бо кн. Володимир був сином рабині).

Одноженства, як правної інституції, у нас не було, та воно було фактичним у простого народу, особливо в полян. Однак у людей багатих та в князів було многоженство, бо вони могли утримувати собі й кілька жінок.

Про якесь релігійне обмеження жіночих прав давні пам'ятки не згадують, бо їх певне й не було; скажемо, напр., у фіннів жінкам заборонялося дивитися на богів.

Діти шлюбні й нешлюбні мали однакові права, а навіть право на княжий уділ; сам князь Володимир був «робичичь», — син рабині, нешлюбний син князя Святослава від рабині Малуші з Любеча над Дніпром. Старе наше право скоро зрівняло жінку в правах з чоловіком, і, скажемо, за вбивство жінки чоловік платив стільки ж, як і за вбивство кожного іншого. Жінка в нас стояла безпосередньо по чоловікові, і по смерті його вона правно ставала головою своєї родини. Вдову в нас завжди поважали і юридично підтримували, у піснях опоетизовували.

Про форми стародавнього в нас співжиття наших чоловіків та жінок маємо звістку, яку подає нам Початковий (Іпатіївський) літопис: «Поляне своїх отець обичай імяху тих і кроток, і стидініє к снохам своїм, і к сестрам, і к матерем своїм, і снохи к свекровам своїм, і к деверем велико стидініє імуще». Отже, кровного співжиття (ендогамія) в нас не було, а це показує високий ступінь родинного стану, і жінку собі брали звичайно з іншого роду.

В давнину, звичайно, жінку брали з іншого роду (ексогамія), але це рано в нас змінилося — стали брати з роду свого (ендогамія); ось чому й тепер навіть дошлюбний зв'язок дівчини з хлопцем із свого села не такий соромливий, як з чужим.

У нашого народу говориться, що Божий і людський закон наказує наділяти, чим є змогу, своїх дітей, коли вони

паруються. Крім слова «віно», є в нас ще й слово «придане» — що придається доньці на нове її господарство.

Серед жінок багато було сміливих і відважних. Грецький історик оповідає, що в війську князя Святослава (помер 972) було багато жінок, по-чоловічому одягнених і озброєних. У війні з греками вони завзято билися.

Чесність дівчини («вінок») глибоко бережеться в родині. Коли дівчина втрачала вінка, її насильно обстригали. Така дівчина звалася «стрига», або «покритка», ще й заборонялося ходити з відкритим волоссям, вона обов'язана була покривати голову хусткою.

Коли про дівчину піде слава, що вона втратила вінка, то парубки вимастять ворота до її двору дьогтем чи смолою.

Коли дівчина вкрала що, то її так само стригли. Про це пише Т. Шевченко:

Була чутка, що стрижену
В Умані водили
По улицях, — украла щось...

А то бувало, що злодійку водили по селу з музиками.

Українські жінки завжди цокотухи, люблять говорити без кінця та ще й з уживанням рухів рук. М. Вовчок в одному реченні глибоко це описала: «Цокотали дві молодиці, розходились і знов сходились, та все махали руками, наче горох молотили».

«Спокійна й тиха» вдача слов'ян мирного часу мінялася не до пізнання під час війни. Вони завжди були хоробрі й завзяті вояки.

Військову хоробрість наших предків значно збільшувало ще й їхнє вірування, що полонені будуть служити ворогові й на тому світі, чому вони не здавалися в полон. У «Слові о полку Ігореві» князь Ігор, коли побачив затьму сонця (1 травня 1185 р.), що віщувала йому лихо, а може й полон, промовляв до своїх вояків: «Братіє і дружино, — луце (лучче) ж би потяту бити, неже полонену бити».

Багато маємо різних свідчень, що наші предки були роботящі, про що склалося чимало й приповідок, напр.: Гріх дармувати. Раз дане слово — закон, і ламати його не вільно, а хто зламає, того жде кара на цьому світі й на тому.

Розглянувши коротко релігію, обряди, звичаї, суспільне життя наших предків, які жили в VIII ст. до н. е. і X ст. нової ери на території Наддніпрянщини і від Карпат до Дону, можна зробити висновок, що вони створили оригінальну і гуманну систему виховання. Ця система не тільки відображала досвід народу у вихованні молодого покоління, а й ті соціальні взаємовідносини, всередині яких вона виникла і розвивалася. У старослов'янському роді, а пізніше в сім'ї, виховували в дітей і підлітків повагу до людей, зокрема до старших, працьовитість, стійкість, хоробрість, витривалість, чесність, правдивість,

дбайливе ставлення до слабких і хворих; їх знайомили з землеробством, скотарством, різними ремеслами, які на той час вже розвивались і вдосконалювались. У вихованні дітей і підлітків, що відбувалося, головним чином, у процесі їх участі в повсякденній трудовій діяльності дорослих людей, велике значення мала народна творчість: пісні, прислів'я, приказки, казки, в яких відобразилася народна педагогіка.

Дітей і підлітків дорослі люди навчали володіти зброєю, без якої не можна було обійтися як на полюванні, так і під час захисту від нападу ворожих племен. У вихованні дітей особливо велику роль відігравала жінка-мати.

З появою і зміцненням міст зростала мережа шкіл грамоти, ремесел і промислів, з`явилися школи для підготовки духовних осіб. Це був час розвитку першоукраїнської писемності, зв`язків між слов`янськими союзами.

Докняжа доба (початок І тис. до н.е.) характерна розквітом природничо-наукових знань, які, хоч і не розчленовувалися на окремі галузі, сприяли осмисленню і трактуванню явищ природи. Остаточно сформувались і розвинулись народна метрологія, методи обчислення, форми запису результатів розрахунків, обчислень тощо. Математична освіта була доступна широким верствам населення, людям різних професій (зарубки на побутових предметах, колодах і палицях, записи на берестових грамотах тощо). Українці до княжої доби широко використовували знання фізики і механіки, хімії, користувалися верстатами, володіли ливарним мистецтвом, будівельною та архітектурною майстерністю.

Добре розгалужене народне господарство не могло існувати без школи, відповідної науки, у т.ч. й педагогіки, що досягла високого розвитку у період виникнення і розквіту Київської Русі (першого державного утворення українського народу), за яким закріпилася назва княжої доби.

У VIII і на початку IX ст. утворились такі порівняно великі східнослов'янські ранньофеодальні держави: Київська земля, Новгородська земля, Приазов'я і Причорномор'я. Найбільшими були Київське і Новгородське князівства, які в IX ст. об'єдналися під владою Києва і поклали початок існуванню могутньої давньоруської держави — Київської Русі з давньоруською народністю, з єдиною мовою, спільною культурою і територією — колиски братніх східнослов'янських народів: російського, українського і білоруського. У зв'язку з економічним розвитком Давньої Русі і зміцненням у ній влади князів посилилася і роль глави сім'ї (батька) як господарського керівника і наставника дітей. У цей час виховання дітей уже не могло обмежитися тільки сімейними стосунками. Державі були потрібні добрі воїни-дружинники для захисту її від ворогів, а також письменні люди для ведення переговорів із

представниками інших країн, для укладання з ними торгових і мирних договорів, для збирання різних податків з населення.

Перші літописні київські князі разом з вирішенням важливих політичних і військових проблем державотворення опікувалися розвитком науки та освіти. Літописи розповідають не тільки про військову силу, а й мудрість, освіченість, ученість українських князів, їх ратників та простолюдинів.

Князі Рюриковичі (Олег, Ігор, Ольга, Святослав) заклали підмурок державної освіти і виховання. Основними закладами освіти цього періоду, що діяли до прийняття християнства, були школи грамоти, де діти навчалися читати, писати, лічити. До 988 р. ці школи були носіями хліборобської культури, народних вірувань, традицій, звичаїв, обрядів. Крім здобуття формальних знань, діти знайомились із суспільними і природними явищами, побутом людей через засоби фольклору: казки, билини, приказки і прислів`я, пісні тощо. Вони усвідомлювали етичний ідеал свого народу: чесність, доброту, щирість, працьовитість, вірність. Ці народно-поетичні твори стали не лише засобом морально-естетичного та патріотичного виховання, а й джерелом окремих історичних свідчень.

На основі східнослов`янської протописемності та літер грецького алфавіту в IX ст. було створено загальновживану азбуку – глаголицю. Азбука робила освіту доступнішою для широких верств населення Київської Русі.

Історичний розвиток вимагав переходу від язичництва до однієї із світових релігій. Князь Володимир віддав перевагу християнству. Охрещення у 988 р. Київської Русі сприяло залученню її до європейської культури, християнської моралі, духовному і культурному єднанню різних народів, позначилося на освіті та писемній справі.

1.2. Ісус Христос і християнство

1.2.1 Христос є любов і правда

Бог є любов. Таким явив Себе Бог у втіленому на землі Сині Божому, Господі Нашому Ісусі Христі. “Так полюбив Бог світ, що віддав Сина Свого Єдинородного, щоб всякий, хто вірує в Нього, не загинув, а мав життя вічне” (Ів.3:16). Ось що привело любов Божу на землю.

Земний подвиг Господа нашого Ісуса Христа — це подвиг любові. Спаситель навчав: “Немає більшої за ту любов, як коли хто покладе душу свою за друзів своїх» (Ів.15:13). І сам Він перевищив цей найвищий ступінь любові: Він вмирав не за друзів, а за ворогів, бо кожен гріх — ворогування проти Бога” (Як.4:4). Господь показав нам у Своєму подвигу незбагненні для розуму й серця людського вершини любові.

Та в цій же хресній смерті Сина Божого відкрилась не тільки любов Божа, але й закон правди Божої. Провини

людські мали бути відкуплені, і тільки Син Божий, узявши на Себе гріхи всього світу, міг стати Відкупителем перед правосуддям Божим. У цій спасенній жертві Богочоловіка “милість і істина зустрілись, правда і мир поцілувались” (Пс.84:11).

Спаситель, принісши Себе в жертву в ім’я любові, залишив нам Свою проповідь любові. Яким божественним огнем горять, яким небесним сяйвом пломеніють Христові слова про любов: “Заповідь нову даю вам, щоб ви любили один одного” (Ів.13:34). “Полюби Господа Бога твого, як самого себе” (Мт.22: 37–39). “Будьте милосерді, як і Отець ваш милосердий” (Лк.6:36).

Світ, загрузлий у взаємній злобі людей поміж собою, в гріхах і пороках, вражений був величністю цієї проповіді і відгукнувся на заклик Христа тисячами християнських мучеників, подвижників і праведників, що присвячували своє життя Господові й залишались вірними Йому до смерті.

Живучи серед людей, проповідуючи любов, Господь Ісус Христос у Своїй власній особі явив Себе світові носієм цієї божественної любові. Ось Він, оточений дітьми, покладає на дитячі голівки Свої божественні руки. Ось, упавши, плаче блудниця, сльозами обливає Його ноги і обтирає їх волоссям. Божественна любов прощає її. До Нього приводять жінку, викриту в перелюбстві, щоб Він засудив її, згідно з Мойсейовим законом. Як серцевідець, Він знає, що діється в душі цієї жінки, і пропонує зібраним навкруг Нього фарисеям кинути в неї камінь, якщо самі вони не мають гріха; коли ж вони, збентежені, розходяться, Господь з миром відпускає цю жінку.

Він схиляється до розслабленого, який тридцять вісім років лежав біля Овечої купелі. Спаситель жалує його і, зворушений милосердям, зціляє хворого. Він хоче втішити бідну Наїнську вдову, яка ховає свого єдиного сина; співчуває їй і проливає в серце її втіху, воскресивши її сина. Йдучи дорогою, Господь спиняється проти прокажених, які здалеку кричать Йому, благаючи про зцілення. І тут Він робить подвиг любові. Ось він стоїть при гробі Свого друга Лазаря і, побачивши сльози близьких і знайомих померлого, Сам не може стримати сліз. Спаситель завжди і всюди йде назустріч горю, сльозам, нещастю людини. В ореолі невичерпної любові й співчуття стоїть Він перед нашим духовним поглядом на сторінках Євангелія.

Завершуючи Свій земний подвиг після важких страждань, безневинний і безгрішний, висить Він на хресті. З Його божественного тіла витікає спасенна кров, а з його серця — божественна любов. Христос молиться за Своїх розпинателів, Він з любов’ю дивиться на розбійника, який кається і благає прощення, і дає йому те, чого він просить.

Такий наш Бог, в якого ми віруємо і який є Любов! Ми знаємо, що Бог наш — не тільки Бог любові, але і Бог правди. Ми бачимо виявлення цієї правди в дні земного життя Господа Ісуса Христа. Спаситель із гнівом картає книжників, митарів і фарисеїв за їх беззаконня. Він виганяє бичем із храму тих, що торгували в ньому і оскверняли цією торгівлею "дім молитви".

Однак Господь же і приймає тих самих митарів, коли вони каються. Він картає гріх, щоб спасти людину: на те ж бо Він і прийшов на землю, щоб «знайти і спасти загибле» (Мт.18:11). Правда Божа об'єднується з любов'ю Христовою. "Милостивий Господь і праведний" (Пс.114:5).

Такий Христос Спаситель і після Свого вознесіння. З любові до людей Він заснував Свою Церкву на землі, щоб вона роздавала їм Божу любов у благодаті Святого Духа, тим, що каються, — божественне прощення; щоб знаходила і спасала загибаючі в гріхах людські душі.

"Хто йде вслід за мною, той не ходить у темноті", — каже Господь (Ів.8:12). Це Христові слова. Вони заохочують нас до того, щоб ми наслідували Його життя і святі звичаї, коли справді бажаємо просвітитися і очиститися від усякого засліплення серця.

Тому нашим найбільшим обов'язком хай буде міркування про життя Ісуса Христа. Христова наука вища за всі науки святих; а хто матиме Його духа, той знайде хліб життя — манну, що в ньому ховається.

1.2.2. Християнська мораль

Христова наука для людини дала християнську релігію та духовну християнську мораль.

Християнська мораль в основі своїй має віру в Єдиного Бога Творця і Промислителя всього видимого й невидимого. Бог, за християнською наукою, є абсолютна Правда, Добро та Любов. Найвищим виявом любові Бога до людини є народження Христа в образі чоловіка, Його життя, проповідь на землі та хресні страждання, що визволили людство від прокляття первородного гріха.

Про людину християнство вчить, що вона є "образ і подоба Божа для якої Бог створив світ, розглядається в християнстві як вінець творіння... Серед всього раніш створеного не було цінного творення як людини... Вона достойніша і величніша всього іншого. І не тільки достойніша, але і є господарем всього для неї створеного", — підкреслює болгарський богослов IX століття Іоанн Екзарх у своєму творі «Шестиднєв». Перевага Людини над всім сущим пояснюється тим, що природа її складається з душі та тіла. Тим часом, коли через тіло людина пов'язана з матеріальним світом, вона, маючи душу, пов'язана зі світом духовим, надчуттєвим.

Людина має свої особливості, прагнення й переживання, що їх не має і не може мати тварина. Життя тварини обмежується задоволенням чисто фізичних потреб; людина має, крім того, потреби вищі, духовні. Вони з особливою яскравістю відбиваються в творчості людини. Тварина користується природою, але істотно не перетворює її; людина, володіючи знаряддями праці, істотно перетворює природу. Але творчість людини не обмежується лише матеріальними речами: людина творить цінності, що підносять її над світом матеріальним. Це, перш за все, твори в галузі науки та мистецтва. Про колосальні творчі здібності людини, завдяки яким вона, відповідно до Слова Божого, дійсно стає володарем природи, з особливою переконливістю свідчать досягнення сучасної науки. Завдяки їм людина не тільки перетворює природу, а навіть починає володіти просторами, що відділяють землю від інших планет. Нічого подібного не має і не може мати тварина.

Як образ і подоба Божа, людина має свободу волі, що є найвищим Божим даром. Тим часом, коли тварина у своєму житті кориться інстинктам, людина, яка має теж інстинкти, може переборювати їх в ім'я вищих духовних прагнень. Як вільна істота, вона може діяти в напрямку добра та в напрямку зла. Прагнення людини до зла християнська наука пояснює гріхопадінням, яке спотворило природу людини. Але в ній залишається сумління, що є голосом Божим у душі людини. Цей голос іноді буває таким міцним, що під упливом його людина може навіть пожертвувати своїм життям. Бувають випадки, коли злочинець відчуває такі муки сумління, що сам іде до суддів і розповідає про свої злочини, хоч знає, що його чекає тяжка кара. Але, крім голосу сумління, яке під впливом первородного гріха може бути спотворене, християнин має заповіти Божі, відкриті людям через пророка Мойсея та подані Христом у Євангелії. В основі християнських заповітів є любов до Бога й ближнього. Звідси — милосердність до хворих і немічних, щира допомога бідним, прощення ближнім їхніх провин, жертва своїми інтересами для блага ближніх. На засадах такого вчення про Бога й людину християнська наука розв'язує основне питання моралі — про мету життя людини та про мету буття взагалі...

Євангеліє вчить, що такою метою є Царство Боже. "Шукайте найперше Царства Божого та Правди Його, а все останнє додасться вам", — сказано в Євангелії (Мт.6: 33). Сама Євангелія є благовіст про Царство Боже (Мт.4:23; 9:35). Царство Боже — це головний зміст проповіді Христа й Апостолів. Царство Боже є найбільше благо та найдорогоцінніша перлина, для якої людина має все залишити, аби тільки знайти її.

Який же зміст повинні ми вкладати в поняття Царства Божого? Чи це є тільки царство небесне, що чекає нас у

майбутньому житті, чи це є царство земне, чи воно об'єднує життя земне й небесне, тимчасове й вічне?

Юдеї чекали царства Месії, як блаженного й щасливого життя на землі, але таке розуміння Царства Божого суперечить Євангелії. "Царство моє не від світу цього", — сказав Христос. Отже, це є царство духове, моральне. Воно, як казав Христос фарисеям, є всередині нас. Воно "не їжа, не пиття, а праведність, і мир, і радість у Святому Духові" (Рим.14: 17,18).

Письмо вчить, що Царство Боже є виявом любові та премудрості Божої. Але воно вказує на те, що в побудові Його бере участь і розумна людська особливість. "Шукайте Царства Божого", — учить Христос, і це шукання Царства Божого починається ще в цьому житті. У молитві Господній сказано: "Нехай прийде Царство Твоє, нехай буде Воля Твоя, як на небі, так і на землі".

Христос уподібнює Царство Боже до зерна гірчичного, що поступово виростає у могутнє дерево, у гілках якого знаходять для себе притулок птахи. Першим чинником розвитку Царства Божого є Слово Боже. Але подібно, як насіння дає неоднаковий ріст рослини залежно від того, на який ґрунт воно попало, так і Слово Боже дає неоднакові наслідки залежно від того, яке серце його прийняло. А в притчах про розбійників у винограднику та про таланти Христос ясно вказує на те, що в розбудові Царства Божого бере участь і людина своїми добрими ділами. Щодо обсягу Царства Божого, то воно починається з окремої людини або окремих людей, що сприйняли Слово Боже й живуть за ним. Такими були, в першу чергу, Апостоли. Але поступово воно поширюється, і в нього включаються народи, а далі — й уся людність.

На цьому не обмежується Царство Боже. Почавшись із мікрокосмосу, воно переходить і на макрокосмос, цілий світ, і на те, що в ньому. Біблія учить, що між людиною й природою є міцний зв'язок. Гріхопадіння людини відбилося також і на природі. Тому з наближенням людини до Бога зміниться й природа. Прийде, як каже Апостол Петро, "нове небо та нова земля". Це буде той момент, коли Бог "буде в усьому, і все в Ньому" (1 Кор.15:28).

Отже, Царство Боже має космічний характер. Царство Боже не можна ототожнювати лише з поширенням християнства. Вчення Христа с найважливішим чинником розвитку Царства Божого, але не всі ті, що кажуть "Господи, Господи", увійдуть у Царство Боже. Належать до нього тільки ті, хто слухає Слово Боже й виконує Волю Його. Отже, розвиток і поширення Царства Божого на землі треба розуміти, як такий стан людства, коли воно всі сили сконцентрує на тому і щоб усе життя як окремих людей, так і суспільства, було пройняте духом Христовим.

Тому можемо дати таке визначення Царства Божого: Царство Боже є такий найдосконаліший, керований Божим Провидінням лад у житті окремої людини й суспільства, у якому здійснюється Правда Божа і за якого людство перебуває в блаженному єднанні з Богом. Таке розуміння Царства Божого дає нам піставу для розв'язання таких питань: 1) Церква та держава. 2) Культура, цивілізація та християнство. 3) Земні блага та християнство. 4) Війна та християнство.

Перше з них — відношення між Церквою та державою. Відповідь на нього дав Христос, коли сказав: "Царство моє не від світу цього". Або коли на запитання фарисеїв, чи платити данину кесареві, Христос відповів: "Віддайте кесареве кесареві, а Боже Богові". Цим Христос поклав межу між Церквою та державою. Ці дві інституції мають, по-перше, різні завдання. Завдання Церкви — у першу чергу, піклуватися про душі віруючих, про виховання їх у дусі вчення Христового, про наближення їх до Христа, про єднання їх з Христом. Держава, в першу чергу, має завдання дбати про лад у суспільстві, захищати права й свободу кожного з членів його, дбати про матеріальний добробут громадян, захищати життя й права їх перед чужинцями.

Різняться Церква й держава також щодо обсягу своєї діяльності. Держава обмежується територією, що її посідає народ або якась група народів. Церква Вселенська інакше — вона включає у себе членів, що живуть на земній кулі, незалежно від їх національності й території проживання. Мало того, Церква вміщає в собі не тільки тих, хто живе на землі, а й тих, хто перебуває у житті вічному. Нарешті, є різниця й у способі впливу на своїх членів. Держава, принаймні в сучасному її стані, вживає методів примусу, коли цього потребують обставини; Церква не вживає їх і діє тільки шляхом переконання та прикладів.

Але це не означає, що між Церквою й державою не мусить бути ніякого зв'язку, а тим більше не означає, що між ними мусить бути якийсь антагонізм. Христос не заборонив платити данину кесареві, а Апостол Павло пише: "Володар — Божий слуга тобі на добро. А як чиниш ти зло, то бійся, бо недаром він носить — меча, він бо — Божий слуга, месник у гніві злочинцеві. Тому треба коритись не тільки через гнів, а й через сумління. Через це ви й податки даєте, бо вони, слуги Божі, саме тим завжди зайняті. Тож віддайте належне всім: кому податок — податок, кому мито — мито, кому страх — страх, кому честь — честь" (До.2:13–15).

У такому ж дусі повчає вірних і Апостол Петро. У соборному посланні він пише: "Коріться кожному людському зарядженню ради Господа, чи то цареві, як найвищому, чи то володарям, як від нього поставленим для карання злочинців та для похвальби доброчинців. Бо така воля Божа, щоб

доброчинці гамували неуцтво нерозумних людей” (1Петр.2:13–15).

А коли державна влада, як сказано у Святому Письмі, є від Бога, то між Церквою й державою мусить бути співробітництво. У чім воно є, це можна з’ясувати, базуючись на євангельській науці про Царство Боже. Як сказано вище, Царство Боже має універсальний, космічний характер, воно охоплює собою все Боже творіння, світ видимий і невидимий, значить, охоплює собою й державу. Звідси роль держави в побудові Царства Божого. Вона є одним з важливих посередників Царства Божого на землі і в підготовці Царства Божого на небі. Це не означає, що Церква мусить підкорити собі державу та взяти у свої руки світську владу. Але Церква не мусить стояти осторонь від держави й бути байдужою до того, що діється на терені її. Застосовуючи духовий уплив, вона допомагає державі здійснювати її завдання згідно з Правдою Божою і цим сприяє наближенню Царства Божого на землі. Ісус Христос не є правителем народів у земному розумінні, і Його Царство не від світу цього. Але від Нього виходить благословення на царства й народи земні, а християнство допомагає їм сповняти також і свої земні завдання. Такий ідеал наших бажань і наших сповідань. Народ, що вільно та благочестиво схиляється перед Богом і Спасителем і в бадьорій, радісній християнській вірі творить діла свого призначення, і держава, що так улаштовує свої земні діла, щоб давати можливість християнству впливати на всю різноманітність національного й державного життя. Конкретно, держава, допомагаючи Церкві, має виконувати такі завдання: 1) Сприяти поширенню і зміцненню християнства як на своїй території, так і на інших територіях. 2) Сприяти своєму народові виконувати його призначення. 3) Сприяти об’єднанню народів на ґрунті спільних прагнень до мирного життя й творчості в дусі Християнства. 4) Прагнути до того, щоб у всіх громадських установах здійснювали заповіти Христа.

Щоб держава мала можливість виконувати перше з цих завдань, потрібно, щоб вона була організаційно зв’язана з Церквою. Відділення Церкви від держави, за винятком хіба держав з багатонаціональним складом і великою різницею віровизнань, як це має місце в США, завжди було наслідком байдужого, а то й ворожого ставлення влади до християнства. У християнській державі християнська релігія мусить бути панівною та користуватися підтримкою держави. Але при цьому треба зазначити, що держава не може порушувати свободи віровизнання громадян і силою нав’язувати їм релігію. Відомо, що Констянтин Великий, проголосивши християнство державною релігією, не забороняв своїм підданим дотримуватися поганських культів. Держава тільки допомагає

Церкві виконувати її місію у поширюванні й зміцнюванні християнства.

Благодійний уплив Церкви на державу виявляється у тому, що дух християнства починає панувати в державних установах: у суді, адміністрації, у суспільних відносинах. Держава не може обійтися без суду, війська, поліції й т. ін., бо поки є зло, потрібна й боротьба з ним і не тільки засобами переконання, а й примусу: політика непротивлення злу, що її проповідував Толстой, призвела б до повної анархії та до такого зростання злочинів, що люди обернулися б у хижих звірів. Але може бути різне ставлення до злочинців. Воно може бути безоглядно жорстоке, коли злочинець в очах караючої влади перестає вже бути людиною; але може бути й людяно-милосердним, коли суддя, караючи злочинця, не мститься, а лише стає на захист суспільства, і при тому не забуває, що й злочинець — людина.

Так саме Церква вносить правду, гуманність й у відносини між народами!

У світлі вчення про Царство Боже розв'язується і питання про відносини між християнством, з одного боку, і наукою та мистецтвом, з другого. Розум, творчі здібності людини, її любов до істини й краси — це високий дар Божий, яким людина відрізняється від тварини. Розвиток цих здібностей не тільки не перечить християнству та ідеї Царства Божого, а, навпаки, є однією з важливих передумов поширення, поглиблення й вірного розуміння високого вчення Христа. Але не всяка наука сприяє поширенню й поглибленню Царства Божого на землі. Цього, перш за все, не можна сказати про науку матеріалістичну й атеїстичну.

Дуже складне третє з поставлених нами питань — про ставлення християнства до земних благ і земних радощів. Христос учить: "Не збирайте собі скарби на землі, а збирайте скарби на небі, бо де скарби ваші, там і серце ваше". Тобто Христос та Апостоли засуджують захоплення земними благами й земним задоволенням. Між християнськими святими було багато аскетів, що відмовились від родини, майна та радощів земних, ішли в пустелі, монастирі, жили там у молитві й пості. З цього роблять висновок, що християнство є виключно релігією аскетизму.

Але за глибшого вдумування у євангельське вчення взагалі й у вчення про Царство Боже зокрема, виявляється, що таке розуміння не відповідає самому духові християнства.

Християнство є релігією чистої радості. Все, що існує, є Боже творіння й має в собі відбиток Творця. Нема в світі зла, що було б таким за самою своєю природою. Зло прийшло разом із гріхом. Отже, християнство засуджує лише те, що є перекрученням природи або спричиняє зло іншим. Разом із тим християнство стоїть на засадах ієрархії вартостей. Із цього погляду небесне стоїть вище земного, духовне – вище

тілесного. Християнин мусить, у першу чергу, прагнути до благ духовних, а потім до матеріальних і тілесних, оскільки вони не заперечують благ духовних. Звідси християнин мусить панувати над своїм тілом і над своїми пристрастями. Коли ж така перемога над ними неможлива в умовах звичайного світського життя, він іде в пустелю або в монастир. Але такий аскетизм, себто зречення свого егоїстичного "я", можливий і в умовах мирського, зокрема родинного життя. Про це писав і Василій Великий, засновник та організатор життя монастирського. Але й монах-християнин, навіть пустельник не зрікається зовсім людей і світу. У пустелю він іде не в ім'я егоїстичного піклування лише про спасіння своєї душі, а в ім'я любові до Бога й ближнього. Тому видатні аскети християнські не тільки молилися за своїх світських братів, а й мали спілкування з ними, навчали їх віри Христової та правди Його. А дехто з пустельників у тяжкі хвилини народного життя залишав свої келії та йшов до світських людей, щоб наставляти їх на путь правди. Таким, наприклад, був Св. Феодосій Печерський. Отже, християнський аскетизм має за свою мету не заперечення природного життя, а його освячення, не ослаблення плоті, а зміцнення духу для Преображення плоті.

Такий аскетизм не є зреченням усяких радощів життя. Це лише заміна радощів тілесних радощами духовими, що не тільки чистіші, а й інтенсивніші та тривкіші, ніж перші. Доказом цього можуть бути переживання мучеників у перші часи християнства. Вони йшли на страшну смерть не тільки без страху, а й з великою радістю. Прагнення до Христа, віра у вічне блаженство з Ним були в них настільки сильні, що перемагали страх перед смертю та муками. Про це дуже переконливо писав Ігнатій Богоносець до своєї пастви з дороги до Риму, куди його везли на страту в цирку.

Але аскетизм, відмова від радощів життя не є обов'язком для кожного християнина. "Той, хто може вмістити, хай умістить". Уведені в певні рамки, що не роблять людину рабом плоті, земні радощі вповні припустимі для християнства. Сам Христос брав участь у мирських радощах, коли був на весіллі в Кані Галілейській або гостював у Лазаря. Апостол Павло пише: "Я бажаю, щоб всі ви були, як я (себто нежонатими). Але кожен має своє дарування від Бога. Один таке, другий інакше. Неодруженим і вдовам кажу: добре їм залишитися, як я. Але, коли хто не може втриматися, нехай одружується, бо краще одружитися, ніж розпалюватися" (1Кор.7:79).

З питанням про ставлення християнства до земних радощів зв'язане питання про багатство та бідність, про розподіл земних благ, що стають за одне з важливих джерел цих радощів. Питання це особливо гостро стоїть у наші часи, у період шаленого розвитку капіталізму. Останній характеризується тим, що в руках порівняно невеликої

кількості людей концентруються величезні багатства — землі, фабрики, заводи, а інші не мають нічого й терплять злидні; одні працюють, а інші використовують наслідки їхньої праці. Ось як змальовує цей стан суспільства Генрі Джордж: “У галасливих столицях, на вулицях, залитих асфальтом й осяяних електричними сонцями, ми, як і скрізь, зустрічаємо зморені, похмурі, злобні обличчя. Серед найбільшого скупчення багатства люди вмирають із голоду, і хворі діти ссуть висохлі груди матерів”.

За таких умов досягнення науки в галузі матеріальної культури, винаходи в галузі техніки, замість користі, нерідко стають на шкоду масам робітників. Капіталісти, застосовуючи удосконалені машини, мають можливість скорочувати кількість робітників, не зменшуючи, а навіть збільшуючи свої прибутки. Звідки — збільшення кількості безробітних і зменшення матеріального добробуту мас.

Але, крім матеріальних труднощів великої кількості населення, нерівний розподіл багатства веде за собою і шкоди моральні. Робітник у сучасних умовах виробництва обертається у машину або навіть на придаток до неї; одноманітна тяжка праця вбиває у нього всякі вищі духові інтереси; залишається лише прагнення якось вижити, не вмерти з голоду. З другого боку, багачі, позбавлені потреби працювати, віддаються втіхам матеріального життя, чужі до будь-яких духових інтересів, повні жадоби до життя. Усі сили свої вони присвячують на те, щоб ще збільшити свої прибутки. Отже, між цими двома класами людей утворюється прірва, що призводить до взаємної ворожнечі й боротьби. Коли до цього ще додати жорстоку конкуренцію між самими капіталістами, то мусимо погодитись, що капіталізм — це жорстока боротьба за матеріальні блага. Як же слід дивитися на багатство та бідність з погляду євангельського вчення?

Одні з богословів стоять на тому, що Євангеліє обмежується тільки сферою внутрішнього духнового життя й не порушує питань земного існування. “Євангеліє стоїть вище питань земного розвитку, предметом його піклувань є не речі, а душі людей”, — пише відомий німецький філософ Гарнак. Інші, навпаки, у Євангелії бачать переважно соціальну доктрину, а в особі Ісуса Христа вбачають соціального реформатора, а деякі — навіть соціаліста та комуніста (Каутський). Саме виникнення християнства вони пояснюють як наслідок розвитку павперизму за часів Римської імперії, що викликав громадський рух, очолений Ісусом Христом.

І те, і друге розуміння Євангелія не є правдиве. Місія Христа є не в тому, щоб розв’язати соціально-економічні питання земного життя. Він прийшов для того, щоб заснувати Царство Боже спочатку на землі, а потім — на небі. І тому духове він ставить вище, ніж тілесне, небесне — вище, ніж

земне. Але Він не заперечує земного, тілесного, лише визнає за ними підрядну роль. Тому християнство не може зовсім байдуже ставитися до того, що діється на ґрунті матеріальних відносин між людьми. Зокрема, воно не може байдуже ставитися до того, що значна частина людства терпить великі злидні і тому не може жити справжнім людським життям; що через велику економічну нерівність у світі панують заздрість, ворожнеча та різні злочини. І хоч місія Ісуса Христа мала переважно духовий характер, Він давав настанови й щодо життя матеріального.

Так, коли, наприклад, багатий юнак спитав Його, чого йому (юнакові) бракує, щоб мати життя вічне, Христос сказав йому: "Коли хочеш бути досконалим, піди, продай майно своє та роздай убогим і матимеш скарби небесні. Потім приходь і йди услід за Мною". Почувши такі слова, юнак відійшов, засмутившись, бо мав великі маєтки: Христос же сказав своїм учням: "По правді кажу вам, що нелегко багатий увійде до Царства Небесного. І ще кажу вам: верблюдові легше пройти через вушко голки, ніж багатому в Боже Царство" (Мт.19:20–24). Та чи означають слова Христа, що він визнає всяке майно за зло? Таке розуміння їх було б невірним. Христос не сказав юнакові, щоб він просто знищив свої маєтки, а щоб роздав їх убогим. Значить, вони не є злі самі по собі. І юнака Він засудив не тому, що той володів маєтками, а тому, що він ставив їх вище Царства Небесного, блага матеріальні ставив вище благ духових. Така ж думка про матеріальні блага є в основі притчі про багача, що зібрав великий урожай і сказав собі: "Зламаю комори мої та збудую більші, і зберу туди все збіжжя моє, і все добро моє. І скажу душі моїй: Душе! Багато добра лежить у тебе на многії літа. Будь спокійна: їж, пий, веселись". Але Господь сказав йому "Нерозумний! Цієї ночі душу твою візьмуть у тебе, кому ж достанеться те, що ти заготовив?" (Лк.12:16–20).

Отже, виходячи з євангельського розуміння матеріальних благ, слід сказати, що християнство не може не засуджувати сучасного суспільно-економічного ладу. Не може не засуджувати того, що значна частина сучасного суспільства, як той євангельський багач, тільки й живе думками про своє багатство й чисто матеріальні втіхи, зовсім не думаючи про тих, хто, живучи у великих злиднях і виснажуючи свої сили, не має можливості задовольняти свої найменші духові потреби.

Християнство не є і система індивідуалістична. Християнство органічно поєднує соціальне з індивідуальним. Як релігія любові, воно є основою такого ідеального суспільного ладу, за якого особистість не замикається у собі, а віддає себе на служіння ближнім; суспільство ж, у свою чергу, не тільки не пригнічує особистості, а й створює умови для розвитку та розкриття вкладених у неї сил і здібностей. У

такому ж дусі можна розв'язувати економічні питання сучасного суспільства. Християнство не може миритися з сучасним економічним ладом, тим більше, що він призводить до жорстокої класової боротьби. Він розпалює у суспільстві взаємну ненависть і злобу.

Християнство не може виправдувати й такий лад, коли всі примусово позбавляються власності та стають рабами держави, фактично — рабами невеликої кількості осіб, що тримають, у своїх руках владу. З погляду християнства був би бажаний такий економічний устрій, за якого власність була б обмежена й розподілена так, щоб кожний член суспільства мав можливість своєю працею забезпечити добре людське існування. Власність не мусить розглядатись як абсолютна.

Власник не має права псувати власність на шкоду суспільству. Наприклад, власник не має права нещадно вирубувати свої ліси. Він несе відповідальність перед державою та суспільством за те, як він використовує свою власність. Він мусить дивитися на свою працю не лише як на засіб забезпечити свої особисті потреби і як на службу державі та суспільству. У свою чергу, держава та суспільство мусять стежити за тим, щоб кожен член суспільства виконував свої громадські й державні обов'язки і щоб не було експлуатації людини людиною. Крім того, держава й суспільство мусять дбати про такий лад, щоб у кожного члена суспільства поза працею залишався час для задоволення духових потреб. Велику роль у цьому може відіграти правильне використання машин і технічних винаходів, що до цього часу служили переважно лише засобом експлуатації працюючих мас.

Реалізація такого устрою можлива за тісної співпраці церкви, держави та суспільства. Роль церкви має бути в тому, щоб виховувати й перевиховувати своїх членів у дусі християнської любові та правди.

Останнім порушеним питанням є християнство та війна. Християнство, як релігія любові, не може в принципі не засуджувати війни. Але разом із тим між окремими народами й державами існують такі відносини, що коли б якась із держав зовсім відмовилася збройно захищати себе сама або в союзі з іншими державами, вона швидко була б опанована чужинцями, і її населення опинилося б у становищі рабів. Такі відносини між державами пояснюються тим, що в них ще не відбився благодійний уплив християнства. Так, як і в старовинні часи, у стосунках між державами панує право сильного. І коли в суспільних відносинах громадська думка вимагає від кожного члена суспільства певної гуманності, чесності та справедливості, то в міжнародних, навпаки, людність часто керується екранним егоїзмом. Підступ, обман на користь своєї держави або народу в деяких дипломатів визнається за щось цілком позитивне, коли від них своя держава або народ мають

користь. Такої кількості жертв, такої неймовірної руйнації, такого безоглядного нищення здобутків культури й найцінніших її пам'яток, якими супроводжувалась остання війна, світ ще ніколи не зазнав. Але жах не тільки в самому факті кривавої жорстокості й руйнації, а ще й у тому, що все це робилося не в запалі боротьби, а цілком свідомо й планово, причому під все це підводилася "теоретична база", як це робили німецькі нацисти та московські більшовики.

Християнство не може не засуджувати всього цього як вияву духу злоби. Але воно не може засуджувати й народ, що зі зброєю в руках захищає себе від напасника. У Євангелії сказано: "Більше тієї любові нічого немає, як хто душу свою положить за друзів своїх". А такими, в першу чергу, є ті, що поклали голови свої за свій народ.

1.2.3. Риси Християнина

Ідея Царства Божого для християнина мусить бути провідною зіркою у його житті. Він має докладати всіх зусиль, щоб здійснювати ідею Царства Божого на землі та підготувати себе до Царства Божого на небі. Відповідно до цього він має виховувати себе та своїх дітей, сприяти вихованню у своїх ближніх рис, тобто доброчинностей, потрібних для реалізації Царства Божого. Найвищим зразком для цього є Христос, що для нашого спасіння став чоловіком і жив серед людей. Наслідування Христа — це той шлях, що ним має йти християнин. У чім він є, про це писало багато церковних письменників, а між ними й Тома Кемпійський, книга якого «Про наслідування Христа» дуже поширена серед християн усіх віровизнань.

"Наслідування Христа, — пише Мартенсен, — включає у себе шлях, що мусить бути пройдений у суспільстві з Христом, а значить, є вихідним пунктом до мети. Вихідний пункт — це віра в Христа; мета — вічне блаженство в Царстві Божому; рух — християнське життя, в якому прикладом є Христос" («Моральне богословіє», т. I, с. 310).

Наслідування Христа не можна розуміти як копіювання земного Його життя. Це є наслідування духу Його життя та вчення, що відбиті, в першу чергу, у Св. Євангелії. Наслідуючи Христа, кожен християнин має виконувати своє призначення відповідно до своїх сил і здібностей та умов свого життя. А головне те, що християнин мусить пройти свій життєвий шлях у живому єднанні з Христом через молитву, читання Св. Письма, відвідування Служби Божої та через святе причастя. "Пробувайте в мені і Я у вас", — сказав Христос (Ів.15:4).

Шлях наслідування Христа визначає й християнські доброчинності, як риси ідеального християнина. Таких основних доброчинностей є три: віра, надія та любов. Усі ці

доброчинності органічно зв'язані між собою й не можуть існувати одна без одної. Основою та початком їх є віра.

Але віра християнська не мусить бути сліпою, а тим більше формальною. Релігійний формалізм завжди призводить до удавання з себе святого й лицемірства. Типовими святенниками та лицемірами були книжники та фарисеї. Вони формально засвоїли Св. Письмо, не відчуваючи його духу, і в сліпоті своїй переслідували Христа й, нарешті, розіп'яли Його. Тому християнин мусить вчуватись і вдумуватись у Св. Письмо, щоб розуміти дух його, а не лише зміст.

Але, крім Св. Письма, є ще одне невичерпне джерело пізнання Бога. Це — природа, що створена Богом і відбиває Його Премудрість. Споглядання природи викликає думку про Бога — першу причину буття. Але споглядання природи та Божих творів дає людині можливість пізнавати і властивості Творця. Апостол Павло у «Посланні до римлян» пише: "Бо гнів Божий являється з неба на всяку безбожність і неправду людей, що правду гамують неправдою, тому що те, що можна знати про Бога, явне для них, бо їм Бог об'явив..." (1,Рим.18–20). Усілякі клопоти, земна суєта, а особливо злоба та ненависть засліплюють очі людини. Тільки тому, хто має чисте серце, відкривається Бог. Під упливом прекрасної величної природи людина забуває свої щоденні турботи. Вона вірить у щастя на землі й бачить Бога в небі.

Релігія — зв'язок між Богом і людиною. Тому віра мусить бути живою. Характеристичною рисою віруючого християнина є відчуття Бога. Останнє є основою містичного пізнання, що відрізняється від пізнання звичайного, яке спирається на зовнішні відчуття й не виходить поза межі цього тримірного мінливого світу. Містичне пізнання має безпосередній характер, наближаючись у цьому до відчуттєвого пізнання та відрізняючись від нього тим, що відчуттєве пізнання має своїм об'єктом матеріальний світ, а пізнання містичне — світ духовий, який є вищою формою пізнання. Святе Письмо вчить, що ця вища форма пізнання є даром Божим, який дається глибоко віруючій людині. "Не бачило того око, не чуло того вухо й не приходило те на серце людині, що уготував Бог для тих, що люблять Його", — пише Апостол Павло в «Посланні до корінтян». У Св. Письмі можна прочитати про декілька випадків, високої релігійної екстази, що її пережили вибрані Богом люди. Таку екстазу пережив св. Апостол Павло, коли йшов з Єрусалиму в Дамаск; пережив її й Апостол Петро перед тим, як мав хрестити сотника Корнилія.

Дуже багатий матеріал для розуміння того, що таке є містичне пізнання, можна знайти в «Житіях святих». Особливо чіткий опис своїх містичних переживань дає Св. Тереза. "Одного разу, — пише вона, — під час молитви я одержала змогу зрозуміти, як всі речі можуть бути споглядані в Бозі й

міститися у Ньому. Я бачила їх у звичайній формі, з дивовижною ясністю, і вигляд їх залишався відбитий у моїй душі живим. Це — одна з найбільших милостей, що дарував мені Бог. Вигляд цей був остільки витончений і ніжний, що описати, його нема можливості". А далі Св. Тереза пише: "Господь дав мені зрозуміти, яким чином Він може бути в трьох іпостасях. Він так показав мені це, що здивування моє було рівне почуттю втіхи, яке охопило мене. І тепер, коли я чую про Святу Трійцю або коли чую спогадання про Неї, я розумію, яким способом три іпостасі встановлюють Одного Бога, і відчуваю при цьому невимовне блаженство".

Люди з поверховим, банальним, т. зв. позитивним мисленням дивляться на ці містичні переживання як на суто суб'єктивні й не надають їм серйозного значення. Тому й релігію вони розглядають як систему міфів. Зовсім інакше дивиться на містичне пізнання відомий американський психолог В. Джеме. У своїй книжці «Багатогранність релігійного досвіду» він доводить, що, крім звичайного досвіду, який спирається на зовнішні відчуття, є ще досвід містичний, що дає людині спроможність сприймати й розуміти вищий світ. Для того, хто пережив цей досвід, існування Бога й надчуттєвого світу є таке ж безумовне, як існування світла для того, хто має очі. Отже, християнин усією душею прагне до того, щоб відчувати величність Бога і ще в цьому світі наближатися до Нього. Як видно, у житті святих — це є дар Божий. Але він дається тому, хто прагне до Бога, молиться Йому та ставить на перше місце у своєму житті блага духовні.

Але й містичне пізнання у його найвищих формах, що властиве тим, хто заглибився у духовне життя, в основі своїй має віру й без неї неможливе. Саму віру не можна розглядати як властивість душі, що дається людині без усяких зусиль. Віра є даром Божим, але людина має підготувати себе, щоб сприймати його. Крім того, віра може хитатись, занепадати й навіть перетворюватись у безвір'я. Таких випадків у житті буває немало. Тому віра є доброчинністю. Християнин повинен бути твердим у своїй вірі, переборювати як внутрішні сумніви, так і зовнішні спокуси. Крім того, справжню віру не слід змішувати з легковірністю й забобонами. "Не всякому духу вірте, — каже Апостол Павло, — але випробовуйте, чи від Бога він".

Віра є основою другої християнської доброчинності — надії. Надія — вияв твердості й міцності віри. Основою надії є віра у Всемогутнього Бога, у Його милостивість і любов, у Його Провидіння. Євангеліє вчить, що все перебуває у руках Божих, що Отець Небесний піклується про кожного з нас, що без Його волі жодна волосина не впаде з нашої голови.

У світі панує встановлений Богом моральний лад. Кожен одержує за своїми вчинками. Кожне добре діло не залишається

без нагороди, кожний злий учинок буде покараний. Немає такого вчинку, крім хули на Духа Божого, що його (вчинку) не можна було б виправити добрими ділами, молитвою та постом. Земне життя є тимчасове, а тому нагорода чи кара чекають людину у вічному житті, хоч і на землі Господь часто карає злих та нагороджує добрих.

А особливо основою християнської надії є віра в Христа як Іскупителя та Спасителя світу. Своєю хресною смертю Христос зняв із нас прокляття гріха і зробив для нас доступним вічне блаженство. Жертва Христа є виявом Божої любові, ласки та милосердя, і тому віра в Христа-Іскупителя підтримує справжнього християнина в найтяжчі хвилини його життя.

Отже, євангельське вчення про Боже Провидіння, про праведний суд Божий і хресні страждання Христа є основою християнського оптимізму. Справжній християнин ні за яких обставин не втрачає бадьорості. Він терпляче зносить невдачі й нещастя, бо знає, що коли він буде ходити по стопах Господніх, Бог не залишить його. Він зносить мужньо навіть несправедливі страждання, бо знає, що Господь винагородить його коли не в цьому світі, то в майбутньому. У душі справжнього християнина завжди царюють спокій душевний і радість. Але це не є спокій і радість на ґрунті матеріального добробуту та втіх тілесних. Це є мир і радість у Господі. Християнин почуває себе спокійним, бо він вірить, що у світі над усім панує воля всеблагого Промислителя, і тому його не турбують всякі дрібниці несподіванки, щоденного життя. Він радіє, відчуваючи, що Бог близький йому. Тому Апостол Павло каже: “Радуйтеся завжди в Господі” (Фил.4:4).

Тому Церква засуджує дух смутку, як і дух життєвих розкошів, і пустослів’я. Але душевий спокій, до якого мусить прагнути християнин, не можна перетворювати на самозадоволення і в байдужність у ставленні до інших. Християнин мусить не забувати про свої хиби й провини і, не впадаючи у відчай, виправляти їх. Так само він мусить турбуватися про своїх ближніх та боротися зі злом, що панує у житті людей. У цьому і полягає здоровий християнський оптимізм.

Жива віра сполучається з любов’ю. Це, насамперед, любов до Бога. Віруючи, в Нього, як в Абсолютне Добро, християнин любить Його всією душею своєю, всіма думками своїми. Сам Бог — Абсолютна Любов, а створення світу — акт Божественної любові. Найвищим виявом Божої любові є втілення Христа та хресні страждання Його за гріхи людей. Отже, “хто в любові перебуває, той у Бозі перебуває”. Тому першим заповітом християнської моралі є любов до Бога й до людини. “Возлюби Бога твого всім серцем твоїм, всією душею твоєю і всіма думками твоїми”. Це перший і найбільший

заповіт, другий — подібний до нього: “Возлюби ближнього свого, як самого себе”.

У «Посланні до коринтян» Ап. Павло пише: “Коли я розмовляю мовами людськими та янгольськими, а любові не маю, то я — мідь, що дзвенить, і цимбали, що бряжчать. Коли я маю дар пророцтва, знаю всі таємниці, маю всі пізнання і всю віру, так що можу й гори переставляти, а не маю любові, то я — ніщо. І коли я роздам усе своє майно і віддам тіло моє, щоб спалити його, а любові не маю, то нема мені в тому ніякої користі”. Дальші слова Ап. Павла — це величний гімн любові, повний глибокого психологічного змісту: “Любов довго терпить, має милосердя, любов не заздрить, не пишається, не гордує, не бешкетує, не шукає свого, не дратується, не мислить зла, не радується неправдою, а співрадується істиною, все покриває, всьому вірить, на все надіється, все зносить. Любов ніколи не зникає, хоч і пророцтва припиняться, мови замовкнуть і знання скасуються...” (1Кор.13:2,3,8).

Натхненні слова Апостола засвідчують саму сутність християнської моралі. Такою сутністю є любов, що не тільки об’єднує в собі всі християнські доброчинності, а разом з тим є і вінцем їх, бо у вічному житті віра й надія відійдуть, а залишиться лише любов. Першим заповітом Христа, як сказано в Євангелії, є любов до Бога, другим — любов до ближнього. Але ці два види любові нерозривно зв’язані між собою. “Хто каже, що любить Бога, а брата свого ненавидить, каже неправду”. Любов до Бога — це любов у Христі й через Христа. “Я — доброта, правда й життя, — сказав Христос. — До Отця не приходить ніхто, як не через Мене. Коли б то були ви пізнали Мене, ви б пізнали Мого Отця... Я — в Отці й Отець — у Мені” (Ів.14:6–10).

Любов до Бога є єднанням із Ним. У потойбічному житті людина буде перебувати у блаженному вічному єднанні з Богом. У цьому земному житті людина єднається з Богом, перш за все, через молитву. У щирій молитві людина підноситься над земними інтересами й турботами, до глибини розкриває свою душу, відчуває величність і милість Божу, передає себе в руки Його: “Нехай буде Воля Твоя”. Тому-то щира молитва вносить у душу людини спокій і вливає в неї нові сили й надії. У молитві людина виявляє всі свої почуття у ставленні до Бога, й оскільки вони різноманітні, то різний характер має і молитва. Це є молитва-благання, щоб Господь вселився в душі наші, щоб прийшло Царство Боже, щоб здійснилася Воля Його як на небі, так і на землі, щоб Господь дав нам хліба насущного й визволив нас від лукавого. Це є молитва за ті блага, що ми маємо від Бога, і, перш за все, за Його хресну жертву, якою Він звільнив нас від прокляття гріха. Це є молитва благословення, коли людина відчуває безмежну величність Божу, усвідомлює всю неміч і обмеженість свою та

разом з тим відчуває і безмежну радість, бо відчуває своє єднання із Всемогутнім Творцем.

Християни моляться на самоті, а в єднанні зі своїми ближніми — як члени Церкви Христової. І та, й інша молитва мусять мати місце у житті християнина. Особливо ж велике виховне значення має молитва спільна. У ній люди єднаються у спільних почуттях і благаннях до Бога, і через те почуття єднання зміцнюється й підноситься. Люди відчувають себе братами, у Христі та дітьми Великого Бога. У молитві виявляється любов: сприймальна, вдячна, благоговійна й споглядальна. Але Євангеліє вимагає від нас ще любові діяльної. Християнська любов жертвенна. "Хто не залишить батька свого й матір свою, і не піде слідом за Мною, той не достойний Мене", — сказав Христос. Це не означає, що християнин, люблячи Бога, перестає Любити своїх кровних, близьких. Залишаючи їх в ім'я Бога, ми знаходимо їх і любимо їх у Бозі. Так само християнин в ім'я Бога зрікається багатства, земної слави. Нарешті, Євангеліє вимагає, щоб християнин обмежував себе в радощах тілесних або навіть зрікався їх. Як сказано вище, сенс цього обмеження і зречення полягає не в тому, що Євангеліє визнає земні блага та втіху з них за щось зле саме по собі, а в тому, що людина на перше місце мусить ставити любов до Бога та блага духовні. Вона не мусить бути рабом своїх тілесних пристрастей, свого багатства або суєтної слави, бо це знижує її гідність і віддаляє від Царства Божого.

З любов'ю до Бога органічно сполучається любов до ближнього. На страшному суді на запитання грішників: "Коли ми бачили Тебе голодним і не нагодували, голим і не одягли, страдником і не прийняли, хворим або у в'язниці й не відвідали Тебе?" — Господь скаже: "Ви не зробили цього одному з малих сих, не зробили й Мені".

Симпатія, взаємна любов є основою суспільного життя. Всі люди — брати во Христі, за всіх Він страждав на хресті. Всі християни об'єднуються в Церкві, що її головою є Христос. У стосунках з іншими людьми християнин мусить бути лагідним і доброзичливим, стримуватися від заздрощів, від гордощів і честолюбства, бути чесним і правдивим, не красти і не вбивати, а головне — християнин мусить бути милосердним: "Будьте милосердними, як Отець Ваш Небесний милосердним є". Це означає, що християнин мусить співчувати ближнім, допомагати хворим, убогим, ув'язненим. Найвищим виявом християнської любові й милосердя є самопожертва за інших. Любов християнська безмежна. Заповіт каже, що ми повинні любити навіть ворогів своїх і молитися й за тих, що нас проклинають. "Не протився злому; хто хоче вдарити тебе в праву щоку, підстав йому ще й ліву, хто хоче судитись із тобою і взяти в тебе сорочку, віддай йому й верхню одежу".

Це місце в Євангелії також вимагає певного тлумачення. Толстой, як ми писали, розуміє його так, що Христос ніби не противиться не злому, а злу. Інакше кажучи, християнин мусить виявляти повну терпимість і пасивність до всякого зла, що діється у суспільстві. Але таке тлумачення суперечить духові Євангелії. Любов до ближнього, як і любов до Бога, мусить бути активною. Христос боровся зі злом не тільки проповіддю і прикладом, а й ділом. Він обурювався проти зла й бичем вигнав торгівців із храму Божого. Треба бути лагідним, прощати образи, не мститися, але разом із тим треба боротися зі злом, особливо тоді, коли воно поширюється у суспільстві. Великою помилкою було б думати, що зло само собою зникне, коли йому не роблять спротиву. Зло — активне й агресивне. Але борючись із злом, християнин мусить уникати помсти. Бореться він не з людиною, а з її злими ділами. Помста може лише зовнішньо впливати на людину, лише на час припинити дію зла, але саме зло залишиться у глибині душі й при нагоді може вибухнути ще з більшою силою. Боротьбу зі злом слід провадити виключно для переваги добра, і то не тільки добра абстрактного, а й для добра злочинця, і це треба доводити до його свідомості. На цьому має ґрунтуватись боротьба зі злом не тільки у приватних стосунках окремих людей, а також і в громадському й державному житті.

У такому дусі повинні розвиватися і міжнародні відносини. І для християнина не мусить бути ні “елліна”, ні “іудея”; всі люди — брати в Христі. Християнство — релігія миру. “Слава на небі Богу, і на землі, мир, між людьми благовіння”, — співають у Церкві у свято народження Христа. Християни повинні прагнути до мирного співжиття усіх народів світу, до такого стану міжнародних відносин, щоб кожна нація могла вільно жити, працювати, розвивати свої здібності, збагачувати світову культуру й цим наближатися до Царства Божого. Але як у стосунках між окремими людьми, так і в міжнародних, діє зло. Як показано вище, зла в міжнародних відносинах ще більше, ніж між окремими людьми. Народи, які змогли захопити широкі чужі простори та поневолити народи інші, застосовують насильство, щоб тримати ті народи в рабстві. Не обмежуючись цим, т. зв. панівні нації намагаються поширювати далі свою владу та підкорювати собі нові народи. Це таке зло, як і грабіж та вбивство у приватних взаєминах. Боротьба з цим злом така ж обов’язкова, як і з подібним злом у стосунках між окремими людьми.

У світлі вчення про християнську любов розв’язується і питання про ставлення християнина до влади та її представників. Християнство не тільки не заперечує держави як земної установи, а й закликає вірних підтримувати її, виконувати накази влади та ставитись із пошаною до її представників. Але ця пошана не мусить переходити певні

межі. Духові християнства чуже всіляке обожнювання представників влади: царів, королів, вождів. Таке обожнювання є свого роду ідолопоклонством, що принижує гідність безсмертної душі людини.

1.2.4 Благословення дітей Ісусом

Діти — творіння Боже. Бог наш Ісус Христос любить дітей і благословляє їх. Про це сказано в Євангелії. «Тоді привели (поприносили — за Марком) Йому діток, щоб поклав на них руки, і за них помолився, учні ж їм докоряли» (за Матвієм).

А коли спостеріг це Ісус, то обурився, та й промовив до них: «Пустіть діток до Мене приходити і не бороніть їм, — бо таких Царство Боже! По правді кажу вам: Хто Божого Царства не прийме, немов те дитя, той у нього не ввійде».

«І Він їх пригорнув, і поблагословив, на них руки поклавши» (за Марком) (Мт.19:13–15; Мр.10:11–16; Лк.18:15,17).

Діточок Ісусу привели матері. Вони відчували своїми серцями правдивість Христової науки й бачили духовну Божу силу в Його ділах. І ось Він збирався відійти від них. Тому вони поспішили принести й привести до Нього своїх діток, щоб Він поклав на них руки та помолився за них. Вони вірили в святість Христових рук і в силу Його молитви. Вони бачили, як від дотику тих чистих від усякого зла рук, хворі отримували здоров'я, а Його дивний голос демонів виганяв і мертвих пробуджував. Нікого ще до того часу так не слухав Бог, як цього молодого Пророка. Вони вірили, що кого Він благословить, той буде благословенний і за кого Він помолиться, до того Бог буде милостивий.

Тому ці простосердечні матері поспішили до Нього зо своїми діточками. Один євангеліст сказав, що привели до Нього діток, а другий, — що принесли. У цьому нема ніякої суперечності. Адже дитина в два роки, може вже йти власними ногами, а дитинка в два місяці не може ще ходити, а мама обом їм хотіла б неба прихилити. Але затяжко було б матері обох нести на руках. Тому вона одне принесла, а друге — привела. Таке, мабуть, було не з одною матір'ю. Це була чудова картина в житті Христа, яка захоплювала поетів і малярів усіх віків.

Учні ж їм «докоряли», але в інших перекладах ужите гостріше слово: «не допускали», або «боронили».

Могли бути дві причини, чому учні не хотіли допустити дітей до Христа: або вони вважали Його занадто перетомленим і хотіли охоронити Його від зайвих турбот; або вони нехтували дітьми й не вважали потрібним турбувати Вчителя через них.

У євреїв тоді жінки й діти не користувалися такою уважністю, як тепер. Однак Той, Хто прийшов, щоб бути

Другом та Оборонцем усіх принижених і занедбаних, Він прийшов також, щоб привернути жінкам належну пошану й щоб бути Оборонцем безпомічного дитинства.

Тому, мабуть, жінки й дотепер більше горнуться до Христа, ніж чоловіки, а також діти легко розуміють Спасителя.

Отож учні обурювалися на матерів і дітей, а Христос обурився на них самих. Це характерне явище, яке показує, що не завжди розуміння й почуття людини й Бога збігаються.

А не може ж бути сумніву, що Бог знає краще, що добре, а що зле. Непослух Богові викликає всі трагедії, як в житті окремої людини, так і в житті народів.

Ісус вимагає, щоб пустили діток до Нього.

Тут, що правда, йде мова про тілесний прихід до Христа, то це діти легко могли зробити, коли б їм не перешкоджали. Але чи можуть діти прийти до Христа духовно? Чи можуть вони вірою наблизитись до Нього?

Пам`ятайте, що на вас покладається відповідальність за цілісність цієї отари Христової. Але цього мало – не забороняти; на вас покладений більш високий обов`язок: ви повинні вести своїх вихованців до Христа.

1.2.5 Ісус Христос – ідеал виховання

Господь у ставленні до дітей вимагає високої поваги і визнання особистої гідності. «Істинно кажу вам: хто не прийме Царства Божого, як дитина, той не ввійде в нього. І, обнявши їх, покладав на них руки і благословляв їх» (Мр.10:15,16). І Він сказав: «А хто спокусить одного з малих цих, віруючих у Мене, тому краще було б, якби повісили йому камінь жорновий на шию і кинули його в море» (Мр.9:42). Діти з їх вірністю і покорою, з їх безмірною простотою, з їх щиросердністю і любов`ю, з їх відвертою прямотою і чутливістю до всього прекрасного і божественного є в очах Христа прикладом найвищої досконалості, яку може досягнути доросла людина лише свідомо, тоді коли діти володіють цією досконалістю невідомо. Тому Він закликає Своїх учнів, щоб вони знову зробились, як діти, звільнились від усякого честолюбства. На питання про те, хто з них буде більшим у Царстві Божому, Він відповідає: «Отже, хто упокориться, як дитя це, той і більший у Царстві Небесному» (Мт.18:4). Євангеліє, яке взагалі замість духу страху перед законом, що панував у Старому Завіті, поширює дух любові і свободи, і в правилах виховання пом’якшує стародавню строгість.

Св. Апостол Павло пише: «. ..батьки, не дратуйте чад своїх, але виховуйте їх в покаранні і ученні Господнім» (Еф.6:4). І в іншому посланні: «... батьки не дратуйте дітей ваших, щоб вони не падали духом» (Кол.3:21). Таке вчення священник книг про виховання. Воно просте і не

багатоскладове, тому що призначено не тільки для мудрих і спеціально підготовленних людей, але і для всіх. З того, що в старозавітному вченні про виховання видно більш строгі приписи, а в євангельському більш волелюбні лагідні методи, природно народжується питання: чи потрібно слідувати виключно останньому і зовсім відкласти перше? Щоб вирішити це питания, звернемося до вислову св. Апостола Павла: «.. спадкоємець, доки в дитинстві, нічим не відрізняється від раба, хоч і пан всього: він підпорядкований опікунам і домоправителям до терміну, батьком призначеного» (Гал.4:1,2). Апостол говорить про строге виховання для всіх, незалежно від матеріального достатку. Це більш примітно тим, що він (апостол) строге виховання представляє образом того, як Бог виховує людство.

Виховання у перші віки християнства. Перш за все вони прагнули до того, щоб дитячий розум засвоїв живе пізнання Ісуса Христа. Ім`я Спасителя діти сприймали ще з материнським молоком. Тому в ранні роки вони без страху сповідували Святе Ім`я перед мучителями.

Разом з поняттям про Викупителя дітям викладали і високе Його вчення про Таїнства віри, про Єдиного Бога, вічне життя, про силу смирення і чисту любов до Бога, говорили про обов`язки дітей наслідувати Господа в смиренні, мати страх Божий, шанувати батьків та старших; говорили про терпіння, прощення образ, деякі християни освіту дітей обмежували лише одним словом Божим, забороняючи знайомитися з учениями язичників, інші ж навпаки, не боялися вводити в коло освіти християнського юнацтва деякі книги і науки, котрі вивчаються у язичницьких школах.

Глибокі пізнання деяких отців церкви у філософії, історії, природних та інших науках, рівним чином бесіди їх з юнаками про наукові предмети показують, що і самі вони не цуралися вченості, лище б вона не супроводжувалася шкідливістю для віри та християнського благочестя. Тому в багатьох училищах дозволяли дітям учитися поезії, музиці, філософії, мовам, громадським та іншим корисним наукам. Святий Василій Великий навіть радив юнакам знайомитися з творами поетів, істориків, ораторів і взагалі читати ті твори язичницьких письменників, з яких можна взяти що-небудь корисне для душі. Але всі світські науки були другорядними предметами, а головним і першим предметом освіти було християнське вчення. Як древні християни вчили своїх дітей? Коли настав час учити дітей грамоті, їм давали для читання Біблію. Коли після цього, доходила черга до усного катехизичного вивчення догматів віри і обов`язків християнина, – в керівництво з цієї дисципліни знову дітям давали Святе Письмо, задаючи з нього вправи для вивчення напам`ять.

Біблія була для дітей, як і для всіх християн, предметом ретельного і благоговійного вивчення, а також до неї ставилися з більшою пошаною, ніж до всіх інших книг. Усі заняття починались і закінчувались молитвою, починаючи від важливих до незначних, так, що коли одягались, роздягались, учили дітей, запалювали вогонь, сідали за стіл, вживали їжу і виходили з дому, — взагалі, при всякій дії, навіть устаючи від сну, осіняли себе хресним знаменням і творили молитву. Дорослі привчали дітей брати участь у Богослужінні, як у церкві, так і вдома; привчали їх запам'ятовувати відомі молитви, співати гімни і псалми. У перші віки християнства віруючі не дозволяли дітям бути присутніми на всіляких видовищах, які б тільки принесли їм більше шкідливого, ніж корисного. Оберігаючи дитяче серце від усіх внутрішніх і зовнішніх спокус, благочестиві вихователі в той же час уживали і засоби, які прямо слугували прилученню їх до християнського благочестя. Отже, ми бачимо, що перші християни не тільки самі прагнули наблизитися до Царства Божого, але всі свої зусилля прикладали до того, щоб і дітей зробити достойними його синами. Слід звернути увагу на те, що у вихованні дітей християни здавна особливу увагу приділяли першим рокам їх дитинства. Коли діти були ще в утробі матері, і тоді піклувалися про них, вони просили в Господа благословення для дитини, котра має скоро народитися. Як тільки в дитині починає з`являтися свідомість, то батьки, перш за все, старалися навчити їх віри в Бога, любові до благочестя, щоб таким чином попередити вплив інших шкідливих уявлень. Тому то діти з самого раннього віку були присвячені Богу і за звичаєм церкви, навчалися Святому Письму, зверталися до вчителів, благочестивих мужів. Таке раннє виховання приносило плоди так, що із самих ранніх літ діти мали дух і мужність з`являтися перед мучителями, сповідувати перед ними свою віру в Ісуса Христа і приймати смерть за Його ім'я. Таким чином, ми бачимо, що в перші віки християнства, віруючі жили, не вдаючись до теоретичних роздумів про виховання. Життєвий ідеал Ісуса Христа, безпосередньо сприйнятий був для них усім, практичне значення цього ідеалу і складало головну особливість перших християн.

Особливості християнського виховання дітей: виховання християнським змістом, а точніше, освячення педагогічної думки і практики світлом Христовим пов'язано з розумінням того, що християнство є не тільки спасіння людства, але й одкровення про людину, про церкву, яка є тілом Христовим, але яка в той же час є Боголюдський організм, тобто незмінне і нероздільне поєднання Божественного і людського початку. Християнство, за словами В. Зеньковського, більше знає про людину, більше вірить в неї, глибше розуміє її, ніж філософія

Просвітлення. Якщо в секуляризованій педагогіці вчитель — особа самодостатня, то в християнській – співробітник Творця. І в цьому сенсі педагогічна справа з одного боку представляється відповідальнішою і навіть строгішою, а з іншого — вимагає глибокого смирення і слухняності Божій волі, терпіння і праці. Будучи служителем Божим, священик, пастир, повинні не нав`язувати дитині себе і своє, а вести до Бога. У педагогічному процесі беруть участь особи земні і небесні. На життя дитини впливають Господь, Матір Божа і вся небесна церква. Крім того, земні наставники: батьки, хресні батьки, пастирі церкви, родичі — покликані дати дитині знання, допомогти зорієнтуватися в навколишньому світі, розвинути в підопічному етичні початки, привести його до розуміння свого призначення і мети життя. Світське виховання прагне до безперервності і цілісності педагогічного процесу, але без визнання головної дійової Особи — Бога, і молитовного заступництва святих і ангельських сил, силами людськими це мало вдається. Рідна матір при хворій дитині, через немічність власної природи, не здібна до того, що здійснює Бог цілодобово, протягом усього життя всякої людини: зберігати й оберігати, духовно впливати і направляти, і вести виховання через Ангела — Охоронителя. Лише вседосконалість Божа здатна благодатно діяти в виховному процесі. Таємнича глибина чудодійних дій Божих незбагненна і недосяжна для розуму людини.

Мета життя християнина полягає в духовному єднанні з Христом через воцерковлення свого життя. В основі християнського виховання лежить розуміння того, що поза християнською церквою, поза церковним життям досягти основної мети виховання і життя неможливо. Основна мета християнського виховання досягається не владою церкви над людиною, а способом життя, проникнутого духом Христової церкви. Церковний бік життя Христової церкви – це засіб набуття Святого Духа, метод пізнання Божественної Істини, який не відміняє і не заміняє піклування про підтримку і розвиток задатків дитини. Єдиний розвиток дитини обіймає всі сторони людського буття: тіло, розум, почуття, волю і дух. Божественна Істина допомагає дитині в духовно-моральному вдосконаленні доброчесності, в святості, в досягненні дарів Святого Духа. Наша мета – надати певну сукупність знань про християнське виховання дітей у сім'ї на прикладі Ісуса Христаю Ця кінцева мета є з`єднання з Ісусом Христом, який є ідеалом виховання.

РОЗДІЛ 2. ХРИСТИЯНСЬКЕ ВИХОВАННЯ ДІТЕЙ

2.1. Про християнські чесноти Віру, Надію і Любов у Святому Письмі

Християнська чеснота Віра

У сучасних демократіях основні цінності, що пропагуються суспільством, — це толерантність і плюралізм, довіра, взаємна повага, свобода, які забезпечуються законом, а з іншого боку — автономія особистості, самостійність, вільний вибір, компетентність, відповідальність, уміння брати на себе рішення щодо своєї долі, своїх вірувань і уподобань. Таким шляхом відбувається процес суб'єктивізації віри, яка стає приватною справою, справою особистості, сім'ї.

Починаючи з перших релігійних книг — Нового Заповіту, Біблії — в сучасній українській сімї відбувається становлення основоположних християнських цінностей — загальних чеснот: розсудливості, поміркованості, справедливості і стійкості (чесність, правдивість, вірність слову) і теологічних чеснот: віри, надії, любові (милосердя).

Віра:

а) є переконання в невидимих речах: «Віра — то підстава сподіваного, доказ небаченого» (Євр.11:1);

б) заповідана: «...Боже Царство наблизилося. Покайтеся і віруйте в Євангеліє» (Мр.1:15). «І оце його заповідь, бо ми вірували в Ім'я Сина Його — Ісуса Христа» (1Ів.3:23).

Предмети віри:

а) Бог: «Віруйте в Бога і в Мене віруйте» (Ів.14:1). «Догодити ж без віри не можна. І той, хто до Бога приходить, мусить вірувати, що Він є...» (Євр.11:6);

б) Святе Письмо: «Я Богові отців служу так, що вірую всьому, що в Законі і пророків написане» (Дії 24:14). «Вірне це слово і гідне всякого прийняття...» (Тим.1:15);

в) обітниці Божі: «Авраам не мав сумніву в обітницю Божу через недовірство, але зміцнився у вірі і віддав славу Богові» (Рим.4: 20). «Але за його обітницею ми дожидаємо неба нового й нової землі, що правда на них пробуває» (2Петр.3:13).

Віра в Христа є єдиним засобом до спасіння: «Отець любить Сина і дав все в Його руку. Хто вірує в Сина, той має вічне життя; а хто в Сина не вірує, той життя не побачить, — а гнів Божий на нім перебуває» (Ів.3:35,36). «Ми віримо, що благодаттю Господа ми спасемося...» (Дії15:11).

Віра є одна:

«Один Господь, одна віра...» (Еф.4:5).

Віра в Господа є дар Божий: «Бо спасенні ви благодаттю через віру, а це не від вас, — то дар Божий» (Еф.2:8).

Господь є голова і вершитель віри: «Тож і ми скиньмо всякий тягар і гріх, що обплутує нас, та й біжімо з

терпеливістю до боротьби, яка перед нами, дивлячись на Ісуса, на Начальника й Виконавця віри» (Євр.12:1,2).

Через віру отримуємо:

а) відпущення гріхів і освячення: «Усі пророки свідкують про Нього, що кожен, хто вірує в Нього, одержить прощення гріхів Його йменням» (Дії 10:43). «Пошлю тебе до язичників, — відкрити їм очі, щоб вони навернулись від темряви у світло та від влади диявола до Бога, щоб вірою в Мене отримати їм дарування гріхів і долю з освяченими» (Дії 26:17,18). «І між нами та ними різниці Він жодної не вчинив, очистивши вірою їхні серця» (Дії 15:9);

б) виправдання і всиновлення: «Хто слухає сло́ва Мого і вірує в Того, Хто послав Мене, — має життя вічне і на суд не приходить, але переходить від смерті до життя» (Ів.5:24). «Отже, мужі-браття, хай відомо вам буде, що прощення гріхів через Нього (Ісуса Христа) звіщається вам. І в усім, у чому ви не змогли виправдатись Законом Мойсеєвим, через нього виправдується кожен віруючий» (Дії13:38,39). «Тим, які прийняли Його, віруючим в ім'я Його, дав владу бути дітьми Божими» (Ів.1:12). «Усі ми сини Божі, по вірі в Христа Ісуса» (Гал.3:26);

в) дар Святого Духа: «Хто вірує в Мене, як каже Писання, то ріки живої води потечуть з утроби Його. Це ж сказав Він про Духа, що мали прийняти Його, хто ввірував у Нього» (Ів.7:38,39). «А як я промовляв, злинув на них (язичників) Святий Дух, як спочатку й на нас. Отож, коли Бог дав однаковий дар їм, як і нам, що ввірували в Господа Ісуса Христа, то хто ж я такий, щоб міг заперечувати Богові?» (Дії 11,15,17);

г) доступ до Бога: «Через Якого ми вірою одержали доступ до тієї благодаті, що в ній стоїмо, і хвалимось надією слави Божої» (Рим.5:2). «У Господі маємо відвагу та доступ у надії через віру в Нього» (Еф.3:12);

ґ) духовне життя: «Це ж написано, щоб ви ввірували, що Ісус є Христос, Божий Син, а віруючи, життя мали в Ім'я Його» (Ів.20,31). «Бо Законом я вмер для Закону, щоб жити для Бога. Я розп'ятий з Христом. І живу вже не я, а Христос проживає в мені. А що я живу в тілі тепер, — живу вірою Божого Сина, що мене полюбив, і видав за мене Самого Себе» (Гал.2:19,20);

д) спасіння: «Хто ввірує і охреститься, спасіння буде» (Мт.16:16). «І, як Мойсей підніс змія в пустині, так мусить піднесений бути й Син людський, щоб кожен, хто вірує в Нього, мав вічне життя. Так бо Бог полюбив світ, що дав Сина Свого Єдинородного, щоб кожен, хто вірує в Нього, не загинув, але мав життя вічне. Бо Бог не послав Свого Сина на світ, щоб Він світ засудив, а щоб через Нього світ спасся. Хто вірує в Нього, не буде засуджений, а хто ж не вірує — той вже засуджений, що не повірив в ім'я Єдинородного Сина Божого»

(Ів.3:14–18). «Віруй в Господа Ісуса, і спасешся ти, і весь дім твій» (Дії16:31). «Вірою вашою досягнете спасіння душ» (1Петр.1:9);

е) вічне життя: «Віруючий в Мене має життя вічне» (Ів.6:47). «Віруючий в Сина Божого має життя вічне» (1Ів.5:13).

Віруючий в Господа:

а) не буде осоромлений і осуджений: бо написано в Писанні: «Ось кладу Я на Сіоні Каменя вибраного, наріжного, дорогоцінного, і хто вірує в Нього, той не буде осоромлений!» (1Петр. 2:6). «Тож немає тепер жодного осуду тим, хто ходить у Христі Ісусі не за тілом, а за духом» (Рим.8:1);

б) не умре ніколи і не загине: «І кожен, хто живе та хто вірує в Мене, — повіки не вмре» (Ів.11:26). «Так бо Бог полюбив світ, що дав Сина Свого Єдинородного, щоб кожен, хто вірує в Нього, не загинув, але мав життя вічне» (Ів.3:16);

в) не живе в темноті: «Я, Світло, на світ прийшов, щоб кожен, хто вірує в Мене, у темряві не зоставався» (Ів.12:46);

г) народжений і любимий Богом: «Кожен, хто вірує, що Ісус — то Христос, той родився від Бога» (1Ів.5:1). «Бо Отець любить Сам вас за те, що ви полюбили Мене та й увірували, що Я вийшов від Бога» (Ів.16:27);

ґ) має впевненість у своєму спасінні через віру: «Хто вірує в Божого Сина, той свідчення має в собі. Хто не вірує в Бога, той учинив Його неправдомовцем, бо не вірив у свідчення, яким Бог свідчив про Сина Свого. А це свідчення, що Бог життя вічне нам дав, а життя це — у Сині Його» (1Ів.5:10,11). «Благословенний Бог і Отець Господа нашого Ісуса Христа, що великою Своєю милістю відродив нас до живої надії через воскресіння з мертвих Ісуса Христа на спадщину нетлінну, й непорочну, та нев'янучу, заховану в небі для вас, що ви бережені силою Божою через віру на спасіння, яке готове з'явитися останнього часу» (1Петр.1:3–5).

Блаженні ті, хто вірує: «І блаженна та, що повірила, бо збудеться пророчене їй від Господа» (Лк.1:45). «Ісус сказав Хомі: "Ти повірив тому, що побачив Мене? Блаженні ті, які не бачили, а повірили"» (Ів.20:29).

Віра приводить до:

а) послуху Богові: «"Що нам робити, щоб творити діла Божі?" Ісус відповів їм: "Оце діло Боже, — щоб у Того ви вірували, Кого Він послав"» (Ів.6:28,29). «Тут терпеливість святих, що додержують заповіді Божі та Ісусову віру» (Об.14:12);

б) любові до Господа і спілкування з Ним: «Ви Його любите, не бачивши, і віруєте в Нього, хоч тепер не бачите, а ввірувавши, радієте невимовною й славною радістю» (1Петр.1:8). «Щоб Христос через віру замешкав у ваших серцях, щоб ви, закорінені й основані в любові, змогли

зрозуміти з усіма святими, що то ширина і довжина, і глибина й вишина, і пізнати Христову любов» (Еф.3:1–19);

в) любові до братів: «Тому й я, прочувши про вашу віру в Господа Ісуса, і про любов до всіх святих, не перестаю за вас дякувати Богу...» (Еф.1:15,16);

г) надії, миру, радості: «Бог же надії нехай вас наповнить усякою радістю й миром у вірі, щоб ви збагатилися надією, силою Духа Святого» (Рим.15:13). «Отож, виправдавшись вірою, майте мир з Богом через Господа нашого Ісуса Христа» (Рим.5:1). «В'язничний сторож їх запросив до дому свого і нагадував їх, і радів з усім домом своїм, що ввірував у Бога» (Дії16:34). «Бо ми в дусі з віри чекаємо надії праведності» (Гал.5:5);

ґ) перемоги над дияволом і світом: «А найбільш над усе візьміть щита віри, яким зможете погасити всі огненні стріли лукавого» (Еф.6:16). «Бо кожен, хто родився від Бога, перемагає світ. А оце перемога, що світ перемогла, — віра наша. А хто світ перемагає, як не той, хто вірує, що Ісус — то Син Божий?» (1Ів.5:4,5);

д) сміливості для проповіді слова: «Та мавши того ж духа віри за написаним: "Вірував я, через те говорив", і ми віруємо, тому-то й говоримо» (2Кор. 4:13). «Тож, мавши надію таку, ми діємо з великою сміливістю» (2Кор.3:12).

Віра:

а) повинна бути від серця: «Відізвався ж євнух до Пилипа і сказав: "Благаю Тебе — це про кого говорить пророк? Чи про себе, чи про іншого кого?" А Пилип одкрив уста свої, і, зачавши від цього Писання, благовістив про Ісуса йому. І, як шляхом вони їхали біля води, то озвався євнух і сказав: "Ось вода. Що мені заважає хреститися?" А Пилип відказав: "Якщо віруєш із повноти серця свого, то можна". А той відповів і сказав: "Я вірую, що Ісус Христос — то Син Божий!"» (Дії8:34–37);

б) діє з любов'ю: «Бо сили немає в Христі Ісусі, ані обрізання, ані необрізання, але віра, що діє з любов'ю» (Гал.5:6). «Ціль же наказу — любов від чистого серця, і доброго сумління, і нелукавої віри» (1Тим.1:5). «І набагато збільшилась у мені благодать Господа нашого з вірою та любов'ю в Христі Ісусі» (1Тим.1:14);

в) без любові ніщо: «І коли маю дара пророкувати, і знаю всі таємниці, й усе знання, і коли маю всю віру, щоб навіть гори переставляти, та любові не маю, — то я ніщо!» (1Кор.13:2);

г) виявляється ділами, без яких вона мертва: «Чи хочеш ти знати, о марна людино, що віра без діл — мертва? Авраам, отець наш, — чи він не з діл виправданий був, як поклав був на жертовника свого сина Ісаака? Як ти бачиш, що віра допомогла його ділам і вдосконалилася віра з діл? І здійснилося Писання, що каже: "Авраам же ввірував Богові, і це йому зараховане в

праведність, і був названий він другом Божим”. Отож, чи ви бачите, що людина виправдується від діл, а не тільки від віри? Чи так само і блудниця Рахав не з діл виправдалась, коли прийняла посланців і дорогою іншою випустила? Бо як тіло без духа мертве, так і віра без діл — мертва» (Як.2:20–26);

ґ) без діла не може спасти: «Яка користь, брати мої, коли хто говорить, що має віру, але діл не має? Чи може спасти його віра?» (Як.2:14);

д) без діл подібна вірі демонів: «Чи віруєш ти, що Бог один? Добре робиш! Та й демони вірують — і тремтять» (Як.2:19).

«І, як прибув Він на той бік, до землі Гадаринської, перестріли Його два біснуваті, що вийшли з могильних печер, душі люті, так, що ніхто не міг переходити тією дорогою. І ось вони стали кричати, говорячи: “Що тобі, Сину Божий, до нас? Прийшов Ти сюди передчасно нас мучити?”» (Мт.8:28,29).

Без віри не можна догодити Богу: «Догодити ж без віри не можна. І той, хто до Бога приходить, мусить вірувати, що Він є, а тим, хто шукає Його, Він дає нагороду» (Євр.11:6).

Віра необхідна для того:

а) щоб почути молитви: «І все, чого ви в молитві попросите з вірою, — то одержите» (Мт.21:22). «А Ісус їм у відповідь каже: “Майте віру Божу! По правді кажу вам: як хто скаже горі цій: “Порушся та й кинься до моря”, — і не матиме сумніву в серці своїм, але матиме віру, що станеться так, як говорить, — то буде йому! Через це говорю вам: усе, що ви в молитві попросите, вірте, що одержите, і сповниться вам» (Мр.11:22–24);

б) щоб витримати боротьбу християнського життя: «Цього наказу я передаю тобі, сину мій Тимофіє, за тими пророцтвами, що про тебе давніше були, щоб ними провадив ти добру війну, маючи віру та добре сумління, якого дехто відкинулися та й розбилися у вірі» (1Тим.1:18,19). «Змагайся добрим подвигом віри...» (1Тим.6:12);

в) щоб звершувати чудеса: «По правді, по правді кажу вам: хто вірує в Мене, той учинить діла, які чиню Я, і ще більші від них учинить, бо Я іду до Отця» (Ів.14:12). «А Степан, повний віри та сили, чинив між народом великі знамена та чуда» (Дії 6, 8);

г) щоб зцілятися від недругів і бід: «І коли Він додому прийшов, приступили до Нього сліпці. А Ісус до них каже: “Чи ж вірите ви, що Я можу вчинити оце!” Говорять до Нього вони: “Так, Господи”. Тоді Він доторкнувся до їхніх очей і сказав: “Нехай станеться вам згідно з вашою вірою!” І очі відкрилися їм» (Мт.9:28–30). «І сказав прокаженому Ісус: “Підведися й іди: твоя віра спасла тебе”» (Лк.17:19).

Християнське життя називається добрим подвигом віри: «Я боровся наполегливо, життєвий шлях скінчив, віру зберіг.

Тепер же приготовлений мені вінець праведності, якого Господь, Суддя праведний, дасть мені в день той» (2Тим.4:7,8).

Віра, випробувана скорботою, через терпіння стає радістю: «Майте, брати мої, повну радість, коли впадаєте в усілякі випробування, знаючи, що випробування вашої віри дає терпеливість. А терпеливість нехай має чин досконалий, щоб ви досконалі та бездоганні були і недостачі ні в чому не мали» (Як.1:2,4).

Віруючі бувають з'єднані однією вірою: «А люди, що ввірували, мали серце одне й одну душу...» (Дії 4:32).

Віруючі вірою:

а) живуть і ходять: «Бо ходимо вірою, а не видінням» (2Кор.5:7). «...А що я живу в тілі тепер, — живу вірою в Божого Сина, що мене полюбив і віддав за мене Самого Себе» (Гал.2:20);

б) бувають твердими: «Вірою всі тверді...» (2Кор.1:24). «Радуюсь, коли бачу твердість вашої віри в Христа» (Кол.2:5);

в) утішаться: «Бо бажаю вас бачити, щоб потішитися разом із вами спільною вірою — і вашою, і моєю» (Рим.1:11,12);

г) противляться дияволу: «Противтеся дияволу, тверді в вірі» (1Петр.5:9).

Віруючі повинні:

а) бути здорові у вірі: «Щоб старі чоловіки тверезі були, поважні, помірковані, здорові у вірі, у любові, у терпеливості» (Тит.2:2);

б) зростати у вірі: «Бувши вкорінені і збудовані на Ньому, та зміцнені у вірі, як вас навчено, збагачуючись у ній з подякою» (Кол.2,7). «Яку подяку ми можемо віддати Богові за вас, за всю радість, котрою радіємо ради вас перед Богом нашим? Ми вдень і вночі молимося ревно, щоб побачити вас знову та доповнити те, чого бракує вірі вашій?» (1Сол.3:9,10). «Ми завжди повинні подяку складати за вас Богові, браття, як і годиться, бо сильно росте віра ваша» (2Сол.1: 3);

в) боротися за віру: «Улюблені мої, маючи бажання писати вам про спільне спасіння наше, я визнав за потрібне написати і спонукати вас, щоб ви боролись за віру, яка була раз і назавжди дана віруючим» (Юд.3). «Тільки живіть згідно з Христовим Євангелієм, щоб — чи прийду я й побачу вас, чи й не бувши — почув я про вас, що ви стоїте в однім дусі, борючись однодушно за віру євангельську» (Фил.1:27);

г) мати тверду впевненість у вірі: «З цієї причини й терплю я оце, але не соромлюсь, бо знаю, у Кого я ввірував і впевнився, що Він має силу зберегти довірене мною Йому на той день» (2Тим.1:12);

ґ) визнавати відкрито свою віру: «Отже, кожного, хто Мене визнає перед людьми, того перед Небесним Отцем Моїм визнаю і Я» (Мт.10:32);

д) наслідувати віру святих: «Авраам став отцем всіх віруючих, які ходять по стопам віри, яку мав він» (Рим.4:11,12);

е) перебувати у вірі: «Павло з Варнавою проходили міста і придбали багато учнів, душі яких зміцнювали, просячи перебувати у вірі» (Дії 14:20–22).

Умовляння до віри: «Аж доки ви маєте світло, то віруйте у світло, щоб синами світла ви стали» (Ів.12:36). «І не будь ти невіруючим, але віруючий!» (Ів.20:27). «Випробовуйте самих себе, чи ви у вірі, пізнавайте самих себе...» (2Кор.13:5). «...Будьмо тверезі, зодягнувшися в броню віри й любові...» (1Сол.5:8). «...Тримайся правди, віри, любові, миру з тими, хто Господа кличе від чистого серця» (2Тим.2:22).

Моліться:

про примноження вашої віри: «І сказали апостоли Господу: “Примнож у нас віру!”» (Лк.17:5).

Віра народжується безпосередньо через:

а) писання: «Це ж написано, щоб ви ввірували, що Ісус є Христос, Син Божий, і віруючі мали життя в ім’я Його» (Ів.20:31). «Верійці прийняли слова з повним запалом, день у день досліджували Писання і багато тоді з них ввірували» (Дії17:11,12);

б) проповіді: «Іоанн прийшов на свідоцтво, щоб засвідчити про світло, щоб повірили всі через нього» (Ів.1:7). «Та не тільки за них (апостолів) Я благаю, а й за тих, що ради їхнього слова ввірують у Мене» (Ів.17:20). «Більшість із тих, хто слухав слово, увірував; і було число таких людей біля п’яти тисяч» (Дії 4:4). «Як вірувати в Того, про кого не чули? Як слухати без проповідуваного?» (Рим.10:14);

в) чудеса: «Такий початок чудесам зробив Ісус у Кані Галілейській і виявив славу Свою. І ввірували в Нього учні Його» (Ів.2:11). «А багато з народу в Нього ввірували та казали: “Коли прийде Христос, чи ж Він чудо чинитиме більше, як чинить Оцей?”» (Ів.7:31);

г) слухання: «Віра від слухання, а слухання від слова Божого» (Рим.10:17).

Гордість є перешкодою для віри: «Як ви могли не вірувати, коли славу один від одного приймаєте, а слави тієї, що від Бога Єдиного, не прагнете ви?» (Ів.5:44).

Нечестиві не вірують: «Якщо ж Євангеліє ними закрите, то закрите для тих, хто гине, для невіруючих, яким Бог цього світу засліпив розум, щоб не засяяло їм світло Євангелія слави Христа, а Він є образ Божий» (2Кор.4:3,4).

В останні часи занепадає віра: «Син людський як прийде, чи Він на землі знайде віру?» (Лк.18:8). «А дух ясно говорить, що від віри відступляться дехто в останні часи, ті, хто слухає духів підступних і наук демонів» (1Тим.4:1).

Ті, хто не має віри, будуть засуджені: «Хто не буде вірити, засуджений буде» (Мр.16:16). «Якщо хто почує мої слова і не повірить: слово, яке Я говорив, воно буде судити його в останній день» (Ів.12:47,48). «Будуть засуджені всі, хто не вірив у правду, але полюбив неправду» (2Сол.2:12).

Істинна віра – єдина

Виникає запитання: чому істинна віра повинна бути лише одна? Тому що існує тільки один Бог. Богів не може бути багато. Бо там, де існують навіть два боги, немає жодного. Так само не може бути двох істин. Істина — одна.

Із цього виходить, що не треба вірити взагалі у вигаданих богів, які в дійсності не є богами, а звичайними людьми (як це було в Стародавній Греції). Люди вірили стихіям світу цього, наприклад, сонцю, рікам, вірили у тварин, як у богів, а дехто вірив у природу. До речі, й сьогодні багато хто, відмовляючись від атеїзму, вірить у сили природи (це колишній пантеїзм) або в щось надприродне, наприклад у вищий розум. Сучасна людина готова повірити в будь-що: в окультизм, в екстрасенсів, у викликання духів тощо. Вона ніяк не хоче повірити в єдиного істинного Бога, прославленого в Трійці славимого. Свобода завела людей у нетрі релігійних вірувань, які відводять їх від істинного Бога.

Дехто запитає: яка різниця — у кого або в що вірувати? Звичайно, різниця є, і суттєва. Це все одно, що один вірує у світло, а інший — у темряву. Один визнає єдиного істинного Бога, у Трійці прославленого, а інший признає неправдивих богів, які не є богами.

Істинна віра рятує людей, а неправдива віра їх духовно губить. Тільки віра в істинного Бога-Спасителя очищає людей від гріха, бо лише Бог має владу прощати гріхи. А неправдиві вірування не приводять людей до справжньої духовності.

В Україні існує більше 70 віровизнань і релігій. А віра повинна бути єдина... Прихильники тих чи інших вірувань стверджують, що тільки їхня віра є істинною. У дійсності істинною вірою може бути лише та, яку приніс на землю Син Божий, Господь наш Ісус Христос. Усі інші вірування неправдиві, бо вони не від Бога. Усе, що ми знаходимо доброго в інших релігіях і віруваннях, є результатом природної духовної діяльності людини. Не треба забувати, що кожна людина має образ і подобу Божу і в силу цього може творити добро. А що стосується надприродних явищ, які спостерігаються в їхньому середовищі, то це або справа диявола, або звичайний обман (як історія з інопланетянами чи шахраями-цілителями), або результат дії природних законів, які людина ще тільки вивчає.

Істинній вірі, яку вимагав і вимагає від нас Господь Ісус Христос, характерні: перше — духовне очищення, тобто зміна гріховного життя на благочестиве, і друге — чудеса, які творив Спаситель і його апостоли. Перемагати закони природи може тільки один Бог і ніхто інший. Навіть коли апостоли й інші святі творили чудеса, вони робили це не своєю власною силою, а силою божественною. Тому Господь Ісус Христос, звертаючись до Своїх сучасників, говорив: «Якщо ви не вірите Моїм словам, то повірте Моїм ділам». Цим Він хотів підтвердити, що Його проповідь від Бога і що Сам Він є Син Божий. І в наш час чудеса творяться тільки в істинній церкві. Бо там, де є Христос, там істинна церква та істинна віра.

Для Бога не існує часу. Бог творив чудеса і раніше, коли жив Ісус Христос, творить їх і тепер. Однак у будь-які часи від людей вимагається та віра, яка робить неможливе. Господь сказав: «Якщо ви будете мати віру, як гірчичне зерно, і скажете цій горі: "Пересунься на інше місце". Буде так». Цим він засвідчив, що Бог може робити неможливе. Віруючий, як сказав Христос, маючи оту віру, як гірчичне зерно, усе зможе. Якщо в кого тепер вона є, нехай сміливо приступає до Бога і благає зцілення від тієї чи іншої хвороби. І буде так! А якщо віри такої немає, то станеться те, що сталося з апостолами, коли вони не могли вигнати біса з біснуватої людини. Коли апостоли запитали Христа: «Чому не змогли вигнати біса?» — то Господь сказав: «За невіру вашу». І коли апостол Петро йшов по водах бурхливого моря, а потім став тонути, Спаситель сказав Петрові: «Маловірний, чому ти засумнівався?» Це свідчить про те, що і в часи земного життя диво сталося лише тому, що вистачало відповідної віри. Те саме відбувається і тепер. Хто має сильну віру, той і в наш час зціляється від невиліковних хвороб і очищається від гріхів.

Християнська чеснота Надія
Приклади великої надії на Бога у Святому Письмі

Про надію на Господа можна прочитати в різних місцях Біблії: «Я надіюсь на Господа, має надію душа моя, і на Слово Його я вповаю» (Пс.130:5).

Спонукання до надії на Бога:

Його ласка: «Господь любить тих, хто боїться Його, хто надію складає на милість Його!» (Пс.147:11). «Добрий Господь, пристановище Він у день утиску, і знає Він тих, хто на Нього надіється!» (Наум.1:7);

Його милість і Його милосердя: «Хай надію складає Ізраїль на Господа, бо з Господом милість, і велике визволення з Ним» (Пс.130:7). «Отож приступаймо з відвагою до престолу благодаті, щоб прийняти милість та для своєчасної допомоги знайти благодать» (Євр.4:16);

Його любов до Христа: «Любов Божа до нас відкрилась у тому, що Бог послав у світ Сина Свого Єдинородного, щоб ми жили через Нього» (1Ів.4:9);

Його благодіяння: «Ангел Господній табором стає кругом тих, хто боїться Його, — і визволює їх» (Пс.34:8). «Наказуй багатим за віку теперішнього, щоб не неслися високо, і щоб надії не клали на багатство непевне, а на Бога Живого, що щедро дає нам усе на спожиток» (1Тим.6:17);

Його могутність: «Господь моя сила та щит мій, на Нього надіялось серце моє, — й Він мені допоміг, і втішилося моє серце, і співом своїм я прославлю Його» (Пс.28:7). «Оце — Бог спасіння моє! Безпечний я, і не боюсь, бо Господь — сила моя та спів мій, і спасінням для мене Він став!» (Іс.12:2);

Його обіцянка заступництва: «Хто Господа любить, — ненавидьте зло! Хто рятує душі святих Своїх, Той визволить їх із руки несправедливих» (Пс.97:10). «Бо Господь, Бог ваш, Він Той, що йде з вами воювати для вас з вашими ворогами, щоб спасти вас!» (5М.20:4). «Чи ж не наказав Я тобі: будь сильний та відважний? Не бійся й не лякайся, бо з тобою Господь, Бог твій, у всьому, де ти будеш ходити» (Іс.Нав.1:9). «Коли переходитимеш через води, Я буду з тобою, а через річки — не затоплять тебе, коли будеш огонь переходити, — не попечешся, і не буде палити тебе його полум'я» (Іс.43:2).

Піклування, яке Він має про нас: «Через те вам кажу: не журіться про життя своє — що будете їсти та що будете пити, ні про тіло своє — у що зодягнетеся. Чи ж не більше від їжі життя, а від одягу тіло? Погляньте на птахів небесних, що не сіють, не жнуть, не збирають у клуні, та проте ваш Небесний Отець їх годує. Чи ж ви не багато вартніші за них?» (Мт.6:25,26). «Покладіть на Нього всю вашу журбу, бо Він опікується вами!» (1Петр.5:7).

Господь є твердиня вічна: «Полюблю Тебе, Господи, сило моя, Господь моя скеля й твердиня моя, і Він мій Спаситель! Мій Бог — моя скеля, сховаюсь я в ній, Він щит мій, і ріг Він спасіння мого, Він башта моя!» (Пс.18:2,3). «Надійтеся завжди на Господа, бо в Господі, в Господі вічна твердиня!» (Іс.26:4).

Він є фортеця і притулок: «І твердинею буде Господь для пригніченого, у час недолі — притулком» (Пс.9:10). «Добрий Господь, пристановище Він у день утиску, і знає Він тих, хто на Нього надіється!» (Наум.1:7).

Він є захист: «Ти блаженний, Ізраїлю! Який інший народ, якого спасає Господь, як тебе? Він щит допомоги твоєї, і Меч Він твоєї величности. І будуть твої вороги при тобі упокорюватись, а ти по висотах їх будеш ступати» (5М.33:29). «Душа наша надію складає на Господа — Він наша поміч і щит наш» (Пс.33:20).

Він наш Викупитель і Спаситель: «Бо Я — Господь, Бог твій, що держить тебе за правицю й каже до тебе: "Не бійся, —

Я тобі поможу! Не бійся, ти Яковів черве, ти жменько Ізраїлева. Я тобі допоможу", — каже Господь, і твій Викупитель — Святий Ізраїлів!» (Іс.41:13,14).

Він наш Небесний Отець: «Тож як ви, бувши злі, потрапите добрі дари своїм дітям давати — скільки ж більше Отець ваш Небесний подасть добра тим, хто проситиме в Нього!» (Мт.7:11).

Той, хто надіється на Бога, буде мати милість: «Милість Твоя, Господи, нехай буде на нас, бо ми надіємося на Тебе» (Пс.33:22);

буде знаходитись у повному спокої: «Думку, оперту на Тебе, збережи Ти в повнім спокої, бо на Тебе надію вона покладає» (Іс.26:3);

буде непохитним: «Ті, хто надію складає на Господа, вони як Сіонська гора, яка не захитається, яка буде стояти повік!» (Пс.125:1);

буде почутим: «І оце та відвага, що ми маємо до Нього, — що коли чого просимо, згідно з волею Його, то Він слухає нас» (1Ів.5:14);

радітиме в Бозі: «бо Ним радується наше серце, бо на ймення святеє Його ми надію кладемо!» (Пс.33:21);

силу відновлять: «а ті, хто надію складає на Господа, силу відновлять, крила підіймуть, немов ті орли, будуть бігати — і не потомляться, будуть ходити — і не помучаться!» (Іс.40: 31);

наслідують землю: «бо знищені будуть злочинці, а ті, хто вповає на Господа, — землю вспадкують!» (Пс.37:9);

буде отримувати допомогу: «Бо з Тобою поб'ю я вороже військо, і з Богом своїм проберусь через мур» (Пс.18:30);

буде захищати від зла: «І Господь їм поможе та їх порятує, визволить їх від безбожних і їх збереже, — бо вдавалися до Нього вони!» (Пс.37:40). «Бо конче врятую тебе, і від меча не впадеш ти, і буде тобі душа твоя за здобич, бо ти надіявся на Мене» (Єр.39:18);

не боятися людей: «За мною Господь — не боюся нікого, що зробить людина мені?» (Пс.118:6). «Що ж скажеш на це? Коли за нас Бог, то хто проти нас?» (Рим.8:31). «Тому ж ми сміливо кажемо: «Господь — мені помічник, і я не злякаюсь нікого: що зробить людина мені?» (Євр.13:6);

не боятися нічого: «Я лягаю, і сплю, і встаю, бо Господь оберігає мене, я не боюсь безлічі людей, що звідусіль нападають на мене. Устань, Господи, і спаси мене, Боже мій, бо Ти побив ворогів моїх, зуби грішників сокрушив єси» (Пс.3:6–8).

Святий Праотець Авраам

Отець віруючих, як його називає апостол Павло, жив майже 4000 років тому. І Бог йому сказав, щоб він вийшов із свого дому, із роду батька, із своєї країни і йшов у землю, яку йому Бог покаже. Так було покладено початок старозавітній вірі, яка

стала фундаментом новозавітної. Бог обіцяє Аврааму, якщо він збереже Йому вірність і віру, то через його потомків благословляються всі племена і народи землі. Обіцяє їм країну, землю, на якій вони будуть славити Бога.

Бог свою обіцянку виконав, незважаючи на те, що Авраам і його дружина були старі, Бог послав їм сина Ісаака. Коли Ісаак досяг повноліття, тоді Господь, бажаючи випробувати віру Авраама, звелів йому принести незвичайну жертву — свого сина. Авраам послухав Господа, і, маючи надію, що Всемогутній Бог може повернути до життя приреченого на смерть, наважився заколоти Ісаака на жертовнику і віддати тіло його на всеспалення. Усе було підготовано для того, щоб принести цю справді нову жертву, тобто безприкладну. Залишилося здійснити вже занесений удар ножем.

Господь утримав руку Авраама, задовольнившись тим, що той уже заколов Ісаака у своїх думках і цим подвигом самопожертви виявив велику силу віри, надії й відданості Богу.

Господь виконує обіцянку, дану Аврааму для його сина Ісаака

Коли настав голод у тому краї, де жив Ісаак, то він пішов на поклон до царя філістимського Авімелеха. І явивсь Ісааку Господь, і сказав: «Не ходи до Єгипту — оселися в землі, про яку Я скажу тобі. Перебувай у цьому краї, а Я буду з тобою, і тебе поблагословлю, бо тобі та нащадкам твоїм дам усі ці землі. І Я виконаю обіцянку, що Я дав був батькові твоєму Аврааму. І розмножу нащадків твоїх, немов зорі на небі, і потомству твоєму Я дам усі ці землі. І благословляться в потомстві твоїм усі народи землі» (1М.26:2–4).

Господь обіцяє заступництво Якову

Ісаак мав два сини — Ісава і Якова. Але сталося так, що Ісаак благословив Якова на первородство і затвердив за ним право на землю, багату хлібом і вином. Через те Ісав зненавидів Якова і погрожував вбити його після смерті батька. За порадою батьків, рятуючись від гніву брата, Яків відійшов до Месопотамії, де прожив у свого дядька Лавана двадцять років та одружився з його дочками Лією та Рахіллю. Під час подорожі він бачив дивний сон: сходи від землі до неба. Сходами піднімалися на небо і спускалися на землю ангели Божі, а нагорі сходів стояв Господь. Господь обіцяв Якову Своє заступництво під час його подорожі й на всіх шляхах життя і підтвердив йому обітниці, дані Аврааму. Яків зрадів такому сну і подякував Господу, принісши йому жертву. Сон виявився дійсним, бо протягом всього життя Бог не покидав Якова. При смерті Яков сказав своєму синові Йосипові: «Ось я вмираю... А Бог буде з вами і поведе вас до Краю ваших батьків!» (1М.48:21).

Допомога Господа Мойсею

Коли Мойсей родився, то в нього не було шансів вижити, бо фараон видав наказ повитухам усіх ізраїльських дітей чоловічої статі після народження умертвляти. Але мати, породивши хлопчика, не знала, як його спасти, і боялась, щоб ніхто не почув його крику. Два місяці вона ховала його від людей, а тоді положила в корзину і понесла до річки Ніл і, поставивши корзину в очерет, сама пішла. Її старша дочка залишилась слідкувати, що буде з хлопчиком.

У той же час приходить до річки купатись дочка фараона, і почула плач дитини, і послала своїх служниць в очерет, які й принесли корзину з хлопчиком. Вона взяла його собі в дім і дала ім'я Мойсей, що означає «вийнятий з води». Він виріс у неї як син, мав і освіту, і багатство, і добрі умови для життя, про яке тільки може мріяти людина. І хоч він пізнав всю мудрість єгипетську, все-таки вирішив повернутися до своїх братів по вірі.

І коли Мойсей побачив, що брати його по вірі, по плоті страждають від знущань царя єгипетського, він вирішив їх визволити і врятувати.

Одного разу Мойсей заступивсь за ізраїльського раба і вдарив єгиптянина так, що той помер. І коли про це стало відомо, то йому прийшлося тікати з міста і заховатись у пустелі. Тут він зустрів кочівників, одружився на дочці їхнього вождя і пас овець. Довго він пас овець, уже й надія його почала згасати. Але одного разу в горах він побачив кущ, який палав вогнем, але не згорав, — «Неопалиму Купину». Він почув голос Господа, Який його посилав до царя єгипетського, щоб той відпустив ізраїльський народ з рабства. Декілька разів Мойсей сумнівавсь, що він не зможе цього зробити через те, що не вміє добре говорити. І сказав йому Господь: «Хто дав уста людині? Хто робить німим, чи глухим, чи видючим, чи темним, — чи ж не Я, Господь? А тепер іди, а Я буду з устами твоїми і буду навчати тебе, що казати» (2М.4:11,12). Господь уселяв надію в Мойсея, і той виконує Його волю.

І він пішов до царя єгипетського і не своєю силою, а силою Божою сказав: «Так говорить Господь Предвічний. Відпусти народ мій!». Спочатку його фараон прогнав. Але після того як пройшли стихійні лиха — вода змінилась на кров, багато жаб, воші, рої мух, моровиця на худобу, гнояки на людях, неврожай, багато сарани, три дні темряви — фараон зрозумів, що це Сам Господь Бог каже устами Мойсея. І дозволив усім родам і племенам ізраїльським вийти із землі Єгипетської.

І далі Господь не полишав Мойсея. Він ішов попереду свого народу, і Господь його вів, і допомагав вижити в пустелі.

Проте єгипетський цар передумав і хотів ізраїльтян повернути назад, щоб мати дармову робочу силу. Тут Мойсей надіється на Господа, і Він промовив до Мойсея: «А ти підійми

свою палицю, і простягни свою руку на море, і розітни його, — і нехай увійдуть Ізраїлеві сини в середину моря, на суходіл» (2М.14:16).

І послухав Мойсей Господа. Море розступилось, і перейшли сини Ізраїлю по дну моря, як по суходолу. Коли люди перейшли, то хвилі поглинули колісниці єгиптян, і вони вже не змогли наздогнати ізраїльтян.

Далі повів Мойсей народ пустелею. Пустеля — не Єгипет. Тут було багато труднощів, але Мойсей покладає надію на Господа, і Господь йому і його народові допомагає їжею та водою. І коли Мойсей розповів своєму тестю і своїй дружині про всі труднощі, які спіткали його в дорозі, як Господь допомагав їм в усьому, то тішився тесть усім тим добром, що вчинив Господь для Ізраїлю, що визволив його з єгипетської неволі.

Господь через Мойсея дав його народу заповіт Свій — Десять Заповідей, і написав їх на двох камінних таблицях. Господь показав Мойсею той край за річкою Йордан, куди перейде народ Ізраїлю, а Мойсей туди не ввійде. Перед своєю смертю покликав Ісуса, сина Навина, та й до нього сказав на очах всього Ізраїлю: «Будь сильний та відважний, бо ти ввійдеш з цим народом до того Краю, якого Господь заприсягнув їхнім батькам, щоб їм дати, і ти даси їм його на спадок. А Господь, Він Той, що піде перед тобою, — не опустить тебе й не покине тебе, — не бійся й не лякайся» (5 М. 31, 7–8).

Надія на Господа Анни — матері пророка Самуїла

Священне Письмо розповідає про життя пророка Самуїла. Його народження було незвичайне. Мати Самуїла була безплідною, а для неї це було велике горе, тому що жінка, яка не має дітей, вважалася проклятою Господом. Вона проходила вулицею, наче прокажена, як зачумлена, кожен міг показати на неї і сказати: «Оце йде Анна, від якої Бог відвернувсь, Він покарав її за гріхи». Її чоловік Елкан не дорікав їй, а розважав: «Анно, чого ти плачеш і не їси? Чого сумне твоє серце? Чи ж я не ліпший тобі за десятьох синів?» (1Сам.1:8).

І вона вирішила піти в місто Шілo, де знаходився Ковчег. У той час ще не було храму Єрусалимського, та й самого Єрусалима як священного міста ще не було. А було місто Шілo, у якому люди молились і поклонялись Господу. Там, у шатрі, під охороною священиків і служителів-левитів знаходився Ковчег Завіту — священна реліквія, Святиня народу Ізраїльського (Божого). Дорогоцінна скринька, яка нібито слугувала Престолом, на якому невидимо перебував Господь, коли благословляв віруючих.

У Ковчезі Завіту знаходилася манна небесна, якою в пустелі годували народ, а також і жезл первосвященика Аарона, який розцвів. У Ковчезі зберігалися скрижалі Закону, яким у нашій

церкві відповідає Євангеліє. До Ковчега не можна було торкатись неосвяченими руками. За це була смертна кара. Тому день і ніч вартували та охороняли служителі й шатро — Скинію, і Ковчег Завіту.

Анна прийшла в місто з великою надією на допомогу від Господа. Прийшла вона до порогу Скинії, зупинилася, впала на землю, молилась до Господа та гірко плакала. І склала вона обітницю, сказавши: «Господи Саваофе, якщо дійсно споглянеш на біду Твоєї невільниці, і згадаєш мене, і не забудеш Своєї невільниці, і даси Своїй невільниці нащадка чоловічої статі, то я дам його Господові на всі дні життя його, а бритва не торкнеться його голови» (1Сам.1:11).

За її молитвою спостерігав священик Ілля, який сидів на стільці. Вона довго молилась, а Ілля спостерігав за нею. І сказав він до неї: «Иди від Святині, ти прийшла сюди п'яна!» Тоді вона поклонилася йому і стала казати: «Прости мене, я прийшла сюди зовсім не п'яна. Мене горе вбило. Я тому й не тримаюсь на ногах, що все життя в мене зламане і гнітюче. Я тому хитаюсь, що тягар моєї печалі дуже великий. Я прошу в Бога, щоб Він зняв з мене прокляття і дав мені накінець дитину». Ілія розчулився і сказав їй: «Иди, дочко моя, з миром! Буде в тебе син». І через деякий час у неї народився син, потім другий і третій. Первістка свого назвали Самуїлом, що значить «Бог почув».

Самуїл служив у Скинії, а пізніше став пророком і помазав на царство Давида. Було це так: Господь звелів Самуїлові помазати на царя одного з синів Єссея. У нього було вісім синів. Кожен з них був кращий від іншого: сильні, красиві, високі. Коли Самуїл прийшов до Єссея, то вдома було сім синів, і на жодного Господь не вказав Самуїлові. І запитав Самуїл Єссея: «Чи то всі твої діти?» А той відказав: «Ще зостався найменший — він пасе отару». І сказав Самуїл до Єссея: «Пошли привести його, бо не сядемо за стіл, аж поки він не прийде сюди». І послав він, і привів його, а він — рум'яний, із гарними очима та хорошого стану. А Господь сказав Самуїлові: «Устань, помаж його, — бо це він!». «І взяв Самуїл рога оливи, та й помазав його серед братів його. І Дух Господній злинув на Давида, і був на ньому від того дня і далі» (1Сам.16:11–13).

Приклади надії на Господа царя Давида

Ісуса Христа називали сином Давида. Його називали так тому, що Він дійсно був далеким потомком Давида. А, як ми знаємо з вищесказаного, пророк Самуїл помазав Давида на царя. Давид став царем. Господь обрав його. Але в житті Давида були цікаві моменти, коли йому доводилося повністю надіятися на Господа. Давид розповідав про себе, що коли він був пастухом у свого батька при отарі, то приходив лев, а

також ведмідь, та й тягнув ягня з отари, а він виходив за ним і побивав лева й ведмедя, і виймав з пащі в них жертву.

У Святому Письмі описується такий випадок, як Давид, будучи ще юним, переміг ворожого воїна Голіафа. Голіаф був богатир, високого росту, сильний і самовпевнений.

На полі бою зійшлися два війська: філістимляни та ізраїльтяни. За старовинним звичаєм, перед початком битви виходили два сильних воїни для битви. Вважалося, чий воїн переможе, того військо переможе свого супротивника.

Ізраїльтяни, побачивши Голіафа, злякались, бо в їхньому війську не було такого сильного воїна.

Давид умовив царя Саула, щоб той виставив його. Він сказав: «Господь, що врятував мене з лапи лева та з лапи ведмедя, Він урятує мене з руки цього філістимлянина». І сказав Саул: «Іди, і нехай Господь буде з тобою!» (1Сам.17:37).

«І узяв Давид свого кия у руку, і вибрав собі п'ять гладеньких камінців із потоку, і поклав їх у пастушу торбу, яку мав при собі, і з пращею в руці почав наближатися до філістимлянина» (1Сам.17:40).

І сказав філістимлянин до Давида: «Ходи ж до мене, а я твоє тіло віддам птаству небесному та звірині польовій» (1Сам.17:44). І сказав Давид до філістимлянина: «Ти йдеш на мене з мечем і списом та ратищем, а я йду на тебе в ім'я Господа Саваофа, Бога військ Ізраїлевих, які ти зневажав. Сьогодні віддасть тебе Господь у мою руку — і я поб'ю тебе, і відітну голову твою з тебе» (1Сам.17:45,46).

Зверніть увагу, яка *велика надія на Господа*.

Давид вийняв камінь і кинув його з пращі — і вдарив філістимлянина в чоло його. Той камінь втявся йому в чоло — і він упав обличчям на землю. Давид підбіг до нього, вийняв його меч і відтяв йому голову.

Ізраїльтяни отримали перемогу. І коли воїни поверталися, то їх зустрічали жінки з усіх міст і більше славили Давида, ніж царя. Цар Саул дививсь заздрісним оком на Давида й одного разу хотів його проколоти списом, але промахнувся. І боявся Саул Давида, бо з ним був Господь, а від Саула Він відійшов (1Сам.18:12).

Пізніше Саул знову намагався вбити Давида. Давид звернувся до Господа, і Господь йому розповів про наміри царя. Давид заховався в пустелі. «А Саул шукав його повсякденно, та Бог не дав Давида в руки йому» (1Сам.23:14).

Після смерті царя Саула Давид осів у Єрусалимі на горі Сіон. До нього з'їхались усі племена Ізраїлеві й обрали вони Давида царем над Ізраїлем. Господь допомагає йому розбити філістимлян. Він переносить Божий Ковчег Завіту на Сіон і у своїй молитві подякував Господові: «Ти Великий, Господи Боже, бо немає Такого, як Ти, і немає Бога, окрім Тебе...» (2Сам.7:22).

«Царював Давид над Ізраїлем сорок літ: у Хевроні царював він сім літ, а в Єрусалимі царював тридцять і три роки» (1Цар.2:11).

Перед своєю смертю він попросив пророка Натана і священика Садока помазати на царя сина свого від невільниці Варсавії Соломона.

І коли наблизилися Давидові дні до смерті, він покликав Соломона і сказав: «Ось я йду дорогою всієї землі, а ти будеш міцний та станеш мужем. І будеш ти стерегти накази Господа, Бога свого, щоб ходити Його дорогами, щоб стерегти постанови Його, заповіді Його, та установи Його, й свідчення Його, як писано в Мойсеєвім Законі, щоб тобі щастило в усьому, що будеш робити, і скрізь, куди звернешся, щоб виконав Господь Слово Своє, як говорив мені, кажучи: "Якщо сини твої будуть стерегти дороги свої, щоб ходити перед лицем Моїм у правді всім своїм серцем та всією душею своєю, то сказав: не буде переводу нікому від тебе на троні Ізраїлевім!"» (1Цар.2:2–4).

Яка прекрасна і повчальна воля батька сказана своєму сину перед смертю. Нам потрібно ці слова запам'ятати як молитву і завжди казати своїм дітям, не чекаючи смертного часу.

Мудрість царя Соломона від Господа

Коли до царя Соломона прийшла його мати Вірсавія, він устав назустріч, і вклонився їй, та й сів на своєму троні. І поставив він трона і для царевої матері, і вона сіла праворуч від його.

Цим самим ми хочемо просто нагадати дітям, як вони повинні поважати своїх батьків. За свій престол Соломон приніс багато жертв Господу.

Одного разу з'явився Господь до Соломона в нічному сні. І Бог сказав: «Проси, що Я маю дати тобі!» А Соломон сказав: «Ти зробив велику милість із рабом Своїм Давидом, батьком моїм, як він ходив перед лицем Твоїм правдою, та праведністю, та простотою серця з Тобою. І зберіг Ти йому велику милість, і дав йому сина, що сидить на його троні, як є й цього дня. А тепер, Господи, Боже, Ти вчинив Свого раба царем замість батька мого Давида, а я, недоросток, не знаю виходу та входу. А раб Твій серед народу Твого, якого Ти вибрав, — він народ численний, що його не можна ані злічити, ані зрахувати через велику кількість. Дай же Своєму рабові серце розумне, щоб судити народ Твій, щоб розрізняти добре від злого, щоб правильно керувати цим великим народом Твоїм!».

І Господу було приємно слухати прохання Соломона. І сказав Бог до нього: «За те, що ти просиш це в Мене, а не просиш для себе днів довгих та багатства, і не просиш душ ворогів своїх, а просиш собі розуму, щоб уміти судити, та ось зроблю Я за словом твоїм — ось Я даю тобі серце мудре та розумне, так що такого, як ти, не було перед тобою, не буде

такого після тебе. А також те, чого ти не просив, Я даю тобі: і багатство, і славу так, що такого, як ти, не було перед тобою і не буде нікого серед царів усе життя твоє. А якщо ти ходитимеш Моїми дорогами, і будеш дотримуватися настанов Моїх та заповідей Моїх, як ходив був батько твій Давид, то продовжу дні твої!» (1Цар.3:5–14).

Соломон мав велике царство від річки Євфрат аж до границі з Єгиптом. І йому підкорялося багато народу «численності, як піску, що в морі» (1 Цар. 4:20). За Божу премудрість Соломон будує Господній дім — храм у Єрусалимі. Покрив і оздобив храм золотом. Будував він його сім років. Найняв найкращих майстрів: художників, які прикрасили й оздобили храм всередині й назовні.

При великій кількості народу священики внесли Ковчег Завіту до храму у Святому Святих, під крила херувимів. Але як тільки поставили Ковчег Завіту у Святому Святих, слава Господня, як хмара, зійшла і наповнила храм, і цар Соломон звернувся до Бога з такою натхненною молитвою:

«Господи, Боже Ізраїлів! ...Хоч небо і небо небес не вміщають Тебе, а тим менше храм цей, що його я збудував Імені Твоєму, але зглянься на молитву раба Твого і на прохання його... Нехай будуть очі Твої відкриті на храм цей день і ніч, і коли хто помолиться на місці цьому, Ти почуй з місця оселі Твоєї, почуй і помилуй... Коли навіть чужинець, що не з Твого народу Ізраїлю, прийде, і помолиться коло храму цього, Ти помилуй з неба, з місця оселі Твоєї і зроби все, про що буде просити Тебе чужинець, щоб усі народи землі знали ім’я Твоє і боялися Тебе» (1Цар.8:23,27–30,41–43).

«Коли нарід почне грішити... але пізніше покається, і Ти почуєш їхню молитву і благання... щоб очі Твої були відкриті на благання народу Твого Ізраїлю, щоб прислухатися до них, коли вони кликатимуть до Тебе» (1Цар.8:46,49,52).

Пізніше Господь з’явився Соломонові другий раз і сказав до нього: «Вислухав Я молитви твої, якими благав ти перед лицем Моїм, — Я освятив той храм, що ти збудував, щоб покласти ім’я Моє там аж навіки. І будуть там Мої очі та серце Моє по всі дні» (1Цар.9:3).

Господь обіцяє заступництво народу, але далі ставить умову, щоб народ не грішив, виконував заповіді Божі.

Далі сказано у Святому Письмі, що Господь виконав Свою обіцянку: «І став Соломон найбільшим від усіх земних царів щодо багатства та щодо мудрості» (1Цар.10:23). Але Господь дарував йому ще іншу мудрість. Вона перевершувала мудрість усіх синів Сходу та Єгипту. «Він проказав три тисячі приказок, а пісень його було — тисяча й п’ять. І говорив він про дерева — від кедра, що в Лівані, й аж до ісопу, що росте на стіні. І говорив про худобу, і про птаство, і про плазуюче та про риб. І приходили від усіх народів, щоб послухати Соломонову

мудрість, від усіх царів краю, що чули про мудрість його» (1Цар.5:12–14).

Господь карає за гріхи всіх: і бідних, і багатих. Соломон дуже згрішив перед Господом. Він мав сімсот жінок і триста наложниць. Було багато жінок із племен, які не вірили в Єдиного Бога. «Соломонові жінки прихилили його серце до інших богів; і серце не було все з Господом Богом, як серце батька його Давида» (1Цар.11:4). Бог пообіцяв, що відбере царство і дасть рабові його. Господь сказав: «Тільки за твоїх днів не зроблю того ради батька твого Давида — з руки сина твого відберу його!» (1Цар.11:12). Соломон тяжко згрішив перед Богом, але в кінці життя розкаявся.

З усього сказаного про царя Соломона можна зробити висновок про велику милість Господню до людини, про Його велике терпіння. Однак не потрібно занадто випробувати терпіння Господа.

Надія на Господа пророка Іллі

Пророк Ілля жив майже за 1000 років до Різдва Христового, коли темрява язичництва заволоділа всіма народами і насунула своєю тінню навіть на богообраний народ ізраїльський, що за Провидінням Божим повинен був зберігати віру в Єдиного Істинного Бога і пришестя Спасителя світу.

Від віри в Істинного Бога відійшов і сам ізраїльський цар Ахав з царицею Єзабель, і майже все його військо, і його правителі, а за ними пішов майже весь його народ. Так в історії часто буває: зраджує Богу спочатку верхівка, а потім і прості люди.

Ілля був великим ревнителем слави Божої і тяжко страждав, що його народ відійшов від Господа.

Для того, щоб навернути людей до Бога, пророк Ілля наводить кари Божі на нечестивців, щоб хоч цими карами зворушити їхні темні душі.

Він переживав, коли після кожної кари, а пізніше й милосердя Божого, люди знову поринали в безодню язичництва. Ілля часто покидав людей і тікав від них у пустелю, в печери. Бог опікувався ним — і круки приносили йому їжу вранці та ввечері.

Одного разу, за велінням Господа, Ілля жив в однієї вдови на ім’я Сарепта. У неї захворів єдиний син. Хвороба була така тяжка, що син помер. Вдова почала винити Іллю в смерті свого сина. Ілля кликнув до Господа і сказав: «Господи, Боже мій, чи цій удові, що я в неї мешкаю, учиниш зло, щоб убити її сина?» (1Цар.17:20). Велика надія була в Іллі на Господа. Він знову кликав до Господа й казав: «Господи, Боже мій, нехай вернеться душа цієї дитини в неї!» (1Цар.17:21). Господь вислухав прохання Іллі й повернув душу в тіло, й дитина ожила. Ілля віддав дитину матері й сказав: «Дивись — твій син живий!».

Для того, щоб показати царю і цариці, що вони вірять не тому богу, Ілля запропонував царю зібрати всіх пророків і принести жертву: розкласти дрова, зарізати бичка, а м'ясо його покласти на дрова і без вогню запалити вогнище.

У царя головним богом був Ваал. Зібрали 450 пророків Ваалових, а Ілля був сам. Пророки просили свого бога зробити диво зранку аж до полудня. Дива не сталось. А Ілля ще на додаток обливав водою дрова три рази по чотири відра.

Як бачимо, Ілля покладав велику надію на свого Єдиного Бога. Він сказав: «Господи, Боже Авраамів, Ісааків та Ізраїлів! Сьогодні пізнають, що Ізраїлів Бог, а я Твій раб, і що все оце я зробив Твоїм словом. Вислухай мене, Господи, вислухай і нехай пізнає цей народ, що Ти — Господь, Бог, і Ти обернеш їхнє серце назад!» (1Цар.18:36,37). Господь зіслав вогонь... Люди почали вигукувати: «Господь — Він Бог, Господь — Він Бог!».

І наче в нагороду за страждання, за віру і любов до Єдиного Бога Господь послав пророку Іллі незвичайну смерть. Одного разу Ілля ішов зі своїм учнем Єлисеєм, і ось здійнялася буря, вдарив грім, небо розрізала блискавка, явилася ніби вогняна колісниця й підняла пророка Іллю на небо; і тільки одяг з нього впав до ніг Єлисея, а самого пророка Єлисей уже не знайшов.

Допомога Господа пророку Єлисею

Бог прославив пророка Єлисея багатьма чудесами. Після взяття Іллі на небо Єлисей мав перейти через річку Йордан. Він вдарив плащем Іллі по воді; вода розступилась, і він перейшов по сухому дну.

У місті Єрихон була вода, не смачна, мала мало солі, і там земля була неродюча. Єлисей укинув у джерело сіль, і вода зробилася смачною і життєдайною.

Якось до Єлисея підійшла бідна вдова, плакала і казала: «Мій чоловік помер і залишив після себе багато боргів. Тепер лихвар хоче взяти за борг обох моїх дітей у раби». Удома в неї була лише одна олія. Єлисей сказав їй, щоб вона в сусідів позичила багато порожнього посуду і при зачинених дверях свого дому порозливала олію в ці посудини.

Жінка так і зробила. Олія лилась у посудини до тих пір, аж поки вони всі не наповнилися. Вона продала олію, сплатила увесь борг, і ще залишились гроші на прожиття.

У місті Сонам в однієї багатої жінки померла дитина. Вона прийшла до Єлисея і у відчаї впала до його ніг. Єлисей увійшов у дім, де лежала мертва дитина, і довго молився Богові. Дитина ожила.

Воєначальник сирійського царя Неєман хворів на проказу. Ніхто не міг вилікувати його від цієї хвороби. Від служниці своєї жінки, служниця була єврейка-полонянка, він дізнався про пророка Єлисея.

Неєман поїхав у землю Ізраїльську до пророка Єлисея. Через свого слугу Єлисей передав, щоб Неєман обмився сім разів у річці Йордан. Той зробив так, як звелів йому пророк, і вмить став здоровим.

З багатьма дарунками повернувся він до Єлисея, але пророк нічого не прийняв від нього.

Пророк Єлисей і після смерті вчинив диво. Наступного року після його смерті повз печеру, де він був похований, несли померлого. Побачивши військо ворогів, ті, що ховали, кинули тіло померлого в гріб пророка. Як тільки воно, падаючи, торкнулось Єлисеєвих кісток, людина вмить ожила і піднялася на ноги.

Господь допомагає царю Єзекії

Коли Єзекія став царем Ізраїлю, то він мав двадцять п'ять років від роду і був з роду Давида. Царював він у Єрусалимі двадцять дев'ять років. Робив усе угодне для Бога, нищив поганських божків і розбив мідного змія, якого поставив ще Мойсей.

«Він надіявся на Господа, Бога Ізраїлю, і такого, як він, не було між усіма царями Юдиними, ані між тими, що були перед ним. І міцно тримався він Господа, не відступався від Нього, і додержував заповіді Його, що наказав був Господь Мойсеєві» (2Цар.8:5,6).

Сталось так, що на чотирнадцятому році царювання Єзекії ассирійці завоювали всі укріплені міста Юдині. Єзекія заплатив великі гроші ассирійському цареві, але той обложив місто Єрусалим і вимагав здати його, але при цьому поносив Єдиного Господа, кажучи, не вірте Єзекії, що врятує вас і ваше місто Господь. До цього ассирійці завоювали багато країн, і боги цих країн не допомогли їм.

Єзекія ввійшов у Господній дім і почав молитися: «Господи, Боже Ізраїлів, що сидиш на херувимах! Ти Той єдиний Бог для всіх царств землі. Ти створив небеса і землю!» (2Цар.19:15). Далі він розповів, що ассирійці спустошили інші народи, а їхніх богів «кинули на огонь, бо не боги вони, а тільки витвір людських рук, дерево та камінь, і понищили їх» (2Цар.19:18).

«А тепер, Господи, — сказав Єзекія, — спаси нас від руки його, і нехай знають усі царства землі, що Ти Господь, Бог Єдиний!» (2Цар.19:19).

І сталося так, що Господь зробив, що ассирійці в місто не ввійшли. Уночі Господь послав ангела, який винищив сто вісімдесят тисяч ассирійських воїнів, а з рештою війська цар утік. А коли він молився до свого бога, був убитий мечем своїми ж воїнами.

Сталося так, що Єзекія смертельно захворів. Він крізь сльози просив допомоги від Господа. Господь його за три дні підняв з ліжка, і після цього Єзекія прожив ще п'ятнадцять років.

Праведний Йов

Йов був чоловіком праведним. Він боявся Бога, а від злого втікав. Мав семеро синів і три дочки. Був дуже багатий. Діти жили дружно, поважаючи один одного, і любили свого батька. Бог випробував Йова.

Сталося так, що в Йова все багатство було забране. Він вклонився до землі й сказав: «Я вийшов нагий з утроби матері своєї, і нагий повернусь туди, в землю! Господь дав — Господь узяв... Нехай буде благословенне Господнє ім'я!» (Йов.1:21). А як сталось, що він захворів, а його дружина сказала, щоб він прокляв Господа, Йов сказав до дружини: «Ти говориш отак, як говорить яка з божевільних!.. Чи ж ми будемо приймати від Бога добре, а злого не приймем?» (Йов.2:10). До нього прийшли друзі, щоб утішити його надворі. Один казав Йову про те, що Бог покарав його за гріхи, другий казав, що нам невідомі шляхи Господні, але утішити вони його не змогли. Не може одна людина утішити іншу, коли та впала на дно відчаю.

І Йов покликав Господа, і Бог явився йому. Він не дав Йову відповіді, не дав ніякого пояснення, а тільки доторкнувся до нього, і це було для Йова спасінням. Він піднявся духом і часто казав, щоб у своїх ділах покладалися на Господа: «А я б удавався до Бога, і на Бога б поклав свою справу, — Він чинить велике та недослідиме, предивне, якому немає числа, бо Він дає дощ на поверхню землі, і на поля посилає Він воду, щоб поставить низьких на високе, і зміцнити спасіння засмучених» (Йов.5:8–11).

«І Він від меча урятовує бідного, а з міцної руки — бідаря, і стається надія нужденному, і замкнула вуста свої кривда!» (Йов.5:15,16).

«Тож Бог сильний і не відкидає нікого, Він міцний у силі серця. Не лишає безбожного Він при житті, але право для бідних дає» (Йов.36:5,6).

Господь пожалів Йова, повернув йому все, що він мав, і ще подвоїв. І прожив Йов сто сорок років, і побачив своє потомство в четвертому поколінні.

Святий пророк Ісая

У книзі пророка Ісаії розповідається, як було йому видіння в Храмі Господньому. Коли він молився, то раптово яскраве світло осяяло темноту, нібито розійшлися стіни Храму, і духовними очима побачив пророк Господа, що сидів на високому та піднесеному престолі, а кінці одягу Його переповнювали Храм. Серафими стояли зверху Його, по шість крил у кожного, двома закривав обличчя своє, і двома закривав ноги свої, а двома літав. І кликав один до одного і казав: «Свят, свят, свят, Господь Саваоф, уся земля повна слави Його!» (Іс.6:1–3). Захитались пороги Храму, і він наповнився димом. Пророк відчув своїм серцем, що він грішний чоловік і нечестивий, і сидить серед нечестивого народу, і що йому

велика честь побачити Царя слави. Він думав, що коли побачив Господа, то повинен умерти. Один з ангелів доторкнувся до уст його і сказав: «Ось я доторкнувся до твоїх уст, і відійшло беззаконня твоє, і гріх твій окуплений» (Іс.6:7).

І Господь послав його проповідувати народу.

У той же час, коли жив пророк Ісаїя, світ був охоплений різними війнами. Йшли безперервні завойовники то в одну сторону, то в іншу, гнали тисячні колони військовополонених, знущалися, великі армії чиновників, беззаконня... Люди прекрасно розуміли, що є закон, є правда, але ніхто її не дотримувався.

У той момент, коли світ здригався від ударів зла, пророк Ісаїя заговорив про Царство Боже, що не вічно буде панувати безумство і тьма у світі, а прийде спасіння від зла і прийде воно від вищого божественного життя. На чолі цього Царства стоїть Цар зовсім не такий, якого звикли бачити люди. Це не насильник, не властитель коронований, а це Той таємничий, Хто приходить примирити всіх людей. Хто приходить без насильства, а сила Його виявляється в силі Його Духа.

На грецькій мові «цар» — це «месія», що означає помазаник, цар або Христос. Христос — це грецьке слово, що означає помазаник. Пророк Ісаїя в VII ст. до Різдва Христового перший заговорив про прихід помазаника. Він називає Його різними символічними іменами.

Перше ім’я — Емануїл, що значить «з нами Бог».

«Господи, змилуйся над нами — на тебе надіємось ми! Будь їхнім раменом щоранку та в час утиску нашим спасінням!» (Іс.33:2).

«Зверніться до Мене і спасетесь, усі кінці землі, бо Я — Бог, і немає більше іншого Бога» (Іс.45:22).

«...Господь Бог допоможе Мені, тому не соромлюсь Я, тому Я зробив обличчя Своє, немов кремінь, і знаю, що не буде стидно Мені» (Іс.50:7).

«Шукайте Господа, доки можна знайти Його, кличте Його, як Він близько!» (Іс.55:6).

У кінці свого життя пророк Ісаїя не втрачає надії: він бачить, що приходить час, коли люди перекують мечі на орала — ви всі знаєте ці слова, вони також стали крилатими, — що закінчиться злоба на землі, і весь світ преобразиться, і вовк ляже разом з ягням.

Ісаїя не боїться царя Манасію і гаряче викриває його нечестиві дії. Цар дійшов до того, що поставив жертовники язичницьким ідолам у Храмі Соломоновому. Під упливом свого нечестивого царя юдейський народ почав зовсім забувати Істинного Бога. Юдеї навіть перестали святкувати Пасху та інші встановлені Мойсеєм свята.

Святий пророк Ісаїя зазнав мученицької смерті. За викриття неповаги до царя Манасії його перепиляли дерев’яною пилою.

Надія на Господа пророка Єремії

Пророк Єремія був священиком і жив недалеко від Єрусалима. У Святому Письмі розповідається, як Господь покликав Єремію стати пророком.

Сказав Господь: «Ще поки ти був в утробі матері, Я пізнав був тебе, і ще поки ти вийшов з утроби, тебе посвятив, дав тебе за пророка народам! А я відповів: “О Господи, Боже, та ж я промовляти не можу, бо я ще юнак!”...».

Господь же мені відказав: «Не кажи: “Я юнак”, бо ти підеш до всіх, куди тільки пошлю Я тебе, скажеш усе, що тобі накажу! Не лякайся перед ними, бо Я буду з тобою, щоб тебе рятувати!».

І простяг Господь руку Свою, і доторкнувся моїх уст та й до мене сказав: «Ось дав у твої уста слова Мої! Дивись, — Я сьогодні призначив тебе над народами й царствами, щоб викривати та бурити, і щоб губити та руйнувати, щоб будувати й насаджувати!» (Єр.1:5–10).

Як бачимо з вищесказаного, Господь пообіцяв пророку Єремії Свою допомогу і заступництво.

У своїх проповідях і зверненнях до народу пророк нагадував народу ізраїльському про заступництво і допомогу, яку давав Господь їхнім предкам.

Часто Єремія просив Господа, щоб Він помилував народ. «Знаємо, Господи, нашу безбожність, — говорили уста пророка, — вину наших батьків, бо ми проти Тебе згрішили, — та не відкидай нас ради ймення Свого, не безчесть трону слави Своєї, пам’ятай, не зламай заповіту Свого з нами!» (Єр.14:20,21).

Господь підтверджує пророку Свою допомогу: «І дам Я тебе для оцього народу за мура міцного із міді, і будуть вони воювати з тобою, та не переможуть тебе: бо Я буду з тобою, щоб спасати тебе й щоб тебе рятувати, — говорить Господь. — І врятую від руки злих, і з рук насильників визволю тебе!» (Єр.15:20,21).

Усі пророцтва Єремієві збувалися. Він пророкував, що вавилоняни захоплять Єрусалим і спалять його. Царем у Вавилоні був Навуходоносор, а воїнів царя називали халдеями. За це Єремію посадили в тюрму, а пізніше вкинули в яму.

Цар Юдейський хотів ще раз почути з вуст Єремії про долю Єрусалима. Коли його витягли з ями і привели до царя, то він підтвердив своє пророцтво. Коли халдеї захопили місто, то Єремія сидів на подвір’ї тюрми і боявся, щоб його не вбили. «Але тебе врятую Я, — говорить Господь, — і ти не будеш відданий у руки цих людей, яких ти боїшся. Бо конче врятую тебе, і від меча не впадеш ти, і буде душа твоя з тобою, бо ти надіявся на Мене» (Єр.39:17,18).

Далі Єремія радить юдеям не переселятися в Єгипет, бо там вони загинуть. Але вони його не слухали, і пророцтво збувається. Пророкував Єремія і для інших народів.

Свою тугу за зруйнований Єрусалим і Храм Господній пророк описує в книзі «Плач Єремії».

Перед самою смертю Єремія написав пророцтво, яке ми можемо назвати *пророцтвом надії*. Він говорить: «Люди розрушили закон, люди розрушили Завіт Творця між ними і Богом, але прийде новий час, коли Бог укладе з людьми Новий Завіт, який буде викарбуваний не на камінних скрижалях, а в серці людей. Цей Новий Завіт — вічний Завіт». Це було сказано більш як за 500 років до нашої ери, до Різдва Христового, до епохи Нового Завіту.

Божа допомога пророку Даниїлу

Вавилонський цар взяв на виховання чотирьох юнаків із царських і шляхетних сімей. Серед них був юнак Даниїл. Вони повинні були виховуватись і навчатись при царському дворі 3 роки.

Серед чотирьох юнаків наймудрішим був Даниїл. І коли цареві наснився сон і його мудреці не розгадали, то він видав наказ їх повбивати.

Даниїл попросив трохи часу і розгадав царські сни... Даниїл повідомив своїх товаришів, і вони просили допомоги в Небесного Бога. Даниїл надіявся на Господа, і Він відкрив йому таємницю снів. Даниїл сказав царю, що це зробив Всевишній Бог.

Цар відповів Даниїлові: «Поправді, що ваш Бог — це Бог над богами та Цар над царями, і Він відкриває таємниці, коли міг ти відкрити оцю таємницю»! (Дан.2:47). Після цього цар залишив Даниїла при царському дворі.

Слуги царя донесли цареві, що три юнаки, які навчалися з Даниїлом, не поклоняються вавилонським богам. Цар наказав їх спалити в печі.

Юнаки поклали надію на Господа. Вони вийшли з вогняної печі цілі й навіть без запаху диму.

Цар вигукнув: «Благословенний Бог послав Свого ангела і врятував Своїх рабів, які надіялись на Нього».

Царі змінювалися, і Даниїл служив їм чесно. При царі Дарії він був поставлений старшим над урядовцями. Із заздрості урядовці донесли царю про те, що Даниїл порушує указ царя про час поклоніння богам. Застали Даниїла, коли він молився в час, який був заборонений. Тих, хто порушив наказ, кидали до ями з левами. Цар любив Даниїла і думав, як йому допомогти. Але того часу ці мужі поспішили до царя й говорили йому: «Знай, царю, що за правом мідян і персів усяка заборона та постанова, яку цар установить, не може бути змінена» (Дан.6:16).

Тоді цар звелів привести Даниїла і вкинути до ями з левами. На другий день цар підійшов до ями й окликнув Даниїла. Він запитав: «Даниїле, рабе Бога Живого, чи твій Бог, Якому ти завжди служиш, міг урятувати тебе від левів?» Тоді Даниїл заговорив із царем: «Царю, навіки живи! Мій Бог послав Свого ангела, і позамикав пащі левів, і вони не пошкодили мені, бо перед Ним знайдено було мене невинним, а також перед тобою, царю, я не зробив шкоди» (Дан.6:21–23). Цар зрадів і наказав витягти Даниїла з ями.

«Цар Дарій видав наказ, щоб по всьому царству тремтіли і боялись Даниїлового Бога, бо Він Бог Живий та існує навіки, й царство Його не буде зруйноване, а панування Його — аж до кінця. Він рятує, визволяє і чинить знаки та чудеса на небі та на землі. Він урятував Даниїла від лев'ячої сили» (Дан.6:28).

Пророка Даниїла любив і поважав цар Дарій і пізніше цар Кір.

Чудесне врятування апостолів із в'язниці

Апостоли творили великі чудеса в оздоровленні людей. «Люди почали навіть хворих виносити на вулицю з тим, щоб, як ітиме апостол Петро, то хоч тінь його впала б на кого з них. І безліч люду збиралось до Єрусалима з довколишніх міст і несли недужих та хворих від духів, нечистих — і були вони всі вздоровлювані!» (Дії 5:15,16).

Первосвященики були переповнені заздрощами, і руки наклали вони на апостолів, і до в'язниці громадської вкинули їх. Але Ангел Господній вночі відчинив для них двері й, вивівши їх, проказав: «Ідіть і зустрічайтесь з народом, говоріть до народу в храмі про все, що сталося» (Дії 5:19,20). Тут мається на увазі усе, що сталося з Ісусом Христом.

Отже, ми бачимо тут надію на Господа апостолів у допомозі хворим людям і допомога Господа у звільненні їх із в'язниці.

Звільнення апостола Петра з в'язниці

Цар Ірод, убивши апостола Якова, задумав схопити Петра. Він його схопив і посадив до в'язниці. Стерегли апостола шістнадцятеро воїнів. Він був закутий двома ланцюгами.

Однієї ночі ангел Господній з'явивсь, і у в'язниці засяяло світло. І, доторкнувшись до боку Петрового, ангел збудив його, кажучи: «Мерщій уставай!». І ланцюги з рук його поспадали. Ангел до нього промовив: «Підпережись і взуй сандалії свої». І він так учинив. І каже йому: «Зодягнися в плаща свого й за мною йди». І, вийшовши, він ішов услід за ним і не знав, чи то правда, що робиться від ангела, бо думав, що видіння бачить. Як сторожу минули вони першу й другу, то прийшли до залізної брами, що до міста веде, — і вона відчинилася сама їм. І, вийшовши, пройшли одну вулицю — і відступив зараз ангел від нього. Сказав же Петро, опритомнівши: «Тепер знаю правдиво, що Господь послав Свого ангела і видер мене з рук

Іродових та від усього чекання народу юдейського» (Дії 12:7-11).

Порятунок апостола Павла

Цар Агріпа присудив апостолові Павлу від'їхати до Риму на кесарів суд. До Риму його везли на кораблі. Крім команди корабля, на ньому були й в'язні. Усього було двісті сімдесят шість осіб. Почалася велика буря на морі. Корабель став некерований. Була велика паніка. Більшість людей втратила надію на порятунок. Більш як десять днів вони нічого не їли й не пили.

Павло виступив і сказав до людей, які були на кораблі: «А тепер я вас благаю триматись на дусі, бо ні одна душа з вас не згине, крім корабля. Бо ночі цієї з'явився мені ангел Бога, Якому належу й Якому служу, та і прорік: "Не бійся, Павле, бо треба тобі перед кесарем стати, і ось Бог дарував тобі всіх, хто з тобою пливе"» (Дії 27:22–24).

Усі люди благополучно добралися до міста Риму. Павло ще два роки ждав свого судового вироку. За цей час він прийняв багато людей. З ранку до вечора він їм розповідав про Боже Царство та з відвагою навчав про Господа Ісуса Христа.

А в другому посланні до Тимофія святий апостол Павло так виявляє свою надію на Господа: «З цієї причини й терплю я оце, але не соромлюсь, бо знаю, у Кого я ввірував та впевнився, що має Він силу заховати на той день паству мою» (2Тим.1:12).

Вислови про надію на Господа

Людина повинна покладати свою надію лише на одного Бога:

«Краще уповати на Господа, аніж надіятися на людину, краще уповати на Господа, аніж покладатися на князів» (Пс.117:8,9);

«Надійтеся завжди на Господа, бо Господь Бог є твердиня вічная» (Іс.26:4);

«Не надійтеся на князів, на синів людських, у них немає спасіння» (Пс.145:3);

«Перестаньте надіятися на людину, що дихання в носі її, бо за що її поважати?» (Іс.2:22);

«Відкрий Господу путь твою і надійся на Нього. Підкорись Господу і надійся на Нього» (Пс.36:5,7);

«Передай Господу справи свої і все, що ти задумав, збудеться» (Пр.16:3);

«Ні про що не турбуйтесь, а в усьому нехай виявляються Богові ваші бажання молитвою й проханням з подякою» (Фил.4:6);

«Не лякайся перед ними, — говорить Господь, — бо Я буду з тобою, щоб тебе рятувати» (Єр.1:8);

«Тому й ті, хто з Божої волі страждає, нехай душі свої віддадуть у доброчинстві Йому, як Сотворителю вірному» (1Петр.4:19);

«У день я не буду боятися, бо уповаю на Тебе» (Пс.55:4);

«Бо зрушаться гори й холми захитаються, та милість Моя не відійде від тебе, і заповіт Мого миру не захитається», — каже твій милостивець Господь (Іс.54:10).

Християнська чеснота Любов
Про любов у Святому Письмі

Господь наш виявив Свою безграничну любов:

а) спасти тих, що загинули: Син бо Людський прийшов, щоб спасти загинуле (Мт.18:11);

б) прийшов врятувати світ: Я не прийшов світ судити, але щоб спасти світ (Ів.12:47);

в) пожертвувати добровільно Своїм життям: через те Отець любить Мене, що Я власне життя віддаю, щоб знову прийняти його. Ніхто в Мене його не бере, але Я Сам від Себе кладу його (Ів.10:17,18). І поводьтеся в любові, як і Христос полюбив вас, і видав за нас Самого Себе, як дав і жертву Богові на приємні пахощі. Ісус Христос полюбив Церкву, і віддав за неї Себе (Еф.5: 2, 25);

г) віддав Своє життя для викуплення багатьох; так само й Син Людський прийшов не на те, щоб служили Йому, а щоб послужити, і душу Свою дати на викуп за багатьох (Мт.20:28);

д) поклавши життя Своє за нас: узявши ж хліб і вчинивши подяку, поламав і дав їм (ученикам), проказуючи: «Це тіло Моє, що за вас віддається. Це чиніть на спомин про Мене!» По вечері так само і чашу, говорячи: «Оця чаша — Новий Заповіт у Моїй крові, що за вас проливається» (Лк. 22:19,20). І живу вже не я, а Христос проживає в мені. А що я живу в тілі тепер, — живу вірою в Божого Сина, що мене полюбив, і видав за мене Самого Себе (Гал.2:20). Самого Себе дав за нас, щоб нас визволити від усякого беззаконства та очистити Собі людей вибраних, у добрих ділах запопадливих (Тит.2:14). Ми з того пізнали любов, що душу Свою Він поклав був за нас (Ів.3:16);

е) віддав Своє життя і перетерпів смерть за всіх людей: Христос вмер за всіх, щоб ті, хто живе, не жили вже для себе самих, а для Того, Хто за них був умер і воскрес (2Кор. 5:15). Один бо є Бог і один Посередник між Богом та людьми, — людина Христос Ісус, що дав Самого Себе на викуп за всіх. Таке було свідоцтво часу свого (1Тим.2:5,6);

ж) померти для спасіння грішників: бо Христос, бо коли ми були ще недужі, своєї пори помер за нечестивих (Рим.5:6). Христос Ісус прийшов у світ спасти грішників, із яких перший — то я (1Тим.1:15);

з) заступається перед Богом за нас: Ісус Христос є Той, що вмер, надто й воскрес, — Він праворуч Бога, і Він і заступається за нас (Рим.8:34);

и) Сам докоряє і карає: кого Я люблю, тому докоряю й караю того (Об.3:19).

Любов Господа безмежна і неосяжна: «Щоб Він дав вам за багатством слави Своєї силою зміцнитися через Духа його в чоловікові внутрішнім, щоб Христос через віру залишив у ваших серцях, щоб ви, закорінені й основані в любові, змогли зрозуміти зо всіма святими, що то ширина, довжина і глибина й вишина, і пізнали Христову любов, яка перевищує знання, щоб були ви наповнені всякою повнотою Божою» (Еф.3:16-19).

Господь полюбив нас так, як любить нас Його Отець: «Хто заповіді Мої має та їх зберігає, той любить Мене. А хто любить Мене, то полюбить його Мій Отець, і Я полюблю його, і об'явлюсь йому Сам» (Ів.14:21).

Господь показав Свою любов:

а) до малих дітей, благословивши їх: «І взяв Він дитину, і поставив її серед них (учеників). І, обнявши її, Він промовив до них: «Коли хто в Ім'я Моє прийме одне з дітей таких, той приймає Мене». (Мр.9:36–37). Тоді поприносили діток до Нього, щоб Він доторкнувся до них, учні їм докоряли. А коли спостеріг це Ісус, то обурився та й промовив до них: «Пустіть діток до Мене приходити, і не бороніть їм, бо таких Царство Боже! По правді кажу вам: хто Божого Царства не прийме, немов те дитя, той у нього не ввійде». І Він їх пригорнув, і поблагословив, на них руки поклавши (Мр.10:13–16);

б) *до Своїх учнів, молившись за них*: «І промовив Господь: «Симоне, Симоне, — ось сатана жадав вас, щоб вас пересіяти, мов ту пшеницю. Я ж молився за тебе, щоб не зменшилась віра твоя» (Лк.22:31,32). «Отче Святий, заховай в ім'я Своє їх, яких дав Ти Мені, щоб як Ми, єдине були! Освяти Ти їх правдою! Твоє слово — то правда. Бажаю Я, Отче, щоб і ті, кого дав Ти Мені, там зо Мною були, де знаходжуся Я, щоб бачили славу Мою» (Ів.17:11; 17:24);

в) *до стражденних Своїм жалем до них і допомогою*: «Побачивши Наїнську вдову, яка плакала за померлим сином, Господь пожалів її і сказав їй: «Не плач» і воскресив сина її» (Лк.7:13). «Ісус, коли побачив Марію, сестру померлого Лазаря, яка плакала разом з юдеями, які до неї прийшли, Сам скорбив, пустив сльозу і тоді ж воскресив Лазаря» (Ів.11:33,35);

г) *до хворих, зціляючи їх:* «І, як вийшов Ісус, Він побачив багато народу, — і змилосердився над ними, і їхніх слабих уздоровив» (Мт.14:13). «І приступило до Нього багато народу, що мали з собою кривих, калік, сліпих, німих і інших багато, і клали їх до Ісусових ніг. І Він уздоровлював їх» (Мт.15:30). «І

змилосердився Ісус, доторкнувся до їхніх очей, — і зараз прозріли їм очі, і вони подалися за Ним» (Мт.20:34);

д) *до бідних, помагаючи їм*: «А Ісус Своїх учнів покликав і сказав: «Шкода Мені цих людей, що вже три дні зо Мною знаходяться, але їсти не мають чого; відпустити їх без їжі не хочу, щоб вони не ослабли в дорозі». А учні Йому відказали: «Де нам *узяти* стільки хліба в пустині, щоб нагодувати стільки народу?» А Ісус запитав їх: «Скільки маєте хліба?» Вони ж відказали: «Семеро, та трохи рибок». І Він ізвелів на землі посідати народові. І, взявши сім хлібів і риби, віддавши *Богу* подяку, поламав і дав учням Своїм, а учні народові. І всі їли й наситилися, а з позосталих кусків назбирали сім кошиків повних...

Їдців же було чотири тисячі мужів, окрім жінок та дітей» (Мт.15:32–38).

е) *до грішників, які заблудилися*: «Єрусалиме, Єрусалиме, що вбиваєш пророків та каменуєш посланих до тебе! Скільки разів Я хотів зібрати дітей твоїх, як та квочка збирає під крила курчаток своїх, — та ви не захотіли» (Мт.23:37). «І коли Він наблизився, і місто побачив, то заплакав за ним і сказав: «О, якби й ти хоч цього дня пізнало, що потрібно для миру тобі! Та тепер від очей твоїх сховане це» (Лк.19:41,42);

ж) *до Своїх гонителів, стараючись їм зробити добро*: «І один із них рубанув раба первосвященникового — та й відтяв праве вухо йому. Та Ісус відізвався й сказав: «Лишіть, — уже досить!» І, доторкнувшись до вуха його, уздоровив його» (Лк.22:50,51);

з) *до Своїх убивць*: «Ісус на хресті говорив: «Отче! Прости їм, бо вони не знають, що творять» (Лк.23:34).

Господь засвідчив свою любов до Отця: «Небагато вже Я говоритиму з вами, бо надходить князь світу цього, а в Мені він нічого не має, та щоб світ зрозумів, що люблю Я Отця, і як Отець наказав мені, так роблю» (Ів.14:30,31). «Він, бувши в Божій подобі, не вважав за захват бути Богові рівним, але Він умалив Самого Себе, прийнявши вигляд раба, ставши подібним до людини, Він упокорив Себе, бувши слухняним аж до смерті, і то смерті хресної...» (Фил.2:6–8).

Вірні:

а) *люблять Бога за те, що Він любить їх*: «Бо Христова любов спонукає нас, що думають так, що коли вмер один за всіх, то всі померли. А вмер Він за всіх, щоб ті, хто живі, не жили вже для себе самих, а для Того, Хто за них був умер і воскрес» (2Кор.5:14,15);

б) *повинні жити для Того, Хто полюбив їх і Хто умер за них*: «Бо Законом я вмер для Закону, щоб жити для Бога. Я розп'ятий з Христом. І живу вже не я, а Христос проживає в мені. А що я живу в тілі тепер, — живу вірою в Божого Сина, що мене полюбив і видав за мене Самого Себе» (Гал.2:19,20);

в) *перебувають у любові до Господа через покору Йому*: «Якщо будете зберігати Мої заповіді, то в любові моїй перебуватимете, як і Я зберіг Заповіді Свого Отця і перебуваю в любові Його» (Ів.15:10);

г) *повністю впевнені в незмінній любові Господа*: «Хто нас розлучить від любові Христової? Чи недоля, чи утиск, чи переслідування, чи голод, чи нагота, чи небезпека, чи меч?» (Рим.8:35);

д) *незламні серед усіх бід силою любові Господньої*: «За Тебе нас цілий день умертвляють, нас уважають за овець, приречених на заколення». «Але в цьому всьому ми перемагаємо Тим, Хто нас полюбив. Бо я пересвідчився, що ні смерть, ні життя, ні Анголи, ні влади, ні теперішнє, ні майбутнє, ні сили, ні вишина, ні глибина, ані інше яке створіння не зможе відлучити нас від любови Божої, яка в Христі Ісусі, Господі нашім!» (Рим.8:36–39);

е) *прославляють Господа за його безмежну любов:* «Йому, що нас полюбив і кров'ю Своєю обмив нас від наших гріхів, що вчинив нас «царями, священиками Богові» й Отцеві Своєму, — Тому слава та сила на вічні віки! Амінь» (Об.1:5,6).

Господь називає вірних:

а) *Своїми друзями*: «Лазар, друг наш, заснув, але Я іду розбудити його» (Ів.11:11). «Ви друзі Мої, якщо чинити все, що Я вам заповідую. Я вже більше не буду рабами вас звати, бо не відає раб, що пан його чинить. А вас назвав друзями Я, бо Я вам об'явив усе те, що почув від Мого Отця» (Ів.15:14,15);

б) *Своїми братами*: «А Він відповів тому, хто Йому говорив, і сказав: «Хто мати Моя? і хто браття Мої?». І, показавши рукою на учнів Своїх, Він промовив: «Ото Моя мати та браття Мої! Бо хто волю Мого Отця, що на небі, чинитиме, той Мені брат, і сестра, і мати!» (Мт.12:48–50). Цар відповість і промовить до них: «По правді кажу вам: що тільки вчинили ви одному з найменших братів Моїх цих, — те Мені ви вчинили» (Мт.25:40). Промовляє тоді їм Ісус: «Не лякайтесь! Ідіть повідомте братів Моїх, — нехай вони йдуть в Галілею, — там побачать Мене!» (Мт.28:10). Иди до братів Моїх та їм розповіси: Я йду до Свого Отця й Отця вашого і до Бога Мого й Бога вашого (Ів.90:17). Бо Хто освячує, і ті, хто освячуються, — усі від Одного. З цієї причини не соромиться Він звати братами їх, кажучи: «Сповіщу про Ім'я Твоє браттям Своїм» (Євр.2:11,12).

Любов наша до братів наших повинна бути подібною до любові Господа до нас: «Нову заповідь Я вам даю: Любіть один одного! Як Я вас полюбив, так любіть один одного й ви» (Ів.13:34). «Оце Моя заповідь, — щоб любили один одного ви, як Я вас полюбив! Ніхто більшої любові не має над ту, як хто свою душу поклав би за друзів своїх» (Ів.15:12,13). «Ми з того

пізнали любов, що душу Свою Він поклав був за нас. І ми мусимо класти душі за братів!» (1Ів.3:16).

Про нашу любов до Господа Бога нашого

Ісус сказав юнакові: «Люби Господа, Бога свого, усім серцем твоїм, і всією душею своєю, і всією своєю думкою». Це є найбільша і найперша заповідь (Мт.22:37,38).

Любов до Бога

а) *заповідана:* «Люби Господа Бога твого» (5М.11:1). «Ми любимо Його, бо Він перше нас полюбив» (1Ів.4:19). «Бережіть себе самих у Божій любові, і чекайте милости Господа нашого Ісуса Христа для вічного життя» (Юд.21);

б) *повинна бути від усього серця:* « І люби Господа, Бога твого, усім серцем своїм, і всією душею своєю, і всією силою своєю» (5М.6:5).

Любов до Бога утворюється в серці Духом Святим: «Бо любов Божа вилилася в наші серця Святим Духом, даним нам» (Рим.5:5). «Плід Духа — любов» (Гал.5:22).

Любов до Господа виробляє у вірних:

а) *слухняність у виконанні заповідей*: «Будеш додержувати постанов Його, і звичаї Його, і закони Його, і заповіді Його по всі дні» (5М.11:1). «А хто додержує Його слово, у тому Божа любов справді вдосконалилась» (1Ів.2:5). «А любов ця — щоб ми жили згідно з Його заповідями» (2Ів. 6);

б) *ненависть до гріха*: «Ті, хто любить Господа, ненавидить зло» (Пс.96:10);

в) *радість у Господі*: «Ти їх охорониш, і будуть радіти Тобою, хто любить ім'я Твоє» (Пс.5:12);

г) *мир*: «Великий мир у люблячих закон Твій» (Пс.118:165);

д) *відвагу на суд*: «Любов удосконалюється з нами так, що ми маємо відвагу на день судний» (1Ів.4:17).

Любов до Бога:

а) *не може існувати без братської любові*: «Як хто скаже: «Я Бога люблю», та ненавидить брата свого, якого бачить, як він може Бога любити, Якого не бачить? І ми оцю заповідь маємо від Нього, щоб, хто любить Бога, той і брата свого любив!» (1Ів.4:20,21). «А хто має достаток на світі, і бачить брата свого в недостачі, та серце своє зачиняє від нього, то як Божа любов пробуває в такому? Діточки, — любімо не словом, ані язиком, але ділом та правдою!» (1Ів.3:17,18);

б) *досконала і вигонить страх*: «Страху немає в любові, але досконала любов проганяє страх геть, бо страх має муку. Хто ж боїться, той не досконалий в любові» (1Ів.4:18).

Утверджений у любові до Господа може зрозуміти невимірність любові Христової: «Закорінені й основані в любові, змогли зрозуміти зо всіма святими, що то ширина й довжина, і глибина, й вишина, і пізнати Христову любов, яка

перевищує знання, щоб були ви наповнені всякою повнотою Божою» (Еф.3:18,19).

Той, хто має любов до Бога:

а) *любимий Богом*: «Хто заповіді Мої має та їх зберігає, той любить Мене. А хто любить Мене, то полюбить його Мій Отець, і Я полюблю Його» (Ів.14:21);

б) *має спілкування з Богом*: «Бог є любов, і хто перебуває в любові, перебуває той в Бозі, і в нім Бог перебуває» (1Ів.4:16);

в) *є предметом Його вірності і милосердя:* «Я Господь, Бог твій, що чинить милість тисячам поколінь тих, хто любить Мене, і хто тримається Моїх заповідей» (2М.20:6). «І ти пізнаєш, що Господь, Бог твій, — Він той Бог, той Бог вірний, що стереже заповіта та милість для тих, хто любить Його, та хто додержує Його заповіді на тисячу поколінь» (5М.7:9);

г) *охороняється Богом:* «Охороняє Господь всіх, хто любить Його» (Пс.144:20);

д) *буде почутий Богом*: «Його збережу, зроблю його сильним, бо знає Ім'я Моє він; як він Мене кликатиме, то йому відповім, я з ним буду в неволі, врятую його та прославлю його» (Пс.90:14,15).

Благословіння, обіцяні за любов до Бога: «І станеться, якщо справді ви будете слухати Моїх заповідей, що Я вам сьогодні наказую, — любити Господа, Бога вашого, і служити Йому всім вашим серцем і всією вашою душею, то Я вам дам дощ вашого краю своєчасно, дощ ранній і дощ пізній, і збереш ти своє збіжжя, і свій сік виноградний, і оливу свою. І дам траву на твоїм полі для твоєї худоби, і будеш ти їсти й наситишся» (5М.11:13–15).

Ті, що люблять Бога:

а) *отримають вічне блаженство*: «Послухайте, мої брати любі, — чи ж не вибрав Бог бідних цього світу за багатих вірою й за спадкоємців Царства, яке обіцяв Він тим, хто любить Його» (Як.2:5);

б) *будуть насолоджуватись благами*: «Чого око не бачило й вухо не чуло, і що на серце людині не впало, те Бог приготував був тим, хто любить Його» (1Кор.2:9).

Любов до світу виключає любов до Бога: «Бо хто хоче бути світові приятелем, той ворогом Божим стає» (Як.4:4). «Не любіть світу, ані того, що в світі. Коли любить хто світ, у тім немає любові Отця» (1Ів.2:15).

Лицеміри і злі не люблять Господа: «Горе вам, фарисеям, — бо все десятину даєте з м'яти та рути й усякого зілля, але обминаєте суд то Божу любов; це треба робити, і того не лишати!» (Лк.11:42). «Ісус говорив юдеям: «Але вас Я пізнав, що любові до Бога в собі ви не маєте» (Ів.5:42).

Любов до Господа є ознака усиновлення: «А Ісус їм сказав: «Якби Бог був Отець вам, — ви б любили Мене, бо від Бога Я

вийшов і прийшов, — не від Себе ж Самого прийшов Я, а Мене Він послав» (Ів.8:42).

Любов до Господа повинна бути:

а) *надзвичайною*: «Хто більше, як Мене, любить батька чи матір, той Мене недостойний. І хто більше, як Мене, любить сина чи дочку, той Мене недостойний» (Мт.10:37).

б) *повинна відповідати Його любові до нас*: «Бо Христова любов спонукує нас, що думають так, що коли вмер Один за всіх, то всі померли. А вмер Він за всіх, щоб ті, хто живе, не жили вже для себе самих, а для Того, Хто за них був умер і воскрес» (2Кор.5:14,15);

в) *відповідна Його милосердному прощенню*: «Численні гріхи прощається жінці за те, що вона багато полюбила» (Лк.7:47);

г) *до смерті*: «Павло сказав: «Я готовий померти за ім'я Господа Ісуса» (Дії 21:13). «Хто нас розлучить від любови Христової? Чи недоля, чи утиск, чи переслідування, чи голод, чи нагота, чи небезпека, чи меч? Як написано: «За Тебе нас цілий день умертвляють, нас уважають за овець, приречених на заколення». Але в цьому всьому ми перемагаємо Тим, Хто нас полюбив. Бо я пересвідчився, що ні смерть, ні життя, ні Анголи, ні влади, ні теперішнє, ні майбутнє, ні сили, ні вишина, ні глибина, ані інше яке створіння не зможе відлучити нас від любови Божої, яка в Христі Ісусі, Господі нашім!» (Рим.8:35–39).

Любов до Господа виявляється у вірних:

а) *виконання Його заповідей:* «Якщо ви Мене любите, — Мої заповіді зберігайте! Хто заповіді Мої має та їх зберігає, той любить Мене» (Ів.14:15,21);

б) *які беруть на себе хреста свого:* «І хто свого хреста не несе, і не йде вслід за Мною, — той не може бути учнем Моїм» (Лк.14:27; Мт.10:38).

«Хто має любов до Господа, любимий Ним і Його Отцем: хто любить Мене, то полюбить його Мій Отець, і Я полюблю Його, і об'явлюсь йому Сам. Як хто любить Мене, той слово Моє берегтиме, і Отець Мій полюбить Його, і Ми прийдемо до нього, і оселю закладемо в нього» (Ів.14:21, 23).

«Всяка пожертва заради любові до Господа буде мати велику нагороду: Ісус сказав: «Поправді кажу вам: немає такого, щоб дім полишив, чи братів, чи сестер, або матір чи батька, або діти чи поля ради Мене та ради Євангелії і не одержав би в сто раз більше тепер, цього часу, серед переслідувань, — домів, і братів, і сестер, і матерів, і дітей, і полів, а в віці наступному — вічне життя» (Мр.10:29,30).

Нагорода тим, хто любить Господа: «Благодать зо всіма, що незмінно люблять Господа нашого Ісуса Христа» (Еф.6:24). «Блаженна людина, що витерпить пробу, бо, бувши випробувана, дістане вінця життя, якого Господь обіцяв тим,

хто любить Його» (Як.1:12). Докір тим, хто покинув любов до Господа: маю на тебе, що ти покинув свою першу любов. Отож пам'ятай, звідки ти впав, і покайся, і вчинки давніші роби» (Об.2:4,5).

Любити Бога ми повинні понад усе, тому що Він наш Творець, Промислитель, Спаситель і любить людей безмежною любов'ю.

«Ми любимо Його, бо Він перше нас полюбив», — каже апостол Іоанн Богослов» (IIн.4:19).

«Якщо б ми не знали, який є Бог Своєю благодаттю, — повчає Василій Великий, — то через одне те, що ми від Нього маємо життя, ми повинні любити Його і пам'ятати про Нього, як діти люблять і пам'ятають свою матір... Дари Його такі численні, великі й важливі, що досить одного з них, щоб зобов'язати нас до всякої подяки Йому...» «...Чим відплачу я Господові за всі добродійства Його на мені?» (Пс.116:12).

Любові до Бога вимагає від нас Його безмежна величність, оскільки Бог є Дух, у якому поєднані всі довершеності. Любов до Бога становить основу нашої віри, наших чеснот і всякої моральної довершеності. Через неї ми пізнаємо Бога, тому що, як навчає нас апостол Іоанн Богослов, «кожен, хто любить, родився від Бога та відає Бога. Хто не любить, той Бога не пізнав, бо Бог є любов» (1Ін.4:7,8). Любов до Бога — необхідна передумова для вічного спасіння і блаженства людей. Усі невичерпні блага вічності апостол Павло заповідає тим, хто любить Бога: «Чого око не бачило й вухо не чуло, і що на серце людині не впало, те Бог приготував був тим, хто любить Його» (1Кор.2:9). «Коли ми присвятимо Господові все наше серце, то будемо блаженними і добре нам буде. Творцеві й Подателеві життя і всіх благ ми повинні віддати все, а не частину, бо ніхто не може двом панам служити» (Мт.4:24). Той, хто всього себе присвятив Богові, завжди має серце і душу, і помисли, сповнені всякої духовної насолоди, усякої втіхи і незмінної радості.

Отже, любити Господа — це є перший обов'язок кожної людини.

Слово Боже говорить нам: «Бог є любов». Ми знаємо, що в ім'я любові Син Божий зійшов із неба на землю, жив серед людей, сам випробував усі скорботи земного життя і Своєю Божественною Любов'ю зігрівав серця тисяч людських душ. Він прощав грішниць, які плакали біля Його ніг; пестив і благословляв дітей; з любов'ю схилявся до тяжкохворих, які зустрічались на Його шляху; плакав над гробом померлого. Усю силу Своєї любові до людей, ту саму, від якої завмирає людське серце, Він виявив на Хресті, коли дозволив Себе розіп'яти в ім'я любові до людей, заради їхнього вічного життя і радості.

Розглянувши детально християнські чесноти Віру, Надію і Любов у Святому Письмі та окремі історичні приклади, які

розповідають про Божественну силу цих чеснот, ми переходимо до основного питання цієї праці: як виховувати в особистості духовно-моральні цінності через християнські чесноти Віру, Надію і Любов.

Це питання будемо розглядати з точки зору часу появи в Святому Письмі. Любов до Господа і ближнього виражена в Десяти заповідях Господніх, даних Мойсею в Старому Завіті. Надія на Господа — в Господній молитві «Отче наш» і Нагірній проповіді Ісуса Христа в Новому Завіті. Віра в Господа виражена в «Символі віри», який був прийнятий на першому Вселенському Соборі в 325 р. у м. Нікеї.

У сімейному вихованні на перший план ставимо любов до Господа і ближнього. Це як два крила в людській душі, з якими вона зможе злетіти в духовні височини. Якщо з'явиться любов до Господа, то тоді можна на Нього надіятись і вірити в Нього.

2.2. Виховання любові до Господа

Ми часто ставимо собі запитання: як нам жити на землі у цьому злому і гріховному світі? Як виховати наших дітей у християнському миролюбстві? Немовби відповідаючи на ці важливі запитання, апостол Павло говорить:"Наслідуйте мене, як і я Христа" (1Кор.11:1).

Справді гарно жити може лише той, хто являє собою щиру любов Христову до людей і гідними своїми вчинками виконує волю Божу. Добрі дії та починання є виразом нашої любові до людей, а вона є основою всього християнського життя. «Бог є любов, і хто перебуває в любові, той перебуває в Богові, і Бог — у ньому» (1Ів.4:16). «Бо так полюбив Бог світ, що віддав Сина Свого Єдинородного, щоб усякий, хто вірує в нього, не загинув, а мав життя вічне» (1Ів.4:9). Так Бог проявив свою любов до людей.

2.2.1 Виховання любові до єдиного Господа:

Любов — це основа християнства, невмираюче вчення Ісуса Христа про небесну любов. Любов являється більш могутньою силою у розбудові християнської церкви, ніж будь-яке інше проявлення сили Божої. Любов є найефективніше знаряддя церкви. Без любові всі інші дари Святого Духа не мають вартості. Любов є суттю Божої природи. Любов є удосконаленістю людського характеру. Любов – основна сила у Всесвіті. «І коли я роздам всі маєтки свої, і коли я віддам своє тіло на спалення, та любови не маю, — то я ніщо» (1Кор.13: 3). Ці слова змушують нас задуматись. Якщо ми навіть говоримо ангельськими мовами, пророкуємо, маємо всяке знання, маємо віру, яка переставляє гори, роздаємо все своє багатство до останнього долара, навіть як вмираємо мученицькою смертю, то все це безвартісне, якщо ми не маємо *духу християнської*

любові. Який чудовий заклик до справжнього християнського життя!

Що значить любити Бога?

Відповідь: Як любити Бога пояснив нам Сам Господь Ісус Христос. Він говорив в Євангелії: «Хто заповіді мої має та їх зберігає, той любить Мене» (Ів.14:21) «Хто не любить Мене, той не береже Моїх слів» (Ів.14:21). Отже, любить Бога той, хто постійно має в думках і в серці заповіді Божі і виконує їх.

Щоб жити справді християнським життям, потрібно виконувати десять заповідей Божих. Це його священна воля, або Закон, записаний на двох кам'яних скрижалях. Ці заповіді описані в Старому Заповіті. «І Він оголосив перед вами заповіта Свого, що наказав вам чинити, — Десять Заповідей і написав їх на двох камінних таблицях» (5М.4:13). Заповіді Божі, вищі за всі скарби світу. Хто здобув їх, той усередині себе знаходить Бога.

В цих заповідях є любов двох видів: до Бога і до ближнього. Ісус вирізнив дві найважливіші заповіді в Законі: "Люби Господа Бога свого, усім серцем твоїм, і усією душею своєю, і усією своєю думкою". Це найбільша і найперша заповідь. "Люби свого ближнього, як самого себе". На двох цих заповідях увесь Закон і Пророки стояли (Мт.22:37–40). В першу Свою Заповідь Ісус об`єднав перших чотири заповіді, даних Господом Моісею на Синайській горі.

Перша заповідь Закону Божого сповіщає: ***Я є Господь твій, нехай не буде в тебе інших богів, крім Мене.***

Що є Бог? Для нашого людського розуму, скутого багатьма обмеженнями, означимо Його, з одного боку, як безкінечність простору і часу, з іншого — це всюдисущність і всепроникність. Незбагненна велич матеріального, живого і, нарешті, всього розумного світу, являється беззаперечним свідченням такої могутності Творця світу, всесильності Бога. Люди, намагаючись осягнути саму глибоку суть життя через свою грішну природу, відчували Його своїми духовними очима як безстрашного, всесильного, всевидющого і неосяжного для нас Творця Всесвіту. Нам не дано цього бачити тому, що сутність Божа вища не лише від людини, а й від усякої розумної природи. Архієпископ Константинопольський Григорій Богослов пише: «Неосяжним називаю не те, що Бог існує, а те, що Він є таке?.. Зовсім велика різниця — бути впевненим у існуванні чогось і знати, що це таке. Є Бог — творча і ємка причина усього; у цьому учителем для нас — і зір, і дійсний закон... Для нас являється сила творча, яка рухає і береже створене, хоча і не осягається вона думкою».

Бог означає якусь таку силу, від якої людина очікує добра, на яку вона покладається в скорботі й у якій бачить життєву опору. Богові людина дякує за все добре, що в неї є. Якщо

людина уповає на Бога Святої Біблії, то вона має в душі істинного Бога.

Бог бажає, щоб ми всім серцем тільки його Єдиного вважали за Бога, вірили в Нього і надіялись на Нього, Бога нашого, і тільки Його любили, Йому Єдиному поклонялись і служили Йому.

«Господеві Богові своєму поклоняйся і служи одному Йому» (Мт.6:5); «І люби Господа, Бога твого, усім серцем своїм, і всією душею своєю, і всією силою своєю» (5М.6:5).

Віра, Надія і Любов до Бога безмежна. Святий Ісаак порівнює її з джерелом води: «Любов, що викликається чим-небудь ззовні, є ніби малим світильником, що живиться єлеєм, яким і підтримується його світло, або наповненим дощем потоком, рух якого припиняється зі зменшенням дощової води. Але любов, яка має винуватцем Бога, є джерелом, що б'є із землі; потоки її ніколи не припиняються: бо Він Сам є джерелом цієї любові і незубожіючою її їжею».

Всемогутній Бог милосердно відкриває Самого Себе і Свою святу волю. Щоб шанувати Господа Бога, ми повинні пізнати Його, постійно навчаючись богопізнанню, яке є найважливішим з усіх пізнань. Воно є першою і найважливішою нашою повинністю, щоб пізнати Бога, нам належить:

1) читати й вивчати Святе Письмо (Слово Боже), яке доносить нам істинне і найдосконаліше осягнення Бога;

2) читати твори Святих отців і вчителів Церкви, необхідних для правильного розуміння Святого Письма;

3) якомога частіше відвідувати храм Божий, оскільки всі здійснювані в ньому церковні служби являють собою конкретну науку про Бога і діла Його.

4) слухати проповіді священиків і пастирів, читати книги релігійно-морального змісту;

5) вивчати творіння Боже — природу, а також історію роду людського, які відкривають перед нами дивні дії помислу Божого.

Перша заповідь Божа покладає на нас і певні обов'язки при богошануванні, тому ми повинні:

вірити в Бога, тобто мати щире і тверде переконання в його існуванні;

жити, ходити під Богом, тобто завжди пам'ятати про Нього і все робити так, ніби ми перед очима Божими, разом із тим не забуваючи, що Бог бачить не тільки наші справи, але й наші думки;

надіятись на Бога, любити Бога і коритися Богові, завжди бути готовими робити те, що Він велить, і не ремствувати, якщо Він чинить з нами не те, чого б ми хотіли самі. Оскільки лише Він один знає, коли нам що дати корисного та потрібного.

Вища форма любові — це наш острах віддалитись від Бога через власні гріхи (страх Божий);

поклонятися Богові, прославляти і дякувати Господу Богу як Творцю, Промислителю і Спасителю, пам'ятаючи про всі Його дари і ласки до нас;

безбоязно сповідувати Бога, тобто ніколи не боятись визнавати, що Він є наш Бог, і не відмовлятись від своєї віри, хай навіть за це віровизнання довелось би постраждати чи навіть померти.

Як прищепити дітям любов до Бога?

Ваші діти розвинуть любов до Бога, якщо точно знатимуть, що він існує і любить їх. Аби полюбити Бога, вони мусять Його знати «Хто не любить, той Бога не пізнав, бо Бог є любов!» (Ів.4:8).

Наприклад, їм треба розуміти, для чого Бог створив людей, чому він допускає страждання і що Бог зробить для людства в майбутньому. «І молюсь я про те, щоб ваша любов (филипян) примножилась ще більше в пізнанні й у всякім дослідженні» (Фил.1:9).

Ви зможете прищепити дітям любов до Бога, якщо вони бачитимуть вашу любов до нього. І тоді, скоріш всього, дітки захочуть наслідувати ваш приклад. «І люби Господа, Бога твого, усім серцем своїм, і всією душею своєю, і всією силою своєю! І будуть ці слова, що Я сьогодні наказу, на серці твоїм. І пильно навчиш цього синів своїх, і будеш говорити про них як сидітимеш удома, і як ходитимеш дорогою, і коли ти лежатимеш, і коли ти вставатимеш» (5М.6:5-7). «Привчай юнака до дороги його, і він, як постаріється, не уступиться з неї» (Пр. 22:6). Використовуйте Ісусові методи, щоб торкатися сердець ваших діточок (Лк.24:15-19;27:32).

Богошанування — це віра в Бога

Є люди, які страждають у сумнівах і вірять тільки тому, що вони можуть побачити; а чого очима не бачать, у те й не вірять. Є й такі, які кажуть подібно до апостола Фоми: «Якщо не побачу, то не повірю» (Ів.20:25). Що їм можна відповісти?

Спочатку запитаємо їх: чи гідні вони, щоб побачити невидиме? Але ж невидимі нам ангели з'явились Аврааму, Якову, Мойсею, Святим апостолам та іншим людям, тому що вони були Святі.

А ми, осквернені гріхами, хочемо, щоб нам показали невидиме. Дивіться, мовляв, — невидиме перед вами; ось перед вами і небо, і земля, і все, що є на них.

Проте ж само по собі нічого не може бути. Жодна річ не може переміщатись із місця на місце без стороннього втручання. Як це сталось? Звідки все це взялось? Хто ж розпорядився, щоб усе було так, як є? Як ви не думайте, як не розмірковуйте, як не хитруйте — усе одно дійдете до висновку про те, що все це міг створити лише один Бог. Ось невидиме і

стало перед вами видимим. Дивіться — воно перед вами. Тепер ви й пізнали, що Бог є. Але зверніть увагу: ось перед вами один Бог на небі, один цар (президент) у державі, один батько у своїй сім'ї, один у домі господар, але перед вами знову постає невидиме у формі видимого, неіснуюче — ніби дійсне. Ви переконались, що Бог єдиний. Однак на чому держиться Земля? Хто все собою обіймає, творить, оберігає? Знову ж таки, як не силкуйтесь, у вашій свідомості стане один Бог — Творець, Промислитель, Отець і Оборонець. Отже, знову з невидимого ви одержуєте все видиме і переконливе.

Не шукайте того, чого вам не потрібно шукати. Бог перед вами і говорить вам: блаженні ті, які не бачили, але увірували. Це підтверджує, що люди, які сумніваються, не мають твердої віри в Бога. «Покажи мені все, і я повірю тобі». Де ж тут віра? Де любов до Бога? Їх немає. Це ніби суперечка, угода з Богом, і така людина — нехристиянин. Істинний християнин, сприймаючи перед собою те, що його оточує, говорить: «Ти мій Бог, Ти моя радість! Усе від Тебе походить, Господи, і все Тобою було і є!». А щоб мати щире і тверде переконання в Його існуванні, то частіше звертайтесь до слів апостола Павла: «Бо Його невидиме від створення світу, власне Його вічна сила й Божество, думання про твори стає видиме. Так що нема їм виправдання...» (Рим.1:20).

У серці, що покладає надії тільки на Бога, панують страх Божий, любов до Бога, упования на Бога. Наведемо декілька прикладів тверджень Слова Божого про страх Божий:

«Блажен кожен, хто боїться Господа» (Пс.128:1);

«Буде боятися Господа ціла земля, всі мешканці всесвіту будуть лякатись Його...» (Пс.33:8);

«Бійтеся Господа, усі святі Його, бо не знають нестатку ті, що бояться Його»;

«Начальник, суддя, вельможа перебувають у славі, та ніхто з них не більший за того, хто Господа страхається» (Сир.10: 24).

Правдивий страх Божий полягає в тому, що ми, постійно живучи перед лицем Божим, з дитячим шанобливим страхом і священною боязню навіть у найменшому остерігаємось порушити Божу волю. Побожна людина не жахається й не втікає від Бога, але боїться і остерігається грішити, оскільки любить і шанує Бога.

«Я Бог Всемогутній! Ходи перед лицем Моїм і будь непорочний» (1М.17:1).

«Буде боятися Господа ціла земля...» (Пс.33:8).

«Початок премудрості — страх перед Господом...» (Пс.111:10).

Читаючи житія святих, ми часто натрапляємо на описання випадків, коли більшість із розбійників, блудниць та інших великих грішників кидали своє гріховне життя, повертались до Господа, ставали ревними слугами Божими і наприкінці свого

життя отримували дар творити чудеса. Однією з підстав, що спонукала грішників покаятись, був страх Божий.

Людина, яка не має страху Божого в серці, є пропащою, оскільки вона робить тільки зло і завжди готова на всілякі безчестя й неправду. Зупинимось на ділах тієї людини, яка живе без остраху Божого. Ось вона на вулиці: що вона робить? Без дурних слів обійтись не може. Вони сморідною рікою течуть з уст її. За склянкою вина вона співає паскудних пісень, над усіма знущається й насміхається, блазнює, дозволяє собі неприродні рухи свого тіла, продає честь ближніх. Як же вона може бути не пропащою людиною? Грішна людина у Царство Боже не ввійде.

Якщо вона не покається, то нехай пам'ятає, що подібні їй — послідовники диявола, і, звичайно, у числі їх і вона сама. «...І не мають спокою день і ніч усі ті, хто вклоняється звірині та образу його, і приймає знамено ймення його». «А диявол, що зводив їх, був укинений в озеро огняне та сірчане, де звірина й пророк неправдивий. І мучені будуть вони день і ніч на вічні віки» (Об.14:11; 20:10).

Крім страху Божого, у нашому серці панує любов до Бога. Людина любить Бога понад усе на світі, якщо в її серці Він — найдорогоцінніший скарб і найвища радість. Тоді людина відмовляється від усього, що може її віддалити від Бога, і з радістю живе згідно із заповідями Божими.

«Хто є мені на небесах, окрім Тебе? А я при Тобі на землі не бажаю нічого! Гине тіло моє й моє серце, та Бог — скеля серця мого й моя доля навіки...» (Пс.73:25,26).

«Хто більш, як Мене, любить батька чи матір, той Мене недостойний. І хто більш, як Мене, любить сина чи дочку, той Мене недостойний» (Мт.10:37).

«Ісус відповідав...: "Як хто любить Мене, той слово Моє берегтиме ... Хто не любить Мене, той не береже Моїх слів"» (Ів.14:23,24).

Крім страху й любові до Бога, в нашому серці ще панує уповання на Бога. Що це таке — уповання на Бога?

Ми щиро надіємось на Бога, коли віримо, що Він віддано піклується про нас упродовж усього нашого життя і приведе нас до Царства небесного.

«Написано: не хлібом самим буде жити людина, але кожним словом, що походить із уст Божих» (Мт.4:4).

«Надійся на Господа всім своїм серцем! Пізнавай ти Його на всіх дорогах своїх, і Він випростує твої стежки» (Пр.3:5,6).

Ми повинні дякувати Господу за всі Його дари та добробут.

Один прозорливий старець, сидячи на спільній трапезі, де всім подавали однакові страви, побачив, що їжа, яку їсть братія, змінюється: один їсть мед, інший — простий хліб, а деякі — зелень. Здивований такою зміною їжі, він попросив Господа відкрити цю таємницю. Господь повідав старцю: ті,

що їдять мед, — означає, що вони зі страхом і радістю духовною приймають дари Божі, звертаються своїми думками до Господа; ті, що їдять хліб, також дякують Господу, а ті, що їдять зелень, — незадоволені їжею і ремствують. Тому для свого блага всім потрібно користуватися дарами Божими з почуттям подяки, як сказав апостол: «Тож, коли ви їсте, чи коли ви п'єте, або коли інше що робите, — на Божу славу усе робіть!» (1Кор.10:31).

Їсиш ти хліб чи
спрагу утоляєш,
Або чим іншим зір
і слух свій звеселяєш:
Згадай Подателя
цих благ:
Нехай Він буде у тебе
в серці і устах.

(*«Памятник веры»*. Переклад О. Кислашко)

Він привів нас із небуття в буття; дарував нам і тіло, і душу, сформував нас розумними, дав нам повітря для дихання, сотворив усі живі істоти для роду людського і хотів спочатку, щоб людина насолоджувалась, перебуваючи в раю, продовжувала жити без суму й без усякого труда і, будучи в тілі, ні в чому не поступалася ангелам і силам безплотним, водночас стоячи вище тілесних потреб. Пізніше, коли людина була спокушена лестощами диявола, навіть і тоді Бог не переставав давати благодіяння грішникові.

І нарешті, коли рід людський почав збільшувати свої нечисті справи, Бог побачив, що рани людські невиліковні, і знищив тих, хто творив зло, потопом, залишивши тільки праведника Ноя з тим, щоб він став коренем і початком нового роду людського. І Бог проявив до нього неабияку ласку! Від цього праведника і від синів його Він велів розплодити рід людський до великої кількості людей, поступово вибираючи праведників і ставлячи їх учителями, які навчали інших людей добрих справ подібно лікарям, які лікують хворих. Він веде їх то в Палестину, то в Єгипет, привчаючи до терплячості, і разом з тим давав їм силу; а потім постійно продовжував турбуватись про спасіння людей, посилаючи їм пророків, і через них творив знамення й чудеса. Як ми ніколи не можемо порахувати морських хвиль, скільки б не намагалися, так не можемо перерахувати і різних благодіянь Божих, які Він дав родові людському.

Нарешті, коли Бог побачив, що і після такого промислу людська природа потребує ще більшої любові, тоді, пожалівши рід людський, послав до нас лікаря душ і тіл — Сина Свого, якому звелів утілитися в образ раба й народитися від Діви, жити разом із нами й терпіти всі наші немочі, щоб людську природу, заплямовану безліччю гріхів, піднести від землі до

неба. Дивуючись цьому й уявляючи величезну Божу любов до роду людського, святий Євангеліст Іоанн сказав: «Бо так Бог полюбив світ, що віддав Сина Свого Єдинородного, щоб кожен, хто вірує в Нього, не загинув, а мав життя вічне» (Ів. 3, 16).

Отже, Син Божий прийшов для того, щоб люди, яким загрожувала погибель, одержали спасіння через віру в Нього.

Хто може уявити собі таке велике, незбагненне для розуму людського благовоління, яке Бог явив нам у хрещенні, дарувавши відпущення всіх наших гріхів? Ні думка, ні слово не в змозі порахувати інших благодіянь. І скільки б ми їх ще не перераховував — не буде кінця їм. Хто може осягнути розумом той шлях покаяння, який Бог відкрив роду нашому, і, після дару хрещення, ті чудесні заповіді, за допомогою яких ми, якщо захочемо, зможемо здобути Його благовоління! Бачиш, людино, безліч благодіянь? Бачиш, скільки ми їх назвали, але навіть не змогли переказати їхньої малої частки!

І як може людська мова відтворити словом те, що зроблено для нас Богом! Разом з тим, якими б численними і великими не були б ті благодіяння, але набагато більші і незбагненніші ті блага, які Він обіцяє після земного життя, в майбутньому, тим, хто йтиме шляхом доброчесності.

Апостол Павло, бажаючи представити нам їх (блага) надмірну велич, говорить: «...Чого око не бачило й вухо не чуло, і що на серце людині не впало, те Бог приготував тим, хто любить Його» (1Кор.2:9).

«Бачиш велику кількість дарів? Бачиш, що Його благодіяння переважають усякі поняття людські? І на серце людині не приходило. Отже, якщо ми захочемо думати про них і від щирого серця дякувати Богові, то можемо одержати від Нього ще більше благовоління і викликати в собі сильнішу потребу в добродіянні. І справді, пам’ять про благодіяння сильно збуджує до подвигів добродіяння і навертає людину зневажати все сучасне, пригортатися до більш великого Благодійника і кожен день проявляти живу любов до Нього!» (Із 27 бесіди святого І. Златоуста).

Виконуючи цю заповідь, батьки повинні безбоязно сповідувати Бога та привчати це робити своїх дітей. У «Концептуальних засадах…» О. Сухомлинської моральні цінності поділяються на позитивно і негативно значущі. Ми в подальшому своєму викладі негативно значущі моральні цінності називатимемо гріховними пристрастями. Виокремлюємо пристрасті роздратування, жадання, плоті, слова і язика, розуму, думки: «Пристрастями, роздратування є: гнів, гіркота, сварливість, запальність, зухвалість, гордовитість, хвалькуватість і інші подібні. Пристрастями жадання є: лихварство, блуд, нестриманість, ненаситність, сластолюбство, сріблолюбство, самолюбство (найлютіша пристрасть).

Пристрастями плоті є: блуд, перелюбство, нечистота, непотріб, обжерливість, лінощі, неуважність, любов до світу, плотолюбство і подібні цим. Пристрастями слова і язика є: невіра, хула, лукавство, підступність, цікавість, двоєдушність, ганьба, наклеп, засудження, приниження, балакучість, удавання, брехня, лихослів'я, лестощі, глузливість, нескромність, запопадливість, бундючність, клятвопорушення, пустослів'я та інші. Пристрастями розуму є: зарозумілість, самовеличання, вихваляння, суперечливість, завзятість, самовдоволення, неслухняність, мрійливість, фантазерство, нещирість, славолюбність, гордість (перше і останнє з усіх зол). Пристрастями думки є: ширяння, легковажність, полонення і рабство, затьмарення, засліплення, ухилення (від діл), підступи, погодження, схилення, перетворення, відкидання і подібні цим. Одним словом, всі злі думки, почуття і налаштування, невідповідні до нашої природи».

Тим, що перемагають гріховні пристрасті, — вінці, тим хто піддається їм, — муки, якщо ви в першому ряду — добре, якщо в другому — покваптесь виправитись. Щоб любити єдиного Бога, ми не повинні грішити.

У своєму житті ми часто грішимо проти першої заповіді. До таких гріхів належать: безбожництво, багатобожжя, безвір'я, єресь, розкол, боговідступництво, відчай, чаклунство, марновірство, лінощі; любов до творіння, а не до Бога; догождання людям і самовпевненість.

Безбожництво — це такий гріх, коли люди не визнають існування Бога. Таких пророк Даниїл називає безумними: «Безумний говорить у серці своїм: "Нема Бога"» (Пс.14:1).

Атеїсти заперечували буття Бога. Атеїзм (від грец. *а* — частка заперечення, *теос* — Бог, буквально — «безбожництво») — це система поглядів, яка заперечує віру в Бога, безсмертя душі, загробне життя, воскресіння з мертвих і т. ін. Атеїзм виник дуже давно, але найбільш він розвинувся за радянських часів — так званий атеїзм марксистський. Радянський Союз став першою у світі країною масового атеїзму. Неодноразово у постановах Конституції УРСР наголошувалось про активізацію науково-атеїстичної пропаганди, боротьбу з релігійними пережитками; впроваджувались нові радянські свята й обряди.

Безбожники зруйнували тисячі храмів, фізично знищували священиків і віруючих. У книзі «Про релігію й атеїстичне виховання» (Політвидав України, 1979) нараховується 123 документи атеїстичного спрямування.

За період від здобуття Україною незалежності кількість безбожників значно зменшилась і продовжує зменшуватись.

Багатобожжя — це коли замість Єдиного істинного Бога визначають багато вигаданих богів.

Апостол Павло у посланні до коринфських християн застерігав їх, щоб вони не наслідували пороків язичників, які нас оточують, і, особливо, щоб ухилялись від ідолопоклоніння, оскільки немає нічого спільного між ідолами і храмом Божим.

Щоправда, тепер навколо нас немає язичників; немає у нас храмів Юпітера, Венери, немає також широкого відходу з християнства в язичництво. Та ми не можемо не помічати, як деякі патріоти-українці зраджують Христа-Спасителя і навертаються до так званої РУН-віри.

У наші часи відбувається витончене боговідступництво, коливання у вірі й навіть зречення християнства, хоч і не гласне, але досить масштабне. Хто перелічить серед християн нашого часу всіх віровідступників, тих, хто прийняли хрещення, а потім відійшли від Церкви Христової.

У нас немає на майданах ідолів, зображень фальшивих богів, перед якими кланяються і палять фіміам. Водночас важко знайти людину, яка не мала б якого-небудь свого ідола. Одна поклоняється Бахусу — богу пияцтва, приносячи йому в жертву пристрасті до вина. Інша віддається розпусті і цим ніби вшановує Венеру — богиню кохання. Ще для іншої богом є шлунок. Деякі поклоняються золотому тільцю; їхнім богом є багатство, пристрасть до наживи. Інші ганяються за славою і заради неї зневажають і віру, і совість, і честь. Є й такі люди, для яких богом стало досягнення влади. Проте всяка згубна пристрасть є своєрідним ідолом. Усе це — ідолопоклонство, тобто нечестивість або, як говорить апостол Павло, скверна тіла і духа.

Християни, підкоряючись цим ідолам, перестали бути храмами Святого Духа. Їхні душі вже не містять у собі Бога. Про таких людей говорять: «Він не має Бога в серці».

Безвір'я — це такий гріх, коли люди, визнаючи буття Боже, не вірять у Його Божественне Провидіння й Одкровення. Це безвір'я почасти виникає внаслідок неправильної освіти й виховання, від гордощів, гріховного життя, захоплення поганими прикладами, зневажливого ставлення до керівництва Церквою.

Єресь — це такий гріх, коли люди вигадують чи винаходять науки, протилежні Божественній істині або яку вперто і навмисне перекручують. Усі єресі були осуджені й відкинуті Вселенськими Соборами, яких в історії Церкви було сім.

Розкол — це свавільні ухиляння (відокремлення) від єдності богошанування з християнською церквою.

Разом з єресями в Церкві почались розколи, які торкались здебільшого питань проведення обрядів, Божої служби та церковного управління.

Боговідступництво полягає в тому, що люди зрікаються істинної віри, боячись переслідувань, глузувань, чи заради

якихось матеріальних розрахунків, чи від захоплення псевдонауками.

У Старому Завіті ми часто стикаємось із боговідступництвом не лише окремих людей, а й цілого народу.

Від Ісуса Христа відступив Його товариш і учень Юда. «Тоді один із Дванадцятьох, званий Юдою Іскаріотським, подався до первосвящеників і сказав: “Що хочете дати мені, і я вам Його видам?”. І вони йому виплатили тридцять срібняків. І він відтоді шукав слушного часу, щоб видати Його» (Мт.26:14-16).

«А коли настав ранок, усі первосвященики й старші народу зібрали нараду супроти Ісуса, щоб Йому заподіяти смерть. І зв’язавши Його, повели та й Понтію Пилату намісникові віддали.

Тоді Юда, що видав Його, як побачив, що Його засудили, розкаявся і сказав: “Я згрішив, видав невинну кров...” І, кинувши в храм срібняки, відійшов, а потому пішов, та й повісився» (Мт.27:1–5).

Відчай — це коли люди, забувши про безмежне милосердя Боже, не сподіваються отримати від Нього допомоги і спасіння. Найжахливіші приклади відчаю — самогубці. Серед таких є підлітки, які впадають в дипресію.

Як допомогти підліткам , які страждають дипресією

По ланих Національного інституту психічного здоровя в США 7% підлітків, які страждають важкою формою дипресії, закінчуюють життя самогубством. Багато батьків навіть не вірять, що підлітки можуть хворіти дипресією. Батьки кажуть, що ми жили важче і не знали, що таке дипресія. Підлітки частіше ніж їх батьки, зустрічаються з різними труднощами, які приводять до дипресії. Вчені приходять до висновку, що у порівнянні з попередніми поколіннями сучасні підлітки відчувають себе менш захищеними, більше невпевненими в собі, в завтрашньому дні.

Розглянемо симптоми дипресії у підлітків. Як виявити дипресію? Це визначається інтенсивністю і продовженню в часі стану пригніченості. *Інтенсивність* – це ступінь вияву негативних емоцій. *Продовження в часі* – на скільки довгий період пригніченості. Характерні симптоми: різка зміна настрію і поведінки, замкнутість (стороняться своїх друзів), зниження інтересу майже до всіх видів діяльності, помітні зміни у харчуванні (переїдання або недоїдання), зміни в режимі сну (спить мало або багато), зниження успішності (конфлікти з учителями), непередбачені вчинки, або намагання нанести собі тілесні ускодження (втрати інтересу до життя), почуття неповноцінності, психосоматичні розгляди (головні болі, біль в спині тощо), нав’язчиві думки про смерть або самогубство (необхідно звернутися до спеціаліста).

У підлітковому віці більшість дітей хворобливо переживають відсутність визнання зі сторони ровесників або кохання без відповіді. Діти зустрічаються часто з різними труднощами у житті, де їм не вистачає досвіду і знань. А попросити поради або допомоги не бажають. Поштовхом до дипресії може стати розлучення батьків, смерть близьких, навіть домашньої тварини. Бувають менші втрати – переїзд батьків, розлука з друзям, навіть закінчення школи – розцінюють як втрати чогось дорогого. Хронічні захворювання – підліток може вважати себе неповноцінним.

Багато спеціалістів твердять, що ключову роль в розвитку депресії відіграє порушення хімічної рівноваги в мозку. Відповіді на це питання поки що не знайдено, оскільки мозок людини побудовано дуже складно.

Є багато інших факторів захворювання. У більшості випадків визначну роль відіграє клімат у сім'ї. Якщо сварки між батьками – їм не до дітей. Ми назвали лише окремі зовнішні фактори – неповноцінне харчування, токсини, прийняття наркотиків, алкоголю та ін.

Якщо батьки помітили такий стан, то необхідно звернутися до лікаря, згадавши слова Ісуса «лікаря не потребують здорові, а хворі» (Мт.9:12).

Важливо проаналізувати батькам своє віднршення до дітей, і якщо потрібно – змінити методи виховання. Всі сили необхідно направити, щоб допомогти хворому. Не потібно винити один одного, важливо підтримати хворого, провести з дитиною заспокійливу бесіду, налаштувавши її на прийом ліків і режиму лікування. Полегшить душевну біль слова Біблії про Божу любов і милосердя (1Петр.5 : 6,7).

Без сумнів, депресія лягає важким тягарем як на самого підлітка, так і на його рідних. Щоб допомогти таким підліткам – перш за все – необхідно батькам запастися терпінням, проявляти витримку і любов, - діти вилікуються і не стануть самогубцями

Людину на гріх відчаю спокушає диявол, хоча багато людей, навіть і християн, не вірять у його існування. Незнання або навіть заперечення існування диявола, цієї страшної сили, робить нас перед ним зовсім неозброєними, і він нас може вести, як овець на заклання, до загибелі. Ми часто перестаємо розуміти, де світло, а де темрява, де життя, а де смерть.

Потрібно всім пам'ятати, що підхід диявола для нас непомітний і дія його поступова. Розпочавши з малого, злі духи повільно і, як правило, люб'язно йдуть назустріч нашим бажанням і прагненням, навіть усе доброчинне і корисне вони здатні перетворити на свою зброю.

За тим диявол починає керувати своєю жертвою внутрішніми голосами й «видіннями», у когось заполонить розум, сповнить серце безчесними образами та словами.

Найбільше самогубців серед людей слабкої сили волі: психічно хворих, п'яниць і наркоманів. Головне, людино, звернись вчасно до Господа за підтримкою, а він завжди готовий допомогти.

Отже, той, хто впав у відчай, мусить відкинути його, прийти до Господа із проханням про помилування і, зрештою, пам'ятати, що немає гріха, який би переміг милість Господа. Упавши у відчай, не впадайте у розпач. Але якщо смертельна туга буде охоплювати вашу душу, в слізній молитві просіть Господа про помилування, і Він помилує вас. «...Серцем зламаним та упокореним Ти не погордуєш, Боже!» — говорить Давид (Пс.51:19). Апостол Петро запевняє нас, що «не бариться Господь із обітницею, як деякі вважають це барінням, але вам довго терпить, бо не хоче, що хто загинув, але щоб усі навернулися до каяття» (2Петр.3:9). Господь усіх грішників закликає до каяття і говорить, що всіх простить.

Чаклунство — це залучення людей, зневірених у Божій могутності, до різних темних і злих сил.

В епоху атеїзму люди були ізольовані від релігійних віровчень і, найперше, від християнської літератури, внаслідок чого з'явились ворожіння, віщування, чаклунство та інші шкідливі і гріховні пересуди. До ворожок і чаклунів звертаються не тільки невіруючі, але й християни.

Про ці справи сказано в книзі Дій при описах подій в Ефесі: «І Бог чуда чинив надзвичайні руками Павловими, так що навіть хустки й пояси з його тіла приносили хворим, — і хвороби їх кидали, і духи лукаві виходили з них. Дехто ж із мандрівних ворожбитів юдейських зачали закликати Ім'я Господа Ісуса над тими, хто мав духів, проказуючи: "Заклинаємо вас Ісусом, Якого Павло проповідує"... Відповів же злий дух і сказав їм: "Я знаю Ісуса і знаю Павла, а ви хто такі?". І скочив на них чоловік, що в ньому злий дух був, і, перемігши обох, подужав їх так, що втекли вони з дому нагі та поранені. І це стало відоме юдеям та гілленам, усім, що в Ефесі замешкують. ...І багато — хто з тих, що займалися чарами, позносили книги свої та й перед усіма попалили» (Дії 19:11–19).

Подія, яка сталась в Ефесі, свідчить про те, що в ті часи люди також залучались до ворожіння і чародійства.

Можна навести ще пізніший приклад. За життя пророка Іллі був у Самарії цар Ахазія. Він був язичником і поклонявся ідолам. Якось він випав з вікна горішньої кімнати і дуже забився. Цар хотів знати, чи помре він від цього, чи видужає, а тому послав своїх слуг запитати про це ідола Ваала. Дорогою слуги зустріли Іллю. Ілля сказав їм, що Бог гнівається на Ахазію за те, що той звертається до ідолів, і що через це він помре, не піднявшись із ліжка. Слуги розповіли почуте цареві, і той розгнівався на пророка Іллю. Коли ж пророка привели до

Ахазії, він сказав цареві: «Через те, що ти прославляв поганського божка, ти не видужаєш. Бог тебе не зцілить, і ти помреш, не підводячись вже з ліжка свого». Так і трапилось.

Усі християни повинні пам'ятати, що у них є заступник — Цар Небесний, Бог, який завжди прийде на допомогу.

Інший приклад. Захворів цар Єзекія і вже знаходився при смерті. І прийшов до нього пророк Ісая, син Амоса, і сказав: «Так сказав Господь: Дай раду своєму домові, бо ти вмираєш і не будеш жити». І відвернув Єзекія обличчя своє до стіни, і помолився до Господа, та й сказав: «О Господи, згадай же, що я ходив перед обличчям Твоїм правою та цілим серцем, і робив я добре в очах Твоїх». І заплакав Єзекія ревним плачем! І було Господнє слово до Ісаї, говорячи: «Іди й скажеш до Єзекії: Так сказав Господь, Бог батька твого Давида: Почув Я молитву твою, побачив Я сльозу твою! Ось я додаю до днів твоїх п'ятнадцять літ...» (Іс.38:1–5). Через два дні Єзекія видужав і прожив ще 15 років.

Ось два приклади про хворих царів. Один звернувсь по допомогу до темних сил і помер, а другий звернувся до Господа — і одужав.

Відомий Кашпіровський діяв також під упливом темних сил і багатьох затягнув у свої сіті. Через острах утратити свій уплив він не хотів прийняти таїнство хрещення.

Сучасні екстрасенси володіють силою певною мірою лікувати хвороби. Проте ця сила у них не від Бога. Екстрасенси відводять людей від віри в Бога і тим самим завдають шкоди їхнім душам.

Нинішні чаклуни затягують у свої сіті не тільки обіцянками вилікувати ту чи іншу хворобу, але й провіщаючи майбутнє. Чимало людей спокушується бажанням знати своє майбутнє. З цією метою вони вдаються до ворожби і чаклування. Майбутнє людини знає лише Бог, і Він формує його. Про це є свідчення у Святому Письмі. Коли апостол Павло був у Филипах (Македонія), там його зустріла служниця, одержима злим духом пророкування. Цим вона приносила прибуток своїм господарям. Апостол Павло вигнав із неї цього Духа, і вона перестала пророкувати майбутнє (Дії 16:16–19). Утративши, таким чином, злого Духа, служниця втратила свою здатність до віщування.

Чи може християнин звертатись до віщунів? Ні в якому разі!

Марновірство — коли людина вірить якійсь звичайнісінькій речі, приписуючи їй надприродну силу. До марновірства належить віра в долю, сни, чари, ворожіння, різні прикмети і забобони. Марновірство має глибокі корені і часто використовувалось нашими давніми предками.

У Біблії ми знаходимо багато прикладів сновидінь. Іаков під час подорожі бачив у дивному сні драбину від землі до неба, якою піднімались і спускались ангели Божі, а поверх драбини

стояв Господь. Він обіцяв Іакову Своє заступництво під час його подорожі та на всіх життєвих шляхах.

Прокинувшись зі сну, Іаков, зраділий від слів Бога, поставив на місці видіння камінь і з почуття вдячності приніс на ньому безкровну жертву Богові. Виливши на камінь єлей, Іаков дав обіцянку Господу, що якщо він щасливо повернеться на батьківщину, то принесе в жертву Богові десяту частину свого майна (1М.28:12–22).

Однак суть сновидіння Іакова полягає в тому, що Син Божий повинен зійти на землю і цією драбиною стане Діва Марія. Оскільки гріх розірвав єдність Бога з людьми, Народженням Сина Божого Вона з'єднала Небо і Землю, Божественне і Людське.

Випадок з Іаковом свідчить, що під час сну люди можуть спілкуватися з Богом, святими, ангелами і душами померлих. У снах Бог може благочестивим людям і праведникам відкривати Свою волю. Згадаймо сон Йосипа-обручника, впродовж якого Господь явив тайну уособлення Сина Божого — Різдво Ісуса Христа від Пресвятої Діви Марії. Таких прикладів багато.

Проте далеко не всі сни від Бога. Бувають сни, навіяні дияволом і злими духами. Якщо Господь упливає на душу людини під час сну, то й злі сили можуть таким же чином упливати на людей, але вже зі злими намірами.

Щоб переконати себе та інших в істині, люди захоплюються своїми сновидіннями, звіряють їх тлумачення у так званих сонниках. Вони вбачають одкровення Боже там, де нема нічого Божественного — звичайне марнославство.

Лінощі — дитя неробства й пустого проведення часу. Лінивим стає той, чиї бажання в ранньому дитинстві задовольняються старшими, а дитині залишається тільки наказувати й капризувати. Ледар виникає там, де все легко дається і людина не знає, що таке тяжко.

Лінощі — наслідок безтурботності. Це явище глибоко духовного порядку, його корені ховаються в бездіяльності душі.

Лінивим стає той, хто нічого не бере близько до серця. Лінощі часто-густо споріднені з відсутністю почуття власної гідності: людині байдуже, що про неї думають інші.

Ледачі завжди розтринькують багатства, створені іншими людьми, але достаток витрачених ними благ ще не свідчить про багатства їхнього духовного життя. Ледарі — це духовно вбогі, нужденні люди. Один зі страхітливих коренів лінощів — пустота, убогість духовних інтересів.

Радикальним засобом лікування лінощів є те, щоб людина, яка стала ледарем, подивилась на саму себе, побачила своє нещастя, відчула його своїм серцем.

Щоб відвернути лінощі, треба позбутися неробства й пустого проведення часу. У духовному житті людини не

повинно бути такого, щоб вона нічого не створювала. Навіть у ранньому дитинстві потрібно привчати дітей до корисної праці в сім'ї, в дитячому садочку, в школі. Спільно з батьками слід добиватися того, щоб дитина сама себе обслуговувала.

Людина змалку повинна зазнавати певних труднощів, учитись їх переборювати напруженням фізичних і духовних сил. Поєднання фізичних і духовних сил виховує працьовиту, вольову людину.

Не може бути й мови про серйозне виховання працелюбності у дитини, якщо вона не пізнала на власному досвіді, що найважливіший елемент людського життя — це заробляти власними руками або головою кошти на одяг, взуття, їжу. Лінивство — це не тільки фізичне неробство, а й ледарство думки, лінощів у молитві й у всякій богоугодній справі.

Лінощі думки оволодівають людською душею тоді, коли ця думка подається в готовому вигляді і для добування її не потрібно докладати ніяких зусиль. Подібно до безумовного споживання створених чужими руками матеріальних благ, породжуваного небажанням працювати фізично, ретельне обмірковування сталого судження і зволікання породжує лінощі думки, внаслідок уміщення його судження у готовому вигляді в голову.

Шлях до відвернення лінощів — у багатстві духовних потреб. Коли людина з дитинства відчуває в собі потребу в радості праці, у книжці, у молитві, у спілкуванні з Богом, з іншою людиною, у творенні, творчості — вона здобуває силу для боротьби з лінощами. А коли трапилось так, що людина стала ледарем, то потрібно її наполегливо перевиховувати.

Якщо ліниво молитися, то викликаємо гнів Божий. Радимо: «Не молися ліниво і недбало, бо замість того, щоб догодити Богу, ти викличеш гнів Його. Стій на молитві зі страхом і трепетом, не спираючись на стіну і не розпускаючи ніг так, щоб на одній стояти, а другу відставляти. Протистій помислам своїм і не попускай їм турбуватися плотськими речами, щоб була благоприємною молитва твоя».

Лінощі є гріхом першої заповіді.

Розкриваючи гріх лінивості перед молоддю, священик якось зазначив: «До вас, молоді, буде слово моє. Ніхто так не скаржиться на труд як ліниві. Якщо їм доводиться хоч трохи попрацювати, вони після цього не дають спокою нікому, усім жаліються, кричать, що вони страшенно змучились, що здоров'я їхнє погіршилось, і тому подібне. Чому так? Тому що вони, не помічаючи того, одержують від праці огиду. Невже, це добре для них? Ні, дуже погано, бо лінь розслаблює і, більше того, навіть убиває душу й тіло. Недаремно древні мудреці говорили, що лінь є матір'ю всіх пороків. Якщо ви маєте такий порок, то ви повинні негайно позбутися його і

зайнятись чесною працею. З чого ви повинні почати? Перш за все, учитися труду у Святих.

Більшість із Святих трудились у дуже тяжких умовах удень і вночі, тому завжди можуть бути для нас прикладом.

«Не лінуйся ні до чого доброго», — радив Володимир Мономах.

Часто ми, почувши церковний дзвін, думаємо, йти до церкви чи не йти, вишукуємо дріб'язкові справи і не йдемо до храму. Один чоловік вихвалявсь, що часто ходить до церкви, де, коли він тільки не прийде, співають: «Христос воскрес!». Зрозуміло, що він відвідує храм Божий тільки на Великдень. Дома лежить Святе Письмо, а ми читаємо не духовну літературу. Розповідають про Бога, душу, вічне спасіння, а ми дрімаємо, нудьгуємо, неохоче слухаємо, ждемо закінчення розмови. А якщо хтось почне розповідати якусь небилицю, відразу ж оживаємо; вранці і ввечері лінуємось помолитись Небесному Отцеві і таке інше. Усе це є гріхи лінивості.

М. Заболоцький у своєму вірші пише так:

Не позволяй душе лениться!
Чтоб воду в ступе не толочь,
Душа обязана трудиться
И день, и ночь, и день и ночь!
Не разрешай ей спать в постели
При свете утренней звезды,
Держи лентяйку в черном теле
И не снимай с нее узды!
Хоть дать ей вздумаешь поблажку.
Освобождая от забот,
Она последнюю рубашку
С тебя без жалости сорвет.

В. Сухомлинський радить батькам: «Якщо вже ви виростили маленького ледаря, то будьте наполегливими в його перевихованні. Змусьте дві години сидіти над уроками. Звикне — сам відчує радість виконаної праці. Змушуйте без крику, без покарання: адже ви робите йому не зло, а добро. Виконав уроки — нехай години дві попрацює фізично. Піднімайте з ліжка о п'ятій годині ранку. Скажіть йому: я готую для сім'ї сніданок — тружусь, ти готуйся до уроків — теж трудись. Усе це без крику, без нагадування про те, що він, син ваш, ледар. Від того дня, як він піднявся о п'ятій годині й попрацював до семи, — він уже не ледар. Його треба похвалити за працьовитість».

Не буває випадку, щоб такі прості заходи не перевиховали людину. Єдиною перешкодою на шляху до перевиховання ледаря можуть бути лінощі батьків. Ліниві, поверніться до праці фізичної та духовної, і тоді будете мати любов і благодать від Господа нашого Ісуса Христа!

Часто ми у наших душах виявляємо більшу любов до творіння, ніж до Господа, — це також гріх проти першої заповіді. Це може проявлятися і внутрішньо, без зовнішніх обрядів і поклонінь. У глибині серця людина вважає своїм кумиром ті чи інші творіння, боїться їх, любить, покладає на них свої надії, як на Бога. Ці уповання на майно, скарб, багатство, гроші, владу, соціальний стан, посаду, будь-яку пристрасть становлять гріх проти Бога. «Чи золото клав на надію собі, чи до широкого золота я говорив: «Ти — безпека моя?» Чи тішився я, що велике багатство моє й що рука моя стільки надбала? ... Це так само провина підсудна була б, бо відрікся б я від Бога Всевишнього» (Іов.31:24,25, 28).

«Не надійтесь на князів, на людського сина, бо в ньому спасіння немає: вийде дух його — і він до своєї землі повертається, — того дня його задуми гинуть» (Пс.146:3,4).

Є люди, які вірять, що їм допоможе в житті азартна гра або влада. Думають, що всі їхні проблеми вирішить виграш або здобуття влади.

Завжди потрібно пам'ятати, що творіння Господа допоможуть тоді, коли людина буде любити Господа. Господь милосердний і знає, коли і як свої творіння дати людині для її земного й небесного блага.

Людинодогідливість — це коли турбуються більше про те, як догодити людям, а ніж Богові.

У посланні до галатів апостол Павло сказав: «Бо тепер чи я в людей шукаю признання, чи в Бога? Чи людям дбаю я догоджати? Бо коли б догоджав я ще людям, я не був би рабом Христовим» (Гал.1:10).

Є люди, які намагаються догодити тій чи іншій людині заради власної користі. Таких людей ще називають підлабузниками. Підлабузництво і любов до ближніх — не одне й те ж. Справжня любов віддає себе іншим, нічого не вимагаючи натомість.

Господь сказав: «Горе вам, як усі люди про вас говоритимуть добре...» (Лк.6:26). Горе тій людині, яка намагається словом або ділом здобути прихильність людей. Вона, як правило, не дбає про правду і справедливість. Такі люди не можуть догодити Богові. Ісус Христос не догоджав людям. Він любив людей, зцілював хворих, жалів стражденних, плакав із тими, хто плакав, але не догоджав їм. Тому Він мав ворогів.

Прояви інших пороків людських видно, а людинодогідливість прикривається словами й виглядом благочестя. Підлабузник турбується про те, щоб гарно поводитись і заслужити добре слово від людей. Усі ми засуджуємо лестощі. Якими вони бувають огидними, коли ми їх чуємо! Підлабузництво — це прояв доброї вдачі про око — перед людьми і для людей, але не для Бога.

Одні догоджають людям, аби заслужити похвалу. Інші догоджають тільки тим, від кого сподіваються одержати якусь користь для себе. І в перших, і в других немає нічого доброчесного та святого.

Такі люди пропонують добрі поради одному, умишляють зло другому; розхвалюють одного, засуджують другого; зводять наклеп на іншу людину, але не називають імені, прикриваючи цей наклеп; коли хтось хвалить доброчесних, такі люди внутрішньо обурюються; засуджують правителів під час їхньої відсутності, а коли ті присутні, хвалять їх в очі; доброчесність ближніх не помічають, а недоліки зберігають у пам'яті й заочно засуджують. Коротше кажучи, використовують який завгодно випадок для плазування заради власної наживи.

Зовсім протилежні дії справжнього християнина. Залишаючи без уваги чужі злі діла, він свої відкриває перед Богом. Тому таких почасти і засуджують люди, оскільки не знають їх намірів. Істинний християнин намагається догоджати не людям, а Богові. Догоджаючи Богові, він принижує себе — за все це його чекає нагорода від Господа. Служачи людям, не догоджають заради похвали. Діти повинні усвідомлювати, що підлабузництво – гріх проти третьої заповіді.

Самовпевненість — це надія і розрахунки на себе або інших людей, а не на ласку і поміч Божу.

Прикладом гріха самовпевненості є випадок з апостолом Петром, коли він обіцяв Господу, що готовий всюди і завжди йти за Ним. Петро сказав: «З Тобою я готовий і до в'язниці, і на смерть іти, своє життя покладу за Тебе». Самовпевненому апостолу Господь відповів: «Ти — своє життя покладеш за Мене? Істинно, істинно кажу, тобі Петре! Не проспіває навіть півень сьогодні, як ти тричі відречешся від Мене».

Як ми знаємо з Євангелія, передбачення Христа збулись. Апостол Петро згрішив, перш за все, своєю самовпевненістю. Вона призвела його до біди і зробила безсилим у боротьбі зі спокусою: він не визначив своїх сил для цієї боротьби, не підготувався до неї через смирення, пильність і молитву. Апостол Петро занадто понадіявся на свої сили. Свята Церква застерігає кожного з нас, говорячи: «Ти, будучи плоттю, не хвались!». Багато з нас мріє без допомоги Бога перемогти зваби. Треба надіятись на Господа, на Його допомогу і ніколи не хвалитися своїми заслугами. Необхідно змиритися перед Господом і подібно до апостола Петра оплакувати свої помилки і падіння.

Самохвальство є гріхом, спорідненим самовпевненості. Прикладом цього гріха є самохвальство фарисея.

Якщо дані Богом таланти застосовуються не на славу Божу, а на самовиховання, то вони шкодять людині. Не слід хвалити себе й говорити про свої переваги, якщо навіть вони правдиві.

Не так важливо, що думають про вас люди, істотно важливіше, якими постаєте в очах Божих. Хвалити себе не лише перед людьми, але й у душі не варто. Самовихваляння може перерости в гордість. А цього гріха буде важко позбутися. Гріх самохвальства походить від того, що в людині панує гріх самолюбства та егоїзму.

Бог створив людину без егоїстичних схильностей. Але, не послухавшись Бога, перший чоловік втратив досконалість. Від нього ми успадкували схильність до самолюбства. Однак через Ісуса Бог поверне людство до досконалості. (Рим.7: 21,24,25).

Згідно з Божою волею Ісус віддав своє життя в жертву і так усунув наслідки непослуху першого чоловіка (Рим.5:19). Завдяки цьому Ісус відкрив шлях до чудового майбутнього, в якому люди вже не матимуть схильності до егоїзму та зла (Пс.37:9-11).

Старайтесь у своєму житті бути скромними. ***Скромність*** — це дисципліна людських відносин, учинків, бажань, думок і почуттів, волі й характеру. Бути скромним — означає ні на мить не забувати, що кожна людина, з якою ти спілкуєшся, має свою гідність, і твоє справді вільне й щасливе життя полягає в тому, щоб утверджувати гідність кожної людини, поважаючи її. Бути скромними — означає не допускати навіть думки про якісь свої виняткові достоїнства, риси, особливі права на пільги, першість, визнання тощо. Перед Господом і суспільством ми всі рівні. Те, що вимагається від усіх, вимагається і від кожного зокрема.

Умій оцінити свої позитивні та негативні риси. Скільки б тебе не хвалили, знай, що ти далекий від досконалості. Скромність — рідна сестра працьовитості, старанності, наполегливості. Хвальки ніколи не були старанними трудівниками. Хвастощі переростають у зарозумілість, дуже негативну рису, особливо в молодому віці. Вона виявляється в тому, що людина, маючи туманне, поверхове уявлення про щось дуже складне і важливе, вважає це своїми знаннями.

Бути скромним — означає бути терпимими до дрібних вад людей, якщо ці вади не становлять суспільної небезпеки. Якби кожен умів не лише вимагати, але й не помічати, вибачати, жити було б легше і кожному з нас, і суспільству в цілому.

Скромність називають вінцем усіх доброчесностей: у ній гармонійно зливаються свідома дисципліна, обов’язок і свобода волі.

Батьки хочуть у своїх дітей бачити такі чесноти, як простота і скромність. Як прищеплювати їх в сім’ї?

Перша порада батьками, які не можуть утриматися, щоб на кожному кроці не похвалити своїх дітей. Починайте, не відкладаючи, боротьбу зі своєю антипедагогічною хворобою. Захвалювання дитини мимоволі породжує в ній чванькуватість, зарозумілість.

Зловживання похвалою з боку дорослих небезпечне тим, що воно може викликати у дитини зверхнє ставлення до інших, бажання звертати на себе завжди і скрізь увагу навколишніх, прагнення здійснювати хороші вчинки, одержувати відмінні оцінки тільки для того, щоб виділитися. Все це ті риси, які протистоять скромності. Бо скромність саме й полягає у відсутності бажання хизуватися своїми успіхами, у вимогливому ставленні до самого себе, в повазі до людей, у простоті поводження з ними.

«Задавака» — так звичайно називають тих дівчаток і хлопчиків, які люблять чимось вирізнятися серед товаришів.

Особливо буває неприємно, коли хтось із дітей починає хвастати заслугами й особливим становищем або незвичними знайомствами батьків.

Наполегливе прагнення батьків до того, щоб завжди чимось виділити свою «незвичайно розумну», «надзвичайно обдаровану», «дуже начитану» дитину серед інших породжує в її характері й інші риси, споріднені з хвастощами: чванькуватість, зарозумілість, зазнайство.

Усі ці виявлення нескромного характеру діти, звичайно, зустрічають у штики. А батьки, заохочуючи таку поведінку своїх дітей, тільки поглиблюють ці конфлікти.

Не забувайте звернути увагу дітей також на те, що нескромно вихваляти самого себе.

«Не біда, якщо люди хвалитимуть тебе за твої діла. Біда, якщо ти робитимеш свої діла для того, щоб люди хвалили тебе», — писав Лев Толстой.

Педагоги давно вже помітили, що здебільшого питання про виховання скромності зовсім не хвилює батьків, діти яких відзначаються спокійним, врівноваженим, флегматичним характером. З такими дітьми, на перший погляд, наче б то й менше клопоту, на їхню поведінку ніхто з сусідів ніколи не скаржиться. Навпаки, на подвір'ї їх часто ставлять за приклад найгаласливішим і найнепосидючішим дітям. Батькам це подобається, особливо коли сини і дочки вступають у важкий підлітковий вік...

Чимало людей ще плутає скромність з бездіяльністю, безініціативністю. Якщо людина лишається осторонь палких суперечок, виру життя, це зовсім не скромність.

Скромна людина завжди стримана в словах і почуттях, але вона не відмовчується, боячись зіпсувати стосунки. Скромність не заважає людині бути принциповою, вимогливою і до людей, і до себе. Скромна людина завжди самокритична.

Виховання чесної, правдивої, скромної людини вимагає постійного піклування про те, щоб у сім'ї не виникали сприятливі умови для зародження і виявлення у дітей брехні, обману, непорядності, чванкуватості, зазнайства, честолюбства, зверхності, зарозумілості, грубості.

Скромна людина не буває самовпевнена і ніколи не буде себе вихваляти. Самовпевнених і самохвалів Господь часто впокорює різноманітними засобами, у тому числі попускаючи їм впадання в гріх, як це сталось з апостолом Петром. Ось чому прислухаймося уважно до голосу Святої Церкви: «Будучи плоттю, не хвались».

Перша заповідь Божа не суперечить нашому обов'язкові шанувати Святих ангелів і Святих угодників Божих і молитися їм, оскільки ми шануємо їх не як Самого Бога, а як вірних Його служителів, які своїм життям догодили Богові.

Із самого початку, коли ще не було ні світу, ні людини, Бог сотворив Святих ангелів. Ангели — духи безтілесні (тому й невидимі) і безсмертні, як і людські душі; але Бог їх обдарував силами та здібностями більше, ніж людину. Розум у них також досконаліший нашого. Вони завжди виконують волю Божу, вони безгрішні, а тепер благодаттю Божою так утвердились у здійсненні добра, що й грішити не можуть.

Кожному християнинові при хрещенні призначає Бог ангела-охоронця, який невидимо захищає людину від бід і напастей упродовж усього її життя, застерігає від гріхів, оберігає в страшну годину смерті, й потому не залишаючи її.

Ми повинні дбати про те, щоб ангел-охоронець завжди був з нами і не залишив нас. А для цього ми мусимо частіше звертатися до нього з молитвою і жити так, щоб не ображати його своїми негідними вчинками й поганими словами, бо в противному разі він, як істота Свята й безгрішна, покине нас, а натомість може приступити до нас ворог, лукавий спокусник людини — диявол.

Християнська церква просить Господа, щоб посилав нам ангела-охоронця, бо ми часто своїми гріхами віддаляємо його від себе. Церква шанує великого слугу Господа Архангела Гавриїла — Благовісника нашого спасіння.

Святі ангели й угодники Божі близькі Богові і можуть бути нашими помічниками в молитві перед Господом Богом. Ми повинні просити їхньої допомоги і заступництва, твердо сподіваючись, що Господь від цих Святих скоріш почує наші молитви.

Слово Боже каже: «...моліться один за одного, щоб вам уздоровитись. Бо дуже могутня ревна молитва праведного!» (Як.5:16); «Бог не є Богом мертвих, але живих, бо в Нього всі живуть» (Лк.20:38). Все, що сказано про першу заповідь, стосується батьків та їх дітей.

2.2.2 Уповай і шануй справжнього Бога, не вигадуй для себе іншого кумира

Уповання і шанування Справжнього Бога — позитивна чеснота. Друга заповідь Закону Божого вимагає:

Не роби кумира і всякої подоби з того, що на небі вгорі чи на землі долі, і що у воді та під землею: не вклоняйся їм і не служи їм...

Кумир — ідол, божок, якого шанують замість Бога. На небі — це сонце, місяць, зорі, хмари, блакить, грім, блискавка тощо; на землі — усе, що бачимо: вогонь, море, ліс, звірі й усе, що викликає страх; у водах — риби, гади, шумні хвилі та ін.; під землею — землетруси, вулкани.

Отже, ця заповідь забороняє будь-що з цього всього вважати «богом», робити з нього подобу для шанування, поклонятися і служити йому ніби Богові. Тобто коли людина уповає не на справжнього Бога, а на щось вигадане, то таке уповання і є ідолопоклонством.

Християни (православні і католики) поклоняються Святим іконам і мощам. Шануючи Святі ікони і мощі вони, не вважають їх богами чи кумирами, вони для них є тільки відтворення образів Бога, ангелів або Святих.

Ще в Старому Завіті сказано, що Господь тому ж Мойсеєві, через якого сповістив Заповіді, звелів зробити в скинії золоті святі зображення херувимів на обох кінцях віка ковчега Нового Завіту (скинія — похідний жертовний храм, ковчег — золота посудина з манною, скрижалями та розквітлим Аароновим жезлом). Також були виткані два херувими слави на заслоні перед скинією «Святеє Святих», де стояли престол благодаті та жертовник кадильний, перед якими люди поклонялися (2М.36:8; 2М.37:7–9; Євр.9:3–5). Зображення херувимів благоугодні Господеві, і народ молився і поклонявся Йому, дивлячись на них. Як було сказано вище, пророк Єлисей після смерті вчинив диво. Коли тіло померлого торкнулося кісток Єлісея, то померлий ожив і піднявся на ноги.

Заповідь не забороняє повагу до Святих. Навіть один Святий має неоціненне, вагоме значення для всього світу. Самим фактом свого існування, хоч, можливо, і не відомого людям, але відомого Богові, Святі приносять на землю людям велике Боже благословення. Кожен Святий має всесвітнє значення, оскільки він своїм життям відходить у світ вічності за межі земної історії.

Не суперечить другій заповіді й шанування Святих мощей. Через них ми шануємо благодатну силу Божу, яка діє їх силою. Для християн ідолопоклонство в грубій формі й у тому вигляді, якого дотримуються всі язичники, неможливе. Натомість серед нас — невиразне приховане ідолопоклоніння. До нього зараховують служіння гріховним пристрастям: скупості, самолюбству (егоїзму), ненаситності (обжерливості, пияцтву, ласунству), марнославству й гордості, користолюбству.

Гріхи проти другої заповіді

Скупість — це коли людина збирає для себе земні скарби і так серцем прив’язується до них, що, забувши Бога, на них

тільки й надіється, про них тільки й думає. Тоді багатство стає для такої людини ідолом.

У скупого в усьому нестаток. Він ніби бідняк, який трясеться від голоду й холоду. Інші пристрасті існують для насолоди і задоволення, а пристрасть до скупості проходить у нестатках і злиднях.

Скупа людина скільки б не мала багатства — бідніша за всіх, оскільки жаліє спожити для себе всього, що їй належить, ніби нічого не має.

Багатство тільки тоді має значення, коли воно використовується розумно. Оскільки скупа людина не робить цього, то багатство їй не приносить ніякої користі.

Скупий накопичує тільки заради самого накопичення. Він не задовольняє своїх потреб, оскільки відмовляє собі в них.

Скупий, поки живий, нічого доброго не робить, а тільки тоді добро сподіє, коли помре. Багатство його, яке було до того в'язнем, виходить на світ і слугує на користь іншим людям.

Скупість збіднює людину, перетворює її в егоїста і здирника. Речі існують для того, аби служити людині, а не поневолювати її. Речі й блага — втілення праці, тому ставлення до речей є міркою твого ставлення до людини. Скнарість — егоїстичний острах віддати частину своєї душі іншій людині, згодом вона переростає в жадібність, а це спотворює людину, її духовний світ, потреби, інтереси.

Жадібність породжує людиноненависництво (мізантропію), безсердечність. «Жадібні до грошей неминуче бувають і заздрисними, і схильними до клятви, і віроломними, і зарозумілими, і лихослівними, і хижими, і безстидними, і нахабними, і невдячними, і виконавці всіх злих справ» (Іоанн Златоуст).

Наведемо приклад з Біблії. Жадібність погубила Гехазі – слугу пророка Єлисея. Єлисей зціляв людей силою Бога і ніколи за це не брав грошей. Найман – мужній начальник військ сирійського царя, хворів на проказу. Зцілившись від прокази, Найман хотів віддячити пророку Єлисею. Він запропонував йому золото, срібло і дорогий одяг. Єлисей нічого не взяв. Але ці подарунки хотів отримати Гехазі.

Коли Найман пішов, то Гехазі, не сказавши Єлисею нічого, наздогнавши Наймана і сказав йому: «Єлисей послав мене передати тобі, що тільки прийшли двоє юнаків, пророчі сини. Дай їм талант срібла, та дві зміні одежі!» це була брехня, але Найман цього не знав. Він з радістю віддав Гехазі подарунки, навіть дав більше того ніж той просив. Коли Єлисей запитав слугу – дже він був, - той відповів: «Нікуди не ходивтвій раб, ані туди, ані сюди…». Бог відкрив Єлисею брехню слуги. Єлисей сказав: «Не час брати срібло та брати одежі». Слуга не мав права брати ці подарунки. Проказа Наймана перейшла на слугу. Чому слуга збрехав Єлисею? Відповідь одна – слугу

згубила жадібність. Слуга втратив набагато більше цінніше, ніж здоров'я. Він втратив любов Господа (Ів.15:10). Дивіться, щоб і з вами такого не сталося (2Цар.5:5,20 - 27).

Скнарість — це потворне убозтво і нагота.

Нагадуємо про скупість, скнарість і жадібність для того, аби ви замислилися про найогидніші людські пороки, поглянули самі на себе, викинули зі своєї душі навіть найменше сміття. Ці вади прийшли до нас ще з тих часів; коли людина пригноблювала людину, коли цінність людська визначалася кількістю грошей, коли купувалися любов і краса. Світ змінювався, однак ці зваби переходили з покоління в покоління, тримаючись на багатьох негативних звичках, слабостях, традиціях. Учись жити так, щоб душа твоя засуджувала скупість і жадібність так само, як і марнотратство, і надмірну розкіш.

Тому нас закликає їх Господь: «Не збирайте скарбів собі на землі, де міль та іржа нищать їх і де злодії підкопуються і викрадають їх» (Мт.6:19).

Учись жити так, щоб душа твоя засуджувала скупість і жадібність.

Самолюбство — порок, коли людина починає сама собі поклонятися, вважає себе найкращою, наймудрішою за всіх. Вона горда, Богові не покірна і тому богопротивна.

Початком усіх пристрастей є самолюбство, а кінцем — гордість. Самолюбство є безрозсудною любов'ю до свого тіла. Необхідно відсікти його, як відсікаємо решту пристрастей, що йдуть від нього. Коли відкидаємо самолюбство — матір зла, тоді разом із ним відкидаємо і все, що випливає з нього; бо, коли його не буде, ніякий вид або слід зла не зможе вже залишитися в нас.

Про самолюбство правильно сказав один мудрець, що воно є джерелом усіх порочних помислів, особливо ласолюбства, сріблолюбства і славолюбства, які охоплюють наш розум. Сріблолюбство, ласолюбство і славолюбство притупляють у душі пам'ять про Бога, і при цьому в нас оселяються різні пристрасті, породжувані самолюбством.

І тому, хто вижене із серця самолюбство, легше стане боротися за допомогою Господа з іншими негативними пристрастями. Адже із самолюбства легко народжуються гнів, журба, злопам'ятство, ласолюбство і неприборкане зухвальство.

Рідною сестрою самолюбства є ***зарозумілість*** — сліпота душі, яка не дозволяє бачити їй свою неміч. Якщо ти маєш багато заслуг і не знаєш за собою нічого поганого, але вважаєш себе гідним Царства Божого, знай, що далекий ти від нього.

Зарозумілість — це наша духовна неміч, яка дуже важко помічається й усвідомлюється. Вона зачиняє ті двері, через які входить у нас благодать Божа. Грішник не ввійде в Царство

Небесне, тому що він має гріхи, а праведник не ввійде туди через своє самовиховання і зарозумілість.

Поки людина знаходиться в сліпоті зарозумілості, вона думає, що робить усе правильно й розумно, а насправді всі її вчинки та помисли — одна лише омана. Така людина подібна до сліпого, який, весь у багні, думає, що він чистий; хоч збився з дороги і заблукав, однак думає, що знаходиться на правильному шляху. Ця духовна сліпота тим страшна, що людина її не помічає.

Зарозумілість є хворобою нашої душі, хворобою такою сильною й тяжкою, що ставить людину в один ряд з душами відкинутих, ворожих Богові. Самолюбство й зарозумілість завжди поєднані з тонкою, часто непомітною ненавистю до ближнього.

Щоб уникнути цієї хвороби, потрібно примушувати наш дух засмучуватись і упокорюватись через богоугодну печаль, яка народжується від усвідомлення своєї гріховності. «Серце засмучене і покірливе Бог не знищить» (Пс.51:19). Треба всіляко намагатися виганяти із себе самолюбство і зарозумілість, у якому б вигляді вони не ховалися в нас.

Ненаситність — це обжерливість, пияцтво, ласолюбство.

Опанована цим гріхом людина думає тільки про свій шлунок, усе приносить йому в жертву, кривдить, обманює, краде — і все те для пияцтва, для об'їдання. Такі люди забувають Бога, бо, як каже апостол Павло, «їхній бог — черево» (Фил.3:19).

Як у великій купі гною народжується багато черв'яків, так від великої кількості їжі приходить багато падінь, лукавих думок і ганебних снів. Про гріх ненажерливості та пияцтва багато говориться у Святому Письмі та святих отців церкви: «Зважайте на себе, щоб серця ваші не обтяжувались обжерливістю, пияцтвом і житейськими турботами, і щоб день той не застав вас несподівано» (Лк.21:34). «Як удень, поступаймо доброчесно, не в гульні та в пияцтві» (Рим.13:13). «Щоб старі чоловіки були тверезі, поважні, помірковані, здорові у вірі, в любові, в терпінні. Подібно й старі жінки нехай поводяться, як належить святим, — щоб не було обмовниці, не підневолювались пияцтву, навчали добра» (Тит.3:2,3). «... Ні злодії, ні зажерливі, ні п'яниці, ні наклепники, ні грабіжники — не успадкують Царства Божого» (ІКор. 6:10). «А як той злий раб скаже у серці своїм: "Не скоро прийде господар мій!" — та й почне бити товаришів своїх, їсти і пити з п'яницями, то прийде господар раба того в день, в який він не сподівається, і в годину, в яку не думає, і розітне його і визначить його одну долю з лицемірами: там буде плач і скрегіт зубів» (Мт.24:48–51). «П'яниця недостойний жити в суспільстві розумних істот: його потрібно було б помістити між тваринами і вигнати із суспільства людей» (Св. Василій

Великий). «Не вино погане, але його зловживання» (Св. Златоуст). «Вино є Боже діло, а пияцтво диявольське» (Св. Златоуст). «Дим проганяє пчіл, а безмежне винопиття відганяє духовні дари» (Св. Василій Великий).

Святитель Дмитрій Ростовський говорить: «Якщо ми назвемо пияцтво виноградною лозою, то знайдемо в ньому десять моральних грон, які приносять людині шкоду і печаль.

Першим гроном винограду є затьмарення розуму, потемніння розсудку, втрата свідомості: адже зі шлунка, переповненого вином, винні пари діють на мозок і баламутять розум. Тому більшість людей у стані сп'яніння не пам'ятають себе і не знають, що роблять і говорять, мовби безумні. Яке б з ними не сталося зло — безчестя або побої — наступного дня вони нічого не пам'ятають.

Другим гроном є безсоромність: п'яний ніякого не соромиться, але, загубивши совість, викрикує погані слова; уста його подібні до стійла скотини, наповненого смердючими нечистотами, а язик — лопата, якою вичищають ці нечистоти...

Серце такої людини є вмістилищем і породженням самого зла. У Євангелії про це сказано, що зла людина зі злої скарбниці серця свого виносить зле, бо «чим серце наповнене, те говорять уста його» (Лк.6:45).

Наступне гроно з лози пияцтва — це недотримання таємниці. П'яний відверто розповідає всім і кожному всі ті таємниці, свої або чужі, які старанно приховував у глибині своєї душі тверезим; навіть і те, що давно минуло і забуто. І як п'яний викидає їжу із шлунка, так і розголошує таємниці, бо їжа і таємниці у п'яного не затримуються.

Четвертим гроном содомської лози пияцтва є збудження плотської похоті, тому попереджає апостол: «І не впивайтесь вином, в якому розпуста, а краще наповнюйтесь Духом» (Еф.5:18).

П'яте гроно повне яду зміїного — це лють, гнів, ворожнеча, сварка, лайка і кровопролиття.

Наступне гроно з лози пияцтва — втрата здоров'я і тілесних сил. У п'яниць трясуться руки, болить голова, падає зір, порушується робота внутрішніх органів, з'являються ознаки передчасної старості і, нарешті, настає передчасна смерть.

Сьоме гроно — марнотратство, втрата багатства, благ. Багато заможних людей через пияцтво стали бідними. Підтвердженням цьому може бути історія про блудного сина, описана в Євангельській притчі.

Восьме гірке гроно — втрата спасіння. Через пияцтво втрачаються не тільки земні багатства, але й духовні скарби. І все це тому, що п'яний багато грішить. Справедливо каже апостол: «П'яниці не успадкують Царства Божого» (ІКор.6:10).

Дев'яте жовчне гроно — гнів Божий. П'яниця, який переступає Заповіді Божі, викликає своїми гріхами гнів Самого

Бога. Про таких пророк Ісая говорить: «Горе тим, що, тільки-но вставши вранці, женуться за напоями хмільними і що, розпалені вином, засиджуються аж до ночі» (Іс.5:11).

Десятий, найгіркіший плід пияцтва — це кінцева загибель душі. Тверезі грішники у свій смертний час можуть покаятись і пожаліти про свої гріхи, а вмираючий п'яниця не може цього зробити, оскільки він себе не пам'ятає і не розуміє, що вже настає його смерть, якої він не чекав. Смерть без покаяння — пекло неминуче.

Наведемо уривок із проповіді Василія Великого (329–379 рр.) «Про пияцтво». «Вино — це джерело нестриманості в насолодах, це бактерія, що заражає хворобою розпусти, і хворі на неї поводяться ганебніше за тварин, бо ті знають природні пори для спарювання, а п'яні чоловіки і жінки пристають на любощі, коли заманеться. Нелегко й переповісти всі страхіття, що їх спричиняє вино!

І якщо моровиця лише час від часу діймає людський рід і зараза поволі поширюється з кожним подихом повітря, то вже перший ковток вина розпочинає свою згубну дію. Вино, занапастивши душу, котра стала аж темною від бруду, руйнує й саме тіло. Від надміру насолод, які збуджують і запалюють тілесні пристрасті, тіло п'яниць ніби тане й розпливається, пересичується вологою, стає безвольне й податливе. Очі п'яного затягає паволока, обличчя бліде, дихання хрипке, язик заплітається, мова невиразна, ноги не тримають; зсередини п'яниці несамохіть виділяють різні запахи, немов померлі.

Нещасливі вони у своїх розкошах, нещасніші від моряків, що потрапили в шторм, коли буря жбурляє навсібіч і хвилі не дають звестися на ноги. Так само і їхні душі захлинаються під хвилями вина. І так само, як буря може перекинути перевантажений човен (бо якщо не викинути частини вантажу, він піде на дно), так і шлунок п'яниць має звільнитися від надміру. Вони блюють і випльовують його вміст, і через силу приходять до тями. П'яниці справді нещасніші за тих, хто потерпає на морі, бо їм докучають вітер і хвилі, а ці самі себе вкидають у розбурханий вир п'янства. Зазнаючи таких же страждань, п'яниці не заслуговують на співчуття, бо добровільно віддали себе в руки цього лиха. Вони отруюють себе чадом п'янства, але не полишають вишукувати різні приводи, щоб напитися. Їхній день збігає як мить, ніч коротка й бурхлива, і це ще не кінець лих!

Вино породжує вино, і випите не ослаблює прагнення пити, знову й знову підштовхуючи до пиття. Воно викликає постійне прагнення пити все більше й більше. Призвичаївшись до випивання, п'яниці потерпають від того, що не можуть зазнати бажаної насолоди. Надмір вражень притуплює їхні відчуття. Бо як яскраве світло засліплює очі, а великий гуркіт притуплює слух, так і безмірна розкіш не сприймається вже як насолода.

Вино, хоча й нерозбавлене, видається їм слабким і водянистим, келих холодного, мов лід вина, є для них теплий і не в змозі загасити того жару, що спопеляє їх зсередини.

У кого біди? У кого сварки? У кого суди? У кого неприємності і збіговиська? У кого бійки без причини? У кого полуда на очах? Чи не у тих, що весь час сидять при вині і тільки дивляться, де б ще випити? (Пр.23: 29,30). Горе завжди гідне оплакування. І п'яниці заслуговують на оплакування, бо п'яниці Царства Божого не вспадкують (ІКор.6:10).

Коли вино виносить хвилювання в душу, постають сварки — різні прикрощі стають наслідком насолоди. У п'яного від шкідливої дії вина ноги стають неначе зв'язані, руки — неначе скуті кайданами. І під час пиятики видно розумові розлади п'яниць, бо вино сповнює чадом мозок і спричиняє нестерпні головні болі. Голова безсило хитається в різні боки, і шия не може втримати її у рівновазі. А п'яні зібрання з пустопорожніми розмовами і галасом! А коли з перепою п'яні не можуть втриматися на ногах, хитаються, а то й падають і завдають собі різних тілесних ушкоджень!»

П'яницями не народжуються, а стають, і причин цьому дуже багато, в тому числі й пригощання. Про це в книзі «Духовные посевы» (1894) описується так: «А у нас ці пригощання стали наче обов'язковим законом. Люди відмовляють собі в шматочку хліба, будуть сидіти без палива, ходити обірваними, але до свят дістануть грошей, які й проп'ють. Селянин трясеться над кожною копійкою, а на окаянну горілку нічого не шкодує. Були випадки, коли селянин відвозив на базар останній мішок зерна, щоб купити горілки до свят і пригостити друзів на славу. І тривають ці свята протягом трьох-чотирьох днів, а вже на другий день плачуть дітки, бо немає що їсти. Тож чи не безумством є такі святкові пригощання; не великим гріхом перед Богом є ці пияцтва, в які переходять пригощання?

П'ють дорослі, п'ють підлітки, пригощають навіть дівчат і малих дітей, бо ці спокусники забувають про Бога!.. Не бояться грізного слова Христа: «Горе тому, хто спокушає хоча б одного малого! Краще їм втопитися в морській пучині, ніж спокушувати юних і малих на такий великий гріх!».

У спокушуванні — корінь пияцтва, яке широкою хвилею розливається по всій нашій рідній землі! Не було б цих пригощань, припрошувань випити, не було б і половини тих нещасних п'яниць, які тепер зустрічаються на кожному кроці!

Браття, пожалійте себе, пожалійте ближніх своїх, не припрошуйте їх до горілки та не примушуйте пити тих, хто відмовляється.

Чи будеш дякувати тому, хто запропонує тобі напій, від якого зійдеш з розуму? А горілка зводить з розуму і назавжди губить того, хто дружить з нею. Не обдурюйте себе, бо сказано, що п'яниці Царства Божого не успадкують.

Від пияцтва необхідно лікуватися. Проте, як свідчить медицина, п'яницю можна вилікувати тільки в тому випадку, коли він сам того забажає і докладе до цього всіх зусиль. Якщо воля п'яниці настільки одряхла, що він не здатний примусити себе відмовитися від вина, медицина йому не допоможе — у таких випадках єдиною надією на порятунок від пороку пияцтва залишається Бог. Треба прикликати в молитвах всесильну допомогу Божу.

Запобігання зловживанню алкоголем потрібно розпочинати з раннього віку. Передусім діти, підлітки, юнаки й дівчата мають якомога рідше бачити пляшки з вином на столі в батьків, навіть у святкові дні. Треба всіляко перешкоджати тому, щоб у свідомості дитини пляшка зайняла місце серед життєвих цінностей, щоб з вином були пов'язані хоч якісь позитивні емоції.

Під час прогулянки слід спеціально звертати увагу дитини, підлітка на неохайний, жалюгідний вигляд зустрічного п'яниці, підкреслити, як він відрізняється від більшості інших людей — підтягнутих, бадьорих, що поспішають у своїх справах; наголосити на його некорисності для суспільства, примусити дитину, підлітка замислитися, як живеться дітям цього п'яниці, його дружині, матері, родичам; розповісти про те, які небезпеки й складності чекають на нього в житті. Треба використовувати будь-яку можливість, щоб виробити в дитини, підлітка критичне ставлення до п'яниць і до спиртного, підкреслювати позитивні риси людей, які не зловживають алкоголем. Юнакам треба роз'яснювати всі ті моменти, пов'язані з уживанням алкоголю, що відображають розвиток алкоголізму, навчити їх правильно оцінювати кожну характерну особливість поведінки п'яниці на різних стадіях алкоголізму. Все це можливе лише тоді, коли самі батьки, по-перше, настроєні щодо алкоголю негативно, а по-друге, правильно розуміють суть цієї хвороби, що закріпачує людину, позбавляє її волі й здібностей, позбавляє майбутнього.

Марнославство — це шукання похвали і слави у людей. «Полюбили славу людську більше, ніж славу Божу» (Ів.12:43) — ці слова вражаюче точно визначають марнославство людей. Христос вважав марнославство згубним для спасіння людей, оскільки воно руйнує сили добрих справ і умертвляє віру людей.

У суспільстві воно виявляється в різних формах. Переважно це такі дії, які вигадує людська сутність або мудрування тіла: шукання поважних знайомств і похваляння ними, прикрашування помешкань без урахування своїх матеріальних можливостей, надмірні витрати на одяг, здійснення добрих справ на основі нещирих і нечистих мотивів. Марнославство властиве і дітям, і юним, і старшим людям, бо кожен шукає і бажає собі похвали і честі від інших. Цей прагне, щоб його

хвалили за вроду, хоробрість і розум, інший намагається показати себе благородним, багатим, заслуженим, третій — умілим і досвідченим, а той — правдивим, чесним, добрим. Досить часто деякі пересічні люди, бажаючи здобути собі славу, стають нерозсудливими і смішними, тому що негарний хоче показатися гарним, невіглас — ученим і мудрим, а розпусник — праведним і цнотливим. Пристрасть марнославства примушує людей догоджати світові. Марнославний стає рабом своєї слави і рабом світу, бо інакше світ не вдостоїть його слави. Основа більшої частини дій марнославних людей невгодна Богові, адже «любов до цього світу є ворожнеча проти Бога» (Як.4:4), як каже апостол Яків.

Марнославство — це пристрасть, що підкоряє нас своїй владі підступно і майже непомітно. Коли когось хвалять, той стає дуже вдоволеним і радісним, у противному разі він невдоволений, непривітний, засмучений. Це діє дух марнославства, який оволодів серцем цієї людини.

Ісус Христос докоряє людям за цю пристрасть: «Остерігайтесь творити милостиню вашу перед людьми, щоб вони вас бачили, а то не буде вам нагороди від Отця нашого Небесного» (Мт.6:1). Пророк Давид назвав марнославців людиновгодниками. Настирливе шукання слави у людей суперечить Божественному характеру Ісуса Христа, який сказав про Себе: «Слави від людей не приймаю» (Ів.6:41). Коли люди пишаються красою, мудрістю, багатством або чеснотами, щоб здобути собі славу, тоді часто Бог позбавляє їх цих дарів, і вони лишаються посоромленими. Сором і приниження — це кара Божа за марнославство.

Марнославний кривдить, окрім себе самого, ближнього і хоче скривдити самого Бога. Самого себе він кривдить, позбавляючи себе Царства Божого. Ближнього він кривдить, обманюючи його, уявляючи, ніби чинить добрі діла заради слави Божої. Він намагається скривдити й самого Бога, віддаючи перевагу славі людській перед славою Божою і ставлячи суддею своїх чеснот людей, а не Бога. Богові належить усяка слава, честь і поклоніння за добрі діла, а марнославний присвоює цю славу собі, бажаючи і шукаючи її серед людей.

А чого варті діла марнославних? Вони подібні плодам, зовні красивим, а всередині гнилим. Якщо намір святий, то святе й діло чесноти, а коли ж грішний, то й грішні діла такої ж чесноти. Намір обертає чесноту на порок, а його порок — знову на чесноту. Коли ж намір недобрий, тоді Бог відвертається від наших справ і жертв. Кінцевою метою всіх дій марнославного є власний прибуток, користь, похвала від людей. Отже, його наміри нищать святість чесноти, перетворюючи її в порок.

Для людей підставою для слави бувають природні дари або правдиві заслуги перед Богом і суспільством. Прикладом такої слави були цар Соломон і Божі Святі угодники. І тепер є люди, гідні похвал за природні дари і здібності, за чеснотливе духовне життя або заслуги в різних галузях. Якщо ці люди пройняті глибокою вірою в Бога, то вони не шукають слави і не захоплюються нею. Бог оберігає талановитих людей від слави людської, не даючи їм можливостей зачаровуватись нею.

Можна тривалий час обдурювати людей своїми марнославними справами, але прийде день, коли відкриється вся ця нещирість, оголяться таємні діла і виринуть потаємні істинні помисли. І сором укриє обличчя тих, хто побачить ганебність свого марнославства. Але тоді вже ні сльози не дадуть утіхи, ні каяття — користі. «Не будьмо марнославні», — як навчає нас апостол Павло (Гал.5:26). Відкиньмо темні діла суєтної слави і звільнімось від згубної пристрасті марнославства, які позбавляють нас спасіння. Нехай воно покине наші думки й серця, щоб ми завжди мали на меті не свою славу, а славу Божу, і тоді Отець наш Небесний віддасть нам явно.

Пам'ятаймо, що слава призводить людей до гріха ***гордості***.

Спробуємо розкрити сутність гордості як негативної і гріховної риси характеру людини.

Гордість

1. Горда людина надзвичайно високої думки про свої позитивні риси: розум, честь, славу, красу, силу, багатство, владу. Така людина шанує лише себе, власні поняття і бажання вважає вищими від верховної волі Самого Бога. Вона презирливо і насмішкувато ставиться до думок і порад інших людей і не відмовляється від своїх поглядів, якими б смішними й шкідливими вони не були. Горда людина не здатна до доброго діла, любові до ближніх, бо вимагає, щоб усі їй служили. Тому й сказано: «Господь гордим противиться, а смиренним дає благодать» (Як.4:6; Пр.3:34).

2. Гордість стала причиною падіння Денниці — вищого ангела, який згодом став дияволом — Люцифером. Через нього гордість і ввійшла у первозданних Адама і Єву.

3. Горда людина будь-яким способом шукає честі, слави і похвали. Вона завжди хоче здаватись вищою від усіх, указувати, повелівати і мати зверхність. Проте якщо їй перешкоджають, то тоді вона сильно гнівається, ремствує, обурюється і нарікає.

4. Гордий намагається розпочати діла понад силу; досить часто він не може їх виконати; покладає на себе тягар, який не може понести. Гордий самовільно втручається в чужі справи, скрізь і всякому вказуючи, хоча й сам не знає, що слід робити, без сорому хвалить себе, але замовчує про свої недоліки.

5. Гордий завжди нав'язує свою волю і хоче утвердити її. Якщо він має добро, то приписує його своїм трудам, своєму розуму, своєму старанню, а не Богу. Без Бога ми нічого не можемо зробити.

6. Гордий не любить викривань і умовлянь; вважає себе у всьому правим, хоча має недоліки. Він не терпить принижень, презирства і бідувань; часто ремствує, обурюється. У словах і вчинках виявляє гордовитість і пихатість.

7. Горді люди над усе пишаються честю і славою, багатством і силою, розумом і владою. Але все це непостійне і неміцне. Усе змінюється — як приходить, так і відходить від нас, тому що все не наше. Премудрий Соломон правдиво сказав, що все це суєта суєт і томління духа. Усе, що ми маємо на землі, не наше, а Боже, ми є тільки вмістилищем Божих дарувань.

8. Від гордості походять сварки, непослух начальству, різні заколоти, війни.

За всіма цими ознаками гордість — найбогопротивніший гріх. За словами Соломона, із шести пороків, яких особливо не любить Господь, гордість займає перше місце. Ми знаємо приклади, коли Бог ганьбив і осуджував гордість. Так, один фараон загинув у Чорному морі за те, що гордо чинив опір волі Господа. Навуходоносор уявляв, що велич його зросла й сягнула аж до неба, а влада поширилась до країв світу. Проте Бог вигнав його від людей, і серце царя стало схоже на звіряче, і став він жити, як тварі (Дан., 4). Або Антіох, який хвалився у своїй гордині: «Як лиш прибуду туди, зроблю з Єрусалима юдейське кладовище». Однак він захворів на якусь невиліковну й невидиму недугу. Сталось так, що він зненацька вивалився із колісниці, сильно травмувався і в жахливих муках помер (2Мак.9:4–28).

Господь наш Ісус Христос указав нам інший шлях до піднесення. Син Божий, Господь наш, заради нас змирився з усіма випробуваннями, чи то ж нам, рабам нікчемним, личить гордитися? Господь наш заради нас прийняв образ безчестя, то чи ж нам хвалитися честю? Господь наш не мав де голови прихилити, то чи ж нам слід розширяти розкішні будинки? Господь наш молився за ворогів своїх: «Отче, прости їм!» (Лк.23:24). Чи ж нам гніватись на наших кривдників, озлоблюватись і шукати помсти? Однак хто ми справді є, що наші вуха не терплять образ? Ми — твар убога, немічна, оголена, пристрасна, заблудна, піддана всяким нещастям, оточена всякими бідами. Ми — трава, що сьогодні є, а завтра засохла, прах і попіл, які роздуваються вітром.

Господь наш прийшов у світ і показав приклад служіння іншим, душу Свою віддавши за нас. Щирі послідовники Господа старанно наслідували Його в служінні іншим, не чекаючи за це подяки чи піднесення.

Наша неміч така страшна і велика, що без Подателя благ, навіть якщо і захочемо зробити добро, то не зможемо:

— гординя — це є зрікання Господа, демонські витівки щодо приниження інших, матір осуду, породження похвал, ознака неродючості, укриття від Божої допомоги, початок несамовитості і падіння, джерело дратівливості, двері лицемірства, опора демонів, початок немилосердя, не відання жалю, супротивник Господу, корінь ганьби;

— початок гордині — це кінець марнославства і середина приниження ближніх, безсоромна похвала своїх досягнень і подвигів, самовихваляння, ненависть до критики і, нарешті, відмова від Божої допомоги;

— гордий подібний яблуку, всередині гнилому, а зверху сяючому красою.

Святитель Іоанн Златоуст:

— гордість — це підводний камінь, об який часто розбиваються ті, які довго чинили опір бурям пристрастей і різним спокусам;

— гордовитість і марнославство ненаситні. Якби гордий побачив, що сам цар принижується і поклоняється йому, то й тоді не задовольнився б цим, а ще більше запалився б. Подібно до ненаситності грошолюбців норові люди, чим більше мають честі, тим більше вимагають її. Пристрасть їх постійно зростає, тому що вона не має меж. Вона закінчиться лише тоді, коли вб'є захопленого нею.

Люди повинні мати смиренне серце і в усьому бути скромними. Тоді все, що маємо доброго, не буде відібране через гордість. Усе в житті своїм робіть у славу Божу, а не для свого уславлення. Будемо ж усіляко викорінювати зі свого серця гордість, щоб не мати своїм противником Бога, бо «Бог гордим противиться, а смиренним дає благодать» (Як.4:6).

На думку апостола Павла, «**користолюбство** (пожадливість) — ідолослужіння» (Кол.3:5). Для корисливої людини багатство стає ніби ідолом, якому вона служить і поклоняється більше, ніж Богові.

При проникненні в будь-який дім користолюбство робить його нечистим. Коли користолюбець паленіє наживою, він не відчуває ніякої радості, але втрачаючи копійки, переживає так, ніби позбувається життя.

Користолюбець сумує, бачачи успіх інших, засмучується при відчутті стану загального благоденства, усувається від усякої справи, від якої неможливо одержати вигоди. Він ненавидить тих, хто має, як і тих, хто не має. Перших через те, що не може володіти їхньою власністю, а других тому, що вони можуть звернутися до нього по допомогу. Він до всіх ставиться ніби до своїх кривдників. Що для користолюбця люди! Для нього і Бог є ворогом.

Св. Іоанн Златоуст говорить: «Ведмеді та вовки, коли наїдяться, залишають їжу, а користолюбці не знають меж достатку».

Якщо людина не вміє користуватися грошима, вони оволодівають нею. Хто надміру любить гроші, той не тільки не зможе любити ворогів своїх, але буде ненавидіти й друзів. Така людина не знає ні родинних, ні дружніх почуттів, не шанує літніх людей і не має жодного приятеля. Користолюбний до всіх ставиться вороже, але передусім до себе самого, оскільки не тільки губить свою душу, але й тіло виснажує постійними турботами про власну наживу.

Корисливість виганяє із серця страх Божий і штовхає таку людину на будь-яку несправедливість і обман ближнього. Людина, яка не боїться Бога, забуває про Його всевидющість, святість і правосуддя, заради наживи поводиться з ближнім беззаконно. Прагнучий до власної наживи використовує ближніх і друзів для досягнення своєї користолюбної мети. У боротьбі за наживу він використовує будь-які засоби, доходячи навіть до вбивства та інших злочинів.

Як правило, користолюбці не бояться ні Бога, ні докорів сумління, а лише осуду людського, викриття їхнього таємного беззаконня. Удаючись до обману і всіляких хитрощів, вони підступом і лукавством уміють ухилятися від покарання, ховаючи сліди своїх злочинів, а злі діяння прикривають законами.

Користолюбці, які устигають безкарно робити свої злі справи в земному бутті, будуть покарані за них у майбутньому житті, навіть якщо вони й не вірять у нього. Святе Письмо переконливо говорить: «Ні злодії, ні хижаки Царства Божого не наслідують» (ІКор.6:10).

У Святому Письмі є приклади, як Господь карає користолюбців. Перший приклад – покарання Ізраїльського царя Ахава. Йому все було мало багатства, тож він захотів заволодіти виноградником, який належав його сусідові Навоту. Для цього він підкупив свідків, які засвідчили, що буцім Навот лихословив Бога. За це Навота вбили, і цар Ахав заволодів його виноградником. Бог сповістив Іллі про все, що зробив Ахав, і сказав: «Іди до Ахава, ти знайдеш його у винограднику, і скажи йому, що собаки лизатимуть його кров на тому самому місці, де вони лизали кров Навота». Ілля розповів усе Ахавові. Бог врахував попереднє каяття Ахава і полегшив покарання. Коли Ахав пішов війною проти народу, що жив недалеко від землі Ханаанської, то був уражений стрілою воїна і в дорозі помер. Уся колісниця була залита кров'ю. Служники її змивали, а собаки злизували її. Цареву дружину Єзавель було викинуто з вікна, і кров її полилась по стінах на коней, які розтоптали її. Поки служники обідали, собаки з'їли тіло цариці, залишивши

тільки кістки голови, рук і ніг. Так Бог покарав нечестивих за користолюбство і смерть безвинних людей.

Другий приклад. Одного разу пророк Єлисей зцілив від прокази сирійського воєначальника Неємана. На подяку за зцілення Неєман запропонував пророкові багаті дарунки, але той відмовився від них. А Гнезій, учень пророка Єлисея, будучи великим користолюбцем, наздогнав Неємана і від імені Єлисея попросив у нього трохи срібла й одягу. Неєман дав йому навіть більше, ніж той просив. Гнезій думав, що пророк не довідається про обман, але помилився. Єлисей засудив його користолюбство, і проказа Неємана перейшла на Гнезія.

Приклади Ахава і Гнезія переконують нас, що користолюбство шкідливе для людини. Воно, за словами апостола Павла, є коренем усього лихого (ІТим.6:10).

Користолюбство і багатство — різні речі. Можна бути багатим і некористолюбивим. Святе Письмо надає нам багато прикладів з життя Святих, які мали багатство. Однак з таких був Авраам. Серед жон-мироносиць були багаті жінки, які служили Господу Ісусу Христу своїм майном. Історія знає численні випадки, коли багаті християни слугували бідним, незаможним людям, чимало зробили для розвитку культури (будували храми, монастирі, слугували мистецтву, залишивши після себе добру пам’ять).

Людині належить турбуватись про життєдіяльність і здоров’я свого тіла, але не за рахунок душі, Царства Божого та вічного життя. Благополучне і стримане життя людини несумісне з користолюбством.

Будемо просити Бога, щоб він не допустив нас до цього гріха, і всіляко не дозволяти корисливості опанувати нашими душами.

Вищеописаним гріхам другої заповіді треба протиставити християнські чесноти: щедрість, стриманість, смирення, безкорисливість.

Ці чесноти ми знаходимо в житті Святих і подвижників Церкви, а ще більше ми на них натрапляємо у повсякденному житті. Ми покажемо вам, як про ці чесноти сказано у Святому Письмі та в житіях Святих.

Християнські чесноти другої заповіді

Щедрість – це здатність людини охоче ділитися своїм майном, коштами і т. ін., не шкодуючи витрачати що-небудь. «...Тому я наказую тобі, говорячи: «Конче відкривай руку свою для брата свого, і вбогого свого, і для незаможного свого в Краї своїм» (5М.15:11).

«З голодним своїм хлібом поділися; введи в дім бідних, безпритульних; побачивши голого, вдягни його; від брата твого не ховайся» (Іс.58:7).

«Хто просить у тебе — дай йому, а хто хоче позичити в тебе — не відвертайся від нього» (Мт.5:42).

«Продавайте майно ваше та давайте милостиню (Лк.12:33). Усе, що маєш, продай і роздай убогим» (Лк.18:22).

«Будьте гостинні до чужинців» (Рим.12:13).

«Кожний нехай дає, як постановив у серці, не з жалем і не з примусу, бо Бог любить того, хто дає охоче» (2Кор.9:7). «Про добродійство і товариськість не забувайте, бо такі жертви приємні Богові» (Євр.13:16). «Справу щедрості Бог не забуває, бо не є Він несправедливий, щоб забути ваше діло і любов, які ви виявили в ім'я Його» (Євр.6:10).

«Господь своїм втіленням подав приклад щедрості, бо ви знаєте благодать Господа нашого Ісуса Христа, що Він, бувши багатим, збіднів ради вас, що ви збагатились Його вбогістю» (2Кор.8:9).

Характерною особливістю віруючих є щедрість. Добре тому, хто милосердний і позичає; він щедро роздає убогим; правда його навіки стоїть, і сила його підіймається в славі.

Щедрість буває марною і без любові: «І якщо й роздасте усе своє майно і віддасте тіло своє на спалення, але не маєте любові, то нема вам з того ніякої користі, ні пожитку жодного» (ІКор.13:3).

Щедрість повинна проявитися:

1. *Для служіння Богу*: «Сказав Господь Мойсеєві: «Накажи синам Ізраїля, нехай візьмуть для Мене приношення; від кожного, хто добровільно схоче дати, візьміть для Мене пожертву» (2М.25:1).

2. *Стосовно віруючих*. «Тоді учні ухвалили, щоб кожний зі свого достатку послав допомогу братам, які живуть в Іудеї, що і зробили, пославши зібране для пресвітерів через Варнаву і Савла» (Дії 11:29,30). «Першого дня в тижні нехай кожен з вас відкладає в себе та зберігає, скільки має змоги, щоб не збирати тоді, коли я прийду. Коли ж прийду, то тих, кого ви виберете, пошлю з листами, щоб віднесли вони дар ласки в Єрусалим» (ІКор.16:2,3). «Отже, поки маємо час, робімо добро всім, а найбільше ж своїм по вірі» (Гал.6:10).

3. *З метою допомогти священнослужителям*: «А хто навчається слова, нехай ділиться всяким добром з наставником» (Гал.6:6); «Я отримав все і маю достаток. Я задоволений, одержавши від Епафродіта те, що ви послали, як пахощі запашні, жертву приємну, Богові вгодну» (Фил.4:16,18).

4. *Щодо бідних*: (3М.19:10; 25: 35; 5М.15:7–11). «Хто має дві одежі, нехай дасть немаючому; і у кого є їжа, нехай робить так само» (Лк.3:11); «Але, як справляєш гостину, клич убогих, калік, кривих та сліпих...» (Лк.14:13).

5. *Стосовно вдів і сиріт*: «І прийде до тебе і сирота, і вдова, що в брамах твоїх, та їстимуть досита...». «Як збиратимеш жниво з твого поля і забудеш сніп на полі, не повертайся за

ним: нехай буде приходькові, сироті та вдові... А коли оббиватимеш маслину, не будеш придивлятись ще раз до гілля: нехай буде приходькові, сироті та вдові. Як збиратимеш виноград у себе в винограднику, не підеш потім оглядати грона: нехай вони зостануться приходькові, сироті та вдові» (5М.14:29; 19–21).

6. *Стосовно ворогів*: «Отже, коли ворог твій голодний, — нагодуй його; коли має спрагу, — напій його...» (Рим.12:20); «Любіть ворогів ваших, чиніть добро тим, хто ненавидить вас» (Лк.6:27; Мт.5:44).

7. *Стосовно всіх людей*: «У кожному, хто просить в тебе, дай...» (Лк.6:30); «Тож тому... усім робімо добро...» (Гал.6:10).

8. *Відповідно до тих, хто жертвує охоче*: «Кожний нехай дає, як постановив у серці своєму, — не з жалем і не з примусу, бо Бог любить того, хто дає охоче!» (2Кор.9:7).

9. *Без розрахунку на зарплату чи подяку*: «...Чиніть добро, позичайте не ждучи нічого назад, — і нагорода ваша за це буде велика...» (Лк.6:35).

10. *Відповідно до наших можливостей*.:«Бо коли є охота, то приємна вона згідно з тим, що хто має, а не з тим, чого хто не має» (2Кор.8:12).

Потрібно багато працювати, щоб мати можливість творити щедрість: «...А краще нехай працює, роблячи своїми руками добро, щоб мав що подати нужденному» (Еф.4:28).

Хто чинить щедрість:

— *буде в достатку*: «Той сипле щедро, і йому ще прибуває, а інший скупий надміру і убожіє» (Пр.11:24). «Хто бідному дає, той недостатку не знатиме» (Пр. 28, 28). Пам'ятайте: «Хто сіє скупо, той і пожне скупо, а хто сіє щедро, пожне також щедро» (2Кор.9:6); «А Бог спроможний всякою благодаттю збагатити вас, щоб ви, завжди і в усьому маючи достаток, були багаті на всяке добре діло» (2Кор.9:8);

— *буде благословенний Богом*: «Хто чинить бідному добро, той Господу позичає і Він йому відплатить за його добродійство (Пр.19:17); «Коли голодному ти віддаси хліб твій, наситиш знедолену душу, — тоді засяє твоє світло в пітьмі, темрява твоя стане ніби полудень, і Господь завжди буде тебе водити, наситить твою душу в посуху, зробить міцними твої кості. Ти станеш, мов сад зрошений, мов джерело, води якого не висихають» (Іс.58:10,11).

В. Сухомлинський радить: «Виховання щедрості й безкорисливості — один з найтонших процесів виховання. Я прагну того, щоб щедрість давала в роки дитинства і отроцтва хвилюючі радості, залишала в душі незабутні спогади.

Я ніскільки не перебільшую, запевняючи мого найдорожчого читача — молодого педагога, що радість щедрості — найблагородніша духовна сила, яка пробуджує в юному серці подив перед людським благородством, гордість

від усвідомлення своєї причетності до творення цього благородства».

Тому будь щедрим і безкорисливим. Живи і працюй так, щоб створене тобою ставало для людей частиною твоєї душі, віддавай творіння своєї душі людям щедро, без болю в серці.

Щедротні душі — дитина тієї співучасті, без якої немислиме людське благородство. Щедрим може бути лише той, хто вміє любити людей і жаліти їх. Але й любов до людей неможлива без первинної іскри щедрості.

Навчись бачити навколо себе щедрість — це справжнє багатство душі. Ще з дитинства ти повинен усвідомити істину, що найголовніше багатство в людині — це багатство духу: розум, знання, талант, творчість, вірна людська дружба і любов, щастя продовжувати і повторювати себе в майбутній людині. Отже, оволодіваючи всім цим багатством, ти пізнаєш секрет справжньої щедрості, яка несумісна з марнотратством, прагненням людини похизуватися надмірною розкішшю.

Щедрість повинна радувати людину і залишати в її душі незабутні спогади. Радість щедрості — найблагородніша духовна сила, яка сприяє в серці кожного подиву перед людським шляхетством, гордості від усвідомлення своєї причетності до його творення. За твою щедрість одержите від Господа нагороду — Царство Небесне.

Стриманість — це здатність постійно контролювати себе і свою поведінку, володіти собою, своїми бажаннями, настроєм. Ця християнська чеснота вимагає здатності стримуватись від дій, що усвідомлюються як непотрібні або шкідливі в певних умовах, зберігати витримку навіть у складних і важких умовах. Стримана людина витривала і терпляча. Вона здатна терпіти фізичні страждання (голод, спрагу тощо), негаразди, стримувати, коли це необхідно, свої бажання.

Стримуйся від зла і гніву, уникай поганих учинків і пристрастей, лінощів і недбалості, нерішучості і слабовілля, скупості і жадібності, марнотратства і марнославства; відсторонюйся від егоїзму і байдужості, пустослів'я і ниття; позбавляйся глузування й базікання; цурайся нетактовності і розпущеності, віроломства і зарозумілості, слізливості, нескромності і непорядності; не допускай обману і лицемірства, плазування і підлабузництва, пияцтва і обжерливості, відчаю і смутку; рятуйся від жалюгідності, жорстокості й підлості, нашіптувань і доносів.

Намагайся силою волі утриматись від багатоочікуваних бажань і примусити себе робити потрібну справу. Стримання від бажань — тонкий різець, без якого не може обійтись скульптор благородства. Умій користуватись цим різцем! Не давай волі бажанню, якщо здійснення його веде тебе до поганих, мерзенних учинків.

Необхідно стримуватись:

1. Човен легко пливе, коли на ньому немає лишньої ваги, так і молитва легко твориться, коли тіло не насичене лишньою їжею і питвом.

2. Хто наповнює живота і обіцяє бути цілomудреним, той подібний до того, хто стверджує, що соломою можна потушити вогонь. Як соломою не можна стримати розгорівшого вогню, так неможливо переїданням зупинити жагуче бажання неспоживання.

3. Якщо чоловік буде проводити життя в пості і стриманості, то плотські прагнення зменшуються в душі його.

Ісус Христос виснажувався від голоду, а ти розриваєшся від переїдання. І хоча ласолюбство не викликає ніякого зла, проте для чого готувати для черв'яків розкішну трапезу? Хочеш, щоб ти гарно виглядав? Упорядкуй своє тіло. Для чого зариваєш душу і робиш велику загорожу для неї? Якщо будеш дбати про душу свою, не гнітитимеш її тілом, то зробиш погляд її світлішим, крила — легшими, тягар — невагомішим. Будемо живити душу духовними бесідами при стриманому житті так, щоб тіло завжди було здоровим і міцним. Тільки таким чином можна благоустроїти себе, досягнути вершин доброчесності і сподобитись вічних благ (27 бесіда Св. Іоанна Златоуста на Дії Апостолів).

Смирення — це свідоме спрямування своєї волі для перемоги зовнішніх і внутрішніх перешкод на шляху до поставленої мети без вимоги одержання за це слави і пошани. Найбільша перемога — це перемога над самим собою. Вчись змалку володіти собою, наказувати собі, примушувати себе робити те, що потрібно, і воно стане для тебе бажаним. У цій гармонії — основа твоєї смиренності.

Смирення — це, перш за все, перемога в нас самих, зменшення неправди, в якій ми повсякчас живемо. Лише смиренні здатні жити за правдою — бачити і сприймати життя таким, яким воно є, і завдяки цьому споглядати велич Божу, доброту і любов до всіх. Христос був сповнений покори перед Своїми ворогами. Коли над Спасителем глумилися, Він мовчав. Але в цьому мовчанні були Його сила і велич. Для того, щоб смирити себе, треба мати сильний дух. Навчись бачити себе таким, яким ти є насправді, а не уявляти себе у викривленому вигляді.

Так, перебуваючи в храмі, митар побачив себе грабіжником, який ображає людей. Цим і проявилося смирення митаря. Іноді ми ображаємось на оточуючих, якщо вони говорять про нас правду. У цих випадках треба не гніватись на них, а дякувати Богові за те, що через цих людей Він розкрив нам очі на самих себе.

Якщо ти вмієш тільки підкорятись волі інших, то виростеш блідою тінню людини. Справжня людина вміє бачити і розуміти обставини, де треба керувати, наказувати собі бути

смиренним. Слід пам'ятати, що смиренність не є слабкістю, нерішучістю чи розслабленістю.

Смиренність заповідана у Святому Письмі: «Смиріться перед Богом, і піднесе вас!» (Як.4:10); «А ви всі, зодягнувшись у смиренномудрість, будьте покірні один одному; Бог противиться гордим, а смиренним дає благодать. Тож покоріться під міцну руку Божу, щоб підніс вас у свій час» (ІПетр. 5:5,6); «Не робіть нічого через суперечки або ради марної слави, але в смиренномудрості шануйте один одного вище від себе» (Фил.2:3);

«Зодягніться, як вибрані Божі святі та улюблені, у щире милосердя, добротливість, покору, лагідність, довготерпіння. Терпіть один одного...» (Кол.3:12,13).

Смирення необхідне:

— *для служіння Богові*: «Тобі сказано, о чоловіче, що є добре й чого Господь від тебе вимагає: смиренномудро ходити перед твоїм Богом» (Мих.6:8); Павло сказав пресвітерам: «Весь час... я з вами весь час перебував і служив Господові з усією покорою...» (Дії 20:18,19);

— *для входження в царство Боже Ісус сказав*: «По правді кажу вам: коли не навернетесь і не станете як діти, — не ввійдете в Царство Небесне! Отже, хто покориться, як дитина оця, той найбільший у Царстві Небеснім» (Мт.18:3,4).

Смирення є основною ознакою всіх віруючих: «Серце моє, о Господи, не горде, та й очі мої не несуться вгору... Я всмирив і заспокоїв мою душу, немов дитятко на руках у матері своєї...» (Пс. 131:1,2).

Віруючі повинні:

— *наслідувати смиренно Господа*: «Нехай ті самі думки будуть у вас, що і в Христі Ісусі. Він, бувши Богом за Своєю природою, не вважав для Себе за захват бути рівним Богові, але умалив Себе Самого, прийнявши вигляд раба, ставши подібним до людини... Він упокорив Себе, бувши слухняним аж до смерті, і то смерті хресної» (Фил.2:5–8);

— *признавати себе нікчемними виконавцями волі іншого*: «Так і ви, коли виконаєте все наказане вам, то кажіть: «Ми — раби нікчемні; бо зробили лиш те, що повинні були зробити!» (Лк.17:10);

— *усі добрі справи зараховувати до величі Бога*: «Я найменший з апостолів і негідний називатись апостолом, бо я переслідував Церкву Божу. Та благодаттю Божою я те, що є, і благодать Його, що в мені, не була даремна, бо я працював більше від їх усіх, проте не я, а благодать Божа, яка зі мною» (ІКор.15: 9,10); «Але цей скарб ми маємо в глиняних посудинах, щоб велич сили була Божа, а не від нас» (2Кор.4:7).

Люди, які мають смирення:

— *отримують благодать перед Богом*: Господь «...покірливим милість дає» (Пр.3:34);

— *націлені на увагу Божу*: «...серцем зламаним та упокореним ти не погордуєш, Боже!» (Пс.51:19);

— *насолоджуються спілкуванням із Богом*: «Бо так бо говорить Всесвітній, Вічноживий, Святий на ім'я: «Я живу високо у Святині, та із зламаним та упокореним духом, щоб оживляти дух смиренних, щоб оживляти серця згноблених» (Іс.57:15);

— *будуть піднесені*: «...хто понижується, той піднесеться» (Мт.23:12); «...бо хто найменший між усіма вами, той буде великий» (Лк.9:48);

— *одержать Царство Небесне*: «Блаженні вбогі духом, бо їхнє Царство Небесне» (Мт.5:3).

Для упокорених людей смирення йде попереду честі й слави: «Смиренний духом досягне честі» (Пр.29:23). Нагорода за смирення перед острахом Господнім — «це багатство, і слава, й життя» (Пр.22:4). «І ось, є останні, що будуть першими» (Лк.13:30); «І багато перших стануть останніми, а останні — першими» (Мт.10:31).

Наведемо декілька прикладів смирення Господа нашого Ісуса Христа.

Смирення Господа:

— *було передбачене*, бо «Ісус, довідавшись про те, вийшов звідти. І багато народу пішло за Ним, і Він зцілив їх усіх. І заборонив їм виявляти Його, щоб справдилось сказане пророком Ісаєю, який прорік: «Це отрок мій, котрого Я вибрав, Улюблений Мій, до якого благоволить душа Моя! Я зішлю Дух Мій на Нього, і Він буде судити народи. Не буде Він ні сперечатись, ні кричати, і голоса Його не почує ніхто на вулицях, Він тростини надломленої не доломить, гнота тліючого не погасить, поки не установить правосуддя» (Мт.12:15–20);

— *оголошено Ним Самим*: «...навчіться від Мене, бо Я лагідний і смиренний серцем, і знайдете спокій душам своїм» (Мт.11:29).

Господь явив Свою покірність:

— *ставши людиною*: «Коли ж сповнився час, Бог послав Сина Свого, Який народився від жінки і підкорився Законові» (Гал.4:4);

— *смиренним народженням*: «Сталося тими днями, що вийшов наказ від кесаря Августа зробити перепис населення по всій землі. І всі йшли записатися, кожен у своє місто.

Пішов також і Йосип з Галілеї і з міста Назарета в Іудею, в місто Давидове, яке називається Віфлеєм, бо він походив з дому і роду Давидового, записатися з Марією, з ним зарученою, котра була вагітна.

Коли ж були вони там, настав їй час родити. І народила Сина, свого Первенця, і сповила Його, і поклала в ясла, бо не було їм місця в гостиниці» (Лк.21–7);

— *у бідності*: «І послав посланців перед Собою. І вони пішли й увійшли в одне село самарянське, щоб ночівлю приготувати Йому. Але там не прийняли Його... І вони пішли в інше село... Коли йшли дорогою, сказав Йому хтось: «Господи, я піду за Тобою, куди б Ти не пішов». Ісус же відповів йому: «Лисиці мають нори, і птахи небесні гнізда, а Син Людський не має де й голову прихилити» (Лк.9:52,53,56–58);

— *роблячи себе рабом*: «Але між вами нехай не так буде, але хто хоче бути великим між вами, нехай буде вам слугою, а хто хоче бути першим між вами, нехай буде він вам всім за раба. Бо і Син Людський прийшов не для того, щоб Йому служити, а щоб послужити і віддати душу свою на викуп багатьох» (Мр.10:43–45); «Під час вечері встав, зняв із Себе верхню одежу і, взявши рушник, підперезався. Потім налив води в умивальницю і почав обмивати ноги учням і витирати рушником, яким був підперезаний» (Ів.13:4);

— *відвідуючи грішників*: «...Він вийшов і побачив митника на ім'я Левій, що сидів на митниці, і сказав: «Іди за Мною!» І той, покинувши все, встав і пішов за Ним. І справив Левій великий бенкет для Нього в домі своїм; було там багато митників та інших, які бенкетували з Ним. Але книжники і фарисеї нарікали на учнів Його і казали: «Чому ви їсте і п'єте з митниками і грішниками? Ісус же сказав їм у відповідь: «Не здорові потребують лікаря, а хворі! Я прийшов кликати не праведних, а грішників до покаяння!» (Лк.5:27–32);

— *у своїй покірності Богові*: «Я зійшов з небес не для того, щоб чинити Мою волю, а волю Того, Хто послав Мене». «Отець не залишив Мене Самого, бо Я чиню завжди те, що до вподоби Йому» (Ів.6:38; 8:29). Господь «упокорив Себе, бувши слухняним» аж до хресної смерті (Фил.2:8); «...входячи у світ, Він говорить: «Жертви й приношення Ти не схотів, але тіло приготував Мені ... цілопалення й жертви... за гріх неугодні Тобі... Тоді Я сказав: «Ось іду, щоб виконати волю Твою, Боже!» За цією волею ми освячені одноразовим жертвопринесенням тіла Ісуса Христа» (Євр.10:5–10);

— *віддавши Себе на страждання*: «Його мучили за гріхи» наші, Він був роздавлений за беззаконня наші. Кара, що нас спасає, була на ньому, і його ранами ми вилікувані. Усі, як вівці, ми блукали; кожен ходив своєю дорогою; провини нас усіх Господь поклав на Нього. Його мордовано, та Він смирявся і не розтуляв уст своїх, немов ягня, що на заріз ведуть його, немов вівця перед обстригачами своїми мовчить, так і Він не відкривав Своїх вуст. Насильно Його засудили. Хто з Його сучасників думав, що Його вирвано із землі живих» (Іс.53:5–8);

— *у Своїй мученицькій смерті*: «...скиньмо з себе всякий тягар за гріх, який легко обплутує нас, і біжімо з терпеливістю до боротьби, яка перед нами, дивлячись на Ісуса, Засновника й

Виконавця віри, Який замість радості, яка Йому належала, перетерпів хреста, нехтуючи осоромленням, і сім по правиці престолу Божого. Тож подумайте про Того, Хто витерпів над Собою таку наругу від грішників, щоб ви не знемоглись, не впали духом. Ви ще не змагались до крові, борючись проти гріха» (Євр.12:1–4).

Господь:

— *був прославлений за Його смирення*: «Він упокорив Себе, бувши слухняним аж до смерті, і то смерті хресної. Тому Бог звеличив Його і дав Йому ім'я вище всякого імені, щоб перед іменем Ісуса вклонилося кожне коліно і на небі, на землі і під землею, і щоб кожен язик визнавав, що Ісус Христос є Господь на славу Бога-Отця!» (Фил.2:8–11);

— *умовляє нас наслідувати Його смиренно*: «...навчіться від Мене, бо Я лагідний і серцем покірливий, і знайдете спокій душам своїм» (Мт.11:29); «Ви називаєте Мене Учителем і Господом, і добре кажете, бо Я Той і є. Отже, коли Я, Господь і Учитель, обмив вам ноги, то і ви повинні мити ноги один одному. Бо Я дав приклад, щоб і ви чинили так само, як Я учинив вам. По правді, по правді кажу вам: раб не більший за господаря свого, і посланець не більший від того, хто послав його. Коли це знаєте, то блаженні ви, коли виконуєте!» (Ів.13:13–17).

Смиренним був патріарх Авраам. Він говорив про себе: «Я — земля і попіл». Але хто такий Авраам? Це батько віруючих, друг Господа. Йому не було рівних між патріархами.

Смиренним був цар Давид. Про себе він говорив: «Я черв'як, а не людина». Але це був пророк, якому між царями не було подібного.

Смиренні була Діва Марія; вона, вислухавши від Архангела благовістя про зачаття Сина Божого, сказала: «Величає душа Моя Господа, і зрадувався дух Мій у Богові Спасові Моєму, що Він зглянувся на смирення Раби Своєї». Але хто ця смиренна Діва Марія? Це — Пресвята Діва, Мати Господа нашого Ісуса Христа, вища від херувимів і славніша від серафимів.

Смиренним був апостол Павло. Він писав про себе: «Я найменший із апостолів, недостойний і називатися апостолом». А хто такий Павло? Це один із верховних апостолів, який найбільше від усіх потрудивсь у справді проповідування Євангелія...

Багато прикладів глибокого смирення можна знайти в житті Святих і подвижників Церкви.

Доброчесність смирення настільки наближає нас до Господа, настільки з'єднує нас із Ним, що ми стаємо сповнені Божественної благодаті. Ця благодать виливається через смирення і на інших людей і творить великі справи, навіть інколи поза волею самого смиреннолюбця.

Смирення завжди пов'язане з терпінням. За життя Ісуса Христа в суспільстві була нетерпимість. Що говорить Біблія про терпіння. Життя Ісуса в суспільстві було нетерпимім. Іудеї і сомаряни ненавиділи один одного. Жінки вважалися приниженими. Іудейські керівники ненавиділи народ. «Та проклятий народ, що не знає Закону!» (Ів.7:49). Але Ісус був зовсім іншим: «Приймає він грішників та з ними їсть» (Лк.15:2). Ісус був добрим, великодушним і терпеливим, бо він прийшов не судити людей, а принести їм духовне спасіння (Ів.3:17; 13:34).

Любов – ключ до терпіння. «Терпіть один одного, і прощайте собі, коли б мав хто на кого оскарження» (Кол.3:13).

Терпіння — дійсно Божественна чеснота. Господь терпеливий не тому, що ставиться до нас поблажливо, а тому, що Він проникає в глибину нашого потаємного життя, у тайники нашої душі і знає, як ніхто інший, слабкість нашого єства. Ми грішні, але Бог любить нас, тому що бачить у глибині людської душі добро, яке не завжди бачимо ми. Чим більше ми наближаємось до Бога, тим терпимішими стаємо до кожної окремої людини. Благодать Божа робить людину терплячою. «Терпінням вашим спасайте душі наші», — сказав Господь наш Ісус Христос (Лк.21:19). Усі апостольські послання пронизані закликами до терпіння. Ні в якому разі не треба вбачати в терпінні слабкість. Терпелива людина, як правило, буває сильною духом. Тому ми смиренно повинні терпіти скорботи і хвороби. Нерідко буває так, що людина духовно гине, не чує Слова Божого, а після смерті на неї чекають пекельні муки. Тому треба не ремствувати на Бога чи сумувати, а дякувати за Його милість і турботу про наше спасіння. Сказано в Слові Божому: «Кого Бог любить, того і карає, як батько улюбленого сина». «Хто Господа любить, ненавидить зло!» (Пс.97:10).

Людська природа така, що люди іноді творять зло. «Для чого … Ти показуєш та посилаєш на муку? А перероробиш грабіж та нисильників, і суперечка остається і множиться сварка» (Ав.1:3).

«Чи я маю вподобання в смерті несправедливого?» - говорить Господь Бог, - чи ж в тому, щоб він повернувся з доріг своїх та й жив?» (Ез.18:23). Ми не повинні ображати Бога невдячністю за Його милості. Треба змиритись перед Ним і людьми, терпіти і чекати милості Божої, вважаючи себе негідним дарувань Божих.

Що робить смиренним? Про це один старець так сказав: «Шлях до смирення торують тілесні труди, виконані розумно, визнання себе найнижчим і постійна молитва до Бога». — Тілесна праця смиряє душу, бо душа страждає разом із тілом і бере участь у всьому, що діється в тілі. Якщо тілесна праця смиряє тіло, то разом із ним смиряється і душа. Вважати себе

найнижчим — це особлива риса смирення. Навички й вправляння в цьому самі по собі вкорінюють смирення і викорінюють гординю, яку ми назвали першою. Бо як може чимось гордитися перед кимсь, чи докорити, чи зневажити кого той, хто вважає себе найнижчим? Так само постійна молитва явно опирається гордині — другій. Бо очевидно, що до смирення себе схиляє той, хто знає, що не може виконати жодної чесноти без Божої допомоги і не перестає завжди молитися Богові, щоб Він виявив до нього ласку. Через те той, хто постійно молиться, якщо і сподобиться зробити що-небудь, то, знаючи, завдяки чому він зробив це, не може гордитися, бо не може приписати цього своїй силі, але всі свої успіхи віддає Богові, завжди дякує Йому і завжди закликає Його, тремтячи, як би йому не втратити тієї допомоги. Отже, він смиренно молиться та смиряється молитвою; і що більших успіхів досягає у чесноті, то завжди більше смиряється, а в міру того, як смиряється, отримує допомогу і вдосконалюється у смиренні.

Будемо постійно пам'ятати, що смирення — це початок тієї стежинки, яка веде нас до Царства Божого.

Безкорисливість — це доброчесність людини, яка робить іншим добро, не вимагаючи за це якоїсь плати чи винагороди.

У своєму посланні до Тимофія апостол Павло пише, що диякони мусять бути чесні, не двомовні, не охочі до вина, не користолюбні (ІТим.3:8).

Наведемо приклад безкорисливості. З одного монастиря три брати найнялись засіяти поле, щоб отримати платню для харчування. Після одного дня роботи, один захворів і повернувся в келію. Важко було працювати в двох і осилити те, що мали зробити троє. Але з Божою допомогою роботу виконали. Отримавши платню за всю роботу, вони відправились у монастир і розділили зароблене на трьох порівну. Але хворий відмовився брати гроші. Змушені звернутися до ігумена монастиря для того, щоб той переконав безкорисливого брата прийняти виручені в його користь гроші. Ігумен окликав усю братію і запропонував вирішити цю справу. Всі вирішили, що так як працюючі брати добровільно пожертвували своєю працею на допомогу хворому брату, то він не згрішить перед Богом, приймаючи братолюбну допомогу, хоч і сам не працював. Тоді брат змушений взяти гроші і розпорядитися ними, як своєю власністю.

З безкорисливістю можна порівняти ***благодійність.*** «Освяти, Господи, тих, що люблять красу дому Твого, прослав їх Божественною Твоєю силою», — це слова із заавонної молитви. За кого це так завзято молить Господа свята Церква? Про кого вона так клопочеться? Про добродійників святих храмів, про тих, хто з любові до них та їх благопільності не шкодують своєї посильної жертви на їх прикрашання. Яка

чудова молитва! Видно, велика й особливо вгодна Богові чеснота — будувати і прикрашати храми Божі.

Благодійним є улаштування училищ, лікарень, благодійне будівництво притулків та інших місць заспокоєння нужденних і стражденних. Але зведення храму благодійніше від усього цього, бо храм Божий є й училище, і духовна лікарня, і притулок для подорожніх.

Створення і благоприкрашання храмів настільки піднесеніше за все інше, наскільки безсмертна душа дорожча за тлінне тіло; настільки життя вічне цінніше від тимчасового.

Храм Божий — це рай земний; для християнина бути у храмі Божому все одно, що бути на небі. У храмі Божому «з нами Сили Небесні невидимо служать». Тут усе дихає благодаттю Божою. Приходь сюди радісним — радість твоя освятиться і подвоїться. Ти відчуєш серцем, що Бог є єдиним джерелом неминущої радості. Приходь сюди, пригнічений скорботою — і ти одержиш тут оновлення сил, бадьорість душу, полегшення важкої ноші твого життєвого хреста. Так говорить Сам Господь: «Прийдіть до Мене, всі струджені і обтяжені, і Я заспокою вас!» (Мт.11:28).

У храмі Божому людина духовно народжується до нового праведного й богоугодного життя. Храм Божий є місцем освячення і благословення тих, що йдуть до шлюбу, на народження дітей і створення християнської сім'ї. У храмі грішники, що каються, одержують від Бога відпущення гріхів. У храмі Божому люди причащаються Тіла і Крові Христових, Храм Божий є місцем похоронної відправи і напуття християнина у вічне життя. У храмі Божому Церква завжди молиться за тих, за кого нікому молитися: за живих і померлих. Храм Божий — це святе місце, дім Божий.

Будувати святий дім для Господа — справа великої честі для християнина. Від початку християнства на Русі будівництво храмів і турбота про їхнє прикрашання вважалися великою доброчинністю і були найулюбленішою справою християн.

Будівництво храмів — справа богоугодна.

Євангеліє оповідає, що під час земного життя Христа у тому ж місті жив сотник, у якого захворів слуга. Вважаючи себе недостойним прийняти Господа, він просив Його через іудейських старійшин зцілити хворого. Старійшини, виконуючи доручення, сказали про сотника Христові: «Він достойний, щоб Ти зробив для нього це, бо любить народ наш і збудував нам синагогу» (дім для молитви) (Лк.7:4,5). Спаситель виконав прохання: зцілив слугу сотника, який заслужив благовоління Христа за створення будинку для молитви.

Яке блаженство чекає на будівників і благоприкрашателів святих храмів! За них молиться не лише церква земна, а й

церква небесна. На терені нашої рідної України побудовано і будується багато храмів. Вони створені і прикрашені щедрістю християн. На це святе діло витрачалися й останні лепти вбогих удовиць, і щедрі пожертвування багатих людей. Пожертвувачі глибоко усвідомлювали, що вони здійснюють велику богоугодну справу. Вони не лише збагатили культуру нашого народу, а заслужили щось більше у Господа.

Нехай втішаються всі творці та оздоблювачі святих храмів і не шкодують своїх пожертвувань. Молитви християн у храмах, ними створених, донесуть їхні жертви до Престолу Божого на небесах, а звідти знесуть на благодійників і прикрашателів благословення й освячення.

Людина повинна турбуватись як про власне тіло, так про душу, щоб потрапити в Царство Боже і отримати вічне життя. А шлях туди прокладають наші доброчесні дії та спрямування, одним з яких є некористолюбство.

Розглянувши гріхи і чесноти другої заповіді, можна зробити висновок: «Ми повинні боятися і любити Бога так, щоб не вживати Його імені для прокльонів, присягання, брехні чи обману чи використовувати Його забобонно, але звертатися до Божого імені в кожній турботі, молитися до Нього, прославляти Його та дякувати Йому».

2.2.3. Звертайся до Господа, прославляй Його і дякуй Йому

Бог — це Субстанція, вища всякого розуміння. Бог незбагненний. Бог — Святиня. Ім’я Боже — це Сам Бог, такий, яким Він об’явився нам у Слові та діях Своїх.

«Господи, Владико наш, — яке то величне на цілій землі Твоє Ймення, — Слава Твоя понад небесами!» (Пс.8:2).

Ми повинні боятися і любити Бога так, щоб не вживати Його Імені для прокльонів, присягання, брехні, обману чи використовувати Його в пересудах. Треба звертатися до Божого Імені в кожній турботі, молитися до Нього, прославляти Його і дякувати Йому.

Все це вимагає третя заповідь Закону Божого:

«Не призивай Імення Господа, Бога твого, надаремно...»

Бог у третій заповіді забороняє неправильне використання Його Ймення. Ім’я Боже не можна вимовляти бездумно й марно, а також застосовувати для підтримки неправедного діла. Ця заповідь забороняє дії, які походять від легковажного і зневажливого ставлення до Бога.

Такими діями-гріхами є: блюзнірство, богохульство, лаяння, нарікання на Бога та волю Божу, неповагу до Бога і святощів та кепкування з них, неувага в молитві, неправдива клятва та присягання Іменем Бога, порушення клятви та обітниць, даних

Богові; божба або вживання лайливих слів із прикликанням Імені Божого в пустих розмовах і думках.

Гріхи проти третьої заповіді

Найтяжчим гріхом проти третьої заповіді є *богохульство (блюзнірство)* — це коли ми паплюжимо Бога, зневажаємо святих, усе високе, духовне. Хто на це пустився, той став на бік сатани, став ворогом Божим, як і сам диявол.

Ісус Христос сказав: «...усякий гріх, навіть богозневага, проститься людям, але богозневага на Духа не проститься! а коли скаже проти Духа Святого, — не проститься того йому ні в цьому віці, ані в майбутньому!» (Мт.12:31,32).

А богохульство, за законом Мойсея, каралося смертю; «...хто богозневажив Господнє Имення, — буде конче забитий, конче укаменує його вся громада; чи приходько, чи тубілець, коли богозневажатиме Имення Господнє, буде забитий» (3М.24:16).

Люди хулили Господа, коли Він посилав на них свої кари. «І палила людей сильна спека, і вони зневажали Ім'я Бога, Котрий має владу над цими покараннями, але вони не покаялись, щоб віддати славу Йому... І впав на людей "великий град з неба", завбільшки як талант (приблизно 26 кг — прим. авт.). І люди зневажали Бога за покарання градом, тому що покарання було дуже тяжке!..» (Об.16:9,21).

Люди обсипали зневажливими словами Ісуса Христа і навіть звинуватили Його в богохульстві. Фарисеї говорили: «Він виганяє демонів силою князя демонів» (Мт.9:34). Адже і Христос не Собі догоджав, але як написано: «...зневаги тих, хто зневажає Тебе, спадають на мене» (Пс.69:10; Рим.15:3). А деякі книжники почали говорити про себе: «Він Бога зневажає» (Мт.9:3)... «Первосвященик роздер одежу свою і сказав: "Він богохульствує! Навіщо нам ще свідків? Ось тепер ви чули богохульство Його!"» (Мт.26:65).

Люди у своєму житті не повинні давати іншим підстав для богохульства. «Як написано: "Ім'я Боже зневажається між язичниками через вас"» (Рим.2:24); «Нехай раби, які під ярмом, уважають панів своїх гідними всякої честі, щоб ім'я Боже і наука не зневажались» (1Тим.6:1).

Людей, які богохульствують, у майбутньому житті чекає погибель. «Суд на них давно готовий, і погибель їхня не дрімає» (2Петр.2:3); «Горе їм, бо вони пішли дорогою Каїна, і попали в оману, як Валаам, і загинули в бунті, як Корей!» (Юд.1:11).

У Старому Заповіті можна знайти приклади, як Господь карає за богохульство. Так, Він покарав ассирійського царя Санхериба, який хотів знищити Єрусалим. «За те, що ти біснувався на Мене, та що твоє зухвальство вразило Мої вуха, я тобі заправлю Моє кільце у ніздрі, Мої вудила — у твій рот, і заверну тебе тією дорогою, якою ти прийшов» (2Цар.19:28).

Цар Антіох був богохульником і хотів зруйнувати святиню. «Він сказав з зарозумілістю: “Як лише прибуду туди, зроблю з Єрусалиму юдейське кладовище”. Не встиг він і домовити тих слів, як Бог побив його невиліковною хворобою» (2Мак.9:4,5).

Інколи буває так: у запалі гніву забувається і в лайці непристойно згадується ім’я Бога. Апостол Павло лайливців порівнював із п’яницями, злодіями, хижаками, хабарниками і говорив, що вони Царства Божого не наслідують.

Треба утримувати свою мову від лайливих слів і викорінювати зі свого життя цю негативну рису.

Нарікання на Бога та волю Божу також є гріхом проти третьої заповіді. Незважаючи на те, добре нам чи погано, ми повинні дякувати Богові за все і не нарікати на Бога та його волю. «Не нарікайте, як деякі з них нарікали і загинули від погубителя» (1Кор.10:10).

Забороняється нарікати:

— *на Господа*: «Глупота людини руйнує її долю, та ще на Господа гнівається її серце» (Пр.19:3); «Отже, чоловіче, хто ти, що сперечаєшся з Богом? Чи творіння скаже творцеві своєму: “Навіщо ти зробив мене таким?”» (Рим.9:20);

— *проти правди Божої*: «Якщо ж наша неправда виявляє праведність Божу, то що скажемо? Хіба Бог несправедливий, коли гнів виявляє? Кажу по-людському. Зовсім ні! Інакше як же Богові судити світ» (Рим.3:5,6);

— *проти благостині Божої*: «Ви Господа мучите вашими словами та ще й питаєте: “Чим ми мучимо? — та тим, що кажете: “Кожний, хто чинить лихе, добрий в очах Господніх, Він до таких ласкавий”, або: “Де Бог правосуддя?”» (Мал.2:17);

— *проти служіння Богові*: «Жорсткі ваші слова проти Мене, — каже Господь, — а ви питаєте: “Що ми говорили між собою проти тебе?” Ви кажете: “То марна річ — служити Богові! Яка користь із того, що ми стережемо Його службу, та ходимо в жалобі перед лицем Господа Саваофа?”» (Мал.3:13,14).

Нарікати на Бога означає спокушати Його. «І став народ сваритися із Мойсеєм, викрикуючи: “Дай нам води пити!” Мойсей їм сказав: “Чого ви лаєтесь зо мною? Навіщо випробовуєте Господа?”» (2М.17:2).

Нарікання роздратовує Бога. «Почав народ гірко нарікати, і дійшло нарікання до вух Господніх; почув Господь та й запалав гнів Його, і зайнявся між ними вогонь Господній, і пожер їх у кінці табору» (4М.11:1).

Ось декілька прикладів із Біблії, коли Бог карає за нарікання на Нього.

«Господь промовив до Мойсея та Аарона: “І доки ця ледача юрба нарікатиме на Мене? Чув Я нарікання синів Ізраїля, що ним докоряють Мені. Тож скажи їм: Як живу Я — слово Господнє, — зроблю з вами так, як ви наговорили в Мої вуха. У пустелі цій поляжуть ваші трупи, усі ви, що були перелічені,

усім вашим числом, від двадцятьох років і старше, що нарікали на Мене. Ніхто з вас не ввійде в землю, в якій Я, піднісши вгору Мою руку, на присягу вас оселити”» (4М.14:26–30). «І почали вони нарікати на Бога і на Мойсея: “Для чого ви вивели нас із Єгипту, щоб ми повмирали в цій пустелі? Хліба нема, води нема, а той легенький хліб набрид нам!”. Тоді Господь наслав на той народ вогненних гадюк, і почали вони кусати народ. І вимерло в Ізраїля сила народу» (4М.21:5,6).

Не можна нарікати на Господа, коли ти бідний.

Іде бідний чоловік у палючий сонячний день кам’яною стежиною і нарікає на Бога: «Чому я народився таким нещасним і бідним, що не маю навіть грошей купити взуття, геть зовсім покалічив свої ноги?».

Після довгої дороги він добрався до міста і побачив там безногого каліку, якого возили в спеціальному візку і який у всіх просив милостиню. Бідняк сильно задумався. «Невже цьому каліці краще, ніж мені? — сказав він сам собі. — Він без допомоги інших не може рухатись, а я який довгий шлях до міста пройшов своїми ногами». Він відразу пішов у Церкву, став на коліна і просив Господа, щоб Він простив йому ці нарікання. Бідняк почувався щасливим, оскільки мав здорові ноги, і більше ніколи не нарікав на Бога.

Не нарікай на Господа, коли втратив майно, і не нарікай у горі.

Неповага до Бога і святощів та кепкування з них – це гріх проти третьої заповіді.

Святитель Тихон Задонський радить: «Ім’я Боже вимовляй і згадуй із великою повагою, страхом і побожно завжди, бо Ім’я Боже святе, і той, хто згадує Його з неповагою, тяжко грішить. Отже, віддай повагу Імені Бога, як Самому Богу. Ім’ям царя земного ти з повагою вимовляєш, тим більше Ім’я Бога, Царя Небесного, перед яким благоговіють самі ангели й душі святих, з великою повагою поминати повинні».

Господь карає тих, хто Його не поважає, Його святинь і кепкує з них. За царювання Юліана Відступника його вельможа прибув в Антіохію, щоб пограбувати соборний храм. Осквернивши Святий Престол, він скинув на підлогу святі речі, топтав їх і з неповагою говорив про Ісуса Христа. Але раптом важко захворів, так що ніякі лікарі не змогли вилікувати його, і ворог Божий помер у страшних муках. Усі зрозуміли, що Бог покарав його, за неповагу до Нього і святощів Його та кепкування з них.

В одному селі діти пасли овець і вирішили погратись у церкву. Один із пастухів запропонував відслужити літургію, як вони це бачили в храмі. Одного нарядили священиком, двох — дияконами. З каміння зробили престол, поклали на нього хліб, а в чашку налили води, яка замінила вино. «Священик» говорив виголоси, а «диякони» вели службу.

Діти бували в церкві і порядок служби знали. Коли настав час роздрібнювати хліб і причащатися, раптово впав із неба вогонь і спалив усе: хліб, вино і каміння, на якому вони стояли. Це був явний гнів Божий. Діти попадали на землю і втратили свідомість. Страх їх був великий. Батьки, не дочекавшись дітей, пішли їм назустріч і знайшли їх непритомними. Коли малі пастухи отямились, то розповіли батькам, що сталося. Закінчилось тим, що всі вони прославили Правосудного і Всевидящого Бога.

Про християнську молитву

Неувага в молитві — гріх. Молитва — це наша розмова з Богом. Вона необхідна нам, як повітря і їжа. У нас все від Бога, і немає нічого свого: життя, здібності, здоров'я, їжа — усе дається нам Богом.

Тому і в радості, і в журбі, або коли нам щось потрібно, треба звертатися до Бога з молитвою. Господь дуже добрий і милостивий до нас, і якщо ми від щирого серця, з вірою і ревністю проситимемо Його про свої потреби, Він неодмінно виконає наші бажання і дасть усе, у чому ми маємо необхідність. Адже тільки один Господь знає, що і коли нам дати. Дехто каже, що молитви «піднімаються не вище стелі». У тому, що молитви хтось вислуховує, найчастіше сумніваються люди, які зазначають страждань: «Очі Бога дивляться на праведних, і вуха його прислухаються до їхніх благань, а від тих, хто чинить зло, Бог відвертає своє обличчя» (1Петр.3:12).

Безумовно Бог чує молитви. Проте насамперед він слухає молитви тих, хто дотримується його настанов. Ось що сказано в одному біблійному уривку про готовність вислуховувати наші молитви: «Коли звертай мося до Бога, маємо впевненість: про що тільки просимозгідно з його волею, він вислуховує нас» (1Ів.5:14). Отже, тим, хто щиро молиться до Бога, треба знати, які прохання узгоджуються з Божею волею.

У народі говорять, що молитви повинні бути щирими і йти від серця. Їх не слід вчити напам'ять і механічно повторювати. Біблія містить таке заохочення: «Молячись, не повторюйте одне і теж, як люди з інших народів, бо вони думають, що будуть вислухані за своє багатослів'я. Тож не уподібнюйтесь до них, адже Бог, ваш Батько, знає, що вам потрібно, ще до того, як ви попросите в нього» (Мт.6:7,8). Біблія настійно радить нам: «Ні про що не тривожтесь, але завжди з будь-якими проханнямизвертайтесь у молитвах і благаннях до Бога» (Фил.4:6).

Молитва — найголовніше, найґрунтовніше діло для християнина. Про це свідчить Сам Господь Ісус Христос і Його апостоли. Христос Сам часто відходив у безлюдне місце і там молився (Мр.1:35), а під час молитви на горі Сінай Ісус преобразився перед своїми учнями. А в останні хвилини перед своїми стражданнями Спаситель, упавши ниць у саду

Гефсиманському, палко молився (Мт.26:39). Апостоли Христові часто виходили на молитву, і всіх вірних Син Божий закликав: «Отже, передусім благаю чинити молитву» (1Тим.2:1). «Будьте бадьорі й моліться, щоб не впасти в спокусу» (Мт.26:41). Навіть про силу бісівську Христос сказав: «Цей рід не виходить інакше, як тільки молитвою і постом» (Мт.17:21). Святі апостоли у своїх посланнях найбільше закликають вірних до молитви: «Моліться один за одного» (Як.5:16). «Усякою молитвою і благанням моліться кожного часу духом і в цьому пильнуйте...» (Еф.6:18). «Без перестану моліться. Кожного часу радуйтесь, за все дякуйте» (1Сол.5:17, 18).

Любов до Господа створює в нашій душі чудовий настрій, з яким ми звертаємось у молитві до Бога. Настрій душі — це той ґрунт, на якому створюється в душі Царство Боже. «Царство Боже є не їжа й пиття, а праведність, спокій і радощі у Святому Дусі» (Рим.14:17). Отже, не їжа та питво, не зовнішнє поліпшення умов життя, не убезпечення себе від різних важких випробувань, а утворення в своїй душі твердого, непохитного ґрунту, морального скарбу, силою якого християнин панував би над усім лихим і перемагав його — це визначає мету християнської молитви.

Придбання такої великої моральної сили вимагає від християнина значних зусиль і постійної праці. Христос сказав: «Царство небесне силою береться, і хто силкується, той здобуває його» (Мт.11:12). От чому Ісус навчає нас «молитись і не тужити» (Лк.18:1), закликаючи нас до невпинної праці для здобуття в собі того духовного настрою, який називається християнською мудрістю. Тільки лише вона робить християнина дійсно щасливим і на цьому, і на тому світі.

Цей духовний скарб може бути здобутий лише молитвою, оскільки для християнина Бог — найвища праведність, найповніший спокій, найбільші радощі, у Ньому його життя і спасіння. Молитва є певним настроєм душі, заспокоєнням у Богові, що виявляється не стільки словами, скільки ділами, ставлення до всього, що навкруги нас.

Християнська молитва — це, перш за все, уславлення Бога, подяка Йому всією людською істотою. «Славитиму Тебе, Господи, всім серцем моїм. Радітиму і веселитимусь Тобою, співатиму хвалу імені Твоєму» (Пс.9:2,3). «Тільки в Богові спокій душі моєї, тільки від Нього спасіння моє. Він є скеля моя і Спаситель, Захисник мій — і не похитнувся навіки» (Пс.62:2,3). «Слава Богові за все!» — так завжди казав Святий отець Іоан Златоуст у всіх випробуваннях життя; з цими він словами і помер на засланні.

Замисел християнської молитви в тому, щоб найтісніше прилучити християнина до Бога, оздобити його тим «Божим

спокоєм, що вище всякого розуму, стверджує серце і душу його в Христі Ісусі» (Фил.4:7).

Наш розум працює над тим, щоб покращити зовнішні умови життя, а ми, молячись, будемо створювати у своїй душі непохитний внутрішній ґрунт того найвищого щастя — Царства Божого, на якому лише й можуть бути корисними винаходи людського розуму.

Коли у нас все добре: ми і наші близькі здорові, нам є де жити і що їсти, — ми повинні за все дякувати Богові в наших молитвах. Якщо ж трапляється яке нещастя, ми просимо у Господа допомоги, а коли згрішили, — прощення.

Оскільки ми завжди грішимо перед Богом, то спочатку повинні покаятись, а тоді вже просити Його за наші потреби.

Перед каяттям ми мусимо примиритись із тими, кому заподіяли зло, кого скривдили. Під час молитви старатись нічого іншого не думати, щоб серце наше жадало лише одного: як би вгодити Богові.

Метою всякої християнської молитви повинно бути цілковите віддання себе на волю Божу, заспокоєння душі в Богові, цебто не зміна зовнішніх умов і відносин, а перетворення власної душі. Саме в цьому цінність молитви, а про таке внутрішнє духовне перетворення Христос сказав: «Чого попросить в ім'я Моє, Я створю» (Ів.14:14).

Коли ми будемо шукати в молитві не зовнішнього задоволення, а внутрішнього заспокоєння, коли вважатимемо її не засобом для придбання земного добробуту, як це часто буває (як і докір — мовляв, щиро молився, а не одержав, і даремна була моя молитва), а способом зміни свого ставлення до життєвих умов; тоді наша молитва ніколи не буде зайва. Така молитва буде необхідна християнинові, як рибі вода або птиці повітря, щоб на крилах молитви піднестися над усіма пригодами й принадами земного життя й утворити в душі своїй те Царство Боже, що є праведність, спокій і радість у Святому Дусі.

Молитись Богові християнин може скрізь, тому що Бог знаходиться всюди: і вдома, і в храмі, і в дорозі. Християнин зобов'язаний молитися щоденно вранці та ввечері, перед їжею і після, на початку і по завершенні всякої справи.

У святкові дні, а також у вільну годину у будні ми повинні ходити для молитви в храм Божий, де збираються і спільно моляться християни. Можна в храмі молитися стоячи і можна сидіти.

В окремих християн церковна молитва часто викликає сумніви. Навіть ті, хто визнає потребу приватної молитви, часто байдуже або й негативно ставиться до молитви церковної. Вони вважають, що досить помолитися вдома в неділю або свято і не треба ходити ще й до церкви: я, мовляв,

уже помолився вдома, і з мене досить Що такі думки поширені, свідчить те, що мало християн відвідують церкву.

Хто так думає, той неправдиво уявляє церкву лише як молитовний будинок, а відправу в церкві — як певну церемонію, тобто визнає в церкві тільки мертву форму, а живу душу відкидає. Але ж церква є, перш за все, братерство в Христі, а церковна молитва — найкраще й найприродніше виявлення спільності цього єднання Христа з людиною. Ось чому Ісус найбільшу увагу приділяє братерській молитві: «Істинно кажу вам, — говорить Він, — коли двоє з вас згодяться на землі про всяку річ погодились, то коли вони будуть просити за неї, — станеться їм від Отця Мого небесного, бо де зійдеться двоє або троє в Ім'я Моє, там і Я посеред їх» (Мт.18:19,20).

Християнство вимагає спільного братерського життя, і лише в ньому здійснюється Христова молитва й апостольська наука. Отже, тільки в спільній церковній молитві приватна молитва християн знаходить свою повноту, закінченість і набуває церковного значення. Лише вона робить християнина, за словами апостола Петра, тим живим каменем, з якого будується дім духовний, тобто церква, щоб «приносити духовні жертви, любо приємні Богові, через Ісуса Христа» (1Петр. 2:5).

Відтак, не зневажайте церковної молитви, і тоді те Царство Боже, що ви його утворите у своїй душі приватною молитвою, знайде для себе, найтвердіший ґрунт і безмежне поширення, коли все братерство з'єднає це Царство і в молитві, і в житті. Коли наші особисті прохання з'єднаються з церковними «Господи помилуй», «Подай, Господи», ми можемо бути певні на Боже змилування над нами.

Спільна молитва з церкві викликає спільність думки, церковної науки, усіх інших церковних інтересів, церковного життя взагалі.

Ми є членами церкви, тому для нас особливо близькою й дорогою мусить бути церковна молитва. Її християнин повинен слухати й творити на рідній мові. Якщо миряни будуть пасивними глядачами та слухачами церковних відправ, то останні стануть людям пустими, нецікавими. Як наслідок цього — пусті храми і перетворення церковних молитов на власне молитви духівництва. Ми повинні йти до церкви не як до мертвого будинку, а як до живого братерства, спільного у своїм безмежнім обсязі. Усі мусимо бути присутні на церковних відправах не як прості відвідувачі і спостерігачі, а як організатори й виконавці цих відправ.

Звичайно, церковна молитва за своєю суттю має бути значно складніша, ніж приватна. Якщо особиста молитва може обмежуватись думкою, настроєм серця, то церковна мусить виявлятись і зовні — у слові, науці, співах, зовнішніх ознаках

віри, як каже апостол Павло: «Навчайте себе самих псалмами, гімнами та піснями духовними, співаючи та виграючи в серцях ваших Господові» (Еф.5:19). Приватна молитва не вимагає певного місця або часу. Церковна ж молитва потребує і певного місця для зібрання вірних, і певного часу зібрання, й порядку молитов чи співів, і, нарешті, керівників і виконавців відправ.

Напевно, усі ці зовнішні ознаки церковної молитви мусять мати історичну, морально-догматичну й естетичну вартість, і тут відкриваються безмежні обрії молитовної творчості окремих братів і всієї церкви. Ця творчість складає ту церковну церемонію, яка є найвиразнішою і найдорожчою ознакою єднання всіх братів в одну церкву, єднання церкви минулих віків із сучасними, і, як усяка творчість, виявляє в собі певні національні риси, вироблені або й вистраждані народом у часи його боротьби за своє життя, релігійного й національного піднесення. Ось чому церковний ритуал дорогий і близький кожному народові, який себе поважає і бореться за своє майбутнє.

Найголовніше у приватній молитві — утворення Царства Божого в душі християнина. Найбільша ж вартість церковної молитви — моральна побудова церкви, утворення Царства Небесного в її житті.

Життя людське завжди було і є дуже складним, важким нервовим, воно виснажує людину, «вимотує» з неї душу. А звідси — біди, журба, неприємності. Людей, нервово здорових, майже немає, усі втомлені, затуркані, шукають заспокоєння, тихого куточка, де б можна відпочити. Шукають і не знаходять. Бо де ж знайти спокій та ліки від турбот людині, якщо вона у своїй душі носить своє лихо скрізь із собою?

Дорогі мої, є ліки і засоби заспокоєння, що не тільки морально, але й фізично оздоровлюють людину. Це — молитва. Отці-пустельники, незважаючи на важкі умови життя, в які вони себе ставили, звичайно доживали до глибокої старості — до ста років і більше. У чому секрет їхнього довголіття? У тому, що вони постійно перебували в молитві. Їхня дума була повна найвищого спокою. Щира молитва Спасителю нашому Ісусу Христу та Святим оздоровлює не тільки душу, а часто й тіло людини.

Однак є й такі, які моляться, не помирившись із ближніми, поспіхом; під час молитви розмовляють або сміються. Вони моляться з обов’язку і в душі незадоволені молитвою взагалі. Такої молитви Бог не буде слухати: це гріх неуваги в молитві. За це Бог може покарати.

А без молитви людина перестає любити Бога, забуває про Нього і не виконує свого призначення на землі, тобто чинить гріх.

Шановні батькии ми вже вам розповіли про індивідуальну християнську молитву, про спільну молитву в храмі. Виникає питання, чи Бог слухає наші молитви. Біблія нам твердить, що Бог існує і що він слухає наші молитви. «…о народе Всіоні, що в Єрусалимі сидиш, - плакати не будеш: милостивим по правді Бог буде до тебе на голос благання твого, і як почує його, відповість Він тобі» (Іс.30:18).

«… молитва невинних – Його уподоба» (Пр.15: 8). Молитва Ісуса була почута отцем. (Євр.5:7). Бог хоче, щоб ми «просили по його волі» (1Ів.5:14).

Шановні батьки, просіть і Бог завжди готовий відповісти на ваші прохання. Чому Бог спонукає нас молитися? Він говорить: «І ви кликатимете до Мене, і підете, і будете молитися Мені, а я буду прислуховуватися до вас» (Єр.29:12). Бог хоче нам допомогти. Просіть – і буде Вам дано» (Мт.7).

«Ні про що не турбуйтеся, а в усьому нехай виявляються ваші бажанн молитвою й проханням з подякою» (Фил.4:6).

Батькам треба пам'ятати, що родина найперша навчає своїх дітей християнському життю. Як перші благовісники Божого слова, батьки є вихователями своїх дітей, а сім'я є молитовною общиною, яка звертається до Бога щоденно.

У Євангелії Ісус навчає нас, щоб ми зверталися до Бога «Отче наш». Діти вчать разом з батьками щоденні молитви і поступово запам'ятовують їх. Сімейна молитва попереджує сімейні сварки, знімає конфлікти, вчить миритися і прощати. Ми повинні бути впевненими, що Бог чує наші молитви, і старатися, щоб вони були до вподоби Йому. Адже ми — любі діти Його, і Він Сам заповідав нам так молитися і обіцяв почути нас. Тому слід закінчувати кожну молитву із твердою вірою: «Бо очі Господні — до праведних, а вуха Його — до їхніх прохань» (1Петр.3:12); «Усе, чого ви в молитві попросите, вірте, що одержите, і сповниться вам» (Мр.11:24).

Неправдива клятва та божба. Клятва в чистому її вигляді не несе нічого поганого і не тільки безпечна, але й корисна і навіть необхідна у важливих випадках, тому дозволена і не гріховна.

Вона встановлена й освячена Самим Богом для ізраїльського народу. Приклади клятви зі Старого Заповіту:

Авраам. «Авраам же сказав цареві Содому: «Здіймаю мою руку до Господа, Бога Всевишнього, Який створив небо і землю, що від нитки аж до ремінця сандалів я не візьму з того всього, що тобі належить» (1М.14:22,23);

Сам Бог. «Клянуся Собою, — сказав Господь, — за те, що ти (Авраам — *прим. О. К.*) вчинив це і не пощадив сина твого, твого єдиного для Мене, Я поблагословлю тебе вельми й дуже розмножу твоє потомство, як зорі на небі і як пісок, що на березі моря» (1М.22:16,17);

Раб Авраама. «І поклав слуга руку свою під стегно Авраама, свого пана, і поклявся йому» (1М.24:9);

Ісав і Яків. «І сказав Яків (Ісаву — *прим. О. К.*): «Клянися мені перш». Поклявся той, і продав Яків своє первородство (1М.25:33);

Ісаак і Авімелех, цар філістимлянський. «А рано вранці встали й поклялись один одному. І відіслав їх Ісаак, і вони пішли собі від нього з миром» (1М.26:31);

Господь говорить до Мойсея: «Господа, Бога твого, будеш боятись, Йому служитимеш і Його ім'ям будеш клястися» (5М.6:13).

Господь, звертаючись до язичників, говорить, що «хто буде на землі благословенний, буде благословенний Богом правди; і хто на землі присягає, присягне Богом правди» (Іс.65:16).

У Новому Заповіті:

Ісус Христос прикладом Своїм утвердив клятву. «Ісус же мовчав. І первосвященик сказав Йому: «Заклинаю Тебе Богом живим, скажи нам, чи Ти Христос, Син Божий?» Ісус каже йому: «Ти сказав... навіть скажу вам: віднині ви побачите Сина Людського, сидячого по правиці Сили Божої і грядущого на хмарах небесних» (Мт.26:63,64).

Апостол Павло клявся: «Отже, заклинаю тебе (Тимофія — *прим. О. К.*) перед Богом і Господом нашим Ісусом Христом. Який має судити живих і мертвих» (2Тим.4:1).

Як бачимо, клятва використовується в Старому і Новому Заповітах. Нею клянуться патріархи-пророки, благочестиві царі, апостоли, усі люди; клянуться ангели, клянеться Сам Бог.

Клятва необхідна суспільству. Вона — найкращий спосіб збереження порядку, вірності, правосуддя і покори між людьми і супроводжується найблагодійнішими наслідками як для окремих людей і сімей, так для суспільства. Суспільство, в якому панувала б лише святість, не потребувало б клятви. Але такого суспільства поки що немає, і клятва має право на життя.

Клятва за своєю суттю і духом повністю збігається з духом християнської віри. Ті, хто клянуться, вірять у Бога Всюдисущого, Святого, Правосудного і Всемогутнього, Який не залишає неправди й обману без кари, а істини та вірності — без нагороди.

Але Господь забороняє клястися Його іменем: «Не присягай іменем Моїм на неправду, бо так зневажиш ім'я Бога твого. Я — Господь» (3М.19:12).

Отже, таке присягання — це гріх проти третьої заповіді.

Бог карає того, хто клянеться неправдиво. «Хто на клятви щедрий, сповниться беззаконням, і ніколи бич його дому не покине. Завинить, гріх його буде на ньому, а не вважатиме, то згрішить він подвійно. Нещиро поклянеться — не буде виправданий, а хата його сповниться злиднів» (Сирах 23:11).

«Знову підняв я очі й побачив: аж ось летить змій. І він сказав до мене: «Що ти бачиш?» Я відказав: «Я бачу летючого змія двадцять ліктів завдовжки і десять ліктів завширшки». І він сказав до мене: «Це прокляття, що виходить на всю країну: бо кожен, хто краде, буде прогнаний звідти, згідно з ним. Я випущу його, — слово Господа Сил, — і воно ввійде в дім злодія і в дім того, хто Моїм іменем неправдиво клянеться, і перебуватиме посеред його дому, й пожере його разом із його деревом та його камінням» (Зах.5:1–4).

Якось один селянин нізащо набив пастуха. Той пожалівся громаді, і селянинові потрібно було відповідати за свою провину перед людьми. Чоловікові було соромно, і він вирішив приховати свій ганебний вчинок. Він вийшов наперед і почав бити себе в груди та клястися: «Хай мене Бог поб'є громом, якщо я бив пастуха!». Громада повірила йому. Але брехня не утаїлася перед Богом. Наступного дня він дійсно був убитий громом. Така кара Божа за неправдиву божбу.

Отже, людський суд можна обдурити неправдивою клятвою, але Бога обдурити неможливо.

Порушення клятви та обітниць, даних Богові, — це гріх. Якщо дав клятву або обітницю Господові, то не порушуй їх. Господь карає за порушення клятви.

Ось один із прикладів.

Вавілонський цар Навуходоносор, завоювавши Ізраїль, призначив у ньому царем Седекія. Тому було 21 рік, і він царював одинадцять років у Єрусалимі, давши клятву вірності вавілонському правителеві. Утім, це не завадило Седекію укласти договір із єгипетським царем проти Навуходоносора, порушивши таким чином клятву. За це Господь суворо покарав Седекія. Навуходоносор невдовзі завоював Єрусалим і повелів убити синів Седекія перед його очима. Самому Седекію виколов очі, закував у кайдани, вивіз у Вавілон і посадив у в'язницю, де той помер. Така була кара Седекію за порушення клятви.

Божба і вживання лайливих слів із призиванням Імені Божого в пустих розмовах і думках чиняться гріхи проти третьої заповіді. Часто можна зустріти людей, які страждають від своїх злих помислів, уживаючи різні погані слова у клятвах чи в пустих розмовах. Часто при лайках вживають погані слова з хулою на Бога, Пресвяту Богородицю, угодників Божих й усе святе, чинячи гріхи проти третьої заповіді.

Особливо грішать ті люди, які ображають ближніх так званим «матерним словом». Один святитель сказав, що «матерним словом» хулиться священне ім'я матері.

Першою матір'ю є Пресвята Богородиця. В особі апостола Іоана Богослова Господь Ісус Христос, терплячи смертні муки на хресті, доручив усиновити Своїй Матері весь християнський

рід. І з того часу церква іменує Пресвяту Богородицю Матір'ю роду християнського.

Друга мати — це та жінка, яка народила нас і виховала. Без неї ми не існували б, не знали б цього прекрасного світу і не раділи б життю.

Третя мати — це земля, яка дає всім нам, за благословенням Божим, їжу, одяг та житло. Як же можна хулити найдорожче, найсвятіше ім'я матері?

Апостол Павло, звертаючись до християн, говорить: «Ніяке гниле слово нехай не виходить з уст ваших, а тільки добре» (Еф.4:29).

Ми грішимо, коли вживаємо так звані «гнилі» слова, а ще більший гріх — вживання в лаяннях Імені Божого! Лайливці судитимуться Судом Божим разом із тяжкими грішниками. Апостол Павло в «Посланні до коринфян» пише, що лайливці (злоречиві) разом із п'яницями, злодіями, хижаками, хабарниками Царства Божого не наслідують (1Кор.6:10). Якщо, звичайно, не покаються і не виправляться.

Багато людей страждають від огидних помислів щодо хули на Бога, Пресвяту Богородицю, Його Святих.

Це огидство навіює диявол, намагаючись завірити людину, що вона сама породжує їх. Але ми повинні знати, що всі її помисли й дії, яких не бажає душа, — від диявола. У духовній боротьбі трапляється і таке, що на короткий час, немов у забутті, людина приймає погані помисли, а потім, опам'ятавшись, відкидає їх. У такому разі потрібно з молитвою звернутись до Господа і покаятись.

Хто хоче відкинути гидкі помисли, від того вони швидко зникають, але такі помисли не залишають тих людей, які живуть у гріху; отже, вони не прагнуть вічного життя і спасіння душі. Цих людей диявол не спокушає, оскільки вони і так знаходяться у його владі.

Диявол старається навіювати огидні думки тим людям, які не турбуються про спасіння власної душі, не люблять Бога і не розмірковують про сенс земного життя і вічних цінностей.

Виникає запитання, чи не суперечить третій заповіді прийняття присяги? Господь каже: «Не кляніться зовсім... Досить із вас слова: так — так, ні — ні. Що ж більше від цього, те від лукавого» (Мт.5:34–37). Це в щоденному житті кожної людини, зокрема. Однак у ділах громадських заповідь не забороняє присяги, як каже апостол Павло: «Люди клянуться вищим, і клятва на запевнення закінчує суперечки» (Євр.6:16). Як було сказано вище, Сам Бог для запевнення незмінності своїх обітувань ужив клятву, сказавши Авраамові: «Клянусь Мною Самим» (1М.22:16). Тому й нам дозволено у важливих випадках присягати перед Євангелієм і перед Богом, аби ствердити, що свідчення дано правдиво (наприклад, на суді)

або що ми будемо чесно виконувати взяті на себе обов'язки (присяга солдата тощо).

2.2.4. Зміцнюй духовні і тілесні сили в Господі

Для зміцнення духовних і тілесних сил Господь виділив для людини суботу. Про це Господь говорить у четвертій заповіді:

«Пам'ятай день суботній, щоб святити його: шість днів працюй і роби в них усі діла твої, а день сьомий — субота, для Господа Бога твого» (2М.20:8).

Четвертою заповіддю Господь Бог велить шість днів працювати і робити свої діла, до яких кого покликано, а сьомий присвячувати служінню Богові, на святі й угодні Йому діла.

Заповідь Божа про святковий день дана людям для відпочинку і зміцнення тілесних і духовних сил. Якби людям не було заборонено працювати в сьомий день, то вони швидко втратили б свої фізичні сили. Протягом шести днів людина працює для тіла. Сьомий день є святковим як для тіла, так і для душі.

У заповіді сказано: сьомий день — Господу Богу твоєму. Потрібно потурбуватись про спасіння своєї душі. У святковий день християни приходять до храму на богослужіння, для молитви, тобто для спілкування з Богом, джерелом життя, миру, любові й радості. Під час богослужіння людина очищає душу свою від гріховного забруднення, набирається духовної сили. Можна помолитися і дома. У цей день можна вивчати Закон Божий, просвітити розум і серце корисними пізнаннями, читати Святе Письмо та інші корисні для душі книги, вести благочестиві розмови, допомагати бідним, відвідати хворих і ув'язнених, утішати засмучених та робити інші добрі діла.

Проте милосердя необхідно проявляти не тільки у свята, а й щохвилини, на кожному місці. І молитися треба щодня. Що сказати про тих, які в свята замість церкви йдуть на всілякі ігрища або починають об'їдатися та напиватися? Вони зневажають святість днів, які Сам Бог освятив, і цим гнівлять Його. До храму краще йти натще: коли молитва поєднана з постом, вона щиріша і вгодніша Богові.

У Старому Заповіті святкувався сьомий день тижня — субота (по-давньоєврейському «спочинок») — на згадку про створення Господом Богом світу («на сьомий день Бог відпочив від праці Своєї, яку створив»). Однак Старий Заповіт був тільки тінню Нового Заповіту. Його зміст закінчився у момент смерті Спасителя нашого Ісуса Христа на хресті. «Ось дні надходять, — каже Господь, — і укладу з домом Ізраїля і з домом Іуди Заповіт Новий. Не такий, як Я уклав був з їхніми батьками, коли вивів їх із землі єгипетської. Я вкладу Закон Мій у їхні мислі і напишу його на серцях їх, і буду Богом їх, а вони будуть Моїм народом».

Християнське вшанування неділі. Апостольський собор у 51 році в Єрусалимі відмінив обрядовий суботній закон Мойсея. Уже перші християни святкували сьомий день тижня, що звався «день Господній» і «день Воскресний». Цього дня апостоли й християни приходили в храм Божий на молитву. Тоді ж Богові приноситься жертва, але не кривава, як це було в Старому Заповіті, а безкровна — *євхаристія*. У молитві, що повинна виходити від щирого серця, християнин духовно спілкується з Богом, Який благодаттю Святого Духа сходить у душу віруючої людини, як у храм. Крім того, під час богослужіння християнин через сповідь і Святе Причастя єднається зі своїм Спасителем, Господом Ісусом Христом.

Читання Слова Божого, піснярство, вплив духовного мистецтва — усе це оновлює людську душу. У цьому полягає присвячення сьомого дня тижня Господу Богові. Воно дає душі духовний поживок.

Присвячення недільного дня Богові завжди давало людям духовну силу, яка виявлялася в радості, мирі, терпінні, любові, милосерді й співпереживанні. Ось чому предки навіть у тяжких обставинах життя вміли радіти. І ця радість виливалася в піснях, танцях і духовному спілкуванні між собою.

Під іменем сьомого дня слід розуміти і інші свята і пости, встановлені церквою. У Старому Заповіті святкували Пасху, П'ятидесятницю, дні очищення, новомісяччя, ювілейні роки та ін. У Новому Заповіті Свята Церква встановила святкувати, крім неділі, ще й дні подій, які Господь завершив для нашого спасіння; також і на честь Самого Господа та Пречистої і Преблагословенної Богоматері, ангелів і Святих угодників Божих.

Серед святих угодників Божих, багато мучеників за віру Христову. Чому ми шануємо мучеників? Другий Ватиканський Собор у конституції «Про церкву» про значення мучеництва каже таке: «Тому, що Ісус, Син Божий, проявив свою любов, віддаючи своє життя за нас, ніхто не має більшої любови як той, хто віддає своє життя за Нього та за своїх друзів... Отже, мучеництво, що ним учень стає подібним до Вчителя, який віддав легко життя за спасіння світу та до Нього наближається проливанням крові, церква вважає визначним даруванням та найбільшим доказом любові».

Бог повелів шанувати суботу, новомісяччя і свята не тому, що хотів, щоб дні як дні були вшановані людьми, бо це б означало узаконення служіння творінню більше, ніж Творцеві (Рим.1:25), у тому сенсі, ніби дні самі по собі природно шановані, а тому і гідні поклоніння. Але через постанову вшановувати дні Він повелів символічно шанувати Самого Себе. Бо Він Сам є і Субота, як упокоєння від поту та житейських турбот, і від трудів у праведних ділах; Він є і

Пасхою, як визволитель тих, що полонені гіркою роботою гріха; Він є і П'ятидесятницею, як початок і кінець всього.

Бог благословляє тих, хто шанує свята

Наведемо один приклад. Двоє сусідів займалися однаковим ремеслом: шили одяг людям. Один із них мав багато дітей, утримував своїх старих батьків і жив добре, а другий не мав сім'ї і ледве зводив кінці з кінцями. Перший шанував святкові дні, ніколи в ці дні не працював, ходив завжди в церкву, в суботні дні. Другий був кращим майстром у своїй справі, але у нього нічого не виходило, він і у святкові дні працював, але з цього було мало користі.

Бачачи, що сусід його менше працює та краще живе, хоч і має велику сім'ю, він запитав у нього, звідки той одержує такі матеріальні блага для життя, хоч і менше за нього працює. Той відповів йому: «Я ходжу в церкву і по дорозі часто знаходжу золото, тому і не терплю нужди. Якщо ти будеш разом зі мною ходити, то і ти розбагатієш». І дійсно, коли його сусід почав ходити в церкву, то благословення Боже зійшло на нього, його справи пішли краще, і він одержав великий достаток від своєї праці.

Бог може карати тих, хто не поважає святих празників, і покарати тих, хто безумно веселиться у святкові дні.

Бог дає талант для створення церковних пісень, які у святкові дні співають у храмі.

Наряджатися — гріх. Прийшли святки — дні святі, а у святий день гріх стає вдвічі більший. А наша біда в тому, що у святкові дні ми грішимо все частіше і частіше. У будень мало кому прийде на розум наряджатися та блазнювати, а у святки цю бісівську забаву можна часто побачити.

Чи знаєте ви, як свята церква дивиться на тих, хто любить у святкові дні забави? На це у неї є свої правила: «Якщо чоловік в одежу жіночу облачиться і жінка в чоловічу і в маску, для того, щоб представляти різні лиця: таких треба відлучати» (61 пр. Тульського собору). А це означає: таким причастя не давати і Святих таїнств позбавляти, тому що вони не хочуть слухати заповідей Божих. Сам Бог сказав: «Жінка нехай не вдягається як чоловік, а чоловік нехай не зодягається в жіноче вбрання, бо огидний перед Господом, Богом Твоїм, кожен, хто таке робить» (5М.22:5).

Храм — місце єднання християн і з Богом, і поміж собою

Храм — це осередок життя віри, місце зібрання віруючих. Але для чого християни мусять збиратися разом? По-перше, для єднання з Богом, по-друге, для єднання поміж собою. Єднання з Богом у храмі здійснюється молитвою, богослужінням; єднання поміж собою виявляється у любові, щирім братерстві, одностайності, близькості. Храм як місце зібрання громад повинен різнитися за віросповіданнями та за націями. Тому храми можуть бути православні, католицькі,

протестантські; можуть бути храми українські, російські, болгарські, німецькі та ін.

Правда, апостол Павло сказав, що в Ісусі Христі нема «ні грека, ні юдея, ні невільника, ні вільного» (Гал.3:28). Так, для Бога всі рівні і для християн також. Але це не забороняє і навіть не перешкоджає їм єднатися в окремі громади за своїми земними відмінностями і для цього єднання мати свої окремі храми, аби тільки ці окремі громади були в братерській любові поміж собою, не ворогували, не гордували одні перед одними. Безумовно, гостинність — визначна риса християн, і в кожному християнському храмі дорогими гостями повинні бути брати з інших громад. «Гостинності не забувайте, — каже апостол Павло, — через це деякі, не знаючи, мали своїми гостями Ангелів» (Євр.13:2).

Але в кожному храмі постійним господарем повинна бути громада, яка його збудувала для єднання в ньому з Богом і поміж собою.

Якщо храм стане лише місцем механічного зібрання людей, які будуть далекі думками, де кожен буде тільки думати про себе, — той храм, хоч би був повний народу, буде пустим для цих людей. А якщо буде пустий для народу в розумінні єднання його, то він буде пустий і для Бога. Тут набуває особливого значення пересторога Христа щодо єврейського храму: «Ось залишається дім ваш пустий... вже в ньому не побачите мене» (Мт.23:38,39).

Христос нас кличе в храми, які справді є осередком церковного життя, місцями духовного єднання, виявленням християнської любові, одностайності, національної свідомості, повного знання і виявлення своєї віри.

Отже, зібрання в храмі повинне стати невідкладною потребою для кожного віруючого. У храмі ми повинні відчувати себе в найкращій єдності один з одним, в рідному нашому серцю оточенні. Цю єдність і чистоту ми повинні виховувати в собі і приносити її в сім'ї. Одним словом, збираючись у рукотворному храмі, мусимо будувати в собі храм духовний, щоб приносити духовні жертви Богові через Ісуса Христа! (1Петр.2:5).

Ходіть до святого храму «У храмі я звіщую вам слова Господа. Читаю вам грамоту Христову, — говорить один із старійших російських проповідників Кирило Туровський. — Коли хто приносить грамоту царську або княжу в місто підлеглим, не цікавляться, хто її приніс: багатий чи бідний, грішник чи праведник, а лише з увагою слухають те, що читають, і турбуються лише про те, щоб чого-небудь не прослухати...».

Якщо хто-небудь починає шуміти, то його проганяють.

«Якщо до земного царя стільки уваги, то у святому храмі, де Владика Господь розмовляє з ангелами, ми повинні ще більше

приділяти уваги Слову Божому. Тому я благаю вас, моїх прихожан, ходити до храму Божого...».

«Не розумієте, про що співається? Я навчу вас слухати спів, якщо будете уважні та захочете навчатися. Якщо при сході сонця хто-небудь з вас стане закривати очі через небажання бачити світло і буде говорити, що для нього темрява краща за світло, то ви схвалите його, чи засудите? Те ж саме і Слово Боже в храмі. У Святому Письмі воно називається Світлом, вищим будь-якого видимого світла, яке освітлює наші очі й осяває наші душі. Якби вам кожен день роздавали в храмі мідяки і всяку смачну їжу, чи ходили б ви без запрошення? Ви бігли б один перед другим. Але в храмі навчають Слову Божому, яке краще золота і дорогоцінних каменів, солодше меду, а ви позбавляєтесь їх, якщо не прийдете в церкву! Осуджую тих, які не входять до церкви слухати Слово Боже; але вас, хто ходить, хвалю і благословляю» (*з повчань Святого Кирила, єпископа Туровського*).

Слово Святого Іоанна Златоуста про те, як залишити християнинам усі справи і йти до храму Божого

Багато із християн дуже ліниві щодо відвідування храму Божого, і в багатьох церквах, навіть і у святкові дні, церковний дзвін звучить при пустих церквах. Якщо не слухаєте священиків, то послухайте великого вчителя Святого Іоана Златоуста: «Прошу всіх, хто прийшов до церкви, навчати лінивих відвідувати храм Божий, бо ви вкусили солодощів вчення, а вони ні... Церква дає вам пристановище, а тому кожен повинен йти до неї. Якщо ти праведний, то в церкві збережеш свою праведність; якщо грішний, поспіши сюди, щоб спастись. Якщо не чуєш церковного вчення, як можеш направити душу свою до добра?

Слово Боже називається Світлом; це Світло дорожче видимого світла, тому що воно наші душі очищає… Декому йти в церкву — наче тягар нести на плечах. А коли б ви почули, що там роздають золото або срібло, пропонують мед або пиво, невже б ви не поспішили? А в церкву, де я кожен день роздаю Слово Боже, краще за золото і вартніше за дорогоцінні камені, ви ходите рідко. Тому я засуджую ваші лінощі і висловлюю вам догану за те, що ви недбало ставитесь до церкви Божої і залишаєтесь без її духовного вчення, через яке ви б навчилися благочестя і спасли свої душі.

Отже, брати і сестри, поспішайте до церкви Божої! Тут ви під час Божественної служби зможете насолодитись рятівними спогадами про життя нашого Визволителя і тут будете славити Господа з Херувимами і Серафимами, і тут ви ввійдете в найближче спілкування з Господом через Причастя до Святого Тіла і Крові Його».

Про побожне поводження в храмі Божому

В одному церковному повчанні про те, як стояти в церкві зі страхом Божим, говориться: «Брати і сестри, коли приходите в церкву, з великим страхом і благоговінням слухайте, про що співається в Божественній службі, і не розмовляйте на життєві теми в церкві Божій. Перед земним царем стоїте зі страхом, бо боїтесь його гніву і боїтесь подивитися один на одного, щоб не бути за це покараним. Набагато більше ви повинні турбуватись, коли стоїте перед Богом у церкві. Тут потрібно не тільки не розмовляти один з одним, а вдумливо слухати молитви і церковний спів. Не порушуйте церковної служби розмовами, сміхом, дрімотою, але слухайте і розумійте, як співають: «Відкиньмо всякі житейські піклування, щоб підняти нам Царя всіх». Ті ж, які хочуть отримати від Господа спасіння, повинні особливо піклуватися про чистоту душевну під час молитви і не спокушатися витівками диявола, не займатися пустими розмовами.

Так нас вчить церква, як правильно поводитися в ній, проте можна зустріти людей, які стоять на службі і не моляться, не слухають, про що читають і співають, а сміються і розмовляють. А деякі навіть, що особливо страшно, своїми словами і поведінкою, наслідуючи диявола-спокусника, відволікають інших від Божої служби.

Що сказати таким? Святий Златоуст говорив: «Церква не є торговою лавкою; це місце Ангелів, місце Архангелів, царство Боже, саме небо. Бо коли б тобі відкрити небо, і ти там зустрів батька чи брата, то чи говорив би? Так і тут: ти не повинен ні говорити, ні думати ні про що інше, крім духовного, тому що і тут небо...

Якщо чоловік, який недостойно поводився в церкві, стане перед своїм начальником, тоді й побачите, як він улесливо буде себе вести, а в місці, де присутній Бог, у місці Його слави той самий чоловік сміється, насміхається, розмовляє; вільно показує свій безсоромний вигляд. Де віра? Де любов до Бога? Де страх? Коли ж такий чоловік потрапляє під гнів Божий, то відразу починає жалітись і говорити: «А де ж Бог? Чому Він не чує мене? За що я страждаю?». За те й страждаєш, що не тільки в щасті не знав Бога, але й приходив у дім Його із блюзнірством і спокусою. Бійтеся страшного суду Божого! Якщо вже ходите до храму, то ходіть із благоговінням, залиште за його порогом усякі життєві піклування. Стійте в церкві зі страхом, як стоїте перед лицем Царя Небесного, розчулено моліться так, як повинен молитися грішник, що кається. Моліться так, щоб стали прикладом для інших, які разом із вами стоять і моляться в храмі Божому.

Храм Божий, за словами Самого Спасителя, є місцем особливої присутності Його: «Якщо зібралось двоє або троє в ім’я Моє, то Я є там серед них». Цю святу істину говорив цар-псалмописець: «Сам Господь у храмі Святому». Побожне

стояння в храмі при богослужінні не тільки нагороджує загальною церковною молитвою, але й спасає душі наші.

Про церковний спів у храмі Божому. Церковні служби супроводжуються церковним співом. Окремі церковні твори виконуються всіма прихожанами церкви.

Але, на жаль, деякі прихожани тільки грішать, коли співають. Вони перекрикують інших і через це порушують загальну гармонію співу, чим бентежать решту віруючих. З недостойною поведінкою в Божому храмі боролися ще в давні часи. Коли одного монаха запитали про спів у храмі, де він молився, то інок відповів: «Горе нам! Яке може бути насолодження, коли окремі наші співці ревуть, як воли. Якщо стоїмо перед Богом, то повинні стояти розчулено, а не ухитряться в співі, не підвищувати сильно голос, не розмахувати руками, не дозволяти робити непристойних рухів тіла. З великим страхом і трепетом, а також зі сльозами на очах ми повинні просити Бога; із милістю, жалем і благонравно, тихим і смиренним голосом пісні Богу приносити. Так ми повинні співати в храмі».

До храму потрібно приходити в чистому одязі

Храм — велике святе місце, де з особливою ласкою невидимо присутній Сам Бог, то ми повинні входити до храму тихо і благодійно. Під час богослужіння не можна розмовляти, а тим паче сміятися. Кожен повинен стояти або сидіти на своєму місці і не переходити на інше.

Не слід виходити з храму до закінчення богослужіння. Деякі миряни через лінощі виходять із церкви до закінчення служби і думають, що не грішать. А насправді це гріх, на який їх спокушає диявол. Знайте, коли ви виходите з церкви до закінчення служби, то грішите і догоджаєте дияволові — ворогу вашого спасіння. Він не дрімає і завжди намагається ввести всіх в облуду. А якщо він буде вас спокушати раніше залишити службу, то скажіть йому так: «Ні, не твій я, а Божий», і продовжуйте стояти в храмі Божому до закінчення служби.

При виході з церкви будьте з усіма привітними, доброзичливими, утіште сумних, у журбі будьте терплячими, до бідних — щедрими і милосердними, прочанина прийміть у дім свій, будьте лагідними, відганяйте від себе гордість і користь, старанно моліться, ніколи не осуджуйте і будьте, нарешті, захисником скривджених і людиною нелицемірно. Роблячи так, будете дитям Євангелія і сином Воскресіння, наслідником життя вічного.

Окрім свят як окремих високих служінь Богові, християни (католики і православні) вшановують пости:

1. *Великий піст, або Свята Чотиридесятниця перед Пасхою*. Триває сім тижнів: шість — піст і сьомий тиждень — Страсний — на згадку про страждання Христа Спасителя.

2. *Різдвяний піст перед святом Різдва Христового*. Починається 28 листопада від дня Святого апостола Пилипа; тому його ще називають Пилиповим постом (Пилипівка продовжується 40 днів).

3. *Успенський піст, перед святом Святого Успіння Божої Матері.* Триває два тижні, з 14 серпня по 27 серпня включно.

4. *Петрів піст, перед святом Святих Апостолів Петра і Павла (Петрівка).* Починається через тиждень після дня Святої Трійці і триває до 12 липня. Тривалість посту залежить від того, коли (раніше чи пізніше) святкується Пасха. Найбільша тривалість його — шість тижнів, а найменша — вісім днів.

Одноденні пости:

1. У Свят-вечір. Надвечір'я Різдва Христового (Святий вечір) — день перед Різдвом Христовим, 6 січня. Особливо строгий піст серед усіх днів Різдвяного посту.

2. У Надвечір'я Богоявлення (Хрещенський Святий вечір) — день перед Хрещенням Христовим.

3. У день Усікновення голови Святого Іоана Предтечі — 11 вересня.

4. В день Воздвиження Хреста Господнього, на згадку про хресні страждання Ісуса Христа — 27 вересня.

5. Середа і п'ятниця кожного тижня.

Про піст у Святому Письмі

Мету посту пояснює Сам Господь. «Тоді прийшли до Нього учні Іоанові й питають: «Чому ми і фарисеї постимо часто, а учні Твої не постять?». А Ісус відповів їм: «Чи можуть сини урочистості весільної сумувати, поки з ними жених? Але прийдуть дні, коли візьмуть жениха від них, тоді будуть постити» (Мт.9:14,15).

Як потрібно дотримуватись посту? «Ось піст, який я вибрав: кайдани безбожні розбити, пута кормиги розв'язати, пригноблених на волю відпустити, кожне ярмо зламати, з голодними своїм хлібом поділитися, увести до хати бідних і безпритульних, побачивши голого, вдягнути його, від брата твого не ховатися» (Іс.58:7). «Коли постите, то не будьте сумні, як лицеміри, бо вони змінюють обличчя свої, щоб показатися людям, що вони постять. Істинно кажу вам: вони вже мають нагороду свою. Ти ж, коли постиш, намасти голову твою і вмий лице твоє, щоб ти посту твого не виявляв людям, а тільки Отцеві твоєму, Котрий в таїні, і Отець твій, який бачить таємне, віддасть тобі явно» (Мт.6:16–18).

Посту необхідно дотримуватись, *страхаючись суду Божого*. «Але й нині, — сказав Господь, — поверніться до Мене усім вашим серцем, у пості, у плачі й у жалі... Оголосіть святий піст, скличте святі збори! Зберіть народ, скличте громаду! Зберіть старих, дітей і немовлят при грудях! Хай вийде молодий з покою свого, і молода — з комори. Хай між притвором і між жертовником плачуть священики, слуги Господні, і нехай

кажуть: «Пожалій Господи, народ твій! Не видавай твою спадщину на наругу, щоб не глумилися над нею погани. Чому мала б між народами говорити: де Бог їхній?». І заздрісним стане Господь за Свій край і змилується над народом Своїм» (Йоіл 2:12,15–18).

Крім того, ***посту необхідно дотримуватися***

- *при громадських бідах*: «І сумували, плачучи, й постили до вечора за Саулом, за його сином Йонатаном, за Господнім народом і за домом Ізраїлі, що полягли від меча» (ІСам.1:12).

- *при скорботах церкви*: «Але прийдуть ті дні, коли візьметься від них жених, тоді вони будуть постити в ті дні» (Мр.2:20).

- *у сімейних скорботах*: «Натан сказав Давидові: «Тільки ж за те, що ти тяжко образив Господа, дитина, що у тебе народиться, напевно, вмре». ... Давид благав Бога заради хлопця, постив, ходив у волосяниці, спав на долівці» (ІСам.12:14-16).

- *при висвяті священнослужителів*: «Рукоположивши ж їм пресвітерів для кожної церкви, вони (Павло і Варнава — прим. О. К.) помолитись з постом і передали їх Господеві, у Якого увірували» (Дії 14:23).

Піст супроводжується:

— *молитвою*: «... почувши про біду, сів я й заплакав, і був смутний кілька днів. Постив я також і молився перед лицем Небесного Бога неба...» (Неєм.1:4). Анна пророчиця «не відходила від храму, служачи Богові вдень і вночі постами й молитвами» (Лк.2:37);

— *сповіданням гріхів*: «... сини Ізраїля зібрались і постили, встали та сповідались за свої гріхи і за гріхи своїх батьків» (Неєм.9:1,2);

— *сумом*: «... постом смирив я душу мою» (Пс. 69:11). «Я, Даниїл, був у жалобі цілих три тижні. Я не їв ніякої вишуканої страви, м’яса й вина не брав до уст» (Дан.10:2,3);

— *благодійними справами*: «... коли ви постили і плакали, то ви справді для Мене постили?». «Так говорить Господь: «Судіть судом праведним і чиніть любов та милосердя кожен до свого брата. Вдову й сироту, жебрака й бідного не утискуйте та зла у вашім серці не мисліте на брата свого» (Зах.7:5,9,10).

Піст виховує волю і зміцнює її. Сутність посту полягає у стриманості не стільки від їжі, скільки від гріха, і, насамперед, від блуду.

Піст лицемірів проводиться з пихатістю. «Коли ж ви постите, то небудьте сумні, як лицеміри, бо вони змінюють обличчя свої, щоб показати людям, що вони постять. Істинно кажу вам: вони вже мають нагороду свою» (Мт.6:16).

Піст для них видається заслугою. «Фарисей, ставши, так молився про себе: «Боже, дякую Тобі, що я не такий, як інші

люди, — постую двічі на тиждень, даю десятину з усього, що придбаю» (Лк.18:11,12).

Піст лицемірів відкидається Богом: «Навіщо нам постити, як Ти не бачиш; себе умертвляти, як Ти не знаєш? «Тож ви в день посту виконуєте ваші справи, гнобите всіх робітників ваших. Ви постите на те, щоб правуватися та сваритися і немилосердно бити кулаком. Не так ви нині постуєте, щоб голос ваш було чути на небі. Хіба такий піст Мені до вподоби, день, коли хтось умертвляє себе? — чи це назвеш ти постом та днем, Господові угодним?» (Іс.58:3–5).

Наведемо кілька прикладів священних постів. Мойсей «пробув у Господа (на Сінаї) сорок днів і сорок ночей, хліба не їв і води не пив» (2М.34:28). «Господь Ісус, сповнений Духа Святого, повернувся з Йордану і був поведений Духом у пустиню, там був сорок днів, спокушуваний дияволом. І нічого не їв у ці дні» (Лк.4:1,2).

Постили апостоли. «Ми в усьому показуємо себе, як служителі Божі: у великім терпінні, в скорботах, бідах, в утисках, у побоях, в ув’язненнях, у розрухах, у турботах, недосипаннях, а також у постах...» (2Кор.6:4,5).

Апостол Павло говорив так: «Я часто був у тяжкій праці і виснаженні, часто в недосипанні, в голоді й спразі, часто в пості, в холоді і наготі» (2Кор.11:27).

Отже, постили царі та ізраїльтяни, Ісус Христос й апостоли. Піст сприяв очищенню совісті і досягненню моральної досконалості. Піст — це стримання, достоїнство, вміння людини володіти собою, перемагати зло, недобрі звички та пристрасті в собі самій. Піст є обмеженням нижчих потреб тіла, що віддавати більше уваги вищим призначенням душі людської. Піст — це високий, відданий Богові настрій душі й рішуче обмеження від усього того, що може цей настрій принизити чи зіпсувати спокусами життя й заходами диявола. У такому високому розумінні піст дійсно мусить бути необхідним чинником найкращого виховання людської душі.

Яким же має бути піст? За вченням святої церкві, тілесний піст обов’язково повинен супроводжуватися постом духовним. Тілесний піст без духовного, тобто без стримування пристрастей, без цнотливості, милосердя та інших християнських чеснот, не приносить ніякої користі.

Для полегшення духовного посту церква встановлює й окрему пісну їжу. На жаль, деякі християни всю суть посту звели лише до пісної їжі, про це — виражене перекручування важливості посту, поставлення другорядного — їжі — на перше місце, на місце душевних чеснот і почувань, зовнішнього замість внутрішнього, засобу замість мети. Бо й Христос сказав: «Ніщо зі сторони не входить в чоловіка, щоби могло його осквернити, а що виходить з нього» (Мр.7:15).

Безумовно, що й тілесний піст має своє значення як засіб виховання душі, але без відповідного душевного настрою він є лише пустою формою і морального значення не має. Проте це не значить, що ми повинні відкинути тілесні пости. Так можна чинити лише в тому разі, коли ми вже духовно доросли, коли всякі виховуючі засоби церкви нам уже не потрібні, коли ми вже стали тими праведниками, про яких апостол каже: «Не для праведників закон положено» (ІТим.1:9).

Коли б ми духовно стали дорослими, тоді б не спішили до м'яса та всяких розкошів у їжі. Рослинна їжа і вода — те, що ми називаємо пісним, були б для нас найкориснішими.

Про єдність тілесного і духовного посту розмірковує Іоанн Златоуст. Він каже: «Не кажи мені, скільки днів ти постився, не їв того чи іншого, не пив вина, ходив у лахмітті. Але скажи мені, чи став ти з гнівливого тихим, з жорстокого добрим? Якщо ти наповнений злістю, то навіщо тобі виснажувати твоє тіло? Якщо всередині у тебе панують заздрість і користолюбство, яка користь у тому, що ти п'єш воду, а не вино?... Не показуй посту марного, бо один піст тілесний не сходить на небо без супроводу сестри своєї — милостині, яка є не тільки його супутниця і союзниця, але і його колісниця. Ти постишся? Якщо побачиш жебрака, подай милостиню. Якщо побачиш ворога, примирись. Якщо побачиш свого друга щасливим, не заздри».

Святий Тихон Задонський про властивості справжнього посту вчить так: «Якщо хочеш, щоб піст був для тебе корисним, то, поступаючи тілесно, постись і духовно. Нехай поститься розум твій від суєтних помислів, нехай поститься пам'ять твоя від злопам'ятності; нехай поститься воля твоя від поганого бачення; відверни очі свої, що не бачити суєти! Нехай постяться вуха твої від поганих пісень і нашіптувань наклепницьких; нехай поститься язик твій від наклепу, осуди, кощунства, неправди, лестощів, лихослів'я і будь-якого пустого та гнилого слова. Нехай постяться руки твої від биття та крадіжки чужого майна. Нехай постяться ноги твої від ходіння на зле діло. Ухились від зла і сотвори благо».

Дні посту є днями жалю і розкаяння за гріхи. Це дуже складний внутрішній процес душі, який треба болісно вистраждати, щоб у ньому, як у вогні, перегоріли всі гріховні звичаї, що подібно до зарази охоплюють її.

Потрібно старанно й неупереджено, зі щирим самосудом переглянути все своє минуле і теперішнє життя. Усіма силами своєї душі необхідно зненавидіти гріх у всіх його видах, покаятися і прийти на сповідь перед Богом із твердою рішучістю не повторювати того, що було гріховне в нашому минулому. Вірте ж, що Христос із радістю приймає вашу сповідь і каяття, що Він милосердний й уже перед нами невидимо присутній, і тільки жде нашої сповіді і каяття, щоб

простити нам гріхи, очистити від них нашу душу. Бо Він же для того на світ прийшов, щоб грішників закликати до каяття (Мт.9:13). Для того ж Він і тіло своє віддав на розп'яття, і Кров Свою на хресті пролив, щоб очистити гріхи всього світу.

Ісус Христос із батьківською любов'ю і великою радістю приймає нашу сповідь та каяття. І разом із Ним радіють ангели. «Як вам здається, — каже Ісус, — коли б у кого було 100 овець і одна з них заблудила, чи не покине він 99 у горах і не піде шукати ту, що заблудила? І коли трапиться найти її, то істинно кажу вам, що втішатиметься нею більше ніж 99, що не заблудили» (Мт.18:12,13). «Так і на небі більше радості буде за одного грішника, що покаявся, ніж за 99 праведників, які не мають потреби каяття» (Лк.15:7).

Як же нам каятися? Перш за все, нам треба відчути, з болем у серці відчути, що ми вівці, які заблукали і в житті не завжди ходили шляхами Господніми, про Господа Бога мало думали, часто заповіти Його порушували, з ближніми своїми часто поводились не по-християнськи. Та й мало чого ми зробили у своєму житті, про що ми хотіли б, щоб його зовсім не було на нашій совісті?

Якщо ж ми відчуваємо, що ми заблукані вівці, то разом із тим повинні щиро побажати вийти з цієї облуди, стати на праведний шлях життя, на шлях любові до Бога і своїх ближніх.

Ось такий душевний настрій повинен у цей момент сповіді охопити нас. А Господь, що шукає своїх заблудлих овець, тоді милостивим Своїм Оком заглянеться на нас, грішних, і прийме наше каяття.

Звичайно, й після такого покаяння ми не застраховані від гріха. Але нехай це будуть гріхи випадкові і невільні, гріхи немочі людської, а не свідома впертість у злі. Що ж робити в такому випадку?

Знову каятись, адже Бог багатомилостивий і довготерпимий.

Уся історія Церкви містить у собі постійно діючий процес покаяння, який відбувається і в наш час. Наведемо приклад. Біля ліжка умираючого батька стояв його єдиний і палко любимий син — легковажний юнак, який завдав своєму батькові багато горя. Рано овдовілий, батько всі свої сили і душу вклав у виховання сина, щоб зробити його доброю людиною, чемним трудівником, корисним членом суспільства. Та нащадок рано пізнав пороки. Лихі друзі затягли його на гріховний шлях пияцтва, розпусти й дармоїдства. Він не слухав ні порад, ні погроз, ні прохань батька. Від душевного смутку і переживань батько захворів. Відчувши наближення смерті, він покликав сина і, прощаючись з ним і з життям, сказав: «Сину мій! Ти бачиш — я вмираю. Підійди ближче. Не бійся, ти більше не почуєш від мене нарікань, докоряти тобі не буду. Знай, за життям я більше не жалкую, мені шкода тільки тебе.

Як би мені хотілось бачити тебе добрим юнаком. Після смерті твоєї матері, всі мої помисли і таємні бажання були про тебе, але мої надії та мрії не збулися. Не прошу тебе виправитись, не беру в тебе клятви про це. Але дай мені слово, що ти після моєї смерті протягом тижня будеш заходити на декілька годин у цю кімнату, де я зараз умираю». Щоб не засмутити вмираючого батька, син обіцяв виконати його прохання.

У перший же день після похорон син приходить до кімнати, де помер його батько. Довкола тиша. Немає більше серед живих його батька, не чує він його нарікань. Повна свобода — живи як хочеш. Минає хвилина за хвилиною, і в пам'яті сина мимоволі виникає дорогий образ батька, роздавленого горем. І невідома раніше туга защеміла в його серці. Різні думки полізли йому в голову — одна жалісливіша за іншу. «Адже любив мене батько, — подумав юнак. — Скільки турбот і трудів поклав він, щоб дати мені освіту й виховання! І чим я відплатив йому?!». І згадались потім йому друзі, як він проводив з ними дні й ночі, розтринькував у гульбищах здоров'я і здібності. Який бруд! Яка ганьба! І краска сорому залила його обличчя. Минала година, друга, а юнак усе сидів, схиливши зажурену голову, опустивши руки, і сльози невтримно текли по обличчю. Того дня він не пішов до своїх друзів.

Минали день за днем. І перед очима юнака все ясніше і ясніше поставав образ батька, якого він передчасно звів у могилу своїм порочним життям. У юнака заговорила совість. Раніше йому було ніколи заглянути в себе, заглушена совість мовчала, і він падав все нижче й нижче. Знав умираючий батько, що робив, коли просив сина заходити до його кімнати протягом тижня. За ці дні син опам'ятався, одумався і вирішив порвати із своїм темним минулим і почати нове життя. Подібно до того, як після темної ночі настає світанок, так після бурхливого розгулу в душі юнака загорілася зоря нового життя.

Церква, визначаючи нам дні посту, ніби говорить: «Зупинися, грішнику! Куди поспішаєш не оглядаючись? Хоч тиждень на рік присвяти роздумам, заглянь у себе, у свою душу, розберися у всіх ділах і вчинках, оглянься на пройдений тобою шлях».

Поставмо себе під промені Божественної любові та згадаймо розп'ятого і померлого за наші гріхи. Спасителя нашого Ісуса Христа. Станьмо перед Хрестом Христовим і спитаймо самі себе, чим ми відповіли за безмежну любов нашого Спасителя?

Обмиймо себе слізьми покаяння і приступімо до Нього в священнодійстві Святого Причастя. Заповідь Божа про святковий день дана людям для відпочинку і зміцнення своїх тілесних і духовних сил. Протягом шести днів ми працюємо

для тіла. Сьомий день — це не день лінощів, коли людини нічого не робить, це день праці духовної.

У наш час люди поступово знехтували святість сьомого дня, і від цього багато втрачають. Істинного духовного життя в суспільстві майже немає. Душі омертвіли, бо їх духовно не збагачують. Ті замінники духовності, яких дає гріховний світ, не можуть задовольнити людину. А духовне незадоволення призводить до пияцтва, наркоманії, до дискотек, які пробуджують у молоді ганебні почуття. І в результаті виникає духовна смерть.

І все це відбувається тому, що люди порушують Закон Божий. Порушення ж моральних Законів Божих, зокрема четвертої заповіді, призводить до незадоволення життям, тобто до духовних голоду і смерті. Тому так багато навколо нас живих духовних покійників.

Не випадково Бог дав людям четверту заповідь. Її треба правильно розуміти і виконувати всім. Тоді й серед скорбот життя будуть радість і щастя.

2.3. Виховання любові до ближнього

2.3.1. Хто для нас є ближнім

Коли один юнак запитав Ісуса, що йому зробити доброго, аби мати життя вічне, то Господь відповів: «Коли ж хочеш увійти до життя, то виконай заповіді» (Мт.19:17). Однак Господь учив виконувати їх значно досконаліше, ніж їх розуміли до Нього.

Ісус виокремив дві найзначніші заповіді в Законі. Сказав юнакові: «Люби Господа, Бога свого, усім серцем твоїм, і всією душею своєю, і всією своєю думкою». Це найбільша і найперша заповідь. А друга однакова з нею: «Люби свого ближнього, як самого себе». На двох оцих заповідях увесь Закон і Пророки стоять» (Мт.22:37–40).

Як відомо, Господь дав Мойсеєві десять заповідей. А Ісус Христос говорить про дві заповіді. Тут усе правильно, Ісус Христос сказав більш загально. Перші чотири заповіді вміщують любов до Господа, а шість останніх – любов до ближнього.

Хто ж для нас є ближнім? На це запитання відповідає Сам Ісус Христос у Своїй притчі про милосердного самарянина.

Одного разу юнак запитав Ісуса: «Хто є моїм ближнім?». Ісус відповів притчею: «Один чоловік ішов з Єрусалима з Єрихон і попався розбійникам, які роздали його, побили і залишили ледве живим. Трапилось, що тією дорогою йшов один священник і, побачивши цього чоловіка, пройшов мимо. Так же зробив і левіт, як прийшов на те місце. Він підійшов, подивився і пройшов мимо. Але один самарянин,

проїжджаючи, натрапив на побитого і підійшов, перев'язав йому рани, змастивши їх оливою і вином. Потім посадив нещасного на осла і привіз у готель, де потурбувався про нього. А на другий день, від'їжджаючи, вийняв два динарії і дав господареві, кажучи: «Доглядай його, а як більше витратиш, то я віддам тобі, як повернуся». Хто ж із цих трьох, на твою думку, був ближнім для того, що попався до рук розбійників?» Юнак сказав: «Той, що змилосердився над ним». — «Отже, ближнім є той, хто творить милосердя».

Таке піднесене почуття любові до незнайомої і чужої людини вільне від будь-яких корисливих міркувань і дорівнює самопожертві. У цьому краса і велич подвигу самарянина, і саме в цьому виявляється істинний дух християнської любові.

Для нас ближніми є: наші рідні; люди, яких ми зустрічаємо, подорожуючи в автобусі, тролейбусі, трамваї, метро, автомобілі, пароплаві, літаку; сусіди по дому, лікарняній та тюремній палатах; люди, з якими разом працюємо, вчимося і відпочиваємо, перехожі, безхатченки та ін.

Наш ближній — це кожна людина, чи то друг, чи то ворог, яка має потребу в нашій любові та допомозі.

Любов до ближнього в Святому Письмі

Любов до ближнього:

а)*заповідана* — «І будеш любити ближнього свого, як самого і себе! Я — Господь!» (ЗМ.19:18); «Заповідь нову Я даю вам: любіть один одного! Як Я полюбив вас, так і ви любіть один одного!» (Ів.13:34); «Бо таке є благовіствування, яке ви чули від початку: щоб любили один одного...» (1Ін.3:11);

б) *є виконання закону* — на цих двох заповідях (тобто любові до Господа і до ближнього) утверджуються весь Закон і пророки (Мт.22:40). «Бо хто іншого любить, той виконав Закон ... тож любов — виконання Закону (Рим.13:8,10); «Бо вся повнота Закону в одному слові міститься: «Люби ближнього свого, як себе самого!» (Гал.5:14);

в) *необхідна* — заради повеління, метою якого є щиросердна «любов від чистого серця, і доброго сумління і нелукавої віри» (1Тим.1:5);

г) *є Закон Царський* — «Коли ви виконуєте Закон Царський за Писанням: «Люби ближнього свого, як себе самого», то ви добре робите» (Як.2:8).

Наша любов до ближнього повинна бути:

— *подібною любові Господа до нас*: «Нову заповідь Я даю вам: любіть один одного; як Я полюбив вас, так і ви любіть один одного!» (Ів.13:34); «І поводьтеся в любові, як і Христос полюбив вас...» (Еф.5:2); Любов пізнали ми в тому, що Христос поклав душу Свою за нас. «І ми повинні класти душі свої за братів!» (1Ів.3:16); «А коли ви любите тих, хто вас любить, яка вам за те ласка?... Тож любіть ворогів ваших, чиніть добро і позичайте, не ждучи нічого назад, і нагорода ваша буде

великою, і синами Всевишнього станете ви, бо Він добрий і до не вдячних і злих» (Лк.6:32,35);

— *рівнозначною нашій любові до самих себе*: «Люби ближнього твого так, як самого себе» (Мт.22:39);

— *щирою, чистосердечною*: «Любов нехай буде нелицемірна...» (Рим.12:9); «...і ревно від щирого серця любіть один одного...» (1Петр.1:22); «Найперше майте щиру любов один до одного, бо любов покриває багато гріхів» (1Петр.4:8);

— *ділом і правдою*: «Діточки, любімо не словом, ані язиком, а ділом та правдою!» (1Ів.3:18).

Любов до ближнього іде від Бога: «Улюблені, любім один одного, бо любов від Бога; і кожен, хто любить, народився від Бога і знає Бога (1Ів.4:7).

Найкращі дари нічого не варті, якщо немає любові до ближнього: «Коли я говорю мовами людськими й ангельськими, та не маю любові, то став я як мідь та дзвінка або бубон гудячий. І якщо я маю дар пророцтва і знаю всі таємниці і всяке пізнання, і коли маю всю віру, щоб навіть переставляти й гори, та не маю любові, — то я ніщо!» (1Кор.13:1,2).

Навіть велика жертва нічого не значить без любові до ближнього: «І навіть якщо роздали усе своє майно, і віддали тіло своє на спалення, але не маєте любові, то нема з того ніякої користі» (1Кор.13:3).

Любов до ближнього ніколи не вмирає, «хоч і пророцтва припиняться, і мови замовкнуть, хоч і знання зникнуть» (1Кор.13:8). Любов до ближнього — це сукупність досконалостей: «А над усім там зодягніться в любов, яка є сукупністю досконалостей!» (Кол.3:14). Вона робить вірних одностайними і одного розуміння: «...доповніть ви радість мою і будьте одної думки, майте однакову любов, однодушність і одне розуміння!» (Фил.2:2);

«Ми всі маємо знання. Знання ж надимає, а любов будує!» (1Кор.8:1).

Ми повинні любити:

— *наших братів у Христі*: «Будьте братолюбні один до одного з ніжністю; в пошані випереджуйте один одного!» (Рим.12:10); «...будьте всі однієї думки, співчутливі, братолюбні, милосердні, смиренномудрі!» (1Петр.3:8);

— *наші сім'ї*: «Говори те, що відповідає здоровому вченню: «щоб навчали жінок молодих любити своїх чоловіків, любити дітей...» (Тит.2:4). «Чоловіки, любіть своїх дружин, як і Христос полюбив церкву...» (Еф.5:25);

— *наших учителів*: «Благаємо вас, брати: шануйте тих, що працюють між вами, і старійшин ваших у Господі, які навчають вас, поважайте їх з великою любов'ю за їхню працю. Будьте в мирі між собою» (1Сол.5:12,13);

— *чужих*: «...чужинець, що перебуває між вами, буде для вас як земляк посеред вас; любіть його як себе самого» (Лев.19:34). Господь Бог «милує чужинця, даючи йому хліб і одежу. Тож любіть і ви чужинця, бо й самі були чужинцями в Єгипетській землі» (5М.10:18,19);

— *усіх людей*: «...поки маємо час, будемо робити добро всім» (Гал.6:10).

Любов до ближнього повинна поширюватись і на наших ворогів: «Якщо ворог твій голодний, нагодуй його хлібом, а як хоче пити, подай води напитись...» (Пр.25:21; Рим. 12:20); «...Я кажу вам: любіть ворогів ваших...» (Мт.5:44). Будьте всі братолюбні, ...не платіть злом на зло, образою за образу» (1 Петр.3:8,9).

Любити тільки тих, хто любить тебе, означає наслідувати митарів і язичників: «Бо коли ви любите тих, хто вас любить, то яку нагороду ви маєте? ...І коли вітаєте тільки братів своїх, то що ж особливого робите? Хіба й язичники не так роблять?» (Мт.5:46,47).

Ми повинні ревно досягти любові до ближнього: «А тепер залишаються оці три: віра, надія, любов. А найбільша між ними — любов! Дбайте про любов...» (1Кор.13:13,14); «І молюсь я про те, щоб любов ваша зростала ще більше в пізнанні й у всякім дослідженні...» (Фил.1:9).

Також ми повинні спонукати один одного та навчати дітей своїх любити ближнього, «...будьмо уважними один до одного, заохочуючи до любові і добрих справ» (Євр.10:24).

Любов до ближнього повинна проявлятися в тому, щоб ми:

— *полегшували вірним у їх потребах:* «І ми послали з ним брата, якого хвалять за благовість по всіх церквах, і до того обраного церквами супроводжувати нас до цього добродіяння, якому ми служимо на славу Самого Господа ... Отже, перед лицем церков дайте їм доказ любові вашої...» (2Кор.8:18,19,24); «Та не є несправедливий Бог, щоб забути ваше діло і любов, яку ви виявили в ім'я Його, послуживши і служачи святим. Ми бажаємо, щоб кожен із вас для повної впевненості в надії виявив таку саму старанність аж до кінця» (Євр.6:10,11);

— *боронили інших від недоліків:* «...Любов покриває всі вини» (Пр.10:12); «Найперше майте щиру любов один до одного, бо любов покриває безліч гріхів!» (1Петр.4:8);

— *люблячи прощали:* «Не будеш ненавидіти брата твого в твоєму серці. ...І любитимеш ближнього свого, як самого себе!» (3М.19:17–19); «Якщо брат твій провиниться проти тебе, застережи його, і якщо він покається, вибач йому. І хоча б сім разів у день провинивсь проти тебе, і сім разів у день звернувся до тебе зі словами: «Каюся», — вибач йому!» (Лк.17:3,4): «А ви один до одного будьте ласкаві, милостиві, прощаючи один одному, як і Бог через Христа простив вам!» (Еф.4:32);

— *жертвували собою заради інших:* «Так і ми, з прихильності до вас, раді передати вам не тільки Божу Євангелію, але й душі наші, — такими дорогими ви нам стали» (1Сол.2:8). Любов пізнали всі люди з того, що Христос «поклав душу Свою за нас. І ми повинні класти душі свої за братів!» (1Ів.3:16).

Любов до ближнього необхідно доносити через:

— *співчуття і жаль:* «Братерська любов нехай між вами перебуває! ...Пам'ятайте... про тих, хто страждає» (Євр.13:1,3): «Судіть судом праведним і чиніть один одному милосердя та милість...» (Зах.7:9);

— *покору і лагідність:* «...благаю вас Я, ... щоб ви поводились гідно покликання, ... з усякою покорою та лагідністю, з довготерпінням, ставлячись поблажливо один до одного, з любов'ю ...» (Еф.4:1,2);

— *єдність і мир:* будьте однодумні, майте мир, і Бог любові та миру буде з вами!» (2Кор.13:11); «...хай з любов'ю все робиться в вас!» (1Кор.16:14);

— *переконання:* «Не будьте винні нікому нічого, крім взаємної любові. Бо хто любить іншого, той виконав Закон. Тому що заповіді: не чини перелюбу, не кради, не вбивай, не свідчи неправдиво, не пожадай та всі інші містяться в цьому слові: «Люби ближнього твого, як самого себе!». Любов не чинить зла ближньому, отже, любов — виконання Закону» (Рим.13:8–10).

Любов Бога до нас спонукає любити ближнього: «Любов Божа до нас відкрилась тим, то Бог послав Свого Сина Єдинородного у світ, щоб ми жили через Нього. У тому любов, що не ми полюбили Бога, а що Він полюбив нас і послав Сина Свого на умилостивления за гріхи наші. Улюблені, якщо Бог так полюбив нас, то і ми повинні любити один одного» (1Ів.4:9–11).

Той, хто любить Бога, любить і ближнього свого: «Ми маємо від Нього оцю заповідь, щоб той, хто любить Бога, любив і брата свого!» (1Ів.4:21).

Любов до ближнього є рисою:

— *дітей Божих:* «Я ж кажу вам: «Любіть ворогів ваших; благословляйте тих, хто проклинає вас; робіть добро тим, хто ненавидить вас, і моліться за тих, хто кривдить і переслідує вас, щоб бути вам синами Отця вашого Небесного, бо він велить сонцю Своєму сходини над злими і над добрими, і дощ посилає на праведних і неправедних» (Мт.5:44,45); «Улюблені, любім один одного, бо любов від Бога; і кожен, хто любить, родився від Бога і знає Бога!» (1Ів.4:7);

— *учнів Христових:* «По тому пізнають усі, що ви учні Мої, як будете мати любов між собою» (Ів.13:35);

— *ознакою того, що Бог живе в нас:* «Бога ніхто ніколи не бачив. Якщо ми любимо один одного, то Бог перебуває в нас» (1Ів.4:12);

— *тих, які перейшли від смерті до життя:* «Ми знаємо, що ми перейшли від смерті в життя, бо любимо братів. А хто не любить брата, пробуває той в смерті» (1Ів.3:14);

— *тих, які перебувають у світлі:* «А хто любить брата свого, той пробуває у світлі...» (1Ів.2:10).

Хто не любить брата свого, той:

— *не любить Бога,* «...бо хто має достаток на світі, але бачить брата свого в нужді і зачиняє серце своє від нього, то як може пробувати в такому любов Божа?» (1Ів.3:17), «Бо хто не любить брата свого, якого бачить, як може він лобити Бога, Якого не бачить?» (1Ів.4:20);

— *ходить у темряві і не пізнає Бога:* «Хто ж ненавидить брата свого, той перебуває у темряві і не знає, куди він іде, бо темрява осліпила йому очі» (1Ів.2:11); «Хто не любить, той не пізнав Бога, бо Бог є любов!» (1Ів.4:8).

Слово Боже говорить нам: «Бог є любов». Ми знаємо, що в ім'я любові Син Божий зійшов із неба на землю, жив серед людей, сам випробував усі скорботи земного життя і Своєю Божественною Любов'ю зігрівав серця тисяч людських душ. Він прощав грішниць, які плакали біля Його ніг; пестив і благословляв дітей; з любов'ю схилявся до тяжкохворих, які зустрічались на Його шляху; плакав над гробом померлого. Усю силу Своєї любові до людей, ту саму, від якої завмирає людське серце, Він виявив на Хресті, коли дозволив Себе розіп'яти в ім'я любові до людей, заради їхнього вічного життя і радості.

Любов і повага до людини

Пізнати Бога зможеш лише через любов до людей. ***Любов до людей*** — духовна основа кожної людини. Жити потрібно так, щоб твоя суть була здоровою, чистою і сильною. Бути справжньою людиною — це означає віддати сили своєї душі в ім'я того, щоб усе навколо тебе було кращим, духовно багатшим, щоб у кожному, з ким ти зустрінешся в житті, залишилось щось хороше від тебе, від спілкування з тобою.

Пам'ятай, що коли людина робить те, що їй хочеться, а не те, що вона повинна і що потрібно робити, починається її моральне спустошення, розбещення і падіння. Бійся духовної залежності від своїх бажань, бо якщо не підкорити їх своїй владі, то перетворишся в безвільну істоту.

Мудрість людського обов'язку полягає в тому, щоб бачити і внутрішньо розсудити, де повинен ти, а де зобов'язані тобі. Якщо б ми зуміли довершено пояснити ці найтонші людські взаємини, з якими необхідно рахуватися, у моральному житті настала б суцільна гармонія. Від, здавалося б, дріб'язкових учинків у повсякденному житті (наприклад, ви поступилися

місцем у громадському транспорті літній людині) до відповідальності за майбутнє іншої людини — тієї, з якою ти або поєднав свою долю для продовження роду людського, або якій дав життя, — на кожному твоєму кроці мудрим повелителем твоїм хай буде обов'язок. Утративши його, людина стає спочатку дріб'язковим егоїстом, а потім негідником.

Якщо ти робитимеш тільки те, що хочеться для задоволення, то в житті ти не матимеш нічого дорогого і святого, душа твоя не осягне Бога і не буде знати, що таке любов. Бажання твої будуть низькими і вбогими, а життя без благородних людських бажань — порожнім і нудним.

Любов'ю до людей кожен із нас утверджує і свою любов до Господа. Любов — це відданість Богові і людині. У любові завжди горить вогник моральної готовності однієї людини належати іншій. У цих духовних витоках криються корені людської гідності. «Любов — мудра виховательна, говорить В.Сухомлинський, — вона робить людину чистішою, щирішою, вимогливішою і суворішою в дотриманнях моральних основ життя.

Люди відрізняються переконаннями, поглядами, сумнівами, думками, почуттями, переживаннями, настроями, ставленням один до одного, вчинками, радощами і горем, відчуттям добра і зла, успіхами і невдачами, надією і безнадійністю, задоволенням і розчаруванням, образами і прикрощами, співчуттям і байдужістю, доброзичливістю і нетерпимістю — усім життям людського духу. Якою б порочною не здавалась тобі людина, зумій побачити в ній зерно добра і полюби її.

Полюбивши людину, будь вимогливий до неї, умій бути лагідним і ніжним, водночас намагайся тактовно виправити пороки, притаманні тій людині, не будь до них байдужим. Лихо з людиною найчастіше буває від того, що ніхто своєчасно не застеріг її і не зупинив, коли вона явно була на шляху до нього.

Ми повинні бажати людям добра і щастя. Але про це слід не лише говорити, але діяти, бо добрі бажання живуть у душі того, хто віддає сили своєї душі іншим людям. Справжня доброта виявляється в бажанні бачити людину, з якою спілкуєшся, кращою. Якщо ти відчуваєш радість від усвідомлення того, що товариш кращий від тебе, — отже, ти подолав гордість та істинно любиш його.

Ми повинні з повагою вітати людину, дякувати їй навіть за найменшу допомогу чи увагу, а якщо звертаємось до когось із проханням, то обов'язково скажімо: «Будь ласка». Ці прості і чудові слова виявляють нашу повагу до гідності людини, бо невдячність — не тільки невігластво душі, але велике зло. Від неї походять як нахабство, розв'язність, самовпевненість і хамство, так і лінощі, неробство. Невдячністю пояснюється

«важкодоступна» совість, до якої неможливо доступити. Тому з малих літ потрібно виховувати презирство до невдячності. Почасти одна людина може про щось просити іншу. Умій почути це людське прохання і з любов'ю відповісти на нього.

Не будь байдужим до людей

Бути байдужим — це, по суті, втратити здатність відчувати поруч себе іншу людину. Щоб уберегтись від байдужості, треба заполонити себе співчуттям, співпереживанням і водночас високою принциповістю і вимогливістю, нетерпимістю і непримиренністю до зла, умінням відрізнити невинні людські слабості від вад, що калічать душу.

Будь чуйним до людини. Пам'ятай, що зіткнувшись із нею, ти береш часточку її життя, ніби зернинку із насипаної купи золотої пшениці, як вуглину з багаття, наче рвеш яблуко з величезного дерева. Не бери цілої пригорщі там, де досить зернятка, не греби жар лопатою, якщо потрібна одна іскрина, не рубай яблуню з усім її урожаєм, тоді як досить одного яблука. Умій жаліти і шкодувати, берегти й оберігати; умій побачити безмежно дорогу людську цінність, коли від золотої пшеничної купи вже залишилось декілька зернинок, від яскравого і гарячого багаття — кілька жаринок, а від багатого плодозбору — декілька яблук. Це особливо стосується твого ставлення до стариків, бідних і знедолених людей, тобто до твоїх ближніх.

Безсердечність — не завжди злий намір. Безжалісна не тільки зла воля. Дурість і невігластво теж безжалісні, так само, як і підступність. Чуйність вимагає здорової думки.

Великим, людським, скарбом є: ***вміння відчувати свою провину***. Допустивши помилку, необачність, проявивши нечуйність, образивши людину, завдавши їй прикрощів, тривоги, — ми почуваємо докори сумління, й звертаємося із проханням: *простіть, вибачте*. Цими словами звертаємося до гідності і великодушності того, до кого ми чи то спеціально звернулися з проханням, чи то доторкнулися ненароком. Промовляючи ці слова, ми розраховуємо на повагу до самого себе, на добру волю, поблажливість.

Розвивай у собі почуття обов'язку перед іншою людиною, і воно завжди підкаже тобі, коли треба звернутися до ближнього із словами *простіть, вибачте.* Вибачення не завжди говорить про нашу провину. Але невміння поважати людину й звертатися до її гідності уже стає провиною. Умій бути скромним, оберігай себе й інших від зухвальства, настирливості надокучливості. Умій співпереживати й співчувати.

У пізнанні світу людських цінностей надзвичайно важливо, щоб у роки дитинства й особливо отроцтва людина переживала гостре почуття провини за свій необережний, непродуманий учинок, розкаювалася, всіма силами своєї совісті засуджувала

свою помилку, необачність, необережність, поспішність. Моральне невігластво починається з невміння озирнутися. Якщо це невміння перетворюється в звичку і стає натурою, характером — у людини може розвинутись грубість, хамство. Одне із завдань вихователя полягає в тому, щоб учити маленьку людину бачити наслідки кожного свого вчинку. А щоб бачити — треба думати. Очі совісті — це думка. Виховуючи, ми вчимо людину міркувати про те, що навколо мене і в мені, уявно ставити себе на місце іншого. Вводячи своїх вихованців у складний світ людського, справжній вихователь піклується про розвиток того, що я назвав очима совісті. Це — піклування про моральні тонкощі думки. Можливості для виховання в дітей мудрої моральної здатності бачити й мислити — невичерпні».

Головний педагогічний принцип А. Макаренко формулював так: «Якомога більше поваги до людини і якомога більше вимогливості до неї».

У книзі «Как приобрести друзей и оказывать влияние на людей» Дейл Карнегі пропонує девять способів (правил) змінити людину, не завдаючи їй образи і не викликаючи обурення.

«Правило 1. Начинайте с похвалы и искреннего признания достоинств человека.

Правило 2. Обращая внимание людей на их ошибки, делайте это в косвенной форме.

Правило 3. Прежде чем критиковать другого, скажите о своих собственных ошибках.

Правило 4. Задавайте вопросы вместо того, чтобы отдавать приказания.

Правило 5. Дайте человеку возможность сохранить свое лицо.

Правило 6. Хвалите человека за каждый даже самый скромный успех и будьте при этом «искренни в своем признании и щедры в похвалах».

Правило 7. Создайте человеку доброе имя, чтобы он стал жить в соответствии с ним.

Правило 8. Пользуйся поощрением. Сделайте так, чтобы недостаток, который вы хотите в человеке исправить, выглядел легко исправимым, а дело, которым вы хотите его увлечь, легко выполнимым.

Правило 9. Делайте так, чтобы было приятно выполнять то, что вы хотите».

Любов була відома й до Христа і завжди вважалась найважливішою характерною рисою людини. Але така безмежна, самовіддана, всеосяжна любов, яку заповідав Христос і яка всім прощає і співчуває, яка благо ближнього цінує вище власного і готова віддати за нього життя — така любов набула нового вираження і принесена Сином Божим.

Любити потрібно всіх без винятку (заповідав нам Господь) справжньою, істинною, благодатною любов'ю. Така любов вища природних сил людини, вона — властивість Божественна і є вірним показником присутності в душі благодаті Святого Духа.

Яких тяжких, часом нестерпних страждань завдають нам і хвороби. Під час хвороби ми всією душею намагаємось одужати. Потрібно так само ставитись і до будь-якого чужого страждання; поспівчувати йому всім серцем, а якщо можна полегшити його, зробити для цього все можливе.

Без любові до Господа і ближніх спастися неможливо

Любові до одного Господа, постів і молитов для спасіння не досить. Люди, які так думають, помиляються. Бо хто не мас любові до ближнього, той не має і любові до Господа. Ці два поняття тісно взаємопов'язані і взаємозалежні.

Колись три монахи, у серцях яких не було любові до ближнього, прийшли до досвідченого в духовному житті старця і стали хвалитися своїми духовними справами. Перший сказав: «Я вивчив напам'ять Старий і Новий Завіти. Що мені буде за це?». Старець відповів: «Повітря ти наповнив словами, а користі тобі від цього ніякої». Другий похвалився: «А я, отче, Святе Письмо переписав для себе!». Старець сказав: «І тобі немає ніякої користі». Тоді третій викрикнув: «А я, отче, чудеса творю!» — «І тобі нема ніякої користі, відповів старець, тому що ти любов відігнав від себе». Потім, звернувшись до трьох, сказав: «Якщо бажаєте спастися, то майте любов до всіх і милосердя творіте, і тоді спасетесь».

Вінцем любові до ближнього є те, про що Ісус говорив своїм учням: «Немає більшої від тієї любові, коли хто душу свою покладе за друзів своїх» (Ів.15:13). Що означає покласти душу свою за друзів? Це означає бути готовими на всякі подвиги самопожертвування, якщо трапиться випадок потреби. Якщо потрібно буде віддати життя — віддай; віддати волю — віддай; позбутись майна — позбався. Одне слово, будь готовий приносити в жертву все, не виключаючи і самого себе.

Так, святий Павлин Милостивий, єпископ Ноланський, за викуп своїх співвітчизників із полону вандалів роздав свій маєток і залишився бідувати. Тоді ж до нього прийшла удова і почала просити грошей для викупу з полону свого єдиного сина. Угодник Божий їй запропонував себе обміняти як раба на її сина. Удова подумала, що святитель з неї насміхається, але той переконав її, що він дійсно згоден на такий обмін. Вони пішли у Фракію до зятя царя вандальського, князя, у якого в полоні був син удови. Спочатку скорботна мати, не згадуючи про Павлина, упала до ніг князя і стала просити, щоб той відпустив її сина. Проте коли сльози і благання не допомогли, вона вказала на Павлина і почала просити князя, щоб він обміняв його на сина. Благообразне обличчя Павлина

сподобалось князеві, і він запитав Павлина: «Чи знаєш ти яке-небудь ремесло?» — «Не знаю, але можу обробляти город», — відповів Павлин. Тоді царський зять залишив його у себе, а сина удови відпустив.

І ось Архієрей Божий став городником: вирощував овочі, подавав їх до столу господаря і так йому довго служив. Царський зять полюбив Павлина і часто з ним спілкувався. Одного разу святитель сказав князеві: «Ти збираєшся їхати в похід, але скасуй його. Тобі потрібно думати про те, як утримати царський престол. Знай, що цар скоро помре, і престол дістанеться іншому». Слова ці вразили царського зятя, і він передав їх цареві. Вислухавши зятя, цар захотів побачити того, хто про це сказав. І князь послав свого слугу Павлина до царя з овочами. Побачивши Павлина, цар вжахнувся.

Прикликавши до себе зятя, володар повідомив йому, що раб сказав правду. «Знай, що у сні я бачив суд над собою, на якому були всі мої вельможі, а вище за всіх сидів Цей. Суд наді мною закінчився тим, що у мене відібрали царську владу». Цар попросив зятя, щоб той вияснив, хто його раб, бо цареві здалось, що він не з простого роду і має високий сан. Тоді князь став просити свого раба, щоб той йому признався, хто він є і з якого роду. Довго Павлин не признавався, та нарешті відкрився князеві, що він єпископ. Зі страхом і великим смиренням князь попросив прощення у Павлина і сказав йому, що виконає всі його прохання. Павлин випросив волю всім полоненим свого міста із ними урочисто й радісно повернувся додому. Пророцтво Павлина досить скоро збулося — цар помер, а зять зайняв престол. Як бачимо, важко здійснювати такий подвиг, але за нього дається велика нагорода. Така самовіддана любов має велику ціну в Господа.

Преподобний Серапіон ніколи не мав маєтку, не мав навіть келії чи будь-якого житла. Подвижник жив, як пташка небесна. У нього був лише один плащ і невеличке Євангеліє. Серапіон переходив з місця на місце, ночував там, де його заставала ніч. Уранці вставав і йшов далі.

Одного разу Серапіон, наближаючись до міста Александрії, побачив голого бідняка, який тремтів від холоду. І він подумав: «Як же я, намагаючись виконувати Христові заповіді, можу бути одягнутий, а цей бідняк зовсім нагий і тремтить від холоду. Якщо я дозволю вмерти йому від холоду, то мене будуть судити в День Божого суду як убивцю». Серапіон, віддав свій плащ старцеві і сів край дороги, тримаючи на грудях лише святе Євангеліє. Сталося так, що тією дорогою проходив чоловік, який знав Серапіона. Побачивши його без одягу, він запитав: «Отче Серапіоне! Хто зробив тебе нагим?». Серапіон, показавши на святе Євангеліє, відповів: «Воно роздягнуло мене».

Пізніше він зустрів боржника, якого вели до в'язниці. Преподобний Серапіон продав Євангеліє і заплатив за нещасного борг.

На запитання учня, де він подів Євангеліє, Серапіон відповів: «Сину мій! Воно постійно твердило мені: продай майно і роздай бідним... Я послухався і продав, щоб за послушания одержати від Бога винагороду». Хтось дав Серапіону старий плащ, і він помандрував у Грецію. Там, щоб навернути єретика і скомороха до християнства, він працював у них за мізерну плату доти, доки своїми настановами і прикладом благочестивого життя не навернув їх на шлях спасіння.

Ми повинні жаліти убогих і допомагати їм

У чому ж полягає наша допомога і жаль? Жаліти убогих — це означає допомагати і трудитись для них. Ця справа є угодною Богові. Намагайтесь догодити Господу. Хто має багатство, хай дасть убогому: побачить кого в біді, нехай допоможе йому. Усе це будемо робити з любов'ю. Будемо вчитися співчуттю в праведних, які навчають нас словом і дідом.

Так, одного разу праведний Іов сказав: «Я рятував убогого, що кликав... Я був сліпому оком, кульгавому я був ногами! Я батьком був для вбогих» (Іов. 29:12;15:6). Ось і милосердний Товит говорить про себе: «Я робив багато милостині братам своїм: хліб я давав голодним, одяг — нагим, а коли бачив когось із мого народу померлого і покинутого за мурами Ніневії, то я ховав його» (Тов.1:16,17). Пророки Осія і Михей, і, зрештою, Сам Спаситель учать нас співчувати убогим, кажучи: «Будьте милосердні, як Отець ваш Небесний».

Істинне співчуття до вбогих повинне проявлятись не тільки словом, але й ділом; сльози втирати не тільки порадою, але й живою допомогою. Ось у цьому й полягає істинне співчуття до вбогого.

Ми повинні любити ворогів своїх

Любіть ворогів своїх, проявляйте до них навіть дещо більшу любов і співчуття, аби привернути їх до покаяння і привести до Христа. Бо й Христос не гнав від Себе язичників, митарів і блудниць. Навпаки, Він їх учив, жалів і прощав. Так робіть і ви. Любіть ворогів своїх — навіть тоді, коли вони зазіхають на ваші владу або життя. Вінцем такої любові був сам Спаситель Ісус Христос.

Наведемо приклад любові Давида до ворогів. Після перемоги над Голіафом Давидові став заздрити його тесть Саул, який згодом став страшним ворогом Давидові і спочатку таємно, а пізніше відкрито почав прагнути його смерті. Коли Давид грав на гуслях, Саул хотів пронизати його списом до стіни, але спис влучив у стіну, а Давид утік і врятувався. Тієї ж ночі Саул послав убивць у дім Давида, але дружина встигла

сповістити останнього, і він через вікно втік. Саул намовляв свого сина Йонатана вбити Давида, а пізніше вирішив це зробити сам. Чим же Давид відплачує йому? Одного разу Саул зайшов до печери, де знаходився Давид. Це був той випадок, коли Давид міг би вбити Саула. Проте він відмовив воїнів робити це і сказав: «Нехай Господь мене боронить, щоб я чинив так із моїм паном, з Господнім помазаником, щоб накладав на нього руку». Він тільки відітнув у Саула шматок поли верхньої одежі. Коли Саул вийшов із печери, Давид закричав до нього: «Чому ти слухаєш людського наговору, що я хочу тобі лиха? Дивися, ось сьогодні ти бачив на власні очі, як Господь видав тебе в мої руки в печері, та я не вбив тебе». Саул ненадовго примирився з Данилом. Через деякий час він знову захотів убити його, Саул зупинився в горах. Він поставив спис у головах і заснув, незабаром до нього пробрався Давид. Він забрав спис і посуд з водою: ніхто не бачив, ніхто не знав, ніхто не прокинувся. Він зійшов на протилежну гору і закричав: «Воїни Саула! Ви достойні смерті за те, що не бережете свого пана, Господнього помазаника. Подивіться, де спис, де глечик із водою, що були в головах у нього!». Саул пробудився, упізнав голос Давида, побачив у його руках свій спис і глечик із водою і знову покаявся, що хотів убити його.

За таку любов Давида до ворога свого Саула Господь дарував йому царство, допоміг перемогти ворогів, обіцяв утвердити престол довіку. Так було з Давидом, так буде з кожним, хто проявить велику любов до ворогів.

Сказав Спаситель: «Як хочете, щоб робили вам люди, так і ви робіть їм» (Лк.6:31). У цій заповіді Господь немов додає і пояснює заповідь «Люби ближнього, як самого себе». Отже, роби і поводься з ближнім так само, як би ти бажав, щоб інші чинили з тобою.

Цю заповідь можна великими літерами виписати всюди, для постійного нагадування людям про їхній взаємний обов’язок.

Людина за своєю природою є суспільною істотою. Від колиски до могили вона постійно спілкується з іншими людьми. Кожен із них має свої індивідуальні особливості (освіта, виховання, духовність, моральні якості тощо). Для підтримання і зберігання добрих стосунків з кожною людиною потрібно багато зусиль, терпіння і такту, вправності. З волі чи з неволі людині доводиться рахуватися з вимогами часу й обставинами. Як при цьому поводитись? Це все вирішує Ісус Христос просто і радить людям робити так, як ми хочемо, щоб вони робили нам.

Якби усі люди на землі стали жити і діяти за цією заповіддю Христовою, то нам було б легко дихати і добре жити. Тоді самі по собі зникли б з лиця землі примари, що постійно тримають нас у страху й насторожі. А коли б люди любили ближнього так, як самих себе, то війни, вбивства, грабунки, злочини,

насилля і зло всіх видів стали б неможливими. Тоді б наступив би золотий вік, про який люди мріють споконвічно.

У чому ж сила християнських заповідей? Та в тому, що вони ґрунтуються на спільному для всіх людей началі — любові, на якому тримається світ і яке пронизує вчення Христове.

Заповіді звернені не до якогось безособового, абстрактного людства, а до кожного з нас зокрема. Кожна людина повинна, у міру своїх сил, покласти від себе хоча б один камінь у цю величезну споруду священного храму любові. Ми повинні особисто нести відповідальність за виконання цих заповідей. Тому, не оглядаючись на інших і не засуджуючи їх, будемо йти неухильно до вказаної нам Господом мети кожен своїм шляхом і намагаймось виконувати ці заповіді у своєму житті. Постійно і з наполегливим зусиллям, з поміччю Божою, можемо зруйнувати у своєму серці штучно створену перепону, яка відділяє нас один від одного. Благодать Божа і наші зусилля допоможуть нам злитися з ближніми в такому доброзичливому почутті й любові, які ми маємо самі до себе.

Ще далеко той блаженний час, коли ці Святі заповіді Спасителя ввійдуть у загальну свідомість, кров і плоть людства. Якщо ви досягли в цій справі успіху, то всіляко сприяйте цьому в усякий час і кожен на своєму місці. Для вас найближчим є Господь Бог, а після нього ваші батьки і ваші діти.

2.3.2. Виховання любові до батьків, учителів і старших за віком

Святе Письмо про взаємозв'язок дітей і батьків

Про шанування і любов до батьків говорить п'ята заповідь Закону Божого. ***Шануй батька і матір — тоді тобі буде добре і довго житимеш на землі.***

Спочатку розглянемо, як Святе Письмо розглядає взаємозв'язок дітей і батьків.

Діти є дар Божий: «Помолився Авраам Богові і вилікував Бог Авімелеха, його жінку та його невільниць, щоб родили, бо Господь був цілком замкнув лоно в домі Авімелеха через Сарру, жінку Авраама» (1М.20:17,18). «І молив Ісаак Господа за свою жінку (Ревеку — *прим. О. К.*), бо була неплідна, і Господь вислухав його молитву і зачала Ревека» (1М.25:21). «Хто, як Господь, Бог наш, дає неплідній жити в хаті, зробивши з неї щасливу матір дітей» (Пс.113:5,9).

Діти зобов'язані:

— *боятися Бога:* «Ходіть, мої діти, послухайте мене, — страху Господнього навчу вас» (Пс.34:12). «Читай закон перед усім Ізраїлем, щоб усі чули, щоб слухали та навчалися і боялись Господа, Бога вашого. Також їхні діти, які нічого не знають, нехай слухають і навчаються боятись Господа, Бога вашого» (5М.31:11–13);

— *боятися і поважати своїх батьків:* «Шануй твого батька і матір твою, щоб довголітній був ти на землі, що Господь, Бог твій, дає тобі» (2М.20:12). «Кожен шануватиме свого батька й матір, свою... Я — Господь, Бог ваш!» (3М.19:3). «Бог заповів: «Шануй батька і матір», та «Хто злословить батька чи матір, нехай смертю помре» (Мт.15:4);

— *слухати своїх батьків:* «Сину мій, пильнуй заповіді батька твого і не відкидай науки матері твоєї. Прив'яжи їх собі до серця назавжди, повісь їх на шию свою» (Пр.6:20,21). «Діти, слухайтесь батьків своїх у Господі, бо це справедливо» (Еф.6:1). «Діти, будьте слухняні батькам своїм, бо це приємно Господові» (Кол.3:20);

— *бути уважними до порад своїх батьків:* «Слухай, мій сину, настави батька твого, не відкидай повчання матері твоєї, бо вони гарний вінець тобі на голову та прикраса тобі на шию (Пр.1:8,9). «Слухайте, діти, батьківське навчання, і зважайте, щоб розуму набралися» (Пр.4:1). «Слухай батька, що породив тебе, і не зневажай матері, коли вона старенька» (Пр.23:22);

— *турбуватися про своїх батьків:* «Поспішайте ж до мого батька і скажіть йому: так говорить син твій Йосип: Бог зробив мене владикою всього Єгипту; прийди до мене, не гайся! І осядеш в краю Гошен та й будеш біля мене, ти й твої діти й діти дітей твоїх, і твої отари й стада твої і все, що твоє. Я буду там утримувати тебе, бо ще п'ять років буде голод, аби не потрапив ти в злидні, ти й твоя родина і все твоє. Ось бачите на власні очі й бачиш, Веніямине, брате мій, на власні очі, що це я своїми устами говорю до вас» (1М.45:9–12). «Коли яка удова має дітей чи внучат, нехай насамперед навчаються шанувати родину свою і віддавати належне батькам, бо це добре і приємне Богу» (1Тим.5:4).

— *поважати людей старшого віку:* «Біблія вчить, що перед сивим волоссям ти мусиш підвестись і особу старого вшанувати, боячися Господа».

«Діти, покірні своїм батькам, звеселяють серця їхні: розумний син звеселяє батька, а син безумний — горе матері своєї» (Пр.10:1).

Такі діти будуть благословенні: «Сину мій! Не забувай мого навчання: нехай твоє серце береже мої науки, бо вони тобі примножать довголіття, роки життя й спокою. Нехай доброта й вірність тебе не покидають, прив'яжи їх собі на шию, напиши їх на таблиці серця. І знайдеш ласку й доброзичливість у Божих очах і людських» (Пр.3:1–4).

Напутнє слово для дітей: «Сину мій! Якщо серце твоє мудре, то й моє серце теж буде радіти, і моє нутро буде веселитись, коли уста твої казатимуть розумні речі. Нехай твоє серце грішникам не заздрить, але буде у Господньому страху повсякденно, бо майбутнє існує напевно і твоя надія не загине. Слухай, сину мій, і будь мудрий, справляй серце твоє на

праведний путь. Не бувай з тими, що впивають вином, ані між тими, що обжираються м'ясом, бо п'яниці й ненажери зубожіють, а довге спання їх вбирає в лахи. Слухай батька, що породив тебе; не зневажай матері, коли вона старенька. Придбай правду й не продавай її — мудрість, навчання, розум. Праведного батько веселитиметься вельми, і хто мудрого породив, буде ним радіти. Нехай радіють батько твій і мати; нехай веселиться та, що тебе породила. Дай мені, сину, твоє серце і твої очі нехай доріг моїх пильнують, бо блудниця — то глибока яма, вузька криниця — чужинка; вона розбійником сидить у засаді і примножує між людьми зрадників» (Пр.23:15–28).

Діти, непокірні своїм батькам, приносять їм печаль: «Дурний син — батькові нещастя» (Пр.19:13) «...і горе матері своєї» (Пр.10:1). «Хто народжує дурня, собі на журбу народжує, і його батько радощів не зазнає» (Пр.17:21). Такі діти не мають поваги до старих.

Погрози, прокляття і кара тим дітям, які:

— *зневажають своїх батьків:* «Проклятий той, хто зневажає свого батька й свою матір! І весь народ скаже: амінь!» (5М.27:16). «У тебе батька й матір зневажають. ...Сором батьків відкривають у тебе... розвію тебе по землях, покладу край нечистості, що тебе. І зробиш сам себе нікчемним перед очима народів» (Єз.22:7,10,15,16);

— *не слухають своїх батьків:* «Якщо в когось буде непокірливий і бешкетний син, що не слухається голосу ні батька, ні матері, і хоч вони наставлятимуть його, а він не слухає їх, тоді батько-мати нехай візьмуть його і припровадять до старшин міста, до брами своєї оселі, і скажуть старшим міста: оцей наш син непокірливий і бешкетник, він не слухається нашого голосу, гульвіса й п'яниця. Тоді всі люди міста закидають його камінням на смерть. Так викорінюватимеш зло з-поміж себе, і всі ізраїльтяни, почувши те, матимуть страх» (5М.21:18–21);

— *насміхаються над батьками:* «Око що глузує з батька й що ненці не кориться, — нехай виклюють ворони в долині і пожеруть орлята» (Пр.30:17);

— *обмовляють батьків:* «Хто злословить батька чи матір, нехай смертю помре» (Мт.15:4);

—- *б'ють батьків:* «Хто вдарить батька свого або матір, скарати його смертю» (2М.21:15);

—- *насміхаються над старими:* «Єлисей пішов у Бет-Ел. Якраз ішов він дорогою, повибігали малі хлопчики з міста і стали сміятися з нього, приговорюючи: «Ходи, лисий! Ходи, лисий!» Обернувся він, поглянув на них та й прокляв їх Іменем Господнім. Тоді дві ведмедиці вийшли з лісу й роздерли з них сорок двоє дітей» (2Цар.2:23,24).

Про любов до батьків

Заповідаючи любов до ближніх, Господь наказує нам найперше виявляти її до наших батьків і за це обіцяє благополучне і довге життя.

Любити батьків — означає любити себе, бо ми від їхньої крові, тіла й душі. Любов до батьків — це природна любов. Навіть тварини з любов'ю ставляться до своїх батьків. Тому неповага до батьків — це протиприродно, це порушення законів єства, установлених Богом.

Твої батько і мати — діти своїх батьків, твоїх дідусів і бабусь. Рід людський складається з поколінь — це велика мудрість нашого буття. Ти в поколінні висхідному. Перед тобою — сонце високо над горизонтом, а до полудня ще дуже далеко. Життя уявляється неозорим, чарівно прекрасним, яскравим і разом з тим загадковим полем, а ми сповнені сил і райдужних надій. Попереду тебе два покоління: одне, для якого сонце в зеніті — твої батьки, — та друге, чиє сонце вже схилилось на захід, — твої дідусі й бабусі.

Повага, шанування своїх рідних — закон нашого життя, бо кожна людина — великий боржник перед своїми батьками, оскільки від них ми одержали життя.

Мати з болем породила тебе, годувала, уболівала за тебе відмалечку і готова віддати життя, аби врятувати тебе. Вона не спала ночей, аби ти був ситий і виріс здоровим. Батько захищав тебе від поганого, учив працювати, робив усе, щоб дати тобі можливість учитися.

Для матері й батька ти завжди будеш дитиною, навіть коли тобі буде й п'ятдесят років. Кожен твій крок, кожний учинок — і хороший, і поганий — відгукується в материнському і батьківському серцях радістю або болем, щастям або стражданням. Пам'ятай, що ти — сенс і мета життя твоїх батьків. Ніхто не любить так, як батьки, ніхто так не молиться за дітей, як ненька. Недарма сказано: «Материна молитва і з дна моря витягає». У своїй безмежній батьківській любові до тебе вони деколи забувають, що прийде час, коли у них не залишиться сил, щоб давати тобі матеріальні радощі буття, а тільки щоб любити тебе. Знай, що людський обов'язок дітей, — платити батькам за їхнє піклування про тебе, за їхню безмежну любов і відданість — платити тим самим: піклуванням і любов'ю. Борг дітей перед батьками неможливо ні вирахувати, ні виміряти жодною міркою.

Батьки живуть для твого щастя. Бережи ж їхнє здоров'я і спокій, не завдавай їм болю, прикрощів, страждань. Усе, що дають тобі батько й мати, — це їхня праця, піт, утома, то ж умій поважати це. Найбільше щастя для батька й матері — твоє чесне життя, працьовитість, а в шкільні роки — старанне навчання. Отже, принось у дім радість, оберігай щастя батьків.

Якщо люди вважають тебе поганою людиною, — це велике горе для батьків. Тому ти повинен слідкувати за власною

поведінкою і вчинками. З усіма людьми треба бути правдивим. Для матері й батька найменша твоя неправда (якщо тільки вони дорожать власною честю) — це велике нещастя. Запитуй у них дозволу на те, чого без їхньої волі робити не можна.

Справжня свобода сина й дочки — бути слухняними дітьми відданими батькам. Підкорення волі батьків — перша дисципліна твоєї совісті. Якщо ти не навчився підкорятися волі батьків і бачити в цьому підкоренні свою справжню свободу, ти не зможеш стати стійким, дисциплінованим трудівником і справжнім батьком власних дітей.

Пам'ятай, що биття твого серця, радість буття, високі мрії про ідеали, благородні поривання виявити себе у творчості; любов, щастя людської відданості, творіння нової людини, віра у власну непохитність і нездоланність у найважчі хвилини життя, радість подолання труднощів і свідомість власної мудрості — усе це від Матері.

Мати не тільки родить, а й народжує. Якби вона тільки родила, то не була б творцем роду людського. Мати народжує наше буття, одухотворяє живий клубочок життя духом твого народу, рідним словом, думкою, любов'ю і ненавистю, відданістю і непримиренністю, тобто творить твою неповторну людську особистість — ось у чому сенс того, що ми називаємо народженням. Завдяки матері ти поєднаний із своїм народом, ти — крапелька крові в його жилах, але разом з тим ти єдиний у світі і в Бога. З молоком матері ти ввібрав у себе власну людську самобутність і прийняв душу від Господа Бога.

Берегти матір — означає піклуватися про чистоту джерела, з якого ти пив із першого свого подиху й питимеш до останньої миті життя.

Пам'ятай, що батько — найрідніша, найдорожча для тебе людина, в образі якого втілюється людська відповідальність за твою появу на світ, за кожний твій крок і вчинок, за весь твій життєвий шлях — від народження й до смерті. У батьківстві — велика місія продовження роду людського, творення нової людини, спадкоємності поколінь, морального вдосконалення особистості в новій, створеній батьком і матір'ю особі.

Будь гідним свого батька, примножуй і бережи його честь і гідність, але не стався до них як до капіталу, на який можна купувати блага і привілеї. Твій корінь у батьковій честі, але тобі (пам'ятай це як один із головних заповітів народної мудрості) треба мати власний. На одному лише батьківському корені, якщо не мати власного, довго не проживеш.

Будьте добрими дітьми своїх батьків і матерів. Як говорить українська народна мудрість, людина має три нещастя: смерть, старість і погані діти. Старість — невідворотна, смерть — неминуча; перед ними ніхто не може зачинити двері свого дому. А від поганих дітей можна вберегтися. Це залежить не

тільки від твоїх батьків, а й від вас самих — дітей і вашої відданості.

Відданість – риса характеру, яка ототожнюється з любов'ю, прихільністю, прив'язаністю до людини, ідеї. Відданіст – це почуття симпатії до людини, що відзначається постійністю, вірністю; це прагнення наслідувати її, захоплюватися нею. Відданість і вірність пробуджують у людині найкращі найпотужніші сили.

Що означає бути добрим сином чи дочкою? Це означає приносити в сім'ю тільки мир і спокій, а не тривоги, горе, прикрощі та ганьбу. Не допускай, щоб старість батька й матері отруювалась твоєю ганебною поведінкою. Турбота про радість і щастя батьків повинна стати у твоєму житті головним бажанням, що, як кермо, керувало б усіма іншими. Кожне своє бажання контролюй розумом, думаючи про те, як воно відіб'ється на душевному стані твоїх батьків, що воно дасть їм і що забере.

Ти часто чуєш слова: жити для людей. Подумай, що це означає. Жити для людей — це бути справжнім сином, щирою дочкою своїх батьків. Умій жити для людей. Це вміння набувається за підручником багатовікової мудрості та народної моралі. Умій читати і думати над цим підручником.

«Хороші діти — спокійна старість, погані діти — старість стає пеклом», — говорить українське прислів'я. Пам'ятайте: як ви, діти, шануєте своїх батьків, так і ваші діти шануватимуть вас, коли ви самі станете батьками.

Бути хорошим сином, доброю дочкою — ці поняття повинні бути закладені ще з дитинства, вдосконалюватися в юності, переважати в зрілості, умиротворюватися в старості. Пам'ятай, що на світі є і будуть люди, старші за тебе — можливо, навіть не роками, а моральним багатством, гідністю, правом на повагу.

Умій відчувати найтонші рухи душі батьків. Їхня хвороба — твоє горе, їхні невдачі і неприємності на роботі — твоя біда. Їхня ганьба — не тільки твоя ганьба, а й твоє нещастя, позбутися яких можна тільки подолавши її. Якщо в сім'ї горе, нещастя, неприємності, — твоя відповідальність за родинне благополуччя зростає в стократ. Тільки наполегливою працею ти можеш полегшити життя батьків. Ця праця — найскладніша людська справа, бо вона — праця душі. Усі негаразди батьків долаються вже тим, що і як ти думаєш. Тому вмій добре думати і бути порядним у думках, почуттях і ділах.

Бережи здоров'я батьків. Пам'ятай, що вони рано старіють і хворіють не стільки від праці й утоми, скільки від сердечних хвилювань і душевних переживань. Серця батька й матері завжди уражають невдячність, байдужість дітей.

Не забувай, що недобре слово, сказане тобою людям, а тим більше рідним, — подряпина на ніжній тканині душі твого

батька й матері, дідуся й бабусі. Вони переживуть усе: і кривду, і біль, і горе. Але від кожної подряпини назавжди залишається ранка, яка важко заживає.

Старість не може бути щастям вже навіть своєю суттю. Вона може бути спокоєм або бідою. Спокоєм вона стає тоді, коли її поважають, а бідою її роблять забуття й самотність. Тому не перетворюй старість рідних людей на біду.

Пам'ятай, що і ти будеш літньою людиною. Придивися уважно до дідуся й бабусі — таким станеш і ти через кілька десятиліть. Дорожи їх здоров'ям, бо вони вже на схилі життя. Якщо вирішується якась важлива справа, перше слово нехай належить дідусеві й бабусі. Не соромся і не бійся поділитися з ними своїми радощами чи горем. Старі люди вміють освітлювати людську радість мудрістю життя, і це зробить тебе подвійно щасливим. Вони уміють утвердити в людині силу духу. Твоє звернення до них за порадою — для них велика радість. Якщо дідусь і бабуся живуть не у твоїй сім'ї, листуйся з ними. У старості людина особливо дорожить тим, що про неї не забувають, то ж поздоровляй дідуся й бабусю у свята. Уважно слухай, чого вчать дідусь і бабуся, — вони мають на це право. Якби молоді повною мірою шанували мудрість стариків, у житті було б набагато менше юнацької глупоти, яка походить від незнання життя, самовпевненості, необачності.

Якщо дідусь і бабуся залишили після смерті дорогі для них речі, реліквії, свято бережи їх, передавай своїм дітям і внукам.

Отже, питай у батьків поради, неси їм свої радості і печалі, одержав перший заробіток — купи їм подарунок. Це вияв твоєї вдячності. Умій обіцяти й дотримувати обіцянку матері й батькові. Примушуй робити себе те, що необхідно і годиться.

Не можна виявляти незадоволення тим, що у тебе немає якоїсь речі, а у товариша твого є. Від своїх батьків ти не маєш права нічого вимагати.

Не допускай, щоб батьки давали тобі те, чого не беруть собі: ласий шматочок зі столу, смачнішу цукерку, кращий одяг. Умій відмовитись від подарунка, якщо знаєш, що ради цієї речі батьки собі відмовили в необхідному.

Не залишай літню рідну людину на самоті, особливо матір, якщо у неї немає нікого, крім тебе. Твоє слово, посмішка, твоя присутність і співчуття бувають єдиною радістю її буття: адже чим ближчий кінець життя, тим гостріше переживає людина самотність. Залишити одиноким дідуся, старого батька навіть тоді, коли ти сам уже в літах, — жорстоко, дико; пам'ятай, що в житті людини настає такий період, коли вона не має вже ніякої іншої радості, крім людського спілкування.

Після потопу Ной став займатися землеробством та розведенням винограду, з якого навчився робити вино. Не знаючи сили вина, праведник випив його першого разу більше, ніж належало. Несподівано вино подіяло на нього так сильно,

що він заснув. Під час сну мимовільно скинув із себе одяг і залишився нагим.

Хам, один із синів Ноя, помітив його наготу і замість того, щоб прикрити її, розповів про це братам, аби й вони посміялися над батьком і засудили його.

Та брати зробили інакше. Вони з пошаною підійшли до батька, так щоб не бачити наготи, й прикрили його своїм одягом. Ной, прокинувшись і довідавшись про вчинок Хама, прокляв неввічливого і зухвалого сина разом із його нащадками. Так з'явилось хамство.

Хам дав нам урок того, як гріховно й небезпечно глумитися і засуджувати батьків та ближніх. Ми повинні огортати поблажливістю ганебну поведінку ближніх. Особливо це стосується дітей у ставленні до батьків. Діти не повинні зраджувати своїх батьків. Якщо ж хто глумиться над ними, хай пам'ятає прокляття Хама і кару Божу, яка обов'язково трапиться з тим, хто глумиться, якщо той не покається.

Діти, не грубіть своїм батькам і старшим! Пам'ятайте, що ви повинні молитися за здоров'я батьків. Творячи молитви вранці або ввечері, просіть Господа, щоб Він послав здоров'я вашим батькам і всім рідним.

Бувають випадки, що ваші батьки не ходять до церкви, але й не виступають проти Бога, то за них моліться і в церкві, і вдома.

Якщо ваші батьки нехрещені, то ви моліться за них лише вдома і просіть Господа, щоб Він привів їх до віри, аби вони прийняли хрещення і стали істинними християнами. Ви не повинні допустити, щоб батьки померли без християнської підготовки — без причастя Святих таїнств.

Якщо у вас батьки хворі й існує загроза їхньому життю, ви повинні подумати про їхнє спасіння — адже вони чекають від вас допомоги. Потрібно поговорити з ними про Бога, про те, що жодна нечиста душа не увійде в Царство Боже, що все Небо радіє за кожного грішника, який кається.

У житті намагайтесь виконувати добрі батьківські заповіти. Найкращий приклад пошани до батьків показав нам Господь наш Ісус Христос. Бувши Всесильним Богом, Він завжди як людина корився Своєму опікунові Йосипу і Пречистій Своїй Матері, був слухняним, допомагав їм у праці і ніколи нічим не засмучував.

Але найбільш вражаючий приклад синівської любові до Своєї Пресвятої Матері виявив Він, бувши на хресті. Забувши про страшні муки, Він глянув на Матір Свою, що вона без Нього залишається самотньою сиротою, і сказав їй: «Жоно, це син Твій», а улюбленому учневі Своєму Іоанові: «Це мати твоя». І після того віддав Свій дух Богові.

Прикладом поваги до батьків був Ісаак, який із послуху до батька охоче дозволив йому зв'язати себе і тим самим показав,

що йому краще померти від руки батька, ніж не послухати його.

Так і Соломон, коли до нього прийшла мати, а він тоді сидів на престолі, — устав, поклонився їй і звелів поставити престол для матері царя. Господь щиро благословив обох і наділив їх великими милостями.

Яскравий приклад шанування своїх батьків показав і святитель Іоанн Златоуст. Ще підлітком він намірявся залишити батьківський дім і разом із своїм другом Василем піти в пустелю для усамітненого життя. Коли його мати Анфуса дізналась про це, вона взяла сина за руку, повела до спальні, посадила на своє ложе, на якому народила його, і гірко заплакала. Спочатку Іоан здивувався і не знав, чим пояснити такий стан матері, а коли зрозумів, то й сам не міг утриматись від сліз.

«Сину мій, — почала крізь сльози свою сповідь мати, — Бог не благословив, щоб чесноти твого батька становили щастя мого життя. Його смерть, що сталась незабаром після моїх недуг, які я перетерпіла, народжуючи тебе, зробила тебе сиротою, а мене, — дуже рано вдовою.

Я прийняла на себе всі труди і біди вдовиного життя, незрозумілі тим, хто не випробував їх. Неможливо описати страждання молодої жінки, яка тільки-но вийшла з батьківського дому, не маючи часу навчитися самостійно вести господарство, однак мусила взяти на себе турботи, обтяжливі для неї через молодість і слабкість статі. У той же час я повинна була захищатися від родичів, які мали злі наміри стосовно спадщини; постійно терпіти образи від тих, хто чомусь не любив мого покійного чоловіка.

Однак усі ці нещастя не примусили мене вийти заміж удруге. Я була твердою серед цих бур і напастей, покладаючись на милість Божу, терплячи всі злигодні вдівства.

У цих бідах була для мене єдина втіха — постійно дивитися на тебе і бачити в тобі живий образ мого чоловіка — небіжчика. Ця втіха почалась із твого дитинства, коли твій язик ще не міг вимовити навіть моє ім’я. І у своєму серці я впевнена, що не дала тобі причин звинуватити мене у втраті батьківської спадщини, — а це нещастя часто стається з дітьми, які знаходяться під опікою. Я зберегла для тебе цю спадщину в цілості, хоча не пошкодувала нічого, що потрібно було для твого виховання; ці витрати я робила із власного майна, одержаного як придане від моїх батьків.

Любий сину, я кажу про це не для того, щоб докорити тобі тим, що зробила для тебе. За все прошу у тебе лише однієї милості: не роби мене вдруге вдовою, не ятри рани, яка почала загоюватися; дочекайся, врешті-решт, моєї смерті — цей день може бути незабаром. Коли поховаєш мене в гробі батька твого

і прах мій з'єднаєш із його прахом, тоді йди з Богом, куди хочеш, ніхто тобі не стане на перешкоді.

Але поки я дихаю, не відлучайся від мене, не гребуй моєю присутністю, не накликай на себе гніву Божого, не завдавай відчутного болю матері, яка його не заслужила.

Якщо я коли-небудь подумаю про те, щоб обтяжити тебе марним опікуванням, або наважусь чим-небудь віддалити від Бога, тоді не зважай ні на закони єства, ні на труди, які я понесла для твого виховання, ні на шанування, яке ти як син зобов'язаний виявляти матері, — біжи від мене, як від неприятельки твого спокою, як від ворога, що розставляє тобі небезпечні тенета.

Але якщо я роблю все від мене залежне, щоб дати тобі справжній спокій, то хоча б це повинно втримати тебе, коли інші вмовляння виявляться марними. Як не багато в тебе друзів, але повір мені, любий сину, жодний з них не дасть тобі більше свободи, ніж я. Та й нема серед них жодного, хто доклав би стільки старань для істинного щастя у твоєму житті».

Слова матері були настільки переконливими і зворушливими, що Іоанн ніяк не міг не послухатися. Як не вмовляв його Василь віддалитися від цього світу, Іоанн, бувши люблячим і ніжним сином, не погодився залишити свою матір.

Батькам і матерям потрібно взяти такі стосунки за приклад у їхніх зобов`язаннях стосовно дітей. Кожне слово Іоаннової матері Анфуси — прекрасний урок. А діти повинні вважайти за свій священний обов'язок утішати старість батьків. Жертвуйте власними бажаннями, задоволеннями, спокоєм в ім'я батьків.

Преподобний Сергій Радонезький, у миру Варфоломій, коли жив з батьками, дуже хотів піти в монастир і постригтися в ченці. Він почав просити своїх батьків, щоб вони його відпустили. «Почекай трохи, — говорили вони йому, — ми старі і бідні, нам нікому послужити, твої брати Стефан і Петро обзавелись сім'ями і турбуються про своїх жінок; потурбуйся ти про нас; ти добре робиш, що хочеш служити Богові, але твоя блага частка не відніметься від тебе; поховай нас, а тоді виконаєш твоє добре бажання». Благодатний син послухався. Через деякий час його батьки вступили в монастир і, поживши там трохи, відійшли до Бога. Варфоломій сорок днів молився при їхньому гробі, годував бідних, служив панахиди, а потім передав маєток меншому братові Петру й здійснив своє бажання, постригся в монахи і чесно ніс свій хрест. За труди перед Господом його проголосили російським святим.

Господь каже, що за пошану до батьків тобі добре буде і будеш ти довго жити на землі. Господь дає батькам велику силу над дітьми. Благословення батьківське зміцнює домівки дітей, а прокляття матері руйнує їх дощенту.

Апостол Давід також заповідає пошану до батьків: «Діти, слухайтесь своїх батьків у Господі, бо цього вимагає справедливість» (Єф.6:1).

І Господь обіцяє нагороду за виконання п'ятої заповіді не тільки на землі. Коли юнак запитав Христа: «Що мені робити, щоб унаслідувати життя вічне?», — Спаситель відповів йому: «Шануй батька й матір» (Мт.19:19).

Отже, любити і шанувати батьків не тільки не важко, а надзвичайно приємно. Непошана до батьків — це тяжкий гріх. Хто не любить і не шанує батьків, а зневажає та кривдить, той повстає на самого себе.

Якщо ти безсердечний, байдужий до своєї матері, батька, — такими будуть і твої діти. У моральних аспектах усе «повторюється спочатку». Недостатність сердечності в сто раз небезпечніша серцевої недостатності. Без людського співчуття бажання стають егоїстичними. Почуття любові випробовуються часом. Знай, що твоя молода дружина-красуня стане колись літньою людиною, а ти старим. Справжня любов — це вміння любити до кінця життя, навіть тоді, коли людина померла, — любити її в пам'яті своїй.

Тому в законі Мойсея за зневагу до батьків визначена страшна кара: «Хто злословить на батька й матір, хай буде покараний смертельно» (2М.21:19). Покарання Боже чекає на дітей за неповагу до батьків.

1. «Благословення батька укріпляє доми дітей; прокляття ж матері руйнує їхні оселі» (Сир.3:9).

Блаженнійший Августин розповідає про нещасний випадок, який стався в Кесарії Каппадокійській, де ціла сім'я постраждала від материнського прокляття.

«Одна мати, яка мала дев'ять дітей, будучи сильно сердита на старшого сина, почала проклинати всіх дітей за те, що вони її не захистили і не осудили свого старшого брата.

Сила прокляття матері така була велика, що коли старший син хотів ударити її, то відразу ж був розбитий паралічем. Протягом року всі діти також розділили його долю.

Через таку ганьбу вони роз'їхались у всі кінці Римської імперії, а матір замучила совість, і вона у відчаї повісилась».

2. Діти, які не поважають батьків і не мають їхнього благословення, не отримують і Божого благословення.

3. Діти, які не поважають своїх батьків, не мають захисту і милості Божих.

Одного разу до преподобного Парфенія, єпископа Лампсакійського, привели юнака, якого жорстоко мучив нечистий дух.

Парфеній, як людина праведна, молитвами з Божою поміччю завжди допомагав людям. Але глянувши на юнака, він показав своє незадоволення. Батьки юнака, припадаючи до ніг преподобного, просили, щоб він вилікував сина. На це

Парфеній відповів: «Ваш син недостойний того, щоб я його зцілив, бо йому даний дух-мучитель за те, що він майже батьковбивця». Батьки вжахнулися від слів преподобного. Тоді Парфеній запитав їх: «Син часто ображає вас?» — «Так», — відповів батько. «Ви у своїх молитвах просили Господа, — продовжував Парфеній, — покарати його». — «Згрішили ми перед Господом», — зітхнувши, з жалем відповідали батько й мати. Тоді Парфеній сказав: «Нехай же і він страждає так, як він заслужив це покарання». Але ніжно люблячі батьки, проливаючи сльози, умовляли єпископа, щоб той спас сина. Благання батьків дійшли до серця преподобного, який, помолившись, зцілив їхнього сина.

4. «У Юди, сина Якова, був син Ер, злий в очах Господніх, і Господь убив його» (1М.38:7).

5. У первосвященика Ізраїля Ілії було два сини, але, на жаль, вони були дуже злі, непокірні й не богобоязливі, і Господь покарав їх. Вони загинули на війні, про що було пророковано їхньому батькові Ілії.

6. Дорослі й сімейні люди, які не поважають своїх батьків, показують погані приклади своїм дітям. З часом у таких сім'ях діти перестають поважати їх. Колись учасники одного дикого племені вивозили в ліс або глибокий рів немічних старих і там залишали їх на розправу диким звірям. Син посадив свого батька в лубок (короб з лика), відвіз його в ліс і скинув у рів разом із лубком. Внук, який був із ними, узяв лубок і приніс додому. Тоді батько спитав сина: «Для чого ти взяв лубок із рову?». Малий відповів: «Коли ти, батьку, будеш старий, то я тебе на цій дощці завезу до рову». Задумався чоловік над словами сина і, пожалівши самого себе, забрав додому немічного батька («Церковный вестник», № 16, 1885 р.)

П'ята заповідь учить нас пошани не тільки до батьків, а й до всіх, хто так або інакше робить нам добро. Необхідно також виявляти пошану до церкви й духовних пасторів. Апостол каже: «Слухайте наставників ваших і коріться їм, бо вони піклуються про душі ваші» (Євр.13:17).

Іоанн Златоуст говорить, що духовних пасторів потрібно шанувати більше, ніж батьків. «Чи знаєте ви, — запитує Святий Іоанн Златоуст, — хто є священик?». І відповідає: «Ангел Господній». «Тому й шанувати пасторів, — говорить він, — треба більше, ніж батьків, бо вони слуги Христові на землі. Тож хто шанує їх, той шанує Христа».

Важливою є також пошана до Батьківщини та її влади. Як сказано: «Нехай кожна душа кориться вищій владі, отже немає влади не від Бога; влади, які існують, установлені Богом. Тому той, хто противиться владі, противиться постанові Божій, а ті, що противляться, — самі викликають на себе осуд» (Рим.13,1,2).

Американський педіатр Б. Спок говорить: «З появою дітей, з їх доглядом, з навчанням і вихованням, батьки змушені багато від чого відмовитись. Вони, природньо, мають право чекати від дітей подяки. Але ні словесної подяки за те, що їх народили, виростили і виховали, — цього було б душі мало. Батьки чекають від своїх дітей чуйності, любові та прагнення успадкувати їх життєві принципи і ідеали. Вони хочуть бачити ці риси в своїх дітях не з егоїстичних міркувань, а тому, що мріють, щоб їх діти виросли рівноправними і щасливими членами суспільства».

Пошана вчителів, шкільних наставників, старших за віком

Щоб стати гідним сином своєї Батьківщини, потрібно добре вчитися, постійно оволодівати знаннями. Твої дитинство, отроцтво, юність — це палац, осяяний світлом знань. Щоб палац не пустував, його треба заповнювати знаннями, які тобі дають учителі та наставники. Суспільство створило спеціальні заклади — школи, де дітей навчають і виховують.

У школах навчать не тільки читати, писати, а й мислити, пізнавати навколишній світ, досягнення науки й мистецтва. Школа — це духовна колиска народу. Чим більше народ піклується про свою колиску, тим блискучіше його майбутнє. У школі вже багатовікова культура твоєї Батьківщини і народу. Твій обов'язок — на все життя зберегти доброзичливе ставлення до школи як до святині, передати це ставлення своїм дітям і внукам.

У школі першим тебе зустріне вчитель. Поважай і шануй його. Учитель віддає свою енергію, розум і талант, своє життя в ім'я того, щоб ти став людиною із благородною душею, неспокійним серцем, ясним розумом, чистою совістю, золотими руками. «Учитель повинен бути досконалим, щоб його любили, — говорить Л.Толстой. — Якщо вчитель має тільки любов до справи, він буде добрим учителем. Якщо учитель відчуває тільки любов до учня, як батько, може, він буде кращим за того вчителя, який прочитав усі книжки, але не відчуває любові ні до справи ні до учнів. Якщо вчитель поєднує в собі любов до справи і до учнів, він — досконалий учитель».

Учні люблять доброго вчителя. Ось як пише про це український письменник Юрій Збанацький: «Мій учитель завжди дивився нам, своїм учням, в очі щирим, дружнім, як мені здається сьогодні, дитячим відвертим поглядом. У його погляді я ніскілечки не відчував зверхності, учитель у чомусь був рівним зі мною, малим, і цим самим «чимось» підносився в моїх очах до такого рівня, що перетворився для мене у недосяжний ідеал. Я потай у своїх думках мріяв бути таким же розумним, таким добрим, таким ласкавим до кожного, таким неквапливим і поважним, таким усміхненим, яким завжди був мій учитель.

Прокидаючись вранці, я вже посміхався наступному ранку в небі. Я забував інколи поснідати, — швидше, швидше до школи. В мене попереду найпрекрасніші години — зустріч з моїм учителем».

Про любов учнів до вчителя пише Д. Писарєв: «Учні любитимуть того вчителя, який буде вивчати характер виховання, буде зважувати ті обставини і умови його минулого життя, які могли мати вплив на склад його здібностей і життя, буде чистим і відвертим поводженням набувати його довіри, буде довідуватись про його насущні потреби і нарешті, відчувши твердий ґрунт, візьметься за діло так, як того вимагають обставини, як Бог на душу покладе, не чекаючи від теорії вирішення тих питань, які мають вирішуватись на місці за допомогою осяяння і творчого натхнення».

На сторінках «Учительської газети» О. Сурков у статті «За що приходить до вчителів пошана» пише: «Довіра і повага учнів приходить до вчителя тому, що він чесна людина, добрий, щирий старший друг, здатний привернути до себе колектив класу, зрозуміти і відчути особливості характеру кожного».

Учитель творить Людину. Ці мудрі і важливі слова можна сказати тільки про батька і матір. І якщо ти хочеш принести краплину радості вчителеві, будь його однодумцем. Учитель — творець твого щастя і радощів, не будь байдужим до нього.

Праця педагога — це насамперед напружена праця серця і творчість розуму. Його серце згорає в полум'ї любові до тебе. Зроби так, щоб серце твого вчителя не боліло через твої негідні вчинки.

Твій обов'язок — учитися на повну силу. Не закопуй своїх талантів, бо це є великим гріхом. Лінощі, недбальство, слабовілля, розбещеність у навчанні означають, що ти закладаєш корінь свого паразитичного існування в подальшому житті. Живи у світі думок. День без думки, без читання — марно прожитий день. Марнування часу — це марнування неоціненних багатств людського життя.

Бійся в юні роки порожнечі душі, легкості в думках, дешевих розваг. Джерело знань і духовного багатства ти знайдеш у книжках. Головною настільною книгою у тебе повинна бути Біблія. У Слові Божому ти будеш черпати мудрість і духовні сили. На прикладі життя Ісуса Христа знайдеш Його любовне ставлення до Свого Головного Вчителя, Господа Бога-отця.

Якщо важко дається навчання, то твори молитву до Господа, і Він допоможе тобі. Прикладом може служити повчання преподобного Сергія, ігумена Радонезького. Його почали привчати до грамоти із семи років. З ним разом навчались старший брат Степан і молодший Петро. Брати успішно навчались, а Варфоломієві, як називали в миру преподобного

Сергія, грамота не давалась. Як би він не старався, але не міг навчитися читати. Скорбив і плакав Варфоломій, і з усією щирістю просив у молитвах допомоги у Господа. Господь допоміг йому таким чином. Одного разу батько послав сина в ліс відшукати коней. Коли Варфоломій зайшов у ліс, то побачив монаха-старця, який молився під деревом. Почекавши, поки той закінчить молитися, він підійшов до нього. Старець запитав у хлопчика: «Що тобі потрібно, дитя моє!» — «Я учусь грамоти, — відповів Варфоломій, — але не маю успіху в навчанні; помолись за мене Богові, щоб я навчився читати». Старець сотворив молитву, дав хлопцеві частину проскури і сказав: «Це дається тобі в знак благодаті Божої і розуміння Святого Писання. Про грамоту не переживай. Від сьогоднішнього дня ти будеш вчитись краще своїх братів». Після душевної розмови хлопчик запросив старця додому. Почавши читати молитви з молитвослова, старець попросив Варфоломія продовжити їх читання. У ту ж мить у нього відкрився дар розуміння книжного, він почав читати правильно і розбірливо, а пізніше в навчанні перегнав братів своїх.

Наведемо приклад ушанування своїх наставників. Римський імператор Феодосій Великий знав, що до знатного роду і багатства потрібно ще мати й хорошу освіту. Тому він запросив для навчання свого сина — грамотного й вихованого мужа Арсенія. Хлопчик гордився тим, що він царський син, і на уроках примушував свого наставника стояти перед ним, а сам сидів. Коли батько-імператор це побачив, то сказав синові з докором: «Устань і поступися місцем наставникові; честь, достойність і багатство — виняткові речі, і ти їх не заслужив. Бог не сьогодні, так завтра може відняти все це у тебе, а вченість є власність цього мужа, і ти повинен його завжди поважати і шанувати. Встань, нехай учитель твій сяде».

Рід людський складається з поколінь. Повага і шанування до представників старших поколінь — закон нашого життя. Старших треба поважати, тому що вони мудріші, духовно багатші за тебе: «Старших шануй, як отця, а молодих — як братів», — учить Володимир Мономах.

Використовуй кожну хвилину спілкування зі старшими, щоб повсякчасно вчитися у них мудрості. Не будь самовпевненим. Не думай, що якщо ти молодий і сповнений сил, то все можеш. Є справи, посильні тільки для старості, адже в ній — мудрість багатьох поколінь. Воля і слово старших — закон для всіх нас.

Не ледарюй, коли старші працюють. Ганебно байдикувати чи розважатися, коли старші не можуть дозволити собі відпочинку.

Не смійся над старістю і старими людьми — це величезне блюзнірство, про старість треба говорити тільки з повагою, не підкреслюючи вік як для самої літньої людини, так і для оточення.

Не вступай у суперечки із шанованими і дорослими людьми, особливо із старими; не гідно людської мудрості й розсудливості постійно висловлювати сумнів щодо істинності того, що радять старші. Якщо у тебе є сумніви, подумай, а потім запитай у старшого ще раз, але так, щоб нікого не образити.

Не роби того, що засуджують старші, кожен свій учинок оцінюй із погляду старших.

Не збирайся в дорогу, не попросивши дозволу і поради у старших.

Не сідай до столу, не запросивши старшого. За столом відбувається цікаве духовне спілкування людей. Якщо ти запросив товариша розділити з тобою трапезу, то цим зробив йому велику приємність.

Не можна сидіти, коли стоїть доросла, особливо літня, людина, тим паче жінка.

Зі старшими вітайся першим, а на прощання побажай доброго здоров'я.

Велика честь для юнака, якщо він увічливо поводиться зі старшими і дуже втрачає він, якщо зневажливо про них говорить.

Однак, заповідаючи таку повагу до старших, п'ята заповідь ніяк не допускає того, щоб вони зловживали станом старшинства.

Святе Письмо каже пасторам: «Пасіть доручене вам стадо Боже не з примусу, а з доброї волі, не для поганої користі, а з доброго серця», начальникам; «Виявляйте справедливість до підлеглих, знаючи, що й над вами є Господь на небесах», батькам: «Не дратуйте дітей ваших, а виховуйте їх у науці та настановах Господніх» (Єф.6:14).

Може виникнути питання: чи треба коритися батькам або начальникам, якщо вони навертають нас від Бога, проти віри або на щось гріховне, недобре, протизаконне? Ні! Їм треба казати так, як казали апостоли начальникам іудейським, що не можна слухати людей більше, ніж Бога.

Що ж вимагає п'ята заповідь? Бог бажає, щоб батьки піклувалися про своїх дітей батьківською і материнською любов'ю, забезпечували харчуванням і захистом, навчали Слову Божому та скеровували дітей до щирого благочестя, показували їм добрий приклад щодо правдивої віри, праведного життя і добрих звичаїв. Мета виховання полягає в тому, щоб виховати дітей відповідальними та самостійними людьми, які б із вірою наслідували Слово Боже та шанували справедливі закони, постанови і добрі звичаї країни.

Батькам потрібно звернути увагу на духовно-моральне виховання дітей.

Духовно-моральне виховання дітей — це мудре обмеження. Діти повинні знати, розуміти три слова: «можна», «не можна» і

«треба». Велику помилку допускають батьки, як не вміють правильно їх чергувати.

До п'ятнадцяти—шістнадцяти років годують однією «стравою» — «можна». Дитині, а потім підліткові все дозволено. Їй нав`язують думку, що вона особлива. Потім, коли виявляється, що дитина «сіла батькам на шию, вони спішно міняють «страву» на «не можна»! Перед маленькою людиною відкривається зовсім новий, невіданий їй досі бік навколишнього світу; це забороняється, те не дозволяється. Вона почуває себе ображено. У неї складається неправильне уявлення про добро і зло, справедливість і несправедливість. Досі вона кожною клітиною свого тіла відчувала, що приносить батькам тільки радість, бо що б не робила, мати й батько її тільки хвалили. І раптом виявляється, що дитина приносить батькам не радощі, а горе і неприємності. Замість лагідного пустослів'я з'являються потиличники, а то й ремінь. У дитини виникає хворобливе самолюбство. Кожне нове різке слово батьків — це дрібна сіль на криваві рани її егоїзму Не допускайте, щоб у ваших дітей зародився егоїзм — він породить жорстокість. Нехай людина вміє жаліти себе лише стільки, скільки вона вміє бути доброю і жалісливою до ближнього. Ці повчання повинні пам'ятати батьки, а особливо 14–17-річні підлітки, юнаки і дівчата.

Батьки грішать, коли вони виховують моральних калік, які приносять горе і неприємності. Так буває при неправильному моральному вихованні дітей.

Наприкінці п'ятої заповіді є обіцянка «... і довго будеш жити на землі». Для того, щоб ми з більшою охотою намагалися виконувати цю заповідь, Бог цією обіцянкою бажає переконати нас у тому, як високо Він цінує пошану до батьків і яку велику земну благодать вона приносить».

Ми повинні боятись і любити Бога так, щоб не ганьбити та не гнівити наших батьків та інших старших, а шанувати їх служити їм і слухатися та наділяти любов'ю й повагою.

2.3.3. Виховання любові до Батьківщини, народу, до його звичаїв і обрядів

Педагог К. Ушинський вважав, що найважливішим у вихованні є формування моральних рис особистості, насамперед, таких, як: любов до своєї Вітчизни, свого народу, чуйне та тепле ставлення до оточення, скромність, працьовитість, прагнення до корисної діяльності на благо суспільства.

Безпосереднє ознайомлення з конкретними історичними подіями, прикладами мужності й героїзму — це життєдайне джерело, яке сприяє вихованню дітей на героїчних традиціях

нашого народу. Минуле, постаючи перед дітьми у реальній, конкретній обстановці, діє не тільки на їх свідомість, а й на почуття, сприяє формуванню моральних рис. Однією з таких рис є відповідальність людини.

Відповідальність – риса характеру, що полягає в усвідомленні й готовності прийняти власні вчинки та наслідки дій, діяти на благо себе й оточення. Відповідальність означає спроможність правильно зрозуміти потреби інших людей як свої особисті. Людина тоді поводиться відповідально з іншими, коли поважає в них особистість. Бути відповідальним означає вміти розумно керувати власною поведінкою, не даючи волі низьким пристрастям. Відповідальність людини – це дотримання нею певних обов'язків.

Кожна людина певною мірою відповідає й за долю свого народу. Почуття відповідальності означає небайдужість, особисту причетність до історіїї та культури України, до надзвичайної краси та різноманітності її природи й до екологічних катастроф, що руйнують її красу, до історичних перемог і поразок, радощів і невдач.

Відповідальність – юридичні і моральні норми, які визначають відповідальність людини перед іншими за свої дії та вчинки. Відповідальність людини перед суспільством характеризується свідомим дотриманням моральних принципів та правових норм.

Відповідальність як риса характеру формується в ході спільної діяльності як результат процесу перетворення соціальних цінностей, норм та правил в особистісні.

Бути відповідальним означає розуміти і виконувати обов'язки, що з'являються у різних сферах нашого життя. Коли ми дорослішаємо, їх стає все більше. Наприклад, у немовлят немає жодних обов'язків. Кілька обов'язків може бути в маленьких дітей, приміром, прибрати на місце іграшки. Коли діти йдуть до школи, вони повинні виконувати домашні завдання, допомагати з хатніми клопотами та вчитися дбати про себе.

Відповідальні люди відчують, що зобов'язані робити деякі речі. А безвідповідальні часто не закінчують те, що почали. У таких людей зазвичай є готові виправдання, наприклад: «У мене не було часу», або «Я забув». Насправді ж вони, скоріше за все, ліниві або відкладають роботу до останнього, коли вже немає достатнього часу, щоб якісно і ретельно все зробити.

Окрім того, кожен із нас несе відповідальність за те, якою людиною він є і що робить. Відповідальні люди не звинувачують інших у своїх проблемах і невдачах. Ми не можемо контролювати все, що відбувається навколо нас, але здатні контролювати те, що ми робимо. Відповідальні люди розуміють, що тільки вони несуть відповідальність за свої дії, і не шукають виправдань.

Батьки, ознайомте дітей з Біблійним прикладом про царя Соломона.

У Бібіліїї є історія про чоловіка, який дуже хотів бути відповідальним. Його звали Соломоном, і внього була надзвичайно важлива робота – він був третім царем над ізраїльтянами, народом Божим. Соломон отримав владу після того, як помер його батько Давид. Він був великим царем, і Соломон також хотів бути добрим правителем для ізраїльського народу. На початку правління Бог зробив йому цікаву пропозицію. Ось як про це написано в Біблії:

У Гів'оні з'явився Господь до Соломона в нічному сні. І Бог сказав: «Проси, що Я маю дати тобі!» А Соломон відказав: «Ти зробив був велику милість із рабом Своїм Давидом, батьком моїм, як він ходив перед лицем Твоїм правдою та праведністю, та простотою серця з Тобою. І зберіг Ти йому ту велику милість, і дав йому сина, що сидить на його троні, як є й цього дня.

А тепер, Господи, Боже, Ти вчинив Свого раба царем замість батька мого Давида, а я недоросток, не знаю виходу та входу. А раб Твій серед народу Твого, якого Ти вибрав, - він народ численний, що його не можна ані злічити, ані зрахувати через многоту. Дай же Своєму рабові серце розумне, щоб судити народ Твій, щоб розрізняти добре від злого, бо хто потрапить керувати цим великим народом Твоїм».

І була та річ приємна в Господніх очах, що Соломон попросив оцю річ. І сказав Бог до нього: «За те, що попросив ти цю річ, а не просив для себе днів довгих та багатства, і не просив душ ворогів своїх, а просив собі розуму, щоб уміти судити, то ось зроблю Я за словом твоїм, - ось Я даю тобі серце мудре та розумне, так що такого, як ти, не було перед тобою й не встане такий, як ти, по тобі. А також те, чого не просив ти, Я даю тобі: і багатство, і славу таку, що такого, як ти, не було перед тобою й не буде нікого серед царів усе життя твоє. А якщо ти ходитимеш Моїми дорогами, щоб дотримувати постанови Мої та заповіді Мої, як ходив був батько твій Давид, то продовжу дні Твої!» (Цар.3:5-14)

Коли Соломон попросив у Бога мудрості, щоб краще управляти Божим народом, цим самим він показав, що дуже серйозно ставиться до свого завдання. Понад усе він хотів бути відповідальни.

Одним з головних завдань батьків є виховання у дітей почуття громадянського обов'язку.

Громадянський обов'язок людини – відданість своєму народові, своїй Батьківщині, усвідомлення відповідальності перед Богом за долю народу. Людина, яка належить до населення певної держави, користується її правами та виконує обов'язки, встановлені законами цієї держави, підпорядковує свої інтереси громадським, називається громадянином цієї

держави. Почуття обов'язку – це голос совісті, це глибоко особисте ставлення людини до свого суспільства, народу.

Одними з головних ознак громадянського обов'язку є мовні обов'язки людини. Кожний, хто вважає себе свідомим представником свого народу, мусить пильно навчатися своєї соборної літературної мови. Кожний громадянин мусить добре пам'ятати, що наймиліша мова в цілому світі – то мова рідна. Кожний свідомий представник нації мусить добре знати й виконувати рідномовні обов'язки свого народу.

Усі ми є членами різних груп людей – великих і малих. Кожен із нас є членом своєї сім'ї, членом шкільного колективу. Можливо, ти є членом спортивої команди, якогось клубу чи організації. У ширшому розумінні кожен із нас є мешканцем певного міста чи села, громадянином нашої держави.

Громадянином і патріотом може стати тільки людина з чуйним і мужнім серцем. Патріотизм – це сплав почуття й думки, осягнення святині – Батьківщини – не тільки розумом, а передусім серцем. І починається це осягнення з того, що в навколишньому світі хтось стає для людини незмірно дорогим, комусь вона готова віддати всі сили своєї душі. Патріотизм починається з любові до людини. Початок патріотичного бачення і відчування світу, почуття Батьківщини – в любові до найдорожчої на землі людини – до рідної матері.

Громадянське змужніння приносить думку про те, що я щось зробив для людей, щось дав їм. Це найважливіше джерело морального багатства юності. Осягнути Батьківщину розумом і серцем може лише той, хто в 12-13-річному віці вже придбав своє моральне багатство. По крихітці, по зернинці нагромаджуйте моральне багатство юності, нагромаджуйте з дитинства, з отроцтва. У 12-13-річному віці людина повинна, озирнутися назад, побачити те, що вона зробила для людей, і пережити гордість: ось це моя праця! Оця гордість і є духовним зарядом, основою ідейного однодумства. (*Василь Сухомлинський)*

Ознайомте дітей з громадянською позицією ізраїльтян при будівництві скинії заповіту.

Прочитайте історію про те, як обраний Богом народ, ізраїльтяни, проявили свою громадянську позицію, коли виникла потреба збудувати особливе місце поклоніння – скинію заповіту.

А Господь промовляв до Мойсея, говорячи: Промовляй до Ізраїлевих синів, і нехай вони візьмуть для Мене приношення. Від кожного мужа, що дасть добровільно його серце, візьмете приношення для Мене. (2М.25:1,2)

І нехай збудують Мені святиню, і перебуватиму серед них. (2М.25:8)

І приходили кожен чоловік, кого вело серце його, і кожен, кого дух його чинив щедрим, і приносили приношення

Господеві для роботи скинії заповіту, і на кожну працю його, і на священні шати. І приходили ті чоловіки з жінками, кожен щедросердий, і приносили гачка, і носову сережку, і персня, і сережку, всякі золоті речі, та все, що людина приносила, як золото приношення для Господа. І кожна людина принесла, що хто мав: блакить, і пурпур, і червень, і вісон, і вовна козина, і баранячі начервоно пофарбовані шкурки, і шкурки тахашеві. Кожен, хто жертвував срібне та мідяне підношення, приносив Господнє приношення, і кожен, хто мав, приносив акаційне дерево, на всяке зайняття коло тієї роботи. І кожна мудросердна жінка пряла руками своїми, і приносила пряжу: блакить, і пурпур, і червень, і вісон. І всі жінки, кого вело їхнє серце, пряли козину вовну (2М.35:21-26).

Кожен чоловік та жінка, кого їхнє серце схиляло приносити для кожної праці, яку Господь наказав робити рукою Мойсея, - Ізраїлеві сини приносили добровільний дар для Господа.

І сказав Мойсей до Ізраїлевих синів: Дивіться, Господь назвав на ім'я Бецал'їла, сина Урієвого, сина Хура, Юдиного роду. І наповнив його Духом Божим, мудрістю, розумуванням, і знанням, і здібністю до всякої роботи на осмислення мистецьке, на роботу в золоті, і в сріблі, і в міді, і в обробленні каменя, щоб всаджувати, і в обробленні дерева, щоб робити в усякій мистецькій роботі. І вклав в його серце, щоб навчав, він і Оголіяв, син Ахісамаха, Данового племені.

Він наповнив їх мудрістю серця, щоб робили вони всяку роботу обрібника, і митця, і гаптівника в блакиті, і в пурпурі, і в червені, і в вісоні, і ткача, що роблять усяку роботу й задумують мистецькі речі (2М.35:29-35).

І покликав Мойсей Бецал'їла та Оголіява, та кожного мудросердого чоловіка, кому Господь подав мудрість у серце, кожного, кого вело серце зблизитися до тієї праці, щоб зробити її. І взяли вони від Мойсея все приношення, що позносили Ізраїлеві сини для праці служби святині, щоб зробити її. А вони ще приносили до нього щоранку добровільного дара. І прибули всі мудреці, що роблять усю роботу святині, щоб зробити її. А вони ще приносили до нього щоранку добровільного дара. І прибули всі мудреці, що роблять усю роботу святині, кожен із праці своєї, яку вони роблять, і сказали до Мойсея, говорячи: Народ приносить більше, ніж потрібно було для праці, яку Господь звелів був зробити.

І Мойсей наказав проголосити в таборі, говорячи: Ні чоловік, ні жінка нехай не роблять уже нічого на приношення для святині. І був стриманий народ від приносів. А наготовленого було досить для кожної праці, щоб зробити її, і ще зоставалось (2М.36:2-7).

Ці люди справді хотіли допомогти збудувати скинію. Вони вільно жертвували власне багатство для спільної справи. Вони

давали так багато всього, що Мойсею довелося оголосити, що принесеного більше ніж достатньо.

Пам'ятайте діти, що людина смертна фізично, але разом з тим і безсмертна духовно: безсмертя на землі залежить від того, що вона створила для людей. Подумай, бо що створиш на землі для людей з любов'ю, те ляже на сторінки доброї твоєї книги життя. І перед судом Господа твоя книга життя буде прочитана. Дбай же про те, щоб у ній було записано багато добрих справ. Тільки той може стати достойним у Господа, хто, дивлячись уперед, знає, що йому треба зробити за своє життя. Твою відданість Господу мусиш підтверджувати добрими ділами.

Завжди пам'ятайте, що ви діти народу. В вас, як сонячне світло в краплі води, відбивається його багатовікова історія, його велич і слава, його любов і надія, його нерозривна єдність із тими дорогими нашому серцю куточками, де колись ви ступали босими ногами. Це вічне, незнищенне, незгасне. Ви повинні знати історію свого народу; у вашу душу мають увійти кращі народні надбання і традиції, ставши для вас святим законом. Ми маємо Батьківщину, до якої ви зобов'язані ставитися належним чином, шануючи і визнаючи її закони.

Торкнувшись рідної землі, ви відчуєте, як вона стогне і плаче за своїми героями, які загинули в боротьбі за її незалежність. Наша Батьківщина живе і житиме вічно, адже мільйони героїв полягли в ім'я її честі й гідності. Будьте духовно готовими до того, щоб у будь-яку тяжку годину ви змогли стати на захист своєї рідної землі.

Ваша Батьківщина — це ваш рідний дім. А в рідному домі не завжди все гаразд. Є в ньому свої радість і горе. Про них і треба менше говорити, а намагатись зробити щось конкретне, щоб перемогти негаразди добром і справедливістю. Умійте не тільки дивитися, але й бачити. Формуйте свій правдивий погляд на світ, а це можливо лише тоді, коли в житті ви створюєте щось дороге для людей і для себе.

Без горіння серця найправильніші істини залишаться для вас мертвими буквами. Їх можна скласти в слова й прочитати, але вони не запалають.

Юнаки і дівчата, ви повинні знати історію свого народу; у ваші душі мають увійти кращі народні традиції, стати для вас святим законом. Знайте: немає для людини страшнішої кари, ніж материнське прокляття. Якщо мати відрікається від сина, значить, людина вилучається з народної сім'ї. Осягніть думкою і серцем страшну правду: ця тяжка кара існує й існуватиме, поки є святі слова — народ, мати, батько, діти. Ми розповідаємо вам про це для того, щоб утвердити в кожному з вас чесність і мужність розуму. Про свою Батьківщину, про священний обов'язок перед нею, про відповідальність перед

матір'ю, батьком, сім'єю, родом треба думати тільки чесно і мужньо. Думка про святиню повинна бути чистою, як правда.

Юнаки і дівчата, майте мужність зрозуміти, осягнути розумом і серцем, що є злочини, за які ніколи не прощають; є самотність, яка ні в кого не викликає ні жалю, ні співчуття; є горе, яке викликає не співпереживання, а презирство. Чесна людина ніколи не подасть руки тому, хто зрадив Батьківщину.

Знайте, юнаки і дівчата, що людина, яка зрадила Батьківщину, не може сподіватися на пощаду. Тому, хто відбув покарання, закон надає права: живи, працюй, спілкуйся з людьми. Однак серце людське знає, що можна зважити на терезах правосуддя і що неможливо ні зважити, ні зміряти. Народ карає по-своєму. Він бачить, що залишається в темряві чорної душі, від нього ніщо не сховається.

Пам'ятайте, що для людини бездушної, безсердечної у її взаєминах з іншими людьми немає нічого святого й високого.

Любов до Вітчизни і любов до людей — це два швидких потоки, які, зливаючись, утворюють могутню річку патріотизму. Не забувайте, юні громадяни, що в житті вашому настане момент, коли доведеться виявити мужність, стійкість, готовність до такого напруження всіх фізичних і духовних сил, коли, з одного боку — радість, втіхи, блага, а з іншого, — злигодні, самопожертва, навіть смерть в ім'я життя і щастя людей. Готуй себе до того, щоб у потрібний момент піднятися на вершину доблесті — і перемогти.

Виховання патріотизму починається в сім`ї. Тут особлива роль відводиться матері. Матері виховуючи дітей у релігійно-патріотичному дусі, виконуйте своє призначення і тільки цим створюйте собі славу, яку ніколи не знищить ніяка заздрість і яка завжди буде мати значення на суді Божому і людському, на суді совісті і потомства. На цьому суді нас не запитають, як часто ми подорожували, як красиво вміли одягатися і тримати себе в суспільстві, як себе показували на ниві забав і штучних розваг. Усе це, звичайно, зникне разом з тим днем, для якого ми приносили суєтні жертви. Нас будуть судити за тими плодами, які ми заповідали майбутньому своїм дітям і вихованцям. І якщо в цих плодах буде гіркота і гниль, на нашу голову впадуть виною навіть ті прекрасні успіхи, через які ми готові забувати головне.

Син безумний, — говорить премудрий , — безчестя матері.

Велику роботу з організації виховання в учнів любові до Батьківщини, до свого народу, до його звичаїв і обрядів проводять музеї, кімнати й куточки, створені в школах України. Учні розшукують матеріали про улюблених героїв; збирають реліквії, пов'язані з їхнім життям, виготовляють макети будинків, де вони народились і шкіл, де навчалися; присвячуюють їм вірші, статті, малюнки; збирають предмети

народного побуту, народні пісні, предмети старовинного одягу, записують обряди і таке інше.

З давніх часів формування гармонійно розвиненої людини вважалося невід'ємним обов'язком старших поколінь. Таке ставлення служило служило своєрідним захисним механізмом проти знищення роду чи народності, а духовні знання, які при цьому використовувалися, для кращого збереження були своєрідно зашифровані та покладені в основу народних релігійних обрядів звичаїв, традицій. «Носії знання — стародавні мудреці, які досягли досконалості, ставали центрами тяжіння для числених послідовників і учнів. Так виникали вчення та філософські школи на Сході і Заході, на Півночі і Півдні, в Африці й Азії, в Америці і в Європі. І всі ці вчення закликали до одних і тих самих загальнолюдських цінностей. Проте мова, асоціативне мислення та «шляхи досягнення» в кожному вченні ставали унікальними в силу відмінностей культурних традицій у різних народів.

В усіх народів є люди, які жадають чуда, не бажаючи обтяжувати себе важкою працею самовдосконалення, яка і була колись початковою метою вчення. На жаль, це об'єктивний закон. І стародавні знали про цю небезпеку. Через це в кожному вченні духовного вдосконалення завжди існувала езотерична, таємна структура знань, призначена охороняти від викривлення основи вчення». Народні обряди, традиції у міру можливості зберігали крупинки духовних знань. Поступово зміст і головне призначення народних традицій ставали з часом все менш зрозумілими, перетворюючись у забобони, проте форма, послідовність виконання обрядів передавалися із покоління в покоління і дійшли до сьогодення.

Чому сучасна молодь, особливо підлітки, так неохоче беруть участь у народних обрядах? Можливо, тому, що допитливий розум сучасної молоді потребує пояснення незрозумілих, але традиційно започаткованих дій. Якщо ж продовжувати механічне повторювання і нав'язування молоді народних звичаїв, уникаючи їх всебічного аналізу з метою виявлення істинного змісту духовної мудрості, то результатом такого впливу стане недоброзичливе ставлення молоді до цієї теми.

У перші ж дні після народження дитини мати, за звичаєм, співала над колискою традиційні пісні, а пізніше — навчала маленьку дитину прислів'їв, віршів, народних казок. Кожна стародавня пісня, окрім основної теми, містить у собі певний емоційний настрій, ставлення до цієї теми, яке виражається через інтонації голосу, зміну ритму, окремих наголосів. Інакше кажучи, пісню можна розглядати своєрідним камертоном, за допомогою якого дитина формує емоційне ставлення до інформаційного змісту твору. На базі перших отриманих моделей вона надалі створює і розвиває основні напрацювання своєї емоційної сфери. Отже, позитивну змістовність перших

пісень, повноту їх емоційного діапазону можна розглядати як фундамент майбутньої емоційної культури людини. Пізніше участь у хоровому співі (для багатьох дітей у церковному хорі) допомагала проявляти високі почуття, навчала дітей свідомо керувати власним емоційним станом. Значну, роль при цьому, відігравали обрядові пісні, весільні пісні, колядки, веснянки, які давали змогу «відпрацьовувати» найрізноманітніші емоційні почуття».

Українська народна пісня завжди мала і має великий уплив на формування позитивних рис особистості.

У пісні музика об'єднується зі словом, і якщо слово, насамперед, діє на свідомість людини, викликає у неї думки й уявлення, то музика найперше діє на почуття, і вплив її доходить до глибини підсвідомого. Коли ж музика й слово об'єднуються в пісні, то вони охоплюють своїм упливом всю істоту людини. Тому-то людина в пісні передає свої радощі й горе, з піснею вона працює, у пісні виявляє свої релігійні почуття, з піснею іде в бій, під звуки пісні її хоронять.

Особливо великий уплив на душу людини має народна пісня. Вона зв'язує людину з поколіннями сучасними й минулими. У народних піснях українець чує голоси своїх предків, що колись радісно зустрічали весну або звеличували народження Христа, чує голоси козаків, що йшли на бій з ворогами.

Народна пісня надихала письменників і поетів на творчість. З теплотою і піднесеністю, з прозорливістю митця поет П.Грабовський писав про українську пісенність: «Що за милозвучність та краса, не кажучи вже про класичну простоту та безпосередність надхнення! Се — джерело, з якого на здоров'я довго ще будуть пити нащадки... Влучність вислову надзвичайна, а стислість просто не передатна!».

Особливу увагу звертає на себе підкреслення двох рис української народньої пісні. Перша — це природність її. Друга — це піднесений характер музики, що дає авторові характеристики підстави порівнювати українську пісню з молитвою.

Релігійним духом пройняті, перш за все, обрядові пісні — колядки, щедрівки, весільні пісні. Але й інші пісні часто відбивають релігійні настрої та світогляд українця.

Особливо характерні з цього погляду історичні думи та псалми. Як відомо, історичні думи були створені в один із найбільш драматичних періодів історії українського народу. У них релігійне почуття й надія на Бога підносяться до рівня полум'яного пафосу («Дума про бурю на Чорному морі», «Про Марусю Богуславку», «Невольничі плачі» і т. ін.).

Українська народня пісня визнає за найважливішу рису людини міцну віру в Бога. Як же уявляє Бога наш народ? Бог є Абсолютним Духом. А що людина мислить: відносно вона не

може пізнати Бога адекватно. Тому уявлення народу про Нього, будучи відносним, у той же час відображає народну психологію. В уявленні нашого народу Бог є Творцем світу та Промислителем його, причому не тільки акт Божого промислу, а й Божої творчості ніколи не припиняється.

Бог не є абстрактною Істотою, Він близько стоїть до людини. Тому так часто в обрядових та інших піснях про Бога вживається епітет «милий». Наприклад, приспів колядки «Славен єси, наш милий Боже, На небесі».

Народження Христа в колядках оспівується, як світова подія, коли «чоловік перед Богом пеленами оповився». Це — вияв найвищої любові Бога до людини.

З побожною любов'ю висвітлюється в колядках народження Христа.

Перед тим дитятком
Пастушки з ягнятком
На колінцях припадають,
Христа-Бога прославляють.

Бог, як Отець Небесний, піклується про людей. Він допомагає побожному пану-хазяїну в його господарстві, дарує йому довголіття та душевний спокій. (Побожному господареві)

Тому-то в усіх важливих справах українець звертається до Бога. Бідна вдова, засіявши та заволочивши пшеницю, просить Бога:

Ой уроди, Боже, та пшениченьку яру
На вдовиних діток та на вдовину славу.

І милостивий Бог приймає вдовину молитву:

І ще й удівонька та й додому не дійшла,
А вже кажуть люди, що пшениченька зійшла.

Звідси здоровий оптимізм українця. Бог є найвищою Правдою, і тому правда переможе як в особистому, так і в громадському житті. Несправедливо знеславлена людина заявляє:

Моя неслава, людська поговірка,
Марно в світі пропаде.

Крім глибокої релігійності, українця характеризує щирий патріотизм. У душі його органічно поєднані глибока віра в Бога й любов до «народу християнського». Для нього Бог і Батьківщина — найвищі блага. Український лицар живе для Батьківщини: він завжди готовий віддати за неї своє життя. Найдорожче для нього — лицарська честь і слава.

Як злетілися орли

Чайки рятувати,
Слави здобувати... —

— співається у бойовій козацькій пісні. В іншій пісні козаки бажають: «Нехай піде наша слава // Поміж лицарями».

Любов до Батьківщини, пов'язана з глибокою релігійністю, залишається найважливішою рисою ідеальної людини й у поглядах сучасних українців. Палкою любов'ю до України, рішучістю битись за неї до останньої краплі крові пройняті й сучасні стрілецькі пісні. Складались вони в обставинах запеклих боїв. Автори їх здебільше невідомі, як невідомі й автори старих народніх пісень. Подібно до старих козацьких дум та історичних пісень сучасні стрілецькі пісні закликають народ боронити рідний край:

Хто живий, вставай, боронити край.
Укритий огнем і мерцями.
Не буде тобі сумно в боротьбі
Між січовими стрільцями (...).

У боротьбі з лютим катом беруть участь не лише козаки, а й героїні-дівчата.

Хто там іде та вперед веде?
Диво: це наші дівчата.
Личко, як мак, кругом козак,
Душа стрілецька, завзята.

У боротьбі за рідний край виявляється, чого варта людина. Як співається у пісні на слова Б. Грінченка:

Приходить час, приходить час.
Нехай же кожний скаже з вас,
Чи він народу вірний син,
Чи тільки раб поганий він? (...)

Боротьба за рідний край — кривава й тяжка: вона вимагає багато жертв і страждань. У стрілецьких піснях співається про поодинокі та спільні могили січових стрільців, що склали свої голови за Україну. Борці за Україну знають, що ідея волі Батьківщини не умре (...). Знають вони й те, що український народ не забуде своїх героїв (...).

Народня пісня є одним з наймогутніших чинників у вихованні національної свідомости нашого народу. Український народ цілі століття жив у неволі чужинців-окупантів, а все ж таки не втратив своєї національності: своєї мови, звичаїв, світогляду. Мало того, він зберіг і свідомість своєї національної гідності. У цьому велику роль відігравала й відіграє українська народна пісня, краса якої та багатий зміст

значно перевищують красу та зміст народної пісні гнобителів. І це дає підстави вірити у свої національні сили й у своє майбутнє.

«Щасливі ви, — говорив великий Лев Толстой молодому студентові-українцеві, — що народилися серед народу з такою багатою душею, народу, що вміє так відчувати свої радощі й чудово виливати свої думки і свої мрії, свої почуття заповітні. Хто має таку пісню, тому нема чого боятися за своє майбутнє. Його час не за горами. Вірите чи ні, що жодного народу простих пісень я не люблю так, як вашого. Під їхню музику я душевно спочиваю. Стільки в них краси й ґрації, дужого, молодого почуття й сили» (Толстой Л. Педагогические сочинения. – М.: Изд-во АПНРСФСР. 1953. – С.114).

У сім'ї має широко використовуватися вироблена тисячоліттями мудрість народної педагогіки, яка виражена в усній народній творчості, в споконвічних загальнолюдських моральних засадах і нормах. Народна педагогіка протягом багатьох століть викарбовувала й вдало використовувала у вихованні підростаючої молоді широкий діапазон практичних і словесних методів і прийомів, які найповніше враховують уплив національного характеру. За умови осучаснення, постійного збагачення вони, вважаємо, з успіхом можуть бути використані батьками, в процесі сімейного виховання молоді.

Духовно-національна система виховання дітей в сім'ї повинна ґрунтуватися на засадах релігійного виховання, народної педагогіки, принципах наукової педагогіки, що ввібрала в себе кращі надбання духовно-національної виховної мудрості. Вона включає ідейне багатство народу, його морально-естетичні та етнічні цінності, трансформовані в засобах народної педагогіки, що використовує християнську спадщину, а також постійну і систематичну виховну діяльність родини, сім'ї, навчально-виховних закладів.

Такому сімейному вихованню, сприяють такі засоби: рідна мова; родовід; рідна історія; краєзнавство; природа рідного краю; національна міфологія; фольклор; національне мистецтво; народний календар; національна символіка; народні прикмети, вірування; релігійні виховні традиції; родинно-побутова культура; національні традиції, звичаї і обряди; національна творчість.

Звичайно наші сім'ї не володіють цими всіма засобами. Батькам потрібно займатися самоосвітою про свій народ, особливості його національного характеру, психології, а також знань про свій родовід, спосіб життя і виховання у сім'ях, про рідний край і все, пов'язане з ним. Засвоєння дітьми системи знань про рідну мову, літературу, етнографію, історію, психологію, демографію народу запобігатиме історичному безпам'ятству, бездуховності, сприятиме прилученню до світової культури.

Крім Господа і батьків, є святині, які не можна ні з чим порівняти, зіставити. Це — Батьківщина і синівська вірність, відданість рідній землі, де ти осмислив себе: тому народові, який вигодував і зростив тебе. Що є в тобі найкращого — це від народу.

Не забувай того місця, де ти народився, вперше вдихнув повітря, розплющив очі і побачив світ, вимовив перше слово, зробив перший крок; де, доторкнувшись до рідної землі, пережив перші радість і горе. Для нас Батьківщина починається з цього куточка, який назавжди входить у життя кожного з нас як щось єдине і незмінне, як ласкавий дотик матері, як рідне слово. Цей куточок залишається назавжди в нашій душі, він хвилює нас як перше животворне джерело нашого початку. Ніколи не забувай своє гніздо, з якого ти вилетів, як пташеня.

Люби свою рідну землю. Доторкнися до неї і ти почуєш, як вона стогне. В її стогоні почуєш голоси наших предків, які її захищали від порогів, щоб тобі зараз було вільно жити й творити. Не шкодуй себе, працюй у поті лиця для того, щоб залишити добрий слід після себе.

Пам'ятай, що кожен із вас пише книгу свого життя, куди записуються всі добрі і погані справи на цій землі. Пам'ятай, що любов до своєї рідної Батьківщини, до свого народу буде оцінюватись Господом після любові до Нього і до батьків. Тільки в любові до Господа, до ближнього, рідної землі й народу ти можеш бути щасливим.

Розвиваючи духовне багатство наших дітей, формуючи їх характер, не обійдемося без виховних цінностей української культури. Щастя українських дітей пов'язане з українством. Саме поняття слова «культура» вказує на цю шляхетну функцію культури, бо ж «досконалення світу довкола нас і світу в нас самих, творення і плекання цінностей духовного і матеріального характеру» — це й є ідеали виховання. Кожна людина задовольняє свої духовні потреби, черпаючи з національної культури, людина може творити духовні цінності тільки на основі культури свого народу. Тому явище асиміляції, по своїй суті, є негативним чинником у вихованні, бо ж вона завжди означає надщерблення індивідуальності переходом з однієї нації до іншої, резиґнацію із зберігання і творення культурних надбань своїх предків. До того асимільована людина завжди буде виявляти тенденцію до духового збідніння, до надщерблення характеру. Не хочеться зізнаватись що до національного походження — це почуття меншевартості, це брак пошани до предків, це психічна недуга, внаслідок якої людина не може втекти сама від себе, робить усе, щоб стати подібною до когось іншого, щоб зникнути з лиця землі. Заперечення свого походження, перехід до іншої національної культури є також наслідком браку знання власної

культури, або чужої, або обидвох, браком відповідної освіти, культурної обмеженості, наслідком надщерблення особистості людини. Пошана і створення культурних надбань свого народу — це боротьба зі смертю, це шляхетне прагнення підкреслювати особливі цінності свого народу, це потреба зберігати цінності духу свого народу в загальнолюдській культурі. Українська культура — одна з найдавніших в Європі, вона оригінальна і самобутня. Зникнення її було б злочином. Світогляд українців — своєрідний, він не тільки доповнює загальнолюдську культуру, а й удосконалює її.

Творець культури, а ним є кожна людина, що має духовні потреби, вносить суб'єктивні елементи у світову скарбницю. Усвідомлення цього приносить їй психічне задоволення, створює дух спільноти, оберігає від почуття самотності, народжує почуття гордості, а все разом робить людину життєрадісною, позитивно налаштованою до людей, світу і життя, тобто робить її щасливою. Людина, що прагне допомогти своєму народові, пов'язана з народом духовно, отже, вона й сама духовно багата. Любити свій народ — означає розуміти його потреби, цінити його духовність, жити так, щоб частинкою себе сприяти зміцненню народного духу. Не існує культурної людини, яка б не хотіла бачити успіхів свого народу на шляху до своєї мети. І чим сильніше розвинені в людині національні почуття, тим легше їй розуміти загальнолюдські етичні почуття, що ведуть людство до духовного вдосконалення. Тому всі народи у світі змагаються у тому, щоб дати у загальнолюдську скарбницю якнайбільше. Служіння загальнолюдському можливе тільки через національне, так як любов до Бога не можна виявити краще, як любов'ю до ближніх.

Національні й духовні багатства народу віддзеркалюються в літературі, у легендах і переказах, у народних піснях, прислів'ях, приказках, у життєписах наших славних письменників. Шевченко, Франко, Леся Українка дали у своїх творах сильне відчуття неволі рідного народу, яке спонукало їх творити. Їх творчість — це наче вістря меча серед бою, вона будить національно сплячих, ґартує знесилених. Їхнім шляхом ідуть все нові й нові будителі національного духу. Чи ж не та сама любов до Батьківщини ось у цьому «наймолодшому», написаному у наш час, освітченні М. Вінграновського: «Тебе люблю я всесвітом і людством, і соняхом у золотому сні, і сивиною вченого-мислителя, і на стерні польовим горошком. Ні, Батьківщино! Не лише стражданням чи радістю я звернений до тебе!». Українська культура — це гаряче глибинне джерело, що з нього можна черпати жар любові, жар життя. Зробимо доступним його для нашої молоді. І вона повторюватиме з переконанням і з захопленням слова Є. Гуцала:

«О, рідна мово! Скільки в тобі віри мого народу в досвітки щасливі, в життя прекрасне. Яке це щастя припасти пелюстками спраглих уст до мови рідної — й багатшати душею».

Нас тривожить явище втрати української мови у родинному, товариському, а той громадському житті щораз то більшої кількості українців. Статистичні дані з перепису населення України показують, що значна кількість населення України українську мову не вважають рідною.

Але не слід уважати ці обчислення наскрізь правдивими. Бо збереження української мови залежатиме також від протидії української громадськості, від допомоги влади, навчальних закладів, національного обличчя нашої церкви, науки, культури та інших чинників.

Очевидно, що вирішальними в цій справі будуть батьки. Від повного та правильного усвідомлення батьків про значення і ролі мови у боротьбі з асиміляцією, їх активної участі у цій боротьбі – залежатиме наш успіх чи програш. Щоб допомогти батькам зорієнтуватись у складній проблематиці, пов'язаній з мовою, розглянемо кілька проблем мови.

Серед елементів духовної культури народу мова є найосновнішим з них. Вона є засобом до пізнання релігійних обрядів, літератури, театру, преси, книжки, з тих ділянок культури, які є вирішальними у формуванні національності.

Мова – це справа національного престижу. Уявлення про велич народу, його культуру, його розвоєві тенденції у великій мірі дає мова. Чим мова народу популярніша в світі, тим значення цього народу більше серед народів світу. Українська мова належить до мов-велетнів, тобто займає чотирнадцяте місце серед світових мов. Дійсні патріоти своєї нації прямують до того, щоб рідна мова розвивалась, а не навпаки. Бо знецінювання своєї мови – це національна байдужість.

Без знання мови важко полюбити і свою Батьківщину

Що значить любити свою Батьківщину? Це значить розуміти її потреби, кожночасно на їх реагувати, бажати пізнати її минуле, дорожити сучасним і майбутнім.

Без знання мови свого народу не набудемо і тих духовних сил, які оформлюють нас національно, надають нам національного обличчя. Навіть якби склалося так, що вся українська література була б перекладена, тобто, коли б можна було творчість України пізнати чужою мовою, навіть за таких умов сприйняти вповні українську духовну спадщину неможливо. Бо рідна мова – це душа народу. В ній він тисячеліттями складає свою філософію, думки, вона дзеркало життя народу. Мова передає все те, що покоління придбали продовж історії. Ніяка чужа мова не виразить ні української

народної пісні, ні народних приказок та інших видів творчості. Бо мова наша має свою складову: граматику, словника, психологію, свої прекрасні фонетичні якості, свого духа.

Вона є рідною мовою українців, яка з'єднує покоління довгими століттями. А рідною мовою для людини є завжди та мова, якою їй найзручніше висловитись, яку вона вживає в розмові з найближчими людьми. Це інтимна мова, якою передаються найтаємніші думки і почуття. Мова ця пов'язується з образом матері, тому вона зветься ще материнською. З материнською мовою пов'язується цілий психологічний комплекс. Знецінюванняцієї мови – це перший крок у відході від свого народу. Рідної мови не може людина покинути без окалічення своєї душі.

Трапляються такі випадки, що люди мають чітко скресталізовані національні почуття, але не знають української мови. Чи можна бути патріотом, не знаючи своєї рідної мови? Очевидно, бувають виняткові люди, виняткові обставини створюють такі випадки, коли поруч з незнанням мови свого народу існує глибокий патріотизм. Але це буває тоді, коли людина не мала змоги вивчити мову з винятково складних причин. Все ж при першій можливості справжній патріот її вчить, бо саме з того випливають вияви патріотизму в мовно засимільованих. Ніяк не можна узагальнювати цього явища і виправдовувати тих, які не вивчають мови через звичайне лінивство, чи що знаючи мову, користуються в розмові поміж собою чужими мовами. Таке ставлення свідчить про національну байдужість, незнання проблеми, слабкість характеру чи просто про погану звичку, шкоди якої люди для себе не усвідомлюють.

Невичерпними джерелами виховної сили є наші обряди і звичаї, пов'язані з релігійними святами. Непереможними чарами віє від них, вони щорічно з однаковою силою зворушують нас і пов'язуть із минулими поколіннями. Багато чинників сприяло красі наших звичаїв. Поширені вони на всьому просторі України, викликають пошану і любов до носіїв традиції — до цілого народу. Тісно сплетені із щоденними заняттями, колись ці звичаї були пов'язані з природою і працею на ріллі. В праобразах літа й зими, щорічного оживання і завмирання природи бачимо перемогу сонця над темрявою, отже, правди й добра над брехнею і злом. Згодом, коли запанувало християнство, церква використала давні звичаї і поєднала їх з новою вірою, з найбільшими християнськими святами. Таємничість, подих сірої давнини, глибокий символізм їх форм назавжди врізується в пам'ять, викликають почуття належності до родини, народу. Згадуючи минуле, згадуємо тих, хто був з нами: батьків, дідів, родичів.

У різдвяних і новорічних звичаях не лише підіймається високо релігійне і загальнолюдське почуття, а й відчуття

національної єдності. Такі елементи наших різдвяних звичаїв, як культ предків, як потреба ділити радість з іншими, бажання їм добра, краса співу колядок, гостинність, святість родини — усе це діє з небуденною конструктивною силою на формування характеру людини. А культ родових предків веде нас до розуміння традиції в житті цілого народу, звертає увагу на цілий народ, на його видатних представників.

Ось обряди, пов'язані зі святкуванням Різдва. Кожний християнський народ святкує християнські свята. Проте українські різдвяні традиції особливі своєю символікою і глибиною інтерпретації. У Святвечір вся родина має бути дома. Всі святково прибрані, вичищені, прикрашена не тільки хата, а й ціле господарство. Кутя, книш, свічка, подекуди ладан пахучою ниткою в'ється догори. Очікування першої зірки, і лише тоді з молитвою сім'я сідає споживати спеціальні пісні страви.

Після вечері залишаються страви для душ предків. В останні роки виник звичай залишати на вечері вільні накриття для тих, хто у вигнанні, чи загинув у боротьбі за свободу. Після вечері діти розносять страви до хрещених батьків, до рідних, до кумів, до бідних. У Святвечір у деяких місцевостях ходять колядники, господарі їх частують.

Наш народ завжди порівнював прихід Спасителя на землю зі своїм національним ідеалом — справедливого ладу, царства Божого на землі.

Ці обряди можна ще побачити в наших селах. Але убоге святкування Різдва ми бачимо особливо у великих містах. Батьки повинні самі любити, поважати наші звичаї і обряди, вчити і виховувати своїх дітей на традиціях нашого народу.

Велике значення в духовно-моральному вихованні особистості має наш побут. Побут наш і прояви духовності нашого народу формувалися впродовж століть під упливом соціальних, культурних, політичних та економічних умов. Матеріальні умови життя є чутливіші й мінливіші, ніж звичаї та обряди. Обряди ж, пов'язані з релігійними почуттями, збережені довгими століттями церквою, не піддатливі до зовнішніх упливів. При кожній зміні соціальних, економічних і політичних обставин життя змінюється і, насамперед, побут. В Україні віками виплекані побутові звички передавалися з покоління в покоління аж до радянського періоду й завдяки їм український народ у великій мірі зберіг свою національність, незважаючи на вікову бездержавність.

За комуністичного режиму український побут зазнав великих змін. Комунізм, маючи на меті перебудувати суспільство, зробити з нього одноманітну, позбавлену національних особливостей масу, насамперед узявся до введення змін саме у побуті. Комуністи пустили в рух усі суспільні засоби ідеологічного впливу на населення (школи,

клуби, преса, література, мистецтво, радіо), вилучення церкви із життя перемінило побут у важливих і особливих для української культури ділянках. Назовні перестали існувати традиції й обряди, пов'язані з церквою (релігійні святкування, родини, весілля, похорон). Все життя без них було надто сіре й монотонне, люди тужили за «поезією». Тому, Совєти відновлювали дещо із традиціїй (колядування поганських і модерних, новоутворених «колядок», обжинки, весілля, хороводи купальські, весняні тощо).

Як ми бачимо, більшість радянських обрядів і традицій не прижились. Нам потрібно обрядні традиції зберігати в чистоті, такими, якими їх дістали від предків, з їх символами у формі дідуха, сіна, куті, узвару. Згадувалось, що особливістю нашої культури є нахил до краси, некористолюбність у ставленні до природи, а це наближає до Бога, Творця її, з цього випливає ідеалізм українця. Тому-то наші поети пишуть про місяць круглий, що його лемки несуть у дарі Новонародженому, тому Святвечір, Великдень, Зелені і всі інші релігійні свята — це справжні містерійні обряди, пов'язані тісно з церквою, з постом, з молитвою.

Читач може запитати, як можна застосувати такі звичаї і обряди до нашого міського життя. Можна знайти способи, як організувати гуртовий спів, гру, забави в колі ровесників. Можна знайти час і місце. В Новий рік можна піти до знайомих засипати зерном, побажати здоров'я, виявити повагу і любов до старших.

Потрібно дати можливість молоді пізнати фольклор у тих обрядах і традиціях, що є символами духовності нашого народу впродовж віків.

2.3.4 Батьківська любов до дітей і їх християнське вихованя

«Постарайтеся представити себе гідним перед Богом» (2Тим.2:15). Першим учителем дитини є матір. У період найбільшої сприйнятливості дитини, коли вона найшвидше розвивається, її виховання великою мірою перебуває в руках матері. Їй першій надається можливість сформувати характер на добро або на зло. Вона повинна розуміти цінність такої можливості та більше за будь-якого іншого вчителя вміти якнайкраще використати її. Проте нема нікого, чиєму навчанню приділялося б так мало уваги. Для допомоги тій, чий вплив у вихованні є найбільш сильним і далекосяжним, докладається найменше систематичних зусиль.

Люди, котрим доручена турбота про малу дитину, надто часто не знають її фізичних потреб; їм мало що відомо про

закони здоров'я та принципи розвитку. Не більшою мірою вони здатні піклуватися і про розумове й духовне зростання дитини. Такі люди можуть мало знати про виховання дитини. Головним чином через брак такого знання і особливо щодо раннього періоду фізичного розвитку, так багато представників людського роду помирає ще в дитинстві, а для багатьох, котрі досягають зрілого віку, життя є лише тягарем.

На батьках, як і на матерях, лежить відповідальність за виховання дітей і в ранньому, і в старшому віці. Для обох батьків надзвичайно необхідна вимога – старанна ґрунтовна підготовка.

Перш ніж наважитися стати батьком і матір'ю, чоловіки й жінки мають ознайомитися із законами фізичного розвитку: фізіологією та гігієною, значенням допологового впливу, законами спадковості, санітарії, роллю одягу та вправ, лікуванням хвороб. Вони також повинні розуміти закони розумового розвитку та морального виховання.

Цю справу виховання Господь вважав настільки важливою, що від Його престолу були послані вісники до майбутньої матері, аби відповісти на запитання: «Як нам виховувати ту дитину, і що чинити з нею?» (Суд.13:12), та навчити батька, як він має виховувати обіцяного сина.

Виховання ніколи не досягне всього, чого може і повинно досягти, доки батьки повністю не усвідомлять важливості їхньої праці і не будуть підготовлені до виконання своїх священних обов'язків.

Про важливість перших кроків життя дитини для подальшого розвитку її особистості відомо, мабуть, всім батькам. Однак результати сімейного виховання дітей різні. Сучасним батькам, здебільшого, бракує часу на читання ґрунтовної наукової літератури. У свою чергу, для вихователів, класних керівників і психологів надзвичайно важливо довести до батьків основні рекомендації щодо розвитку особистості дитини. Особливо це стосується духовного розвитку. З урахуванням означеного, розроблено психологічні поради, що адресуються батькам, бабусям і дідусям, вихователям, вчителям і психологам. Врахування порад допоможе психологічно зважено створювати умови, сприятливі для духовного зростання дитини, уникнути типових помилок у вихованні.

Любов до дітей має починатися до того, коли ще дітей не має на світі, поки юнак і дівчина закохалися і думають створювати сім'ю. В. Сухомлинський в одному з листів до сина нагадує йому, чи той готовий до створення сім'ї: «Пам'ятай, що, одружуючись, люди беруть на себе не тільки юридичні, матеріальні, а й духовні обов'язки. Від стосунків у сім'ї залежить духовне багатство суспільства.

Після того, як молоді люди одружилися, вони значно більшою мірою мають бути творцями свого кохання, ніж споживачами його радощів. У подружньому житті має більше створюватися, ніж споживатися. Без постійного творення запасу духовних багатств неможливе облагородження фізичної близькості... На певному етапі подружнього життя раптом може виявитися, що чоловік і жінка повністю вичерпали себе, вони нічого більше не можуть розкрити перед коханою людиною, щось дати для духовного життя сім'ї. Іноді доходить до того, що люди, які до одруження страждали від недовгої розлуки, не можуть терпіти одне одного. Це перетворює сімейне життя на пекло. А страждають від цього насамперед діти, ось що треба пам'ятати. Бути громадянином у всіх відношеннях — це означає насамперед турбуватися про майбутнє суспільства, а майбутнє наше — діти. Пам'ятай, сину, якщо в тебе виникне бажання створити сім'ю, ти маєш добре перевірити себе — чи готовий ти виконати свій громадянський обов'язок. Ніколи не забувай, що кохання, романтика дружби — це насамперед діти».

Один чоловік сказав: «Коли у мене не було дітей, у мене було шість теорій, як виховувати дітей. Тепер дітей у мене шестеро, а теорій жодної!». Бути батьками дуже непросто. Інколи навіть здається, що це величезний труд. Полиці книжкових магазинів ломляться від книг, де нам радять, як краще виховувати дітей. А відкриєш Біблію — і не побачиш конкретних там порад. Пошукаєш і повернешся до послання до Єфесян: «А батьки — не дратуйте дітей своїх, а виховуйте їх у нагадуванні й остереженні Божому!» (Еф.6:4). Це Божий план виховання дітей.

Маючи Божий план виховання дітей і перевіривши всі душевні чесноти один одного, молоді люди твердо вирішили створити сім'ю. Психологи і лікарі хочуть нагадати майбутній матері про те, що важливим мотивом для виходу дівчини заміж має бути турбота про здоров'я майбутніх народжених дітей. Дівчина повинна обов'язково бути обізнана про здоров'я свого майбутнього чоловіка, мати достовірну інформацію про відсутність у його сім'ї психічних захворювань і тяжких ендокринних хвороб. Відомо, що деякі хвороби передаються нащадкам, і перспектива мати хвору дитину повинна заставити дівчину подумати. Звичайно, усі діти хворіють, але одна річ, коли це звичайна, усім відома виліковна хвороба, інша річ, коли хвороба передається з покоління в покоління і сучасна медицина з нею не справляється.

Не кожна дівчина, яка вийшла заміж, на жаль, стає матір'ю. Часто можна почути думку, що материнство облагороджує жінку, що лише як мати вона дозріває духовно. Так, материнство ставить написані полум'яними літерами питання, що охоплюють усі аспекти зовнішнього і внутрішнього життя,

але їх можна й не помітити, боягузливо відсунути на далеке майбутнє, або ж обурюватися, що їх розв'язання не можна купити.

Наказати комусь дати тобі готові думки — це те саме, що одна жінка доручила б народити свою дитину іншій. Є думки, які самому треба народжувати в муках, і вони найцінніші. Це від них залежить, чи даси ти, мати, дитині грудь чи вим'я, виховуватимеш її як людина, чи, як самиця, керуватимеш нею, чи тягтимеш її на паску примусу, чи тільки бавитимеш поки мале, знаходячи в пестощах з ним доповнення до скупих або ж нелюбих пестощів чоловіка, а згодом, коли трохи підросте, пустиш без нагляду або ж схочеш переламати...

Однак коли прийде той час, коли не зможеш переламати і тобі дитина скаже: «Я іншої думки. Досить опікування», — тоді ти запитаєш:

— Отже, не довіряєш?

— Отже, не потрібна я тобі?

— Обтяжлива тобі моя любов?

— Необачна дитино, не знаєш ти життя, бідне дитя, невдячне дитя! Невдячне.

«Чи земля вдячна сонцю за те, що воно світить? Чи дерево вдячне зернині, що з неї виросло? Чи соловейко співає матері, яка вигріла його грудьми?

Чи ти віддаєш дитині те, що взяла від батьків, чи тільки позичаєш, щоб відібрати назад, старанно записуючи і підраховуючи проценти? Хіба любов — це заслуга, що за неї ти вимагаєш плати».

Отже, дівчина вийшла заміж за доброго і люблячого чоловіка і вирішила стати матір'ю, виконати Боже благословення для Адама і Єви — зачати дитину. Жінка стала вагітною. Вагітність становить в середньому 268 днів. Спочатку з'являється яйце, далі — ембріон, а на початку третього місяця — плід. Тут батьки турбуються про фізичний розвиток дитини, а починаючи з п'ятого місяця вагітності треба починати навчати і виховувати в утробі (метод гоптоманії).

Спочатку двічі на день поплескувати по животу матері. Через два місяці з'явилася реакція плода на цей сигнал. Він починав рухатися, коли подавався знайомий сигнал. Промовляння кількох простих слів підкріплялося таким самим сигналом.

Після такого подібного навчання народжені діти починали раніше розмовляти, менше плакали, довго й уважно слухали батьків.

Один з учасників цього навчання періодично прикладав щоку до живота дружини і чітко промовляв: «Маленький, я твій тато!». Після народження дитини батько нагадував йому цю фразу. Судячи з реакції, син упізнавав її, переставав

плакати і намагався повернути голівку на голос батька. Допомогти батькам установити контакт з дітьми в період вагітності покликаний метод гоптонамії (тактильного і голосового впливу на малюка), технікою, якою володіли ще наші прабабусі, щоправда, не знали його французької назви.

Кожен співрозмовник обирає властивий лише йому (найближчий і найзручніший) спосіб голосового й тактильного впливу на малюка. Наприклад, мати співає, погладжуючи живіт (у ділянці, де відчула рухи дитини), а батько читає вірш, імітуючи пальцями рук ходіння. Можна співати обом, але різні пісні і бажано дитячі, розповідати казки, легенди.

Дуже добре спілкуватися з малюком двома мова, мати — рідною, батько — англійською. Уже в цей період дитина здатна сприймати іноземну. Проте є принципове застереження — не кладіть на живіт навушники, щоб малюк слухав спеціальні навчальні касети. Зі знанням кількох мов він все одно не народиться, а цим тільки злякаєте його, до того ж малюкові потрібен ваш живий голос. Звідси зрозуміло, що і включаючи касету з голосом батька, який тимчасово у відрядженні, також марно.

Чоловікам, робота яких пов'язана з від'їздами, не варто зовсім займатися гоптоманією, бо метод передбачає постійний контакт із дитиною — щодня, в однаковий час, а не тоді, коли вам забажалося чи знайшлася вільна хвилина. І пояснювати малюкові, що тато у відрядженні, — смішно: *дитя реагує на тембр голосу, інтонацію, а не на значення слів*, а тому образиться, не почувши тата у визначений час. Однак застосування цього методу не позбавляє батька, як і матері, звичайного спілкування з дитиною, не регламентованого часом.

Чому ведемо розмову лише про батьків. Річ у тому, що вашій крихітці поки що, як і в перші місяці життя після народження, достатньо невеликого кола співрозмовників — «тато, мама і я». Можна залучати старших сина (доньку) і домашніх тварин.

Обираючи час для спілкування за методом гоптоманії, треба орієнтуватися на період найактивніших рухів малюків і на свою зайнятість (ви повинні перебувати наодинці з дитиною і не відволікатися на телевізор, борщ на плиті тощо). Мати зручно вмощується (сідає або лягає) і оголює частину живота, де найвідчутніші сигнали малюка. Протягом 10–15 хвилин проказує свій віршик (якщо короткий, повторює), не забуваючи про рухи рукою. Батькові заняття з дитям мають бути віддалені в часі від материних щонайменше на дві години, а ліпше — проходити вранці, якщо жінка спілкується ввечері, або навпаки.

Цікава реакція малюка на ваші дії — тільки-но зазвучить ваш голос, дитина раптово припиняє рухатися, затихає. Вона

прислуховується, вивчає голос і доторки — своєрідна захисна реакція дитячого організму. Період адаптації (малюк не відповідає вам) зазвичай триває кілька днів, іноді — тиждень. При постійному контакті дитина швидко звикає до таких занять і після короткої паузи-мовчання (пізнає, хто там) відразу відповідає вам у руку крізь стінку живота, точно відтворюючи ваші рухи (гладить, постукує тощо).

За це ви обов'язково похвалите своє маля, чим заохотите до наступних «сеансів» спілкування, покажете, що проявляти ініціативу — добре. Діти, позбавлені утробного спілкування, вирізняються з-поміж однолітків замкнутістю, відлюдькуватістю, пасивністю, вони неохоче йдуть на контакт, бояться чимось поцікавитися.

Дочекавшись упевненої відповіді малюка на ваші дії, наступного дня відтягніть початок спілкування на кілька хвилин — побачите, що у звичний час дитина буде стукати вам у ту частину живота, якої гладите протягом бесіди. І в цей момент ви відповідаєте, що все нормально, що не забули про своє дитя, а потім продовжуєте традиційне заняття. Саме в процесі такого спілкування зароджується адекватне довірливе ставлення дитини до батьків. Окрім того, ці уроки сприяють розвитку клітин головного мозку малюка, бо дають йому велику кількість інформації.

На більш пізніх строках вагітності ви помітите, як дитина прагне нового, — під час спілкування вона всім своїм тільцем пересуватиметься в ту ділянку живота, до котрої торкається ваша рука. Тому в такий спосіб легко перевертати малюків, які неправильно лежать у лоні матері. Добре реагує маля на доторки собаки холодним носом. Цікаво, якщо на животі періодично відпочиватиме кішка, муркочучи, така дитина в майбутньому спокійно спатиме під батьківське хропіння.

Спілкування за методом гоптонамії — своєрідні природні уроки дисципліни: привчають дитя до певного розпорядку дня, вчать виконувати обіцянки. Можливо, для когось це смішно, але моральні риси треба формувати поетапно, починаючи вже з утробного періоду, а не сподіватися на школу, а потім армію.

Спілкування з малюком є досить важливим процесом для нормального розвитку його психіки. Навіть малюк відмінно сприймає всю інформацію, яка звернена до нього, і відповідає нам також повно і різноманітно, як і ми відповідаємо одне одному. Тільки все це відбувається по-іншому, ніж у дорослих, можна сказати, на іншій мові. Новонароджений, скоріше, почуває, ніж розуміє, отже, у нього надзвичайно активізовані відчуття, які поступово трансформуються у здібності почуттів.

Малюк почуває і сприймає емоційне забарвлення голосу, рух м'язів обличчя, поведінку батьків, а головне для нього — ставлення до себе. Він відчуває, люблять його чи ні, почуває, коли батьки роздратовані, відчуває настрій. «Новонароджений

ближчий до таємниць світу, ніж старець», — ця фраза досить точно відображає сутність світосприймання малюка.

Однак малюк не просто сприймає, а й відповідає. Що і як нам хоче сказати малюк? Дитина говорить нам не словами, а криком, плачем, гулінням або лепетом, мімікою, рухом рученяток, ніжок, всього тіла. Малюк у такий спосіб повідомляє нам про своє самопочуття, про те, чого він бажає, дякує нам або докоряє, отже, спілкується з нами цілком повноцінно. Проте це — особлива мова, прамова цивілізації, зрозуміла лише всім малюкам, а також мамам, поки їх руки колихають люльку. Малюки можуть спілкуватися між собою! Наприклад, коли трьохмісячного підносили до його однолітка — дівчинки, у нього реєстрували підвищену активність: ледь-ледь помітно рухалися м'язи його обличчя, трохи розширювалися зіниці, посилювалося серцебиття. А на іншу дівчинку однолітка він реагував слабше. Дівчатка також по-різному реагували на хлопчаків. Усе, як у дорослих!

Однак не всі матері вміють тлумачити мову малюків. Тому одне з основних завдань батьків — навчитися її розуміти. Наприклад, учені встановили, що у крику дитини восьми-дванадцяти місяців зустрічаються звуки, що висловлюють задоволення, скаргу, цікавість, здивування, невдоволення, роздратування, спробу привернути увагу, захоплення — і це далеко не повний перелік.

Батькам потрібно пам'ятати, що ми можемо спілкуватися з маленькими дітьми так само повноцінно, як і з дорослими. Основне, не забувати про це, встановлюючи з малюками контакт спілкування з перших годин їхнього життя. Систематичність, наполегливість, спостережливість з боку батьків до дитини допоможуть їм краще розуміти її. А того, кого ми розуміємо, того міцніше любимо, проектуючи свою любов на майбутні стосунки з нашими дітьми. Адже перший у своєму житті приклад любові дитина отримує в сім'ї, від своїх батьків. Вона приймає цю любов у відношенні до себе, але також спостерігає, як виявляють любов мама і тато по відношенню один до одного. Це перша школа любові. І у своєму розвитку вміння любити проходить кілька основних життєвих етапів.

У грецькій мові є чотири слова, які перекладають як «любов». Давайте розглянемо три з них: «ерос», «філео» й «агапе». Слово «ерос» - це любов тілесна. Вона базується на фізичній привабливості й задоволенні. Ця любов – обов'язкова складова успішного подружжя. Однак шлюб не може триматися лише на одному еросі. Необхідно розуміти, що любов – це щось більше. А це лише її частина.

Цікаво, що любов тілесна розвивається в дитини в період від моменту зачаття до 6 років. У дитини ще в утробі матері формується нервова система, і від любові й турботливого

ставлення чоловіка до дружини залежить нормальний психологічний розвиток дитини. Маленька дитина сприймає любов як близькість. Якщо новонародженій дитині говорити, що її люблять, вона не сприймає цю інформацію. Їй у цьому віці необхідна фізична близькість, для неї вона дуже важлива, вона їй просто життєво необхідна. Саме фізична близькість дає дитині відчуття захищеності, безпеки, емоційного комфорту. Коли маленьким дітям страшно чи боляче, вони прагнуть пригорнутися до мами чи тата. Чому? Бо фізичний контакт, близькість рідної особи дає їм почуття безпеки, комфорту та спокою. І саме в такий спосіб діти опановують перший компонент зрілої любові – близькість.

Другий вид любові грецькою називається «філео». Це любов-дружба. «Філео» - це взаємна любов, яка об'єднує і передбачає дещо спільне. Любов, яка приділяє увагу домашнім справам і захопленням, іграм та іншим видам діяльності, які подобаються обом друзям. Це спільні прогулянки вечорами або походи в магазин, це сидіння поруч і розмови «ні про що» - просто розповідати щось один одному, що відбувається. Це надзвичайно важливий аспект любові. До слова, любити – це виконувати різну роботу вдома, коли вам цього зовсім не хочеться, це робити те, чого хочеться іншій людині, а не вам. Це вміти жити не тільки у свята, а й у будні. Це піклуватися про другу людини, пам'ятати, чого вона хоче, і погоджуватися, що не обов'язково все повинно бути по-вашому і для вас. Це розділяти життя з кимось.

У віці від 6 до 12 років для дитини важливого значення набувають дружні стосунки, діти починають товаришувати. Батькам на цьому етапі важливо вчити дітей дружити та допомогти їм стати добрими друзями. А в дітей з'являється розуміння того, що найближчий друг (чи найближча подруга) – це особлива людина в їхньому житті. Власне, на цьому етапі ми вчимося, що в нашому житті є особа, для нас унікальна і єдина.

Період 12-16 років – це період першого кохання. Підлітки схильні ідеалізувати об'єкти закоханості, приписувати їм багато невластивих рис (це притаманно першому періоду закоханості). Проте в цьому віці починає формуватися емпатія – здатність розуміти потреби іншої особи. У підлітка з'являється можливість поставити себе в позицію іншої особи та побачити ситуацію її очима. І роль батьків на цьому етапі також безцінна. У цей період у багатьох дітей спостерігається зміна поведінки, особливо стосовно батьків. Часто підліток починає поводитися неадекватно в очах своїх батьків. Він замкнутий, важко йде на контакт, може потрапити під різні впливи, наприклад впливи субкультур, і батьки часто нарікають на своїх дітей, оперуючи поняттями невдячності, некерованості. У цей період багато батьків обманюють себе,

пояснюючи таку поведінку перехідним віком, що супроводжується різноманітними змінами у фізіології підлітка. До певної міри це правда, але лише до певної, невеликої міри. Насправді все значно серйозніше. Така поведінка дитини – це вияв її протесту проти батьків, через їхню фальшивість у стосунках, через подвійні стандарти у вихованні (звучать правильні слова, а самі вони часто чинять інакше), в основному це реакція на відсутність любові в подружжі.

Нічого більшого за взаємну, щиру любов не можуть дати батьки своїм дітям. І якщо подружжя від початку засноване на любові й ця любов зберігається і поглиблюється впродовж їхнього життя, то починаючи з 17 років, дитина, підліток вже готова віддавати.

На цьому етапі людина починає усвідомлювати, що любов реалізує себе через справи, дії, а не лише на словах. Розпочинається етап дієвої любові. Третій вид любові – це «агапе». Це надприродна любов. Любов-дар. Це любов віддана, жертовна, яка відповідає на правдиві потреби іншої людини, для того, щоб допомогти їй стати кращою, зрілою. Така любов бере на себе ініціативу, від неї живляться два інших види любові. Любов «агапе» дає іншій людині те, чого вона найбільше потребує, тоді, коли вона на це менш за все заслуговує. Така любов прощає образи і не згадує минулого. Вона знає про другу людину все, але ніколи не використає цю інформацію проти неї. Навіть коли все всередині рветься нанести зустрічний удар, ця любов вибирає іншу дорогу. Про це повинні знати батьки. Про 15-16 річних підлітків ми поговоримо пізніше.

Головне завдання батьків прищепити дітям любов до Господа.

Ваші діти розвинуть любов до Бога, якщо точно знатимуть, що він існує і любить їх. Аби полюбити Бога, вони мусять його знати (1І.4:8). Наприклад, їм треба розуміти, для чого Бог створив людей, чому він допускає страждання і що Бог зробить для людства в майбутньому. (Фил.1:9)

Ви можете прищипити дітям любов до Бога, якщо вони бачитимуть вашу любов до нього. І тоді, скоріш всього, дітки захочуть наслідувати ваш приклад. (5М.6:5-7; Пр.22:6)

Як вам досягти сердець дітей? Боже Слово має велику силу (Євр.4:12). Тому навчіть дітей його основних учень. Аби досягати сердець людей, Ісус ставив їм запитання, слухав їх і пояснював їм Писання. Використовуйте Ісусові методи навчання, щоб торкатися сердець діточок. (Л.24:15-19,27,32)

Крім того, біблійні розповіді про те, як Бог поводився з людьми, допоможуть дітям зрозуміти, яким він є, і полюбити його. (2Тим.3:16)

Шановні батьки ми Вам рекомендуємо ознайомитися з поглядом відомого психолога Е.О. Помиткіна. Який дав

поради, як створити умови сприятливі для духовного зростання дитини за віковим принципом.

Виховання до народження

1. Добре, якщо процес появи та народження дитини буде не випадковою, а усвідомленою подією для Вас і Вашої половини.
2. Корисно встановити контакт із дитиною до її народження. Ви можете читати малюку казки, співати пісні. Після народження дитина з радістю впізнає Ваш голос.
3. Під час вагітності краще оточити майбутню маму піднесеною музикою, прекрасними картинами, творами мистецтва. Життєві сили, необхідні дитині в майбутньому закладаються саме в цей час через почуття й емоції мами.
4. Спробуйте зробити хоча б маленьку весільну подорож, змінити спосіб життя – це допоможе наповнити внутрішній світ майбутньої матері новими позитивними враженнями.
5. Не налаштовуйтеся заздалегідь на те, що у Вас буде саме хлопчик або дівчинка. Якщо народиться дитина іншої статі, вона може підсвідомо відчути свою небажаність у Вашій сім'ї. Розумніше радіти тому, хто у Вас є.
6. У момент народження дитини батько, за можливістю, повинен перебувати поруч. Добре, якщо перші тижні дитина не розлучається з мамою, адже стук материнського серця є для малюка сигналом,що все добре.
7. З народженням кожен з нас втрачає Єдність і Гармонію з організмом матері. Тому дитині дуже потрібна Єдність у Вашій сім'ї.
8. Ім'я новонародженому краще обрати залежно від символічного значення і тих якостей, які необхідні дитині. Докладіть до цього зусиль самі, або зверніться до спеціаліста, адже ім'я – це на все життя.

Від народження – до трьох років

1. Щоб жити серед людей, дитина навчається спілкуванню у Вас. Стиль спілкування батьків може будуватися за принципом співробітництва, взаємопідтримки або суперництва. Засвоєний від Вас стиль спілкування дитина буде використовувати надалі при побудові власної сім'ї.
2. Якщо Ви хочете, щоб дитина виросла працездатною і гармонійно розвиненою, предмети користування у її кімнаті (телевізор, м'які меблі) слід доповнити предметами розвитку і творчості, такими як:

- конструктори, пластилін, олівці, фарби;
- музичні інструменти;
- спортивні знаряддя;
- безпечні робочі інструменти.

3. З перших років життя доцільно привчити дитину до найкращих зразків поезії, музики, живопису. Тоді вона зможе знаходити і цінувати прекрасне в предметах, природі, людських стосунках.

4. Говорячи слово «не можна», відразу ж пояснюйте дитині – чому не можна, інакше замість розуміння Ви розів'єте сліпу слухняність. Щоб не програмувати невдачі, замість «Зараз упадеш» краще казати «Можеш упасти».

5. Дитина повинна розуміти й визнавати справедливість Вашого покарання. Поставити дитину до кутка краще, ніж покарати її фізично. Кут «обмежує», врівноважує неспокійні думки та емоційний стан дитини, допомагає зосередженню.

6. Організм малюка – це частина природи, не зіпсована умовностями цивілізації. Він ще не розучився відчувати, що і коли потрібно їсти. Слово батьків «Час снідати!» або «Доїж цей шматочок» можуть порушити природне почуття міри.

7. Один-два рази на тиждень виїжджайте з дитиною за місто. Близькість до природи розвиває потребу в близькості до людей. Помічено, що близькі стосунки з батьками у перші 3 роки зумовлюють теплі взаємини і в майбутньому.

8. Намагайтеся не повторювати дитині: «Який ти неуважний (неохайний, лінивий!)», інакше Ви переконаєте в цьому і дитину і себе. Кажіть краще: «Ти такий уважний, а цього не помітив!», «Ти такий охайний, чому ж сорочка в супі?», «Ти дуже працьовитий, так доведи розпочате до кінця! Утверджуйте позитивне кожного дня.

Виховання від трьох до п'яти

1. Намагайтеся пояснити дитині сенс життя людини, людства, рослин і тварин. Це допоможе їй завжди розуміти головне.

2. Якщо дитина постійно бачить Вас біля телевізора або на дивані, Ваші слова про інші смисли життя залишаться для неї лише словами, Наочний приклад батьків – головний засіб виховання.

3. У Вашій оселі має бути той, за ким дитина могла б доглядати, хто потребував би її турботи. Це може бути квітка або рибки – головне, щоб малюк звик відчувати відповідальність та задоволення, допомагаючи іншим.

4. Краще не казати «Ти все зламаєш (порвеш, зіпсуєш)». Дитина вірить кожному слову дорослих. Не настроюйте її на руйнацію. Дитина ламає іграшки не тому, що хоче зробити шкоду, а тому, що повинна дізнатися, як вони зроблені. Навчайте дитину створювати – і їй буде не цікаво руйнувати.

5. Щоночі, коли дитина засинає, вона вирушає в небезпечну подорож до країни снів, де Вас може не бути поруч.

Підтримайте її перед сном добрими словами, щоб ранком вона прокинулася з гарним настроєм.

6. Краще не починати ранок словами: «Швидше, ми запізнюємося у дитячий садок!!!». Запитайте, перш за все, що малюку снилося. Коли Ви привели дитину в садок – похваліть її самостійність, підкресліть користність спілкування з дітьми, нагадайте, що всі її тут люблять і чекають.

7. Якщо дитина не слухається батьків із першого разу, це ще не означає, що вона погано вихована. Іноді їй потрібен час, щоб зрозуміти Ваше прохання, іноді вона вчиться, як треба поводитися, коли не будуть слухатися її.

8. Намагайтеся рідше користуватися фразою «Я зайнятий». Краще перевести увагу дитини на справу, яка не потребує Вашої участі.

9. Вивчення окремих літер, як правило, не дає довготривалого результату до того, як дитина навчиться складати їх у склади. Найкраще в цей період спрямувати зусилля на формування духовності, позитивних рис характеру.

Від п'яти до семи

1. Це найбільш сприятливий час для формування волі. Не втрачайте його: привчіть дитину доводити до кінця будь-які справи і одержувати від цього задоволення.

2. Щоб дитина почувала себе потрібною у сім'ї, частіше просіть її щось зробити корисне для всіх, нагадуйте про надзвичайну важливість її домашніх обов'язків.

3. Від народження діти мають величезну рухову енергію, працездатність. Не обмежуйте діяльність дитини заборонами, а спрямовуйте її на самопізнання, творчість. Якщо дитина має робочі інструменти, конструктори, засоби розвитку, тоді з самого ранку вона буде зайнята творенням, а не руйнацією.

4. Яскраві комп'ютерні та мультиплікаційні персонажі видаються дитині більш привабливими, ніж письмові зошити і книжки. Бережіть дитину від навалу комп'ютерної та телевізійної продукції, щоб уникнути проблем з навчанням у школі.

5. При підготовці до школи дитина має знати, для чого треба навчатися читати, писати і рахувати. Якщо мета тимчасова (гарні оцінки, схвалення батьків) – бажання дитини будуть також нетривалі. Якщо мета довгострокова (мудрість, досконалість, досягнення життєвої мети, допомога собі та іншим) – бажання перетворяться на життєві прагнення.

6. Розкажіть Вашому вихованцю про те, що бажаннями можна й необхідно керувати. Підіть до іграшкового магазину і потренуйтеся разом «хотіти і не хотіти» - ці навички допоможуть дитині бути внутрішньо вільною.

7. Привчіть дитину до того, що важке може бути цікавим. Це допоможе їй не боятися труднощів. Ставте малюку якнайбільше запитань. Готові відповіді вбивають прагнення до пізнання.

8. Важливо, щоб дитина набувала досвіду як колективної роботи, так і самостійної діяльності. Не бійтеся залишити її на якийсь час одну без указівок та інструкцій.

Від семи до десяти

1. Семиріччя – це пора активного розвитку навчальних здібностей. Обираючи навчальний заклад, зверніть увагу на першу вчительку, адже саме вона стане дитині зразком для наслідування. Від привабливості її особистості залежатиме бажання дитини йти ранком до школи та виконувати навчальні завдання.

2. Чим більше радості принесуть дитині перші роки навчання в школі, тим вищими будуть її навчальні здібності у старших класах. Віддалене місцезнаходження школи від будинку, виснажлеві поїздки в транспорті негативно позначаються на емоційному стані дитини.

3. Шкільні оцінки є засобом зовнішньої мотивації, що буде корисною лише в поєднанні із внутрішньою (прагненням до знань). Спроби стимулювати навчання за допомогою грошей або подарунків призводять до втрати дитиною пізнавальних інтересів.

4. Навчальні вимоги до дитини мають будуватися з урахуванням типу її темпераменту. Холерик прочитає текст набагато швидше, ніж флегматик, але зробить при цьому більше помилок. Нерозумно вимагати від флегматика чи меланхоліка швидкого виконання домашніх завдань: від штучного прискорення або уповільнення внутрішнього ритму організм людини захищається за допомогою характерних типологічних хвороб.

5. У Вашої дитине є певне коло друзів – однолітків та дорослих. Не нав’язуйте своїх поглядів, але створюйте ситуації спілкування з цікавими особистостями, які можуть бути гідним прикладом для дитини. Недаремно батько А. Ейнштейна наймав людину, яка уважно вислуховувала всі ідеї майбутнього генія. Бажано користуватися послугами психолога, не чекаючи виникнення проблем.

Виховання від десяти до дванадцяти

1. Вітаємо! Ваша дитина вступає в період активізації особистісних здібностей, фізичного та статевого становлення. Мудра і тактовна підтримка з боку батьків може полягати у приділенні достатньої уваги гармонійному розвитку фізичної,

емоційно-вольової, інтелектуальної та духовної сфери життєдіяльності дитини.

2. Потреба в пізнанні себе, своїх здібностей зумовлює підвищення інтересу дитини до різноманітних гуртків, клубів, спортивних секцій. Підтримуйте будь-який позитивний вибір дитини, розпитуйте про її досвід, успіхи та перемоги.

3. Якщо дитина дуже швидко змінює свої вподобання – не критикуйте її рішення. Доцільніше домовитися про певний мінімальний термін занять у гуртку, який може становити 1-2 місяці. Це сприятиме розвитку відповідальності особистості.

4. Творчі здібності дитини не завжди можуть реалізовуватися в умовах шкільного навчання. Саме тому багать геніальних людей у дитинстві вчилися на «3». Незважаючи на рівень успішності Вашого сина чи доньки, підтримуйте в дитині щонайменше 3 переконання:

- у тому, що вона є гідною, відповідальною людиною;
- у тому, що вона має індивідуальні здібності й таланти;
- у тому, що з часом вона стане справжнім професіоналом.

5. Період 12-річчя часто називають критичним у стосунках «батьки-діти». Потреба розвитку особистості вимагає апробації засвоєного досвіду, знань і цінностей у самостійному житті. Дитина перестає бути «слухняною». Не домінуйте над нею, але й не відштовхуйте від себе – тримайтеся «золотої середини». З роками Ви отримаєте за це вдячність.

6. Батькам необхідно підготуватися до того, що з кожним роком вплив сімейного виховання на дитину зменшуватиметься. Повчальні бесіди і настанови мають поступитися місцем опосередкованому підходу, який можна здійснювати через фактори соціально-психологічного впливу на дитину. (З кн. Помиткін Е. О. Психологія духовного розвитку особистості. С. 137-141)

Усі батьки бажають своїм дітям добра, однак часто не розуміють, у чому воно полягає. Дбаючи про майбутнє своїх дітей, вони повинні б правильно розуміти, на яких засадах будується щастя людини.

Отже, першою передумовою щасливого життя дитини є її духовний зв’язок з батьками. Духовний зв’язок дітей з батьками — це передумова вироблення у них бажаного національного світогляду і доброго характеру, це можливість збереження їх при українстві, а водночас запорука втримання неперервності поколінь.

У нашому столітті утворилася прірва поміж поколінням батьків і дітей. І, мабуть, тому так багато є тепер нещасливих, звихнених молодих людей. У наших домах найважливішою ціллю стає часто здобування матеріальних статків, комфорт, дарунки. Ми забуваємо часто, що найцінніше, що ми повинні здобувати, — це отой духовний зв’язок з дітьми. А здобувати його будемо тоді, коли в сім’ї пануватиме любов, добро, коли

плекатиметься культура, зберігатимуться релігійні засади, національні традиції, коли батьки знаходитимуть досить часу на розмови з дітьми про справи їхнього духа, а не тільки про буденні потреби. Відчуження дітей від батьків завдає їм багато шкоди, а батькам і народові можливість утрати молодих сил.

Страх батьків утратити дітей є немаловажливою справою не тільки з уваги на егоїстичні потреби їх — мати на старість, де «голову прихилити», а й з огляду на потреби самих дітей. Виховання дітей — це природна, Богом дана людям потреба. Опікуючись дітьми, жертвуючи собою для щастя дітей, батьки повинні мати в нагороду найблагороднішу сатисфакцію свого життя — дати народові позитивних творчих спадкоємців національних ідеалів. Діти — це їхня найвеличніша творчість, їх видима безсмертність, а можливо, і гордість народу. За всі зусилля у вихованні дітей батьки, природно, хочуть мати щось і для себе. Тут мова про вдячність за те, що вони дали дітям життя, але про розважне, сердечне і добровільне акцентування батьківських ідеалів і світосприймання. Батьки хочуть того, щоб змагання за здійснення їхніх ідеалів продовжували й діти. Це шляхетне бажання, спрямоване на загальне добро: дитини, батьків і народу. Воно веде до гармонійного співжиття й духовної єдності батьків, дітей з народом, а все це в підсумку забезпечує добре, щасливе життя.

Св. Іоанн Златоуст так говорить про відповідальність християнських батьків: «Виховати серце дітей в чесності і благочесті – священний обов`язок, який не можна переступити, не зробившись винним у духовному вбивстві дітей. Це обов`язок загальний, як батьків, так і матерів. Існують батьки, які не жалкують нічого, щоб доставити дітям задоволення; а щоб діти їх були християнами – до цього батькам мало потреби. Євангеліє вчить, що головне в житті людини – правильний стан його серця. Під «серцем» розуміється той центр внутрішнього життя, і який визначає його етичне життя. Дати добрий напрям серцю дитини є головним завданням виховання».

На нашу думку, найсуттєвіший і найбільший обов’язок батьків — це знайти всебічний контакт з дітьми, сформувати в дитини почуття безпеки, дитячої належності до батьків, що його ніхто, крім рідних батьків, не може дати дитині. Це перша передумова успіху у вихованні.

Є батьки, які змушують дітей досягти того, чого самі не змогли. Це справа хороша, але добровільна. Є приклади, що цілі династії займаються одними ремеслами, або в політиці, або в бізнесі. Є інші приклади з сім’ї хлібороба — відомий політик, священик, учитель і т. ін.

Бог обдаровує батьків природною любов’ю до своїх дітей. Тому вони для дітей своїх найбільш терплячі, розумні, самовіддані, тобто мають прикмети добрих вихователів. Однак

лише любові у вихованні недостатньо. Часто батьки з надмірною, сліпою любов`ю до дітей, своїм неправильним, безкритичним підходом до них можуть їх скалічити на все життя. Скільки ми зустрічаємо в житті «маминих синків», ніяк до життя не підготовлених, вередливих, егоїстичних, психічно надщерблених, емоційно незбалансованих і духовно покалічених людей. Усе це жертви сліпої, мавп'ячої любові батьків до своїх дітей. Ніколи не можна забувати того, що виховувати треба і розум, і почуття. Тільки те, що захоплює людину, має тривалий уплив на її поведінку, а не те, що промовляє тільки до серця чи тільки до розуму. Надто лагідне виховання дітей, без розсудливого урахування щодо норм поведінки, надмірне розпещування дітей призводить до вередування, спонукає їх використовувати ситуації і вимагати від батьків щораз більше поступок. Діти стають малими диктаторами, а згодом і тиранами своїх батьків. Діти таких батьків виростають із надщербленими характерами. Для такого типу дітей батьки ніколи не будуть авторитетом, ніколи духовна сила таких батька чи матері не підійметься до тієї міри, щоб імпонувати дітям.

З любові до дітей багато батьків здатні на найбільшу жертву. Проте вони часто не розуміють, що найбільше добро, яке вони можуть дати своїм дітям, — це багатство духа, моральна чистота, фізична досконалість. Все це виплекується великим зусиллям. Не зроблять багато для характеру своїх дітей ті батьки, які суворо дотримуються правил поведінки, вичитують нотації, картають, залякують і забороняють. Песталоцці й інші визначні педагоги вказують інший шлях. У своїй знаменитій книжці «Лінгард і Ґертруда» він розказує, як мати щосуботи збирає своїх дітей і повчає, вказуючи на промахи, що сталися впродовж тижня і на ті випадки, про які вони повинні пам'ятати, аби поліпшити свою поведінку. Мати хвалить і заохочує, збуджує радість з успіхів, смуток за провини. Почуття і думки, що викликаються цим, і є вихованням. Тому перший і найуспішніший засіб у вихованні – збудження потрібних почуттів радості і смутку, уявлень про добро і зло. Тож говорити з дітьми про їхні щоденні вчинки потрібно спокійно. Великі істини і життєві принципи, які дає нам досвід багатьох віків, уплітаймо у щоденні випадки з життя сім'ї і дітей. Учімо дітей міряти їх власні вчинки тими засадами, які вони набули в процесі вивчання релігії, історії, літератури.

У вільній розмові допоможемо їм застосувати це все до їхнього щоденного життя. Пояснюймо дітям, як це прикро спостерігати батькам, коли діти роблять промахи проти почуття правди, справедливості, коли зраджують свій народ, соромлячись свого національного походження, своїх батьків, свого прізвища, коли хочуть розірвати зі своїм родом, коли

йдучи лінією найменшого опору, пристають до тих, що живуть лишень для своїх приємностей. Порушуймо часто проблему самостійності, сили волі й мужності у хлопців, указуючи, що через потурання своїм забаганкам, лінощам, неохайності, небажанні вчитися, читати добрі книжки тим самим вони втрачають і ту самостійність, і свою мужність. Завжди у розмові з дітьми треба ставити їм перед очі високі думки. І з цього погляду висвітлювати їхні щоденні випадки життя. Це розширює їхній світогляд, збуджує творчі почуття, заохочує ставати кращим, досконалішим.

Дитяча душа, вразлива на моральну красу, відкриється для посіву патріотизму, коли розказуватимемо про героїв-українців, що не жаліли для "живих і майбутніх" поколінь свого життя, про великі зусилля багатьох українських поколінь, аби здобути нашому народові можливість свого повного вияву у власній державі. Розмови батьків з дітьми, підтверджені літературою, засвоєнням матеріалу українознавства в українській школі, підсилені участю дітей у молодіжній організації, виявом усіх інших форм громадського, зокрема культурно-мистецького життя, прищеплюють дитині національну свідомість. Необхідно ознайомлювати дітей з патріотичним минулим нашого народу. Бо найбільшим духовним скарбом є віра батьків, що можна виховати в своїх дітях національну свідомість. А це може зробити особистий приклад батьків. Ніщо так не переконує дитину, як особиста поведінка батьків. Щоб прищепити дітям ідеї, дати зміст їхньому життю в майбутньому, треба вже змалку збуджувати в них вразливість до етичної краси, а станеться це тоді, коли самі батьки ці вартості мають. Релігійність, патріотизм, гуманність, замилування до естетики у формі читання книжок, відвідування культурних мистецьких імпрез, краєзнавче подорожування, збереження національних традицій, звичаїв — усе це творить український стиль і виховну атмосферу домашнього життя. До такого домашнього вогнища звертатимуться діти відкритою душею, а все, що тут набудуть, вважатимуть скарбом. Батьки, що зуміли створити таку домівку, будуть прикладом для дітей, зразком для наслідування.

Важливий елемент успішного виховання — це знання і розуміння дитячої істоти. «Який явір, такий клин» — стверджує українська народна мудрість. Є певні риси вдачі людини, яких вихованням змінити не можна. Спадковість передає дітям психофізичні властивості батьків, здібності, недуги. Тому здорове моральне і фізичне життя батьків для добра дітей багато значить. Зате виховання може виробити волю, яка потрібна кожній людині, а тим більше тим одиницям, що мусять частіше контролювати свої вроджені злі нахили.

Частково зупинимося на дошкільному віці. В цьому віці дуже добре, якщо у дітей є дитяча кімната з іграшками, дитячими книжками, платівками із записами українських дитячих пісень, казок, з іконами.

Виховні заходи вдома батьки повинні спрямовувати на вироблення волі в дитини. Бо вже на четвертому році життя дитина починає керуватися мотивами морального порядку, поняттям доброго і недоброго, дозволеного й недозволеного. Вона починає усвідомлювати свої обов'язки супроти інших, передусім — батьків. До них долучається поняття обов'язку шкільного чи пов'язаного з належністю до дитячої організації. І на їх ґрунті виробляються норми поведінки в житті дитини загалом. Норми ці мають велике значення для вироблення доброго характеру. На виплекання цих норм має великий уплив поведінка вихователів, батьків і всіх домашніх зокрема. Особливу роль тут відіграють телебачення, радіо, тобто всі джерела, що формують свідомість та інтелект людини.

Дитина дошкільного віку вирізняється сильною емоційністю, нездібністю критично і логічно мислити, а внаслідок цього вона є егоцентричною. Діти у віці 12–13, 15–16 року життя різко зміняються. В них посилюється логічне мислення, а це збільшує в них здібність до самоаналізу.

Підлітки протиставлять себе об'єктивному світові, перш за все, світові дорослих. Вони протестують проти контролю, звіту за проступки і підкорянню дорослим і одночасно активно підкреслюють свою незалежність: «Я сам знаю, коли мені, що робити», «не маєш права вмішуватися» тощо. Звідси походить оте критичне ставлення до старших у підлітків, їх негативізм до всього. Характеризує їх ще й своєрідний молодечий романтизм, нахил до мрійливості, порив до чогось надзвичайного. Настрої підлітків виявляються у мріях про різні грандіозні вчинки, про самопожертву, про служіння високим ідеалам, про славу. Вони прагнуть високого, у поглядах на життя їм притаманний ідеалізм, здатність до самопожертви та співчуття. Вони залюбки дискутують про світоглядні погляди. Ніколи філософські питання не цікавлять так людину, як у період юнацтва. Серед дорослих цими питаннями цікавляться виключно фахівці, юнацтво цікавиться у своїй масі. Всі ці риси юнацького віку сприяють прищепленню релігійності, українського патріотизму, формуванню позитивних рис волі й характеру.

Однак так само, як на добро, вразливою може бути молодь і на шкідливі впливи. Вразливість юнацтва, його нестійкість, великі вимоги до життя, гостра потреба незвичайних переживань доводять до конфліктів, бунтів проти авторитету батьків, а це часто доводить і до трагедії. Тому юнацький вік, цей найзмістовніший період у житті людини, треба оберігати від шкідливих книжок, преси, товариства, телевізійних

сенсаційних програм і всього іншого морального бруду, що є доступний молоді у великих містах, зокрема. Юнацтво може стати для людини або віком краси, високих поривань і чудових мрій, або періодом безбарвної буденщини, чи морального занепаду, з якого людина рідко коли приходить до повної рівноваги. Щасливі ті люди, які мають ясне й чисте юнацьке життя, багато з них зберігає його до самої старості, і нещасні ті, що через умови свого життя ніколи не знали юнацтва і стали старими вже в юності.

Дитина різна у кожному віці, вона в різні періоди свого життя думає на свій лад, реагує, має свої потреби і своє почуття гідності. Дитина не думає категоріями дорослих, і тому в підході до неї мусимо брати до уваги її вікові психічні властивості. Не можна зловживати владою дорослого над фізично слабкими дитячими істотами, треба вміло керувати підсвідомими рухами дітей, допомагати їм контролювати себе.

У підході до дитини важливим є правильна оцінка її вдачі. Часто батьки впадають у крайності — або бачать у своїх дітей лише позитивні риси, або навпаки. А щоб давати об'єктивну оцінку, для цього необхідні знання психології, педагогіки. Тому освіта батьків, зокрема у згаданих дисциплінах, є дуже потрібна.

Та найважливіше, що повинні пам'ятати батьки, це те, щоб відправити у самостійне життя дітей із сформованим світоглядом, з певними ідеями, які дають зміст життю. Культ щастя, що його люди по-різному уявляють, для нас українців — це культ нашої української правди, отой «світ незримий», що походить від євангельської науки, оте «братолюбіє», культ героїв, національної витривалості у змаганні за ідеали.

Ми дали нашій молоді багато свободи, поробили великі відкриття, але мало допомогли їй у цій свободі знайти правильні шляхи. Багато молодих, не маючи віри в краще майбутнє, або втікають із поля битви, стають знудженими, байдужими, «сердитими», або виживають емоційно у злочинах. Молодий злочинець нарікає: «Як жити, коли довкола нема нічого, щоб йому протиставитись, крізь нього пробиватись».

Тільки багате духовне життя, що ґрунтується на християнській релігії, — це ті ідеали, до яких повинні наші батьки спрямовувати духовно-моральне виховання особистості.

Найбагатше джерело духовно-морального християнського виховання — це співжиття поміж батьками і всіма членами родини.

Щоб це співвідношення було християнським, то одним з головних завдань батьків разом з вчителями використовувати настанову Спасителя виголошена апостолом Павлом «Любов…не поводиться непристойно» (1Кор.13:4,5). Яка є основою виховання поведінки.

Складові поведінки людини є бадьорість, люб'язність та ввічливість.

Батьки особливо повинні культувати бадьорість та люб'язність. Усі можуть мати радісне обличчя, лагідний голос, увічливі манери, а це все – складові сили. Дітей приваблює веселий, сонячний настрій. Ставтеся до них із добротою та люб'язністю – і вони виявлятимуть той самий дух до вас і одне до одного.

Справжньою люб'язності не навчитися простим дотриманням правил етикету. Поведінка завжди має бути пристойною: діти повинні бути ввічливими з своїми батьками, вчителями, друзями та іншими людьми. Проте справжня ввічливість не вимагає принесення в жертву принципу задля дотримання умовностей. Вона не звертає уваги на кастовість. Вона навчає поваги до себе, поваги до людської гідності, уважного ставлення до кожного члена великого людського братства.

Існує небезпека надавати надто великого значення манерам та етикету, присвячуючи багато часу вихованню цього напрямку. Життя вимагає віж кожної молодої людини енергійних зусиль; важка, часто невідповідна робота, необхідна для задоволення навіть звичайних життєвих потреб і значно більше для полегшення важго тягаря неосвіченості та злиднів, - усе це залишає мало місця для дотримання умовностей.

Багато тих, хто надає великого значення етикетові, виявляє мало поваги до всього, що насправді є чудовим, однак не відповідає вимогам штучно створеного стандарту. Це фальшиве виховання. Воно заохочує до критично налаштованої гордості й замкнутості.

Сутністю справжньої ввічливості є повага до всіх. Вельми важливе виховання, результати котрого залишаються на все життя, - це виховання, яке заохочує виявляти співчуття й доброту до всіх людей. Так звана культура, яка не робить Вашу дитину шанобливою до своїх батьків, не навчає цінувати їхні чесноти, бути поблажливою до їхніх вад і дбати про їхні нагальні потреби; яка не робить її уважною і ніжною, великодушною та корисною щодо молодих, літніх і нещасних, люб'язною до всіх людей, - не виправдовує себе.

Справжньої витонченості думки і манер можна краще досягнути в школі при вивченні християнської етики, при відвідуванні занять в недільній школі. Любов вчителів, священників, пастирів, наповнюючи серце, надає характерові таких благородних рис, котрі роблять цей характер подібним до їх власного характеру. Таке виховання наділяє гідністю і пристойністю. Воно наділяє дітей м'яким характером і ввічливими манерами, з якими ніколи не зрівняється зовнішній лоск фешенебельного товариства.

Біблія велить бути ввічливими і наводить багато прикладів безкорисливого духу, лагідної люб'язності, приємного настрою, що характерно для справжньої вихованості. Це тільки відблиск характеру Христа, Усяка правдива делікатність і ввічливість у світі навіть серед тих, хто не визнає Його імені, походить від Нього. Бог бажає, щоб у Його дітях ці риси були досконало відображені. Його намір полягає в тому, щоб люди споглядали в нас Його красу.

Найціннішим будь-коли написаним трактатом з етикету є дорогоцінна настанова, дана Спасителем та виголошена під впливом Святого Духа апостолом Павлом. Ці слова повинні назавжди закарбуватися в пам'яті кожної молодої чи старшої людини.

«Любов довго терпить, любов милосердна, не заздрить, любов не величається, не гордиться, не поводиться непристойно, не шукає свого власного, не спалахує гнівом, не задумує лихого, не радіє з несправедливості, а радіє з істини; все переносить, усьому довіряє, завжди надіється, усе перетерпить. Любов ніколи не минає» (1Кор.13:4-8).

Ще одніє дорогоцінною чеснотою, котру необхідно батькам старанно плекати, є благоговіння. Правдиве благоговіння перед Богом натхнене усвідомленням Його безмежної величі і присутності. Таке Боже розуміння повинно справити глибоке враження на серце кожної дитини. Дитина має бути навчена вважати священними час і місце молитви, а також церковного богослужіння, бо там присутній Бог. Коли благоговіння виявлятиметься в ставленні й поведінці, тоді поглиблюватиметься почуття, котре надихає його.

Добре було б молодим і старшим вивчати, роздумувати і часто повторювати наступні слова Святого Письма, котрі вказують, як потрібно ставитися до місця, позначеного особливою присутністю Бога.

«Здійми взуття своє, - наказав Він Мойсеєві біля палаючого куща, - бо те місце, на якому стоїш ти, земля це свята!» (2М.3:5).

Яків, побачивши у видінні ангелів, вигукнув: «Господь пробуває на цьому місці, а того я й не знав… Це ніщо інше, як дім Божий, і це брама небесна» (1М.28:16,17).

«А Господь у Своїм храмі святім, - мовчи перед обличчям Його, уся земле!» (Ав.2:20).

«Господь – Бог великий, і великий Він Цар над богами всіма…Прийдіть, поклонімося, і припадім, на коліна впадім перед Господом, що нас учинив!

Він нас учинив, і Його ми, - Його ми народ та отара Його пасовиська. Увійдіть в Його брами з подякуванням на подвір'я Його з похвалою!

Виславляйте Його ім'я Його благословляйте» (Пс.95:3-6; 100:3,4).

Потрібно батькам привчати дітей благоговіння перед Ім'ям Бога. Ніколи не слід вимовляти це Ім'я легковажно або бездумно. Навіть у молитві потрібно уникати частих і зайвих його повторень. «Святе та грізне Його Імення!» (Пс.111:9). Ангели, промовляючи його, закривають свої обличчя. З яким же благоговінням повинні вимовляти його своїми устами ми, грішні істоти!

Батькам необхідно показувати приклад шанобливого ставлення до Біблії. До цієї друкованої Книги ми маємо виявляти повагу, ніколи не використовувати її як звичайну і не поводитися з нею недбало. А також ніколи не слід цитувати Писання в жартах бо парафразувати його, намагаючись бути дотепним. «Кожне Боже слово очищене», «як срібло очищене в глинянім горні, сім раз перетоплен» (Пр.30:5; Пс.12:7).

Понад усе навчайте дітей, що справжнє благоговіння виявляється в послухові. У повеліннях Божих немає нічого малозначущого, і не існує іншого способу виявити благоговоління, таке приємне Богові, як послух Його словам.

Необхідно виявляти шанобливість до духовних наставників – служителів церкви, учителів і батьків, котрі покликані говорити й діяти від Його імені. Виявляючи повагу до них, ми вшановуємо Його.

Батьки, матері й учителі повинні більше цінувати честь і відповідальність, які поклав на них Бог, зробивши їх Своїми представниками для дітей. Характер, виявлений у стосунках щоденного життя, тлумачитиме дітям на добро або зло наступні слова Бога: «Як жалує батько дітей, так Господь пожалівся над тими, хто боїться Його» (Пс.103:13). «Як когось його ненька втішає, так вас Я потішу» (Іс.66:13).

Щаслива та дитина, в якій ці слова пробуджують любов, вдячність та довіру; дитина котрій ніжність, справедливість та довготерпіння батька, матері й учителя свідчать про любов, справедливість і довготерпіння Бога; дитина, котра, виявляючи довіру, послух і пошану до своїх земних покровителів, навчається довіряти й коритися своєму Богові та виявляти благоговіння перед Ним. Той, хто наділяє дитину чи учня таким даром, вручає скарб, більш дорогоцінний за багатство всіх віків, скарб настільки ж тривкий, як і вічність.

Спостерігаючи поведінку батьків, діти не тільки їх наслідують, а й формують уявлення про вартості життя взагалі. Атмосфера дому для зростання в ній гармонійних дитячих характерів настільки важлива, що молоде подружжя ще заздалегідь повинно б зважити усі передумови до того, зрозуміти вагу культури домашнього життя і відповідно підготуватись до її плекання. Всі знаємо такі доми, де кожний себе добре почуває, де приємно проходить час, де відпочивається серед цікавих розмов, приязної атмосфери і щирих людей. У таких домівках лад і порядок не тільки у

зовнішньому вигляді, а й у цілій системі щоденного життя, у цілості взаємин поміж членами сім'ї. Свята і будні в домашньому житті, аби вони могли стати моментами глибоко пережитих вражень, щоб могли задовольнити не тільки фізіологічні потреби, а й голод душі і серця, потребують уваги, піклування, часу і творчого зусилля. Все це може виконати найкраще жінка — мати. Коли ж вона здебільшого поза домівкою і нею мало цікавиться, а життя домівки зводиться тільки до рідких зустрічей родини за столом, а сама домівка служить як готель, то така сім'я не матиме духа спільноти, не тяготітиме до домівки і не шукатиме в ній захисту при кожній потребі. Тому так багато протестів проти того, щоб матері ходили на працю.

Працююча жінка, що має свої гроші, згодом звикає до цього стану, вона перестає «смакувати» у домашньому житті.

Україна стала незалежною країною, в її Конституції записано, що державною мовою є мова українська. Багато українців розмовляють російською або іншими мовами. Багато дітей з таких родин хоч і визнають своє українське походження, декламують механічно вивчені вірші, співають пісні, пишуть писанки, одягаються в народний одяг і танцюють українські танці, проте бракує їм найсуттєвішого — знання мови, цієї першої ознаки національної належності, передумови до того, щоб пізнати культуру свого народу.

Серед елементів духовної культури народу мова є найосновнішим. Вона – засіб пізнання релігійних обрядів, літератури, тобто тих сфер культури, які є вирішальними у формуванні національності.

Мова — це справа національного престижу. Уявлення про значення народу, його культуру здебільшого дає мова. Чим мова народу популярніша в світі, тим значення цього народу більше серед народів світу. Українська мова належить до мов-велетнів, вона займає чотирнадцяте місце серед світових мов. Дійсні патріоти своєї нації прагнуть сприяти розвитку рідної мови, а не навпаки. Знецінювання своєї мови — це національна байдужість. Рідна мова — це душа народу. У ній він тисячоліттями складає свою філософію, почування, думки, вона дзеркало життя народу. Мова передає все те, що покоління надбали впродовж історії Ніяка чужа мова не віддтворить української народної пісні, народних приказок. Наша мова має свою складну граматику, словника, свою психологію, свої прекрасні фонетичні якості, і, нарешті, свій дух.

Вона є рідною мовою українців. А рідною мовою для людини є завжди та мова, якою їй найзручніше висловитись, яку вона вживає в розмові з найближчими їй людьми. Це мова, якою передаються найтаємніші думки і почування. Мова ця

пов'язується з образом матері. Знецінювання мови — це перший крок у відході від свого народу.

Трапляються випадки, що люди мають чіткі національні почуття, але не знають української мови. Чи можна бути патріотом, не знаючи своєї рідної мови? Очевидно, бувають виняткові люди, а виняткові обставини створюють такі випадки, коли поруч з незнанням мови свого народу існує глибокий патріотизм. Але це буває тоді, коли людина не мала змоги вивчити мову з винятково складних причин. Все ж при першій можливості справжній патріот її вивчить. Ніяк не можна виправдувати тих, які не вивчають мови через звичайне лінивство, і тих, які знаючи мову, користуються в розмові поміж собою чужими мовами. Така поведінка свідчить про національну байдужість, незнання проблеми, слабкість характеру чи просто про погану звичку, шкоди якої люди не усвідомлюють.

Згідно із законами психології, рідною мовою дитини стане та мова, яка пустить перші й сильніші коріння в її душу. Та мова стане в дитини першою, якою вона навчиться висловлювати свої думки, бажання, почування. Тому грамоти треба вчити спершу українською мовою, принаймні одночасно з іноземною. Бо науково доведено, що без найменшої шкоди для дитини, вона може вивчати дві і більше мов одночасно.

Для плекання релігійності в дітей знання рідної мови необхідне. Дехто скаже, що Бог один, і Його можна славити будь-якою мовою. Славити можна, бо Бог знає і розуміє всі мови. У Святому Письмі розповідається, що під час Пятидисятниці апостол Петро говорив єврейською мовою, а його слухали більше як 25 національностей і чули його слова на своїй рідній мові. Молитва і голос Божий у серці людини плекається мовою матері, найсердечнішою молитвою в світі. Тому рідною мовою можна пізнати свого Творця. Вона глибше сягає до серця і до душі людини.

Дитина не може повністю пізнати Бога, бо в домівках немає книг на духовно-моральні теми, написаних українською мовою. Батьки повинні формувати світогляд, характер і норми поведінки, притаманні українському народу. Тільки на перший погляд виглядає, що кожна нація прямує до одного і того самого ідеалу — виховання добрих громадян. Однак очевидно, що кожна національність має свої потреби, свій світогляд і свій характер. Кожний народ має своє особливе поняття ідеалу виховання, створене особливостями характеру й історією народу. У всіх народів є своя особлива національна система виховання, своя особлива мета і свої засоби досягнення цієї мети.

Українські батьки не повинні байдуже спостерігати, як їхні діти забувають своє, а шукають чуже. Як казав Т. Шевченко «чужому навчайтесь, а свого не цурайтесь

Батьки по-різному уявляють собі щастя дітей у майбутньому. Всього їм прагнуть: здоров'я, освіти, слави, щасливого сімейного життя, достатків тощо. Звичайно, того бажають дітям найбільше, чого їм самим бракувало в житті, що залишилось нездійсненим... Але чи справді здійснення цього всього може забезпечити щастя людини?! І з життя, і з літератури знаємо, що ні! Бо, як кажуть психологи, — щастя людини в ній самій. Вона щаслива тоді, коли духом багата, коли морально чиста, фізично досконала.

Батьки можуть допомогти дитині бути щасливою саме тим, що плекатимуть духовні зацікавлення дитини, що прищеплять їй моральні засади і добрі навички, що виплекають її фізично здоровою.

Кожен день ви даєте дітям гроші на проїзд, на обід або на інші цілі, поцікавтесь у них, чи вони знають, хто зображений на гривнях. Більшість дітей не знають, а це ж історія нашої України.

Чи ж треба ще переконувати нас, яким могутнім чинником у боротьбі за впливи на людей є, зокрема сьогодні, друковане с л о в о у всіх його формах — книжки, журнали, преса, найрізнорідніших видів реклами? Книжка, зокрема у нашій літературі, оспівана й прославлена як джерело духовних вартостей. Любов до книжки в людей, наявність великої кількості митців-літераторів, бібліотек, видавництв — все це свідчить про культуру народу, його духовне багатство. Ставлення людини до книжки випливає насамперед із культурної потреби. Людина, що має шляхетний намір постійно збагачувати себе читанням книжок, має не тільки духовну користь, а й чуттєву насолоду.

Є різні причини, чому людина звертається до книжки: одна – через жадобу знань, наукову цікавість, інтелектуальний інтерес чи амбіцію осягнути вищий щабель знання, щоб вирізнитися, друга — через книжку осягає «поводження в житті», здобуває різні матеріальні цінності; для багатьох книжка є джерелом утіхи, розради, забуття, приємного відпочинку. Читання – найпоширеніша форма інтелектуального розвитку. Однак, поруч із правдивою, культурно цінною книжкою, існує й «література», що своїм завданням ставить не спонукання людства до добра, а сприяння розвиткові злих звичок, негативних рис характеру людини. Цією категорією літератури різні спекулянти, задовольняючи низькі інстинкти людини, самі матеріально збагачуються, водночас у великій мірі сприяюють посиленню злочинності в країні, особливо отруйною така література є для молоді.

Такі книги, як Євангелія, Біблія — це вічні книги, що цікавитимуть і зворушуватимуть людей, де б вони і коли б вони не жили. Книга Коперника «Про обертання небесних тіл» змінила погляд людський на світ, твори Руссо і Вольтера

підготували Велику французьку революцію, творчість святого Томи з Аквіну сформувала християнський світогляд, твори Гете, Шекспіра, Шіллера, Мольєра ніколи не стануть «віджилими», з них черпатимуть духовну енергію люди у всі часи. Пригадаймо також, чим для українців став «Кобзар» Тараса Шевченка, «Мойсей» Франка, «Лісова пісня» Лесі Українки. Чому, читаючи ці твори, зворушуємось долею Оксани, Яреми, Катерини чи Мойсея-провідника, чому «Лісова пісня» збуджує стільки гарних думок про інший, ідеальний світ?

При читанні гарної книжки збуджується туга читача за кращим ідеальним світом чи за досконалішою людиною. Саме в цьому і є суть виховної ролі літератури.

Разом з тим у літературі кожного народу віддзеркалюється його минуле, своєрідність психіки, світогляду. Тому книжка є також засобом пізнання цього народу, поміст до того, щоб сприйняти його духовність, вона зміцнює невидимі нитки національної належності. Тому, коли йдеться про національне виховання, не можна не згадати літературу як основний виховний засіб.

Батьки скаржаться, що діти не хочуть читати книжок. Тут є багато причин. Основна з них — наявність телевізора, комп'ютера, радіо, кіно. Більшість родин проводять вільний час перед телевізором, у ресторані, на природі. Однак у деяких сім'ях, де плекається культура книжки, де батьки самі вважають книжку своїм найвірнішим другом, діти також люблять її. Передумовами наближення дитини до книжки є вживання таких заходів: якнайбільше моментів життя дитини пов'язувати з книжкою — читати її з дитиною вдома, під час перерв, для зміни занять, розповідати зміст прочитаного під час поїздки автомобілем, влаштовувати домашні, шкільні, громадські читацькі обговорення, у яких «героєм» була б книжка, вивчати вірші напам'ять, влаштовувати конкурси «живого слова» серед дітей, запроваджувати, як форму святкування національних річниць. Обдаровуючи дітей при різних нагодах, не забувати обов'язково долучити книжку. Збирати постійно книжки до домашньої дитячої бібліотеки. Передплачувати й регулярно читати з дітьми дитячі журнали. Як форму культурної розваги в сім'ї ввести читання вголос й обговорення прочитаного з дітьми. Вести розмови з дітьми на теми побутового життя, спрямовуючи увагу дітей на ті моменти, що важливі для формування позитивного характеру (майбутнє дитини, її фах, ставлення до ближнього, релігійність, моральність тощо). Обмежуймо сидіння дітей перед телевізором, створюймо дітям такі форми розваг, які пов'язані з книжкою (передплата дитячих журналів, де є різні ігри, подасть багато порад).

У зв'язку з темою про книжку треба згадати про високу мистецьку цінність українського дитячого фольклору. Треба ознайомлювати наших дітей із чарівною музичністю слова в народних казках, співанках, з багатством їх картин, їх швидкою зміною. Серед української дитячої літератури, зокрема для дошкільнят, є справжні перлини. Як, наприклад, «римованої прози» згадаймо Франкову «Ріпку», «Казку про півника та курочку і про хитру лисичку» Н. Забілої, «Козу-Дерезу», «Рукавичку» та багато інших народних казок, «Звірячий зимовник» — Д. Соловія, «Казку дітям невеличку про курчатко й про шуліку» Е. Яворівського, колисанки, веснянки та інші твори дитячого фольклору.

Українська культура має високу естетичну вартість і виразну самобутність. У всіх виявах нашого культурного життя, зокрема у релігійних обрядах, українці віддзеркалюють ідеалістичний світогляд. Візьмімо кілька прикладів: Шевченко, Франко, Леся Українка уявляють поступ людства, його мораль, істоту вселюдської культури в тому, щоб запанувала «вольна сім'я», «народів вольних коло», щоб Україна могла сповнити Боже посланництво, що духовно розвинені, морально сильні індивідуальності потрібні на те, щоб вони могли служити нації.

Дуже цікаві спостереження можна робити на основі літератури. Всю нашу літературу, від найстарших пам'яток аж до найновішої творчості сучасних молодих авторів в Україні й за кордоном, наповнює вірність ідеалізмові, глибокому гуманізмові, прославленню духовної сили людини. Згадані в попередніх розділах перлини нашої літератури старої доби: «Поучення» Володимира Мономаха, «Слово про Ігорів похід», проповіді Кирила Туровського, літописи, «Слово о законі», «Житія святих» і багато інших — учать, що людина створена на Божу подобу, що вартість людини в її високій християнській етиці, моралі, великій гуманності. Християнська свобода волі змушує людину відповідати за свої вчинки, вибирати поміж добром і злом і змагатися за перемогу добра в собі й своєму довкіллі.

Багато є домівок люксового обладнання, в них можна побачити дорогі ікони, картини, фортепіано, патефони із великою кількістю платівок, навіть бібліотеки, але все це немов декорація, коли нема родинного духу, бо рідко коли всі члени сім'ї мають спільні переживання. Кожний член родини живе своїм власним життям, і зустрічі сім'ї відбуваються тільки за столом поспіхом, і рідко коли члени родини спільно працюють. Такий стиль життя вбиває дух сім'ї, і там батьки з дітьми здебільшого не знаходять спільної мови. Батькам треба намагатися влаштовувати активне сімейне життя удома при спільному читанні, грі на музичних інструментах, слуханні розповідей цікавих гостей, щоб всі ці заходи викликали приємні спільні переживання, щоб діти любили проводити час

удома серед своїх найближчих, щоб їх не тягнуло до ресторанів, телевізора чи до кіно, як до одиноких джерел розваги й приємності дозвілля. Холодна атмосфера дому, постійний поспіх, брак матері удома, словом, модерний стиль домашнього життя — це основні й найбільш дошкульні зміни у нашому побуті.

Для підтримання атмосфери в родині, для надання національного колориту домівці допомагає внутрішня її декорація. Важливо, які картини висять на стінах, чи світлицю прикрашають, якщо не оригінальні, так принаймні репродукції образів із українською тематикою. Чи в домівці є декоративні речі: українська стильова кераміка, вишивка, килим, але в естетичному поєднанні з меблями, що не повинні відзначатися надто разючою яскравістю і багатством кольорів, бо це не гармонізує з різнобарвністю нашого народного мистецтва. Треба витворити своєрідний стиль декорацій нашим народним мистецтвом модерних міських квартир, щоб розвинути добрий смак, словом — працювати в тому напрямі, щоб культура житла мала відповідний рівень.

Батьки повинні пам'ятати про вікові особливості при проведенні духовно-морального виховання. Якщо в молодшому шкільному віці турботи, тривоги і спрямування дітей, як правило, з усією очевидністю виражаються в їхній поведінці, якщо в цьому віці діти легко керовані і багато чого беруть на віру, то підлітковий вік з його складним внутрішнім світом проявляє надзвичайну категоричність і вимогливість до тих, хто його оточує, прагне до незалежності, самостійності. Бурхливий період може продовжуватись декілька років і затихає тоді, коли сила розуму візьме верх над емоціями, тобто в юнацькому віці. Вважається, що юнаки більш спокійні ніж підлітки. Однак цей спокій скоріше суто зовнішній. Юнак весь у собі. Він внутрішньо неспокійний.

Часто між батьками й підлітками виникають конфлікти, пов'язані з тим, що батьки не сприймають серйозно їх особливостей, які від них не так уже й залежать, які зумовлені їх фізичним і духовним ростом. Часто буває, що батьки отримують негативну реакцію з боку підлітка. Він може заглибитися в себе, у ньому може відбуватися внутрішня боротьба мотивів, інколи навіть до кінця неусвідомлена.

Між тим дорослі, цілком усвідомлюючи, що підліток уже не маленька дитина, і висуваючи до нього підвищені вимоги, продовжують відмовляти йому в праві на самостійність, у можливості самоствердитись. Звідси і виникає більшість конфліктних ситуацій, образа і різноманітні протести. Неслухняність, своєвілля, упертість і негативізм — це особливості підліткового віку, наслідок неправильних стосунків між дорослими і дітьми. Педагогічна майстерність і педагогічна культура батьків — це, насамперед, високий

педагогічний такт, гнучкість і самокритичність, самоконтроль і самооцінка. Порушення батьками педагогічного такту буває тоді, коли вони судять про вчинок односторонньо, поверхнево, не заглиблюючись у його причини; коли батьки діють зопалу, під першим враженням, думаючи тільки про свої інтереси, про свою особу і не думаючи про особу дитини. Наведемо визначення педагогічного такту за І. Синицею: «Педагогічний такт — уміння вчителя (батька. — *О. К.*) швидко знаходити в кожному конкретному випадку своїх взаємин з учнями (дітьми) в процесі їх навчання і виховання правильний і тому найефективніший засіб впливу на їх свідомість, почуття і самодосягнення поставленої мети без ризику нашкодити своєму авторитетові і втратити прихильне ставлення до себе учнів (дітей)». Шановні батьки! Щоб не втратити свого авторитету в дітей при виникненні конфліктних ситуацій, сідайте з дітьми за стіл переговорів. Батькам слід постійно пам'ятати, що їхні стосунки з дітьми — це стосунки двох взаємодіючих активних сторін. Тому треба вміти узгоджувати потреби дитини із своїми власними, виявляючи при цьому належну гнучкість; узгоджувати свої погляди з поглядами і світорозумінням дитини; правильно оцінювати свої та її успіхи, не принижуючи досягнень сина чи доньки і не переоцінюючи себе. За таких умов взаємодія виражатиме суспільні інтереси, будуватиметься не на суб'єктивних, а на об'єктивних оцінках, на взаємному розумінні.

Є таке хороше слово — порозумітися. Це не означає обмінятися формально словами, а значить духовно наблизитись одне до одного. Це якраз те, що потрібно для дружби взагалі, батьків і дітей зокрема. Але порозумітися можна лише тоді, коли розмова йде на рівних, коли співрозмовники щирі і вірять одне одному, коли розмова — про важливе. Так воно і буває, коли дорослий і юний сідають поряд, відклавши на годинку інші справи, і ведуть головну розмову — про життя. Таке, як воно є. Розмовляють. Говорять не між іншим, не на бігу, а всерйоз, як говорять дорослі зі своїми друзями, коли кажуть: «Треба поговорити», «Треба порадитись». Без поблажливої усмішки («який він наївний!»), без роздратування («ви тільки гляньте, який апломб, яка категоричність у хлопчака»), без поплескування по плечу («молоде — зелене, поживеш з моє, знатимеш»).

Це нелегко — говорити з молодими, що докопуються до істини. В цій розмові може виявитись і наша слабкість, де в чому, може, й відсталість. І це неприємно. Часом треба відповідати й на такі запитання, які б хотілося обминути. Доводиться сприймати і критику дітей, якщо вона справедлива. І це б'є по нашому самолюбству. Легше за все прикрикнути: «Замовкни! Як ти смієш мене судити? Що ти знаєш? Не бачив ти ще смаленого вовка — спробуєш сам!». І все ж треба мати

мужність і відповідальність старшого перед тими, хто шукає свого місця в житті. Тож мусимо говорити з молодшими чесно і прямо, говорити всю правду, завжди і скрізь, нічого не приховуючи, не обходячи гострих кутів. Не ідеалізуючи, але й не вульгаризуючи життя. Всією силою своїх знань, переконань, любові допомогти їм розібратися, навести на роздуми, спрямувати пошуки на правильний шлях. Тільки не нав'язувати своєї думки, не примушувати кривити душею: «Думай, що хочеш, говори, як годиться».

Переконання, принципи, життєве кредо не можна перекласти з голови в голову, із серця в серце. Кожен мусить виробити, вибороти, вистраждати їх сам, спираючись на все, що знає з книжок і з життя, спираючись на свій і на наш, батьківський, моральний досвід. І молодість, що готується до самостійного життя, хоче й мусить думати своєю головою, вона протестує проти всякого духовного насильства, іноді й прямо протиставляючи себе батькам, що відмовляють їм у праві бути самими собою.

Дочки й сини і в 16, і в 18 ще школярі. Ті самі шкільні форми, ті самі дзвінки на уроки і з уроку, такі ж оцінки в щоденнику, що і в 1, і в 5 класі. І за цією схожістю дорослі часом забувають, що головною роботою юності, головним питанням життя для 15–16 річного є самовизначення. Юних не задовольняє та конкретна й вузька, та камерна програма дій, програма-мінімум, виконання якої вимагають часом і в школі, і вдома. Вчитись на «добре» й «відмінно». Не запізнюватись. Не списувати. Не підказувати. Не розмовляти на уроках. Поважати старших і слухатись їх. Так було в 1, так і в 11 класі. Але як цього мало і як мало знати про себе тільки це... А чи витримав би я тортури заради Батьківщини? Чи хороший я товариш? Чи принципова людина? Чи зумію полюбити когось на все життя? Чи полюбить хто-небудь так мене?

Молодь розв'язує не тільки фізичні й алгебраїчні задачі, але й вирішує — болісно і напружено — вічні проблеми добра і зла, життя і смерті, ненависті і любові. Вона складає і такі рівняння, де X і Y — це «вона і я» чи «він і я», «я і всі». Вона прагне розібратись у найскладніших стосунках людей. Неупереджено і гостро придивляється наша дитина (а чи ж це дитина в 18?) до життя, жадібно читає книжки, безжалісно оцінює людей і себе саму — яка я? для чого я? чи потрібна людям?

І це тільки ми, дорослі, говоримо: «В нього ще все попереду», «Він на порозі життя», «Він готується жити». Для них, молодих, кожен день — то відкриття нового і сумніви, і заперечення відомого, то не лише роздуми, а й установлення реальних стосунків з людьми, це максимальна активність. Різна — в міру особливостей сфери її можливої реалізації в навчанні,

у праці, у роботі, в сім'ї. Це не підготовка, а вже життя його, з радощами і болями.

І якою самотньою буває юність, коли дорослі вже забули про свої юнацькі сумніви, роздуми, власні, пройняті сумнівами пошуки істини. А це трапляється не так вже й рідко. Далеко не завжди дорослі сприймають всерйоз спроби юнака уявити собі загальну систему світу, загальну його діалектику. Їм здається, що діти займаються чимось пустим замість того, щоб робити свою справу — вчитися. І замість того, щоб саме тепер допомогти їм розібратися, подумати разом з донькою чи сином, коли складається чіткий контур характеру, індивідуальності, над тим, над чим в юності билися вони самі, дорослі часом роздратовано відмахуються від них. Зовсім так, як колись відбивались від нескінчених «чому?», «як?» чотирилітки. Тих тисяч запитань, що тоді цікавили дитину, що стосувалися проблем, пора яких минула, як мине і пора юності.

Хіба рідко чують молоді в цих випадках одне і те ж, хоч сказане і різними словами: «Відстань зі своїми дикими теоріями, займись ділом!», «Де ти набрався таких ідей, страшно слухати!», «Замовкни, не говори дурниць, сідай за уроки», «Що за плутанина в твоїй голові, що за хаос, почитав би краще підручники», «Рано!», «Замалий», «Викинь з голови!» — тільки й чує інший підліток. — «...Атестат», «характеристика», — як заклинання повторюють часом батьки своїм дітям. А з ним треба говорити не лише про уроки, порвані штани, нові лижі, а про різне, про те, що їм обом цікаво, про те, чим і заради чого живе людина. Говорити без спеціальної дидактичної мети, не «ставлячи на місце», без повчань, без окриків і зауважень. Просто розмова близьких людей, що поважають одне одного. Про політику і мистецтво. Про прочитану книжку. Про своє кохання. Про свою молодість. Про життя зовсім хороше й дуже складне...

Провести їх дорогами своєї юності, своїх мрій і вагань, не приховуючи смішного, не стаючи в позу непогрішимого, у позу такого собі живого пам'ятника самому собі.

А чи правильно вони зрозуміють? Чи не рано їм усе це знати, про все думати? Рано чи не рано, а вони думають про все, читають нові книжки, в усьому хочуть розібратися і чекають нашої допомоги.

Хочемо ми чи ні, а в 15–16 років приходить до них перше кохання. Можемо заборонити їм говорити, ділитися з нами, але ні думати, ні почувати не заборонимо.

І як би не хотілося нам, щоб вони ще побули маленькими, як би не намагалися ми заховати їх під скляний ковпак нашої любові, в затишок дитячої кімнати, вони не лише вступають, а й уже живуть у суперечливому світі, прекрасному й трагічному. В ньому живуть і благородні, і підлі люди. І герої, і здирники. Генії й ремісники. Інтелігенти і солдафони. В ньому

є смерть і війна. Чистий струмок народної пісні, материнська сила і ніжність природи, і поряд – відверта фізіологія шейка. Величезній армії благородних книжок і глибоко людяних фільмів протистоять дешеві детективи з вибухами і кров'ю, фільми сексу в ефектній упаковці, що несуть гострі відчуття збайдужілим, духовно вихолощеним. На шляху нашої дитини стануть різні люди: ті, що живуть болями й думами людства, і ті, що за модну ганчірку готові на все, що не підуть на найцікавішу виставу, якщо нове ультрамодне вбрання не готове; люди з різними кредо життя, різними ціннісними орієнтаціями. З усім цим матиме справу (та й вже зустрічається) наша дитина, щось вибиратиме, до чогось прагнутиме, від чогось відвернеться, з чимось вступить у боротьбу. Вона входить у життя, у якому труднощі й випробування будуть більші, ніж на контрольній з фізики, а конфлікти з людьми не розв'яжуться боєм навкулачки, як у п'ятому класі. І рішення треба приймати самостійно.

Ці іспити на духовну зрілість, індивідуальну визначеність, випробування на вірність своїм переконанням, на вірність мрії про обраний шлях, про кохання, про дружбу, сім'ю триматимуть наші дорослі діти (ще вчора школярі) щодня і щогодини. І нас не буде поряд з ними, щоб підказати, що треба зробити тут, як сказати там, щоб підтримати їх у хвилину розгубленості і невдачі. Вони мусять уже самі бути сильними, готовими відстоювати свою думку, свої цінності.

Але де ж і коли має гартуватися ця духовна міць, коли і як зможе навчитися юнак чи дівчина відстоювати свої погляди, не піддаватись поганим упливам, боротися за те, що вважають правильним, якщо всі 18 років батьки і вчителі намагатимуться привчати їх тільки слухатися, поменше розмірковувати, швидше й акуратніше виконувати те, що сказано, виконувати завдання вчителя, вимоги і вказівки батьків.

І до яких труднощів, до яких подвигів підготована молода людина, яка твердо переконана в тому, що дорослі все обдумають, приготують, забезпечать, дадуть повну інструкцію, гарантують захист від помилки і поразки — сьогодні, завтра, післязавтра. Якщо вона не має сумніву в тому, що все для неї готово, і варто тільки обрати один з багатьох ВНЗ, що безліч шляхів, які чекають на юних, — то асфальтовані шосе з швидкісним транспортом, а подвиг — це рядова слухняність або ж щось зовсім надзвичайне, яскраве, полум'яне і рідкісне, про що так добре мріялось на затишному дивані, але що практично не трапляється у звичайному житті.

Хіба справді немає в нас молодих людей, орієнтованих на те, що світ увесь і цілком рожевий. Це і той інтелігентний дармоїд, що терпляче чекає здійснення своїх мрій про натхненну, творчу працю (про неї ж стільки говорили в школі), не бажаючи «розтрачувати себе» на дрібниці, на ту досить

одноманітну роботу, яку насправді він тільки й може виконувати. Це ті абітурієнти, що запруджують редакції розпачливими листами — криками душі, а скоріше скаргами на інстанції, «обуренням, претензіями, мало не погрозами і ультиматумами». «Як же бути? Що ж робити далі?», «Все пропало, а я ж так надіялась», «Значить, все це неправда, що говорили в школі? — з відчаєм пише юнак. — Що ж тепер лишається?» І відповідає: «Скепсис, і секс». А мама телеграфує вслід: «Хлопчик запив, загуляв, гине! Рятуйте хлопчика!».

Врешті, усі ці маленькі драми, коли надії не справджуються, бувають у житті кожної людини. Один при невдачі ще більше мобілізується і, підвищуючи вимогливість до самого себе, розвиває все більшу активність, покладаючись на свій розум, свою волю. Добиваючись своєї мети знову і знову. Інший ладний відразу вийти з гри і замість того, щоб спробувати змінити хід подій на краще, повністю капітулює, сподіваючись тільки на диво, чиюсь допомогу, щасливий випадок або шукає винних і обирає собі роль знедоленої жертви.

Однак так чи інакше, будь-яке розчарування — удар по людській душі, і незалежно від того, як оцінюють нашу поразку інші, суб'єктивно втрата ілюзій може переживатись юною людиною як трагедія розбитого життя, призвести до душевного надлому. Глибина розчарування й образи залежить від характеру фіксованості людини на цій меті, як єдиній, від рівня впевненості її в неодмінному успіхові, від вміння її об'єктивно оцінити свої можливості, здібності, таланти. Проте вихід з такого становища завжди визначається зрілістю вольових рис характеру: здатністю боротися, не відступати, добиватися перемоги.

Отже, оберігаючи оптимістичний погляд юних на життя, а їхню душу від цинізму, брутальності й образ, треба гартувати її до боротьби. І не варто видавати їм аванси на те, що залежить лише від них самих, за що треба боротись.

Виховуючи мрію, треба вчити молодих і вмінню досягати її, виробляти в них «бійцівські якості». Стимулюючи прояв у тому чи іншому доброму намірі, треба дбати про те, щоб вони ставали стимулом до активних дій, ставали не просто правильною ідеєю, а переконанням. Тобто не просто тим, що людина хотіла б робити, а тим, чого вона не може не зробити, без чого не зможе жити і поважати себе.

Для цього треба говорити дітям правду і про ті труднощі, які можуть зустрітись у житті, про те, як поводять себе справжні люди в таких ситуаціях. Щоб наші слова «так треба» підкріплювалися ділом, прикладом з нашого власного життя і поведінки, зразком громадянської мужності, постійної готовності до боротьби за праве діло, чого б вона не коштувала. Щоб право на команду «роби, як я», що її часом

доводиться давати, було морально заслуженим і визнавалось нашим сином чи дочкою.

І все ж, — як найголовнішим у тому, щоб навчитись плавати, є саме плавання, так і тут — бути самостійним, наполегливим, чесним, мужнім можна навчитися лише тоді, коли сам вирішуєш питання, сам активно дієш, несучи з року в рік все більш повну відповідальність перед своєю совістю, перед іншими людьми.

Треба домагатися того, щоб наші діти не тільки знали, що таке чесність, а й були чесними у своїх словах і вчинках, щоб вони не були боягузами і лицемірами і сміли висловлювати свою власну думку й тоді, коли спокійніше було б промовчати — перед товаришами, перед батьками, перед учителем. Щоб вони не лише сумлінно виконували ті розпорядження, які і вони й інші вважають правильними, сумлінно робили те, корисність і потрібність чого розуміють, але й не підкорялись тому, з чим внутрішньо не згодні, хоча б це і не було б цілком безпечним, хоча б і загрожувало неприємностями того чи іншого роду.

Щонайменше з 15 років юнак виробляє свій характер, рівняється на свій ідеал, самовиховується. Він може і мусить протистояти тому, з чим не погоджується, він вдосконалює себе самого, ставить перед собою моральні вимоги. Він сам уже відповідає за себе, за свою роботу, свої вчинки. У 17 років він уже повноправний громадянин, самостійна особистість, що має обов'язки перед суспільством, перед людьми, що своєю чесною працею зміцнюватиме свою Україну, яка так багато зробила для того, щоб життя молодих було розумним і щасливим.

І тільки тому, мабуть, у нас нині ще чимало 18-річних діток, які свої обов'язки зрозуміли лише як обов'язки учнів-школярів, забуваючи, що існують ще й інші обов'язки — перед людьми, перед колективом, перед батьками, перед собою, як особистістю. І вина дорослих у тому, що не помітили чи мирилися з цією інфантильністю, а то й культивували її. Не допомогли дітям змалку почувати себе громадянами, занадто довго хотіли бачити їх дітьми. Так було простіше, зручніше, спокійніше за дитину. Хотілось, щоб дитині було якнайкраще, а вийшло, що самі гальмували, затримували розвиток її самостійності, її змужніння. Зрештою, що вимагалось у деяких сім'ях від дитини протягом цілих 10 років? Щоб учився і слухався. В багатьох школах — так само.

І коли дорослі звинувачують свого сина в несамостійності, то чи не з того вона почалась, що занадто довго йому не дозволяли самому стояти, ходити. Носили на руках, вели за ручку, тягли за собою.

І хоч про виховання самостійності школяра говориться і пишеться чимало, нерідко і сьогодні тут мається на увазі якась

особлива самостійність у точно визначених дорослими межах — навчання. Самостійно розв'язувати задачі, писати контрольну, вивчати літературу — чи це й не вся часом сфера можливих проявів самостійності дитини і в 8, і в 12, і у 18 років?

А діти прагнуть і мусять випробувати свої сили, хочуть робити справді корисні справи, що дають простір їхній молодій ініціативі і приносять відчутні результати.

То ж правильно роблять і по-справжньому люблять своїх дітей ті батьки, які завжди бачать у них громадян, патріотів своєї країни, коли оцінють вчинки доньки чи сина не якоюсь спеціальною дитячою, школярською міркою, а великою — трудовою, людською. І тоді юнак чи дівчина не ховатимуться під мамине крильце, татову сильну руку, за велику посаду, не вважатимуть себе вічними дітьми, яким усе можна і які ні за що не відповідають. Вони виростатимуть справжніми людьми, що знають, заради чого вони живуть на світі.

У наших сім'ях живуть дідусі й бабусі, які мають багатий життєвий досвід. Постає питання, чи повинні брати участь у виховному процесі дітей дідусь і бабуся? Бо присутність, турбота і любов до старших людей благодатно впливає на формування характеру дітей. Їхні прості повчання на все життя залишаються в пам'яті дітей.

Таким чином виникає нове поняття – «педагогіка бабусі й дідуся». Нехай батьки не сердяться, коли вони думають, що їхня дитина тільки їм найдорожча на світі. Педагогіка дідуся і бабусі сильніша за батьківську, бо вона заснована у великій любові до дитини. Батьки молоді і в них, крім дітей, є інші обов'язки, пов'язані з роботою, становищем у суспільстві і т. ін.

Зовсім інша справа бабусі й дідусі. Хоч їм дістаються також численні турботи і труди, і сил у них менше, ніж у молодих, бабуся володіє чудодійним джерелом бабусиної любові, яке спалахнуло в її душі з народженням онука. Це джерело ще багато років буде її зігрівати, передавати її енергію і силу. Її любов безмежна, і ця любов потрібна дитині. Силу цієї любові ще не визначив жоден учений світу, її можна порівняти лише з животворчим сонячним світлом і любов`ю до Бога. І от саме такою силою володіє бабуся, жінка, яка переживає свою саму останню в житті прихильність і любов.

Ми не будемо розкривати педагогіку дідусів і бабусь, лише скажемо, що окремі батьки і вчителі її використовують. У своїй книзі «Как живете, дети?» Ш. Амонашвілі ділиться досвідом, як він використовує педагогічний досвід дідусів і бабусь. Бабусі і дідусі — це ціла армія добрих, чуйних, мудрих людей, які, звичайно, по-своєму люблять пустунів, невгамовних онуків і онучок. Вони доглядають за ними, проводять у школу, приводять зі школи додому, супроводжують у музичну або

спортивну школи, у парк, у цирк, кінотеатр, у церкву і з церкви, одягають і годують, пестять і наставляють. «Если человек прошагал свое детство без общения с самыми добрыми, ласковыми, мудрыми, горячо любящими его людьми — с дедушками и бабушками, это значит, что он потерял тысячу прелестных сказок, тысячу увлекательных прогулок, тысячу радостей от исполнения желаний, тысячу мудрых наставлений, в тысячу раз больше оказался незащищенным, в тысячу раз больше споткнулся о камни и в тысячу раз больше не сочувствовали ему в его горе», — говорить Ш. А. Амонашвілі.

« Всі ми старші, коли знаходимось серед молодших, не забуваймо, що ми в дорогому плодовому саду, що навколо нас молоді деревця, які ми можем закріпити або погубити. Душа дитини – багата родюча земля; в ній що не посієш, росте швидко і пускає коріння глибоко. Важливі запитання: що сіємо ми, чому вчим дітей, які приклади вони беруть з нас? Жаль буває бачити в саду молоде деревце, зламане вітром; боляче дивитись на квітку, розтоптану ногою. Бережіться накинути тінь на чисту дитячу душу, осквернити хоч би каплею грязі невинність дитини. В плодовому саду ми бережемо кожне деревце від хижих пташок, закриваємо пагони соломою від морозів. Невже душа дитини варта менше, ніж яблунька або вишня?» (Бережіть дітей / Божья Искра. С.155)

Про любов учителя до дітей говорити не будемо, бо найголовнішим у житті вчителя повинна бути любов до дітей, а якщо її немає, то ти не вчитель.

2.3.5 Про взаємини батьків з дошкільними, шкільними, позашкільними навчальними закладами

Родина – основа зростання здорової людини, це світ в якому дитина навчається жити. Без мами, без сім'ї дитина не виросте повноцінною людиною. Ми переконані, що суспільне дошкільне виховання потрібне лише для тих дітей, які живуть у так званих неблагополучних сім'ях. Де нездоровий психологічний клімат родини, бо він суттєво впливає на дитину. Наприклад. Було вивчено, що неврози і функціональні розлади у мовленні (заїканні) зумовлені психологічною дією сварок між батьками у присутності дітей.

Нікітіна О. автор книжки «Мама или детский сад» , мати 4-х дітей пише, що коли її запитували, чому вона не віддавала дітей до дитячого садка, вона відповіла щось на зразок: « Я ж їм мама, а не мачуха!». Не можу собі уявити і зараз, як можна віддати дитину на цілий день у чужі руки, у чужі стіни: це означає неминуче відділити її від себе, зробити її нетямущою, нерозумною – чужою. Цю думку вона проводить через усю

свою книгу. Книгу закінчить з оптимізмом. Їй, як автору книжки показали зразковий дитячий садок, де вона побачила «Школу щасливої сім'ї». Тут не бояться прохолоди, не має ніякої муштри, заняття за розкладом за інтересами, у дітей немає надлишкової ваги, не чути дитячого плачу, девіз «Хай дітки краще сміються!». Працівники садочка зрозуміли дві основні умови становлення особистості: надання широких можливостей для розвитку дитини і ніжна любов ближніх. Висновок Нікітіної О. однозначний – «Я б у такий садочок привела внуків».

Сподіваємось, що в Україні всі дитячі садочки будуть такими.

У християнському вихованні дітей в сім'ї повинні допомагати вихователі і вчителі.

Співпраця має починатися зі спільної праці самих батька й матері в сімейному житті. Вони несуть спільну відповідальність за виховання своїх дітей і повинні постійно прагнути діяти разом. Нехай вони підкоряться Богові, шукаючи в Нього допомоги для підтримки одне одного. Нехай батьки навчають своїх дітей бути вірними Богові, вірними принципові і таким чином вірними собі й усім, із ким з'єднані. При такому вихованні діти, прийшовши до школи, не будуть причиною безладу та занепокоєння. Вони стануть підтримкою для своїх учителів, прикладом і заохоченням для інших учнів.

Батьки, котрі дають дітям таке виховання, навряд чи належать до тих, хто критикує вчителя. Вони розуміють: як інтереси їхніх дітей, так і справедливе ставлення до школи вимагають, аби вони, наскільки можливо, підтримували й шанували того, хто поділяє їхню відповідальність.

Багато батьків зазнають у цьому невдачі. Своєю поспішною безпідставною критикою вони часто зводять майже на нівець вплив сумлінного самовідданого вчителя. Батьки, діти котрих стали зіпсованими внаслідок потурання їм, залишають учителеві неприємне завдання виправляти батьківське недбальство, а потім власною поведінкою роблять це завдання майже безнадійним. Їхня критика й осуд шкільного порядку заохочують дітей до непослуху та закріплюють їхні погані звички.

Якщо виникає необхідність у критичних зауваженнях або пропозиціях щодо роботи вчителя, про це потрібно говорити вчителеві наодинці. Якщо розмова виявляється безрезультатною, нехай справа буде передана на розгляд керівництва школи. Не припустимо говорити чи робити те, що послаблює повагу дітей до людини, від котрої такою великою мірою залежить їхнє благополуччя.

Якщо батьки повідомлять учителя про характер своїх дітей та їхні фізичні особливості чи слабкості, це допоможе йому. Доводиться лише жалкувати, що так багато батьків не

усвідомлюють цього. Більшість батьків мало цікавлять якості вчителя та співпраця з ними.

Оскільки батьки рідко знайомляться з учителем, дуже важливо, щоб учитель шукав знайомства з батьками. Він має відвідувати своїх учнів удома і знати, під яким впливом та в якому оточенні вони живуть. Спілкуючись особисто з їхніми сім'ями, знайомлячись з їхнім життям, він може зміцнити узи, що з'єднують його з учнями, та дізнатися, як успішніше працювати з їхніми різними характерами й темпераментами.

Виявляючи своє зацікавлення сімейним вихованням, учитель чинить подвійне добро. Батьки, поглинуті роботою і турботами, втрачають з поля зору можливість справляти добрий вплив на життя своїх дітей. Учитель може багато зробити з метою пробудити таких батьків до усвідомлення їхніх можливостей і переваг. Він зустрінеться і з такими, для котрих почуття їхньої відповідальності є важким тягарем, настільки вони бажають, аби їхні діти стали хорошими й корисними людьми. Часто учитель може допомогти таким батькам нести їхній тягар; спільно радячись, і вчитель, і батьки будуть підбадьорені та зміцнені.

У процесі сімейного виховання молоді принцип співпраці має незмірну цінність. Дітям наймолодшого віку потрібно допомагати зрозуміти, що вони є частиною «сімейної фірми». Навіть малюків необхідно привчати виконувати свою частину щоденної роботи, даючи їм відчуття, що їхньої допомоги потребують, її цінують. Старші діти мають бути помічниками батьків, посвяченими в їхні плани, аби поділяти їхні обов'язки й тягарі. Нехай батьки та матері знаходять час, щоб навчати своїх дітей; нехай вони покажуть, що цінують їхню допомогу, бажають їхнього довір'я та відчувають задоволення в їхньому товаристві, - і діти не забаряться відповісти тим самим. Тоді не тільки стане легшим тягар батьків і діти отримають практичне виховання безцінної вартості, а й зміцняться сімейні узи та поглибиться сама основа характеру.

Співпраця має бути духом школи, законом її життя. Учитель, який співпрацює зі своїми учнями, забезпечує собі неоціненну допомогу в підтриманні порядку. У служінні в школі не один хлопець, непосидющість якого призводить до безладу й непослуху, знайде вихід для своєї надмірної енергії. Нехай старші допомагають молодшим, сильні – слабким, і нехай кожен відчуває необхідність робити в міру можливості те, у чому має перевагу перед іншими. Це викликатиме самоповагу і бажання бути корисним.

Для молоді, батьків, а також учителів буде корисно вивчати уроки співпраці, викладені у Священному Писанні. З-поміж багатьох прикладів зверніть увагу на будівництво скинії – це наочний урок формування характеру, - коли весь народ об'єднався, «кожен, кого вело серце його, і кожен, кого дух

його чинив щедрим» (Вих.35;21). Прочитайте, як був відбудований єрусалимський мур тими, хто повернувся з полону. Серед бідності, труднощів і небезпеки велике завдання було успішно виконане, бо «серце народу було, щоб далі робити» (Неем.3:38). Замисліться над роллю учнів у чуді нагодування Спасителем великої кількості народу. Їжа намножувалася в руках Христа, а учні отримували буханці й віддавали їх натовпові, що очікував хліба.

«Ми є членами одне одного». Тому кожний служить «один одному…тим даром, якого одержав, наче добрі управителі різноманітної Божої благодаті» (Ефес.4:25; 1Петра4:10).

Слова, написані про стародавніх творців ідолів, можуть з більш достойною метою бути застосовані як девіз нинішніми будівничими характеру:

«Один одному допомагає і говорить до брата свого: ‘’Будь міцний!’’» (Ісаї41:6).

Ми могли б Вас шановні батьки непереконувати в співпраці і впевнені в тому, що Ви прекрасно розумієте, що для християнського виховання дітей характерна взаємодія сім’ї, школи і церкви, батьків, педагогів і пастирів. Лише знаходячись у триєдиному союзі, сім’я, школа і церква здатні цілісно і безперервно вести виховання і становлення молодого покоління. Школа покликана доповнювати сімейне виховання спасенним навчанням і освітою. У сім’ї і школі відбувається підготовчий процес до сприйняття і участі в житті церкви. Церква ж своєю освячувальною силою доповнює справу сім’ї і школи, готуючи своїх дітей до богоугодного життя. Треба визнати, що розділення, яке розбило християнський світ, сильно проявило себе у різному розумінні ставлення церкви Христової до світу і людини. В різних християнських віровизнаннях проблеми християнського виховання дітей неоднакові. Наше завдання полягає в тому, щоб визначити головну мету християнського виховання особистості і побачити, яку роль у досягненні цієї мети відіграє природа людини. Що піддається вихованню, а що створюється тільки дією Божественної благодаті.

Батьки зобов’язані підтримувати тісні зв’язки з дошкільними, позашкільними закладами і школами, де навчаються їхні діти. Допомагати школам в організації позашкільних заходів, в оформленні народних кімнат і музеїв, вести суспільну роботу.

Обов’язок батьків _ допомагати вчителям, вихователям індивідуальною працею над своїми дітьми. Форми співпраці можуть бути різноманітними.Спільна робота батьків і школи убезпечить дітей перед загрозою неуцтва, перед моральним розкладом і національним занепадом найціннішого, що народ має – його молодого покоління.

Зупинимось на рекомендаціях сучасних вчених що до організації і проведення педагогічної освіти батьків.

На нашу думку, провідним напрямом в організації педагогічної освіти батьків сьогодні повинна стати індивідуалізація просвітницької діяльності досвідчених фахівців з різних галузей знань, об'єднаних у комплексну службу соціально-психолого-педагогічної допомоги родині. Вважаємо, що у цій справі не може бути «компанійщини» на зразок утворення батьківських університетів чи відповідних педагогічних факультетів та й, навіть, покласного педагогічного всеобучу і виступаємо опонентами окремих науковців у доцільності запровадження таких форм педагогічного всеобучу в сучасних умовах.

Значна віддаленість місць проживання батьків від шкіл, зайнятість батьків в сфері суспільного і домашнього виробництва, відсутність постійного складу батьківської аудиторії, узагальненість педагогічного матеріалу і, відповідно, й слабка його інформативність, відірваність від конкретних проблем в кожній окремій родині, різний рівень сформованості педагогічної культури слухачів та багато інших труднощів і помилок ставить під сумнів досягнення результативності у масових формах таких занять. За нашим переконанням, необхідно в принципі відмовитися від проведення колективних, масових занять з батьками і поступово забувати, що у педагогічній освіті батьків існують щомісячні батьківські збори (загальношкільні чи навіть класні), районні чи міські конференції, лекції тощо. Бо як не урізноманітнювали б форми і зміст їх проведення, - вони надзвичайно мало дають конкретному батькові, матері необхідної для них інформації. Під час таких заходів даремно губиться дорогоцінний час як самих батьків, так і вчителів, спеціалістів-організаторів подібних занять, знецінюється і дискредитується взагалі сама ідея педагогічної освіти дорослих.

Звичайно, всім батькам необхідно засвоювати ази, загальні положення сімейної педагогіки, але це не означає, що ми знову повинні повертатися до народних університетів чи лекторів педагогічних знань. Ці положення можуть широко передаватися через засоби масової комунікації: пресу (в тому числі й педагогічну), радіо, телебачення, педагогічну літературу, театральну постанову, кінострічку тощо. Настала нагальна потреба підготувати високоякісний науковий професійний практичний матеріал для вказаних засобів комунікації. Такий матеріал може знаходитися і в місцях індивідуальної просвітницької діяльності суспільних установ – народних будинках просвіти. Спеціально створених приміщеннях соціально-психологічної служби, у педагогічних світлицях (своєрідних кабінетах педагогічної освіти батьків) шкіл, дошкільних закладів тощо – у вигляді відеосюжетів,

магнітофонних записів, педагогічних текстів бесід, консультацій, відповідей на питання і т. ін.

Щодо змісту загальних положень, які розкривають основи родинного виховання, ми виділяємо шість таких тем:

- Роль родини у вихованні дітей та молоді.
- Виховна місія батька і матері.
- Гармонія родинно-громадсько-шкільного виховання.
- Особливості застосування засобів і методів сімейного впливу на дитину.
- Специфіка родинного виховання в різних за структурою сім'ях.
- Виявлення рівня педагогічної культури батьків як умова їх психолого-педагогічного самоудосконалення.

Засвоєння змісту цих проблем може відбуватися на різних рівнях. Перший – методичний – передбачає озброєння всіх причетних до організації педагогічної освіти батьків, фахівців (науковців, вчителів, психологів) відповідними знаннями й уміннями контактної взаємодії з батьками, іншими членами сімей. Другий – практичний – означає власне організацію системи підвищення рівня педагогічної культури конкретних батьків як вихователів окремої дитини.

Накреслимо декілька положень розв'язання проблеми педагогічної освіти батьків на другому, практичному, рівні.

Насамперед, у центрі уваги необхідно покласти результативність, а не сам процес взаємодії школи та інших соціальних інституцій з сім'єю у педагогізації її дорослих членів. У зв'язку з цим потрібна відверта розмова з батьками про доцільність систематичного, здійснюваного з ініціативи батьків, підвищення рівня їх педагогічної культури. Розмова має базуватись на результатах професійного діагностичного обстеження, з відповідною аргументацією, ілюструванням наслідків допущених помилок, промахів у сімейному вихованні, прогнозуванням варіантів майбутніх життєвих колізій тощо.

Вкрай необхідне також ознайомлення батьків з наступним змістом їх педагогічної освіти і самоосвіти, з принципами побудови чи перебудови їх відносин з відповідними спеціалістами, з індивідуалізацією форм і методів співробітництва.

Досвід проведення занять з батьками свідчить, що варте планування доцільних організаційних форм участі батьків у системі підвищення рівня їх педагогічної культури, здійснене з допомогою анкетного опитування. Для цього необхідним є також групове та індивідуальне діагностичне обстеження загальних і конкретних педагогічних знань , умінь, здібностей батьків (регулярне та системне, згідно графіку, відповідно до бажань та можливостей батьків).

На нашу думку, потрібна докорінна перебудова групових та індивідуальних занять із батьками з метою застосування таких блоків проблемного викладу матеріалу: діагностичний блок для самоперевірки рівня знань, сформованих педагогічних якостей, умінь, навичок тощо; проблемний блок (постановка проблемних завдань, конструювання та розв'язування проблемних ситуацій і т. ін.; закріплюючий блок перевірки (самоперевірки) необхідних знань у розв'язанні педагогічних задач-ситуацій; розширюючий блок, інформації з питань результативного розв'язання проблеми (наприклад, засвоєння тактичних принципів ініціатора контактної взаємодії).

Необхідно урізноманітнювати організаційні форми залучення батьків до педагогічної освіти. Як показує передовий досвід, ефективним з них є: диференційовані тематичні заняття, індивідуальні педагогічні консультації, бесіди, доручення, дво-, трьохденні стаціонарні семінари для груп батьків, візитні запрошення батьками спеціалістів у сім'ю для розв'язання конкретної проблеми, запрошення батьків для індивідуальних та групових занять у педагогічній світлиці, тематичні виставки психолого-педагогічної літератури з проблем родинного виховання тощо. Батьки можуть брати участь у таких конкретних формах діяльності як обмін досвідом виховання, педагогічний практикум, батьківський педагогічний консиліум, діагностичне тестування рівня сформованості педагогічних якостей, умінь, складання індивідуальної програми сімейного виховання і розвитку дитини, участь у проведенні традиційних народних свят, звичаїв, обрядів з акцентуванням на виховний характер окремих їх елементів і т. ін.

Така переорієнтація в здійсненні педагогічної освіти батьків вимагає матеріального забезпечення цього процесу з боку суспільства. Якщо суспільство хоче мати міцну сім'ю, здорове виховане покоління, мати краще майбутнє, то необхідно надзвичайно серйозно ставитись до розв'язання цієї проблеми і матеріально забезпечити реалізацію окреслених завдань. (З книги Ковбась Б. та Костів В. Родинна педагогіка Т2, с.236-240).

2.3.6 Спільна робота сім'ї та вчителів у процесі виховання свідомої дисципліни

Велике значення у вихованні має дисципліна. Вона привчає дитину до певного порядку в житті, до правильного чергування праці і відпочинку, привчає до точності, до виконання своїх обов'язків.

Апостол Павло радить виховувати дисципліну терпеливістю і повчанням: «Докоряй, потішай, заклинай – з усякою терпеливістю і повчанням» (2Тим.4:2).

Одним із перших уроків, який має засвоїти дитина, є урок послуху. Перш ніж вона навчиться мислити, її вже можна навчати слухатися. Цю звичку потрібно прищепляти за допомогою лагідних наполегливих зусиль. Таким чином великою мірою можна буде запобігти майбутнім конфліктам між волею й авторитетом, які так часто викликають відчуження й озлобленість щодо батьків і вчителів та опір будь-якій владі – людській чи Божественній.

Мета дисципліни полягає в тому, щоб навчити дитину управляти собою. Її необхідно навчити впевненості у власних силах та самовладання. Тому як тільки вона починає розуміти, її свідомість потрібно схиляти до послуху. Усім своїм поводженням з дитиною покажіть їй, що послух – справедлива розумна вимога. Допоможіть дитині побачити, що все підпорядковується закону і що непослух у кінцевому результаті призводить до нещастя та страждання. Коли Бог каже: «Не чинитимеш», Він з любов'ю попереджає нас про наслідки непослуху, щоб уберегти нас від зла і втрати.

Допоможіть дитині зрозуміти, що батьки й учителі – це представники Бога і, коли вони діють у гармонії з Ним, їхні закони в сім'ї та школі є також Його законами. Як дитина повинна бути слухняною батькам і вчителям, так і вони, у свою чергу, мають бути слухняними Богові.

Як батьки, так і вчителі повинні вивчати, як скеровувати розвиток дитини, не перешкоджаючи йому надмірним контролем. Забагато керівництва так само добре, як і замало. Спроба «зламати волю» дитини – це жахлива помилка. Склад розуму буває різним; застосування сили може призвести до зовнішнього підкорення, однак у багатьох дітей це викликає ще рішучіший опір серця. Навіть якщо батькам або вчителям вдасться здобути бажану владу, результат для дитини може бути не менш шкідливим. Застосування дисципліни щодо людини з уже розвинутим інтелектом має відрізнятися від виховання безсловесної тварини. Тварину навчають лише підпорядковуватися своєму господареві. Для тварини господар – це розум, судження і воля. Такий метод, застосовуваний часом у вихованні дітей, робить їх чимось трохи більшим за якийсь прилад. Розум, воля, совість перебувають під контролем іншої людини. Такие панування над розумом не є Божим наміром. Хто послаблює або руйнує індивідуальність, той бере на себе відповідальність, результатом якої може бути тільки зло. Доки діти відчувають над собою владу, вони можуть здаватися добре вимуштруваними солдатами, але коли контроль припиниться, тоді виявиться, що характерові бракує сили та стійкості. Ніколи не навчаючись управляти собою,

юнак не визнає жодних інших обмежень, окрім вимоги батьків або вчителів. Якщо ж вимоги не буде, він не знатиме, як користуватися своєю свободою, і часто вдаватиметься до потурання власним бажанням, що призводять до загибелі.

Оскільки для одних учнів підкорити волю значно важче, ніж для інших, учитель має зробити для дитини послух його вимогам якомого легшим. Волю необхідно скеровувати і формувати, проте не ігнорувати і не придушувати. Бережіть силу волі, вона знадобиться в життєвій боротьбі.

Кожна дитина повинна розуміти, що таке справжня сила волі. Їй потрібно допомогти усвідомити, яка велика відповідальність зумовлена цим даром. Воля – це керівна сила в природі людини, сила рішення та вибору. Кожна людська істота, яка володіє розумом, має силу робити правильний вибір. У кожному життєвому досвіді Слово Боже пропонує нам: « Виберіть собі сьогодні, кому будете служити» (Єг.24:15). Кожен може свою волю підкорити волі Бога, зробити вибір бути слухняним Йому та, з'єднавшись таким чином з Божественною силою, стояти так, що ніхто й ніщо не змусить його чинити зло. У кожній молодій людині, кожній дитині міститься сила для формування з Божою допомогою цілісного характеру і життя , яке приносить користь іншим.

Батьки й учителі, котрі з допомогою такого навчання виховують у дитині самовладання, приноситимуть найбільшу користь і постійно матимуть успіх. Для поверхового спостерігача їхня праця може невидаватися успішною; її можуть не цінувати так високо, як роботу того, хто утримує розум і волю дитини під абсолютною владою, однак подальші роки покажуть результат кращого методу виховання.

Мудрий вихователь у своїх відносинах з учнями намагатиметься викликати в них довір'я та зміцнити почуття честі. Вияв довіри до дітей і молоді служить їм на добро. Багато дітей, навіть малих, мають високорозвинуте почуття честі. Усі бажають, щоб до них ставилися з довірою та повагою, і мають на це право. Не слід створювати в них враження, що вони не можуть ані вийти, ані увійти без нагляду. Підозра деморалізує, породжуючи саме те зло, котрому вона намагається запобігти. Замість того щоб постійно слідкувати, неначе підозрюючи щось лихе, учителі, котрі подружньому спілкуються зі своїми учнями, зауважать прояви неспокійного розуму і приведуть в дію чинники, що протидіятимуть злу. Допоможіть молодим людям відчути, що їм довіряють, - і знайдеться мало таких, котрі не намагатимуться довести, що вони заслуговують цього довір'я.

Згідно з цим же принципом, краще просити, ніж наказувати; той, до кого так звертаються, має можливість засвідчити про свою вірність принципам правди. Його послух є результатом радше вибору, ніж примусу.

Правила, котрими керуються в школі, повинні, наскільки це можливо, представляти голос школи. Кожний задіяний у них принцип має бути так представлений учневі, щоб він міг переконатися в його справедливості. Таким чином він відчуватиме відповідальність за дотриманням тих правил, які сам допоміг створити.

Правил має бути небагато, але добре продуманих; прийняті одного разу, вони повинні запроваджуватися у життя. Розум навчається визнавати те і пристосовується до того, що неможливо змінити, а можливість потурати недобрим нахилам викликає бажання, сподівання та невизначеність, результатом чого є неспокій, дратівливість і непокора.

Необхідно дати зрозуміти, що правління Боже не знає компромісу зі злом. Непослух не потрібно терпіти ні вдома, ні в школі. Ані батьки, ані вчителі, котрі глибоко зацікавлені в благополуччі тих, хто перебуває під їхньою опікою, не підуть на компроміс із упертим свавіллям, що нехтує авторитетом або вдається до вивертів чи відмовок з метою уникнути послуху. Не любов, а сентиментальність покриває недобрі вчинки, намагаючись задобрюванням або підкупом домогтися поступливості, і врешті отримує удаване замість справжнього.

«Нерозумні сміються з гріха» (Пр.14:9). Ми повинні остерігатися ставитися до гріха, як до чогось несерйозного. Він має жахливу владу над грішником. «Власні провини безбожного схоплять його, і поворозсям свого гріха буде зв'язаний він» (Прип.5:22). Найбільше зло, заподіяне дитині чи молодій людині, - дозволити їй закостеніти в рабстві лихої звички.

Молодь має вроджену любов до свободи, вона прагне волі, і їй необхідно розуміти, що цими дорогоцінними благословеннями можна насолоджуватися лише на умові послуху Законові Божому. Цей Закон – охоронець істинної свободи і волі. Він називає і забороняє те, що поневолює та призводить до дегенерації, і таким чином захищає слухняних від сили зла.

Псалмист каже: «І буду ходити в широкості, бо наказів Твоїх я шукаю». «Свідоцтва Твої – то потіха моя, то для мене дорадники!» (Пс.119:45,24).

У наших спробах виправити зло ми повинні остерігатися схильності вишукувати помилки й осуджувати. Постійний осуд не виправляє, натомість призводить до збентеження. Для багатьох людей і часто для найбільш уразливих атмосфера нещадної критики є згубною. Квіти не розпускаються під подувом руйнівного вітру.

Дитина, котру часто засуджують за якусь конкретну помилку, починає вважати цю помилку своєю характерною рисою, з котрою марно боротися. Так з'являється почуття

зневіри та безнадійності, яке часто приховується між виглядом байдужості чи бравади.

Докір досягає мети тільки тоді, коли порушникові допомагають побачити його помилку і коли його воля схильна її виправити. Коли цього досягнуто, укажіть йому джерело прощення і сили. Намагайтеся зберегти його почуття власної гідності та надихніть його мужністю і надією.

Ця праця найделікатніша і найважча з тих, які будь-коли були доручені людям. Вона вимагає надзвичайної тактовності, тонкої чутливості, знання людської природи, віри і терпіння небесного походження, бажання працювати, пильнувати і чекати. Важливішої за таку працю не буває.

Люди, котрі бажають керувати іншими, повинні спочатку керувати собою. Запальність у поводженні з дитиною чи молодою людиною тільки викличе в них обурення. Коли батьки або вчителі втрачають терпіння і їм загрожує небезпека говорити нерозсудливо, нехай вони помовчать. У мовчанні є дивовижна сила.

Учитель має очікувати зустріти зіпсовані характери і вперті серця. Але в поводженні з ними він ніколи не повинен забувати, що й він колись був дитиною, яка потребувала дисципліни. Навіть зараз з усіма своїми перевагами у віці, освіті і досвіді він часто помиляється, потребуючи милості й поблажливості. У вихованні молоді він повинен пам'ятати, що має справу з тими, у кого є схильності до зла, подібні до його власних. Їм потрібно майже всього навчитися, і для одних навчатися значно важче, ніж для інших. З нетямущим учнем він повинен поводитися терпляче, не осуджуючи його неуцтво, а використовуючи кожну можливість для його підбадьорення. З чутливими, нервовими учнями він має бути дуже делікатним. Усвідомлення власних недосконалостей повинно постійно спонукати його виявляти співчуття й терпіння до тих, хто бореться з труднощами.

Правило Спасителя: «Як хочете, щоб чинили вам люди; - чиніть і ви їм так само» (Лук.6:31) має бути правилом для всіх, хто береться за виховання дітей і молоді. Вони є молодшими членами Господньої сім'ї, спадкоємцями благодаті життя. У поводженні з найменш тямущими, найменш умілими, наймолодшими і навіть заблудлими й бунтівними необхідно свято дотримуватися Христового правила.

Це правило допоможе вчителеві уникати, наскільки це можливо, розголошення провин або помилок учня. Він уникатиме виносити йому догану чи карати його в присутності інших. Учитель не виключатиме учня, доки не докладе всіх зусиль для його виправлення. Але коли стає очевидним, що сам учень не одержує від цього жодної користі, що його демонстративний непослух та неповага до авторитету спрямовані на підрив шкільного управління і своїм впливом

він заражає інших, тоді його виключення стає необхідністю. Проте для багатьох ганьба привселюдного виключення призведе до повного відчаю та загибелі. У більшості випадків, коли виключення неминуче, це не потрібно робити привселюдно. Радячись та співпрацюючи з батьками, нехай учитель організовує виключення учня приватним чином.

У цей час особливої небезпеки для молоді, коли спокуси оточують їх на кожному кроці і можна легко бути віднесеним течією, необхідно докладати найбільших зусиль, аби плисти проти течії. Кожна школа повинна стати для спокушуваної молоді «містом сховища», місцем, де з терпінням і мудрістю будуть ставитися до їхніх нерозсудливих учинків. Учителі, котрі усвідомлюють свою відповідальність, усунуть зі своїх сердець і життя все, що перешкоджатиме їхній успішній праці зі свавільними та неслухняними. Любов і м'якість, терпіння й самовладання мають бути законом їхньої мови за будь-якого часу. Милість і співчуття поєднуватимуться зі справедливістю. Якщо потрібно докорити, вони не вдаватимуться до перебільшень, їхня мова буде смиренною. Вони лагідно вкажуть учневі, котрий схибив, на його помилки і допоможуть виправитися. Кожний справжній учитель розумітиме: якщо вже помилитися, то краще в бік милості, ніж суворості.

Серця багатьох молодих людей, яких вважають невиправними, насправді не настільки закам'яніли, як видається. Багатьох, кого зараховують до безнадійних, можна виправити з допомогою мудро застосованої дисципліни. Часто вони є такими людьми, чиє серце легко тане під впливом доброти. Нехай учитель завоює довір'я спокушуваного і, помічаючи та розвиваючи добрі риси його характеру, він у багатьох випадках зможе виправити зло, не привертаючи до нього уваги.

До тих, хто помиляється, Божественний учитель терпляче ставиться упродовж усього їхнього порочного життя. Його любов не холоне, Його спроби навернути їх не припиняються. З розпростертими руками Він чекає, готовий знову і знову прийняти заблудлих, бунтівних і навіть відступників. Його серце зворушене безпорадністю малої дитини, з якою брутально поводяться. Зойк людського страждання ніколи не досягає Його вуха марно. Хоч у Його очах усі дорогоцінні, однак грубуваті, замкнуті, уперті характери викликають Його особливе співчуття і любов, бо Він бачить причину, що призвела до такого наслідку. Людина, котра найлегше піддається спокусі і найбільш схильна до помилок, є особливим об'єктом Його турботи.

Усі батьки й учителі повинні плекати в собі характерні риси Того, Хто робить справу нещасних, страждальців та спокушуваних Своєю власною. Вони мають бути тими, котрі можуть «співчувати необізнаним і тим, що заблудилися, адже й

самі оточені неміччю» (Євр.5:2). Ісус поводиться з нами значно краще, ніж ми заслуговуємо, і ми повинні поводитися з іншими так, як Він поводиться з нами. Якщо батьки або вчителі у своїх діях не наслідують прикладу Спасителя в подібних обставинах, їм немає виправдання.

Підкорятися дисципліні життя

Окрім домашньої та шкільної дисципліни, усім доводиться мати справу із суворою дисципліною життя. Як приймати це мудро – ось урок, котрий потрібно пояснити кожному юнакові та кожній дівчині, кожній дитині. Незаперечна істина полягає в тому, що Бог любить нас, діє для нашого щастя, і якби ми завжди корилися Його Законові, то ніколи не знали б страждання. Проте не меншою істиною є й те, що в цьому світі в кожне життя приходять страждання, біда і тягарі як результат гріха. Якщо ми навчимо дітей і молодь мужньо зустрічати ці біди й тягарі, то зробимо їм добро на все життя. Виявляймо до них співчуття, але таким чином, щоб воно ніколи не викликало в них почуття жалю до себе. Вони потребують того, що заохочує та зміцнює, а не послаблює.

Їх необхідно навчити, що цей світ – не плац-парад (*плац-парад – площа для параду військових частин*), а поле битви. Усі покликані переносити труднощі, як добрі воїни. Вони повинні бути міцними, поводитися так, як личить чоловікам. Навчіть їх, що справжнім випробуванням характеру є готовність нести тягарі, іти туди, де важко, виконувати роботу, котру необхідно виконати, хоч вона і не приносить земного визнання та нагороди.

Правильний підхід до випробування полягає в намаганні не уникнути його, а перетворити. Це стосується дисципліни як у ранньому віці, так і пізніше. Нехтування вихованням дитини в наймолодшому віці та, як наслідок цього, посилення недобрих нахилів робить її подальше виховання важчим і призводить до того, що дисципліна надто часто сприймається як болісний процес. Вона насправді має бути болісною для нижчої природи, оскільки суперечить природним бажанням і нахилам, однак вища радість допоможе забути цей біль.

Нехай діти і молодь будуть навчені, що кожна подолана помилка, вада або трудність стають кам’яною сходинкою до кращого й вищого. Саме завдяки таким досвідам усі, хто будь-коли жив гідно дару життя, досягли успіху.

«Висоти, досягнуті й утримані великими мужами, не підкорювалися раптовим зусиллям.

Але коли їхні товариші вночі спали, вони наполегливо трудилися, підіймаючись угору».

«Нас підносить те, що в нас під ногами, приносячи нам добро і здобуток: це переможна гордість, розп'ята пристрасть та подолане зло, з яким ми щогодини зустрічаємося».

«Усі буденні речі, щоденні події, котрі минають протягом години, наші задоволення і прикрості – це сходинки, котрими ми підіймаємося вгору».

Ми повинні дивитися не «на видиме, а на те, що невидиме, бо видиме – тимчасове, а невидиме – вічне» (2Кор.4:18). Зрікаючись егоїстичних бажань і нахилів, ми обмінюємо безвартісне й минуще на дорогоцінне й вічне. Це не жертва, а дорогоцінне надбання.

«Щось краще» - ось гасло виховання й освіти, закон справжнього життя. Взамін на те, чого Христос просить нас зректися, Він пропонує щось краще. Часто молодь прагне речей, занять і задоволень, які не видаються поганими, однак не служать для найвищого добра. Вони відвертають життя від його найблагороднішої мети. Владні заходи або пряме, відкрите звинувачення можуть виявитися даремними в спробах спонукати молодь відмовитися від того, що для них дороге, укажіть їм на дещо краще, ніж хизування, честолюбство або потурання власним примхам. Долучіть їх до правдивої краси, до вищих принципів та шляхетного життя. Допоможіть їм споглядати Того, хто «увесь пожадання». Щойно погляд зосереджується на Ньому, життя набуває свого змісту. Тут ентузіазм, щире посвячення, гарячий запал молоді знаходять свою справжню мету. Обов'язок стає насолодою, а жертва – задоволенням. Прославити Христа, уподібнитися до Нього, працювати для Нього – ось найвища мета життя, найбільша його радість.

«Любов Христа охоплює нас» (2Кор.5:14).

2.3.7 Вибір духовного наставника для дітей

Допомогу у християнському вихованні дітей в сім'ї, окрім вчителя, надають вихователі, священники, пастори, церква.

Апостол Павло говорить про відносини між вихованцями і вихователями:«Пам'ятайте наставників ваших, які проповідували вам слово Боже, і дивлячись на кончину життя їхнього, наслідуйте віру їхню; Слухайте наставників ваших і будьте покірні, бо вони постійно дбають про душі, ваші, як ті, що зобов'язані дати звіт, щоб вони робили це з радістю, а не зітхаючи, бо це для вас не корисно». (Євр.13:17). Вихователем варто вважати людину благочестиву, що проповідує слово Боже. Цим визначається зміст виховання і критерій вибору вихователя для своєї дитини.

Апостоли несли слово Боже, але розуміли, що дар вчителя — це дар духовний. «Але благодаттю Божою я є те, що є, і

благодать Його в мені не була марною, та й потрудився я більше за них усіх, тільки не я, а благодать Божа, яка зі мною» (ІКор.15:10). Але це дар не лише духовний, але і жертовний, як свідчить Апостол: «Я жадав би сам бути відлученим від Христа за братів моїх, рідних мені по плоті» (Рим. 9:3).

Поради св. Іоанна Златоуста. Якщо ми хочемо звернутися до істинно християнського уявлення про виховання, то передусім маємо звернутися до цього святого отця. Св. Іоанн Златоуст рідко торкається педагогічних питань, але постійно розглядає виховання з принципового боку. Жоден отець чи вчитель древньої церкви не ставив так прямо і пояснював так зрозуміло поняття християнського виховання. Святий отець не задовольнявся одним логічним вирішенням цього поняття, він обґрунтовує його все можливими доказами. Охоплюючи усю людину від її народження і до смерті, дивлячись на земне життя і маючи на увазі майбутнє, вбачаючи силу зовнішніх обставин і визнаючи свободу та самовизначеність людини, керуючись високим законом євангельським, св. Іоанн Златоуст розкриває принципи виховання за Новим Завітом, великим тлумачем якого є він для всіх часів. У його «любомудрості», де він визначає мету виховання, поєднуються у прекрасній гармонії закон Божий та свобода особистості, сувора тверезість духу та полум'яна суть, безумовний послух церкві та невтомне бажання істини. Вказавши на сутність християнського виховання в релігійно-моральному аспекті, він піддає суворому осуду усю сучасну йому систему виховання і освіти в сім'ї та школі. Озброюється проти тих батьків, які надавали перевагу лише зовнішньому науковому і художньому елементу освіти, а нехтували релігійно-моральним.

Св. Іоанн Златоуст намагається вияснити необхідність поєднання наукової освіти дітей з моральним їх розвитком, причому віддає, по важливості, перевагу останньому, він вимагає, щоб сама освіта була пройнята моральним характером. Якщо яка-небудь шкільна освіта може за своєю побудовою і характером деморалізувати учнів, то святитель радить у такому випадку — краще залишити своїх дітей без освіти, лише б збереглася їхня моральність чистою і непошкодженою. Він не відкидає значення і важливість світських наук і взагалі освіти, адже бажає тільки надати такій освіті відповідний характер, при якому вона слугувала б головній меті виховання: морально-релігійному розвитку дітей.

Захищаючи моральний принцип, св. Іоанн Златоуст бажає і освіту поставити на моральне підґрунтя, а тому радить починати з вивчення Святого Письма і релігійних істин, а потім переходити до засвоєння світських наук. Адже він радить вивчати світські науки лише пастирям, це видно з його твору «Про священство», в якому він говорить про те, що необов'язкове єднання сили Димосфена, величі Фукидита,

висоти Плавта, але святитель вимагає, спираючись на вчення ап. Павла, щоб священик був сильний викривати своїх противників, щоб і словом, і ділом міг він вести їх до життя, яке заповідав Ісус Христос. Першими і головними вихователями, на думку святих отців, повинні бути батьки: «Бог для того і вклав в батьків любов до дітей — говорить Іоанн Златоуст, — щоб в них вони мали наставників для добродійства».

Радячи батькам ретельно піклуватися про християнське виховання своїх дітей, святі отці виходять з того, що їм прийдеться відповідати перед Богом за те, як вони виховували своїх дітей. За добре виховання дітей батьки отримують від Бога нагороду і спасіння, а за недбалість — осудження і загибель.

Вихователями дітей повинні бути священики і пастирі церкви, як духовні їх отці: «Якщо вже ми, тобто духовні пастирі,— говорить св. Іоанн Златоуст,— зобов`язані піклуватися про душі дітей, то тим більше зобов`язаний робити це батько». Також святі отці звертають свою увагу на те, щоб пастирів шанували діти не менше за своїх батьків. Св. Іоанн Златоуст запитує: «Чи знаете ви, хто такий священик?», і відповідає: «ангел Господній, а тому і шанувати пастирів, говорить він, повинні більше ніж батьків, бо вони служителі Христові, і хто шанує їх , той шанує Христа».

Подаємо тут його Слово про почитання Духовенства.

Не там, де захотять, пасуться стада овець, але там, де поставляють їх Пастирі. А остаток поза стадом і Пастирем порозхоплює звірина і пожере.

Для Господа це добре, щоб почитати Святителя, - хто почитає Святителя, того й Бог почитає. А робити, що без Єпископа – не добре це діло. Священників треба слухати, як Апостолів Христових. Треба шанувати й Дияконів, цебто служителів Таїнств Христових, бо вони служать Божим Церквам.

Тому почитайте служителя Церкви, як батька, а Єпископа – як Самого Христа, а Священників – як союзників Апостолів, бо без них Церква не освячується.

Хто береже Закона, той слухається оцього слова: Усе, що скаже тобі Священник, зроби, не відхиляючись від сказаного ані вліво, ані вправо.Та людина, що зневажить Священника, і не послухається його, заслуговує на осудження.

Говорить Пророк Малахія: Бережи сказані священичі слова, шукай від уст його розуму й закону, бо він вісник Бога Вседержителя, і він у світі виправляє і багатьох відвертає від неправди.

І інший говорить: Усією душею своєю шануй Господа, і Священикам Його честь віддавай. І всією силою своєю люби

свого Сотворителя, а слуг Його не покидай. Бійся Бога, і Священика почитай.

А Павло до Тимофія пише так: «Священики, які добре пильнують, заслуговують подвійної чести».

І знову говорить Закон: Священики освячені Господом Богом, і вони приносять за тебе нашому Богові жертви й дари, і вони освячені.

І знову каже Господь до Аарона: Говори до слуг Моїх у Храмі Завіту, і вони приймуть гріхи своїх людей. І Ісая каже: Ви, Священики, називаєтеся слугами Божими. І Єремія говорить: Звеличу й напою душу Священика.

Тож благаємо вас, браття, - знайте Працівників ваших і любіть їх. Добре, улюблені мої, щоб ви почитали Священиків, як друзів Божих, яких вибрав і прославив Господь.

Ніде в Писанні не сказано, ані тепер, ні давніше, щоб противитися Священикові, бо хто противиться, той осуджений буде. Бо написано: Старшому між людьми своїми не говори зла.

І Господь, Великий Начальник над Священиками, каже: «Хто вас приймає, - приймає Мене, хто ж приймає Мене – приймає Того, Хто послав Мене. Хто приймає Пророка, як Пророка, той дістане заплату пророчу, хто ж приймає Праведника, як Праведника, той дістане заплату праведничу».

Таким чином, педагогічні погляди святих отців та вчителів Церкви мали велике значення для свого часу, а також вони є актуальними і для нашого сьогодення. В них тодішні християни могли знаходити і знаходили цілу теоретичну систему християнського виховання. Із життєвого опису святих угодників і кращих представників християнства перших віків ми бачимо, що основа їх християнського життя була закладена ще в дитинстві. Високий ступінь моральної довершеності, досконалості перших християн, більша частина яких відважилась краще прийняти смерть, ніж відступити від християнства, прямо залежала від характеру вказаного виховання.

Священик і пастор як педагог і наставник. Ті різні ситуації, в яких знаходяться діти, вимагають різного підходу до кожної з них. З підлітками іноді досить поговорити на будь-яку життєво важливу для них тему і поглянути на неї з боку церкви. З тими, які ростуть неначе в благополучних сім’ях, досвід педагогів говорить, що працювати важче. Але і вони відгукуються на повчання. Вони вимагають справжнього спілкування, братерських відносин до себе. Священик,пастир повинні, як батько, бути однаково налаштовані і близькі до всіх, дивитися на тілесні сили кожного і згідно з тим розподіляти свої накази. Тих, які слабші у вірі, потрібно наставляти і ретельно підводити до досконалості, але давати послаблення без порушення заповіді Божої. Звичайно,

священик повинен відчувати відповідальність за дітей своєї парафії. Його величезне завдання — привести дітей до Христа, мета — посіяти в їх душах хоч якесь знання про Бога, яке згодом, можливо, розвинеться у те, що вони стануть добрими християнами. Священик, як вчитель повинен зайняти серед інших викладачів відведене йому місце і гідно виконати свою місію. Його роль — роль слуги, що любить служіння дорослого — дитині, сильного — слабкому, більшого — меншому, в образ служіння Сина Людського, Який принизив Себе Самого, прийнявши образ раба, будучи слухняним навіть до смерті, і смерті хрестної. Від пастирів-викладачів залежить дуже багато.

Робота з дітьми в першу чергу вимагає дійсно церковного особистого життя, і відчуття відповідальності примушує виправляти спершу себе. З дітьми повинні працювати люди духовно досвідченіші і просто фахівці. Якщо священники, пастері самі не намагатимуться вести чисте життя, про яке говорять і яке могло б бути для дітей зразком, бо вони це відчувають і на дітях це дуже сильно відобразиться. Тим більше на тих, які про формальне церковне життя чудово знають, а ось про життя дійсне, яке тільки і може їх зацікавити, знають дуже мало. Діти взагалі мало засвоюють раціонально, але більше вбирають серцем. Для них більш ніж важливо знаходитись у церкві, під її благодатною дією і тією атмосферою, яка є в християнському храмі.

Церква – це наша Рідна Мати, яка завжди по-матірньому потішить і розрадить нас, рідних своїх дітей. Тільки не стидаймося відкрито понести до неї всі наші печалі, всі наші недостачі. Не стидаймося сліз у Церкві, коли треба ними змити гріховну заскорузлість нашої душі. І стане так ясно по цьому, і стане так легко нам на душі. – Церква дала нам правдиву розраду!

Церква – це наша досмертна Божа школа, яку проходимо ми всі. Церква навчає нас чеснотного життя, яке одне провадить до правдивого щастя на цій землі, і до вічного спасіння у віці наступному.

Церква кожного свого вірного перетворює в повновартісну людину. Більше того, вона перетворює нас на синів Божих, цебто робить з людини найвище створіння, Образом і Подобою близьке до свого Сотворителя.

Правда людська мінлива й непостійна. І тільки Церква навчає нас Правди Божої, - вічної й незмінної.

Без сонця й повітря не виросте рослина, а без Церкви не виросте правдива людина. Тому Церква для людини – животворяще сонце, що виплекує з людини чеснотного сина Божого.

Церква – віковічна, і ніколи не спинить своєї Богом даної праці. Доки існуватиме світ, доти існуватиме й Церква Божа, і

буде вічно навчати людей про найвищі чесноти, і буде вічно кликати їх до Правди Божої, до обожнення, як нашої цілі життя на цьому світі.

Церква – це наша й національна школа, яка навчає нас бути правдивими синами свого народу. Бо кожен вірний мусить правдиво знати й належно виконувати і все своє рідне, а цього найбільше навчить тільки рідна Церква.

І тому безмежно велике значення Церкви на чужині, коли ми живемо серед чужого народу, вона береже нас від винародовлення, надає нам почуття гідності, вона навчає нас бути правдивими громадянами держави і вірними синами своєї нації.

Отже, у Церкві наше спасіння, у Церкві наша сила, у Церкві наше щастя!

Будуть минати віки, і будуть минатися всякі політичні організації та партії. А Церква Божа позостанеться вічною, - учителькою Вічної Божої Правди та порадницею кожному.

Ось через усе це кожен батько й кожна мати мають найперший і великий обов'язок свого життя – навчити й привчити своїх дітей вчащати до Церкви. Чого навчимо своїх дітей ще змолоду найперше ми самі, те й понесуть вони в життя. І це той наш обов'язок, за який будемо відповідати перед Господом Богом і завжди відповідаємо перед самим сумлінням.

І кожен батько чи мати, навчаючи дітей своїх ходити до Церкви, вже тим самим дає їм найпотрібнішу освіту і робить із низ повновартісних людей.

І велика честь тим батькам, які виховують свою родину на родину церковну! Діти, ставши дорослими, сторицею відплітять за це своїм дбайливим батькам!

Незалежно від тих обставин, у які потрапляють діти, всі вони прагнуть до дійсно чистого життя. Проте у світі, в сучасному оточенні, вони бачать, що цього немає, а якщо є, то дуже мало. Вони завжди лишаються відкриті для сприйняття нової інформації. Тому недільні школи потрібно створити не як виправний заклад, а такі, які постійно представляють пізнання світу і його добрих сторін, не в постійному сидінні за партою, а в різноманітних пізнавальних екскурсіях, іграх і відпочинку від того всього поганого, яким заповнений світ. Річ не стільки в тому, що тут їх чомусь навчать. Вони відчувають, що біля стін храму є щось абсолютно інше, відмінне від того, що вони бачать навколо себе в простих школах.

Як священник, пастир, так і діти повинні бути спрямованими до вищого ідеалу, особливо важливо, щоб вірним відображенням цього ідеалу прагнув бути кожен учитель, подаючи цим приклад дітям, за словами Апостола Павла: «Тому благаю вас: ставайте подібні мені як я Христу» (1Кор.4:16).

Вищий ідеал повинен бути вічним і незмінним, вільним від всякого обмеження простору і часу, що обіймає всю природу людини, прикладеним до всіх людей. Саме такий етично-педагогічний ідеал указує свята церква в особі Господа нашого Ісуса Христа. Велика перевага християнського ідеалу перед всіма іншими ідеалами полягає в тому, що зійшовши на землю Боголюдиною, Бог є видимим і відчутним, таким, що охоплює всю природу людини. Немає жодної вимоги людини, яка для Господа неможлива. Господь є не тільки абсолютною досконалістю, до Якого люди повинні прагнути в своєму розвитку, а жива діюча сила у вихованні. Ніхто не діє так позитивно або негативно на дітей у педагогічному ставленні, як особа пастиря. Ідеал виражається, перш за все, в його способі життя, поведінці, словах, душевних рисах, талантах, його педагогічних здібностях і майстерності. Визначивши виховання як «поступове зведення дитини до, можливої, для неї повної досконалості через правильний розвиток її сил і здібностей».

Пастори і священики не всі ідеальні, але церква створена і керується Духом Святим, і саме це зміцнює виховання кожної дитини, впливає на неї і формує її з середини. Піклування їх про душі повинно бути настільки великодушним, щоб не тільки докорами викривати погане, але, по можливості, полегшити стан дитини утіхою. Бог повелів не дорікати в лінощах, а допомогти, зробив пастиря не викривачем нечестя, а поставив лікарем нечестя. Бог повелів не засуджувати безпечність, але подавати руку лежачому і не осуджувати спосіб життя. Обов`язково потрібно, щоб в установах, де містяться складні діти, були храми. Присутність церкви тут особливо необхідна! У них повинно бути таке місце, куди б вони могли прийти і дійсно відчути присутність Духа Святого. Якщо у дітей є можливість спілкуватися з християнським священником, бувати в храмі, жити при храмі, то це вони запам’ятають назавжди, і ці дитячі враження можуть визначити їх подальше доросле життя. Багатьох з нас скорбота привела до храму, а діти знаходяться ще на стадії незнання і невизначеності, вони — поле битви, їм потрібна допомога і пастирська опіка. Тому керівництво не може розпоряджатися примусовим порядком. Від насильства при будь-якій нагоді прагнуть звільнитися. До того ж пастирство не стільки являється начальством, скільки вихователем дітей, понад усе дотримуючи свободу. Бо таємниця спасіння для охочих, а не для примушуваних до цього.

Праця пастиря над душею дитини повинна починатися з самого дитинства. Саме тоді величезна сила довіри, простота, м’якість, здібність до розчулення, до співчутгя, сила уяви, відсутність жорстокості і скам’янілості. Це саме той ґрунт, у якому посіяне дає урожай в 30, 60 і 100 крат. Під час

спілкування з маленькими дітьми особливо сильно відчувається їх близькість до Господа, їх ясні чисті очі, що відображають таку ж ясну і чисту душу, воістину бачать Бога (Мт.5: 8). Заглянувши в ці очі, розумієш чому Христос сказав: «...якщо не навернетеся і не будете як діти, не увійдете до Царства Небесного» (Мт.18:3). Проходить зовсім небагато часу, і дитя все менш нагадує Ангела, бо «досконалість дитячої душі є неусвідомленою і незатвердженою, через пошкодженість первородним гріхом. Тому Апостол Павло уточнює, в чому саме повинні уподібнюватися християни дітям, кажучи: Не будьте дітьми розумом: «...на зле будьте як діти, а розумом будьте повнолітні» (1Кор.14,:20).

Дитина покликана утвердитися в добрі, і на цьому шляху вона потребує допомоги, особливо допомоги священника, пастиря. Дитяча душа несвідомо прагне до Бога, це прагнення властиве їй. Але для того, щоб не збитися з шляху, дитині з раннього віку необхідне християнське виховання. Якщо воно почнеться своєчасно, то послужить запорукою того, що людина не зіб`ється з дороги, це одна з важливих умов пастирського виховання. Насамперед утвердження дитини повинно полягати в утверджені у вірі, прищепленні початкових істин у такому вигляді, які для неї можуть бути зрозумілі. У цьому віці (школяра) належить розвинути чисте, просте вірування в могутність, святість і добрість Бога, що створив все, що любить все добре, Який осуджує гріх, але милує і рятує грішників, що розкаюються і охочих виправитися. Пастирю, священику потрібно довести дитину до думки про Божество поступово, потрібно говорити дітям мовою зрозумілою. Все потрібно зводити до простоти, наприклад кажучи, що ти бачиш навколо себе різні речі і знаєш, що кожна з них ким-небудь зроблена: будинок побудований архітектором, картину написав живописець, квіти посадив і виростив садівник. Отже, потрібне тобі знати, хто зробив світле сонце, небо, зірки — все це створив Бог, Отець наш, Батько всіх людей. Він скрізь, хоча ми Його і не бачимо, Він знає все, що ми робимо, чує все, що ми говоримо, навіть все, що ми думаємо. Без Нього ні трава, ні хлібний колос, ні квіти не могли б вирости, тварини б не жили, ніщо не існує без Його волі. Твоя мати добра, любить тебе, але Бог більше любить тебе. Твій батько трудиться, щоб забезпечити тебе, але Бог набагато більше робить для всіх людей, ніж усі люди разом можуть зробити. Такий приклад може діяти на дитину. Його треба доповнити власним прикладом.

Не потрібно вимовляти ніколи імені Бога даремно, особливо в жартівливій розмові. Під час молитви потрібно, щоб благоговіння виражалося у всіх словах і рухах, привчити дитину наслідувати добрі приклади, привчити слухати і читати молитви з благоговінням і в шанобливому ставленні. Дитина не

зрозуміє ще всіх слів молитви. Але пояснення їй того, що саме є гріх, допоможе зрозуміти кожне слово. Перед Богом коротка, але щира молитва вище за молитву, вимовлену словами без участі серця. При вході священика або іншої духовної особи треба показати дітям, прикладом своїм, з якою пошаною, любов'ю потрібно поводитися із служителями церкви і слухати їх повчання. Духовно-етичне виховання молоді є одним з важлливих завдань не тільки церкви, але і всього суспільства в цілому. Проте перш ніж почати займатися власне духовно-етичним вихованням, необхідно з`ясувати, що означає саме поняття духовність. Нерозуміння значення цього слова може привести священика, пастора не до утвердження духовно-етичних цінностей у свідомості дитини, а до повного їх руйнування. Священик і пастор покликані допомогги дитині розвинути всі можливості, закладені Творцем. Крім того, вони зобов`язаний кожну дитину сприймати такою, якою створив її Бог, не нехтуючи нічим, пам`ятаючи, що Господь турбується про кожну душу, кожного веде до порятунку, незалежно від його розумових і фізичних здібностей. У цілому, суть піклування полягає в тому, щоб допомогти розвинути й укріпити сили, що знаходяться в дитячій душі. Цього не зможе зробити світський викладач. Відокремити добре від поганого, істотне від неістотного, захистити дитину від духовних небезпек, оздоровити гріховну сторону дитячої природи через благодатну допомогу церкви, протистояти пристрастям, сприяти розкриттю образу Божого в дитині, тим самим підготувати її до сприиняття досвіду духовного життя, на нашу думку, це мета пастиря і священика в духовній школі. Зазвичай досвід церковного життя пастиря, священника значно перевершує досвід у виховуваних, що і дозволяє їм керувати учнями при всіх труднощах їх особистого розвитку. Основне завдання християнської науки — духовні знання і підготовка до справжнього духовного життя дитини в Христі в лоні церкви. При цьому ми повинні визнати за дитиною і право на власний шлях до Бога. Визнати і допомогти дитині стати самою собою. Уподібнення ж учня земному вчителю є рятівне тільки тоді, коли сам учитель уподібнюється своїм життям Господові. Таким чином, педагог покликаний вести дитину не до себе, а до Христа, що призвав людину до життя і що дав нам завдання — богоуподібнитися (Мт.5:48). Завдання священика і пастиря — допомогти дитині усвідомити своє релігійне прагнення, захистити від шкідливих духовних упливів і задати правильний напрям. Головне у вихованні — розвиток живої, вільної і всеціло зануреної душі в життя церкви, тобто воцерковлення особи. Ніяка інша педагогіка не може замінити виховання церкви, бо в ній людину виховує Сам Бог. Із попередньо висловлених позицій стає зрозумілим, що служіння священика, пастиря, його особистий подвиг і самовіддана

праця виливаються у турботу про кожну довірену Богом душу. Він не належить собі, церкві він присвячує не лише свій час, але й свої сили, здібності, енергію. Сам характер діяльності жадає від нього невичерпного терпіння. Якщо він збереже свою паству і до кінця пройде своє служіння, то більшої нагороди, крім любові дітей, поваги батьків, для нього немає.

Виховання може бути правильно поставлене тоді, коли воно розуміється як спасіння. Тільки в такій обстановці виховання набуває свого змісту як підготовка до життя у вічності вже тут на землі. В основі християнського світобачення корениться думка про неможливість спасіння поза церквою. Воцерковлення особистості до її спасіння є головною педагогічною проблемою. Виховання визначається як процес воцерковлення особистості. Воцерковити — це навчити не тільки жити по-християнськи, але і думати по християнськи, тобто звертатися за керівництвом, перш за все, до вчення церкви, а не до науки. Воцерковити — це означає перемогти розлад між думкою і почутгями, між тілом і духом, знанням і вірою, набути повноту буття в світі матеріальному і світі духовному. Світська педагогіка має на увазі тільки його психологічне проявлення, підмінює духовне душевним, намагається уникати визнання реальності духовного світу.

Священик, пастир визнає реальність духовної основи людини і реальність духовного світу як світу духів, у тому числі і духів демонських. Досвід християнського виховання показує, що не можна «організувати» духовне життя в людині через розвиток її психофізичних функцій. Не можна прийти до духовного зросту через розвиток інтелекту, волі або почуття, хоча духовне життя і опосередковується цим розвитком духовної периферії. Поняття добра і зла в світській педагогіці носить відносний характер.

У християнському підході виховання вони абсолютні: зло не можна виправдовувати і не можна його відкидати. Невимовна поблажливість Бога до останніх меж людського падіння, до самої смерті, поблажливість, що відкриває людям шлях підйому — безмежні горизонти поєднання істоти з Божеством, — і є суть християнства. Спокутуючи подвиг Христа, а в більш широкому розумінні — втілення Слова — пов’язується з кінцевою метою, що стоїть перед істотою, а саме: поєднання людини з Богом. Якщо це поєднання втілене в Божественній Особі Сина — Бога, що став людиною, то потрібно, щоб воно втілилось і в кожній людській особистості і кожен з нас став богом по Благодаті, або «учасником Божої істоти», за словами св. Апостола Петра (2Пет.1:4). Поєднання з Богом — ось головне призначення для кожної людини в часи Нового Завіту. Спаситель світу Христос, відкривши це призначення, сказав: «Отже, будьте досконалі як Отець ваш Небесний досконалий»

(Мт. 5:48). У цій істині християнства міститься визнання і виправдання безмежної гідності кожної людської особистості.

В Новозавітному Одкровенні найкраще висловлюється внутрішня людська природа. Християнське виховання, ставлячи завдання наблизити людину до Бога, користується при цьому усім, що є кращого як в науці, так і в мистецтві; як в природі, так і в житті суспільства. Цим намагається викликати в тілесно-духовному організмі вихованця повне пробудження всіх сил і здібностей так, щоб мислення його направлялось до істини, воля — до свободи і добробуту, почуття до любові з постійною участю розуму. Але перед тим, як пізнати саму істину і в ній Бога, перед тим, як стати досконалим і піднестися до Бога, природа людина має усвідомити свою гріховність. Тому людині потрібно спочатку аскетично відкинути світ почуттів і в пориві віри злетіти в небо, щоб потім принести на землю все небесне, істинне, досконале. У своєму прагненні розвинути й укріпити сили, що знаходяться в душі дитини, звільнити душу від пристрастей, розкрити образ Божий у людині, яка росте, християнство не іде від світу, але підноситься над ним.

Прагнення вічного життя і порив до перетворення щоденного життя, що породжуються християнством, ставлять перед священиком і пастиром нелегке завдання — виховати дитину в християнському дусі для земного життя і в цей час не зупинити руху до вічного життя. Ісус Христос, Бог і разом з тим найдосконаліша людина, стоїть на чолі всього створеного Ним нового християнського часу. Він дарував і вічний ідеал виховання: кожен християнин повинен із врахуванням природних здібностей намагатися уподібнитися Христу, тобто перемогти в собі користолюбну природу і перетворити себе у вільну особистість, що знаходиться у свідомих і розумних відносинах з Богом, людьми і природою. Цю вимогу Христос утілив у своєму житті і ствердив прикладом як істинний Вчитель і Вихователь. Він відкрив світу, що Бог є Дух, якому поклонятися слід духом і істиною, повідомив істину, що Бог живе в людині у міру підкорення і узгодження її волі Бога. У повчаннях і справах Найдосконалішого вчителя містяться всі вічні основи педагогіки, які нам варто, розвиваючи, застосовувати на практиці у вихованні дітей.

Шановні батьки, якщо Ви знайдете час і перечитаєте поради і вимоги до священиків і пастирів, і інших служителів християнських Церков, то Ви зможите зробити правильний вибір духовного наставника і християнської церкви для своїх дітей і будете впевнені в тому, що люблячий Господь останні дні Вашого життя зробить щасливими.

2.3.8 Про стосунки між дівчиною і юнаком та створення щасливої сім'ї

Про любов для юних

Любов – дар Божий. Любов, шлюб, дітонародження — найтонша і найніжніша, найбільш горда і відкрита сфера людської свободи. Той, хто вміє розумно, красиво, з гідністю любити, — справді красивий і справді вільний. Невігластво, некультурність, моральна неохайність у сфері любові принижують людину.

У любові найяскравіше виявляється культура людських бажань. Духовно готувати себе до благородної любові — означає вчитися бажати. Пам'ятай, що твоє людське благородство визначається умінням бажати. Людиною рухає свідоме керування своїми бажаннями — цим, по суті, й відрізняється життя людини від життя інших істот. Вона певною мірою не залежить від тілесних потреб, тому вона і є людиною. Справжня людська свобода і краса визначаються тим, що людина сама вирішує, бажати чогось чи не бажати, заявити про свої бажання іншій людині чи суворо й мудро придушити їх у собі. Бажання бувають гідними людини й нікчемними, осудливими. Моральна чистота і краса розкриваються тим, що людина нетерпима, непримиренна до негідних бажань, з огидою відкидає і придушує їх у собі і ненавидить в інших. Нетерпимість і осуд нам потрібні, насамперед, для того, щоб максимальною мірою наблизитися до вершини людської культури — стійкості у своїх благородних учинках, вірності своїм бажанням.

Людська душа цільна й невичерпна. Любов — це величезна праця, що потребує виснажливого напруження сил, які можна легко витратити на дрібниці — бійтесь цього. Любити — значить віддавати сили своєї душі, вкладаючи їх у кохану людину. «У хорошого чоловіка і жінка хороша, у хорошої жінки і чоловік хороший», — говориться в українському прислів'ї. Якщо в любові гармонійно зливаються «треба» і «хочу», закохані один одного вдосконалюють, творять людську красу в собі, для себе і для інших. Ця краса стає силою, що твориться, формується на очах у дітей. Це найбільша духовна сила, яка виховує дітей. Там, де немає цієї красивої духовної сили, людина стає озброєною знаннями твариною — що надзвичайно небезпечно! Любов творить сім`ю й народжує дітей. Ця найкрасивіша людська свобода є водночас найсуворішим обов`язком.

Перед тим, як полюбити в дівчині жінку, у юнакові — чоловіка, полюби в ній, у ньому перш за все людину. З духовного і багатогранного спілкування з людиною і починаються окультурювання бажань, перетворення їх у

потреби. Навчити людину любити — це найтонша грань людської мудрості й майстерності, яка межує з мистецтвом.

Кожній людині відведено певну міру любові; сили для любові не безмежні, тому витрачати їх треба обачно. Бережи честь змолоду. Не розкидай сили своєї душі на дрібниці. Якщо розкидатимешся своїми почуттями в ранній юності, без кінця захоплюючись, постійно відшукуючи все нові об'єкти для любові, у зріле життя ввійдеш із порожньою душею, станеш розпусником, наберешся багато гріхів і не отримаєш милості від Бога. «Бо це воля Божа, — освячення ваше, щоб ви береглись від розпусти, щоб кожен з вас умів тримати начиння своє у святості й честі, а не в пристрасній похоті, як ті погани, що Бога не знають» (1Сол.4:3–5).

Людину потрібно навчити любові з дитинства, а особливо в роки отроцтва. Юнаки й дівчата повинні думати про любов як про моральну доблесть і красу; бачити в житті любов як безмежну вірність, відданість людини людині. Думки про любов — це пізнання справжньої людської привабливості. Юнаки чи дівчата повинні захоплюватись цією красою, щоб її вірність, відданість осяяли юному серцю шлях у житті. Навколо нас багато прикладів цієї краси. Коли ми будемо виявляти ці приклади молодим людям і захопимо їх серця красою щирої вірності — тим самим ми правильно підготуємо їх до важливих призначень чоловіка, дружини, батька, матері. Чистота, благородство, вірність, відданість любові — це сила, що об'єднує людей у найміцніший, нерозривний осередок — сім'ю.

Любов юнаків і дівчат — переддень материнства й батьківства. Потрібно, люблячи, відчувати величезну відповідальність за іншу людину, яку ти любиш, або ту, яку ти створюєш.

Тільки тоді любов високоморальна, коли вона розумна, мудра, передбачлива.

«Моральна чистота кохання — це дзеркало людської душі», — говорить В. Сухомлинський.

А що ви знаєте про кохання?

Ви знайомитеся, у вас виникає інтерес один до одного, пристрасть, п'янке відчуття закоханості – майже сюжет солодкої мелодрами. Але в житті закоханість не завжди переходить у кохання. Навіть так, дуже рідко пара може трансформувати свою зацікавленість та захоплення в реальні міцні стосунки. І взагалі етап закоханості, як ви самі знаєте, дуже швидкоплинний, іноді він триває кілька днів, іноді кілька місяців, рідко – кілька років. Одного дня попередня пристрасть вичерпується, і закоханість має звільнити місце для усвідомленої, продиктованої розумом та волею справжньої любові.

Саме в цей момент ви усвідомлюєте, що закоханість пройшла. Або, в гіршому випадку, будете проклинати день знайомства, плакати під дощем, ображатися на увесь світ і починати нове життя. І так по колу, допоки не зрозумієте, що таке насправді кохання.

Ви не помилились, це не любов пройшла, а закоханість – щира, сповнена надії на щастя, цікавість та уваги партнера, пристрасна й довгоочікувана. Зрозумійте, закоханість – це певною мірою дар. Вона не є наслідком бажання або прагнення особистості, тобто як би людина не хотіла закохатися в ту чи іншу особу, актом своєї волі їй це не вдасться. Людина ніколи не планує закохуватись в когось, це відбувається мимоволі та стає дійсністю.

Закоханість, на відміну від любові, не потребує ніяких зусиль. Що б не робила людина в цьому стані, їй неважко це робити. Закохані не шкодують грошей на подарунки, часу на щоденні зустрічі та розмови. Робота, яка забезпечує добробут, та інші звичайні обов'язки втрачають своє значення в цей період. Закоханим легко робити один для одного речі, які за інших життєвих обставин вони вважали би нерозумними.

Без сумніву, закоханість – це прекрасний і необхідний період у житті кожної людини. Коли люди закохуються, їх світ переповнюється яскравими барвами і враженнями, обидва сповнені життя, привабливі, цікаві. Енергія кожного з них спрямована на те, щоб віддавати енергію іншому і стимулювати його. Закоханим завжди є про що поговорити. Вони страждають навіть від недовгої розлуки. Закохані готові піти на все заради другої половинки. Від особистого егоїзму не залишається і сліду.

Людині в стані закоханості неважко робити незвичайні вчинки, оскільки пристрасть підтримується інстинктивно. Коли бачиш на багатоповерхівці, десь між дахом та п'ятнадцятим поверхом, великий напис «Марино, я тебе люблю!», одразу розумієш, що хлопець, який це написав, був шалено закоханий. Його не цікавили можливі наслідки такого вчинку, що це, як мінімум, небезпечно, оскільки можна зірватися та впасти вниз. Йому було важливо лише передати коханій та всьому світові свої бурхливі емоції.

Ще однією цікавою особливістю є те, що закохані не зацікавлені ні у своєму особистому розвитку, ні у розвитку іншої особи. Закоханість дає парі відчуття того, що вони вже дісталися до кінцевого пункту розвитку своїх стосунків. Закохані вважають, що досягли найвищої точки життєвого щастя, і єдине їх бажання – там і залишатися. В пориві закоханості пара не помічає, що відключили світло за несплату, що треба готуватися до екзамену, що потрібно шукати роботу.

Іншою важливою характеристикою, шо відрізняє закоханість від справжньої любові, є час і відстань. Ці дві

перешкоди можуть перебити закоханість або ослабити її силу. Часто буває, закохані розійдуться, пройде тиждень і один день – вже не впевнені, чи хочуть бачитися взагалі. І чим більші час або відстань, тим більше люди віддаляються один від одного, ніби забули все, і той ейфорійний закоханий політ – це було не з ними або просто наснилося. Справжня ж любов зростає поступово та найчастіше перевірена широкою дружбою, часом і життєвими випробуваннями.

Зверніть увагу, що головна небезпека періоду закоханості полягає в тому, що цей стан не має нічого спільного з любов'ю, і він обов'язково мине. Це лише питання часу. Тому, якщо ви саме зараз впізнаєте в собі закохану людину, ми щиро радимо вам зачекати із одруженням. Просимо зупинитися і почати аналізувати навколишню ситуацію. І зрозуміти – що ваш стан шаленої закоханості та, на вигляд збоку, абсолютного щастя – це тимчасове явище, дуже швидкоплинне. Незабаром все пройде, і стосунки перейдуть в іншу фазу. Ви маєте бути готовими до цього переходу.

У найкращому випадку – закоханість повинна перейти в любов між двома людьми. А чи так станеться – залежить порівну від кожного з вас.

Любов має бути свідомою, ґрунтуватися на розумі та волі. Вам треба бути готовим докладати зусилля та дотримуватися дисципліни, працювати над собою. Це не інстинкт, а свідоме рішення витрачати свою енергію та зусилля заради користі й благополуччя людини, яка поруч з вами. Це розуміння того, що якщо іншому буде краще, то і ви від цього отримаєте задоволення, суть якого полягає в тому, що ви когось любите.

Любов заснована на трьох ознаках – свідомому рішенні людини, виконанні цього рішення любити (яке виражається щоденними діями та вчинками, спонтанними й осмисленними), відповідальності перед людиною, яку кохаєш.

Тому, зазираючи в майбутнє, де у ваших мріях щасливе подружнє кохання ви відчуваєте людину, яка поруч з вами, радієте за неї, разом проживаєте її труднощі та радощі, маєте прагнення йти назустріч один одному, відкинувши свій егоцентризм, бажаєте жити все своє життя заради добра і щастя людини, яку кохаєте, а якщо це буде необхідно, то готові віддати своє життя заради неї. Така любов не має кінця, вона не стає меншою з часом, а навпаки – стає більш міцною та глибоко.

Любов – це важка праця, іноді титанічна, іноді абсолютно приємна, але вона існує у світі. Вона не минає, вона може залишити людину, коли та перестає на неї заслуговувати, тобто, перестає щодня працювати над взаємовідносинами й утакий спосіб практикувати любов.

Немає нічого простішого, ніж завоювати кохання, й нічого складнішого, ніж його втримати. Слово любити - це не стан, а

процес, це дія. І основним критерієм кохання є те, що людина робить і чого не робить. Можна визначити кілька ознак любові. Перше, це рішення, що я буду жити своє життя задля добра і щастя своєї половинки. Друге, це щоденне виконання прийнятого рішення, адже можна прийняти рішення і не виконувати його. А свою любов ми повинні підтверджувати щоденно своїми справами, відношенням, вчинками, словами, думками тощо – рівно стільки, скільки житимемо на цій землі, І відповідальність. Відповідальність перед Богом, перед батьками, перед друзями і оточенням та, очевидно, відповідальність перед своєю половинкою за її життя.

Для того щоб стати щасливим у стосунках з коханою людиною, потрібно, попри всю важкість, бути готовим виявляти любов навіть тоді, коли немає ніякого бажання цього робити, коли, здавалося б, все свідчить про протилежне. Знаходити в собі сили прощати та просити вибачення, зокрема в тих ситуаціях, в яких не вважаєш себе винуватим. Коли ви почнете практикувати у своїх стосунках таку любов, якість стосунків поступово зростатиме.

Кожен із партнерів має бути зацікавленим робити свої стосунки більш яскравим та надійнішими, більш досконалими. При такому спільному розумінні любові вона перестає бути обмеженою в часі та існує доти, поки триває фізичне життя людини.

Ти відчув симпатію до дівчини. Це пробудження інстинкту продовження роду. Він запрограмований Богом ще від того часу, як Господь вигнав Адама і Єву з раю. Це перша іскра для великого багаття людської любові. Ти прийшов у життя для того, щоб, облагороджуючи далі інстинкт продовження роду, внести свою крихту таланту, творчості в цю велику привабливість взаємин.

Поважай дівчину, бережи її честь, гідність, гордість, незалежність. В усі часи чоловік завжди оберігав жіночу достойність і честь. Він не дозволяв неповажно відізватись про свою кохану, його присутність не дозволяла нікому в бік коханої посилати нескромні погляди.

Любов — це не тільки фізична близькість. Твоя любов до жінки (чоловіка) — тонка сфера духовного життя, духовно-психологічних взаємин. Пам’ятай, думай, усе своє життя заглиблюйся думкою, серцем своїм в істину: любов — це взаємини. Зраджувати свою любов — якщо тільки вона справді була — означає руйнувати прекрасне, створене силами твоєї душі, якщо воно справді було...

Любов — це не тільки захопливе милування, втіха красою, створеною для тебе, а й нескінченне творення прекрасного в коханій людині. Той, хто не вміє бути творцем любові, швидко розчаровується; людина, яка здавалась гарною, стає зугарною,

спілкування з нею надокучає, приходить захоплення іншим об'єктом любові.

Знайти жінку і укласти з нею шлюб можна скільки завгодно разів, а от створити щасливі стосунки – це не кожному під силу. Тому коли хтось сподівається, що «наступного разу» він витягне щасливий лотерейний білет, то ми хочемо попередити про високу ймовірність протилежної перспективи. Почати життя з чистого аркуша дуже важко і зовсім неефективно, якщо не змінити вихідні дані – себе та свій світогляд.

Для успіху в житті кожний має сформувати в собі такі риси характеру, які б він хотів бачити в іншій людині, щоб виникало бажання прожити з нею все своє життя. І підійти до цього дуже серйозно, адже це справа не одного дня.

Батьки мають розуміти відповідальність, що вони закладають у своїх дітях не тільки традиції своєї сім'ї, світогляд, а й стиль спілкування. Люди мають бути добре обізнаними в психології, окрім усіх решт наук. Кожен має розвиватися не лише в прибуткових сферах. Бо маючи статки, але не маючи сімейного комфорту, людина не почуватиметься щасливою.

Окрім постійної роботи над самовдосконаленням, треба навчитися пізнавати партнера.

Відкиньте застарілий і дуже-дуже небезпечний стереотип – що пізнати кохану людину можна тільки тоді, коли почати спільно проживати до можливого одруження. Взагалі намагайтеся забути про існування цього варіанта, хоча б тому, що такий вид стосунків практично у всіх випадках завершується розривом стосунків.

У загальній більшості молоді люди награлися в «сім'ю» з глибоким переконанням, що печатка в паспорті нікому вже не потрібна, розбили один одному серця та розбіглися.

Жити разом до шлюбу, це справжній біль нинішніх поколінь. Крім віж невміння будувати стосунки, люди взагалі не розуміють масштаби наслідків співжиття в наших реаліях. Це все одно, що сісти за кермо автомобіля на швидкісному шосе без найменшого вміння та розуміння, як ним керувати. І немає різниці, скільки років цим бажаючим, всі вони подібні в одному – своїй незрілості. Тому ми за – зустрічання, романтику, офіційний шлюб без випробувальних термінів та за законнонароджених діток. І категорично проти дошлюбного статевого життя та позашлюбного спільного проживання.

Це вже не любов, а розпущеність, духовна вбогість і порожнеча, це гріх перелюбства. Щоб бути вірним коханій людині впродовж життя, треба весь час створювати, відновлювати її красу, віддаючи цьому духовні сили, вкладаючи свій розум, почуття, такт і прагнення.

Фізична близькість закоханих морально виправдовується тільки особливою близькістю — духовною, готовністю разом

пройти життя, народжувати і виховувати дітей, ділити труднощі. Духовно багату, розумну і чесну дівчину глибоко принижує, обурює те, якщо юнак прагне фізичної близькості з нею до шлюбу. Найщасливіші роки юності — це та чиста, ідеальна любов, з якою духовно багатим людям довго не хочеться розлучатися.

Перш за все необхідно пізнати свого партнера. Це дійсно надважлива справа, яку всі оминають або починають опановувати, коли вже пізно.

Намагайтеся проаналізувати, щоб ви воліли знати про свого партнера, поки закоханість ще яскрава, але ви ще не впевнені, чи зможете бути з цією людиною протягом усього свого життя.

Риси характеру, звички, їх типові вияви у поведінці – так, правильно. Дізнатися про інтелектуальний рівень розвитку людини, освіту, робочий досвід, кар'єрні прагнення – так. Поцікавитися сім'єю партнера, стилем спілкування між членами сім'ї, ставленням до батьків – чому б ні. Оцінити побут, зрозуміти: як партнер уявляє собі ідеальні чи оптимальні побутові обов'язки для кожного члена сім'ї. Познайомитися з друзями партнера, проаналізувати, на чому будується їх спілкування. Дізнатися про хобі партнера, чим захоплюється ваша кохана людина, як часто має успіхи, які плани. І особливу увагу приділіть ставленню партнера до дітей, чи хоче їх мати, коли, скільки, як планує виховувати, як матеріально забезпечувати.

Усі ці аспекти пізнання партнера в стосунках на етапі закоханості – нелегка штука у виконанні. Серце закоханого хоче адреналіну. І вм його отримаєте, спочатку у вигляді солодких емоцій, а пізніше – розгрібаючи відламки розбитих надій на щастя.

Отже, познайомилися, відчули симпатію один до одного, починаєте зустрічатися. Будьте свідомими, ваше найважливіше завдання в цей період – взаємне пізнання. Пізнання один одного, пізнання життя один одного, пізнання цінностей один одного, пізнання життєвих планів один одного.

Якщо ви попрацювали, а також придивилися до свого партнера, то до цих результатів додаємо ще один компонент – розвиток в обох партнерів уміння змінюватися заради добра і щастя один одного. Працювати в цьому напрямку потрібно почати обов'язково до одруження.

Є дуже багато тем, обговорюючи які, ви зможете ще до розвитку серйозних стосунків розвідати ґрунт та розставити необхідні маячки. Це дозволить вам застрахувати свій комфорт та спокій у майбутньому, а також, найголовніше, оцінити рівень бажання партнера знаходити компроміси в критичних ситуаціях та вміння домовлятися. Адже є безліч рис характеру, звичок, стилів поведінки, які можна зарахувати як негативні й такі, з якими можна або потрібно змиритися, просто прийняти і

все. Виявили, оцінили, домовились, як не змінюючи їх можна врахувати інтереси іншого партнера. Всі задоволені.

Найперше – будь-яку проблему слід озвучувати й обговорювати. Необхідно якнайшвидше знайти час і місце для розмови, розпочавши її, наприклад так: «Любий, мені необхідно з тобою серйозно поговорити. Річ у тім, що мене не влаштовує твоя позиція щодо алкоголю». На це висловлювання буде реакція. Яка? Будь-яка, варіантів тисячі, але скільки б їх не було, всі вони зводитимуться у дві площини. Немає третьої, лише дві. Реакція буде позитивна або негативна. Якщо вона чує у відповідь: «Люба, мені байдуже на твоє добро і щастя, заради тебе я не відмовлюсь від задоволення від стану сп'яніння».

Саме такою болючою є відповідь хлопця. І якщо він уперто стоїть на своїй позиції, то яка перспектива розвитку стосунків у такої пари? У дівчини є всі шанси незабаром жити з алкоголіком, який перетворить її життя на пекло, і якщо вони матимуть дітей, то, швидше за все, це стане фізичною загрозою для цілої сім'ї. У такому випадку найбільш імовірним розвитком подій буде розрив стосунків.

А якщо дівчина почує позитивну відповідь на своє зауваження? Наприклад: «Люба, мені соромно. Я вже кілька разів хотів сам почати цю розмову. Я розумію, що тебе підводжу, я сам себе підводжу. Ти для мене не байдужа, я хочу зробити твоє життя повноцінним і розумію, що моє відношення до алкоголю цьому не сприятиме. Із сьогоднішнього дня я змінюся, я вірю, в мене вийде, і в нас все буде в порядку». Це позитивна відповідь. Але кожній дівчині в цьому випадку потрібен час. Час, аби пересвідчитися, чи тримає слово її хлопець, чи пройде тиждень, і він знову нап'ється. Якщо пройде місяць, другий, йтиме третій, і він дотримуватиметься обіцянки, то це позитивний напрямок змін.

Саме вміння змінюватися задля добра і щастя один одного необхідно виявити і побачити ще до одруження.

У процесі налагодження та розвитку стосунків важливо максимально осмислити для себе переваги й недоліки один одного. Втім варто усвідомлювати, що не всі недоліки людської особистості можуть і повинні бути змінені. Є такі, про які необхідно знати й враховувати їх у житті, приймаючи людину такою, якою вона є. Наприклад, вам відомо, що ваш майбутній чоловік чи дружина недостатньо організований у побудові своїх щоденних планів і завдань, або не завжди може відстояти свою думку, або хтось із вас непунктуальний, неуважний, можливо ледачий тощо.

Інформація один про одного дозволить у майбутньому уникнути розчарувань, що виникають із нереальних очікувань. Тому важливо спостерігати й аналізувати поведінку один одного в різних життєвих ситуаціях (побутових, родинних, у товаристві, з друзями, в подорожах, у непередбачуваних

обставинах). Можливість побачити людину в різних обставинах дає нам нагоду глибше та повніше її пізнати. А саме це і є основним завданням періоду пізнання.

Також важливою детермінантою стосунків майбутнього подружжя є родинне середовище один одного. Батьківська сім'я – це те середовище, в якому формуються перші уявлення дитини про ролі чоловіка та дружини, про їхні стосунки, про розподіл обов'язків та прав. Коли ми пізнаємо родинне середовище майбутнього чоловіка/дружини, ми можемо порівняти наші батьківські родини – наскільки вони схожі, в чому відмінні, можемо спостерігати за тим, які стосунки існують між батьками, братами та сестрами, як члени сім'ї виявляють один до одного повагу й любов, як проводять вільний час, як розподіляють обов'язки. Перелічені моменти дуже важливі, адже дають нам можливість проаналізувати вірогідні варіанти розвитку стосунків у нашій майбутній сім'ї та обговорити їх ще до одруження.

Зрозумійте, всі ми виховуємося в різних родинах, у різних традиціях, кожен із нас має свої уявлення про життя взагалі, а тим більше про сім'ю. Звідки кожен з вас може знати, що в партнера в голові, не обговоривши все максимально детально. Чому б не взяти за звичку – обговорювати різні аспекти життя, цікавитися думкою партнера, вміти висловлювати свою позицію, домовлятися шукати компроміс. Без цього важко уявити взагалі вирішення проблем, починаючи від побутових до більш важливих.

Ми радимо вам – в період до одруження необхідно усвідомити очікування кожного партнера, обговорити життєві пріоритети, намагатися зіставити їх. Це допоможе вам зрозуміти, чи йти вам однією дорогою, чи домовитися, як не зраджуючи своїм цілям, йти разом паралельно.

Спільна постійна робота над визначенням сімейних цінностей на нашу думку, є синонімом подружнього життя, де люди кохають один одного, планують та народжують дітей, разом наповнюють затишком оселю, працюють заради спільної мети, мають постійне джерело для розмов, гарну можливість для самопізнання та пізнання партнера, проводять разом час і як результат – щасливі у шлюбі. Це як розв'язування математичної задачі, яка постійно змінюється. І задоволення після кожного її успішного розв'язку приносить щиру насолоду.

Тому сімейні цінності – це не лише виклик визначити свою долю, а й гарний інструмент для щасливого життя. Це джерело постійного розвитку, руху вперед, і якщо люди стартують з подібними очікуваннями від майбутнього, їм буде лише в задоволення долати всі перешкоди на спільному сімейному шляху.

Далі поговоримо з вами про здатність і вміння людини брати на себе функції і завдання, які передбачає подружнє життя. Наприклад, це вміння вести побут, готувати їжу, облаштовувати своє житло, організовувати відпочинок тощо. Не кожен сучасний чоловік готовий бачити біля себе сильну жінку, яка має хобі, друзів, веде активний соціальний спосіб життя і не вважає своїм обов'язком займатись увесь свій вільний від роботи час вирішенням побутових питань.

Тому перед взяттям шлюбу ми радимо всім сісти і добре подумати, що для вас – домашній затишок, чи вмієте його створювати та підтримувати, як ви уявляєте розділення домашніх обов'язків. Потім обов'язково треба погодити свої сподівання з коханою людиною і чесно поговорити на цю тему.

На жаль, дуже часто саме побутові проблеми сім'ї відштовхують партнерів один від одного. Особливо, коли до звичайного побуту додається поява маленької дитини. Це велике випробування рутинними справами закінчується для багатьох пар розчаруванням, роздратуванням, безперервними образами та іншими страшними речами.

Не меншу кількість ускладнень у стосунках викликає економічна незрілість закоханих, які наважилися вступити в шлюб. Не маючи можливості фінансово забезпечувати сім'ю, молода подружня пара, ще на початку свого життя втрачає шанс на автономію. Адже будучи економічно незрілою, має послугуватися іншими джерелами фінансування, що в більшості випадків або й навіть стовідсодково означає жити за рахунок батьків.

Окрім якості стосунків, для пари, яка наважилася на одруження, має бути зрозумілим факт, що вони повинні мати можливість забезпечити окреме проживання від батьків. Нова сім'я має жити тільки окремо! Якщо дівчина та хлопець, доросла жінка та чоловік не можуть забезпечити цей базовий принцип, їм рано навіть мріяти про щасливий шлюб. Якщо фінансово ви не можете вирішити квартирне питання, то перенесіть шлюб до часів, коли ви зможете це вирішити. Якщо ви справді любите, це ніяк не вплине на ваші почуття, хіба що – ще більше зав'яже їх, адже кожен із вас у парі буде розуміти, що ви працюєте на благо свого спільного щасливого майбутнього.

Однак лише юридичною, фізичною, економічною та сексуальною зрілістю не обійтися при бажанні створити здорові та щасливі стосунки в парі.

Особа, яка мислить та діє позитивно, здатна й уміє побачити позитив і в іншій особі, знає та розуміє, що щасливе подружжя залежить від спільних зусиль чоловіка й дружини, в яких є вміння самостійно приймати рішення і, що особливо важливо, готовність нести відповідальність за кожне прийняте рішення. Усвідомлення того, що всі сімейні справи стосуються лише

подружжя і можуть бути вирішені без участі сторонніх осіб, - надзвичайно важлива умова успіху майбутнього подружжя.

Наведемо поради з журналу «Пастырський собеседник» (1898, №45), як потрібно виховувати дівчаток:

«Якщо ми бажаємо, щоб сімейне вогнище, сім`я, домашнє господарство і взагалі дім, як житло для людини, був самим привабливим місцем для неї, де б було тепло, чисто, затишно, гарно, ситно, — де б вона могла знайти справжній відпочинок від своєї праці і негараздів життя, а не шукати іншого не справжнього відпочинку в будинках, де розпивають спиртні напої, — якщо ми бажаємо, щоб діти отримали хоч би початкове правильне релігійно-моральне виховання під керівництвом матері, то ми повинні спочатку навчити і виховати дівчинку в дусі християнської моралі, а це потрібно обов`язково робити в школі, щоб вийти в життя хоч трохи підготовленою до нього.

Давайте їм відповідну шкільну освіту. Вчіть їх готувати здорову калорійну їжу. Вчіть шити, прасувати, пришивати ґудзики. Вчіть їх пекти хліб, тому що завдяки хорошій кухні менше грошей піде на аптеку. Вчіть їх, що карбованець має 100 копійок., і що ощадливий лиш той, хто витрачає менше, ніж стільки скільки отримує, і що, навпаки, витрати, які більші від прибутків, повинні призвести до розорення і бідності. Вчіть їх, що пошите ситцеве плаття за свої гроші сидить на тілі набагато краще ніж шовкове, пошите за позичені гроші. Вчіть їх, що одне кругле повненьке лице більше значить, ніж 50 чехоточних дітей. Вчіть їх носити міцне і просторе взуття. Вчіть їх самих робити покупки. Вчіть їх самодовірі, самодопомозі і працелюбності. Вчіть їх, що чесний ремісник з закоченими рукавами в фартусі і без копійки капітала, більше значить, ніж дюжина багато одягнених і вправних злодіїв. Вчіть їх роботі на городі і пошуку радості у Божій природі. Вчіть їх, якщо у вас є гроші, музиці, живопису і іншим мистецтвам, але пам`ятайте при цьому, що це не є обов`язковим.

Вчіть їх, що прогулянки пішки більш приємні ніж веселі поїздки, і що квіти польові, якщо до них придивитись, дивовижно прекрасні. Вчіть їх зневажати показуху, і якщо кажуть вам «так» або «ні», то й потрібно так думати. Вчить їх, що щастя не в замужі і не розкоші, ні від грошей чоловіка воно залежить, а лише від християнської віри, якою ми живемо, і від свого характеру. Якщо все це вселите в них, тоді можите себе заспокоїти, коли прийде їх час, можна видавати заміж, а там вони самі знайдуть свою дорогу».

Одружуючись, люди беруть на себе не тільки юридичні, моральні, а й духовні обов'язки; що для людини, яка вміє створювати духовне багатство для своєї любові, немає першої, другої любові, а є любов єдина.

І ось ти знайшов свою єдину любов, узяв шлюб, то ж пам'ятай слова апостола Павла: «Так повинні чоловіки любити своїх дружин, як власні тіла, бо хто любить свою дружину, той себе самого любить» (Еф.5:28). «Дружини, коріться своїм чоловікам, як Господеві» (Еф.5:22).

Дошлюбна чистота. Перш ніж говорити про дошлюбну чистоту, потрібно проаналізувати саме поняття «чистота». Сучасна молодь неправильно розуміє це поняття. Поняття «чистота» в кожній ділянці життя трактується позитивно, і тільки щодо сексуального життя у свідомості молоді має негативне значення. Поняття «нечистота» в кожній ділянці життя сприймається негативно, а в сексуальній сфері, навпаки, молоді здається, що в цьому є щось привабливе. У цьому проявляється змішування ієрархії цінностей: не бачити цінності там, де вони є, а визнавати цінністю зовнішні ефекти. Наприклад, брудна вода означає, що в ній є щось інше, крім самої води. Суміш означає, що є щось більше, ніж однорідна субстанція. Отже, якщо речовина є чистою, то це річ сама в собі, сама у своїй суті. Визначення «чистий» стосовно чогось означає найвищу можливість для цієї речі – чистий голос, чистий стиль, чиста готика тощо. У такому випадку поняття «чиста дівчина» і «чистий хлопець» означають внутрішню чистоту, тобто що вона або він такі, якими є у самій своїй суті. Суть чистоти означає: я є таким (такою), яким (якою) мене створив Сам Господь.

В Україні повноліття юридично починається у 18 років. Сексуальна зрілість не обмежується лише здатністю жити статевим життям. Чомусь значна частина аудиторії переконана саме в цьому. Ніби організм дозрів, то чому б не застосувати те, що нам дано природою. Але саме розсудливість у питаннях сексуальних стосунків підносить людину над тваринами, які проходять дуже подібні етапи фізично-сексуальної зрілості. Тому ми в цьому випадку сексуальну зрілість розглядаємо як сукупність – фізичної зрілості, набуття плідності (можливості завагітніти), повагу та турботу до свого тіла та тіла партнера, адекватне розуміння фізіології людського тіла, психологічну готовність мати сексуальні стосунки, готовність нести відповідальність за здоров'я партнера, досягнення віку сексуальної згоди, врешті-решт.

Ви ж не вважаєте сексуально зрілою молоду особу, яка знає, що таке секс і дуже його бажає? Сумніваємося, що підлітки, які хочуть спробувати пізнати цей заборонений плід, знають щось конкретне хоча б про своє тіло, елементарну інформацію про венеричні хвороби, засоби контрацепції та інші небезпеки. А ось піти на сексуальні стосунки всі гаразд.

Було б добре, аби нинішнє покоління взяло приклад із зарубіжного досвіду, де батьки з дитинства можуть обговорювати спокійно і довірливо питання сексуальної

зрілості зі своєю дитиною, пояснювати їм не тільки фізіологічну правду, а й духовний аспект сексуального досвіду, які зрештою беруть свою дитину в підлітковому віці за руку і ведуть до свого гінеколога, уролога, аби ці спеціалісти донесли до молоді інформацію про їх статеві особливості, про можливі хвороби, шанси завагітніти і про решту важливих питань.

В загальній кількості хлопці взагалі неосвічені в елементарних питаннях свого та жіночого здоров'я. Їх уявлення недалеко відійшли від підліткових, навіть якщо за плечима у них багаторічний досвід статевих стосунків. Дівчата знають трохи більше. Вони волею-неволою, завдяки своїм статевим особливостям, мали більше шансів зрозуміти, як влаштований організм.

Але все одно статистика ранніх вагітностей свідчить про те, що й дівчатка, які все ніби розуміють, мають недостатньо знань, аби запобігти небажаним дітям. І це незнання якось густо поширене серед наших співвітчизників усіх категорій, які не хочуть знати те, що прямо впливає на наше здоров'я, на все наше існування.

Мабуть, ви вже не в підлітковому віці й, мабуть, уже маєте своє сформоване ставленя до сексуальних дошлюбних стосунків. Тому і без нас знаєте про підводне каміння та ціну такого способу життя.

Попри нормальне публічне ставлення до статевого співжиття до укладання шлюбу, ми впевнені багато хто подумки жалкує, що почав його занадто рано, не з тим партнером.

Як боляче мати негативний досвід! Як важко забути невдачі в попередніх стосунках, пробачити образу, почати знову довіряти людям. Адже щоразу пустивши партнера у своє серце або довіривши йому своє тіло, біль від розриву стосунків у мільйони разів пекучіший.

Ви на практиці, мабуть, уже не раз усвідомили, що заходячи щоразу далеко, а саме погоджуючись на сексуальні контакти, пара ризикує втратити шанс на продовження стосунків, особливо, якщо йдеться про майбутнє сімейне щастя. Маючи такий досвід з різними партнерами, в реальному житті кожен досвід залишає після себе тавро, рану.

Розійшлися, все, що між вами було, хочеться забути і зробити вигляд, що того всього не було. Всі приємні емоції від того чудового часу зів'яли, як недавно свіжі троянди, і перетворилися на нагадування про ваші помилки. І дуже шкода, що наше серце має тримати такі болючі таємниці, замість того, щоб жити свідомо корисно для свого тіла та життя.

Адже секс і сексуальна зрілість – це задоволення, щось на зразок подарунка для справді люблячих людей. Не просто закоханих, а дійсно люблячих.

Попросимо вас розкрити очі й дивитися на життя адекватно, не піддаватися на тиск, не вестися на моду. А думати про своє тіло, як про храм, самому шанувати його.

Задумайтеся, звідки беруться чоловіки, які на пристрасть у ліжку гаразд, проте фізично обслуговувати свій побут не можуть? Котрі не в курсі, які функції та завдання чоловіків у сім'ї. Котрі не здатні їжу собі розігріти, не те що заробити на неї.

Просто закривши очі на не зрілість партнера багато хто створює шлюб, саме керуючись наявністю сексуальних стосунків. Тобто узаконюють свій секс. Як пояснити людям, що секс – це чудесно, але не слід брати приклад з котів та собак. Що він не має йти попереду шлюбу або бути його причиною.

Святе Письмо про дошлюбну чистоту говорить так: «Не перелюбствуй» (2М.20:14; 5:18); «Не слухай улесливої жінки, тому що мед виливають уста чужої дружини, і м`якша за єлей її, але наслідки від неї гіркі, як полинь, гострі як меч двогострий, ноги її сходять до смерті, стони її досягають пекла» (Притч.5:2-5); «Коли хто розводиться з жінкою своєю, нехай дасть їй лист про розлучення, А Я кажу вам: хто розведеться з жінкою своєю, хіба що через її любодійство, призводить її до перелюбства, і хто візьме шлюб з розлученою, той перелюбствує. Хто розведеться з жінкою своєю, за винятком вини перелюбу, і візьме шлюб з іншою, той перелюбствує, і хто одружиться з відпущеною, той чинить перелюб» (Мт.5:27-32; 19:9).

Сказано також: «Царства Божого не успадкують ні перелюбники, ні мужоловці. Тіло ж не для блуду, а для Господа, і Господь для тіла. Уникайте блудодіяння…блудник грішить проти власного тіла» (1Кор.6:9,13,18); Воля Божа є святість ваша, щоб ви стримувались від блуду, щоб кожен з вас міг утримувати свій сосуд у святості і честі, а не в пристрасті похітливій, тому що Господь – месник за все. Бо покликав нас Бог не до нечистоти, а до святості» (1Сол.4:3-8).

В основі дошлюбного періоду – чистота, однорідність, тобто людина тоді є сама собою. Чи можна забруднити цей дошлюбний статус? До суті буття дівчини хлопець не належить, а до суті буття хлопця не належить дівчина. Тому їхнє співжиття є змішуванням, забрудненням, воно не є чистим. Ця ситуація змінюється в шлюбі. Шлюб, власне, і полягає в зближенні осіб. Шлюб не може існувати в одній людині, тобто шлюб передбачає з`єднання двох – ось у чому сенс подружжя. Статеві стосунки не є «нечистими» в шлюбі, бо є основою шлюбу. Звичайно, людина може «забруднювати» їх і в шлюбі, якщо змінити їх зміст, — але самі статеві стосунки є основою, змістом шлюбу.

Чистота зовсім не означає відсутність емоцій. Тільки людина, яка не замислюється глибоко над цим і яка не переживає «чистоти», може стверджувати, що «чистота» — це «неповнота». Неправда, що дошлюбні статеві стосунки дають відчуття щастя – вони дають тільки неспокій.

Отже, сама по собі чистота не є цінністю, вона є цінною похідною, доповнювальною; головною ж цінністю є кохання. Чистота є її функцією: бути собою, щоб себе повністю віддати. Чистота – це символ, відповідь людини на Любов Первинну, на Любов Божу. Хорошим засобом дотримання чистоти є особистий контакт людини з Господом. Любов пов`язана з чистотою. Тому чистоту важко зберегти, коли немає любові. Не Богові потрібна чистота – вона потрібна самій людині, щоб вона могла повністю реалізувати себе, усі свої можливості.

Довіра зростає в ніжній атмосфері, ніжність поглиблює її. Легко повірити, якщо відчуваєш ніжність і нічого не боїшся; тоді виникає бажання довіритися, розкрити коханій особі свою справжню сутність, зізнатися в найсокровенніших думках і мріях. Лише в такій атмосфері люди можуть пізнати одне одного, тільки довіра дає людині можливість відкрити себе іншій особі.

Щасливою є сім`я, у якій панує довіра, про таку сім`ю пише Тертуліан, красномовно описуючи картину сімейного життя: «Як описати мені щастя подружжя, з`єднаного церквою, підтверджене таїнством, закріплене благословенням, – подружжя, про яке сповіщають ангели, яке Господь Отець вважає дійсним? Це двоє віруючих з однаковою надією, однаковим благочестям. Вони разом працюють, моляться, підбадьорюють і підтримують одне одного, розділяють радість, горе й біди сімейного життя. Ніхто з них не цурається один одного. Вони відвідують хворих, допомагають бідним. Господь Ісус Христос, бачачи подібне, радіє: Він посилає їм Свій мир. Де вони, там і Він, і диявол тікає від них».

Пошана людської гідності. Крім звичайної, фізичної любові, християнське щасливе подружжя повинне будуватися на взаємній духовній і на природній любові й взаємоповазі, взаємному розумінні й всепрощенні, особливо ж самопосвяті, для того щоб зробити щасливим іншу людину. Про це найкраще висловився святий апостол Павло: «Любов – довготерпелива, любов – лагідна, вона не заздрить, не чваниться, не надимається, не бешкетує, не шукає свого, не поривається до гніву, не задумує зла, не тішиться, коли хтось чинить кривду, радіє правдою, усе зносить, у все вірить, усього надіється, усе перетерпить. Любов ніколи не переминає…»(1Кор.13:4-8). Любов і посвята повинні йти поруч, бо любов полегшує терпіння й допомагає переборювати труднощі.

Радість і чистота родинної атмосфери значною мірою залежать від жінки. Носій і творець життя – жінка – найглибше втілює високоморальне ставлення до майбутнього людства. Поважати жінку – це значить поважати життя. Справжня жіночність, як поєднання краси духу і тіла, народилася в народі. Крім краси, в уявлення про жіночність працьовитий народ вклав також думку про жіночу слабкість як про моральне право на повагу й турботу з боку чоловіка.

Жіноча краса все більше стає повелителькою людської краси взагалі. Якщо жінка розуміє і цінує в собі свою особливу роль у становленні нового життя, вона не може бути негарною. Як багато є дівчат, що не вражають яскравою зовнішньою вродою, але водночас зачаровують своєю привабливістю саме через жіночість. Умій бачити і цінувати насамперед цю жіночу красу.

Жіночість — це найвище втілення моральної чистоти і благородства, високої людської гідності. Ці риси виявляються в цнотливому ставленні жінки до всього, що пов'язане з її морально-етичними стосунками з чоловіком. Неповага чоловіка до всього, що становить інтимний бік цих стосунків, глибоко ображає жінку високої моралі.

Покликання жінки. Сім`я материнство, виховання дітей – це істинне покликання жінки. Від цього святого покликання і перша жінка в світі, наша спільна прародителька, отримала неперевершене із всіх людських ім`я. Вона була названа «життя», бо вона є «мати» всіх живущих. І так «життя», «мати» – це істинно вірне ім`я жінки. Материнство з точки зору християнства, звичайно, не є в жінці одне тільки фізичне материнство. Воно переважно характеризується високими моральними рисами. Не та жінка – мати, яка тільки народжує дітей, а та, яка виховує їх з ніжною сердечною любов`ю, закладає в їхню душу насіння добра, навчає пізнати Бога і Його святу волю. Тому істинне материнство є джерельний початок того животворящого світла, тієї ласки і тепла, які дають красу і радість людського життя. Воно є джерелом того людського щастя, в якому люди справедливо бачать вираз Божого Благословення. Воно є і для самої жінки тієї незрівнянної величі її, того чистого, високого шанування, яким наше серце звикло оточувати священне ім`я жінки-матері.

«Любов – душа материнства – яка більша за границі кровної рідні. Вона безмірна ширма від неї. І поза ріднею ніжна любов жінки сильна, яка може тішити горе безпритульного сирітства, полегшити муки хворого страждучого, принести втіху сумуючому, підняти і утвердити радість радіючого. Таке, дуже велике, і ні з чим не зрівняне покликання жінки в її материнстві…» (Ж-л Воскресн. день,1900, №17).

З настанням материнства жіночість розквітає в усій своїй силі й красі. Пам'ятай, що чим вища моральність чоловіка, тим

більше в стосунках з ним задає тон жінка, розумно використовуючи свою жіночість для посилення свого морального авторитету в сім'ї. У хорошій сім'ї жінка-мати взагалі є моральним керівником і повелителем, і чим більше підкоряється її волі чоловік, тим краще для виховання дітей. Це ти повинен, як кажуть, закарбувати собі на носі.

Жіночість — це духовна сила жінки, сила, що виховує не лише дітей, а й чоловіка.

Природа та історичний процес розвитку людства поклали на жінку більш витончену роботу, ніж на чоловіка. І нема нічого дивного в тому, що в жінці нам подобається фізична слабкість. Однак ця риса набуває позитивного відтінку лише тоді, коли фізична слабкість поєднується з великою духовною силою. У цьому поєднанні — привабливість жіночості. Вольова стійкість, послідовність, єдність слова і діла в керуванні сім'єю, у вихованні — і дітей, і чоловіка — усе це забезпечує провідну роль жінки-матері в утвердженні доброго імені сім'ї.

У багатьох чоловіків десь у глибині душі приховуються залишки феодала, це є і в юнаків, з цим треба боротися. Юнак одружується, одержує добру зарплату — і відразу ж вимагає, щоб жінка залишила роботу. І вважає, що робить для жінки велике добро. Жінку поглинає дріб'язкова праця, що робить її домашньою рабинею. Сильні духом, вольові жінки не допускають цього. Слабодухість, відсутність духовної стійкості окремих жінок виявляється нерідко в тому, що жінка добровільно згоджується на інтелектуальну першість чоловіка: він збагачує свої знання, вчиться, а жінка обслуговує його потреби. У цьому — небезпека не тільки для жінки, а й для чоловіка. Як вогню бійся того, щоб твоя майбутня дружина відчувала твою першість, схвалювала її... Утвердження, розквіт жіночості величезною мірою залежать від того, як розвивається розум жінки, як далеко виходить вона за межі сімейного побуту. Розумний чоловік прагне саме до того, щоб його жінка жила багатим інтелектуальним життям, до її рівності і навіть першості в інтелектуальному житті сім'ї.

Якщо жінка вміє користуватися власною перевагою для утвердження свого морального авторитету в сім'ї, — її жіночість зростає, в очах чоловіка вона стає особливо привабливою, ніколи не втрачають своєї чарівності й внутрішньої одухотвореності її очі, обличчя... Свій розум, своє інтелектуальне зростання вона використовує як один з найважливіших засобів упливу на чоловіка і на дітей.

Немає тут нічого особливого в тому, що чоловік питає поради в дружини і слухається її, якщо, звичайно, дружина дорожить цим довір'ям і не зловживає ним, не ставить чоловіка до становища безвільного виконавця своєї волі.

Істинне багатство і велике щастя, коли чоловік і жінка живуть у злагоді і з'єднані одне з одним як одна плоть. Таке

подружжя, хоч би й жило бідно й не було знатним, може бути щасливішим від усіх, тому що воно насолоджується істинним щастям і завжди живе в спокої. Тих, хто живе у такому шлюбі, ніщо не може засмутити. Якщо є між чоловіком і дружиною однодушність, мир і любов, до них стікаються всі блага. І злі наклепи не страшні подружжю, яке огороджене, немов стіною, любов'ю.

Святитель Іоанн Златоуст каже: «Дружини, які немов світяться душевною красою, з часом усе більше виявляють своє благородство, і тим сильнішими стають прив'язаність і любов їхніх чоловіків». Шлюб і слабкого робить удвічі сильнішим. Спільні турботи подружжя полегшують для них скорботи, а спільні радощі захоплюють обох, — вчить святитель Григорій Богослов.

Краса тілесна, не з'єднана з душевною доброчесністю, може захоплювати подружжя недовго, а далі не буде мати сили. З часом погані риси, виявлені у подружжя, знищують любов. Якщо треба щось робити для задоволення одне одного, то це прикрашати душу, а не вбирати і губити тіло.

Коли в родині виникають чвари, треба потерпіти. Небажання терпіти роздуває неприємності, і дрібниці нагромаджуються у стіну, яка розділяє подружжя. Для чого людині Бог дав розум? Щоб залагоджувати життєвий шлях! Розсудливість згладжує протиріччя, які виникли. Сімейні сварки не вщухають у сім'ї, коли у подружжя бракує життєвої розсудливості, а ще більше — від небажання добре обдумати ситуацію, яка склалася. Коли у подружжя немає іншої мети, крім насолоди, тоді шлюб розпадається. Розлучатися — справа противна як людській природі, так і Божественному закону. Як під час хвороби ми не відсікаємо хворий орган, а лікуємо та зціляємо його, так треба чинити із чоловіком та жінкою. Якщо є в подружжя який-небудь порок, то треба не розлучатися, а позбуватися пороку.

Скільки блага буває від того, що в сім'ї немає чвар, і навпаки, скільки зла виникає, коли чоловік і дружина сваряться. Ні багатство, ні гарні діти, ні влада і могутність, ні слава і честь, ні достаток та розкоші не можуть радувати чоловіка та дружину, якщо вони сваряться одне з одним. У сім'ї треба цінувати вище за все однодушність, мир та тишу. Тоді діти будуть наслідувати доброчесність батьків і в усьому домі буде благополуччя. Де чоловік, дружина та діти з'єднані узами доброчесності, злагоди і любові, там серед них Христос.

Приготування до подружнього життя. В Священному Письмі сказано: «Що Бог з'єднав, того людина нехай не розлучає» (Мт.19:6). Цими словами Господь стверджує нерозривність християнського шлюбу.

Шлюб — це таїнство, у якому вільно перед священиком і церквою приноситься обіцянка нареченим і нареченою бути

взаємно вірними один одному. Благословляється їх шлюб в образі духовного союзу Христа з церквою і дається їм благодать чистого однодушшя на благословенне народження та християнське виховання дітей.

У шлюбі створюється сім`я. Подальше сімейне життя запрограмовано дошлюбною поведінкою наречених, історією їхнього знайомства, мотивами вибору, досвідом стосунків з протилежною статтю. Ці проблеми актуальні для юнацького віку. Юнацький вік – пора першого кохання.

Важливо, щоб батьки й учителі навчили молодих людей оцінювати одне одного з позиції майбутнього сім`янина. Звичайно, цьому важко навчити, бо любов виникає стихійно й нею важко керувати. Проте любов також залежить і від соціальних норм суспільства. Життя дає багато прикладів того, як на шляху навіть сильного почуття часто стають дріб`язкові образи, непорозуміння боротьба самолюбства і характерів.

Молоді люди повинні боротися за любов і не розмінюватися на дрібні перемоги самолюбства. Потрібно перевірити свої почуття, щоб не сприйняти поверхові почуття за любов. Багато залежить від того, як юнаки й дівчата уявляють собі любов, і чого від неї очікують.

Бувають випадки, що кохана людина має небажані риси поведінки, зокрема любов до спиртного, наркотиків. Потрібно усвідомлювати, які великі труднощі будуть у сімейному житті, і оцінити, чи вистачить сили волі й уміння боротися з цими негативними звичками.

Крім того, подружжя повинне замислитись, чи готові вони побудувати сім`ю на фундаменті взаємної любові, чи не помиляються у виборі.

Святитель Іоанн Златоуст у своїх бесідах радить, як вибирати наречену: «Збираючись взяти шлюб, чи намагаєтеся ви пізнати характер і поведінку дівчини? Ніхто. Навпаки, кожен спочатку розпитує про достаток, про те, які речі вона має, всеодно, якби хотів що-небудь купити або укласти який-небудь звичайний торговий договір. За цією причиною і шлюб так називається. Чув від багатьох людей, що той і той уклав угоду з тією дівчиною, тобто одружився. Як можна глумитися над дарами Божими? Одружуватись і виходити заміж, наче продавати і купувати що-небудь, письмові угоди в шлюбах укладають із вимогами певного великого забезпечення, як у торгових справах.

Подивіться, як у давнину вступали в шлюб, і позаздріть їм. Як же вони це робили? Шукали наречену з доброю поведінкою, характером і духовною досконалістю. Їм не потрібні були письмові угоди, написані на папері. Заміть цього їм було досить душевних чеснот нареченої. То ж я вас закликаю не шукати грошей і багатства, а знаходити добрі риси характеру нареченої — скромність, благочестя, побожність. Це

буде для вас скарб. Якщо будете шукати те, що угодне Богові, то те й отримаєте, а якщо поженетеся за багатством — не отримаєте нічого.

Наприклад, ви кажете, що хтось розбагатів завдяки дружині. Вам не соромно наводити такі приклади? Чув я від багатьох такі слова: «Краще б я був бідний, ніж отримав би багатство від дружини». І дійсно, що може бути важчим від такого великого достатку? Це великий сором стати таким способом багатим і дати привід усім говорити про себе: «Такий-то розбагатів завдяки дружині!». Я не кажу про домашні неприємності, які випливають звідси, не кажу про зневагу дружини, раболюбство чоловіка, сварки, ганьбу з боку рабів, коли вони будуть говорити: «Бідний обірванець, із малим достатком! Із чим прийшов? Усе ж належить господині». Однак ви не турбуєтеся про те. Звикли їсти чужий хліб, слухати про себе недобрі відгуки, ви не сумуєте з цього приводу, навіть вихваляєтеся цією неславою. Коли їм кажеш про це, вони відповідають: «Було б тільки приємно та солодко жити, а якщо ні — то краще смерть!».

Таїнство подружжя. Шлюб установлений Богом ще в раю. Після створення Адама і Єви Бог благословив їх і сказав: «Плодіться, і розмножуйтеся, і наповнюйте землю, володійте нею» (1М.1:28).

Ісус Христос освятив шлюб своєю присутністю на весіллі в Кані Галілейській. Він говорив: «Бог створив за образом Своїм людину, чоловіком і жінкою створив їх» (1М.1:27); «Тож вони вже не двоє, а одна плоть, отже, що Бог з'єднав, того людина нехай не розлучає» (Мт.19:4–6).

Святий апостол Павло сказав: «Тайна ця велика: я говорю щодо Христа і церкви» (Еф.5:31,32).

Союз Ісуса Христа з церквою ґрунтується на любові Христа до церкви і на повній відданості церкви волі Христовій. Тому чоловік зобов'язаний самовіддано любити дружину, а дружина зобов'язана добровільно, тобто з любов'ю коритися чоловікові.

Книжка «Цветник духовный» рекомендує подружні обов`язки

Чоловік є глава дружини, але не господар. Жінка, яка взята з ребра Адама, близько від серця його, повинна займати основне місце в серці чоловіка. Хто любить дружину більше від Бога, той — ідолопоклонник; хто любить її лише хтиво, той прелюбодій; а хто любить її, як Христос церкву, той чоловік християнський.

Якщо в дружини є вади, виправляй їх. Дружина має йти разом зі своїм чоловіком по життєвому шляху, дбати про домашній побут і поширювати навколо ясне світло добрих справ.

Домогосподарці, яка займається благоустроєм свого дому, господині й матері, немає коли думати про забави. Зате

ведення господарства утворює для неї таку гармонію, яку ні з чим порівняти.

Жінка, яка зважилась іти стежками не своєї статі, стає проти природи й здорового глузду. Якщо з великою мужністю слабка жінка відкидає від себе гріх, то вона «блажен муж, якого оспівав Давид» (Пс.1:2).

Щаслива та жінка, яка, пишаючись тим, що вона мати, дивиться на своїх дітей, як на найкращу прикрасу!

Достойна зневаги та жінка, яка, маючи дітей, може нудьгувати.

Християнське подружжя **–** це шлях до Бога вдвох**.** Передусім потрібно пам`ятати, що подружжя створив Бог. Як сказано у Новому Заповіті, Бог підніс подружжя до гідності тайни. Отже, воно є не лише людським контрактом, а святим союзом: «Це велика Тайна, а я говорю про Христа і церкву», – писав про це апостол Павло (Еф.5:31,32). Це таїнство церкви, отже, воно є одним із великих духовних актів, які освячують людину, подібно як хрещення, покаяння, причастя та інші таїнства.

Таїнство подружжя **–** це джерело благодаті. Адже воно найбільше потрібно новоствореній сім`ї, саме з цього подружжя черпає надприродні сили, щоб вірно й стійко виконувати свої завдання; це таїнство, що освячує досмертний зв`язок чоловіка з жінкою. Як велично дивиться Ісус Христос на подружжя, коли чоловік представляє Самого Христа, а жінка – Його чисту наречену – церкву!

Молода пара одружується в присутності Бога, весільна церемонія сама по собі є святим обрядом – одним із найважливіших священних релігійних обрядів у житті. Тому потрібно підготувати себе якнайкраще до присутності Ісуса Христа, навіть більше, ніж готуватися до зустрічі із земним володарем. Обов`язково потрібно бути в стані милості, щоб вступити на нову життєву дорогу з чистим сумлінням.

Гармонія стосунків, як її зберегти

Життя таке складне, щоб не було в сім'ї конфліктів.

Немає досконалих людей, немає безтурботного буття, немає ідеальних стосунків. Тому в будь-якому разі трапляються моменти, які призводять до серйозного напруження у стосунках. І це не має ніякого відношення до благополучності стосунків, бо вона визначається не відсутністю конфліктів, а готовністю та здатністю їх вирішувати.

Початок стосунків між двома абсолютно різними людьми завжди супроводжується масою несподіваних та нових випровувань, моральних, психологічних, матеріальних тощо. Це час, коли формується сумісність двох людей – психологічна опора, адаптація до інтимного спілкування, створюється

спільна матеріальна база, пізніше – планування та народження дітей. Це етап бурхливих змін та трансформацій особистості, оскільки відбувається зближення двох величезних, глибоких і складних людських світів, різних темпераментів, різних психологічних та культурних систем, різних моделей виховання.

Працьовита людина або ледача, серйозна або легковажна, ощадлива або марнотратна, весела або сумна, акуратна чи не зовсім – все це виявляється в стосунках, стає помітним і важливим. Позитивні чи негативні якості, звички, смаки, погляди на режим дня, розподіл побутових завдань і ролей у стосунках чи сім'ї прямо впливають на емоційну погоду між коханими, навіть більше, формують їх.

Здавалося б, якісь дурниці, хтось любить порядок до розкладання рушників за розміром і кольором та чистоту до скрипіння тарілок, а комусь лінь витрачати час на прасування речей. Якісь побутові речі, абсолютно нормальні, само собою зрозумілі для одного партнера, не є такими самими для іншого. І те, що подобається одному, може бути відразливим для іншого. І це не питання смаків, швидше за все різниця світоглядів, тому треба чітко усвідомлювати, що змінюватися в бік чужих уподобань – дуже складна робота, для якої має бути сильна мотивація.

Отже, якщо звичний ритм життя одного партнера викликає дискомфорт та неприйняття іншого, то, звичайно, доведеться робити певні корекції.

Неможливо продовжувати звичайний для одинокої людини ритм життя, якщо у неї з'являється кохана людина. Тільки проходить перший пристрасний етап стосунків, коли людина закидає всі свої егоїстичні заняття на користь спільного проведення вільного часу, починається етап повернення всього, до чого звикли раніше, на свої законні місця. Майже завжди цей етап викликає дисгармонію в стосунках закоханих, загорається тривожна червона кнопка, яка сповіщає про негайну необхідність здійснити корекцію в стосунках, аби вони не закінчилися непорозумінням і образою. Хтось із двох буде постійно незадоволений, і, відповідно, в стосунках пануватиме суцільний руйнівний негатив.

Ідеальних стосунків та сімей не буває. Якщо є стосунки, отже, будуть і труднощі, і невідповідності, і розбіжності, які треба долати. Тому рано чи пізно доведеться шукати оптимальні шляхи та способи вирішення проблем. І при винекненні конфліктних ситуацій керуватися тим, щоб перемогла дружба, перемогли любов та повага один до одного, а не власні амбіції. Традиційне питання «Хто винен?» при вирішенні суперечностей завжди має змінюватися на питання «Як нам бути?»

Існує, як мінімум, два аспекти конфлікту. Перший, у більшості випадків подружжя сприймає конфлікт як проблему, хоча потрібно розуміти, що конфлікт – це одна зі складових будь-якої спільності. Тому він має розглядатися як абсолютно природний фрагмент подружнього життя.

Конфлікт слід навчитися сприймати як двигун розвитку взаємовідносин у подружжі. Він мотивує подружжя піднімати ті чи інші проблемні питання, що або розвиває взаємини, виводячи їх на абсолютно новий рівень, або руйнує їх. Завдяки конфлікту в родині можуть з'явитися нові цілі, норми поведінки, традиції, цінності.

Подружжя або відмовляється помічати конфліктну ситуацію (тоді конфлікти накопичуються, нашаровуються один на другий і рано чи пізно перероджуються у великий конфлікт, причину якого неможливо ідентифікувати), або просто звинувачують та критикують один одного.

Кожному з нас треба постійно вчитися досягати згоди без сварок, оскільки бажання і вміння знаходити компромісні рішення конфліктних ситуацій виступають важливими умовами того, що людина зможе побудувати щасливі стосунки та сім'ю.

Ми хочемо поговорити з вами про способи подолання непорозумінь у стосунках, бо вважаємо, що такі вміння дуже рідко бувають присутні в характері та поведінці людей, найчастіше це результат тривалої, кропіткої роботи над собою.

Звертаємо вашу увагу на емоційну сферу стосунків, а саме почуття кожного партнера в стосунках. Дуже часто пари не замислюються над цими аспектами своїх стосунків, хоча їх значення вирішальне.

Досить часто, перебуваючи в одних і тих же обставинах, кожен з нас по-різному може реагувати на одну і ту ж ситуацію, і відповідно, в нього можуть виникати різні почуття.

Слід розуміти, що почуття є частиною кожного з нас і є наслідком нашої спонтанної внутрішньої рекції на місце, подію, обставину. Вони – частина нас самих. І їх не можна визначати добрими чи поганими, правильніше розглядати їх просто як приємні чи неприємні. Кожен із нас має право почувати те, що почуває. Не можна засуджувати людину за її емоції та відчуття. Це все одно, що сварити кота за те, що він рудий.

І ви не повірите, саме така дурниця, як неприйняття почуттів іншої людини, тобто того, на що вона сама не може впливати, - є першопричиною виникнення конфліктів та непорозумінь між двома коханими людьми в стосунках.

Ми не можемо наказати, щоб інша людина при винекненні якоїсь ситуації переживала її якось по-іншому, ніж вона може , оскільки почуття – це частина людини, і є наслідком спонтанної внутрішньої реакції на будь-що.

Але ми можемо поважати почуття та потреби іншої людини, якщо бажаємо їй добра і любимо її. Якщо вам жарко, а партнеру холодно, не сперечайтеся, допоможіть зігрітися. Якшо ваш партнер щоразу лякається собак, намагайтеся уникати місць їх збору, а при зустрічі – візьміть за руку та заспокойте. Якщо у вашого партнера виникає відраза на якість продукти, вживайте їх окремо, у час його відсутності.

Почуття відіграють величезну роль у стосунках. Коли ми про них говоримо, то багато пізнаємо самі себе. Коли ми починаємо ділитися своїми почуттями, то тим само починаємо глибше пізнавати один одного. Це пізнання приводить до порозуміння, тому що кожен у парі починає розуміти особливості арактеру своєї коханої людини, її реакцію на ті чи інші події, зокрема й на вашу поведінку. І якщо ви будете чути, що у разі якихось ваших вчинків чи жестів у вашої коханої людини виникають не приємні почуття, то цілком логічно, що ви, люблячи її, докладете зусиль, щоб змінити свою поведінку чи вчинки, які викликають ці негативні емоціїї.

Беріть за правило озвучувати свої почуття, практикуйте відверті розмови, вчіться розуміти один одного. Це надзвичайно складна і ювелірно тонка практика, але без неї стосунків не буде. Вона вимагає певних зусиль, а насамперед, спільного розуміння необхідності ділитися одне з одним своїми почуттями, щоб мудро уникати непорозумінь.

Основна складність процесу пізнання свого партнера в стосунках – те, що коли у когось виникають приємні почуття, ними легко ділитися, кожен із нас отримує задоволення від таких розмов, вони окриляють нас. Натомість, коли виникає якась неприємна або конфліктна ситуація, то зазвичай ніякого бажання ділитися думками про неї немає. Скандал – це скандал, один ображений, інший не розуміє причини, стіна конфлікту товстішає щосекунди. Проте дуже важливо навчитися говорити з партнером навіть у такий складний, емоційно неприємний момент. Нам непросто переступити через свої болючі відчуття та недоліки власного характеру – амбіції, впертість, зарозумілість, гординю тощо.

Але якщо ви не подолаєте себе, не докладете зусиль, то цей момент може стати звичкою і основною причиною конфліктів між вами і коханою людиною, у подальшому – криз і багатьох інших неприємностей у спільному житті. Як наслідок, у вас дуже швидко виникнуть підстави сказати: «Він чи вона мене не розуміє». Чому?

Тому що раз, другий, третій-десятий не поділився зі своєю коханою людиною якимись неприємними почуттями, і як наслідок – вас не розуміють! А все більше ніж просто. Ваш партнер навіть не здогадується, чим і як вас образив. Ви ж не озвучили це!

За будь-яких обставин знаходьте сили та терпіння спокійно пояснити своїй коханій людині свої неприємні почуття. Якщо цього не зробити, а чекати поки партнер сам здогадається і попросить вибачення, то як правило, цього не станеться з різних причин. Можливо, людина про них не здогадуватиметься, навіть тому, що для неї нічого особливого не трапилося, а якщо й помітить у вашій поведінці якийсь дискомфорт, то також не надасть цьому особливого значення, тому що в такій ситуації особисто її це ніяк би не зачепило.

І це абсолютно нормально.

Ми зараз не говоримо про те, чи така поведінка в принципі правильна або неправильна – це просто особливості характеру кожної людини, і на практиці – різниця характерів жінок та чоловіків.

Люди мають говорити не тільки про роботу, побут, фільми й інше, а й про емоції, які все це викликає у кожного з них. Повірте, ви будете дуже здивовані тим, що викликає у вашої коханої людини приємні або ж неприємні відчуття. Це космос, щось для вас досі невідоме і незрозуміле, але його вивчення дуже необхідне для того, щоб відкоригувати поведінку одне одного, для комфорту кожного в стосунках.

Згодом ви навчитеся легко перелаштовуватися аби уникати гострих кутів, для того, щоб не викликати у коханої людини неприємних відчуттів. У протилежному випадку, якщо ви будете замовчувати свої неприємні почуття, то збудуєте піраміду із образ та непорозуміння, яка вибухне гострим конфліктом. Аби уникнути цього – співпрацюйте на благо розвитку своїх стосунків, цікавтеся почуттями один одного, і тоді ви зможете зрозуміти потреби кожного. Тільки у ваших руках гармонія ваших стосунків.

Про спілкування пари в стосунках. Кожен із нас мріє і сподівається, що його стосунки з коханою людиною мають бути легкими, простими, приємними, комфортними, і чомусь нам здається, що ці якості спілкування, а також розуміння в парі падають усім з неба. Що це якась даність, або є, або нема. Але насправді всі ці омріяні характеристики можуть з’явитися в стосунках за умови, якщо ви навчитеся з’ясовувати всі питання, які турбують вас та вашого партнера, за допомогою діалогу. Ви скажете, ба це ніяка не новина. Говорити з коханою людиною. Але я ми наполегливо звертаємо вашу увагу на те, що йдеться про вміння будувати розмову з коханою людиною, робити це постійно, цікавитися почуттями та емоціями партнера тощо.

Поговорімо про спілкування пари в стосунках, про діалог закоханих, щоб краще зрозуміти, як застосовувати ці принципи, аби вони діяли.

Що таке по-вашому спільна розмова? Це не звичайний обмін якимись фразами, коли люди перебувають в одному

місці в один час. Бути фізично поруч _ зовсім не означає бути разом. І в такому випадку розмова – не обов'язково ефективна, навіть якщо вона довго триває.

Потрібно намагатися кожну спільну бесіду робити довшою. Адже діалог, крім розвитку і підтримки подружніх відносин, - це ефективний спосіб розв'язання різних проблем, конфліктних ситуацій, подолання сімейних труднощів. Зіштовхнувшись з якимось життєвим завданням, подружжя повинно знати, що завжди зможе знайти час для того, щоб сісти і вдвох розібрати ту чи іншу проблему, виявити її причинно-наслідкові зв'язки, прийняти рішення і згідно з ними діяти. Це забезпечує впевненість подружжя один в одному і надійність їх відносин.

Якщо у вас мало часу, краще не починайте бесіду, більше того, ефективніше обговорити одну проблему, але розібрати її якомога повніше, ніж торкнутися кількох і не дійти до глибини тих причин, які власне, і могли викликати цю бесіду.

Отже, ваш діалог із коханою людиною не має обмежуватися десятьма хвилинами. Адже є багато напрямків, які пара може розглядати вдвох, навіть так, абсолютно все у вашому житті має бути обговорене з вашою другою половиною. Адже все не можна пускати за течією, якщо ми хочемо, щоб наше життя виглядало таким, яким уявляли його ще з дитинства. Зазначеним питанням необхідно приділяти увагу, думати й обговорювати їх. Тоді всі аспекти нашого життя розвиватимуться не стихійно, а втому напрямку, який ми визначаємо, і відповідно приводитимуть до передбачуваних результатів.

Аби зберегти результативний діалог у стосунках, необхідно постійно докладати зусиль. Цей діалог не статичний, його необхідно постійно розвивати. Якщо подружжя припинить приділяти увагу спілкуванню в парі, незабаром це призведе до розладу в стосунках, віддалення один від одного. Як наслідок, пара житиме просто за звичкою, не маючи спільних інтересів і захоплень, єдиних цінностей і пріоритетів, тем для спілкування та інше. На жаль, таку ситуацію можна часто зустріти в сучасних сім'ях, хоча з дитинства, думаючи про стосунки та сім'ю, кожен бачить їх щасливими, з міцними та глибокими взаєминами.

Не менш значущим із розглянутих аспектів діалогу закоханих є атмосфера, в якій спілкується пара. Вкрай важливо пам'ятати, що забезпечення спокою в процесі діалогу приносить якісний результат. Незважаючи ні на які труднощі, подружжя повинне знаходити в собі сили не скидати своє роздратування й емоції один на одного. Варто взяти за правило: якщо один через поганий настрій або певні труднощі переносить своє роздратування на другого, то другий повинен знайти в собі сили не відповісти тим само, а просто

промовчати. Згодом, роздратування зникне, тоді пара зможе спокійно поговорити один з одним, не завдаючи шкоди своїм взаєминам.

Така поведінка для пари має бути правилом, наслідком їх спільної домовленості, відпрацьованої часом. Якщо двоє людей хочуть побудувати щасливу сім'ю, вони мусять навчитися ніколи не вирішувати питання стосунків у стані роздратування чи гніву.

Тут ще слід акцентувати увагу на важливості та впливі невербального спілкування на стосунки. Невербальне спілкування – це мова жестів, тіла, мова нашої поведінки, яка не виражається словами. Як стверджують психологи, науковці, які проводять відповідні дослідження в цій сфері, словесні розмови лише наполовину забезпечують відповідний результат. При цьому в більшості випадків якість стосунків визначається невербальним спілкуванням. Йдеться про те, що мова нашого тіла має визначальний вплив на результат розмови.

Розглянуті вище принципи діалогу в стосунках – це допоміжні інструменти для досягнення найголовнішого – розвитку любові в парі, зміцнення єдності й взаєморозуміння. Якщо пара не приділяє належної уваги комунікації між собою, не розмовляє про свої проблеми, почуття, емоції, цілі й завдання, які стоять перед ними в житті, - вона відмовляється від майбутнього.

Подібна позиція розвиває феномен відчуженості, означає процес і результат порушення єдності людини й світу, і так само – людини й іншої людини. Єдина можливість подолати відчуження – це справжня любов, що з'єднує довіру, турботу, повагу, вірність і відповідальність.

Самотність, що є однією з найбільших причин відчуження, стає особливо яскравою, коли дорослі діти йдуть з батьківської сім'ї. Раптом виявляється, що чоловік і дружина – абсолютно чужі один одному люди. Вони багато років у шлюбі, живуть в одному будинку, сплять в одному ліжку, але при цьому глибоко самотні. Між ними прірва, вони бачать один одного, але нічого більше не можуть зробити. У них різні пріоритети і цінності, немає спільних інтересів і захоплень. Вони можуть спілкуватися лише через посередників, якими, як правило, виступають діти, батьки або близькі, і це єдине, що їх об'єднує.

Чому так відбувається? Адже, коли чоловік і жінка створювали сім'ю, вони були вкрай цікавими один для одного, сповненими життя, привабливими, їм завжди було про що поговорити, вони хотіли якомога більше часу бути поруч. Що з усім цим відбулося?

Як правило, кожен з них намагається знайти причину подібної зміни у своєму партнерові й почуває себе ошуканим. Тепер замість того, щоб любити один одного вони

задовольняються спільним володінням тим, що мають: матеріальним, суспільним становищем, будинком, дітьми.

Таким чином, у деяких випадках стосунки або шлюб, що спочатку ґрунтувалися на любові, перетворюються на мирне спільне володіння власністю, певну корпорацію, в якій егоїзм одного поєднується з егоїзмом другого й утворює щось ціле – сім'ю.

У житті кожного з вас буде мільйон ситуацій, котрі загрожуватимуть вашим стосункам з коханою людиною, пізніше в подружжі. І дуже часто це виявлятиметься на банальному побутовому рівні. Але ви повинні знати, що завжди можете сісти, спокійно й уважно, з любов'ю та трепетом один до одного, проговорити ті моменти, які хвилюють когось із вас. Ви повинні знати, що ваша бесіда, ваш діалог впорається з будь-якими труднощами і випробуваннями, більше того, зробить ваше життя багатим і справжнім.

Саме таким шляхом ви поступово зможете сформувати стосунки, про які кожен з вас мріяв з дитинства. Ви завжди будете цікавими один одному, більше того, ваш приклад наслідуватимуть діти і використовуватимуть його при створенні своїх міцних стосунків та щасливих сімей.

Наостанок ми рекомендуємо вам принципи побудови діалогу з коханою людиною:

1. Важливіше слухати, аніж говорити.
2. Ділитися думками, а не сперечатися.
3. Розуміти одне одного, а не оцінювати.
4. І головне – вміти прощати.

Звичайно таких принципів у житті є набагато більше.

Подружня вірність. Подружнє життя – то велика святиня перед Богом. Чесне подружжя ложа не осквернить. За велику вірність Господь нагороджує щастям і дітей. І навпаки, зрада подружжя (чоловіка чи жінки) дуже прогнівлює Бога. Найтяжчий смертельний гріх це — перелюбство (подружня зрада). Чоловік і жінка є одне тіло, а тому й повинні любити й оберігати одне одного до смерті. У заповіді написано: «Не перелюбствуй!».

Християнське шлюбне життя є джерелом особистого та суспільного блага. Сім'я є основою церкви Христової і держави. Таїнство шлюбу не обов'язкове для всіх, але особи, які добровільно залишаються неодруженими, зобов'язані «провадити чисте й непорочне життя, яке вище за шлюбне життя і є одним із найбільших подвигів» (Мт.19:11,12; 1Кор.7:8,9,26,32,34,37,40).

Існує тільки один привід для розлучення подружжя — перелюбство одного з них. Шлюб достойний пошани і освячений Богом, якщо він укладається, щоб народжувати подібних до себе для продовження людського роду.

Блаженний, хто вступає в подружній союз з цими святими намірами. Він обирає дружину не за пристрастю, а за любов'ю, і зважає не на її красу, а на доброчесність. Таке обрання робить шлюб благословенним, а подружжя — щасливим. Однак якщо шлюбний союз укладається за пристрастю або за розрахунком, і до того ж наречений і наречена не відзначаються доброчесністю, то такий шлюб не принесе щастя подружжю і не може бути міцним.

Для того, щоб шлюб був міцним, молодята можуть пройти консультацію в психологів, які пропонують такі теми консультацій.

1. Як розв'язати проблему сумісності, в яку входять: відповідальність, самоконтроль, агресивність, лідерство, сексуальність, щирість, психологічність.

2. Сімейне спілкування, яке ознайомлює з правилами спілкування в сім'ї, і їх апробація.

3. Що має знати подружжя про сексуальність.

4. Що повинно знати чоловік і дружина, коли задумають стати батьками.

Коли в родині виникають чвари, треба потерпіти. Послухайте поради благородної дружини. У матері блаженнійшого Августина чоловік був дуже темпераментний, з непростим характером. А вона жила з ним лагідно і спокійно. Її подруги, які часто сварились зі своїми чоловіками, просили в неї поради, як пом'якшити характер чоловіків? «Любі подруги, — відповідала вона, — ви самі винні, що терпите великі зневаги від своїх чоловіків. На кожне їхнє образливе слово ви відповідаєте. А я, коли бачу, що чоловік мій сердитий, мовчу і тільки в душі своїй молюся Богу, щоб повернувся спокій у його серце. Його запальність проходить сама собою і я завжди спокійна. Наслідуйте мене, любі подруги, і будете також спокійні».

Порушення подружньої вірності розцінюється як найважчий проступок проти сім'ї. Зміст вимоги подружньої вірності можна передати так: сім'я — це фортеця, а подружня вірність — її стіни, і що б не відбувалось всередині, стіни повинні залишатися нерухомими.

Створили сім'ю, зберігаємо подружню вірність, але сталось так, що змушені жити з батьками.

Батьки – це найрідніші для кожного люди, які дали нам життя. У найкращому випадку – це найближчі для вас люди, які виховали та зростили вас у повноцінній щасливій сім'ї, з ким ви маєте добрі стосунки, де панують повага, терпіння, увага та відповідальність, любов і турбота.

На привеликий жаль, у інших випадках – все не так солодко, Адже дуже часто між батьками і дітьми – прірва нерозуміння, неповага один до одного та інші неприємні речі. Зараз хочемо звернути вашу увагу на той факт, що якими б не були ваші

стосунки з батьками, вони точно впливатимуть на ваші стосунки з коханою людиною та на все ваше життя.

По-перше, всі ми – продовження своїх батьків, часточка їх самих. Ми можемо бути схожими на них зовні, можемо мати однакові міміку та жести, можемо думати їх категоріями, вживати одні й ті ж вирази, мати подібні реакції на різні речі. Всі ці якості схожості можуть бути в нас не за нашою волею, а внаслідок спільного проживання, ведення спільного побуту, хобі.

Ви ж, мабуть, помічали наскільки яскраво це все видно в малюках, які стають у найулюбленішу позу татка чи мами та вживають одні й ті ж самі вирази, що й батьки, копіюючи все до дрібниць. Згодом, соціалізуючись, кожен з нас обростає й іншими якостями, але ті, що були перейняті з батьків, бабусь та дідусів, інших близьких родичів та друзів, можуть залишитися у вас назавжди.

У стосунках двох закоханих завжди є дві сторони, перетинаються два світи – дві окремі родини зі своїми традиціями, способом життя, матеріальним станом тощо. І таким чином стосунки двох стають складним рівнянням з багатьма компонентами: стосунки між батьками та дітьми, дідусями, бабусями та внуками, між сестрами та братами. Якщо стосунки матимуть розвиток і претендуватимуть на шлюб, увесь цей математичний набір проникне у ваше життя.

Сподіваємося, ви – любляча дитина люблячих батьків, тому вам не треба говорити про необхідність культивації таких якостей, як повага, субординація, турбота, увага, ввічливість тощо. Ви вмієте будувати стосунки з різними людьми. Тому поява у вашому житті десятка-двох нових персонажів тільки збагатить ваше існування та зробить його щасливішим. Ви продовжуватимете гарне спілкування зі своїми рідними та близькими, а також будуватимете взаєморозуміння із рідними своєї коханої людини.

Однак насправді, як би там не було, але поява чужих дорослих людей у вашому житті дуже рідко приноситиме вам тільки радість та задоволення. Адже це не просто випадкові знайомі, навпаки, це люди, які претендують стати частиною вашого спільного сімейного життя з коханою людиною, яких ви маєте прийняти як своїх батьків, братів-сестер, бабусю-дідуся, з думкою яких доведеться рахуватися, кого треба поважати. І ці нові для вас люди мають свої погляди на життя, мають якісь сподівання відносно вас, прагнутимуть продовжувати тісне спілкування, в першу чергу зі своєю дитиною, братом-сестрою, внуком, потім з вами, пізніше вони вимагатимуть частих зустрічей із вашими дітьми.

За сумною статистикою соціологів, однією з причин ранніх розлучень є невдале втручання батьків у стосунки закоханих, а далі - в життя молодої сім’ї. Тому вважаємо за потрібне

підготувати вас до початку стосунків не тільки з коханою людиною, а із її батьками.

Батьки чомусь вважають за необхідне повчати своїх дітей щодо побудови сімейних стосунків. Проте перед тим, як давати настанови, доцільно відверто подивитися на власне подружнє життя: чи все так безхмарно і гармонійно склалося у ньому. Ішими словами, беручи на себе сміливість повчати своїх дітей, як вони повинні жити в подружжі, батьки найперше самі повинні для себе зрозуміти, яким повинно бути подружнє життя. І важливо – бути самим прикладом ідеального шлюбу.

Порадити в цій ситуації можемо лише таке: якщо вас повчають чомусь і це викликає у вас внутрішній спротив, будь ласка, не ображайтеся, а твердо подумки оцініть порадника. Що за людина перед вами, чи успішна вона в тому, чим ділиться з вами? З якої причини вона втручається у ваш особистий простір?

Не завжди подружній вибір дітей, з точки зору батьків, є вдалим. Непоодинокі випадки, коли батьки, не згодні з вибором, під гаслом «врятую дитину» забороняють дочці або сину одружуватися, відмовляють у благословенні, демонстративно ігнорують реєстрацію шлюбу та весілля. Це не вирішує конфліктної ситуації. Батьки не лише віддаляють від себе дочку або сина, отримують вороже ставлення з боку партнера своєї дитини, а й самі створюють реальну загрозу унеможливити контакти з майбутніми онуками.

Діти мають право на власний вибір. Крім того, діти мають право на власні помилки. Для людини тягар власних помилок, що стали результатом власного недостатньо виваженого вибору, є значно легшим, ніж тягар помилок, спричинених втручанням інших осіб.

Інший бік конфліктів молодої пари з батьками часть спричинений неувагою дітей до батьків. Життя закоханих людей обертається навколо них самих, дуже часто в полоні емоцій та взаємного пізнання діти забувають про батьків. Ті, зі свого боку, звичайно, ображаються і спочатку не можуть звикнути, що відтепер вони не на першому місці для своїх дітей. Починаються образи, придумування схем повернення дитини в сім'ю. Найчастіше це трапляється, коли батьки мають проблеми в особистих стосунках між собою, а також прожили все своє життя дітьми, без особливих захоплень, хобі, друзів. Все їх існування останні 20-30 років було спрямоване на погодувати-вдягнути-попрати-вкласти спати. Хоча це дуже втомлива місія, багато хто з батьків не може зупинитися, зламати цю звичку, що треба турбуватися про когось – і більше, ніж за себе.

Ще варто відрізняти турботу від хворобливого бажання тотального контролю, яким частенько зловживають батьки. І якщо дитині раніше було простіше щогодини звітуватися, що

їла, де була, з ким і до скількох, то з появою стосунків, цього робити більше не хочеться. Або не в таких масштабах, як раніше. Тоді батьки починають влаштовувати драматичні сцени із оханням та аскорбінкою під язиком. Їм же треба відвойовувати своє право на управління своєю лялькою.

Ми вважаємо, що змусити себе любити чи поважати – неможливо, можна просто стати людиною, до якої дитина сама тягнутиметься, буде залюбки ділитися подробицями свого життя, радиться чи цікавитися вашим самопочуттям.

Далі батьки, оцінивши свої невдачі та промахи, хочуть прожити своє життя заново у тілі своєї дитини. Це взагалі дуже складна ситуація. Якщо вам щоразу видають порцію чітких вказівок, що і як робити, це ваш випадок.

Коли батьки не зупиняються в саморозвитку, вміють відпочивати, мають хобі, друзів, вони не стануть нав'язуватися та втручатися в гармонію молодої сім'ї, а будуть лише готові допомогти, якщо дітям це потрібно. Звичайно, досягти такої ідилії важко, але повірте, тільки від нас залежить, ким ми будемо – нудними ображеними квочками чи щасливими самореалізованими людьми.

Справжня любов – віддана, тобто та, яку ми щедро даруємо, а не вимагаємо від об'єкта своєї любові. Якщо батьки справді люблять свою дитину, вони навчать її бути самостійною та самодостатньою. І будуть готові надати підтримку в будь-якій ситуації, коли це буде потрібно їх дитині, а не тоді, коли їм цього захочеться. Це найкраще, що можуть дати батьки своїй дитині для її ж блага. У свою чергу, дитина має шанувати своїх батьків, але вона зобов'язана піти від батьків у доросле життя, бути абсолютно автономною одиницею.

Молоді порадимо всю свою енергію спрямовувати на розвиток стосунків та здорового способу життя. Батьків не перевчиш, їх можна лише любити та прийняти їх ставлення до себе та світу довкола. Є безліч можливостей згладити всі непорозуміння своїм терпінням, доброзичливістю та повагою.

Якщо відчуваєте тиск з боку батьків, спокійно поговоріть з ними, найкраще – кожен зі своїми окремо. Поясніть, які правила у ваших стосунках. Що ви допускаєте, а що для вас – заборона. Наприклад, ви продовжуєте повідомляти батькам, де ви перебуваєте і як себе почуваєте, але не дозволяйте вказувати, чим і ким та коли вам займатися. Таким чином, ви можете задовольнити інтерес батьків та заспокоїти їх, що у вас все гаразд, але при цьому вони не порушують ваші приватні права.

Також пам'ятайте, що батьки – це люди, які люблять вас найбільше у світі, це ваша життєва опора, навіть якщо вони не показують відкрито свої почуття та ставлення до вас. Цінуйте їх турботу про вас, поважайте їх характер і вік, вони точно старалися виховати вас щасливою та розумною людиною.

Пам'ятайте, що батьки не вічні, і що кожна мить з ними – це продовження вашого безтурботного дитинства, оазис у пустелі дорослості.

Далі поговоримо з вами про основні дві речі, які стосуються взаємозв'язків з батьками, які вони повинні чітко усвідомити на порозі створення щасливої сім'ї. Це такі питання які прямо впливають на абсолютно всі аспекти стосунків пари.

Шанувати і полишати.

Шанувати своїх батьків означає щиро любити їх, піклуватися про них, бути небайдужими до їхнього життя, поважно ставитися до них, бажати зробити їхнє життя щасливим. Даруйте своїм батькам подяку за все, що вони зробили для вас, показуйте приклад своїм дітям як би ви хотіли, щоб вони ставилися до вас у майбутньому.

А полишити своїх батьків – це означає від'єднатися від батьківської сім'ї та бути готовим створювати свою окрему. Фактично це означає – почати самостійне життя із коханою людиною, нести всю відповідальність за забезпечення життєдіяльності сім'ї без участі батьків, тобто жити окремо, заробляти самостійно, харчуватися окремо, виховувати дітей своїми силами тощо. Для чого це потрібно? В першу чергу, для того, щоб уникнути більшості конфліктів та проблем, які могли б негативно позначатися на ваших стосунках і шлюбі загалом.

Зрозумійте, спільне проживання кількох сімей завжди призводить до звичайнісінького перетину інтересів великої кількості людей. Живучи в одному помешканні, традиційно батьківському, ви одразу стаєте заручниками інтересів господарів оселі – старшого покоління, та провокаторами постійних конфліктів, бажаючи відвоювати право мати свої інтереси, звички, традиції та порядки. Повірте на слово, це дуже важливе обґрунтування необхідності полишати батька і матір.

Ось деякі елементарні приклади: хтось хоче послухати музику, а хтось почитати книгу, і в результаті двоє людей заважають одне одному. До когось прийшли друзі, а хтось хоче спокою і т.д. У вас народжується дитина, ви хочете займатися її вихованням самостійно, але батьки постійно виривають у вас її з рук та хочуть робити з нею все по-своєму. Ви хочете зробити ремонт у помешканні, де проживаєте, але господарі оселі, ваші батьки, забороняють змінювати старі меблі й улюблені колись шпалери. Таких прикладів можна навести мільйон, і в такому разі кожна хвилина, проведена на умовно чужій для молодої сім'ї території, рівнозначна трагедії.

Особливо гостра проблема спільного проживання та залежності від батьків б'є по почуттях нерідної людини в сім'ї, по-народному, невістки чи зятя.

Також вважаємо за потрібне наголосити на тому, що при проживанні молодої сім'ї на території батьків у обох у парі

часто зникає мотивація для розвитку. І це справді дуже страшна небезпека, розплачуватися за яку доведеться протягом усього життя. Навіть так, відсутність мотивації асимілює бажання людини бути щасливою та дарувати щастя своїй коханій людині. Уявіть радісну пару закоханих людей, які ще вчора планували разом злітати на місяць, багато подорожувати екзотичними куточками планети. А сьогодні вони перевозять свої речі до незадоволених батьків, яким відтепер треба буде стискати свої звичні уподобання на користь нового члена сім'ї. Куди подінуться ілюзії та мрії закоханих Залишаться за дверима самостійного світу. А в оселі батьків все вже установлено роками, всі подорожі позаду. У молоді немає ніякого впливу на існування всередині батьківської оселі.

Тому в парі з'являється байдужість до змін, молодь зачиняється в собі. І замість того, щоб продовжувати розвивати свої стосунки, дарувати один одному любов та підтримку, вони або дотримуються правил батьків, живуть у їхньому ритмі, або, ще гірше, починають шукати втіху поза дверима батьківської оселі. Тому що батькам байдуже до потреб нових «сусідів», побажання дітей не сприймаються, і це на практиці зрозуміла справа. Відповідно молодь знаходить середовище, в якому їм здається, що вони можуть бути більш вільними і бути собою, а це в основному – друзі, зустрічі, гулянки, п'янки і як результат – відчуження, спочатку від свого партнера, а потім і від батьків. І все тому, що в одному домі не може бути дві голови, двох господарів, двох господинь. І коли ця потреба – бути головним у своїй сім'ї придушується необхідністю спільного проживання – будьте готові, це початок кінця або сім'ї, або стосунків зі старшим поколінням, а найчастіше – обидва варіанти.

Залишати батьків справді важко. Потрібно докласти багато зусиль і бути готовим до вирішення нових для себе проблем. Таким чином, полишати батьків – означає для молоді добровільно отримати низку проблем, таких як де жити, на що жити, як поводитися. Особливо, коли батьки забезпечені, є гарний будинок, авто, тато всі проблеми вирішує одним телефонним дзвінком.

Окремо від практичної складності процесу відмежування від батьків та початку нового самостійного життя, молодь зіштовхується з моральними переживаннями. Дуже часто ці переживання є просто сітками залежності батьків, уміло розставленими протягом багатьох років. Уявіть, батьки будують величезний особняк з мрією об'єднати в ньому всіх дітей з їх майбутніми половинками та дітьми, незважаючи на бажання та інтереси самих дітей. Або скуповують квартири по сусідству, щоб тримати свою дитину під подолом до кінця своїх днів. Або ще з народження дитини виховують у ній тривогу та несамостійність, аби потім усе життя ховатися від

себе за потребами власної дитини, займаючись виключно її інтересами, щоб потім вигадувати ще внукам та правнукам, що «ми все життя тільки на дітей та внуків витратили, ніколи не зважали на себе, а вони взяли й покинули нас на старості літ». У таких батьків часто виростають діти, яким не спадає на думку, що жити потрібно окремо. Або ж в іншому випадку, діти настільки емоційно залежні від батьків, що роками не можуть відважитися їм перечити, аби не засмучувати їх. Усе це – нездорові речі. І маючи такий безлад у думках, світосприйнятті, людям буде дуже важко почати створювати щось нове.

Відомий факт, якщо ви посадите паросток, вірогідність, що він приживеться та зросте, набагато більша, аніж, коли ви будете прищеплювати маленький пагін до повноцінного самодостатнього дерева. Так і з сім'єю. Рішення залишити батьківське крило має бути донесене у спокійних обставинах. Головні аргументи: якщо батьки змогли жити окремо, чому не вірять у своїх дітей; ми принаймні спробуємо (ці слова мають пом'якшити процес усвідомлення новини, бо батьки переконані, що у вас нічого не вийде); нагадати досвід батьків (якщо жили окремо, то чому діти не можуть спробувати, якщо жили разом зі старшим поколінням – то знають усі проблеми й недоліки такого існування).

Наостанок тезами узагальнемо свої поради щодо стоснків молоді з батьками:

Не дозволяйте батькам погано відгукуватися про вашого партнера.

Дайте чітко зрозуміти, що за будь-яких обставин обираєте бік партнера, навіть якщо він помиляється.

Рішення, прийняте разом, не може мінятися під впливом аргументів батьків самостійно одним із пари.

Заборонено розповідати батькам про внутрішні сімейні конфлікти! Бо батьки, як правило, стають на бік своєї дитини.

Батьки не мусять знати про всі ваші проблеми та турботи.

Конфлікти з батьками вирішує рідна сторона шлюбу:

- вона краще знає своїх батьків і як їх переконати,
- батьки її люблять і в будь-якому випадку вибачать.

Не звинувачуйте партнера в очах своїх батьків. Вони його і так «люблять».

Не порівнюйте одне одного з батьками.

Чи будуть одружені жити разом з батьками, чи будуть жити окремо, щаслива сім'я буде тоді, коли подружжя не будуть порушувати сьомої заповіді.

Гріхи сьомої заповіді. Коли ж чоловік віддає своє тіло іншій жінці, або дружина віддає своє тіло іншому чоловікові, то вони розривають свою духовну єдність, обкрадають один одного, оскверняють чистоту шлюбу, поганять і руйнують свою родину.

Перелюбство є тяжким гріхом перед Богом. Як каже апостол: «Перелюбники й розпусники Царства Божого наслідувати не можуть» (Еф.5:5), оскільки вони страшенно тим оскверняються.

Дуже тяжкий гріх любитися з розпутними жінками, бо вони заплямовані, а той, хто любиться з такою, стає з нею одним тілом і її гріх бере на себе (1Кор.6:16).

Розпуста молодих — це гріх проти сьомої заповіді. Вона викликає скорботу і глибоке обурення. Нема нічого гіршого, коли молоді люди, здатні до всього прекрасного, починають жити грубими пороками. Порочність нікому не надає красивого вбрання — ні юному, ні старому, але найгидкішою вона бачиться в молодій людині.

Молоді люди, які, втрачаючи невинність, рано віддають себе в руки порочного життя, не вміють навіть оплакувати свої гріхи, а здатні приносити лише скорботу іншим. Ніщо не може стримати юнацтво, яке тягнеться до розпусти.

Лиходії, згадувані історією, якщо задумували сколихнути суспільство й релігію, не знаходили кращого засобу для виконання своїх диявольських намірів, як звільнити молодь від законів моралі і прищепити молодим людям свої згубні правила.

Юний вік є найщасливішим за становищем, але він може бути найнещаснішим за напрямом. Ти невинний, але пам’ятай, що ворог може вкрасти твою невинність швидше у тебе, аніж в інших людей, тому що невинність занадто довірлива.

Повнота сил і здоров’я є твоїми першими спокусниками для зла. Недосвідченість, самовпевненість, жадібність до гострих пригод та насолод — постійні твої вороги, які погублять тебе, якщо не будеш обережним. Не довіряй собі ні в чому. Запитуй про все людей досвідчених, справедливих у житті і довіряй їм повністю. Вони скажуть тобі, що є чимало людей, готових віддати всі свої скарби, увесь гіркий досвід життя, усі знання, аби повернутися до юності, щоб прожити її краще і розумніше, ніж колись. Будь стриманим і завжди молись: твоя молитва буде швидше почута, ніж молитва грішника, який кається в помилках своєї юності лише під кінець життя.

Еклезіаст дає юним таку пораду: «Радій, юначе, твоїй молодості, і нехай серце твоє буде веселе за днів твого юнацтва: іди, куди тебе кличе твоє серце, за тим, що чарує твої очі, але знай, що за все це Бог впровадить тебе до суду! Пам’ятай про твого Творця у дні твоєї молодості перше, ніж лихі дні прийдуть і роки настануть, про які ти скажеш: «Вони мені не до вподоби!» (Екл.11:9; 12:1).

Господь дуже цінує чистоту й невинність юнацтва, прирівнюючи її до чистоти ангелів.

Блуд є гріхом сьомої заповіді. Якщо коротко охарактеризувати моральний стан сучасного світу, можна

сказати, що люди живуть блудливо, подібно до того, як жив молодший син із притчі про блудного сина. Нині суспільство наповнене блудовими синами й дочками; література й мистецтво, телебачення й музика, розмови і думки наповнені духом розпусти й безсоромності.

Розповідаючи про страшну розпусту у світі перед причастям Сина Божого, Сенека (жив близько 4–65 рр. Р. Х.), римський політичний діяч, філософ і письменник, сказав: «Сором і цнотливість полетіли на небо, а невинності зовсім нема». Ці слова можна повністю віднести до нашого часу. Коли відкопали від лави і попелу Помпею, світ побачив у всіх дрібницях розпусне життя людей того періоду. Виявляється, життя мешканців цього міста було наповнене таким жахливим блудом, що цілком зрозуміла причина їхньої загибелі.

Чи не бачимо ми нині повторення явища вседозволеності, що відбувалось у Помпеї. Чи не готує блудливих синів і дочок нашого часу свідомо і цілеспрямовано сучасний спосіб життя до такого ж фіналу під виглядом свободи і демократії?

З юних років батьки отруюють життя своїх дітей відкритою розпустою, сварками, розлученнями. У той час, коли батьки, нерідко вже похилого віку, судяться, вступають у незаконні стосунки, у якому становищі знаходяться їхні діти і що впливає на їхнє виховання? Вони бачать усе, їхня психіка отруюється пороками батьків.

Діти і підлітки навчаються в школі. Що вони чують, про що читають, які кінофільми дивляться по телевізору (часто разом із батьками)? Усе, що оточує їх у школі, дома і на вулиці, штовхає молодь на шлях блуду й розпусти.

На вулицях, у вітринах магазинів, у книжкових кіосках під виглядом поширення літератури продаються фотографії блуду та книжки, які навчають розпусти. В журналах і газетах друкуються спокусливі повідомлення та оголошення. Отже, блуд іде широкою навалою, святкуючи свою перемогу. Не боячись Бога і не соромлячись людей, він заповнює вулиці, школи, сім'ї, телебачення, літературу і пресу.

А ось і плоди: необмежена свобода, тобто всі види злочинності. «Мені все дозволено», — говорить сучасна людина. Плотська нестриманість призводить до того, що людина стає рабом своїх пристрастей, які з часом переростають у протиприродні гріхи, про які навіть соромно говорити, а почасти й у різні страшні хвороби.

Блуд оскверняє думки, ослаблює волю, бруднить почуття. Він охоплює гноєм і гниллю все духовне життя людини. Він нищить у душі бажання і прагнення до всього чистого, святого, благородного, піднесеного. Він віддає людину під владу диявола та його справ.

Глас Божий, яким є совість, говорить: «Не впадай у розпусту, яка шкідлива для тіла, а ще більше для душі». А

другий голос заперечує: «Насолоджуйся, поки живеш, помреш — все для тебе закінчиться». Безліч людей підкоряється цьому ворожому голосові, бо не вистачає сили волі втриматися від спокуси. Усі розпусні люди мають слабку волю. Вони не можуть утримати свої плотські почуття.

Життя блудливих синів і дочок не завжди закінчується так щасливо, як у притчі Господній про блудного сина. Не рідко ми бачимо зовсім інший кінець — повну духовну загибель і нерозкаяність.

Однак релігійне натхнення частини населення свідчить про те, що не все ще загинуло. Не будемо забувати, що Бог створив нас не для загибелі, й Син Божий прийшов у світ, щоб спасти грішників, серед яких і ми з вами. Ніхто не повинен упадати у відчай, бо доки живе людина на світі, залишається надія на спасіння. Отець Небесний завжди готовий прийняти у свої обійми грішну людину, яка визнає свої гріхи і кається в них.

Господь не згадає і про наші гріхи і поспішить нам назустріч, як євангельський батько вийшов назустріч своєму блудному сину, якщо усвідомимо свої провини і твердо вирішимо змінити своє життя.

Опам'ятаймось і покаймось! Покайтесь і ви, хто розбещує народ! Покайтесь і ви, хто іде шляхом розпусти! Перелюбом є порочна сексуальна пристрасть. «Бо із серця виходять лихі думки, душогубства, перелюби, розпуста...» (Мт.15:19).

«Отож, умертвіть ваші земні члени: розпусту, нечисть, пристрасть, лиху пожадливість і зажерливість...» (Кол.3:5).

Сьома заповідь Божа наказує нам оберігати себе не лише від фактичної розпусти, а й думки свої оберігати від поганого, а також старатись, щоб навіть погляд не був жагучим або спокусливим. «Ви чули, що сказано: "Не чини перелюбу". А Я (Ісус Христос. — *прим. О. К.*) кажу вам, що кожен, хто на жінку подивиться з пожадливістю, той уже вчинив із нею перелюб у серці своїм» (Мт.5:27,28).

Хто звик задивлятись на тілесну красу, ловити чарівні погляди, потішаючи таким видовищем свою душу і не зводити очей із миловидних облич, той уже вчинив перелюб. Христос прийшов звільнити від злих справ не тільки тіло, а насамперед, душу. Оскільки благодать Духа Святого ми приймаємо в серце, то Спаситель перш за все і очищає його.

Кажучи про бажання, Ісус взагалі забороняє бажання. Бажання наші для того, щоб нам народжувати дітей і так зберігати рід наш. Він не просто сказав: хто зажадає, адже можна жадати і сидячи в горах, але: «Хто погляне на жінку, жадаючи її», тобто хто сам у собі запалює жадання. Таке бажання заборонялось у Старому Законі, де сказано: « Не задивляйся на чужу красу» (Сир.9:8).

Але чи великий гріх, скажеш ти, коли я подивлюсь і зажадаю, але нічого злого не вчиню? Так, і в цьому випадку ти рівняєшся з перелюбниками.

Одже, що скажуть ті, які мають у себе співмешканками дівчат? Вони винні в безлічі перелюбів. Іов установив собі закон: ніколи не дозволяти собі такого споглядання (Йов.31:1). Так, коли подивишся на жінку, то вже важче утриматися від насолоди тією, яку любиш.

Бог створив тобі очі не для перелюбу, а для того, щоб споглядати на Його творіння, благоговіти перед Творцем. Коли хтось з жінок прикрашає себе для того, щоб привернути до себе погляди зустрічних чоловіків, така жінка, хоч би й нікого не уразила своєю красою, зазнає найбільшої кари. Вона вже приготувала смертоносну отруту, але ще не випила чашу і нікому не піднесла її.

Іссаїя всіляко їх осуджує, висміюючи і їхній вигляд, і погляд, і ходу, і хітони, що стеляться, їх грайливу ходу, і вихиляси шиї (Іс.3:16) (І. Златоуст. Повне зіб.тв. Т.VII. Кн.1. – К.: Вид.УПЦКП, 2012. – С.215– 216).

Спаситель також навчає захищати уста й вуха від поганих слів: «Нехай не виходить з уст ваших ніяке гниле слово» (Еф.4:29); «Розпуста і всяка нечистота не повинні й згадуватись між вами» (Еф.5:3).

Розпустою вважаємо ще позашлюбний зв’язок, порушення шлюбної вірності та різні сексуальні збочення.

«Нехай в усіх буде чесний шлюб та ложе непорочне, а блудників і перелюбів судитиме Бог» (Євр.13:4).

Про суд Божий за гріх перелюбу жителів міст Садому і Гоморри розповідає нам Святе Письмо. Содом був розпусним містом. Основним його беззаконням було протиприродна пристрасть. Цей гріх одержав назву содомського гріха. «Скарги, що надходять з Содому й Гоморри, вельми великі і гріх їхній дуже тяжкий», — сказав Господь Аврааму, коли з’явився йому у вигляді трьох мандрівників (1М.18:20). Слова Бога означали, що гріхи жителів міста вичерпали Боже довготерпіння.

Господь пролив дощ із сірки і вогню на Содом та інші беззаконні міста і знищив їх з лиця землі. На їхньому місці утворилось Мертве море, яке існує до цього часу.

У наш час гомосексуалізм, або ж мужолозтво чи содомський гріх, став дуже поширеним гріхом. Він проник у різні верстви населення. Цим гріхом захоплюються не лише юнаки й самотні чоловіки, а й ті, хто перебуває в шлюбі.

Небезпечність цього гріха в тому, що він спотворює природу людини, і тому називається протиприродним гріхом. Він руйнує сім’ю, шкодить здоров’ю. Апостол Павло пише в посланні до римлян: «Відкривається гнів Божий з неба на всяке нечестя і неправду людей» (Рим.1:18). За що? За те, що «жінки

їхні замінили природне єднання на протиприродне, подібно і чоловіки, розпалялися своєю пожадливістю один до одного, і чоловіки з чоловіками сором чинили. І вони прийняли в собі належну відплату, відповідну їхньому блудові» (Рим.1:26,27).

Біда не лише в тому, що содомський гріх набув дуже значного поширення у світі, а й тому, що в деяких країнах цивільне законодавство вже не вважає його карним злочином. Більше того: воно дозволяє укладати шлюби чоловіків із чоловіками.

Названий гріх є основною причиною СНІДу, небезпечної та невиліковної хвороби, яка з кожним роком поширюється все більше й більше. Через такий гріх жертвами стають невинні люди, зокрема й діти.

Кажучи про тяжкість содомського гріха, апостол Павло підкреслює, що той, хто робить його, одержує для себе самого неминучу відплату — смертоносну хворобу. Цей гріх проник і в церковне середовище. Ним заражена інтелігенція, високопоставлені державні чиновники, але менше всього сільське населення. Довготерпіння Боже може вичерпатись. І тоді гнів Його проллється на цих грішників, як колись на жителів Содому й Гоморри.

Перечитуючи рядки Біблії, якими Господь карає жителів цих міст, хотілося знайти опис гріха, який названо женолюбством, або лесбіянством, — коли жінка любить жінку. У народі цю любов називають лесбійською. Цю назву порок одержав від імені батьківщини грецької поетеси Сапфо з острова Лесбос. Своїм ставленням до молодших подруг (гурт молодих дівчат, яких вона навчала музиці та поезії), про що вона писала в еротичних віршах, вона залишила про себе у світі пам’ять. На ці еротичні забави Сапфо витратила всі свої таланти. Як ми бачимо, і тут порушується Божий задум: «Чоловік... пристане до своєї жінки, і стануть вони одним тілом» (1М.2: 24; Мт.19:5,6). Невідомо, що стає від того, коли чоловік пристане до чоловіка, або жінка — до жінки. Відомо лише те, що це страшний гріх. Про таких людей Іоанн Златоуст говорить, що вони стають ворогами між собою.

Дуже рідко зустрічається гріх — скотолозтво. У Старому Заповіті Бог прямо вимагає, щоб таких карали смертю.

«Ні з ніякою скотиною не зійдетеся, щоб не осквернятися з нею, молодиця нехай не стає перед скотиною, щоб спаруватися: це огида» (3М.18:23).

«Чоловік, що спарується зі скотиною, мусить бути скараний на смерть, а скотину треба вбити. Коли жінка наблизиться до якоїсь скотини, щоб злучитися з нею, мусиш убити і жінку, й скотину; вони мусять згинути; кров їхня нехай упаде на них» (3М.20:15,16).

У Новому Заповіті апостоли Петро і Павло погрожують таким людям вічними муками. Таке суворе покарання в

Старому Заповіті тому було необхідне, що в Ханаанській землі, куди Бог послав євреїв і де була велика розпуста, особливо грішили єгиптяни.

Не можна сказати що в наш час цього гріха немає. В окремих кавказьких народів він не завжди і засуджувався.

Оскільки Господь прощає гріхи наші, то можна сердечним покаянням досягти прощення гріха перелюбу. Першим засобом є молитва. Починай її так: «Помилуй мене, Господи, бо я немічний...» (Пс.6:3).

Потрібно уникати всього, що наводить на гріх розпусти. Пам'ятаймо слова апостола Павла: «Хіба ви не знаєте, що тіла ваші — то члени Христові?.. Хіба ви не знаєте, що тіло ваше — храм Духа Святого, який живе у вас і якого ви маєте від Бога?.. Прославляйте Бога в душах ваших, що вони Божі» (1Кор.6:15, 19,20).

Чи можна отримати прощення за гріх порушення сьомої заповіді? Бог радо прощає порушення сьомої заповіді завдяки Христові, тому що саме Христос викупив нас від влади всіх гріхів. Ми можемо каяттям признатися Богові у своїх гріхах та надіятись на Його милосердя і почати нове життя.

2.3.9 Виховання сміливості, мужності та надійності

Сміливість – риса характеру людини, яка виражається в особливій поведінці та діях, пов'язаних із ризиком і небезпеками.

Сміливість – це риса характеру, яка спонукає людину робити те, що правильно і потрібно, навіть коли їй страшно. Коли ми чуємо слово «сміливість», то уявляємо солдата на полі бою, який попри всі загрози і небезпеки продовжує воювати. Або пожежника, який ризикує своїм життям, рятуючи інших. Такі люди є для нас пркладом для наслідування і надихають нас бути сміливими.

Але щоб бути сміливим, не обов'язково потрібні героїчні вчинки. Іноді сміливість виявляється по-іншому. Наприклад, потрібно багато сміливості, щоб не зробити чогось поганого, коли в цьому бере участь вся компанія. Встояти проти більшості дуже важко. Біблія говорить: «Не дайте себе звести, товариство лихе псує добрі звичаї!» (1Кор.15:33). Сміливість потрібна, щоб відрізнятися від інших і робити те, що вважаєш за правильне, навіть якщо від тебе відвернуться, почнуть глузувати чи ображатимуть.

Інший, на перший погляд непомітний, вияв сміливості – це те, як людина долає труднощі. Потрібна сміливість, щоб подолати хворобу чи проблеми з грошима і при цьому

залишитися бадьорим та привітним, а не впадати у депресію і бути злим та роздратованим.

Страх може допомогти нам поводитися розумно і не зашкодити самим собі. Але якщо дати йому волю, він також може завадити нам зробити важливий вчинок. Необхідно бути сміливим, щоб попри страх робити те, що потрібно в тій чи іншій ситуації.

Коли ми виявляємо сміливість, часто поряд із нами нікого немає. Але сміливість однієї людини нерідко надихає й інших людей. Тоді вони теж вчиняють правильно. Історії про героїв минулого також допомагають нам бути сміливими, якщо ми намагаємося наслідувати їх.

Ряд вчених пов'язують сміливість з героїзмом, здатністю до самопожертви, прагненням до захисту людей, природи. Героїчні вчинки вимагають сміливості, рішучості, тобто у структурі особистості пов'язані, перш за все, з її характером. Однак людина, яка діє сміливо, рішуче, жертвує собою та вважається героєм з погляду однієї соціальної спільноти, може сприйматися вбивцею, руйнівником і варваром з погляду іншої. Наприклад – фашистські офіцери, які отримували нагороди за мужність при виконанні загарбницьких планів фюрера. Протилежний приклад – борці за визволення рідного краю, які вважалися героями свого народу та злочинцями з погляду окупантів. Мотиви сміливих і рішучих вчинків можуть бути різними: від нагороди, самозакоханості й самоствердження - до самовіддачі, служіння іншим, самопожертви. Тому героїзм може розглядатися як складова духовності лише за умов відповідної гуманістичної мотивації.

Запитай будь-кого зі своїх товаришів, що таке сміливість, і тобі відразу дадуть відповідь: «Це коли нічого не боїшся». Можливо, ти й сам так думаєш? А хіба таке буває? Адже кожна людина знайома з почуттям страху. Ми мимоволі здригаємося від різкого звуку, жахаємося несподіваного дотику, хвилюємося, коли потрібно всього-на-всього проколоти пальчик, щоб зробити аналіз крові. Ми боїмося невідомості, болю, втрати і багато чого іншого. То що, хіба ми всі боягузи?

Звичайно, ні. Є природний страх, закладений в нас Богом, який захищає наше фізичне життя від травматизму, наприклад, страх висоти не дозволить тобі необачно вихилитися з балкона. Страх втратити прихильність людей застерігає нас від необдуманих слів і дій стосовно близьких і друзів. Дуже важливою є присутність у нашому серці страху Божого, коли ми боїмося порушити Божі заповіді та згрішити.

Отже, сміливість – це не просто відсутність страху. Сміливість людини виявляється дещо в інших ситуаціях, а саме тоді, коли хтось зазіхає на те, що для нас цінне: довірене нам майно, наші переконання, справедливість, свобода, дружба,

віра, кохання, зрештою на саме життя, і нам потрібно стати на захист цих цінностей.

Насправді сміливою є не та людина, яка нічого не боїться, а та, яка спроможна подолати свій страх і відкрито виступити на захист добра.

Можна навести багато прикладів проявів сміливості та відваги з давньої та сучасної історії нашого народу, але звернемося до сторінок Вічної Книги, бо лише вона підтверджена незаперечним авторитетом Богонатхненності.

У Старому Завіті є дуже яскрава й захоплива розповідь про юнака на ім'я Давид. Він був наймолодшим сином у багатодітній родині. Часи були неспокійні. Між ізраїльським і сусіднім филистимським народами точилася війна. Старші брати Давида пішли служити в царське військо, а Давидові батько доручив пасти овець. Іншими словами, він довірив йому сімейне майно. Ця робота була пов'язана з небезпеками, ось як Давид згодом про це розповідав Саулу:

Твій раб був пастухом свого батька при отарі, і приходив лев, а також ведмідь, та й тягнув штуку дрібної худоби зо стада, а я виходив за ним, і побивав його, і виривав те з пащі його. А як він став на мене, то я хапав його за його гриву, та й побивав його. І лева, і ведмедя побивав твій раб. (1Сам.17:34,36)

Давид не шукав гострих вражень, не наражався бездумно на небезпеку, але був достатньо натренований і сміливий, щоб захистити й зберегти свою отару.

Через деякий час Давида спіткало серйозніше випробування. Коли батько послав його провідати братів, він став свідком того, як филистимський велетень Голіят ганьбить Бога і насміхається над Його вибраним народом. Ревність по Богові закипіла в серці юнака, і він сміливо рушив на ворога, маючи при собі лише пращу і п'ять річкових камінців, із вигуком: «Ти йдеш на мене з мечем і списом та ратищем, а я йду на тебе в Ім'я Господа Саваота, Бога військ Ізраїлевих, які ти зневажив. Сьогодні віддасть тебе Господь у мою руку, і я поб'ю тебе…» (1Сам.17:45,46).

Давид здобув перемогу над велетнем, поціливши камінчиком йому просто в голову, а згодом Давид став ізраїльським царем. Його життя було сповнене багатьох подвигів, величних і трагічних моментів, з яких можна взяти чимало уроків для себе, але зараз зазначемо лише те, що Сам Бог дав йому чудову характеристику: «Знайшов Я Давида, сина Єссеєвого, чоловіка за серцем Своїм, що всю волю Мою він виконувати буде» (Дії13:22).

Виявляється, Богові до вподоби, коли ми сумлінно виконуємо свої обов'язки, маємо тверді переконання і готові їх сміливо відстоювати.

Бажано вам діти бути людиною «за серцем Божим».

Ознайомте дітей з сміливою жінкою Естер.

У Біблії є історія про жінку на ім’я Естер, яка завдяки сміливості врятувала свій народ від біди. Естер жила в ті часи, коли її народ, ізраїльтяни, перебував у полоні персів. Багато євреїв опинилися в столиці Персії – місті Сузи. Серед них була і родина Естер.

Царя персів звали Ахашверош. Коли він побачив Естер, то захотів, щоб вона була його дружиною. Так Естер стала царицею Персії. Вона нікому не розповідала про те, звідки походить і хто її предки, тому що так наказав їй двоюрідний брат Мордехай.

У царя був чоловік, якому він найбільше довіряв. Його звали Гаман. Він ненавидів євреїв, а особливо двоюрідного барата Естер Мордехая, тому що якось той відмовився вклонитися і вшанувати його. Тому Гаман розробив таємний план, за яким одного дня народ перський несподівано мав убити всіх євреїв.

Естер нічого не знала про цей план. Але Мордехай довідався про задум Гамана і відправив у палац посланця, щоб він усе розповів цариці. Мордехай закликав її розкрити таємницю свого походження і молити царя про милість для неї та всього її народу. Ось про що говорили Естер і Мордехай через посланця:

Усі царські раби та народ царських округ знають, що кожен чоловік та жінка, що прийде до царя до внутрішнього подвір’я непокликаний, один йому закон, убити його, окрім того, кому цар простягне золоте берло, - і буде він жити. А мене не кличуть входити до царя уже тридцять день…

І переказали Мордехаєві Естерині слова. І сказав Мордехай відповісти Естері: Не думай в душі своїй, що втечеш до царського дому одна з усіх юдеїв… Бо якщо справді будеш ти мовчати цього часу, то полегшення та врятування прийде для юдеїв з іншого місця, а ти та дім твого батька погине. А хто знає, чи не на час, як оцей, досягла ти царства!...

І сказала Естер відповісти Мордехаєві: Іди, збери всіх юдеїв, що знаходяться в Сузах, і постіть за мене, і не їжте й не пийте три дні, ніч та день. Також я та дівчата мої будемо постити так, і так прийду до царя, хоч це не буде за законом. А якщо я загину, то загину…

І пішов Мордехай, і зробив усе, як звеліла йому Естер. І сталося третього дня, і вбрала Естер царські шати, та й стала на внутрішньому подвір’ї царського дому, навпроти царського дому. А цар сидів на троні свого царства в царському домі навпроти входу до дому. І сталося, як цар побачив царицю Естер, що стоїть у брамі, то знайшла вона ласку в очах його. І цар простягнув Естері золоте берло, що в руці його, а Естер підійшла й доторкнулася до кінця берла.

І сказав до неї цар: Що тобі, царице Естер? І яке прохання твоє? Якщо побажаєш аж до половини царства, то буде дане тобі! (Ест.4:11;5:3).

Цар не розлютився на Естер, і її не стратили за те, що вона без запрошення прийшла до нього. Естер розповіла цареві про задум Гамана і змогла врятувати свій народ. Цар наказав стратити Гамана.

З того часу єврейський народ шанує Естер як свою героїню. Вона виявила велику сміливість, ризикуючи власним життям заради порятунку свого народу.

Мужність – риса характеру людини, яка виражається у сильній волі людини мати уміння панувати силою духу над слабкостями тіла. У людини сила волі безмежна; занепад духу у важкій життєвій ситуації може привести до поразки, загибелі. У житті можуть виникнути такі обставини, коли єдиною зброєю в людини, залишається сила духу, волі, і якщо вона зуміє скориститися цією зброєю, вона непереможна.

Мужність – це та якість характеру яка допоможе нам у цей нелегкий період життя нашої країни бути спокійними й правильно та справедливо реагувати на всі обставини життя.

Мужній – твердо переконаний у тому, що говорить і чинить істинно, правильно та справедливо в очах Божих. Протилежна риса – боязнь. Боязкий – полохливий, малодушний, сором'язливий, трепетний, лякливий, що втратив присутність духу. «Я все можу в Тім, Хто мене підкріплює, в Ісусі Христі. (Фил.13:4).

Ісус Христос – приклад мужності

У ситуаціях, коли інші боялися й були сильно перелякані, Ісус був спокійний і впевнений у Небесному Батькові, який усе контролює й без волі якого нічого не стається в житті. У нього можна навчитися принципів, які дозволяють перемагати страх і бути мужнім у кожну мить нашого життя.

Ісус мужньо зустрічає катаклізми природи

«А вони, як побачили, що йде Він по морю, подумали, що то мара, та й стали кричати, бо Його всі побачили та налякались. А Він зараз до них обізвався й сказав їм: ''Будьте сміливі, це Я, не лякайтесь''!» (Мк.6:49,50).

Протягом усього життя людства на землі в природі відбувалися катаклізми. І з кожним наступним роком їх буде більше, так пише Біблія. Завжди люди реагували на них по-різному. Ісус був спокійним, що б не відбувалося навколо Нього в природі. Нам потрібно брати приклад з Ісуса в цьому питанні. Людина нічого не може змінити, якщо почне переживати. Навпаки, чим більше ми хвилюємось, тим більше неправильних учинків робимо.

Один чоловік поспішав на важливий захід. В аеропорту йому повідомили, що рейс літака відмінили у зв'язку з погодними умовами. Тоді він помолився: «Господи, Ти

управляєш погодою. Від мене залежало купити квиток і прийти в аеропорт. Я зробив, що від мене залежало. Якщо Ти хочеш, щоб я був на цьому заході, то зміни погоду». Через півгодини оголошують про нерейсовий літак і про те, що йому надали місце в ньому.

Нам ніколи не потрібно брати на себе не нашу відповідальність. На противагу, слід докласти всіх зусиль у сфери нашої відповідальності. Природа й усе, що в ній відбувається, у руках Творця. У наших силах – докладати зусиль, щоб бути спокійному й мужньому, незважаючи на те, що відбувається в природі.

Ісус мужньо приймав несправедливі звинувачення

«Коли був лихословлений, Він не лихословив взаємно, а коли Він страждав, не погрожував, але передав Тому, Хто судить справедливо! (1Петр.2:23).

У ситуаціях, коли нас несправедливо звинувачують, дуже потрібна мужність, Ісус потрапляв у такі ситуації постійно. І ми жодного разу не бачимо, щоб Він ображав людей, або на зло відповідав злом. Брати приклад із Христа в мужності – це благословляти тих, хто проклинає. Перемогти зло можна тільки добром. Над цим потрібно посилено працювати. Спочатку, можливо, покинути товариство, де тебе принижують. Пізніше – просто змовчати. А наступним кроком буде з любов'ю благословити несправедливого обвинувача.

В Ісуса було достатньо мужності не виносити Свого суду тим, хто Його звинувачував. Він завжди віддавав це право Небесному Батькові. Коли тебе не розуміють або несправедливо принижують, дозволь Богові втрутитись у твою ситуацію й допомогти тобі.

Ісус мужньо приймає рішення страждати

«І благав Він: ''Авва-Отче, Тобі все можливе: пронеси мимо Мене цю чашу!...А проте, не чого хочу Я, але чого Ти…''» (Мк.14:36).

Найважче питання для людини на землі – страждання. Це найбільше, чого людям узагалі не хочеться відчувати. Ісусу свідомо залишив небо й прийшов на землю, щоб постраждати за наші гріхи. Щоб ми, хто повірив у Його жертву, не були в пеклі, бо Він уже там був замість нас. Мужність цього вчинку Христа ми можемо належно оцінити тільки в небі.

Історія знає випадки, коли люди чинили мужньо, маючи в собі силу Ісуса Христа, і навпаки, коли проявляли малодушність.

За прикладом Христа, батьки виховуйте своїх дітей з раннього дитинства.

Біблійні принципи

Сподіваємося, ви регулярно читаєте Біблію. Це єдине джерело повністю правдивої інформації в сучасному брехливому світі. Це велике джерело принципів, які завжди

допомагали людям бути кращими й проводили їх до щасливого життя. Також, Слово Боже заохочує нас бути мужніми.

Мужність у небезпеці та труднощах

«Пильнуйте, стійте у вірі, будьте мужні, будьте міцні, хай з любов'ю все робиться в вас!» (1Кор.16:13,14)

Складні обставини життя виявляють, яка людина насправді, який її внутрішній стан і світогляд. Для того щоб залишатися на християнських позиціях у будь-яких обставинах життя, необхідна мужність. Потрапивши в скруту, намагайтеся дивитися на два–три кроки вперед, бо сприймати обставини з позиції факту, який щойно відбувся, - це образитись на Бога й на всіх, хто ці обставини спричинив.

Мужність у складних обставинах – це холодна голова й спокійна реакція. Інакше буде дуже багато поганих дій і наслідків, що тільки ускладнять ситуацію. Учімося чинити мужньо в простіших обставинах, щоб набути стійкості для серйозніших випробувань.

Мужність у слідуванні за Христом

«Але в цьому всьому ми перемагаємо Тим, Хто нас полюбив. Бо я пересвідчився, що ні смерть, ні життя, ні Анголи, ні влади, ні теперішнє, ні майбутнє, ні сили, ні вишина, ні глибина, ані інше яке створіння не зможе відлучити нас від любові Божої, яка в Христі Ісусі, Господі нашім!» (Рим.8:37-39)

Істинна віра в Ісуса Христа перевіряється складними ситуаціями. Хоча «теологія процвітання» учить, що складні ситуації трапляються лише в житті людей, які мають малу віру. Писання ж стверджує, що можна випробувати лише ту віру, яка є. Бог ніколи не випробовує віри, якої немає. Чим більша віра в людини, тим більші випробування прийдуть у її життя.

Мужньо чинити в часи випробувань зможе лише та людина, яка має велику віру. Щоб не відбувалося в її житті, така людина буде дякувати й славити Бога. Павла й Силу кинули до в'язниці, бо вони проповідували Слово Боже. Напередодні їх добряче побили. Усі, хто перебував у в'язниці, здивовані, що ці люди після таких подій співають і прославляють Бога. Це мужній вчинок, унаслідок якого начальник в'язниці й увесь його дім увірували в Ісуса Христа.

Ніколи не підводьте Бога, якщо вас підвели люди. Нам дуже хочеться відповісти злом на зло, а це для нас поразка. Ми не можемо діяти диявольськими методами навіть тоді, коли нас несправедливо переслідують за віру. Коли ми діємо Божими методами, Бог починає за нас заступатися й вирішує ситуацію, як вважає за потрібне.

Мужньо проповідувати Слово Боже

«Тоді Павло та Варнава мужньо промовили: ''До вас перших потрібно було говорить Слово Боже; та коли ви його

відкидаєте, а себе вважаєте за недостойних вічного життя, то ось до поган ми звертаємось’’» (Дії13:46)

Чому ледь не в кожній компанії можна розказувати ту чи іншу непристойну історію чи анекдот, але в дуже багатьох компаніях і, зокрема в школі, не годиться говорити про Біблію? Це відбувається в країні, де президент держави дає клятву, кладучи руку на Слово Боже. Людина, яка соромиться Писання, соромиться Христа, а це означає, що в неї немає живої віри.

Підтримувати тих, хто говорить правду, - це теж непроста справа в сьогоднішній час. Ми маємо бути мужніми людьми, які відстоюють правду й стають на бік тих, хто говорить і чинить справедливо.

Проповідування Слова Божого з мужністю потребує багато любові. Страх паралізує мужність, а любов додає мужності, сміливості й упевненості.

Увага сконцентрована на Христі

«І лева, і ведмедя побив твій раб. І цей необрізаний филистимлянин буде, як один із них, бо він зневажив полки Живого Бога! І сказав Давид: ‘’Господь, що врятував мене з лапи лева та з лапи ведмедя, Він урятує мене з руки цього филистимлянина’’. І сказав Саул: ’’Іди, і нехай Господь буде з тобою’’» (1Сам.17:36,37)

Сорок днів велетень Ґоліят, воїн филистимського війська, виходив і, лякаючи одним тільки своїм виглядом, пропонував ізраїльському війську виставити когось із ним на двобій. Із кожним днем усе більший і більший страх огортав серця воїнів ізраїльської армії. Так тривало до приходу юнака Давида. Він стривожився тим, що филистимлянин-ідолопоклонник ображає живого Бога. У нього виникло бажання побитися з ним в Ім’я Боже. І Бог дав йому можливість перемогти Ґоліята камінцем із пращі. Усе відбулося завдяки тому, що Давидів погляд був сконцентрований на Господі, а не на велетні.

Для того щоб чинити мужньо й по вірі в кожній життєвій ситуації, необхідно скеровувати свій погляд на Ісуса Христа й на ті вчинки, які робив Він. Якщо віри недостатньо, то розпочинайте згадувати, як Бог уже допомагав вам раніше. Подібним чином робив Давид, згадуючи, як Бог допомагав йому перемогти лева й ведмедя. Ці спогади надихнули на віру, що Бог допоможе і з Ґоліятом.

Мужність у виконанні Слова Божого

«Тільки будь дуже сильний та відважний, щоб одержувати чинити за всім тим Законом, що наказав був тобі Мойсей, Мій раб, не відхилишся від нього ні праворуч, ні ліворуч, щоб щастило тобі в усьому, де ти будеш ходити» (Єг.1:7)

Якщо людина боїться помилитися, або поламати новий предмет, який вона придбала, тоді потрібно взяти інструкцію й усе зробити згідно з нею. Якщо станеться поломка, винними

будуть ті, хто склали інструкцію. Бог залишив людині Своє Слово: нам потрібно чинити так, як там написано. Тоді ваше життя відповідатиме Божій інструкції. Диявол через людей буде всілякими способами вам перешкоджати, а тому потрібна мужність, щоб чинити правильно.

Ми повинні вибрати жити за принципом: догоджати Богові, а не людям. Тоді ми зможемо мужньо виконувати все, що написано в Слові Божому. Багато людей говорили Давиду, що він утратив глузд, але це його не зупинило, бо він догоджав Богові.

Ще одне, що допоможе нам мужньо виконувати Писання, - це знання самого Писання. У ньому написано, що Бог від нас очікує. Знання Божої волі дає мужність людині чинити правильно в усіх життєвих обставинах і ситуаціях. Вивчаймо Біблію, щоб знати Божу волю стосовно свого життя.

Сьогодні дуже мало мужніх людей, а особливо тих, хто може визнавати свої провини й помилки, і тих, хто сміливо вказує на прогріхи інших, але з любов'ю. Таких людей зазвичай не люблять.Одного християнина запитали: «Хто або що дає тобі сили й сміливість визнавати свої провини, а також відкрито докоряти інших?» Відповідь була дуже простою: «Сили дає Христос, тому що Він хоче, щоб ми саме так і чинили».

Нехай Бог допоможе нам у наслідуванні Ісуса.

Ми розглянули мужність, як один з принципів Біблії та приклад мужності – Ісус Христос та мужність у спілкуванні за Христом.

Ми живемо в світі де, нажаль існує зло, існують вороги, як внутрішні так і зовнішні, де не всі народи виконують заповіді Христа.

Ми повинні виховувати дітей мужніми, ідейно стійкими, готовими віддати своє життя за свою рідну незалежну Україну. Уміти мужньо померти – це не означає готуватися перед боєм до смерті. Це означає: нехтуючи смерть, готуватися до перемоги. З дитинства потрібно виховувати в майбутніх громадян, трудівників, воїнів безстрашність, глибоке презирство й ненависть до зрадників. Безстрашність, одухотворена вірністю народові, - найсильніша духовна зброя воїна, захисника України.

Прагніть до того, щоб маленький громадянин зрозумів і відчув, що є справжнє людське життя і рабське існування, куплене зрадою, знехтуванням ідеалів. Гнівна ненависть до рабського існування – це моральна основа величі духу. В дитинстві й отроцтві ваші діти захоплюються героями, ідуть на мужню смерть, не готуючись до смерті, а люблячи життя і думаючи про перемогу. Сучасними прикладами є Небесна Сотня і мужні захисники – воїни атовці.

Ми – хочемо, щоб наші діти жили з гордо піднятою головою, з поглядом, спрямованим до вершини; їх життя морально виправдане тільки в тому випадку, якщо в юній душі ніколи не згасає полум'я ненависті до несправедливості та зради. Захоплюючись героїчним подвигом наших героїв діти уявляють себе на місці цих героїв і думають, що і їм може доведеться безпосередньо зіткнутися з ворогом. Якщо людина переконано подумала про це в роки свого отроцтва і ранньої юності, якщо її погляд гордо спрямований до вершини людського і ніщо не в силі схилити її голови, вона абсолютно поособливому бачить світ навколо себе і себе в навколишньому світі, і громадянськість проникає в її вчинки, в її ставлення до навчання, до праці. Немає сильнішого засобу примусити серйозно думати про свій обов'язок, ніж відкрити перед юним розумом і серцем вершину величі людського духу – презирство до смерті в ім'я перемоги.

Утверджуйте в свідомості своїх дітей переконання: патріотичний подвиг, мужність, презирство до смерті – це акти високої громадянської свідомості. Идучи на подвиг, людина в думках оглядає своє життя. У цьому патріотичному баченні світу головним є розуміння того, що я частка народу і я повинен бути незламним перед лицем смерті для того, щоб був безсмертним народ. Ідея належності до народу, причетності до його безсмертя – це ідейна основа безстрашності, внутрішньої зібраності, вольового гарту, непохитності духу.

Мужність складається з найменших крупинок, єдність і нерозривність яких становить силу духу. Це насамперед невміння жаліти себе. В цьому невмінні – винятково цінне моральне вміння. Як вогню ми остерігаємось дитячого жалю до самого себе, хникання, сліз з приводу найменшого болю - це насіння егоїзму, боягузтва, моральної глухоти до інших людей. Прагніть до того, щоб дитина соромилася сказати, що їй боляче або важко. Мужність і безстрашність у малому – перший паросток громадянської стійкості й незламності, доблесті.

Сухомлинський В. О. пропонує закони виховання мужності:

1. Мужньою, безстрашною людиною стає лише той, хто з дитинства навчився дорожити своєю громадянською гідністю. Мужність у двобої з ворогом має своїм корінням мужність думки, духу, слова, що виражається в нетерпимості до байдужості, обману, лицемірства, до боязні «втрутитися не в свою справу». Ми вбачаємо винятково важливе завдання всебічного розвитку в тому, щоб кожний вихованець мужньо думав. Мужньо думати – це означає відчувати, що я не можу жити спокійно, доки в світі є зло: поневолення людини людиною, несправедливі війни. Мужньо думати – це означає також не проходити байдуже мимо зла, пороків у житті людей.

2. Дитина, якою б слабкою і беззахисною вона не здавалась дорослим, не повинна відчувати себе слабкою і беззахисною.

Дуже велику небезпеку ми вбачаємо в тому, що ці живучі зерна – почуття своєї слабкості й беззахисності – можуть зійти паростками жалісливої любові до самого себе. Маленька людина повинна відчувати себе сильною, здатною захищати інших – у цьому одна з таємниць виховання. Мужність виховується в праці, одухотвореній благородним почуттям людського обов'язку; мужньою робить людину думка: навколо мене – багато істот, слабших від мене, мені соромно навіть подумати про те, що я беззахисний; слабші потребують мого заступництва; я повинен у будь-яку хвилину бути готовим битися з кривдниками слабких. Той не майбутній воїн, не сміливець, хто в роки дитинства й отроцтва не боровся з кривдником слабшого, своїми грудьми не закрив беззахисного. Виховання мужності вимагає того, щоб духовні сили в людині завжди були незмірно більшими за сили фізичні – це основа безстрашності, хоробрості, безбоязності. Дисгармонія між тілом і духом виявляється в тому, що енергія рук спить внаслідок слабкості й бездіяльності духу. З «найніжнішого» віку, з дитячого садка в людині повинно формуватися переважання сили духу. Цієї мудрості ми вчимо батьків, радимо керуватися нею в своїй повсякденній виховній роботі.

3. Людина – це воля людська, воля до перемоги над труднощами, подолання перешкод у складних, часом драматичних ситуаціях. Ми вчимо своїх вихованців з дитинства виховувати в собі вольову спрямованість, стійкість і витримку, вміння не піддаватися відчаю і зневірі, бути господарем своїх спонук, пристрастей, бажань, настроїв, потягів. Сила волі перетворює іскру фізичних сил у могутнє полум'я. Слабкість волі гасить вогонь фізичних сил, і вони перетворюються у холодний попіл. Мужність – справжня краса духу і тіла, переконань і вчинків. Мудрість і мистецтво виховання справжнього патріота ми вбачаємо в тому, щоб ці правила були не тільки засобом впливу на юні душі, але й самою суттю духовного життя дітей, підлітків і юнацтва. Воля людська найяскравіше виявляється в тому, що людина вміє пробудити в собі гнів на себе, злість на саму себе, якщо не хочеться робити те, що треба. З «не хочеться», якщо воно вийшло переможцем над «треба», «повинен», починається нікчемність, безвілля, лінощі. Той, хто не зумів вступити в єдиноборство з «не хочеться», стає рабом лінощів. Ми вчимо дітей, як гніватися на себе й бути вимогливим і нещадним до себе, як керувати своїми бажаннями, як ненавидіти жалюгідне, малодушне почуття боязні нелегкої праці. Не повинно бути жодного дня, коли б юний громадянин не задумувався над силою власного духу. Ми добиваємося розуміння і глибокого відчування тієї істини, що безвілля, слабкість, відступництво починаються з невеликого – з відступу перед злощасним «не хочеться».

Робота духу, волі, керування своїми бажаннями – дуже тонкий і складний процес. До активних вольових зусиль ми спонукаємо вихованців повсякденно, тактовно й доброзичливо. В тому, щоб у духовному житті кожної дитини, особливо кожного підлітка та юнака, були ці зусилля, ми вбачаємо глибокий смисл свого впливу на юні душі. Це, можна сказати, нерв, який керує і навчанням, і розумовим розвитком, і моральною стійкістю, і естетичним удосконаленням, і творчими поривами людини. Якщо цього нема, якщо підліток не приходить до нас радісний, збуджений, одухотворений і не розповідає про те, як йому вдалося примусити себе, як він подолав «не хочеться», як відчув себе сильним, - немає й не може бути виховання як цілеспрямованого впливу однієї людини на іншу. Найхитромудріші, найвитонченіші засоби вимогливості й контролю залишаються безсилими, якщо немає цієї роботи духу, праці душі. Звідси бере коріння ще одна закономірність виховання: тільки людина, яка вже в роки отроцтва й ранньої юності оволоділа саме цією тонкою і складною роботою, стає морально стійкою проти чужих впливів. Подолання «не хочеться» є свідомим прагненням до моральної сили і краси.

4. Людина повинна вміти пробудити в собі почуття настороженості, коли щось їй здається неможливим, нездійсненним, непереборним, повинна зібрати всі сили свого духу, щоб «неможливе» зробити можливим. Ми вбачаємо важливе виховне завдання в тому, щоб кожний у роки дитинства, отроцтва і ранньої юності здійснив доблесний вчинок, суть якого виражається в злеті духу, в напружені творчих сил. Доблесні вчинки – це сама суть панування духу над тілом. Майстерність і мистецтво виховання полягає в тому, щоб у звичайному буденному житті знайти поле для цих справжніх уроків мужності. Діти й підлітки протягом кількох років перетворюють кілька десятків квадратних метрів пустиря в ґрунт високої родючості – це один з доблесних вчинків, завдяки яким людина здобуває віру в досягнення мети, в свою власну терплячість і наполегливість. Доблесний вчинок – це дія, насичена громадянською одухотвореністю, непрмиренністю до марнотратства, безгосподарності, байдужості, неробства. У мужній, нелегкій праці, яка створює всенародне надбання, народжується справжній колективізм, єдність громадського й особистого; людина стає трудівником, який уміє бачити світ очима громадянина, особисто зацікавленого в тому, щоб усе було так, як повинно бути.

5. Мужність формується там, де людина вчиться ненавидіти мерзенне й негідне. Ми вчимо дітей, підлітків, юнаків і дівчат пробуджувати в собі почуття гнівної нетерпимості, презирства, обурення до всього, в чому виражається байдуже ставлення до зла, малодушність, підлота, хамство. Люди завжди певним

чином ставляться один до одного, в їхніх взаємовідносинах живуть моральні ідеї. Ми вчимо своїх вихованців: якщо ти бачиш і чуєш, ти вже активний учасник життя ідей. Той, хто прагне нічого не бачити і не чути, бути байдужим до життя, ідей, - підла, малодушна істота. Це дуже істотна й складна сторона виховання мужності: безстрашність, безбоязність у взаємовідносинах з іншими людьми. З дитинства ми виховуємо в дітей презирство до такого отруйного пороку, як байдужість. Винятково важливим виховним завданням ми вважаємо те, щоб в юному серці горів незгасний вогник обурення, гніву, протесту проти зла. Ми добиваємося того, щоб вихованець наш міг сміливо сказати в очі своєму ровесникові, який став на неправильний шлях: «Ти стоїш над прірвою. Якщо ти не подолаєш у собі страху, малодушності, безвілля, - ти загинеш». Дитячий і підлітковий колектив, по суті, тримається на захоплені прекрасним і презирстві до зла, на активному доланні всього негативного, негідного – без такого подолання не може бути ідейної, світлоглядної, морально-емоційної, естетичної єдності особистостей; без боротьби за таку єдність не може, образно кажучи, відточуватися до блиску леміш мужності, необхідний воїнові й громадянину. Тихе, «спокійне» життя колективу, життя без конфліктів і загострень – небезпечне свідчення того, що в юних душах немає напруження сил, необхідного для становлення мужності, ідейної стійкості й незламності.

Виховання надійності

Надійність – це риса характеру, яка виражає ставлення людини до своєї справи, до інших людей. Бути надійним означає бути такою людиною, якій довіряють, на яку покладаються із впевненістю, що в будь-якій ситуації вона намагатиметься вчинити правильно. Вірна людина завжди виконує свої обов’язки, дбайливо ставиться до своєї та чужої власності, вміє зберігати таємниці та виконувати свої обіцянки. Суспільство потребує довіри, оскільки неможливо весь час стежити за людьми та перевіряти, чи роблять вони те, що треба. Інколи ми мусимо просто довіряти іншим.Наприклад, ми повинні довіряти, що речі, які ми купуємо, зроблені якісно, що лікарі, які нас лікують, знають, що роблять, що водії відвезуть нас саме туди, куди нам треба. Цей перелік можна продовжувати і продовжувати. Ми щоденно залежимо один від одного в багатьох ситуаціях, і люди, яким не можна довіряти ускладнюють усім життя.

Надійні люди завжди намагаються дотримуватися своїх обіцянок. Це означає, що вони добре думають, перш ніж щось пообіцяти. Такі люди розсудливо використовують доступну інформацію. Важлива риса надійної людини – уміння зберігати таємниці. Але інколи мовчанка може загрожувати небезпекою,

і тоді краще розкрити таємницю. Щоб вчинити правильно, потрібна мудрість.

Людям, які є лідерами, потрібно не лише бути надійними, але й мати у своєму оточенні людей, на яких можна покластися, які дадуть мудру пораду і допоможуть прийняти правильне рішення. Оскільки лідери не можуть все знати і виконувати всю роботу власноруч, їм потрібні помічники, яким можна довіряти.

Надійна людина зміцнює все довкола себе: сім'ю, роботу, дружбу, країну. Тому надійність – одна з найважливіших рис характеру.

Яку людину можна назвати надійною

Надійність передбачає наявність якоїсь постійної, незмінної якості. Вона має бути чимось забезпечена. А яку ж людину можна назвати надійною?

Це людина, яка має внутрішній фізичний, інтелектуальний, духовний потенціал, на який можуть покластися інші люди, людина слова і людина діла.

Надійний захисник володіє фізичною силою, надійний майстер – вправними руками, надійний друг – добрим, щирим серцем.

Якщо ти хочеш бути надійною людиною, потрібно багато вчитися, тренуватися, працювати над собою, усебічно розвиватися, щоб накопичувати цей потенціал, який згодом зможеш використати на благо своїх ближніх, своєї країни.

Однак мусимо тебе розчарувати. Поняття надійності відносне: з часом або під впливом обставин дерево висихає, технології старіють, капітал знецінюється, скелі дають тріщини, а люди вмирають. Сумно, але факт: абсолютної надійності на землі немає.

Слово Боже досить категорично застерігає: «Проклятий той муж, що надію кладе на людину» (Єр.17:5), так само як і на багатство; «Хто надію кладе на багатство своє, той впаде» (Пр.11:28), на силу та мудрість: «Хай не хвалиться мудрий своєю премудрістю, і хай не хвалиться лицар своєю хоробрістю» (Єр.9:22), або ж на славу й красу: «Бо кожне тіло немов та трава, і всяка слава людини як цвіт трав'яний: засохне трава то й цвіт опаде» (1Петр.1:24).

Проте Господь Бог не залишає людину, вінець Свого творіння, у розчаруванні та безнадії. Просто й велично звучать слова 124-го Псалма: «Ті, хто надію складає на Господа, вони як Сіонська гора, яка не захитається, яка буде стоять повік!»

Одного разу Ісус Христос розповів учням таку притчу.

У місті якомусь суддя був один, що Бога не боявся, і людей не соромився. У тому ж місті вдова перебувала, що до нього ходила й казала: «Оборони мене від мого супротивника!» Але він довгий час не хотів. А згодом сказав сам до себе: «Хоч і Бога я не боюся, і людей не соромлюся, але через те, що

вдовиця докучає мені, то візьму в оборону її, щоб вона без кінця не ходила, і не докучала мені» І промовив Господь: «Чи чуєте, що говорить суддя цей неправедний? А чи ж Бог в оборону не візьме обраних Своїх, що голосять до Нього день і ніч, хоч і бариться Він щодо них? Кажу вам, що Він їм незабаром подасть оборону! Та Син Людський, як прийде, чи Він на землі знайде віру?» (Лк.18:2-8)

Вірте, всім серцем, що Ісус Христос – наш надійний Спаситель і Господь, Суддя справедливий і Лікар, Скеля і Прапор, Дивний Порадник і Начальник життя.

Батьки, ознайомте дітей з біблійним Йосипом, який був настільки надійним, що бувши рабом, став правителем Єгипту.

У Біблії, у книзі Буття, записана історія про чоловіка, який був настільки надійним, що люди, на яких він працював, завжди були впевнені: він усе зробить найкращим чином. Цей чоловік робив усе так добре, що навіть зі складних ситуацій отримував хороший результат. Його звали Йосипом.

Він мав одинадцять братів і одну сесту і був улюбленим сином свого батька. Через це брати так сильно заздрили Йосипу, що одного дня продали його работорговцям. Ті завезли Йосипа у Єгипет, могутню на той час країну, де його купив чоловік на ім’я Потіфар. Ось що про це написано в Біблії:

І побачив його пан, що Господь щастить у руці його. І Йосип знайшов милість в очах його, і служив йому. А той призначив його над домом своїм, і все, що мав, віддав в його руку. І сталося, відколи він призначив його в домі своїм, і над усім, що він мав, то поблагословив Господь дім єгиптянина через Йосипа. І було благословення Господнє в усьому, що він мав, у домі й на полі. І він позоставив усе, що мав, у руці Йосиповій. І не знав він при ньому нічого, окрім хліба, що їв.

А Йосип був гарного стану та вродливого вигляду. І сталося по тих пригодах, і звела свої очі на Йосипа жінка пана його. І сказала вона: Ляж зо мною! (1М.39:3-7)

Дружина Потіфара намагалась звабити Йосипа, та він відмовив їй. І тоді вона збрехала про нього чоловікові. Потіфар повірив дружині та наказав кинути Йосипа до в’язниці.

І взяв його Йосипів пан, та й віддав його до дому в’язничного, до місця, де були ув’язнені царські в’язні.

І пробував він там у тім домі в’язничнім. А Господь був із Йосипом, і прихилив до нього милосердя, та дав йому милість в очах начальника в’язничного дому. І начальник в’язничного дому дав у руки Йосипа всіх в’язнів, що були в домі в’язничнім, і все, що там робили, робив він. Начальник в’язничного дому не бачив нічого в руці його, бо Бог був із ним, і що він робив, щастив йому Господь. (1М39:20-23)

Навіть у в'язниці Йосип був настільки надійним, що його зробили наглядачем над іншими в'язнями. І з Божою допомогою він був успішним у всьому, що робив.

Одного дня єгипетському фараону наснився сон. Він не знав його значення і хвилювався через це. Тоді слуга фараона, який познайомився з Йосипом за ґратами, розповів, що той уміє тлумачити сни. Фараон відразу наказав привести Йосипа, і він розповів, що означає його сон: сім років у Єгипті триватиме достаток і буде багато їжі, а наступних сім років триватиме голод і не буде їжі. Ось що Йосип порадив фараону зробити і що сталося далі:

А тепер нехай фараон наздрить чоловіка розумного й мудрого, і нехай поставить його над єгипетською землею. Нехай учинить фараон, і нехай призначить урядників над краєм, і нехай за сім літ достатку збирає п'ятину врожаю єгипетської землі. І нехай вони позбирають усю їжу тих добрих років, що приходять, і нехай вони позбирають збіжжя під руку фараонову, на їжу по містах, і нехай бережуть. І буде та їжа на запас для краю на сім літ голодних, що настануть в єгипетській землі, і край не буде знищений голодом.

І була ця річ добра в очах фараона та в очах усіх його рабів. І сказав фараон своїм рабам: Чи знайдеться чоловік, як оцей, що Дух Божий у нім?

І сказав фараон Йосипові: Що Бог відкрив тобі це все, то немає такого розумного й мудрого, як ти. Ти будеш над домом моїм, а слів твоїх уст буде слухатися ввесь народ мій. Тільки троном я буду вищий від тебе.

І сказав фараон Йосипові: Дивись, я поставив тебе над усім краєм єгипетським. І зняв фараон персня свого з своєї руки, та й дав його на руку Йосипові, і зодягнув його в одежу віссонну, а на шию йому повісив золотого ланцюга. І зробив, що він їздив його другим повозом, і кричали перед обличчям його: Кланяйтеся! І поставив його над усім єгипетським краєм.

І сказав фараон Йосипові: Я фараон, а без тебе ніхто не підійме своєї руки та своєї ноги в усім краї єгипетськім. І назвав фараон ім'я Йосипові: Цофнат-Панеах, і дав йому жінку Оснату, дочку Поті-Фера, жерця Ону. І Йосип піднявся над єгипетським краєм.

А Йосип був віку тридцяти літ, коли він став перед лицем фараона, царя єгипетського. І пішов Йосип від лиця фараонового, і перейшов через увесь єгипетський край. А земля в сім літ достатку родина на повні жмені. І зібрав він усю їжу семи літ, що була в єгипетськім краї, і вмістив їжу по містах: їжу поля міста, що навколо нього, вмістив у ньому. І зібрав Йосип збіжжя дуже багато, як морський пісок, аж перестав рахувати, бо не було вже числа. (1М.41:33-49).

За будь-яких обставин на Йосипа можна було покластися, Він був настільки надійним і вмів так добре порадити, що

перетворився з раба на правителя Єгиптом. Більшим за нього був лише фараон.

2.3.10 Виховання християнського миролюбства

У своїй Нагірній проповіді Ісус Христос виголосив дев'ять заповідей блаженств. Сьома заповідь блаженств говорить:

«Блаженні миротворці, бо вони синами Божими назвуться».

Розглянемо, як Святе Письмо пояснює про мир із ближніми.

Вірні повинні:

а) *любити мир*: «Так говорить Господь Саваоф: ...любіть правду і мир!» (Зах.8:19);

б) *мати мир один до одного*: «майте мир між собою» (Мр.9:50). «Тож благаю вас, браття, ім'я Господа нашого Ісуса Христа, щоб ви всі говорили те саме, і щоб не було поміж вами поділення, але щоб були ви поєднані в однім розумінні та думці одній!» (1Кор.1:10). «Будьте в мирі між собою» (1Сол.5:13);

в) *шукали миру*: «Ухиляйся від усього злого і роби добро, будь мирний і пильнуй того» (Пс.33:15). «Тримайся правди, віри, любові, миру з тими, хто Господа кличе від чистого серця» (2Тим.2:22);

г) *прагнути до того, хто сприяє миру*: «Отож пильнуймо про мир...» (Рим.14:19);

д) *намагатись мати мир з усіма людьми*: «Зі своїм супротивником швидко мирися, доки з ним на дорозі ще ти» (Мт.5:25). «Коли можливо, якщо це залежить від вас, — живіть у мирі зо всіма людьми!» (Рим.12:18) «Старайтесь мати мир зо всіма» (Євр.12:14);

е) *мати самопожертвування для миру*: «А хто хоче тебе позивати і забрати сорочку твою, — віддай і плащ йому» (Мт.5:40). «Тож уже для вас сором зовсім, що суди між собою ви маєте. Чому краще не терпите кривди? Чому краще не маєте шкоди?» (1Кор.6:7).

Мир дістається молитвою:

а) *за правителів*: «Отже, перш над усе я благаю чинити молитви, благання, прохання, подяки за всіх людей, за царів та за всіх, хто при владі, щоб могли ми провадити тихе й мирне життя в усякій побожності та чистоті» (1Тим.2:1,2);

б) *за мир країни*: «І дбайте про спокій міста, куди Я вас вислав, і моліться за нього до Господа, бо в спокої його буде і ваш спокій» (Єр.29:7). «Просіть про мир для Єрусалима, і благоденство тим, що люблять тебе. І нехай буде мир силою твоєю і благоденство у стінах твоїх. Заради братів моїх і ближніх моїх промовляю: мир тобі» (Пс.121:6–8).

Благословення, яке виходить від миру: «...Будьте однодумцями, мирними: і Бог любові й миру буде з вами» (2Кор.13:11). «Омана в серці злочинців, радість — у миротворців» (Пр.12:20).

«Блаженні миротворці, бо вони синами Божими назвуться» (Мт.5:9).

Христос Господь, Єдинородний син Божий, прийшов на землю не для того тільки, щоб примирити людей з Богом, узявши на себе провину їхню, а ще й для того, щоб їх примирити поміж собою.

«Мир зоставлю вам, мир Мій даю вам, не такий, як люди дають вам», — каже Він до апостолів» (Ів.14:27).

У Своїй Первосвященицькій молитві до Отця Небесного Він каже: «Нехай будуть усі — одно, як Ти в Мені і Я в Тобі, так і вони нехай будуть у Нас одно» (Ів.17:21).

«Бог не є Богом безладдя, а Бог миру (згоди. — *прим. О. К.*)» (1Кор.14:33).

Тому-то Христос Господь протягом усього земного життя навчає нас жити в мирі та однодушності. Навчає не мститися, а прощати братові провину: «Не кажу тобі — до семи раз, а до семидесяти разів по сім!» (Мт.18:22).

Про виконання шостої заповіді: «Не вбивай»

Життя людині дає Бог, і тільки Бог має право його відібрати. Життя людини починається від зачаття, і Бог шостою заповіддю охороняє також і життя ембріона. «Бо Ти... виткав мене в утробі матері моєї» (Пс. 139:13); «Отож, я в беззаконні народжений, і в гріху зачала мене мати моя» (Пс.51:7); «Господь покликав мене від утроби, від лона матері моєї назвав ім’я моє» (Іс.49:1); «І надійшло до мене таке слово Господнє: «Перш ніж Я уклав тебе в утробі матері, Я знав тебе, і перш ніж ти вийшов з лона, освятив Я тебе, пророком для народів Я тебе призначив» (Єр.1:4,5).

Отже, коли в Біблії говориться про зародок і використовуються особові займенники «я» і «ти», це показує, що ми вже є людьми і особистими творіннями Творця ще в утробі матері.

Шостою заповіддю Бог забороняє вбивство, тобто позбавлення когось життя будь-яким чином. Бо вбивати можна не тільки зброєю, а й фізично чимось іншим. Людину можна вбити й образливим словом, наклепом чи таким поводженням із нею, що вона сама собі заподіє смерть.

Убивство — смертельний гріх. Коли Каїн убив брата свого Авеля, то Господь сказав йому: «Кров брата твого голосить до Мене від землі; ти тепер проклятий на всій землі, що прийняла кров брата твого» (1М.4:10,11). «Хто пролив кров людини, того кров також проллється рукою людини, бо людина створена на образ Божий» (1М.9: 6). «Кожен, хто ненавидить брата свого, той душогуб» (1Ів.3:15).

В очах Божих земне життя людини, створеної на Його образ, таке важливе, що Господь буде своїм судом мстити за вбивство однієї людини іншою, яка може і повинна усвідомлювати тяжкість цього злочину. Убивство людини ніколи не залишається нерозкритим і непокараним. Якщо ж убивство людини не буде розкрите, то Бог про нього все одно знає, і вбивці не зможуть уникнути Його правдивого суду. Пророк Ісаї говорить, що в той час, коли довготерпеливий і правосудний Господь пошле гнів Свій на злочинців, «тоді земля видасть кров, що увібрала в себе, і не таїтиме більше своїх убитих» (Іс. 26:21). І не тільки біди на землі будуть переслідувати вбивцю, але від Бога він так відійде, що його молитви не дійдуть до Нього: «коли ви простягаєте ваші руки, Я відвертаю від вас Мої очі! Навіть коли примножуєте молитви ваші, Я їх не чую. Руки ваші повні крові...» (Іс.1:15).

Після вбивства Іоанна Хрестителя велика біда прийшла на сімейство Ірода. Військо його було розбите на війні з батьком його першої жінки, а римський імператор відправив його на заслання спочатку в Ліон гальський, а пізніше в Лериду — іспанську фортецю. Іродіада разом із дочкою (Соломією) розділила з ним його вигнання, у якому вони нещасливо закінчили своє життя. Соломія загинула раніше від батьків. Перекази говорять, що одного разу взимку вона переходила по кризі велику річку Сикорис. Посеред річки лід під нею провалився, і вона занурилась у воду по шию. Соломія повисла на кризі, а ноги її не діставали дна. І в такому стані вона була доти, поки лід не перерізав шиї. Труп опустився на дно річки, а Іродові й Іродіаді принесли голову Соломії. Так Господь покарав танцівницю, задля якої була відрізана чесна голова Предтечі Господнього.

Виникає запитання: чи може християнин сам помститися за несправедливість, якої він зазнав?

Християнинові не дозволяється самому мститися, але він може добитися правди законним шляхом. Тоді Бог помститься злочинцеві за допомогою влади. «Не мстіться самі, улюблені, але дайте місце гніву Божому, бо написано: «Мені помста належить, Я відплачу», — говорить Господь (Рим.12:19); «Володар... недаремно носить меча, він Божий слуга, месник у гніві злочинцеві!» (Рим.13:4).

Помсту не слід плутати із законним самозахистом. Захищаючись, той, хто зазнав нападу, сам являє собою владу, якщо її справжні представники не можуть допомогти. Земний закон дає дозвіл на це. Однак не можна перевищувати межі необхідного захисту.

Під час війни, звичайно, багато вбитих. Кожне вбивство однаково противне шостій заповіді, і за кров убитих на війні відповідають ті, які своїми протихристиянськими діями доводять до неї.

Однак ми маємо право і навіть зобов'язані принести в жертву своє життя і здоров'я, якщо цього вимагають установлені Богом обов'язки: справа нашого земного покликання, захист Вітчизни чи порятунок ближнього від небезпеки. «Ми з того пізнали любов, що душу Свою Він поклав був за нас. І ми мусимо класти душі за братів» (1Ів.3:16).

Коли виникає необхідність захищати Батьківщину, свій народ і ближнього, то мусять бути і вбивства. Одначе не можна вбивати тих, які кинули зброю і здалися.

Треба по-людському поводитися з полоненими, не мучити їх непосильною працею, холодом і голодом. Необхідно створити їм такі умови, які б не могли їм зашкодити; не тримати в полоні солдат без необхідності. Лікувати їх так, як би ви лікували своїх.

Чи можна карати на смерть убивць? І це суперечить шостій заповіді Божій. «А хто хапається за меч, той від меча гине» (Мт.26:52).

Кожен убивця знає, що вбивати він не має права і що, убиваючи, він сам собі виносить смертний вирок. Коли вбивця не виявляє каяття, то правосуддя тієї чи іншої держави, оберігаючи життя своїх громадян, змушене усувати небезпеку тими засобами, які вважає найдоцільнішими.

Одначе Господь рішуче вимагає праведного і неупередженого суду над кожним звинуваченим.

Смертна кара, яка була над Христом Спасителем та Іоанном Предтечею, — це в дійсності велика перемога Благодатного Царства Христового над земною державною владою, перемога силою не фізичної зброї, а моральної. Це є безповоротне й остаточне засудження будь-якої кари на смерть, будь-якого насильства чи «законного» державного душогубства...

В'язниця, катування, смертна кара!.. Це дуже страшні, трагічні й сумні явища, проте неодмінні в устрою земного державного життя! Де існують царі, владики світу цього, там присутня і смертна кара.

У житті людей бувають випадкові вбивства. Чи винуватий той, хто його вчинив? Винен, якщо він не вживав зусиль, щоб того не допустити. За церковними правилами, за мимовільне вбивство на винуватих накладається покута і на тривалий час їх не допускають до Святого Причастя.

У вбивстві винен не тільки той, хто безпосередньо його вчинив, а й той, хто спричинив до цього:

— суддя, який свідомо засуджує на смерть невинного;

— свідки, які неправдивим свідченням спричиняють до засудження безневинного на смерть;

— той, хто міг би так чи інакше врятувати потерпілого від смерті. Наприклад, людина, маючи достаток, допускає, щоб нещасний помер від голоду;

— хто в корисливих цілях виснажує підвладних йому робітників непосильною працею, обмежує їм їжу та відпочинок і цим спричиняє хвороби і смерть;

— хто приховує та звільняє злочинців, даючи їм можливість чинити нові вбивства;

— лікар, який міг би врятувати людину, але через його недбалість під час операції ця людина померла;

— усі, хто нестриманістю та різними випадами скорочує власний вік.

Самогубство — найстрашніший з усіх гріхів, учинених проти шостої заповіді. У самогубстві, окрім гріха вбивства, є ще один тяжкий гріх — відчай, ремствування на Бога і зухвалий бунт проти Промислу Божого. Крім того, самогубство виключає можливість покаяння. Тому Церква Христова відмовляє самогубцям у християнському похороні і дозволяє так ховати лише тих, які вчинилися це в стані втрати розуму або були доведені до того іншими людьми.

До самогубців зараховуються і ті слабкою волею люди, які нестриманістю (пияцтвом, наркоманією та розпустою або іншими пороками) руйнують здоров'я та вкорочують собі віку.

У Старому Заповіті цар Саул покінчив життя самогубством. Коли філістимляни наскочили і вбили його синів, а Саула поранили, тоді він наказав своєму зброєносцеві, щоб той убив його. Та зброєносець не хотів цього робити, бо дуже злякався. Тоді Саул ухопив меча та й настромився на нього (1Сам.31:2,4).

Коли запитали одного священика, що буде із самогубцем у майбутньому житті, то він відповів, що з ним буде те, що сталось з Іудою — зрадником Ісуса Христа.

Вбивством вважається й те, коли мати вбиває в собі плід або не годує дитини, аби вона померла. «Навмисне вбивство в собі зачатого плода підлягає карі за вбивство», — говорить святий Василій Великий.

Ті жінки, які скидають плід мимовільно, також несуть покуту, але меншу.

Крім тілесного вбивства, може ще бути вбивство душевне, духовне.

Це коли хто збиває іншу людину з доброї дороги життя і націлює на беззаконня, розпусту, безвірство та безбожність і тим спричиняє її душі духовну смерть. Спокуса є також духовним убивством.

Спаситель сказав: «Хто ж спокусить одне з цих малих, котрі вірують у Мене, то краще б такому було, коли б жорно млинове на шию йому почепили і потопили його в морській глибині... горе людині, що від неї приходить спокуса» (Мт.18:6,7).

До гріха за вбивство належать усі діла й слова наші, які суперечать християнській любові до ближніх, — злість, злопам'ятство, заздрість, наклепи, ненависть, гнів тощо.

Гріх Хама називається ***батьковбивством***. Хам не вбивав батька фізично, але він убив його морально: відняв душевний спокій, зазіхнув на честь, наважився похитнути повагу до нього інших синів.

Гріхом проти шостої заповіді є ***гнів.***

У Новому Заповіті описується, як апостоли розгнівались на самарян за те, що вони відмовились прийняти Христа. Ісус сказав їм: «Не знаєте, якого ви духу; бо Син Людський прийшов не губити людські душі, а спасати» (Лк.9:55,56).

У Святому Письмі багато говориться про шкідливість гніву. «Всякий, хто гнівається на брата свого даремно, підлягає суду», — говорить Господь (Мт.5:22). «Усяке роздратування, і лютість, і гнів, і крик, і лихослів'я з усякою злобою нехай будуть знищені у вас, а будьте один до одного добрими, милосердними, прощайте один одному, як і Бог через Христа простив вам» (Еф.4:31,32).

Коли ви розхвилювались, то ви можете заспокоїтись у молитві; тоді хвилювання затихає, а образа минає.

Якщо гнів довго втримується в серці людини, то часто перетворюється на злобу й злопам'ятність. Тому Господь велить гнів швидко припинити. Бо він, як пожежа, коли її не гасять, може принести багато зла і стати причиною лиха.

Людина у гніві обурюється, кричить, кляне і лає саму себе, шматує все, що потрапляє під руку, б'є не лише інших, а й себе, уся трясеться, мов у лихоманці; одним словом, вона схожа на біснувату. Таку людину мучить біс гніву.

Гнів і злоба народжуються від безмірного самолюбства. Самолюбець у всьому шукає собі користі, слави й честі. Якщо він бачить перешкоди своїм намірам і бажанням, його охоплює гнів на того, хто перешкоджає йому.

У гніві ніхто нічого доброго не зробив, нікого не можна наставити на путь спасіння або повчати. Це повинні добре пам'ятати начальники і батьки, які в гніві не повинні приймати рішень, особливо якщо це стосується душ їхніх підлеглих, дітей.

Зло потрібно перемагати добром, бо як вогонь не погасиш вогнем, а тільки водою, так і гнів неможливо подолати люттю. Гнів можна перемогти тільки лагідністю, смиренням і довготерпінням.

Приготуйся до боротьби з тим, хто став причиною гніву, а не з тим, хто піддався гніву, щоб тобі, добре озброєному, легше було перемогти жагу гніву. А що означає перемогти? Байдуже перенести зовнішню перемогу над собою.

Не забувай про своє походження, ким ти був, ким став, що з тобою буде в старості й після смерті. Не думай про себе дуже

високо і багато, сам себе оцінюй достойно. Бо смиренний байдуже переносить перемогу над собою, а гордовитий нікому не поступиться.

Знай, що життя наше ніщо, і всі ми не безгрішні судді про добрі і злі вчинки. Що погане для нас ще не означає, що воно погане для Бога. А що добре для мене, то це не означає, що воно приємне для Господа. Отже, без усякого сумніву, погане — це злопам'ятство і злоправ'я.

Треба мати більше розсудливості, бо немає ніякої правди в тому, що про нас каже людина в гніві. Тому не треба турбуватися й переживати, бо всі слова, сказані в гніві, нас не стосуються. А якщо людина говорить правду, то це означає, що я сам зробив собі кривду, і тому не треба гніватись даремно».

Із гнівом боротися важко, але необхідно. Якщо треба гніватись на щось зле і богопротивне, то будемо гніватися, але не будемо грішити.

Заздрість також є гріхом проти шостої заповіді. Вона зароджується в людській душі і, як черв'як, спочатку точить душу, що породила її. Заздрість отруює душу й серце печаллю, тому що заздрісник вважає благополуччя й успіхи ближнього своїм нещастям, а надання в чомусь переваги іншим сприймає як несправедливу образу для себе. Вона буває злостивою. Заздрісник згодний навіть заподіяти собі шкоду, аби лиш удвічі нашкодити ближньому. Найвища ступінь заздрості — коли людина готова піти через неї на вбивство.

Так, через заздрість юдеї розіп'яли на хресті Господа нашого Ісуса Христа. Від заздрості Саул гнав Давида, Ісав переслідував свого брата Якова.

Заздрість і ненависть закривають Небо, засліплюють розум, затьмарюють душу, обтяжують совість, засмучують Бога і радують бісів. Той, «хто ненавидить брата свого, той знаходиться в темряві, і в темряві ходить, і не знає, куди йде», — говорить святий Іоанн Богослов.

Початком і коренем заздрості є ***гордість.*** Оскільки гордий намагається стояти вище за інших, він не може терпіти, щоб хто-небудь був із ним на одному рівні, а тим більше — вищим за нього. Заздрість є і в тих, які думають про себе, ніби вони мають велике значення у світі і, будучи високої думки про себе, інших зневажають.

Доброзичливі люди не страждають від заздрощів, тому що у них почуття симпатії переважає над егоїзмом. Заздрість можна погасити доброзичливістю. Якщо в душі виникає заздрість до кого-небудь, потрібно викликати в собі добре почуття до цієї людини, і заздрість умить затихне. Святий Феофан Затворник говорить, що коли залишити в душі заздрість, то вона висушить тебе, замучить і вкине в домовину. Отже, треба перемогти себе і припинити робити зло тому, кому заздриш.

Намагаймося приборкати в собі заздрощі та знищувати їх при першому ж відчутті, звертаючись за допомогою з молитвою до Серцевідця Бога. Будемо ж просити Господа, щоб він урятував нас від заздрощів і наклепів.

Забороняючи чинити будь-яку шкоду життю наших ближніх, шоста заповідь водночас наказує нам усіма силами оберігати їхнє здоров'я та добробут.

Шоста заповідь заповідає:

— допомагати бідним;

— утішати зажурених;

— служити немічним;

— полегшувати стан знедолених;

— із всіма поводитись лагідно та з любов'ю повчати їх на добре;

— миритися й мирити тих, що ворогують;

— прощати образи й робити добро ворогам, як каже апостол Павло: «Нехай не зайде сонце в гніві вашому» (Еф.4:26).

Отже, у шостій заповіді Бог вимагає від нас, щоб ми завжди піклувалися про життя ближнього і приносили йому все найкраще на землі. Важливість життя особливо підкреслюється тим, що Бог призначив йому бути часом милості, щоб ми спаслися.

«Діточки, любімо не словом, ані язиком, але ділом та правдою!» (1Ів.3:18).

Про християнське миролюбство і приклади його

Святитель Григорій Ніський, вихваляючи мир і згоду людей, говорив: «Із всього того, чим люди хочуть насолоджуватись у житті, немає нічого солодшого, ніж мирне життя? Все, що ти назвеш приємним у житті, приємним буває лише тоді, коли поєднується з миром. Нехай маєш усе, що цінується у житті: багатство, здоров'я, дружину, дім, рідних, друзів; нехай будуть прекрасні сади, місця для веселого проведення часу, нехай усе це буде, але не буде миру, то яка користь від цього? Бо мир не тільки сам по собі приємний для тих, хто втішається ним, а й підсолоджує всі блага життя. Навіть якщо з нами станеться якесь горе, як часто буває серед людей, то коли мир, воно легше переноситься, тому що в цьому випадку зло перемагається добром. Ти подумай, що за життя у тих, які ворогують між собою і підозрюють один одного? Вони зустрічаються похмуро, не розмовляють один з одним, не дивляться один на одного. Усе, що приємне для одного з них, ненависне для другого, і навпаки, коли ненависне й вороже одному, то подобається іншому. Тому Господь хоче, щоб ти у своїй душі мав стільки миру, щоб його вистачило тобі, і щоб твоє життя лікувало хвороби інших... Хто лікує інших без ворожнечі, той чинить величезне благодіяння і справедливо може називатись блаженним, той творить діло сили Божої, знищуючи в природі людини зло, замість якого

вводить благі справи. Господь тому й називає миротворців синами Божими, бо, несучи мир поміж людьми, вони наслідують істинного Бога, який, подаючи блага, повністю знищує всяку ворожнечу. Подібну діяльність Він заповідає й тобі; ти повинен стримувати ненависть, зупиняти ворожнечу та помсту, припиняти сварки, вигонити лицемірство, приборкувати в серці тліюче злопам'ятство й замість нього вводити все протилежне... Любов, радість, мир, благість, великодушність, словом — усі блага.

Бо блаженний той, хто роздає божественні дари, хто наслідує Бога у своїх даруваннях, чиї благодіяння подібні великим дарам Божим».

Ось декілька прикладів християнського миролюбства.

1. Святий Григорій Богослов, дізнавшись, що отці Другого Вселенського Собору сперечаються про права його святительства в Константинополі, добровільно відмовився від них і оголосив: «Я не кращий за пророка Йона: вкиньте й мене в море, щоб затихли суперечки, які точаться навколо мене».

2. Преподобний Павло Космит і Тимофій, брат його, жили разом і часто сварилися між собою. Нарешті преподобний Павло сказав: «Довго нам жити так?». На це брат Тимофій відповів: «Зроби милість, коли я буду ображати тебе, потерпи, а я буду терпіти, коли ти станеш ображати мене». Чинячи так, вони прожили мирно та спокійно до кінця днів своїх.

Отже, для виконання сьомої заповіді блаженств треба бути лагідним із кожною людиною, себе не возвеличувати, а інших не принижувати. Не давати приводу до незгод, а коли хто інший такий привід дає, то потрібно якнайшвидше знехтувати ним. Якщо незгода виникла, то намагайтесь припинити її, навіть поступитися чимось своїм, якщо це не проти обов'язку та не причинить комусь прикрості. Треба примирити ворогуючих, а якщо не вдається, то молитися за них Богу, щоб зм'якшив їхні серця і привів до згоди.

Миротворців називають синами Божими за високість їхнього подвигу і велич їхньої нагороди. Оскільки вони подвигом своїм стали подібні до Єдинородного Сина Божого, а то й самі стають благодатними синами Божими, і, як сини, будуть «співнаслідниками Божими через Ісуса Христа» (Гал.4:7). Високий ступінь нагороди!

«...І прости нам провини наші, як і ми прощаємо винуватцям нашим»

Господь наш Ісус Христос заповідав нам як молитися. «Ви ж моліться отак...»:

«Отче наш, що єси на небесах!
1. Нехай святиться ім'я Твоє,
2. Нехай прийде Царство Твоє,
3. *Нехай буде воля Твоя як на небі, так і на землі.*
4. Хліб наш щоденний дай нам сьогодні,

5. І прости нам провини наші, як і ми прощаємо винуватцям нашим.

6. І не введи нас у спокусу,

7. Але визволи нас від лукавого.

Славословлення: *Бо Твоє є Царство, і сила, і слава навіки. Амінь!»* (Мт.6:9–13).

Наша надія на Господа виражена у сімох проханнях до Нього (виділені цифрами. – О.К.).

Усі ми повинні знати цю молитву: «Отче наш, що єси на небесах... Отець, який на небі, Нехай святиться ім'я Твоє». Молитва починається не з прохання, починається не з того, що дай нам щось.

Деякі люди вважають, що молитва — це лише прохання. Однак любов не така. Якби ваші діти, які вас люблять, приходили до вас тільки для того, щоб отримати від вас гроші, ви б зрозуміли, що вони люблять не вас, а саме гроші.

Істинна віра — це звернення до Господа, а вже потім до Його дарів.

Розглянемо п'яте прохання: «І прости нам провини наші, як і ми прощаємо винуватцям нашим», яке безпосередньо стосується до виховання християнського миролюбства.

Цим проханням просимо у Бога прощення наших гріхів. Величезна Божа премудрість укладена в ці слова. Ніхто не сміє просити собі прощення, коли сам не прощав. Коли сам не прощаєш, то як ти смієш собі просити прощення?

«Якщо ви будете прощати людям провини їхні, то простить і вам Отець ваш Небесний, а як не будете прощати людям провини їх, то й Отець ваш не простить вам провин ваших», — каже Господь (Мт.6:14,15).

Чому так? Тому, що хто не прощає, той повний зла, він не добрий і не заслуговує на прощення від Бога. Отже, коли стаємо на молитву, перш за все ми повинні в душі простити тим, хто нас чим-небудь скривдив.

Ознайомте дітей з притчею про боржника.

Апостол Матвій у своїй Євангелії розповідав про одну притчу, якої Ісус Христос навчав народ, бо Він розумів, що притчі були найзрозумілішими для простих людей і справляли на них найбільше враження. В цій притчі він показав народу і своїм учням, коли Господь буде милувати грішника.

Один цар захотів розрахуватися зі своїми боржниками. Покликав одного з них, який був винний йому 10 тисяч талантів. Це дуже велика сума. Цар сказав боржникові, що якщо той не поверне борг, то він продасть усе його майно, навіть дітей і дружину. Не маючи можливості заплатити такий великий борг, чоловік став благати царя, щоб він потерпів, і казати, що поверне увесь борг. Цар змилосердився і простив йому весь борг. Так великодушна милість царя повинна була

зробити боржника вдячним і милостивим. Але злий боржник не став від цього добрим.

Ідучи від свого благодійника, він зустрів приятеля, який був винний йому сто динаріїв, тобто в один мільйон разів менше, ніж він сам був винний. Грубо, просто на вулиці, він схопив за горло свого приятеля і вимагав від нього негайно повернути ці 100 динаріїв. Нещасний боржник став на колінах благати потерпіти ще деякий час борг. Але раб царя був невблаганний. Він посадив свого приятеля у в'язницю, доки той не поверне йому весь борг.

Усе це бачили люди і передали царю, як вчинив його раб, якому він простив весь борг. Цар знову покликав свого раба і з усією суворістю сказав йому: «Увесь борг я простив тобі, чи не належало б і тобі простити своєму боржникові?». І посадив цар свого раба до в'язниці, доки він не поверне борг.

Господь Ісус Христос завершив притчу такими словами: « І Отець Мій Небесний не простить вам провин ваших», якщо ви не будете прощати провини ближнім вашим.

Цією притчею Господь нагадує про нашу жорстокість до людей, про безмірне милосердя Боже і про те, що при своїй жорстокості ми все ж вимагаємо від Бога бути до нас милосердним.

Людина була винна царю дуже багато, але цар все простив їй. А приятель цієї людини заборгував досить малу суму, але не одержав прощення.

Спастись, згідно з цією притчею, дуже легко: прости, і тобі буде прощено. Але часто нам не вистачає духовної сили, не вистачає волі простити винного. Господь прощає нам багато, а ми не можемо простити мало, і в той же час бажаємо, щоб Господь завжди прощав нас.

Часто ми засуджуємо своїх близьких людей, чи то в сім'ї, чи то по роботі, чи то у суспільному житті. І ніхто при цьому не звертає уваги на те, що іноді людина хоче робити добро, бути чесною, хорошим сім'янином, але тиск застарілих звичок (п'янство, грубість, хтивість, заздрість), життя у бездуховному оточенні, а також душевна неміч — все це перемагає добрі наміри людини, і вона продовжує робити погане. Треба дивитися на цю людину із співчуттям до її тяжкого душевного болю. Іноді треба побачити в ній образ Божий, ікону Божу, яку осквернив ворог роду людського — диявол, і пожаліти людину, що гине.

Голос Спасителя: «Чи не належало і тобі помилувати приятеля свого, як і Я помилував тебе?» (Мт.18:33) — повинен стояти у наших вухах, коли перед нами постає питання: простити чи не простити. Зверніть увагу на одну деталь притчі: приятель царського боржника благав свого кредитора (того, хто позичив йому гроші). Мова в притчі йде не про всіх боржників, а про тих, які заборгували, усвідомлюють свою

провину і благають допомоги. Але є й такі боржники Божі, такі грішники, які не лише не просять помилування, а й не визнають себе винним перед людьми і боржниками Божими. Вони підлягають Суду Божому.

Ось, брати й сестри, умова та міра одержання нами від Бога прощення гріхів наших, яка заповідана нашим Спасителем: «... якою мірою міряєте, такою і вам буде мірятись» (Мт.7:2).

Коли образа запалює твоє серце, згадай про Христа і Його рани; розсуди, чи те, що ти терпиш, більше за те, що перетерпів Владика; і тоді, як водою, погасиш ти свою скорботу. Ти, як бідняк, прости боржникові своєму сто динаріїв, а Господь безмірно багатий і простить тобі десять тисяч таланів, зо всіма на них відсотками і з відсотками на відсотки.

Отже, будемо миритися зі своїми супротивниками, поки ми з ними на цій дорозі земного життя, щоб відновити мир з Богом. Будемо поблажливими один до одного і прощатимемо взаємно, якщо хто на кого має гнів або образу, щоб і Бог у Христі простив нас (Кол.3:13). Не будемо мстити нашим кривдникам, щоб і Бог не мстив нам. Будемо попереджувати наших кривдників примиренням з ними, щоб і Господь попередив нас Своєю благодаттю, і забудемо зло, яке зробили нам зловмисники, щоб Господь забув наші гріхи. Зробимо те, що заповідав нам Христос Спаситель: «Прощайте, і проститься вам» (Лк.6:37), і Він виконає обіцяне.

Прощати образи один одному

Християни повинні припиняти ворожнечу і прощати образи один одному. Свята церква для своїх вірних установила «день прощення» напередодні Великого посту перед Пасхою.

Люди завжди повинні очищати свої душі від накопичених гріхів. А для цього потрібно зі смиренням каятись, щиро молитися і просити Господа простити нам гріхи наші. Молитва не буде почутою Богом, якщо в душі палає ненависть і злоба. Тому Христос Спаситель попереджує таких богомольців. Він говорить: «Коли ти принесеш дар свій до (жертовника) і тут згадаєш, що брат твій має щось проти тебе, — залиш дар свій перед жертовником і піди спочатку примирись із братом своїм, і тоді повернешся і принесеш дар свій» (Мт.5:23,24).

Як бачимо, без взаємного примирення Господь не благоволить до наших молитов. Зверніть увагу, Він говорить: «Піди спочатку примирись»... Для нашої гордості тяжко буває змирити себе. Але це потрібно зробити.

Багато хто не звертає на це увагу. Маючи злобу проти своїх ближніх, віруючі люди моляться Богу, ходять до церкви, приймають Святі Тайни, роздають милостиню, роблять інші добрі справи і думають, що так воно і повинно бути: злоба — злобою, а добро — добром; одне одному не заважає. Такі віруючі глибоко помиляються. У тих, хто тримає у своєму

серці ненависть і злобу, Господь не приймає молитву, відкидає милостиню, а їх самих не прощає до того часу, доки вони не викинуть зі своєї душі зло і не заспокоять її.

Ось що зазначив з цього приводу преподобний ігумен Анастасій Синайський: «Велике є зло від того, якщо хтось піде до церкви, маючи злобу на ближнього, і стане лицемірно промовляти слова Господньої молитви: “Прости нам провини наші, як і ми прощаємо винуватцям нашим”. О чоловіче, що маєш отруту неприязні в серці! Навіщо ти говориш ці слова і даремно молишся, і навіщо лицемірно звертаєшся до Бога: прости мені, як і я простив? Ти прийшов молитися чи говорити неправду; отримати благодать чи задовольнити свій гнів; знайти спасіння чи страждання? Невже ти не чуєш під час Божественної служби: “Полюбімо один одного?” Тобто відкинемо усяку злобу. Подумай, як ти можеш стояти зі злобою у серці, коли ангели служать, херувими на святій трапезі, покриваючи тіло Христове, і шестикрилі серафими співають трисвяту пісню, і всі зі страхом стоять, і священик молиться за всіх людей, і Дух Святий сходить, і ангели пишуть імена тих, хто входить у церкву? Як же ти не жахаєшся і як просиш прощення, а сам не прощаєш?

Не забувай: якщо не простиш, згрішивших проти тебе, то і сам не отримаєш прощення; і простить тебе Бог тільки тоді, коли сам простиш; і помилує тебе Бог, коли сам помилуєш. Скажеш, що багато прощав братові, але він знову досаждав і багато зробив зла, і тому не можу простити.

Не говори так, а старайся вподібнитися Стефану першомученику і молись за тих, що чинять тобі зло, і своєму Господові уподібнюйся, який прийняв за нас смерть; стерпи докори від брата, і Господь простить тобі багато гріхів.

Тікаймо, браття, від злопам’ятства, бо всякий гріх швидко минає, а злопам’ятство часто переходить у пристрасть, що з’їдає серце; оскільки злопам’ятний чи ходить, чи лежить, чи встає, а зміїну отруту постійно носить у собі. Той, хто має цю пристрасть, Царства Божого не наслідує і прощення не отримає. І ніяка доброчинність, ні піст, ні милостиня не підуть такій людині на користь, тому що злопам’ятство загубить усе».

Усе, що говорив преподобний своїй братії, повністю стосується кожного з нас. Нам треба викинути із серця злобу, ненависть і образи. Зробити це дуже нелегко, але треба, бо так вимагає Господь.

Християнине, прощай завжди!

Бажаючи дізнатись, скільки разів потрібно прощати братові, апостол Петро запитав в Ісуса Христа: «Скільки разів можна прощати братові моєму чи можна до семи раз?». Сказавши це, думав, що назначив найвищу міру. Яке коротке терпіння людське! Господь же прийняв Своє довготерпіння до наших немочей, визначивши: «Не до семи раз, а сімдесят раз по сім»

(Мт.18:22). Це означає, що треба завжди бути готовим простити і навіть не думати про непрощення. Всепрощення і буде відмінною рисою християнського духу, бо всепрощення — це джерело постійної підтримки життя нашого в Господі. Всепрощення всім і всього є верхнім одягом християнської любові, яка за апостолом: довготерпить, милосердствує, не заздрить, не величається, не надимається, не поводиться нечемно, не шукає тільки свого, не рветься до гніву, не думає лихого, не радіє з неправди, але тішиться правдою, терпить. Воно є найвірнішою запорукою за прощення на останньому суді: бо якщо людям ви простите прогріхи їхні, то простить і вам Небесний Отець. Отже, якщо хочеш потрапити в рай — прощай усім, щиро, від душі, щоб і тіні не залишилось від неприязні (з книги «Мисли на каждый день года» єпископа Феофана).

Перший прости

Святитель Іоанн Милостивий розповідає про один випадок, який стався в його домовій церкві. Жив в Олександрії один багатий вельможа, який, незважаючи на прохання угодника Божого, не хотів і слухати про примирення зі своїм ворогом.

Якось святитель запросив вельможу у свою домову церкву на Божественну літургію. Той прийшов. У церкві нікого не було з богомольців, служив сам патріарх, а на кліросі був лише один співець, якому вельможа почав допомагати у співі. Коли вони почали співати молитву Господню «Отче наш», заспівав її і святитель; але на словах «хліб наш насущний дай на сьогодні» святитель Іоанн раптом замовк сам і зупинив співця, так що вельможа один проспівав слова молитви: «І прости нам провини наші, як і ми прощаємо винуватцям нашим...». Тут святитель звернувся до непримиримого вельможі й, докоряючи того, сказав: «Бачиш, сину мій, в який відповідальний момент служби ти говориш Богу: і прости мені, як і я прощаю... Правду чи ж ти кажеш? Чи прощаєш?». Ці слова так здивували вельможу, що він із сльозами на очах кинувся до ніг архіпастиря і вигукнув: «Усе, що ти звелиш, владико, усе виконає раб твій!». І виконав: він у той же день помирився зі своїм ворогом і від щирого серця простив йому всі образи.

Між нами є такі, які ненавидять один одного, часто без всякої на те причини. Не будемо тримати зла один на одного, а поспішимо, подібно до Никифора, примиритися в той же день, щоб не зайшло сонце в гніві нашім. Бо якщо ви гніваєтесь на кого-небудь, то ви не маєте права просити милості у Бога. Бог простить вам тоді, коли ви простите винуватцям вашим.

Гріх осуджувати ближніх

Оскільки над нами один є суддя — Бог, то коли ми осуджуємо ближніх, то захоплюємось тим, що має робити Господь, висловлюючи невдоволення вчинками інших, тим самим даємо привід осуджувати і нас. «Не обмовляйте, брати,

один одного! Бо хто брата свого обмовляє або судить брата, той Закон обмовляє та судить Закон. А коли ти Закон осуджуєш, то ти не виконавець Закону Божого, а суддя. Один Законодавець і Суддя, що може спасти й погубити. А ти хто такий, що осуджуєш ближнього?» (Як.4:11,12). І дійсно, Закон наказує любити ближнього. Відповідно той, хто осуджує ближнього, робить усупереч Закону, і якщо не словом, то справою порушує Закон так, ніби то Закон недосконалий, і тому можна відступити від нього. «Ти хто такий, — говорить апостол Павло, — що судиш чужого раба? Він для пана свого стоїть або падає» (Рим.14:4).

Один старець, почувши, що його брат упав у великий гріх, осудив його і сказав: «Велике зло зробив він!». Через деякий час ангел приніс йому душу грішника і каже йому: «Це той, якого ти осудив, помер. Куди бажаєш відправити його душу — в Царство або в муку?». Старець злякався. Ангел продовжив: «Ти ж себе вважаєш великим суддею. Як ти скажеш про цю душу, так я і зроблю». Тут-то і зрозумів старець, що, осудивши брата свого, упав у тяжкий гріх, і з осудженням себе і плачем почав просити в Господа прощення. Довго Господь не давав йому відповіді, але нарешті послав Свого ангела, який приніс старцеві звістку про прощення. «Бог простив тебе, — сказав ангел, — але більше ніколи не забувай, що осудження ближнього є тяжким гріхом».

2.3.11. Виховання любові до праці

Праця – перший і найчесніший страж сумління та обов’язку. Праця в широкому розумінні – це злиття поривань душі та енергії рук, ставлення людини до людини, Батьківщини, одухотворене високими прагненнями виразити, проявити себе на ниві громадянського служіння народові.

Працьовитість – корінь моральності. Моральний сенс праці якраз і полягає в тому, що людина здобуває найвищу радість оптимістичного світосприймання – радість творення. Усі блага й радощі життя створюються працею і тільки працею. Без праці не можна чесно жити. Народ учить: хто не працює, той не їсть.

Найважливіше джерело щастя дитинства, ранньої юності – це незгасний культ поваги до праці. Почуття поваги до праці зв’язує дитину духовними нитками обов’язку з іншими людьми – спочатку з близькими, а потім з усіма чесними співвітчизниками. З почуття поваги до праці, з думки про те, що праця – творець щастя, народжується той стан повинності, без якого немислимо уявити елементарну моральну культуру людини, її відповідальність за своє майбутнє. Думка про те, що я повинен, народжується в дитині тоді, коли в неї є дедалі зростаюче почуття подиву перед працею матері та батька, перед суспільною працею.

«Дати людині щастя улюбленої праці – це означає допомогти їй знайти серед багатьох доріг, ту на якій найяскравіше розкриваються індивідуальні творчі сили і здібності її особистості. Чим складніша й цікавіша праця, чим яскравіша в ній інтелектуальна основа, тим більшого значення набуває передавання духовних багатств…» (*Василь Сухомлинський)*

Люди з сильним характером цінують працю і намагаються використовувати свій час і таланти на добрі діла. Протягом життя вони прагнуть досягти гідних цілей, які ставлять перед собою. І хоча не все, що вони роблять, приносить їм задоволення, вони насолоджуються тим, що займаються потрібною справою. І хоча не все, що вони роблять, приносить їм задоволення, вони насолоджуються тим, що займаються потрібною справою. Люди, які вважають працю благородною, а не безрадісною діяльністю, розуміють, що приносять користь, і світ змінюється на краще.

Працьовитість входить до Божого задуму. Із Біблії ми дізнаємося, що перші люди, Адам і Єва, отримали від Бога завдання доглядати за садом у якому вони жили. Отже, їм було доручено утримувати сад у доброму стані. Коли ми працюємо, то здійснюємо Божий план щодо нашого життя. Таким чином ми допомагаємо Богу підтримувати наше життя у цьому світі.

Окрім задоволення від хороших результатів, робота дає силу і полегшення у важкі часи, адже на певний час ми можемо відволіктися від проблем. Часто після того, як ми переживемо негаразди, наприклад серйозну хворобу чи смерть близької людини, то дивимося на повернення до роботи як на знак того, що життя триває, і почуваємося краще.

Цінність роботи полягає не в її кількості. Деякі люди не можуть повноцінно працювати через хворобу або інвалідність, але їх праця має велику цінність як для них самих, так і для інших. Багато таких людей є джерелом натхнення для оточуючих. Писати листи, молитися за інших людей – через такі прості речі ми робимо внесок у здійснення Божого плану.

Бог хоче, щоб ми старанно використовували ті можливості, які Він нам дав. Якось Ісус сказав: «Тож від кожного, кому дано багато, багато від нього й жадатимуть» (Лк.12:48). Люди з сильним характером розуміють, що їхні здібності й таланти – це дар від Бога, ї їх потрібно реалізовувати з користю.

Ось історія про проект, який потребував участі всіх жителів міста. Ця історична подія записана в книзі Неемії в Біблії.

Єрусалим, столиця Ізраїлю, був зруйнований вавилонянами. Багато років по тому деякі ізраїльтяни почали відбудовувати місто, але у них погано виходило, поки до них не приїхав Неемія. Він подолав величезний шлях і прибув з паперами від царя, в яких ішлося, що він буде правити цією місцевістю і керуватиме відбудовою міста.

Неемія був хорошим правителем. Він важко працював сам і закликав працювати інших, незважаючи на перешкоди, що виникали на їх шляху.

У першу чергу потрібно було звести мур навколо міста для захисту від ворогів. Ось що пише Неемія про те, як просувалася робота: «І сказав я до них: Ви бачите біду, що ми в ній , що Єрусалим зруйнований, а брами його попалені огнем. Ідіть, і збудуйте мура Єрусалиму, і вже не будемо ми ганьбою!...І розповів я їм про руку Бога мого, що вона добра до мене, а також слова царя, які сказав він мені» (Неем.2:17,18).

«І збудували ми того мура, і був пов'язаний увесь той мур аж до половини його. А серце народу було, щоб далі робити!» (Неем.3:38).

«І сталося, як почув Санваллат, і Товійя, і араби, і аммонітяни, і ашдодяни, що направляється єрусалимський мур, що виломи в стіні стали затарасовуватися, то дуже запалилися гнівом. І змовилися вони всі разом, щоб іти воювати з Єрусалимом, та щоб учинити йому замішання. І ми полилися до нашого Бога, і поставили проти них сторожу вдень та вночі, перед ними». (Неем4:1-3)

«І сталося, як почули наші вороги, що нам те відоме, то Господь зламав їхній задум, і всі ми вернулись до муру, кожен до праці своєї.

І було від того дня, що половина моїх юнаків робили працю, а половина їх тримала списи, щити, і луки та панцері, а зверхники стояли позад Юдиного дому. Будівничі працювали на мурі, а носії наладовували тягар, вони однією рукою робили працю, а однією міцно тримали списа…А в кожного будівничого його меч був прив'язаний на стегнах його, і так вони будували, а біля мене був сурмач.

І сказав я до шляхетних, до заступників та до решти народу: праця велика й простора, а ми повідділювані на мурі, далеко один від одного. Тому-то в місце, де почуєте голос сурми, туди негайно збирайтеся до нас. Бог наш буде воювати для нас!

І так ми робили працю, і половина їх міцно тримала списи від сходу ранньої зорі аж до появлення зір» (Неем.4:0-15).

«Також у праці того муру я підтримував, і поля не купували ми, а всі мої слуги були зібрані там над працею» (Неем.5:16).

«І був закінчений мур двадцятого й п'ятого дня місяця елула, за п'ятдесят і два дні. І сталося, як почули про це всі наші вороги, та побачили всі народи, що були навколо нас, то вони впали в очах своїх та й пізнали, що ця праця була зроблена від нашого Бога!» (Неем.6:15,16).

«Серце народу було, щоб далі робити» (Неем.3:38). Ці слова напевне, найкраще пояснюють, як ізраїльтянам, попри всі труднощі, вдалося відбудувати мур за такий короткий час.

Не кради чужої праці
Про крадіжку у Святому Письмі

Згідно із законом Мойсея, той хто вкрав вола або вівцю і заколов або продав їх, зобов'язаний буде повернути за вкраденого вола 5 волів, а за вівцю — 4 вівці (2М.21:37). Якщо вкрадені тварини знайдуть у злодія живими, то злодій повинен заплатити подвійну вартість украденого. Таке злодійство, як бачимо, смертю не каралось. Проте небезпека при вчинені цього злочину ставить в один ряд з невиконанням заповіді «не перелюбствуй».

Небезпека злодійства виявляється в тому, щоб спіймати злодія на місці злочину. «Якщо не піймали — не злодій», — говорить прислів'я. Перша частина наведеного тексту говорить, що навіть не пійманий злодій не втече від покарання. Звідси виходить друге прислів'я: «На злодієві шапка горить». До речі, усі крилаті вирази народів світу беруть початок з невичерпного джерела — Священного Письма.

Однак не за всяке злодійство виносилось таке м'яке покарання. «Коли буде хто знайдений, що вкрав кого з братів своїх, з Ізраїлевих синів, і буде поводитись з ним як з невільником або й продасть його, то нехай помре той злодій, і ти вигубиш зло з-посеред себе» (5М.24:7).

Виявляється, що викрадення людини (2М.21:16), а тим більше брата по вірі карається смертю.

Крадіжка однозначно заборонена: не кради (2М.20:15; 5М.5:19; Мт.19:18); не бреши, не ошукуй один одного, бо так зневажиш ім'я Бога твого (3М.19:11,12). «Хто крав, нехай не краде більше, а краще нехай працює, роблячи своїми руками добро, щоб мав що подати нужденному» (Еф.4:28).

Особливо забороняється красти у бідних. «Не грабуй убогого, тому що він убогий, і не тисни злиденного в брамі. Господь боронитиме їх і забере життя в тих, що їх грабують» (Пр.22:22,23).

Крадіжкою вважається і затримання плати (підлеглим): «Не визискуй ближнього твого й не грабуй; не затримуй у себе наймитової платні до ранку» (3М.19:13). «Я прийду до вас близько, щоб суд судити, і буду скорим свідком ...проти тих, що утискують наймита з його заробітком, удову та сироту, і що чужинця позбавляють права і Мене не бояться, — говорить Господь Саваоф» (Мал.3:5).

Необхідно повертати вкрадене: «Коли хтось передасть другому гроші чи якісь вартісні речі на переховок, і викрадуть їх у нього з хати, мусить злодій, як знайдеться, повернути вдвоє» (2М.22:6).

«Злодія не зневажають, якщо він украв, щоб поїсти, коли був голодний. Та як упіймають, усемеро заплатить; усе, що має в хаті, мусить він віддати» (Пр.6:30,31).

Крадіжка виходить від серця: «Бо з серця виходять лихі думки, вбивства, перелюби, розпуста, крадіж, лжесвідчення, хула» (Мт.15:19).

Злодійство часто поєднується з убивством: «Удосвіта встає душогуб і убиває бідного й убогого, а вночі буває злодієм» (Йов.24:14). Сором простує за злодієм. «Як злодій соромиться, коли його впіймають, так і дім Ізраїля осоромився» (Єр.2:26).

Згода зі злодієм є ненависть своєї душі: «Хто зі злодієм ділиться, той ненавидить власну душу, — він чує прокляття, та не виявляє» (Пр.29:24).

Злодійство накликає прокляття: «Я бачу летючого звоя... Це те прокляття, що виходить на поверхню всієї землі. Бо кожен, хто краде, буде прогнаний звідти, згідно з ним. Я випущу його, — сказав Господь Саваоф, — і воно ввійде в дім злодія і в дім того, хто Моїм іменем криво клянеться, і перебуватиме посеред його дому, й пожере його разом із його деревом та його камінням» (Зах.5:2–4). «Хіба годиться людині обкрадати Бога? Ви ж Мене обкрадаєте й питаєте: у чому ми Тебе обікрали? — Десятиною й приносами! Ви тяжко прокляті; а все ж таки ви, увесь люд, Мене обкрадаєте» (Мал.3:8,9).

Злодійство позбавляє неба, тому не обманюйте себе: «...Ні злодії, ні зажерливі, ні п'яниці, ні наклепники, ні грабіжники — не успадкуєте Царства Божого» (1Кор.6:10).

Люди повинні оберігати себе від злодійства: «вогняної спокуси, що посилається вам для випробування, не цурайтеся... Нехай ніхто з вас не постраждає як убивця чи злодій, чи злочинець, або як той, що посягає на чуже...» (1Петр. 4:12,15).

Молитва захистить тебе від такої спокуси: «Господи, неправду та брехливе слово віддали від мене; не давай мені ані злиднів, ані багатства, подай мені лиш достатнього хліба, щоб я, наситившись, Тебе не зрікся, та не сказав: «Хто Господь?» — або, збіднівши, не став красти та не безчестив мені Бога мого» (Пр.30:8,9).

Будь-яке земне багатство можна вкрасти, але «не складайте скарбів собі на землі, де міль та іржа нищить їх, і де злодії підкопуються і викрадають їх» (Мт.6:19).

Небесні багатства неможливо вкрасти: «...невичерпний скарб той у небі, куди не закрадеться злодій, і де міль не точить» (Лук.12:33).

Що означає заповідь — не кради?

Отже, восьма заповідь означає, що ми повинні боятись і любити Бога і ближнього так, щоб не відбирати у ближнього гроші чи його власність.

Бог оберігає земну власність нашого ближнього, оскільки вона від Нього, бо Він — Творець і Володар усього. Бог благословляє життя людини тим, що дарує нам засоби для існування, заробітну плату та інші прибутки, майно і власність.

«Господня земля, і ви, що на ній» (Пс.24:1). «Погляньте на птахів небесних, що не сіють, не жнуть, не збирають у клуні, та проте Небесний Отець їх годує. Чи ж ви не багато вартніші за них?» (Мт.6:26).

Звернуть увагу, що Бог дав Йову: «...було у нього 14 000 овець, 6 000 верблюдів, 1000 пар волів і 1000 ослиць» (Йов.42:12).

Господь дає нам можливість улаштувати земне життя і мати, зокрема, роботу й винагороду за працю, гроші та власність, а також право купувати, продавати, володіти, засновувати підприємства та займатися підприємницькою діяльністю. Людина має право наживати власність чесним способом і володіти цією власністю.

Однак у житті є люди, які хочуть жити з чужої праці. Вони починають красти; люди їх називають злодіями. Коли ти крадеш у ближнього, то подумай: кого ти кривдиш? Ти кривдиш того, кого Бог заповідав тобі любити, як самого себе; ти кривдиш того, який створений за образом і подобою Божою; кривдиш того, кого Сам Господь Бог полюбив, обмив, почистив і освятив кров'ю Христа.

Украдене чуже добро подібне до внесеного в дім вогню, який спалює весь маєток, бо де неправда, там клятва Божа, де клятва Божа, там не буде ніякого добра. Хижаки і грабіжники подібні до людини, яка вичерпує воду решетом. Із їхніх рук витікає все, що вони грабують і збирають. Людино! Ти можеш грабувати і хапати все, що хочеш, однак знай, що з твоїх рук витече і твоє власне добро.

Наведемо приклади найсуворішого ставлення до чужої власності.

1. Одного разу преподобний Агафон ішов зі своїми учнями. Один із них знайшов стручок чечевиці і запитав у старця: «Дозволь мені його взяти?». Старець здивовано подивився на нього і спитав: «Невже ти поклав його тут?». Учень відповів: «Ні». Тоді старець відповів йому: «Як же ти можеш узяти те, чого не клав».

2. Святий Філагрій жив у пустелі, працював і торгував на ринку своїми виробами. Одного разу, коли він торгував, то якийсь перехожий загубив гаманець, де було до тисячі монет. Старець узяв гаманець із грішми і чекав до того часу, поки нещасний повернувся і плачучи шукав свої гроші. Старець віддав йому гаманець і нагороди за це не прийняв.

3. Коли преподобний Арсеній жив у степу, то там був послушник, який крав корзини, що їх плели монахи, і продавав. Арсеній узяв його до себе в келію, маючи бажання його виправити і заспокоїти монахів. Він давав послушникові все за умови, що той не буде красти. Однак послушник пішов від нього і знову почав красти. Монахи, побачивши, що він не перестав красти, вигнали його.

4. У житті Святого Спиридона був такий випадок. Одного разу в його архієрейський дім залізли злодії та вкрали декілька овець. Проте Бог, з любові до свого угодника, невидимою силою зв'язав їх так, що вони просиділи в хліві до ранку. Вранці преподобний Спиридон застав їх у такому непривабливому вигляді. Святий сказав їм, що брати чуже — то великий гріх, треба жити зі своєї праці. Злодії покаялись; за молитвою Святого Спиридона вони звільнились від невидимої сили, що їх зв'язувала, і він їх відпустив.

Як ми бачимо, восьмою заповіддю Бог забороняє будь-яку крадіжку. Отже, коли ми без дозволу беремо чужу власність, то це гріх. Такими гріхами є, зокрема:

— *пограбування.* Про цей гріх говорить Сам Ісус: «Один чоловік ішов з Єрусалиму в Єрихон і попався розбійникам, котрі пограбували його: роздягли, поранили і пішли» (Лк.10:30);

— *крадіжка.* Іуду Іскаріота апостол Іоан називає тільки злодієм. «Бо Іуда сказав це не тому, що дбав про вбогих, а тому, що був злодій» (Ів.12:6);

— *прилучення до краденого майна.* «Хто ділиться із злодієм, той ненавидить душу свою» (Пр.29:24);

— *вигода в торгівлі, здобута на збиток ближньому.* «Горе тому, хто несправедливістю дім свій будує, і свої світлиці — безправ'ям, хто свого ближнього силує працювати даремно і платні йому не дає» (Єр.22:13). «Невірна вага — мерзенність перед Господом, вага ж вірна — приємна Йому» (Пр.11:1);

— *лихварство.* Збирання протизаконного, надмірного відсотку, здобування зиску та вимагання лихварської вигоди зі злиденного становища бідних. «Якщо позичиш гроші народові Моєму, бідному, що з тобою, то не будь йому, як суворий позичальник, — не покладеш на нього лихви» (2М.22:24). Сюди також належать підвищення цін на хліб і продукти харчування під час голоду та інших бід;

— *легковажне позичання грошей та несплата боргів*. «Позичає безбожний — і не віддає» (Пс.37:21);

— *дармоїдство, коли отримують платню, а нічого не роблять.* Вони разом крадуть і незароблену платню, і ту користь, яку могли б принести своєю працею. Або коли хто може працювати, але замість того простягає руку за подаянням;

— *пристрасть у серці до чужої власності, заздрість, себелюбство та жадібність.* «Бо корінь усього лихого — то грошолюбство» (1Тим.6:10);

— якщо крадіжка чужого є перед Богом великим злочином, який позбавляє людину Царства Божого, то незрівнянно важчим гріхом є *святотатство*.

Святотатство — це привласнення предметів і речей, присвячених Богові. Тому святотатством є крадіжки в церквах і

на кладовищах. Святотатці будуть покарані судом Божим не тільки в майбутньому житті, а й у земному. Як біблійний приклад такого покарання можна навести долю царя Валтасара, який насмілився використати для бенкету посуд, украдений з єрусалимського храму. Спочатку Господь покарав його страхом, коли на стіні з'явилась таємнича рука, що писала, провіщаючи загибель його держави, а потім цар Валтасар помер.

У Біблії розповідається про ще один випадок святотатства, що стався з Ахаром. Він привласнив собі частину здобичі, яка належала скинії. За цей гріх ізраїльський народ ніс покарання доти, доки винуватого не побили камінням.

У наш час поширеним гріхом є крадіжки ікон, церковного начиння і богослужебних книг. Який би не був мотив подібної крадіжки, він кваліфікується як святотатство. Святотатство є також пограбування домовини померлих і надмогильних пам'ятників, привласнення чого-небудь, присвяченого Богові, незалежно від місцезнаходження цього предмета — у храмі чи поза ним. Не можна привласнювати чужого, бо це великий гріх перед Богом, особливо треба уникати будь-якого святотатства.

Гріхом також вважається використання спільної власності для особистих потреб, марнування та поганий догляд за нею, податкові махінації та інші крадіжки у суспільства або колективу.

Бог бачить кожну крадіжку та покарає кожного, хто не прийде до Нього з каяттям. Тому ми повинні остерігатися цього гріха. Якщо так сталося, що ми нечесно заволоділи власністю ближнього, ми повинні усвідомлювати свій гріх і, по можливості, відшкодувати завдані збитки.

«Бо це воля Божа, — ...щоб ніхто не кривдив і не визискував брата свого в будь-якій справі, бо месник — Господь за все це, як і перше казали ми вам та свідчили» (1Сол.4:3,6).

У восьмій заповіді Бог заповідає нам робити все так, щоб добробут ближнього зберігався та поліпшувався, щоб майно його залишалося недоторканим і збільшувалось.

Ми повинні підтримувати добробут ближнього свого добрими порадами та вчинками. «Не забувайте ж і про доброзичливість і спільність, бо жертви такі вгодні Богові» (Євр.13:16). Сумлінно піклуватись про доручену нам приватну чи суспільну власність. «Нехай не шукає ніхто свого власного, але кожен — для ближнього!» (1Кор.10:24). Прикладом є піклування Йосипа про господарство свого господаря. Стараймось майном служити ближньому нашому, уповаючи на те, що Бог у милосерді Своєму піклуватиметься і про нас. «Хто милостивий до вбогого, той позичає для Господа, і Він йому відплатить за його добродійство» (Пр.19:17).

Ми мусимо пам'ятати, що накопичення власності не є змістом і метою життя християнина. Основна мета

християнина — небесне Царство. Ми правильно використаємо нашу власність, якщо служитимемо нею членам родини та іншим ближнім, особливо бідним.

Найвища ж чеснота, навіювана восьмою заповіддю, — це цілковита безкорисливість, тобто відмова від усякої власності. Проте до цієї чесноти Господь усіх не зобов'язує, а пропонує її тільки тим, хто хоче досягти вищої духовної досконалості. «Коли хочеш бути досконалим, піди продай майно своє і роздай убогим, і матимеш скарб на небесах» (Мт.19:21). «Тільки щоб ми пам'ятали про вбогих» (Гал.2:10); «Нехай кожен дає, як серце йому підказує, — не в смутку й не з примусу, бо Бог любить того, хто з радістю дає!» (2Кор.9:7).

Про крадіжку, яку роблять діти

Послухаємо поради знаменитого американського педіатра Бенджаміна Спока про крадіжку у дітей.

Коли малі діти беруть чужі речі — це не крадіжка. Просто їм хочеться мати цю річ. Вони ще не бачать різниці, що належить їм, а що ні. Не треба їх за це соромити і говорити, що вони зробили погано. Мати повинна просто сказати, що це іграшка Паші, що він скоро сам захоче погратись нею, а в тебе є багато гарних іграшок вдома.

Що означає крадіжка в більш свідомому віці? Коли дитина 6–12 років бере чужу річ, вона знає, що це погано. Він, звичайно, зробить це таємно, заховає крадене і відмовлятиметься, коли його звинуватять у крадіжці.

Коли батьки або вчителі ловлять дитину на крадіжці, вони дуже прикро вражені, перш їх бажання — накинутись на дитину з доганами і посоромити його. Це природно: бо всіх нас учили, що злодійство — серйозний проступок. Нам стає страшно, коли краде наша дитина.

Важливо, щоб дитина знала, що її батьки не схвалюють крадіжки і вимагають негайно повернути украдене. Однак, з іншого боку, нерозумно залякувати таку дитину або робити вигляд, що ви ніколи не будите її любити.

Наприклад, краде семирічний хлопчик, добре вихований свідомими батьками, який має досить іграшок та інших речей і невеликі кишенькові гроші. Краде він, імовірно, невеликі суми грошей у матері або товаришів, авторучки в учителя або олівці в сусіда по парті. Часто його крадіжка немає ніякої мети, тому що в нього є така сама річ. Очевидно, річ у почуттях дитини. Його, буцімто, мучить потреба в чомусь, і він намагається задовольнити її, беручи чужі речі, які, звичайно, йому не потрібні. Що йому потрібно?

Здебільшого така дитина почуває себе нещасною й одинокою. Можливо, йому не вистачає батьківської ласки або він не може знайти друзів серед своїх однолітків. Я думаю, той факт, що крадуть семирічні діти, говорить про те, що в цьому віці, діти особливо гостро відчувають, як вони віддаляються

від батьків. Якщо вони не знаходять вірних друзів, то відчувають себе покинутими і нікому не потрібними. Можливо, й тому діти, які крадуть гроші, або роздають товаришам, або купляють цукерки для всього класу, тобто намагаються «купити» дружбу товаришів у класі. Мало того, що дитина вже віддаляється від батьків, а й батьки часто бувають особливо прискіпливі до дітей у цьому не дуже простому віці.

У ранньому підлітковому віці дитина може відчути себе одинокою через сором'язливість, уразливість і прагнення до незалежності.

У будь-якому віці одна з причин крадіжки — невдоволена потреба в любові й ласці. Інші причини індивідуальні: страх, ревність, невдоволення.

Що робити з дитиною, яка краде?

Якщо ви абсолютно впевнені, що ваша дитина (або учень) украли, скажіть їй негайно і твердо, що знаєте, де вона це взяла, і заставте повернути украдене. Інакше кажучи, полегшуйте її становище і не давайте їй можливості брехати. Дитина повинна повернути украдене. Якщо вона вкрала в крамниці, звичайно, буде тактично підійти з нею туди і пояснити, що дитина взяла річ, не заплативши, і хоче повернути її. Учитель може повернути господарю вкраденого, щоб спасти дитину від публічного сорому. Тобто, не потрібно принижувати дитину, яка вкрала, а дати зрозуміти, що їй цього робити не дозволять.

Подумайте, чи вистачає вашій дитині сімейної ласки, чи є в неї друзі поза сім'єю. Дайте їй, якщо у вас є така можливість, ті ж кишенькові гроші, що мають її однолітки. Це допоможе їй почувати себе «такою, як всі». Якщо крадіжка продовжується, або дитина не може знайти свого місця серед однолітків, порадьтеся з дитячим психологом.

Не ледарюй, а працюй! Якщо людина ледарює і живе за рахунок чужої праці, то вона порушує восьму заповідь — краде чужу працю.

Кожна людина повинна працювати — фізично або розумово. До праці закликає нас Господь. Це Він дав заповідь нашим праотцям Адаму і Єві, які згрішили: «В поті лиця твого їстимеш хліб твій, доки не вернешся в землю» (1М.3:19). І з того часу праця стала законом для людини. Працелюбність — це християнська чеснота. Апостол Павло говорить: «Якщо хто не хоче трудитися, то хай і не їсть» (2Сол.3:10).

Однак не всі хочуть працювати. Як правило, це люди ліниві й гулящі. Вони живуть за рахунок чужої праці. До категорії таких людей належать діти, які живуть за рахунок батьків. Діти повинні з раннього дитинства привчатися до праці. Щасливе дитинство полягає не в тому, щоб нічого не робити і лише користуватися плодами чужої праці. Результатом бездуховності

минулого періоду стало те, що чимало людей розучилися працювати. У багатьох людей утвердився неправильний погляд на життя. Вони чомусь переконані, що держава повинна забезпечити громадян усім необхідним. А Господь говорить: «В поті лиця твого їстимеш хліб твій». Однак праця повинна бути чесною. В основі праці лежить духовність. Це про неї сказав Ісус Христос: «Шукайте ж спершу Царства Божого і правди Його, і все це додасться вам» (Мт. 6:33).

Моральність і духовність повинні супроводжувати працю, тоді вона буде благословенна Богом і корисною не лише тим, хто працює, а й іншим людям: домашнім, друзям, суспільству. Глибоко переконаний у моральному значенні праці, К.Ушинський на сторінках своїх книжок знайомив дітей з різними видами трудової діяльності, пояснюючи, що кожна чесна людина обирає працю, яка була б корисна не тільки їй, але й іншим людям, адже у світі є чимало людей, які не в змозі дбати про себе, тих, хто потребує нашої допомоги: “Бог дає нам здоров`я, силу, розум і багатство не для нас самих”. Працю К. Ушинський оцінював, як істинний християнин: “Праця, як ми її розуміємо, є така вільна й узгоджена з християнською мораллю діяльність людини, на яку вона наважується через безумовну необхідність її для досягнення тої чи іншої істинно людської мети в житті”.

Працю, націлену тільки на матеріальне благополуччя, багатство, що не служить духовному удосконаленню, педагог розглядав як шлях до деградації особистості. На прикладі інших народів він доводив, що відмова від особистої праці призводить до матеріального занепаду цілого суспільства, шлюб, заснований на великому коханні й не підкріплений спільною працею, вважав приреченим до розпаду. Коріння цієї закономірності він знаходив у біблійній історії людини. Закон вільної праці є задумом Творця: “Висилаючи людину на працю, творець зробив працю необхідною умовою фізичного, морального й розумового розвитку і саме щастя людини поставив у неминучу залежність, від особистої праці. Караючи, Господь співчував своєму створінню, посилаючи смерть, закладав насіння нового життя…Працюй! – сказав Він людині, і в цьому слові виявилась уся неповнота пропащої природи людини й уся гідність її земного життя”.

Від цього Ушинський К. відштовхувався, пояснюючи завдання істинного виховання. Освіта не повинна задовольняти лише потреби промисловості, бути націленою на досягнення матеріального благополуччя. Вона повинна відкрити людині призначення її земного життя, задовольнити потреби її безсмертного духу, включити в процес світового духовного розвитку людства.

Ушинський К. висловлював думку, що християнське виховання ставить на меті щастя вихованця, але не можна

плутати щастя з насолодою. Щастя в християнському значенні цього слова вчений пов`язував з вільною, нескінченною й прогресивною діяльністю, що відповідає істинним потребам людської душі і яка необов`язково повинна супроводжуватися насолодою. Душі потрібно дати "вічну по можливості, повну, широко захоплюючу її діяльність. Дати працю людині, працю душевну, вільну, яка наповнює душу, та дати засоби до виконання праці – ось повне визначення мети педагогічної діяльності. Виходячи з визначення щастя К. Ушинського, можна сподіватись, що він був людиною щасливою".

У статті «Людина неповторна» В. Сухомлинський розкриває зв`язок між розумом і працею. В особистості можуть розкритися задатки, здібності, талант у творчій праці.

"Ця сила полягає в тому творчому піднесенні, яким буває охоплений весь духовний світ людини, зайнятої улюбленою справою. Виховує не саме по собі прикладання фізичних зусиль, не обсяг трудової діяльності учнів, а той моральний стан, в якому перебуває людина, розуміючи і переживаючи свої успіхи, досягнення. Головне в цьому моральному стані – потрібні почуття, необхідні й красиві матеріальні цінності. А там, де створюється краса, людина стає творцем цінності духовної. Це почуття переживається тоді, коли людина досягає в праці видатних успіхів, коли її праця досягає ступеня майстерності. Почуття гідності, честі, гордості творців духовно окрилює, дає повноту думок і переживань, органічна єдність яких і є тим, що називається щастям праці".

Церква в процесі виховання дітей відводить праці почесну роль: життя розглядається як безперервний трудовий процес в ім`я блага інших людей та Бога: Богу потрібні робітники (Пс.2:11). Сам Господь Бог постає перед дітьми як Творець Всесвіту й людини. Дитина із сім`ї віруючих привчається розглядати красу природи як справу рук Творця й замислюватися, як досягти гармонії між світом, створеним Богом, і витворами людських рук. Дітей учать розуміти взаємозв`язок, взаємозалежність усіх людей, їх потребу у фахівцях з різних сфер трудової діяльності. Життя розглядається як ланцюг трудових завдань, які потребують свого вирішення. Дітей привчають до думки, що праця – це важко: вона потребує багатьох знань, емоційних, вольових зусиль, терпіння, уміння послідовно розв`язувати одне завдання за іншим. Запорукою успіху в трудовій діяльності є звичка до праці, яка виникає в процесі самої праці. На відміну від невіруючої людини, християнська дитина виховується в атмосфері необхідності служити Богу, тому будь-яка справа розглядається в невід`ємному зв`язку з найголовнішим завданням: «Все, що ви робите словом, або ділом, все робіть в ім`я Господа Ісуса» (Кол.3:17).

Віруючу дитину навчають не відділяти фізичну працю від духовної, бо головне завдання – облаштування душі. Дитині дають зрозуміти, що кожна діяльність приносить свої плоди, які можуть бути корисними в цьому житті, але не вони є тією цінністю, яку можна взяти у вічне життя. Багатство, накопичине внаслідок сумлінної праці, не розглядають як самоціль. Навпаки, застерігають, що там, де багатство, є небезпека втратити позитивні людські риси, виявити жадібність, користолюбство. Тому, дбаючи про найбільше багатство – багатство своєї душі, людина повинна вміти відмовлятися від земних скарбів на користь інших, терплячих нужду людей. Отже, дитину привчають не відділяти працю як вияв професійної діяльності від праці з виховання душі. Віддаючи – отримуєш. Праця заради інших приносить справжню насолоду.

Християнська церква вчить, що Господь закликає нас до добрих справ, допомагає нам, але від людини вимагається її особиста праця, зусилля, бажання творить добро, розвинути талант, даний Богом. Людина вільна у своєму виборі і повинна розуміти, що несе особисту відповідальність за справу своїх рук, душі та розуму. Водночас дитину вчать просити допомоги в Господа, читаючи молитву Святому Духу перед початком кожної справи. Так само, закінчуючи її, християни читають молитву, де засвідчують бажання присвятити свої успіхи Богові.

Ухиляючись від чесної праці, люди, особливо молодь, часто стають на шлях злочинів. Трапляються випадки, коли молоді люди, намагаючись обрати легкий шлях життя, ідуть у монастирі, розраховуючи на те, що там вони знайдуть без особливої праці повне забезпечення і спокій. Вони не знають, що чернече життя в усі часи було з’єднане з молитовним подвигом і фізичною працею. Атеїзм створив образ ченця-нероби. Насправді ж ченці завжди вирізнялися працелюбством. Результатом їхньої праці були процвітаючі монастирі, які ставали осередками культури, освіти. Біля них знаходили притулок знедолені люди.

Однак серед ченців є й такі, які думали, що в монастирі не обов’язково фізично працювати, а треба лише молитися і відвідувати богослужіння.

Історія Синайського монастиря зберегла досить-таки повчальний приклад. Одного разу до настоятеля Синайського монастиря на ім’я Силуан прийшов за благословенням чернець. Побачивши братію, яка була зайнята фізичною працею, він сказав: «Не займайтеся здобуванням їжі, яка все одно згниє». При цьому він послався на слова Ісуса Христа, сказані Марфі, коли та поскаржилася Йому на свою сестру Марію, що та не допомагає їй по господарству: «Марія ж вибрала найкращу частку, яка не відбереться від неї» (Лк.10:42). Почувши це, ігумен звелів наглядачеві відвести гостя до кімнати і залишити його там наодинці.

Через декілька годин ченці почали обідати. Між тим гість дивився у вікно і чекав, коли ж покличуть і його. Ченці вийшли з-за столу, а про нього ніхто й не згадав. Нарешті, відчуваючи голод, він прийшов до настоятеля і запитав: «Чи їли сьогодні ченці?» — «Їли», — відповів настоятель. «А чому ж не покликали мене?» — ображено мовив гість. «Ти людина духовна і не маєш потреби в їжі, — сказав настоятель, — а ми наділені плоттю і хочемо їсти; ось тому і працюємо. Ти обрав благу частину: так читай же книги і живись духовною їжею».

Чернець-гість засоромився своєї псевдомудрості й, вклонившись до землі, просив у настоятеля вибачення. «Люб'язний у Христі брат, — піднімаючи його, сказав ігумен, — з якого боку не розглядай працю, але від неї завжди є користь; і Марія заслужила похвал від Спасителя для своєї сестри Марфи».

Неробство часто буває причиною пороків, бо, не маючи чим зайнятися, людина дає волю своїм пристрастям, що тягнуть її до загибелі. Так неробство народжує розпусність, пияцтво, тютюнопаління і наркоманію. Людина, зайнята корисною працею, не має вільного часу для розбещеного життя.

Усім нам треба багато трудитися і привчати до чесної праці дітей. Це не тільки корисно для земного життя, а й спасительно для життя вічного. Бездіяльність або лінощі є самі по собі гріхом. Ті, що постійно живуть у бездіяльності і за рахунок праці інших, безперестанку грішать і доти грішитимуть, доки не займуться корисною працею. Це не стосується немічних і престарілих людей, які через неміч не можуть трудитися. Серце людини ніколи не може бути бездіяльним, воно завжди зайняте. А до незайнятого серця, як до пустого дому, приступає душевний ворог людини — диявол, який наповнює його злими думками. Тому бездіяльність людини породжує різні беззаконня: п'янство, блуд, злі насмішки, пересуди, бенкети, злодійство, грабіжництво, клятвопорушництво, гру в карти, безчинства, сварки, бійки тощо.

Бездіяльність навчає красти, брехати, лестити, обманювати. Непрацюючий, не маючи за що жити, починає красти здобуте чужою працею, явно чи таємно, чи обдурюючи інших. Як колись сказав премудрий Сирах: «З неробства навчається багато лихого» (Сир. 33:28).

Поради як отримувати задоволення від своєї роботи

«Кожен повинен їсти, пити й тішитися своєю тяжкою працею. Це дар від Бога» (Ек.3:13). Бог хоче, щоб праця приносила нам задоволення, тому логічно припустити, що він розкаже, як цього досягти (Іс.48:17). Він робить це через своє Слово, Біблію. Розглянемо біблійні поради, які допоможуть вам отримувати задоволення від своєї роботи.

Розвивайте позитивний погляд на роботу

Хоч би яку роботу ви виконували – розумову, фізичну чи і ту, й іншу, пам'ятайте, що кожна праця приносить достаток.

Про який достаток ідеться? Старанно працюючи, ми забезпечуємо себе всім необхідним. Звичайно, Бог обіцяє дбати про потреби тих, хто щиро йому служить (Мт.6:31,32). Але він також очікує, що ми зі свого боку будемо наполегливо трудитись, аби чесно заробляти на життя. «Хто працювати не хоче нехай той не їсть» (Сол.3:10).

Отож розглядаймо свою роботу як шлях до досягнення певної цілі. Праця дає нагоду гідно виконувати свої обов'язки. Коли ти в змозі забезпечити себе, значить уже багато досягнув. Якщо можеш купити те, чого потребуєш, то в тебе добра робота.

Більш того, важка праця додає самоповаги. Врешті-решт суть важкої роботи у тому, що вона важка. Привчаючи себе сумлінно виконувати роботу, навіть нудну чи складну, ви будете задоволені тим, що є зразковими працівниками, і здобудете перемогу над бажанням іти легким шляхом (Пр.26:14). Тоді праця приноситиме нам глибоке задоволення. Отримайте добрі відчуття, які з'являться після довгого робочого дня. Хоча ви будете дуже втомленими, а робота – непомітною для інших, ви знайте, що працювали не марно.

Будьте старанними

Біблія схвально говорить про чоловіка, «вправного в роботі своїй», і про жінку котра «охоче працює своїми руками» (Пр.22:29; 31:13). Звичайно, людина не набуває навиків автоматично. І мало хто любить робити те, що не дуже вміє. Мабуть, з цієї причини багатьом людям не подобається їхня робота. Вони просто не докладають зусиль, щоб стати майстрами своєї справи.

Насправді ж майже будь-яка робота може приносити задоволення, якщо братися за неї з правильним підходом – з бажанням, навчитись добре її виконувати, Коли стараєтеся з усіх сил і бачите результат, то відчуваєте справжнє задоволення. Такого ніколи не буде, якщо будете халтурити чи робити тільки мінімум.

Думайте про користь, яку ваша робота несе іншим

Ніколи не зосереджуйтеся лише на тому, скільки грошей заробите. Натомість поміркуйте над такими запитаннями: «Чому моя робота потрібна? Що буде, якщо її не виконувати недбало? Який пожиток моя робота приносить іншим?»

Останнє запитання заслуговує особливої уваги, адже робота даруватиме нам справжнє задоволення, якщо ми будемо чітко бачити, яку користь вона приносить іншим. Якось Ісус сказав: «Більше щастя в тому, щоб давати, а не брати» (Дії 20:35). Окрім клієнтів і роботодавців, є й інші люди, яким наша робота йде на добро. Це зокрема наші рідні і ті, хто опинився у скруті.

Якщо голова сім'ї важко працює, аби забезпечити свою сім'ю, то приносить їй щонайменше подвійну користь. По-перше, він дбає про те, щоб рідні мали все необхідне для життя

– їжу, одяг і житло. Так він виконує даний Богом обов'язок «піклуватися про своїх» (1Тим.5:8). По-друге, дбайливий годувальник власним прикладом показує, наскільки важливо сумлінно трудитись. Мій тато подав чудовий приклад у ставленні до роботи, - розповідав один хлопчик у школі. – Він чесний чоловік, який більшість свого життя працював теслею. Дивлячись на батька, я зрозумів, наскільки цінно працювати своїми руками і виготовляти необхідні для інших речі.

Апостол Павло радив християнам «наполегливо працювати…щоб мати чим поділитися з нужденними» (Еф.4:28). Справді, коли ми старанно працюємо, щоб забезпечувати себе і свою сім'ю, то зможемо надати допомогу тим, хто її потребує (Пр.3:27). Тож важка праця відкриває перед нами чимало можливостей давати, а це приносить справжнє щастя.

Будьте готові робити більше

У своїй відомій Нагірній проповіді Ісус сказав: «Якщо хтось наділений владою змусить тебе пройти милю, пройди з ним дві» (Мт.5:41). Як застосовувати цей принцип до роботи? Замість того щоб робити мінімум, шукайте нагод робити більше. Ставте собі цілі, наприклад, виконати завдання швидше і краще, ніж від вас очікували. Вкладайте душу у свою роботу, навіть у те, що здається дрібницею.

Якщо ви будете робити більше, то, скоріш усього, робота приноситиме вам задоволення. Чому? Тому що тоді ви стаєте господарем своїх дій. Ви робите більше, бо хочете цього, а не тому, що вас змушують (Филим.14). Тут слушно згадати слова, записані у (Пр.12:24): «Старанні люди будуть панувати, а лінивих чекає підневільна праця». Звичайно, мало хто з нас опиниться в буквальному рабстві чи буде змушений виконувати примусову працю. Однак той, хто робить лише мінімум, може почуватись, немов раб, обтяжений ярмом вимог. А той, хто проходить додаткову милю, роблячи більше з власної ініціативи, сам керує своїм життям і вирішує, як йому діяти.

Відводьте роботі належне місце

Людина, яка сумлінно працює, заслуговує похвали. Усе ж слід пам'ятати, що життя – це не лише робота. Біблія радить бути старанними (Пр.13:4). Але вона зовсім не заохочує ставати трудоголіками. В Екклезіаста 4:6 сказано: «Ліпше жменя спокою, ніж дві жмені тяжкої праці й гонитви за вітром». Що мається на увазі? Трудоголік може ніколи не скористатися з плоду своєї праці, якщо робота поглинає увесь його час і сили. По суті, його праця стає безцільною, наче «гонитва за вітром».

Біблія допомагає нам мати врівноважений погляд на роботу. З одного боку, вона каже, що треба працювати від усієї душі, а з іншого – радить «визначати, що є важливішим? Це зокрема

спілкування з сім'єю і друзями. Крім того, вкрай важливо не забувати про духовні справи, як-от читання Біблії і роздуми над прочитаним.

Людям, які у своєму житті уникають крайнощів, робота приносить більше задоволення.

Сталось так, що після роботи ви стаєте вкрай виснаженим.

Виснаження на роботі – це більше, ніж просто втома або стрес, пов'язаний зі звичайним робочим навантаженням. Цей стан характеризується хронічною втомою і почуттям сильного пригнічення та безпорадності. Зазвичай у такому стані люди виконують свою роботу механічно, їм бракує мотивації, а продуктивність їхньої праці знижується. Як показують вивчення, через виснаження у людей погіршується психічне та фізичне здоров'я.

Що призводить до виснаження? Нерідко однією з причин є перевантаження. В умовах економічної кризи деякі іноді роботодавці вимагають від підлеглих більше працювати, іноді за меншу платню. Сучасна техніка дозволяє постійно бути на зв'язку, і це стирає межу між роботою і особистим життям. Інші чинники, які сприяють виснаженню, - це страх втратити роботу, обмежений вплив на робочий процес або відчуття, що з тобою поводяться несправедливо. Крім того, виснаженню сприяє відсутність чітких пріоритетів чи конфлікти зі співпрацівниками.

Людина може бути сама винна у своєму виснаженні. Дехто заради кар'єри і вищого доходу намагається працювати якомога більше. Нерідко такі люди з головою поринають у роботу і стають на шлях виснаження.

Чи ви теж відчуваєте сильне виснаження через роботу? Як вам відновити свої емоційні та фізичні сили? Це може видатись неможливим, особливо якщо ви почуваєтесь загнаними у глухий кут. І все ж зверніть увагу на чотири кроки, які допомагають побороти виснаження. Можливо, ви побачите, що ваша ситуація не безнадійна.

1. *Визначте пріоритети*

Що для вас найважливіше? Багато людей насамперед згадали б сім'ю і здоров'я.

Чіткі пріорітети допоможуть вам приймати непрості рішення і шукати компромісів. Наприклад, ви бачите, що виснаження через роботу сягає крайньої межі. Однак ви міркуєте: «Я не можу змінити роботу або працювати менше, адже мені потрібен заробіток!» Це правда, заробіток потрібен кожному. Але наскільки великим він має бути і чи варто отримувати його коштом того, що ви цінуєте найбільше?

Стережіться, щоб не переймати цінностей людей, які вас оточують. Імовірно, у вас і вашого роботодавця зовсім інші пріоритети. Для когось найважливішим у житті є робота, але це не означає, що і ви маєте ставитись до неї так само.

2. *Спростіть своє життя*

Щоб зменшити стрес і вивільнити час для того, що ви найбільше цінуєте, ви могли б працювати менше годин або ж спробувати переконати свого роботодавця зменшити ваше робоче навантаження. Можливо вам треба буде навіть поміняти роботу. Хоч би що ви вирішили зробити, вам мабуть, доведеться скоротити витрати і жити скромніше. Проте це вам під силу і не так складно, як може здаватись.

У багатьох країнах, де в суспільстві панує дух споживацтва, людям нав'язують думку, ніби щастя залежить від кількості майна і грошей. Але насправді щастя від цього не залежить. Просте життя може дати набагато більше свободи і принести справжнє задоволення. Для початку скоротіть витрати і навчіться заощаджувати. Постарайтесь зменшити борги, а то й позбутися їх. Поговоріть з членами своєї сім'ї про необхідність змін і заручіться їхньою підтримкою.

3. *Знайте міру в роботі*

Якщо навантаження на роботі надто велике вас вже довгий час турбує якась проблема, обговоріть це з роботодавцем. Коли можливо, запропонуйте вихід із ситуації, який влаштовував би і вас, і начальника. Запевніть його, що ви цінуєте свою роботу, і розкажіть яких зусиль будете докладати для її виконання. Разом з тим чітко і твердо поясніть, чого ви не можете робити.

Навіть якщо ви дійшли згоди з роботодавцем щодо умов роботи, з часом він може вимагати від вас працювати більше. Що допоможе вам не піддаватись тискові? Продовжуйте робити все, про що ви домовилися з роботодавцем. Це дасть вам підставу просити його, щоб він теж дотримувався домовленості і не збільшував навантаження.

Будьте передбачливі і розважні. Якщо ви хочете менше працювати, то візьміть до уваги, що ваша зарплата теж може зменшитись. Врахуйте і можливість втратити роботу. Також пам'ятайте, що у вас буде більше шансів знайти нову роботу, поки ви ще працюєте.

4. *Достатньо відпочивайте*

Можливо, ви не маєте великих труднощів на роботі. Але вам, мабуть, все одно доводиться стикатись зі стресом, неприємними ситуаціями та з людьми, у яких складний характер. Тому знаходьте час, щоб достатньо відпочивати. Пам'ятайте: щоб відпочинок приніс відсвіження вам і вашій сім'ї, необов'язково витрачати на нього багато грошей.

Цікавтесь не лише тим, що пов'язане з вашою роботою, і не обмежуйтесь дружбою тільки зі співпрацівниками. Не оцінюйте себе лише за своїми здобутками на роботі. Чому? Важивішим є те, хто ви, а не те, що ви робите за гроші. Якщо ваша самоповага залежить лише від роботи, то вам буде важко відводити роботі менше місця у своєму житті.

Чи можливо зробити зміни, щоб побороти виснаження? Безумовно. Зателефонуйте колишньому працедавцю і запитайте чи міг би він взяти вас на роботу. Якщо візьме, то добре. Але якщо відмовить, то шукайте кращу роботу. Шукайте таку роботу щоб ви мали внутрішній спокій і більше часу для сім'ї та різних важливих для вас справ.

2.3.12 Виховання правдивості

Про брехню та правду в Святому Письмі.

Дев'ята заповідь Закону Божого говорить: ***«Не свідчи неправдиво проти ближнього свого».***

Неправда бридка нам, грішним людям, але як же вона огидна перед лицем всеправедного Бога! Не Господь створив неправду — її приніс у світ сатана, як і каже Христос: «...він був убивцею людей спочатку. Він не встояв у правді, бо в ньому немає правди. Коли ж говорить неправду, то говорить від себе, бо він сам неправда і отець неправди» (Ів.8:44).

Отже, всяка неправда богопротивна, і хто нею користується, той стає братом сатани.

Розглянемо, як про брехню чи неправду сказано у Святому Письмі.

Брехня (неправда) забороняється: «Не крадіть, не брешіть, не ошукуйте один одного» (ЗМ.19:11). «Тому, відкинувши неправду, говоріть кожен правду ближньому своєму» (Еф.4:25). «Не говоріть неправди один на одного, скинувши з себе стару людину з ділами її...» (Кол.3:9);

Бог не любить брехунів: «Уста брехливі — огида у Господа, а чинячі правду — Його уподоба» (Пр.12:22).

За брехню очікує кара: «Лякливих же і невірних, мерзотних і вбивців, розпусників і чародіїв, ідолослужителів і неправдомовців доля в озері, що палає вогнем і сіркою — це смерть друга... І не ввійде в нього (тобто в небо. — *прим. О. К.)* ніщо нечисте і ніхто, відданий мерзоті і неправді, а тільки ті, котрі записані в книзі життя Агнця» (Об.21:8,27).

Брехні потрібно уникати: «Бо гнів Божий з'являється з неба на всяку безбожність і несправедливість людей, які правду придушують брехнею (Рим.1:18). «Тож бережіться пустого нарікання і стримуйте язик від обмови, бо і таємне слово не перейде марно, а брехливі уста погублять душу» (Прем.1:11). «Так само і язик, — малий орган, але багато хвалиться. Подивись, невеликий вогонь, а запалює величезний ліс! І язик — вогонь, прикраса неправди, так поставлений між нашими органами, що сквернить усе тіло і запалює коло життя, і сам запалюється від пекла» (Як.3:5,6).

У Святому Письмі сказано: «Блаженні голодні та спрагненні правди, бо вони наситяться» (Мт.5:6; Лк.6:21). «Праведний Господь, любить правду, до праведних звернені очі Його» (Пс.10:7).

Хто живе серцем у Богові, тому кривда противна, бо вона для нього чужа і мучить його. Праведний всюди бажає правди й справедливості, а також і праведності, що вміщає в собі всі добродійства. Такі люди любі Богові, тому Господь їх ублажає.

Але йдеться тут про іншу правду, про яку пише пророк Даниїл: «...приведеться Правда Вічна» (Дан.9:24), тобто це виправдання повинної перед Богом людини через благодать і віру в Господа Ісуса Христа. Про ту ж правду каже апостол Павло: «Виправдання Боже через віру в Ісуса Христа в усіх і на всіх віруючих, бо немає різниці, тому що всі згрішили і позбавлені слави Божої. Ми одержимо виправдання даром по благодаті Його, викупленням у Христі Ісусі» (Рим.3:22–24).

Голодні та спрагнені правди…Хто вони? Це ті, хто любить добро і робить його, але не вважають себе праведниками і не покладаються на свої добрі діла, а визнають себе грішниками й винуватцями перед Богом. Тому молитвою віри з надією вони бажають благодатного виправдання перед Богом через Ісуса Христа.

Як розуміти слово «наситяться»? Господь обіцяє їм, що «вони наситяться» подібно до того, як голодний і спраглий задовольняють їжею та питвом голод і спрагу свою, і тим підкріплюють сили свої, так і вони одержать від Господа задоволення бажань своїх. Господь пошле їм також і благодатні сили для подальших добродійств ще тут, на землі. Але повне задоволення Господь обіцяє їм у житті вічному, як каже пророк: «Насичуся, коли стану перед славою Твоєю» (Пс.16:15).

Ті, які дійсно правду люблять і її прагнуть, то вони її знайдуть. Адже ж правда в світі є, Христос її проголосив, значить, знайти її можна, але треба її шукати в належному місці й належним способом. Адже ж кожний християнин повинен знати, що Божа правда об’явлена в Євангелії. Туди й належиться звертатись за нею. Але треба так бажати, як голодний бажає їжі, як спрагнений води. Такі люди її напевно знайдуть і будуть нею нагодовані. Але більшість людей не люблять правди, особливо про себе. Вони тільки вдають, що її шукають, і то не для себе, а для інших. Тому самі вони так і залишаються без правди й ніколи не можуть зазнати того блаженства, яке приходить до людини, насиченої правдою.

Треба підкреслити, що абсолютна правда є Сам Христос. Все, що Він говорив, робив і навчав, є правдою (Ів.14:6). Другою, такою самою абсолютною правдою є Слово Боже (Ів.17:17). Кожна людина, яка має відкрите серце для Христа й відкритий

розум для Слова Божого, є праведною людиною, яка є блаженною і буде нагодована чистою й святою правдою.

Гоніння за правду дарує гонимому блаженство царювати: «Пам'ятай про Ісуса Христа з насіння Давидового, — пише святий апостол Павло до Тимофія, — що воскрес із мертвих, за моєю Євангелією, за яку я терплю муки аж до ув'язнення, як той злочинець. Але Слова Божого не ув'язнити! Через це переношу я все ради вибраних, щоб і вони одержали спасіння, що в Христі Ісусі за славою вічною. Вірне слово: коли разом з Ним ми померли, то й житимемо разом з Ним! А коли терпимо, то будемо разом також царювати» (2Тим.2:8–12).

Стражденні за служіння правді не повинні боятися гонителів: «...не бійтесь людської ганьби та їхніх образ не лякайтесь» (Іс.50:7). «І хто заповідає вам зле, коли ви будете оборонцями доброго? А коли ви за правду й страждаєте, то ви блаженні! "А їхнього страху не бійтеся і не тривожтеся"» (1Петр.3:13,14).

Хто терпляче переносить гоніння, вгодний Богу: «Бо то вгодне, коли хто через сумління перед Богом терпить недолю, не по правді страждаючи... Але коли з мукою терпите за добрі вчинки, то це вгодне Богові!» (1Петр.2:19,20).

Надія на майбутню славу повинна підтримувати гнаних за правду: «Блаженні вигнані за правду, бо таких є Царство Небесне» (Мт.5:10). «Бо я думаю, що страждання теперішнього часу нічого не варті супроти тієї слави, що має з'явитися в нас» (Рим.8:18).

Чому світ гонить істинну віру, благочестя, правду, які дуже благотворні для людей і вносять у розрізнене людьми суспільство: єдність, взаємну любов, добрі звичаї, мир, тишу, порядок? Від того, що в усьому світі панує зло, люди полюбили його більше, ніж добро, і князь світу цього, диявол, діє проти синів людських, ненавидить правду пекельною ненавистю і гонить її, бо вона служить викриттям неправди, коле її в очі, стримує її. Завжди злі, розбещені люди ненавиділи і гнали праведних і будуть ненавидіти і гнати. Каїн ненавидів праведного брата свого Авеля, гнав його за благочестя і, врешті-решт, убив його; Ісав ненавидів кровного брата Якова і гонив його, погрожуючи убити; неправдиві діти ненавиділи патріарха Якова та брата свого, праведного Иосипа, якого таємно продали в Єгипет, щоб він їм не заважав; нечестивий Саул ненавидів тихого Давида і до смерті своєї посягав на його життя; іудеї ненавиділи пророків Божих, які висміювали їхнє беззаконне життя. Одних іудеї били, інших убивали, ще інших побивали камінням і, нарешті, гнали і вбили великого Праведника, виконавця закону й пророків, Сонце правди, Господа нашого Ісуса Христа.

Для гнаних за правду вготоване Царство Боже. Ісус Христос сказав: «Не журіться і не втрачайте надії, вірні Мої послідовники, навчаючи людей словом і ділом правду Мою тверду і непреложну, до вигнання і смерті, обстоюючи за істину Мою, за заповіді Мої: Я буду вашою підпорою, вашою силою,

вашим Утішителем, вашим блаженством душевним при всіх стражданнях за зло, нападах і скорботах, при всіх катуваннях і муках за ім'я Моє. Бо при всіх скорботах, вигнаннях, муках — усередині вас буду Я Сам, буде Царство Моє, царство миру і радості у Дусі Святому. Якщо вас гонитимуть, не переживайте, бо вигнаним Сам Бог стане через Мене Отцем Небесним, як говориться у молитві Моїй: «Отче наш, що єси на небесах». Бо там, де батько, там і батьківщина, там зберуться і всі діти Його. Якщо маєток у вас заберуть — але в того, хто слідує за Мною, є маєток кращий, вічний, на небесах, а не минучий, як сон, маєток на землі; заберуть від вас чесне ім'я, чин, нагороди, відзнаки, але не зможуть забрати від вас імені християнина; імені дітей Божих, звання спадкоємця Божого, печаті дару Духа Святого, а ці імена чесніші від усіх мирських імен; заберуть від вас і саме життя — і не лякайтеся тих, хто тіло вбиває, а душі вбити не може: «Але бійтеся більше того, хто може і душу, і тіло вам занапастити в гієні» (Мт.10:28).

Слово Господа збувається точно: вигнані й мученики за ім'я Христа ще і в земному житті, при всіх гоніннях, скорботах, утратах, муках, торжествували над своїми гонителями, раділи та веселилися, ідучи на лютії муки, ніби йшли брати царство, мали царственний дух, царську велич, непереможне терпіння й своєю вірою та терпінням посоромлювали своїх мучителів — царів і катів, — а по смерті наслідували Царство Небесне і тепер царюють із Христом, за словом Його: «Переможцеві сісти Я дам на Моєму престолі зі Мною, як і Я переміг був, і з Отцем Своїм сів на престолі Його» (Об.3:21).

Усі любіть правду і ненавидьте неправду або всякий гріх; говоріть прямо і сміливо святу правду і викривайте терпляче неправду, щоб правда звеличувалась як належить їй, а неправда була посоромлена і викорінена, щоб не підіймала високо свою голову, — бо «нехай від неправди відступиться всякий, хто Господнє ім'я називає» (2Тим.2:19).

Люди будуть ображатися твоєю правдивою мовою, не будуть любити й жаліти — то що з того? Людям ти будеш неприємним (як більмо в оці), сам за те будеш устами Божими, зіницею ока Божого. Втім, у цьому випадку тебе будуть поважати всі чесні правдиві люди, а на небі ублажатимуть тебе ангели й усі святі, і з радістю приймуть душу твою в небесні оселі, коли вона залишить своє смертне тіло. Бо ті, що на небі, також спостерігають за нашими земними подвигами, за добрими нашими ділами і за нашою боротьбою з гріхом і неправдою із великою участю і співчуттям, як члени єдиного тіла Христового, як і Господь засвідчив, кажучи, «що так само на небі радітимуть більше за одного грішника, що кається» (Лк.15:7), або як апостол говорить: «І коли один член пошанований, то всі члени з ним тішаться» (1Кор.12:26). І коли совість стійка, то радіє чоловік, говорячи святу правду, та мучиться, коли невчасно затаїть її.

Утім, не завжди і не кожному слід говорити правду: не потрібно заявляти свою правду, коли справа нас не стосується, коли для цього є люди, які зобов'язані за своєю посадою говорити правду; коли бачимо, що від слів наших може виникнути небезпека, а користі від нашого слова не вийде жодної. Тоді краще таємно молитися Богу, щоб Він Сам урозумив неправедних і наставив їх на істинний путь правди.

Заповідь забороняє неправду, наклепи, обмовлення ближніх. У Святому Письмі багато сказано про брехню, і тому дев'ята заповідь Божа забороняє всяку неправду, зведення наклепів, обмовляння ближніх.

Ми повинні боятись і любити Бога, так щоб не говорити неправди, не обмовляти і не зводити наклепи на ближнього, не зраджувати, а захищати його, якнайкраще сприймати його слова і вчинки.

У дев'ятій заповіді Господь оберігає честь і добре ім'я нашого ближнього. Бог забороняє нам розпускати щось недобре про ближнього нашого, якщо це робиться поза обов'язком, проти волі та веління Бога.

Вороги нашого Господа Ісуса Христа не повірили, що Він Спаситель світу, вважали Його смертним і розіп'яли Його. Вороги використали для цього обмову і наклеп. До таких засобів вдаються й зараз. Заздрість, злобу, неправду застосовують, аби очорнити, принизити і згубити людину. Засобами боротьби з порядними людьми завжди були і залишаються обмова та анонімний наклеп.

Для звинувачення Ісуса Христа первосвященики та книжники юдейські створили на Нього наклеп про те, що Він розбещував народ, забороняв йому платити податки цареві і називав Себе кесарем. Яка зухвала брехня! Учитель найбільш морального вчення звинувачувався в розбещуванні народу. На запитання, чи треба платити податок кесареві, Господь відповів: «Віддавайте кесареве кесареві, а Боже — Богові!» (Мт.22:21). А вороги Христові свідчили, що Він противився верховній владі.

Господь учив народ, що Царство Його не від світу цього. Одного разу Він навіть сховався від людей, коли вони хотіли проголосити Його царем. Первосвященики ж юдейські звинувачували Його перед Пілатом, начебто Він хотів захопити верховну владу в країні. Наклеп став знаряддям боротьби ворогів Христових із нашим Спасителем.

На зорі історії людства диявол створив наклеп на Бога перед першими людьми — Адамом і Євою. З того часу диявол став батьком брехні та наклепником на Бога. Донині наклеп залишається знаряддям у руках злих людей. Обмовляти ближнього свого, приписувати йому пороки, перебільшувати слабкості, кривотлумачити його добрі вчинки — усе це так часто зустрічається в нашому житті! Можна сказати, що це пошесть нашого часу. Наклеп більш небезпечне зло, ніж такі

тяжкі злодіяння, як грабіжництво і вбивство. Грабіжник викрадає матеріальні цінності, без яких ми можемо обійтись, а наклепник посягає на духовні блага і викрадає наш дорогоцінний скарб — добре ім'я, нашу честь, якими багато хто дорожить більше, ніж своїм життям. Апостол Павло казав: «Для мене краще вмерти, ніж щоб хто знищив похвалу мою» (1Кор.9:15). Убивця заміряється на наше тілесне життя, а наклепник убиває нас морально.

Від грабіжника та вбивці можна захищатися, застосовуючи відповідні запобіжні засоби. А хто чи що захистить нас від наклепника? Він зліший і хитріший від грабіжника і вбивці. Найобережніші, найбездоганніші у своєму житті люди не мають захисту від злого язика. Наклеп немовби зумисне спрямовується проти тих, хто своїм чесним і порядним життям служить головним докором безсоромності й безсилій злобі наклепників. Скільки благородних людей загинуло від наклепу! Скільки людей страждають від того, що на кожному кроці зустрічають наклепників і заздрісників!

Наклеп суворо осуджується у Святому Письмі. Нам треба всіляко утримуватись від наклепу на ближнього свого, щоб уникнути Божої кари за цей гріх і в цьому, і в майбутньому житті. Але гріх не тільки зводити наклеп на ближнього, але навіть і слухати наклеп або обмову, коли хто їх при вас говорить. Навіть тоді, коли справді хтось має ваду, ми не повинні всім про те говорити. «Не судіть, — каже Христос, — щоб і ви не були осуджені» (Мт.7:1).

Що забороняється і підлягає осуду? *Слова Христові*: «Бо з серця виходять лихі думки, душогубства, перелюбства, розпусти, крадіжки, неправдиві свідчення, богозневаги. Оце те, що людину споганює» (Мт.15:19,20). «Ідіть від Мене, прокляті, у вічний вогонь, що дияволові та його посланцям приготований. Бо Я голодував був — і не нагодували Мене, прагнув — і ви не напоїли Мене, мандрівником Я був — і не прийняли ви Мене, був нагий — і не зодягли ви Мене, слабий і у в'язниці — і Мене не відвідали ви» (Мт.25:41–43). «Уважайте ж на себе, щоб ваші серця не обтяжувалися ненажерством, та п'янством, і життєвими клопотами, і щоб день той на вас не прийшов несподівано» (Лк.21:34).

Слова апостола Павла: «А що вони (язичники — *прим. О. К.*) не вважали за потрібне мати Бога в пізнанні, видав їх Бог на розум перевернений, — щоб чинили непристойне. Вони, повні всякої неправди, лукавства, зажерливості, злоби, повні заздрощів, убивства, суперечки, омани, лихих звичаїв, обмовники, наклепники, богоненавидники, напасники, чваньки, пишні, винахідники зла, неслухняні батькам, нерозумні, зрадники, нелюбовні, немилостиві» (Рим.1:28–31). «Не чини перелюбу, не вбивай, не кради, не свідчи неправдиво, не пожадай» (Рим.13:9). «Не обманюйте себе: ні розпусники, ні ідоляни, ні користолюбці,

ні блудодійники, ні мужоложники, ні злодії, ні користолюбці, ні п'яниці, ні лихослови, ні хижаки — Царства Божого не успадкують» (1Кор.6:9,10).

«Боюсь, щоб не було між вами суперечок, заздрощів, гніву, обману, сварок, нашіптувань, пихи, безладдя» (2Кор.12:20). «Вчинки тіла явні, то є: перелюб, нечистість, розпуста, ідолослужіння, чари, ворожнечі, сварка, заздрощі, гнів, суперечки, незгоди, єресі, п'янство, гулянки й подібне до цього. Я про це попереджую вас, як і попереджав був, що хто чинить таке, не успадкують вони Царства Божого!» (Гал.5:19–21). «Не будемо чванливі, не дражнімо один одного, не заздрімо один одному» (Гал.5:26).

«Усяке подратування, і гнів, і лютість, і крик, і лайка нехай буде взято від вас разом з усякою злобою» (Еф.4:31). «А розпуста та нечисть усяка й зажерливість нехай навіть не згадуються поміж вами, як личить святим, і гидота, і марнослівство або жарти, що непристойні вам, але краще дякування» (Еф.5:3,4). «Отож умертвіть ваші земні члени: розпусту, нечисть, пристрасть, лиху пожадливість та зажерливість, що вона ідолослужіння, бо гнів Божий приходить за них на неслухняних. Тепер же відкиньте і ви все оте: гнів, лютість, злобу, богозневагу, безсоромні слова з ваших вуст. Не кажіть неправди один на одного...» (Кол.3:5,6,8,9).

«Закон не покладений для праведного, але для беззаконних та для неслухняних, нечестивих і грішників, безбожних і нечистих, для зневажників батька й матері, для душогубців, розпусників, мужоложників, розбійників, неправдолюбців, кривоприсяжників, і для всього іншого, що противне здоровій науці, за славною Євангелією блаженного Бога, яка мені доручена» (1Тим.1:9–11). «А Дух ясно говорить, що від віри відступиться дехто в останні часи, ті, хто слухає духів підступних і наук демонів, хто в лицемірстві говорить неправду і спалив сумління своє, хто одружуватися забороняє, наказує стримуватися від їжі, яку Бог створив на поживу з подякою віруючим та тим, хто правду пізнав» (1Тим.4:1–3).

«А коли хто навчає інакше, і не приступає до здорових слів Господа нашого Ісуса Христа та до науки, що вона за правдивою вірою, — той згордів, нічого не знає, але захворів на суперечки й змагання, що від них постають заздрість, сварки, богозневаги, лукаві здогади, постійні сварки між людьми із зіпсованим розумом й позбавлених правди, які думають, ніби благочестя — то зиск. Цурайся таких!» (1Тим.6:3–5). «Знай же ти це, що останніми днями настануть тяжкі часи. Будуть-бо люди тоді самолюбні, грошолюбні, зарозумілі, горді, богозневажливі, батькам неслухняні, невдячні, непобожні, нелюбовні, запеклі, осудливі, нестримливі, жорстокі, ненависники добра, зрадники, нахаби, бундючні, що більше люблять розкоші, аніж люблять Бога, — вони мають вигляд благочестя, але сили його відреклися. Відвертайся від таких!» (2Тим.3:1–5). «Бо колись були й ми

нерозсудливі, неслухняні, зведені, служили різним пожадливостям та розкошам, жили в злобі та заздрощах, бридкими були, ненавиділи один одного» (Тит.3:3).

Побачивши недоліки ближніх, не судіть їх за це; пам'ятайте, що ми всі грішники перед Богом; самі себе судіть, і схиляйтесь перед Богом, і кажіть Йому: «Я грішник, великий грішник перед Тобою, Господи! Прости мене!».

Не осуждай

Не осуждай, — за тем, чтоб обличеньем
Не пал бы на тебя тот камень с высоты,
Тяжелый камень осужденья,
Которым в брата бросил ты.
Не осуждай!... Не люди злы душой,
А жизнь людей бывает часто зла.
Сперва узнай, какую их стезю
Она к погибели вела.
Не осуждай! Дерзнем не поручиться,
Что ты пристрастием не будешь уличен!
Не осуждай! Ты можешь ошибиться.
Не осуждай! Не будешь осужден.

Розенгейм

Часто наш осуд буває упереджений і тому неправдивий — краще допомогти ближньому звільнитись від пороку, але порадити так мудро, щоб його не принизити і не образити.

Дев'ята заповідь забороняє нам давати на ближнього неправдиві свідчення. Це всякі думки злого серця нашого та розмови про ближнього, які завдають шкоди його життю та репутації, бо всякі неправдиві свідчення вводять людей в оману.

«Відкиньте всяку неправду, — говорив апостол Павло, — та говоріть один одному тільки правду» (Еф.4:25).

Гріхами проти дев`тої заповіді є ще такі:

1. *Подання правосуддю або владі неправдивих заяв, свідчень, звинувачень або захист і несправедливий вирок*:

— *неправдиві свідки*. Таких кривосвідків Господь карав ще на суді. Бо клястися іменем Господнім на неправду означає те саме, що обмовляти самого Бога. «Свідок брехливий не буде без кари, а хто брехні говорить, не буде врятований» (Пр.19:5);

— *неправдивий обвинувач*. Приклад, коли первосвященики і старійшини несправедливо обвинуватили Ісуса (Мт.27:12);

— *несправедливе законодавство і захист несправедливої справи*: «Горе законодавцям, які пишуть на лихо, щоб від правосуддя усунути бідних, і щоб відняти права від убогих народу Мого, щоб стали вдовиці їхньою здобиччю, і щоб пограбувати сиріт...» (Іс.10:1,2);

— *несправедливі судді*: «Хто оправдовує несправедливого, і хто засуджує праведного, — обидва вони Господеві огидні» (Пр.17:15).

«І Пілат присудив, щоб було, як просили вони» (розіп'яти Ісуса на хресті — *прим. О. К.*) (Лк.23:24).

2. *Коли ми говоримо про ближнього нашого, розпускаємо про нього неправду та замовчуємо правду (обмова, плітки)*. «Тому то, неправду відкинувши, говоріть кожен правду до свого ближнього, бо ми члени один для одного» (Еф.4:25).

3. *Коли виказуємо таємницю ближнього. «Виявляє обмовник таємне, вірнодужий же справу ховає»* (Пр.11:13).

4. Коли говоримо іншим щось погане про ближніх наших. «Не обмовляйте, брати, один одного!» (Як.4:11). «Також не судіть, щоб не суджено й вас було; і не осуджуйте, щоб і вас не осуджено було» (Лк. 6:37).

5. Коли в серці своєму замишляємо лихе проти ближнього нашого та думаємо про нього погано. «І не думайте зла у своїм серці один проти одного, і не любіть неправдивої присяги, бо це все оте, що зненавидів Я, — промовляє Господь» (Зах.8:17).

Необхідно завжди контролювати свій язик, тобто завжди казати тільки правду і стримувати себе від лукавої мови і марнослів'я. Слово — дар Божий. Ісус Христос сказав: «Кажу вам, що за всяке марне слово, яке скажуть люди, дадуть вони відповідь у день суду: бо за слова свої будеш оправданий і за слова свої будеш засуджений» (Мт.12:36,37). «Хто любить життя і хоче бачити щасливі дні, — каже апостол Петро, — нехай стримує язик свій від зла і уста свої, щоб не говорити наклепів» (1Петр.3:10); «Бо хто думає, що він є вірний, а не загнуздає язика свого і обманює серце своє, у того марна віра» (Як.1:26).

Найтонше слово доторкається до серця. Воно може стати і ніжною запашною квіткою, і живою водою, що повертає віру в добро, і гострим ножем, і розпеченим залізом, і брудом. Мудре й добре слово дає радість людям, нерозумне і зле, необдумане і нетактовне — біду. Словом можна вбити й оживити, поранити і вилікувати, посіяти тривогу й безнадію, надихати, розсіяти сумнів і засмутити, викликати посмішку і сльози, породити віру в людину і заронити зневіру, надихнути на працю і скувати сили душі. Умій розуміти й відчувати, коли людині треба, щоб ти говорив, чи краще б тобі промовчати. Одне лише твоє слово може створити у людей про тебе думку, хто ти є насправді.

Старайся своїми словами і ділом не завдавати людям образи, болю, тривоги, клопоту. Людський язик як словесне знаряддя людського спілкування має велику силу. Добре сказане дає нам багато добра, а погано сказане — шкоду. Зловживання язиком навіть у звичайних розмовах шкодить людині, тому що пустослів'я спустошує душу, змінює переконання і робить людину легковажною. Преподобний Антоній Великий дуже виразно сказав про своїх учнів: «Добрі вони, але їхній двір без воріт». Так старець сказав тому, що

вони говорили все, що приходило їм у голову. Святі отці знали про пагубну дію пустослів'я на душу людини, тому завжди вимагали від своїх учнів суворого мовчання. Наприклад, старець Агафон розповідав, що він провів три роки з каменем у роті, поки не навчився мовчати.

Блаженна Єлизавета, настоятелька жіночого монастиря, піклувалась, щоб сестри особливо оберігалися від лихомовства. Цей гріх часто можна зустріти серед жіноцтва. «Ті хто займається лихомовством, — говорила Єлизавета упевнені, що показують лише свою силу і розум. Проте вони помиляються; лихомовство є слухняним знаряддям диявола батька брехні. Батько темноти наводить на душу такої людини темноту, вона не визнає гріхів своїх, не бачить усієї небезпеки і залишається бездушною. Пустомовність жінок тим більше грішна, чим вони все частіше у своїх розмовах при відсутності розсуду і роздратованому серці несуть пустоту, брехню, наговори, які шкідливі не тільки для них самих, але и для інших «Серце праведного обдумує, що має відповісти; а уста злих зло виливають» (Пр.15:28). У бідності жінка із заздрощів обмовляє інших людей, через гордість часто принижує інших. Скільки бід і страждань виходить від них! Як усе це згубно діє на безсмертну душу! Любіть один одного, не дивіться один на одного злісно, — сказано вам» (З книги «Подвижницы восточной церкви»).

Жінки, зверніть увагу на ці розумні повчання преподобної Єлизавети! Не можна обмовляти людину, яка відсутня. Над обіднім столом блаженного Августина було написано таке: «Хто любить у розмовах обмовляти добре ім'я відсутніх, нехай знає, що не може сісти за цей стіл». Якщо хтось забував про це, то господар говорив йому: «Або ми витремо цей напис, або я йду у свою кімнату».

Бог бажає, щоб ми завжди про свого ближнього говорили щиро, бажаючи йому добра. «Любов нехай буде нелицемірна» (Рим.12:9); «Слово ваше нехай буде завжди ласкаве, приправлене сіллю, щоб ви знали, як ви маєте кожному відповісти» (Кол.4:6).

Це здійснюється тоді, коли ми захищаємо нашого ближнього від наклепу, пліток, а також від несправедливих чи перебільшених звинувачень. «Відкривай свої уста на користь німого, для всіх нещасних. Відкривай свої уста й суди справедливо, і правосуддя зроби для убогого та для нужденного» (Пр.31:8,9).

Ми повинні говорити зі щирим почуттям і вдячністю про дійсно добрі якості та вчинки ближнього нашого. «І говорив Йонатан своєму батькові Саулові добре про Давида, і сказав йому: «Нехай не згрішить цар проти раба свого, проти Давида, бо не згрішив він проти тебе, а вчинки його дуже добрі для тебе» (1Сам.19:4).

Намагайтесь не вірити в погане про ближнього, а розуміти його якомога краще. Покривайте його слабкості та помилки, моліться за нього, бажайте йому виправитись і самі завжди говоріть правду. «Найперше майте щиру любов один до одного, бо любов покриває багато гріхів!» (1Петр.4:8); «Любов... усе зносить, вірить у все, сподівається всього, усе терпить» (1Кор.13:7).

Умійте відчувати поряд із собою людину, умійте розуміти її душу, бачити в її очах складний духовний світ — радість, горе, біду, нещастя. Думайте і відчувайте, як ваші вчинки можуть уплинути на душевний стан іншої людини. Не завдавайте своїми вчинками іншим людям і поведінкою болю, кривди, турботи, тяжких переживань. Умійте підтримати, допомогти, підбадьорити людину в горі. Пам'ятайте, що таке ж горе може спіткати й вас. Не будьте байдужими. Байдужість — це душевна сліпота.

В етиці існує поняття — хамство, одна з рис морального невігластва. Хам не розуміє і не відчуває душевного стану людини; він може сипати сіль на душевні рани, голосно тупати брудними чобітьми там, де потрібно затамувати подих; ломитися у двері, коли треба тихенько і непомітно відійти від них; сміятися, коли всім сумно. Умій виховати себе так, щоб не бути дрімучим невігласом, а ненавидіти невігластво та хамство.

Умійте відчувати людське горе. Відчуття і розуміння горя близької людини розвиває моральну зіркість, благородство, людяність. У житті було б значно менше горя, якби ми всі уміли бачити його в очах, у тому, як людина іде, як дихає, як дивиться на світ. Бо, як говорить українське прислів'я, поділена радість — подвійна радість; поділене горе — півгоря.

Потрібно тонко підходити до переживань дітей. Дитина, відчувши, що старші зрозуміли її душевний стан, стає м'якою, чутливою до добра. Якщо старші не розуміють дитини, байдужі до її емоційного стану, то вона озлобляється і стає жорстокою.

Особливо потребує дитина розуміння і співчуття, коли у неї на серці сум і біль. Інколи вона маскується, щоб прикрити його, тому важливо його помітити і подарувати дитині радість.

Пам'ятайте, що невтішений біль, який лишився у серці дитини, огрубляє її душу, робить дитину байдужою. Дорослі повинні чуйно й вимогливо, розумно відповідати на кожний дитячий порух душі. Тоді дитина сама стає розумнішою, чутливішою і вимогливішою, вона не зможе спокійно спати, якщо навколо неї буде горе або зло.

Великим людським скарбом є вміння відчувати свою провину. Припустившись помилки, необачності, проявивши нечуйність, образивши людину, завдавши їй прикрощів, тривоги, ми почуваємо докори сумління й звертаємось із

проханням: «простіть», «вибачте». Цими словами ми звертаємось до гідності і великодушності того, кого ми ненароком образили. Промовляючи ці слова, ми розраховуємо на повагу до самого себе, на добру волю, поблажливість.

Розвивайте в собі почуття обов'язку перед іншою людиною, і воно завжди підкаже вам, коли треба звернутися до ближнього зі словами «простіть», «вибачте». Вибачення не завжди говорять про нашу провину. Але невміння поважати людину й звертатися до її гідності вже стає провиною. Умійте бути скромним, оберігайте себе й інших від зухвальства, настирності, надокучливості. Умійте співпереживати і співчувати.

Умійте оглянутися назад. Якщо невміння це зробити перетвориться у звичку і стане натурою, характером, — у людини може розвинутись грубість, хамство. Старайтесь аналізувати кожен свій поганий вчинок. А щоб бачити, треба думати. Очі совісті — це думка. Піклуйтеся про моральні тонкощі своєї думки.

Пам'ятайте, що ми живемо не в пустелі, а серед людей, отже, кожен ваш крок відбивається на ближньому, тому що йдете кудись з якоюсь метою; кожне ваше слово відгукнеться в душі іншої людини, але як відгукнеться, — залежить від вас. Зважте і на те, як ви дивитеся на навколишній світ і бачите його, — він заховує в собі і добро і зло; усе залежить від того, що ви дивитеся і як бачите.

Отже, дев'ята заповідь дає нам право застосовувати її так, щоб не приховувати істини, направленої на боротьбу з ворогами Батьківщини або на боротьбу із злодійством. Нас до цього зобов'язує щира любов до ближнього. Також наш обов'язок повідомити про злий задум, який нам став відомим. Влада, батьки, інші органи мають право й обов'язок навчати, засуджувати та карати зло.

Що схвалюється і має обітницю благословення? *Слова Христові, Заповіді блаженств*: «Тоді скаже Цар тим, хто праворуч Його: «Прийдіть, благословенні Мого Отця, посядьте Царство, уготоване вам від закладин світу. Бо Я голодував був — і ви нагодували Мене, прагнув — і ви напоїли Мене, мандрівником Я був — і Мене прийняли ви. Був нагим — і Мене зодягли ви, слабував — і Мене ви відвідали, у в'язниці Я був — і прийшли ви до Мене» (Мт.25:34–36).

Слова апостола Павла: «І ми маємо різні дари, згідно з благодаттю, даною нам: коли пророцтво — то виконуй його в міру віри, а коли служіння — будь на служіння, коли вчитель — на навчання, коли втішитель — на потішання, хто подає — у простоті, хто головує — то з пильністю, хто милосердствує — то з привітністю! Любов нехай буде нелицемірна; ненавидьте зло та туліться до доброго! Любіть один одного братньою любов'ю; випереджуйте один одного пошаною! У ревності не лінуйтесь,

духом палайте, служіть Господу, тіштесь надією, утиски терпіть, перебувайте в молитві, беріть уділ у потребах святих, будьте гостинні до чужинців!

Благословляйте тих, хто вас переслідує, благословляйте, а не проклинайте! Тіштеся з тими, хто тішиться, і плачте з тими, хто плаче! Думайте між собою однаково; не величайтеся, але наслідуйте слухняних; "не вважайте за мудрих себе!". Не платіть нікому злом за зло, дбайте про добре перед усіма людьми! Коли можливо, якщо це залежить від вас, — живіть у мирі з усіма людьми! Не мстіться самі, улюблені, але дайте місце гніву Божому, бо написано: "Мені помста належить, Я відплачу", — говорить Господь. Отож, як твій ворог голодний, — нагодуй його; як він прагне — напій його, бо, роблячи це, згортаєш розпалене вугілля йому на голову. Не будь переможений злом, але перемагай зло добром!» (Рим.12:6–21). «Ні в чому ніякого спотикання не робимо, щоб служіння було бездоганне, а в усьому себе виявляємо, як служителів Божих, у великім терпінні, у скорботах, у бідах, у тіснотах, у вдарах, у в'язницях, у розрухах, у працях, у недосипаннях, у постах, у чистоті, у розумі, у лагідності, у доброті, у Дусі Святім, у нелицемірній любові, у слові істини, у силі Божій, зі зброєю правди в правиці та в лівиці, через славу і безчестя, через ганьбу й хвалу, як обманці, але ми правдиві, як незнані, та познані, як умираючі, та ось живі; як карані та не забиті; як сумні, але завжди веселі; як убогі, але багатьох ми збагачуємо; як ті, що нічого не мають, але всім володіємо» (2Кор.6:3–10). «А накінець, браття, радійте, удосконалюйтесь, тіштеся, будьте однодумні, майте мир, — і Бог любові та миру буде з вами!» (2Кор.13:11). «А плід духа: любов, радість, мир, довготерпіння, добрість, милосердя, віра, здержливість, лагідність» (Гал.5:22–23). «Отож благаю вас я, в'язень у Господі, щоб ви поводилися гідно покликання, що до нього покликано вас, зо всякою покорою та лагідністю, з довготерпінням, у любові терплячи один одного, пильнуючи зберігати єдність духа в союзі миру. Одне тіло, один дух, як і були ви покликані в одній надії вашого покликання» (Еф.4:1–4).

«Отож будьте наслідувачами Богові, як улюблені діти, поводьтеся в любові, як і Христос полюбив вас, і видав за нас Самого Себе, як дав і жертву Богові на приємні пахощі» (Еф.5:1,2). «Отож, коли є в Христі яка заохота, коли є яка потіха любові, коли є яка спільнота духа, коли є яке серце та милосердя, то доповніть радість мою: щоб думали ви одне й те, щоб мали ту саму любов, одну згоду й один розум! Не робіть нічого підступом або з чванливості, але в покорі майте один одного за більшого від себе» (Фил.2:1–3).

«Наостанку, браття, що тільки правдиве, що тільки чесне... що тільки любе, що тільки гідне хвали, коли яка чеснота, коли яка похвала, — думайте про це! Чого ви від мене й навчилися, і прийняли, і чули та бачили — робіть те! І Бог миру буде з вами!»

(Фил.4:8,9). «Отож, коли ви воскресли з Христом, то шукайте того, що вгорі, де сидить Христос по Божій правиці. Думайте про те, що вгорі, а не про те, що на землі. Бо ж ви вмерли, а життя ваше сховане в Бозі з Христом... Отож, зодягніться, як Божі вибранці, святі та улюблені, у щире милосердя, добротливість, покору, лагідність, довготерпіння» (Кол.3:1–3,12). «Благаємо ж, браття, ми вас: напоумляйте непорядних, потішайте малодушних, підтримуйте слабих, усім довготерпіть! Глядіть, щоб ніхто нікому не віддавав злом за зло, але завжди дбайте про добро один для одного і для всіх! Завжди радійте! Безперестанку моліться! Подяку складайте за все, бо Божа воля у Христі Ісусі. Духа не вгашайте! Не гордуйте пророцтвами! Усе досліджуючи, тримайтеся доброго!» (1Сол.5:14–21).

«А ти говори, що відповідає здоровій науці. Щоб старі чоловіки тверезі були, поважні, помірковані, здорові у вірі, у любові, у терпеливості. Щоб старі жінки у своїм стані так само були, як належить святим, — не обмовниці, не віддані п'янству, навчали добра, щоб навчали молодих жінок любити своїх чоловіків, любити дітей, щоб були помірковані, чисті, господарні, добрі, слухняні своїм чоловікам, щоб не зневажалося Слово Боже» (Тит.2:1–5). «Нагадай їм, щоб слухали влади верховної та покорилися їй, і до всякого доброго діла готові були, щоб не зневажали нікого, щоб були не сварливі, а тихі, виявляючи повну лагідність усім людям» (Тит.3:1,2). «Братолюбство нехай пробуває між вами! Не забувайте любові до приходнів, бо деякі нею, навіть не відаючи, гостинно були прийняли ангелів. Пам'ятайте про в'язнів, немов із ними були б ви пов'язані, про тих, хто страждає, як такі, що й самі ви знаходитесь у тілі. Нехай буде в усіх чесний шлюб та ложе непорочне, а блудників і перелюбів судитиме Бог. Будьте життям не грошолюбні, задовольняйтеся тим, що маєте» (Євр.13:1–5).

Усі святі, які догодили Богові, не вважали себе праведними. «Коли я був ще юнаком, — говорить про себе один зі святих старців, — то думав, що багато зробив добрих справ, а коли постарів, то побачив, що я за собою не маю жодної доброї справи». І пояснив: «Це тому, що коли людина приходить ближче до всесвятого і досконалого Бога, тим більше вона усвідомлює, що грішна і негідна наближатися до Нього. Тому й пророк Ісаїя, побачивши Бога, називає себе окаянним і нечистим. Тому й Сам Спаситель називає блаженними не праведників досконалих, а тільки тих, хто прагне та жадає правди, тобто людей, які сильно прагнуть до праведності. І всі великі подвижники, всі святі, які догодили Богові, ніколи не вважали себе людьми праведними, такими, що досягли повної досконалості; вони завжди бачили себе грішниками і тому постійно прагнули нових і нових подвигів, і ніколи не залишались у них. Деякі з них робили це таємно, щоб ніхто не бачив, тільки Господь. Прикладом може бути княгиня Євдокія. Залишившись удовою після смерті свого чоловіка,

великого князя Дмитра Донського (XIV ст.), вона вела подвижницький спосіб життя, але це було відомо лише Господові, а перед людьми вона з'являлася пишною княгинею, носила багатий одяг, коштовні прикраси, завжди ходила з усмішкою на обличчі. Таке її життя породило багато різних розмов. Люди завжди і скрізь люблять осуджувати інших. Погані чутки про матір дійшли до її дітей. Її син Юрій не зміг приховати від матері свого хвилювання. Любов до таємного подвижництва вступила тепер у боротьбу з любов'ю до дітей. Княгиня-мати вирішила догодити обом скільки змогла. Вона покликала дітей у свою кімнату, де молилася, зняла верхній одяг — сини злякались, побачивши худе її тіло, виснажене постом і вимучене ланцюгами. Вона попросила дітей, щоб вони нікому не розповідали і не вірили поганим чуткам про неї.

Навіть малі справи угодні Богу. Малий вогник від світильника у вікні хатини побачить уночі мандрівник, який заблукав, і з радістю піде на цей вогник і знайде притулок для себе від холоду або звіра, і буде радіти, що його прийняли на ніч. Так будь-яка скромна хороша справа, зроблена з добрими і святими намірами, є начебто світло, яке діє на заблукалого мандрівника в нічний час. Подивіться на вдовицю, на яку вказав Ісус, і яка поклала до скарбниці храму останні дві монети. Яка маленька і добра справа! Маленька, але сьогодні про неї знають мільйони людей всього світу, і не лише знають, а й вчаться і в майбутньому будуть вчитися робити добрі справи не тільки у великому, а й у малому, бо Господь завжди оцінює добрі справи — великі та малі.

Слова Христа Спасителя до апостола Петра, а потім і до всіх апостолів: «Я дам тобі ключі Царства Небесного: і що ти зв'яжеш на землі, те буде зв'язане на небі: і що розв'яжеш на землі, те буде розв'язане на небі» (Мт.16:19). Ці слова, які Христос, безумовно, пов'язує до всієї церкви, до всієї громади вірних, керівники церкви стали неправдиво відносити тільки до апостолів, а через них тільки до себе. «Христос, — кажуть вони, — дав владу дозволяти чи не дозволяти гріхи тільки апостолам, а ми є наступниками апостолів, тому ця влада у церкві належить тільки нам».

Христос назвав своїх апостолів зерном гірчиці, з якого виросло велике дерево — церква Христова (Мт.13:31,32), відтак, спадкоємство апостолів — то вся Свята церква, уся громада вірних. Христос відчинив небо для всіх вірних. Хто зачиняє це небо і проклинає вірних, уподобає до тих фарисеїв, яким Христос докоряв, кажучи: «Горе вам, книжники і фарисеї, лицеміри, що зачиняють Царство небесне перед людьми, бо ви й самі не входите, і тих, що хотіли б увійти, не пускаєте» (Мт.23:13).

Приклад мужнього борця за правду. Святий Іоанн Златоуст, архієпископ Константинопольський, був великим ревнителем правди. Не боячись гонінь, він не міг байдуже дивитись на пороки

людей і викривав їх. Але й порочні люди не могли байдуже терпіти викривань проповідника правди. Тож кількість його ворогів збільшувалась, але він за правду ладен був терпіти всякі гоніння. Його злісні вороги скоро восторжествували, і святителя засудили до тюремного ув'язнення. Коли друзі його ремствували і журилися, він був зовсім спокійний і навіть веселий. «Моліться, брати мої, — говорив він, — поминайте мене в молитвах ваших». Коли друзі його плакали, то він їм казав: «Не плачте, брати мої, бо земне життя наше є мандрівка, під час якої потрібно переносити все добре та все погане».

При погляді на народ, який стояв навколо його будинку і церкви, серце архіпастиря охоплював смуток. Він ще раз зайшов до храму, в якому так часто проповідував, і, втішаючи печальну паству, говорив: «Сильні хвилі, люта буря, але я не боюсь утонути, бо стою на камені. Нехай бушує море — воно не розіб'є каменя. Нехай здіймаються хвилі — не поглинуть вони корабля Ісусового. Скажіть, чого мені боятися? Смерті? Я не боюсь смерті, бо в мені живе Христос, який сказав, що Він з нами до кінця віку. Христос зі мною: кого ж мені боятися? Хай здіймаються хвилі, хай бушує море, хай повстають сильні: все це слабке павутиння. Христос — моя фортеця, Христос — мій камінь».

Святителя вислали далеко — у Вірменію. Але він не лише не упав духом, а й утішав інших, таких, як і він вигнаних. Він писав: «Хто сам собі не пошкодить, тому нашкодити ніхто не зможе». Знаменитий архіпастир повинен був йти пішки до місця заслання три місяці то під пекучим сонцем, то під зливою без відпочинку і зміни одягу.

Ця подорож забрала у святителя багато сил і здоров'я. По дорозі він причастився Святих Тайн Божих і залишив цей світ, який не був його гідний. Великий святитель був гнаний за правду.

З вищесказаного можна зробити висновок, що цією заповіддю Господь навчає нас бути праведними і справедливими. Навчає любити правду та мужньо її відстоювати, хоча б довелося за неї й терпіти зневагу, гоніння, навіть смерть. За цією заповіддю страшним гріхом є свідчення проти правди або неправдива присяга іменем Господнім. За дотримання умов цієї заповіді Господь обіцяв Царство Небесне. Бо поборники правди уподібнилися Христу Господу, Який Сам перетерпів великі гоніння за правду. Господь вважає справедливим винагородити їх за понесені за правду страждання.

2.3.13 Виховання доброчесності

Чесність – риса характеру людини, яка виражається у вірності своїм переконанням, в умінні добросовісно ставитися до дорученої справи. Виховання чесності тісно пов'язане з формуванням правдивості й принциповості, умінням говорити

правду і сміливо виступати проти недоліків (у тому числі і власних).

Чесність – це риса характеру, яка може виявлятися по-різному, але в будь-якому випадку чесність пов'язана з усім, що правдиве. Чесні люди правдиві в усіх своїх словах та вчинках. Завдяки їм світ стає кращим, тому що таким людям можна довіряти. Вони говорять правду, навіть якщо це може їм зашкодити. Таким людям можна довіряти свої речі – вони їх не вкрадуть. На них можна покластися, тому що вони дотримуються обіцянок. Вони не обманюють інших. Вони старанно працюють на роботі, бо вважають, що нечесно отримувати гроші за невиконану роботу.

Бути чесним інколи буває важко. Часом виникає спокуса вчинити нечесно. Наприклад, ти знайшов щось на вулиці, й хоча ця річ тобі не належить, дуже хочеться залишити її собі. Інколи люди так сильно хочуть виграти, що порушують правила, замість того щоб суворо їх дотримуватися. Іноді важко сказати правду, тому що хтось підштовхує вас до брехні, можливо навіть погрожує. Щоб залишитися чесним у таких обставинах, потрібна мужність.

Батьки ознайомте дітей з біблійною історією про чесність Натана.

Уявіть собі, що ви живете у царстві, в якому правитель може стратити будь-кого або кинути за грати. І ось одного дня вам потрібно сказати йому, що він вчинив неправильно. Саме це і довелося зробити чоловікові на ім'я Натан. Прочитайте у Біблії історію про чоловіка, який навіть у дуже складній ситуації залишився чесним.

Натан був пророком Божим і жив за часів Давида, царя Ізраїлю. Давид любив Бога і поклонявся Йому, але одного разу вчинив великий гріх. Йому сподобалась жінка іншого чоловіка, і він зробив так, щоб його вбили на війні, а дружину забрав собі. Давиду потрібно було розкаятись і попросити прощення у Бога. Але він не замислювався над цим , поки Бог не послав до нього Натана. Ось що про це пише 2 Книга Самуїлова у Біблії:

«Та в Господніх очах була злою та річ, що оце зробив був Давид. І послав Господь Натана до Давида, а він прийшов до нього та й сказав йому: Два чоловіки були в одному місті, один заможний, а один убогий. У заможного було дуже багато худоби дрібної та худоби великої. А вбогий нічого не мав, окрім однієї малої овечки, яку він набув та утримував при житті. І росла вона з ним та з синами його разом, із кавалка хліба його їла й з келиха його пила, та на лоні його лежала, і була йому як дочка.

І прийшов до багатого чоловіка подорожній, та той жалував узяти з худоби своєї дрібної чи з худоби своєї великої, щоб спорядити їжу для подорожнього, що до нього прийшов, і він узяв овечку того вбогого чоловіка, і спорядив її для чоловіка, що до нього прийшов…

І сильно запалав Давидів гнів на того чоловіка, і він сказав до Натана: Як живий Господь, вартий смерти той чоловік, що чинить таке. А овечку він оплатить чотирикратно, за те, що зробив таку річ, і за те, що не змилосердився.

І сказав Натан до Давида: Ти той чоловік! Так сказав Господь, Бог Ізраїлів: Я помазав тебе над Ізраїлем, і Я спас тебе з Саулової руки.

Чому ти зневажив Господнє слово, і вчинив це зло в очах Його? Хіттеянина Урію вбив ти мечем, а його дружину взяв собі за жінку. А його вбив мечем Аммонових синів. А тепер не відступить меч від твого дому аж навіки за те, що зневажив ти Мене, і взяв дружину хіттеяннина Урії, що була тобі за жінку.

Так сказав Господь: Ось Я наведу на тебе зло з твого дому, і заберу жінок твоїх на очах твоїх, і дам ближньому твоєму, а він покладеться жінками твоїми при світлі цього сонця. Хоч ти вчинив потаємно, а Я зроблю цю річ перед усім Ізраїлем та перед сонцем.

І сказав Давид до Натана: Згрішив я перед Господом!» (2Сам.11:27;12:7;12:9-13).

Давид міг розлютитися й наказати стратити Натана. Але він мав добре серце і вчинив правильно: визнав, що згрішив, і попросив у Бога прощення. Та зробив він це лише після того, як Натан відверто розповів йому всю правду. Вчинивши це, Натан виявив мужність.

Ми повинні бути доброчесними у відношенні до свого ближнього. Про це нам нагадує десята заповідь Закону Божого: «Не жадай дому ближнього свого, не жадай жони ближнього свого, ані раба його, ні служниці його, ні поля його, ні вола його, ні осла його, ні всього того, що с в ближнього твого».

Ми повинні боятися і любити Бога так, щоб не зазіхати на спадщину чи дім нашого ближнього, не спокушати його дружини, не здобувати їх неправдивими методами, але бути в пригоді й допомагати йому утримувати їх. Десята заповідь забороняє не тільки бажати чужого і шкодити ближнім, навіть у думках бажати шкодити, оскільки таке бажання суперечить любові до ближнього. Тому, коли в душі людини недобрі бажання, то вона нечиста перед Богом, як каже премудрий: «Мерзотний перед Богом помисел неправедний» (Пр.15:26).

Отже, треба оберігати й очищати серце своє від недобрих внутрішніх помислів. «Очистимо себе від усякої скверни тіла й духа, творячи святиню в страху Божому» (2Кор.7:1).

У десятій заповіді Бог оберігає ті блага та умови життя, які, згідно з установленням Божим, є в житті нашого ближнього. Бог забороняє нам бути незадоволеними тим, що Він нам дав і до чого нас зобов’язав. Він забороняє нам бажати такого, що нам не належить і чого ми не можемо отримати без порушення Його установлення.

«Бо ми не принесли в світ нічого, то нічого не можемо винести. А як маємо поживу та одяг, то ми задоволені будьмо з того. А ті, хто хоче багатіти, упадають у спокусу та тенета, та в численні нерозумні й шкідливі пожадливості, що втягують людей на загладу й загибель» (1Тим.6:7-9).

Вираз «Не побажай жони приятеля твого» означає: не дивись на неї з гріховним бажанням. Не бажай також і майна твого ближнього, бо коли будеш бажати, то дійдеш до крадіжки, суду і впадеш в інші тяжкі гріхи.

Усі ті примхи, бажання і надії, які Бог заборонив нам у Слові Своєму, є похітлива жага. Вони вже самі по собі є гріхами і відкривають дорогу в пекло, навіть якщо не здійсняться. Решта, чого Бог не заборонив, є справою вільного вибору, «...бо тіло бажає противного духові...» (Гал.5:17);

«Але я не пізнав гріха, як тільки через Закон, бо я не знав би пожадливості, коли б Закон не наказував: «Не пожадай» (Рим.7:7);

«Але кожен спокутується, як надиться й зводиться пожадливістю власною. Тому пожадливість, зачавши, народжує гріх, а зроблений гріх народжує смерть» (Як.1:14,15).

Бог забороняє нам:

— здобувати собі спадщину або інші життєві блага нашого ближнього обманом чи під виглядом права;

— схиляти, підмовляти та примушувати дружину або робітників ближнього, щоб вони залишили його; привласнювати інші блага та привілеї ближнього;

— заздрити та зазіхати на те, що належить нашому ближньому.

«Глядіть, остерігайтесь всякої зажерливості...» (Лк.12:15).

Десята заповідь наказує нам оберігати чистоту серця від бажань чужого і бути задоволеним тим, що дав нам Господь, а коли щось і бажати, то здобувати його шляхом правдивим, чесною працею на добро та молитвою.

«Великий же зиск — то благочестя із задоволенням» (1Тим.6:6): «Хто вірний в найменшому — і в великому вірний» (Лк.16:10);

«Ти в малому був вірний, над великим поставлю тебе»... (Мт.25:21);

«Нехай кожен дбає не тільки про своє, але й про інших» (Фил. 2,4).

Тяжким гріхом проти десятої заповіді є **заздрість.** Вона належить до числа найзгубніших пристрастей, що зароджуються у людській душі. Як черв'як, що з'являється в дереві, перш за все з'їдає саме дерево, так і заздрість спочатку точить душу, що породила її. Заздрість отруює душу і серце печаллю, тому що заздрісний вважає благополуччя й успіхи ближнього своїм нещастям, а надання у чомусь переваги іншим сприймає як несправедливу образу для себе. Пристрасть

заздрості буває злостивою. Заздрісник згодний навіть заподіяти собі шкоду, аби лиш удвічі нашкодити ближньому. Найвищий ступінь заздрості — коли людина готова піти через неї на вбивство.

Заздрість народжується, коли починається благополуччя іншого; припиняється, коли закінчується його благополуччя і починається злополуччя. Так, заздрістю наші прабатьки Адам і Єва були позбавлені блаженства й опинились у скрутному становищі. Заздрість спонукала Каїна повстати проти свого брата Авеля і вбити його. Через заздрощі брати продали Йосифа Прекрасного у Єгипет, через заздрість юдеї розіп'яли на хресті Господа нашого Ісуса Христа. Від заздрості Саул гнав Давида, Ісав переслідував свого брата Якова.

Заздрість і ненависть закривають Небо, засліплюють розум, затьмарюють душу, обтяжують совість, засмучують Бога і радують бісів. Той, «хто ненавидить брата свого, той знаходиться у темряві, і в темряві ходить, і не знає, куди йде», — говорить ап. Іоан Богослов. Заздрість не здатна бачити нічого доброго. «Де заздрість і сварливість, — говорить ап. Яків, — там безладдя» (Як.3:16).

Корінь і початок заздрості — **гордість.** Оскільки гордий намагається стояти вище за інших, він не може терпіти, щоб хто-небудь був із ним нарівні, а тим більш — вище за нього. Смиренний не може заздрити, тому що визнає свою недостойність, інших же вважає більш гідними. Пристрасть заздрості є в тих, які думають про себе, ніби вони мають велике значення у світі і, будучи високої думки про себе, інших вважають за ніщо.

Гордий Саул обурювався на лагідного Давида через те, що веселі жінки хвалили більше Давида, ніж Саула. Саул з цього приводу сказав: «Давиду дали десятки тисяч, а мені тисячі» (1Цар.18:8). Після цього він став переслідувати і гнати невинного Давида.

Ми повинні дякувати Богу за все; триматися того, що дав Бог, і не заздрити тим, хто більше обдарований благополуччям і честю. До чого кожен з нас покликаний, у тому і повинен перебувати. Не треба заздрити тому, кому Бог дарував більше, ніж нам. Ніхто не може придбати сам для себе більше, ніж дасть йому Бог, бо всяка влада і честь від Бога.

Доброзичливі люди не страждають від заздрощів, тому що з них почуття симпатії переважає над егоїзмом. Заздрість можна погасити доброзичливістю. Якщо у душі виникає заздрість до кого-небудь, необхідно викликати у собі добре почуття до цієї людини, і заздрість умить затихне. Коли залишити в душі заздрість, то вона висушить тебе, змучить і вжене у домовину. Отже, необхідно перемогти себе і припинити робити зло тому, кому заздриш.

Заздрощі гірші від грошолюбства. Один грецький цар захотів визначити, що є мерзотнішим — заздрість чи грошолюбство. Він звелів привести до себе завидющого і грошолюба. Потім цар сказав, що кожен із них може просити у нього все, що захоче, і він виконає ці бажання з радістю. Проте одна умова все ж таки була. Першому, хто просить, дається все, а другому — у два рази більше від того, що одержав перший. Заздрісник відмовився просити першим, щоб грошолюбові не дісталося у два рази більше. І грошолюб також відмовився просити першим, щоб заздрісник не отримав подвійний подарунок. Тоді цар звелів, щоб першим попросив подарунок завидющий.

І той попросив, щоб йому викололи одне око. Тим самим він передбачив, що супротивнику виколять обоє очей, і він осліпне. Таким чином, заздрісник відмовився від подарунка, дозволивши скалічити себе лише для того, що його противник не одержав нічого. Ось вам приклад того, що заздрість гірша від грошолюбства.

Заздрість — це скорбота від щастя іншої людини.

Десята заповідь особливо спрямована проти заздрості, огидної жадібності, для того щоб Господь вирвав те коріння, з якого виходить усе завдаюче шкоди нашому ближньому.

Про заздрість ми вже згадували як про гріх проти шостої заповіді, указуючи, що велика заздрість може призвести до спалаху гніву і вбивства людини.

Колись у Бога найпершим ангелом був сатана, але він позаздрив славі Божій і насмілився стати на місце Бога. Це й погубило його: з ангела він перетворився на демона, з добра зробився страшним злом. Через свою заздрість він погубив перших людей. Єва позаздрила Богові, зневажила його заповідь і цим погубила весь рід людський (1М.3:1–19).

Заздрість дуже небезпечна, вона, мов отрута, стискає серце і примушує вкрасти, пограбувати або неправдою відсудити. Вона здатна на наклепи і навіть на злочини. Якщо доброчесність можна порівняти із сонцем, то заздрість подібна до тіні: вона постійно простує за праведником. Хто служить прикладом благочестивого і загальнокорисного життя, того від заздрості не можуть захистити ні заслуги перед громадою, ні мужність, ні євангельська лагідність. У Євангелії сказано, що первосвященики юдейські, книжники і фарисеї видали на смерть Ісуса Христа через заздрощі (Мт.27:18).

«...як от живу Я, — говорить Господь Бог, — Я поступлю з тобою згідно з твоєю ненавистю і заздрістю, яку ти показала в своїй ненависті до них. Я дам їм Себе знати, як буду судити тебе» (Єз.35:11).

Заздрощі можуть призвести до загибелі людей. Троє чоловіків знайшли великий скарб. Якщо б його розділити порівну, то кожен би отримав значну суму. Тут як тут з’явився

диявол зі своїми вічними супутниками: заздрощами, лукавством і скупістю. Порадівши знахідці, чоловіки сіли трохи відпочити і підкріпитися їжею. Проте думки кожного були зайняті тим, як заволодіти скарбом.

Потім один із чоловіків пішов у місто, щоб купити їжу. Двоє залишилися на місці і домовилися вбити їхнього товариша після того, як він принесе їжу. Той же чоловік, який пішов у місто, вирішив отруїти товаришів і самому заволодіти скарбом.

Коли він повернувся з міста, то лжедрузі вбили його. Поділивши скарб між собою, вирішили пообідати. Як ви здогадались, після обіду обидва повмирали, а скарб залишився на дорозі чекати ще когось. Отже, жадоба і заздрощі призвели до смерті трьох людей.

Щоб уникнути гріха проти десятої заповіді, необхідно берегти чисті серця від великих пристрастей до земного, від поганих бажань і думок та бути задоволеним тим, що маємо. Бо чуже, здобуте неправдою, йде не на користь, а на погибель тобі або твоїм дітям аж до 14-го коліна.

За все, що маємо, дякуємо Богові і просимо Його, щоб Він дав чисте серце, яке ніколи не буде бажати чужого, але радіти за інших, якщо вони мають усього багато, і хотіти всього того, чого бажає Бог.

Виховання чесності в дітей. Чесність, як кожна риса характеру, не дається дитині від народження, а формується в процесі її життя і під впливом навчання і виховання. Виховання чесності у дитини потрібно починати, коли вона ще зовсім мала. Дитина намагається поводити себе чесно тому, що виконує вимогу батьків, учителів. Вона поводить себе чесно, бо зробити нечесно їй не дозволяє наявне в неї почуття власної гідності, сором за свою поведінку.

Спостерігаючи у своєї дитини прояви нечесності та інші негативні риси, батьки часто звинувачують у цьому товаришів, від яких, на їх думку, дитина «навчилась» поводити себе негативно, школу, вчителів, які «прогледіли» формування у дитини негативної звички. Але батьки в той же час не бачать у цьому своєї власної провини і не приділяють потрібної уваги створенню в сім’ї умов, які забезпечили б правильне формування особистості дитини. Правильне виховання чесності здійснюється внаслідок планомірного і систематичного впливу на неї в сім’ї, в школі.

А. Макаренко звертаючись до батьків, підкреслював, що чесність у дітей треба починати виховувати, коли вони, ще зовсім малі. Він зазначив, якщо батьки до п’яти років цю справу занехаяли, їм буде дуже тяжко виправити свою помилку.

Перевиховання дитини — це дуже велика справа, яка завдає батькам багато неприємностей і не завжди приводить до

бажаного успіху. Батьки повинні враховувати, чому саме їхня дитина вдалася до нечесних вчинків.

Що ж зумовлює нечесні вчинки дітей?

1. Некритичне ставлення до образів своєї уяви. Плутаючи бажане і дійсне дитина може викривляти факти, приписувати собі те, чого вона в дійсності не робила.

2. Хибна оцінка своїх вчинків, перші прояви нечесної поведінки дитини часто зумовлюються тим, що вона недостатньо усвідомлює негативну спрямованість своїх вчинків.

3. Наслідування негативних прикладів. Таке наслідування спостерігається і в учнів молодшого, середнього і навіть старшого віку. Інколи дитина вдається до нечесних учинків, виконуючи вимогу товариша, якого поважає.

Часто діти бачать, що хоч батьки вимагають від них бути чесними, але самі роблять нечесні вчинки. І у багатьох випадках діти починають говорити неправду тому, що батьки обдурюють їх самих. У практиці виховання дітей у сім'ї бувають випадки, коли батьки скеровують дитину на брехню та інші нечесні вчинки, але, звичайно, вимагають від неї бути чесною.

4. Невміння переборювати спокуси. Це особливо буває в тих сім'ях, де «все для дітей». Це стає загрозливим тоді, коли в дітей не виховуються такі риси, як витримка, уміння приборкувати всі свої бажання, коли вони не вміють обмежувати себе, не звикли долати труднощі, можуть стати на нечесний шлях.

5. Страх перед покаранням. Часто нечесні вчинки в дітей бувають від того, що батьки занадто залякують їх.

6. Відсутність у сім'ї правильних вимог і належного контролю. Часто в батьків немає єдиних вимог. Наприклад, батько дозволяє дитині робити те, що мама забороняє і навпаки. Часто дитина починає це приховувати і починає брехати.

Як виховати в дітей чесність?

1. Правильна організація життя дітей у сім'ї.

Великого значення у вихованні чесності набуває характер життя сім'ї, взаємовідносини між її членами, поведінка кожного з них, а також ставлення до своїх обов'язків. А. Макаренко підкреслював, що дитину слід ознайомлювати із сімейним бюджетом, щоб дитина знала, які потреби в сім'ї і які можливості їх задоволення. Це навчить дітей обмежувати свої власні потреби. Потрібно враховувати вікові особливості дітей.

2. Послідовність і тактовність у вимогах до дітей.

Ставлячи конкретні вимоги до дитини, відповідно оцінюючи її вчинки, батьки тим самим сприяють формуванню в неї чесності. Свої вчинки діти повинні вміти оцінювати як позитивні або як негативні. Батьківські вимоги сприймає

дитина тоді, коли вони будуть справедливими. Малі діти, в більшості, виконують те, що батьки від них вимагають. А вже підлітки і юнаки чесно відмовляються виконувати вимогу батьків, вважаючи її «нечесною». Вимоги поведінки як у значних, так і в дрібних учинках. Засуджуючи нечесні вчинки дитини, слід допомогти їй усвідомити, як треба себе поводити, чому той або інший учинок вважається нечесним.

3. Роз'яснення дітям суті чесності.

Роз'яснення дітям, яка поведінка людини вважається чесною, а яка засуджується як нечесна, повинно бути тактовним, дохідливим і вражаючим дітей. Батьки повинні враховувати, що розуміння суті життєвих явищ у дітей різного віку буває різне. Допомагаючи дітям молодшого віку зрозуміти, в чому виявляються чесні і нечесні вчинки, батьки повинні зважувати, що їх мислення конкретне. Успіх досягається саме в тих випадках, коли аналізуються і зіставляються конкретні життєві факти. Нудні повчання і нотації ніколи не дають позитивних наслідків. У сім'ї є багато можливостей провести задушевні бесіди, під час яких батьки можуть зупинитися на конкретних життєвих прикладах, розповісти повчальні факти з свого власного досвіду, обговорити поведінку товаришів дитини.

Такі бесіди можуть проходити успішно тільки тоді, коли між батьками існують щирі взаємини, коли дитина емоційно реагує на розповідь батьків, замислюється під час цього над своєю власною поведінкою. Часто після таких бесід дитина ставить перед собою вимогу «бути чесною в усьому», засуджує недоліки своєї поведінки і відповідно переживає їх.

Роз'яснюючи дітям молодшого віку, у чому полягає суть чесної поведінки, слід допомогти їм усвідомити те, що нечесно приховувати щось, робити так, щоб інші не побачили. Попросити щось відверто — це чесно, а взяти так, щоб ніхто не побачив, — нечесно.

Треба допомогти дітям зрозуміти зв'язок чесності з іншими рисами характеру людини — хоробрістю, мужністю та ін., допомогти їм усвідомити, що сказати відверто про свою провину самому, коли ніхто ще про твою провину не знає і може ніколи не дізнається, значно тяжче, ніж правдиво відповісти на запитання. Проте людина, яка відверто сама визнає провину, виявляє чесність і мужність.

Роз'яснюючи дітям суть чесності і правдивості, батьки можуть з успіхом використовувати художню літературу. Читаючи художній твір, діти на підставі спостереження за вчинками літературних героїв усвідомлюють зміст тих або інших моральних рис, роблять висновки про наявність або відсутність їх у них самих. Відповідно переживаючи вчинки літературних героїв, діти краще оцінюють самих себе. В той же час розвиток самооцінки дітей, самокритичного ставлення їх до

власних учинків забезпечує дієвість тих вимог, які ставляться дорослими до їх поведінки.

Часто спостерігаючи наслідки нечесної поведінки літературного героя, діти охоче починають виконувати вимоги батьків. Часто дорікання батьків, що дитина сама не визнає своєї провини, не досягають бажаної мети. Діти не вбачають у цьому прояву нечесності. Усвідомити недоліки такої поведінки дітям часто допомагає саме аналіз учинків літературного героя.

Учні середнього і старшого віку часто вже й самі за власною ініціативою зіставляють свою поведінку з поведінкою літературного героя і роблять для себе відповідні висновки.

Ураховуючи велику роль літератури у формуванні моральної свідомості дітей, батькам слід підбирати їм відповідні книжки для читання і, проводячи з дітьми бесіди з приводу прочитаних книжок, допомагати правильно оцінити вчинки літературного героя, зіставляючи їх і зі своїми власними. Художні твори, в яких розкривається позитивний бік чесних учинків і засуджуються нечесні, допомагають дітям побачити моральну красу людини, яка характеризується, перш за все, чесною поведінкою.

Поєднання довіри дітей з контролем за їхньою поведінкою. Усвідомлюючи, у чому полягають нечесні вчинки, засуджуючи прояви нечесності в інших людей і у самої себе, дитина може, проте, і не керуватися у своїй поведінці наявними у неї знаннями. Адже, щоб не збрехати, не робити нечесного вчинку, часто треба прикласти багато зусиль, перебороти себе, примусити зробити так, а не інакше. У цьому їй допомагає почуття власної гідності. Щоб бути завжди правдивою, дитина повинна дорожити своєю честю.

У вихованні почуття власної гідності дитини значну роль відіграє довір'я до неї з боку вчителів, батьків, товаришів. Відомо, яку велике значення у педагогічній роботі А. Макаренка відіграло довір'я його до своїх вихованців — у минулому малолітніх правопорушників.

Усвідомлення дитиною того, що їй довіряють, підвищує у неї почуття відповідальності і вимогливості до себе, допомагає їй перебороти спокусу і діяти чесно. Почуття чесності в дитини зростає саме тоді, коли вона знає, що на захист її честі виступають і батьки, і вчителі, і товариші, коли вона вже на власному досвіді переконалася, яку силу має довіра.

Глибоке переживання дитиною від утрати довіри внаслідок її нечесних учинків може призвести до корінного зламу в її поведінці. Проте несправедлива підозра, недовіра ображають дитину і принижують її почуття власної гідності.

Особливо гостро переживають недовіру й підозру підлітки. Часто грубість підлітка, конфлікти, які трапляються в сім'ї, пояснюються його ображеним самолюбством. У деяких випадках саме підозра й недовіра до дитини можуть

наштовхнути її на шлях брехні. Іноді, наприклад, учень скаржиться, що у нього болить голова, що він себе погано почуває, а хто-небудь з батьків висловлює підозру, що він хоче ухилитися від навчання.

Бувають і такі факти: хто-небудь із батьків поклав десь гроші і не міг відразу їх знайти. Не замислюючись, він починає висловлювати підозру на те, чи не взяла їх дитина, випитувати її. Дитина спочатку важко переживає образу, а потім, звикши до того, що їй все одно не довіряють, може і насправді взяти гроші. Безпідставна підозра до дитини з боку батьків, переживання нею образи внаслідок того, що їй не довіряють, часто надалі заважають їй перебороти спокусу і штовхають її на нечесний учинок.

Проте, довіряючи дитині, треба допомогти їй виправдати довіру батьків, часто непокоїть, що дитина легко привчається давати «чесне слово» і не виконує його. Звинувачуючи дитину в тому, що вона не виконала свого слова, батьки кваліфікують її як брехуна. Звичайно, доросла людина, яка не виконує свого слова, — це брехлива людина. Але чи завжди цю оцінку можна застосовувати й до дитини? Чи завжди дитина, яка не виконує свого слова, — нечесна? Батькам необхідно пам'ятати, що, даючи слово, дитина здебільшого дійсно хоче його виконати і не виконує вона його лише тому, що забуває про нього, не може перебороти труднощі.

Треба, щоб дитина зазнала радощів від того, що їй довіряють, і зрозуміла, що людині, якій довіряють, не треба підсилювати свого слова, вдаючись до всіх цих заходів. Потрібно привчити дитину дорожити своїм чесним словом, допомогти їй зрозуміти, що, саме дотримуючись свого слова, можна зберегти довіру до себе.

Варто зазначити, що якщо батьки змалку виховують у дитини вірність своєму чесному слову й вона зазнає почуття гордості від того, що їй довіряють, то навіть маленька дитина може ставитися до свого слова з відповідальністю. Довіряючи дитині, не ображаючи її безпідставними підозрами, батьки в той же час повинні уважно слідкувати за її поведінкою, контролювати, своєчасно помічаючи прояви брехні й нечесності з її боку.

Контроль з боку дорослих сприяє зростанню самоконтролю дитини, підвищує її відповідальність. Знаючи, що її вчинки стануть відомими батькам, дитина починає стежити за собою, замислюється над тим, яку оцінку з боку батьків одержить той або інший її вчинок. Це підсилює переживання дитиною своїх недоліків, скеровує їх на самостійне визнання своїх провин.

Контроль за поведінкою дитини не повинен принижувати її гідності. Батькам треба враховувати, що чим дорослішою стає дитина, тим тяжче вона переживає опіку і надмірний контроль з боку дорослих, тим рішучіше вона бореться з цим. Саме

боротьба за самостійність часто штовхає підлітка протидіяти батькам, які грубо втручаються в його інтимне життя, не рахуючись із його самолюбством. Щоб скерувати дитину на чесні вчинки, запобігти прояву нечесності, слід контролювати її поведінку. Але цей контроль повинен бути тактовним, не повинен перетворюватись у дрібну опіку.

Стимулювання дітей до виправлення своєї поведінки. У разі наявності проявів нечесності в поведінці дитини дуже важливим є те, як саме в тій чи іншій ситуації батьки реагують і скеровують дитину на виправлення своєї поведінки.

Батькам слід враховувати, що причини нечесної поведінки бувають різні. Тому, застосовуючи ті чи інші засоби покарання, треба проаналізувати, чим саме викликаний цей учинок, що взагалі характерно для поведінки їхньої дитини. Адже окремі вчинки часто ще не свідчать про наявність у неї чесності. Треба знати поведінку дитини, зіставляти її вчинки в різних ситуаціях, ураховувати мотиви цих учинків.

Залежно від мотивів нечесного вчинку і брехні зовні однакову поведінку слід оцінювати по-різному. Проте слід зазначити, що батьки часто сердяться на дітей і карають їх не за їх провини, а через свій поганий настрій. Це заважає дітям правильно пережити негативний бік того чи іншого вчинку.

Батьки повинні враховувати, що самооцінка дитини, яка відіграє важливу роль у виправленні нею своєї поведінки, формується під упливом оцінки з боку дорослих. Реакція батьків на той або інший учинок повинна бути справедливою, щоб дитина відчула, що батьки сердяться на неї «за діло». Якщо дитина переконана в тому, що батьки ставляться до неї несправедливо, дорікання і покарання з боку батьків не зроблять на неї потрібного впливу.

Не діє на дитину і надмірне моралізування батьків. Деякі з них захоплюються «виголошенням промов» перед дітьми, розповідають про наслідки, до яких доводить погана поведінка. Іноді дитина сама наперед знає все, що будуть казати їй батьки.

Дорікання батьків за зроблений нечесний учинок не повинне губити у дитини віру в себе, у можливість повернення втраченої довіри. Адже саме це прагнення повернути втрачену довіру, поновити свою репутацію стимулює дитину на виправлення своєї поведінки.

Не сприяють вихованню чесності і правдивості жорстокі, несправедливі покарання, які іноді використовують батьки. Варто відзначити, що, удаючись до фізичного покарання, батьки значно програють в очах дітей. Особливо критично ставляться до цього підлітки і юнаки, які часто на все життя запам’ятовують покарання батьків, що принижували їхню людську гідність.

Залежно від провини дитини батьки можуть виразити своє незадоволення, позбавити її певної втіхи тощо. Заохочення й покарання повинні застосовуватися батьками тактовно. Бути чесною, боротися із спокусами дитині, безумовно, допомагає похвала батьків, їхнє схвалення її поведінки.

Позитивні оцінки батьками моральних зусиль дитини сприяють зростанню вимогливості і самоповаги дитини до себе, розвитку почуття честі. Відзначаючи моральні зусилля дитини і позитивні наслідки, яких вона, завдяки цьому досягла, батьки скеровують дитину, схвалюючи її досягнення, але не потрібно перехвалювати її. Батьки повинні в цьому бути обережними. Це може дуже негативно позначитися на формуванні її індивідуальності, сприятиме виникненню в неї зазнайства тощо.

У батьків повинна бути однакова реакція на ті чи інші вчинки дитини. Вона повинна знати, що батько, мати та інші дорослі члени сім'ї однаково засуджують її негативні вчинки й пишаються її хорошою поведінкою. Якщо реакція батьків на поведінку дитини неоднакова, то вона не робить позитивного висновку. Дуже невдалим є намагання одного з членів сім'ї «захистити» або «пожаліти» дитину, коли на неї справедливо сердиться хтось інший. У таких випадках дитина не переживає сорому за зроблений нею негативний учинок, не засуджує його, а й надалі повторює, ураховуючи те, що знайде підтримку й захист з боку дорослих.

Контролюючи поведінку дитини і помічаючи прояви нечесності, батьки повинні допомогти їй визнати свою помилку, виправити поведінку і пережити почуття задоволення від того, що вона зробила так, як треба.

Засуджуючи негативні вчинки дитини, слід допомогти їй знайти шлях їх виправлення. Батькам доводиться допомагати дитині переборювати спокусу, виявити зусилля і робити чесний учинок. Найчастіше знаходять спільну мову з дитиною ті батьки, які не карають її за зроблений нечесний учинок, а допомагають його виправити.

Засуджуючи негативні вчинки дитини, потрібно допомогти їй знайти шлях їх виправлення. У свій час К. Ушинський порівнював позитивні моральні звички з моральним капіталом, який укладено у нервову систему людини. Він підкреслював, що проценти з цього капіталу поступово зростають і людина користується ними все життя. Чи буде дитина у своєму житті мати ці проценти з капіталу — залежить від того, як саме в дитячі роки формувалися у неї чесність і правдивість, які умови створювалися для її самовдосконалення.

Діти, ваша поведінка вплива на серце батьків!

''Я не маю більшої радості від цієї, щоб чути, що діти мої живуть в правді'', - писав апостол Іван (3Ів.4). Хоч словом «діти» апостол називав послідовників Христа, віруючі батьки-

християни відчувають ті ж почуття, що й апостол. Як і батьки мають великий вплив на життя своїх дітей, так і діти в більшості впливають на життя своїх батьків.

Цар Ізраїля Соломон відзначив наскільки сильно зачіпає батьків поведінка їх дітей. Він писав: «Син мудрий – потіха для батька, а син нерозумний – то смуток для неньки його» (Пр.10:1).

Тому всім дітям – навіть тим, хто вже виріс, - було б корисно подумати про те, як їхня поведінка впливає на їх батьків. Чому?

Тільки подумайте, скільки сил ваші батьки вклали у ваше християнське виховання! Вони почали піклуватися і молитися за вас, ще до того, як ви з'явилися на свт. Після вашого народження батьки особливо полюбили вас і звичайно дякували Господеві за те, що Він довірив їм прекрасну, але разом з тим, відповідальну роль батьків.

Тоді на них лягла відповідальність піклуватись про маленьку беззахисну людину і як Божі слуги віднеслись до своїх обов'язків серйозно.

Так як ваші батьки – істинні християни, виховуючи вас, вони шукали порад в Біблії, а також користувалися порадами тих батьків, які вже виростили дітей. Крім того вони продовжували просити допомоги у Господа Бога (Суд.13:8). Коли ви зростали, батьки пізнавали ваші сильні сторони, але і не закривали очей і на слабкі (Йов.1:5). Коли ви почали підростати, з'явились нові завдання. Можливо ви поводились часом погано, тоді батьки ще більше молились і думали про те, як допомогти вам виправитись і стати на правильний життєвий шлях.

Для батьків ви завжди є дітьми. Вони стараються піклуватись про ваше фізичне і духовне здоров'я, навіть тоді, коли ви стаєте дорослими.

Вони пам'ятають, що ви вже можете відповідати за свої вчинки і що не відомо, як складеться ваше життя. В кінцевому результаті ви самі обираєте свій шлях в житті.

Найкраща подяка для батьків та, коли ваші батьки почують про вас, що ви стали прекрасними людьми. Але можливе і протилежне. Дійсно, коли діти ведуть себе непристойно, засмучують своїх батьків. Велику біль відчувають батьки, коли дитина перестає жити за законами Євангелії.

Звичайно ви діти, впливаєте на свою сім'ю. Ваша поведінка глибоко зачіпає серця ваших батьків. Якщо ви відвертаєтесь від Бога і його принципів, то це хвилює ваших батьків, якщо ж ви залишаєтесь вірними і послушними Господу, то ваші батьки радіють. Завжди радуйте своїх батьків своєю християнською поведінкою. Це буде найціннішим подарунком для тих хто любить і захищає вас.

2.3.14 Виховання стриманості від спокуси

Про спокусу в Святому Письмі. У молитві «Отче наш…» у шостому проханні сказано: « І не введи нас у спокусу…».

Спокуса — це скрутні обставини, коли є небезпека впасти в гріх, похитнутися у вірі або схилитися у бік беззаконня.

Спокуса не виходить від Бога: «Випробовуваний, хай не каже ніхто: "Я від Бога спокушуваний". Бо Бог злом не спокушає, і нікого Він Сам не спокушає» (Як.1:13).

Диявол є винуватцем спокуси: «Тому й я, не стерпівши більше, послав, довідавшись про вашу віру, щоб часом спокусник вас не спокусив, і труд наш не стався б даремний» (1Сол.3:5). «І скинений був змій великий, вуж стародавній, що зветься диявол і сатана, що спокушає всесвіт, і скинений він був додолу, а з ним і його ангели були скинені» (Об.12:9).

Спокуса дається для випробування:

а) *нашої віри*: «Благословенний Бог і Отець Господа нашого Ісуса Христа, що великою Своєю милістю відродив нас до живої надії через воскресіння з мертвих Ісуса Христа, на спадщину нетлінну, й непорочну, та нев'янучу, заховану в небі для вас, що ви бережені силою Божою через віру на спасіння, яке готове з'явитись останнього часу. Тіштеся з того, засмучені трохи тепер, якщо треба всілякими випробуваннями, щоб досвідчення вашої віри було дорогоцінніше за золото, яке гине, хоч і вогнем випробовується, на похвалу, і честь, і славу при з'явленні Ісуса Христа» (1Петр.1:3–7);

б) *нашої покірності й любові до Господа*: «І будеш пам'ятати всю ту дорогу, що Господь, Бог твій, вів тебе нею по пустині ось уже сорок літ, щоб упокорити тебе, щоб випробувати тебе, щоб пізнати те, що в серці твоїм, чи будеш ти держати заповіді Його, чи ні... щоб пізнати, чи ви любите Господа, Бога вашого, усім своїм серцем і всією своєю душею» (5М.8:2; 13:4);

в) *нашої безкорисливості*: «І відповів сатана Господеві й сказав: "Чи ж Йов даремно боїться Бога? Чи ж Ти не забезпечив його, і дім його, і все, що його? Чин його рук Ти поблагословив, а маєток його поширився по краю. Але простягни тільки руку Свою, і доторкнися до всього, що його, — чи він не зневажить тебе перед лицем Твоїм?". І сказав Господь до сатани: "Ось усе, що його, — у Твоїй руці, тільки на нього самого не простягай своєї руки!". І пішов сатана від лиця Господнього» (Йов.1:9–12).

Бог не допускає, щоб ми піддавались спокусам... понад наших сил: «Досягла вас спокуса не інша, тільки людська; але вірний Бог, Який не попустить, щоб ви спокушалися понад ваших сил, але при спокусі й полегшення дасть, щоб знести могли ви її» (1Кор.10:13).

Вірні повинні:

а) *пильнувати*, щоб не впасти у спокусу: «Будьте тверезі, пильнуйте! Ваш супротивник — диявол — ходить, ричачи, як лев, що шукає пожерти кого. Противтеся йому твердою вірою» (1Петр.568,9). «Браття, як людина й упаде в якийсь гріх, то ви, духовні, виправляйте такого духом лагідності, самі себе доглядаючи, щоб не спокусились і ви» (Гал.6:1);

б) *молитися*, щоб позбавитись від спокуси: «Моліться, щоб не впасти в спокусу» (Лк.22:40).

Господь...

а) *охороняє вірних під час спокус*: «А що ти зберіг слово терпіння Мого, то Я тебе збережу від години спокус, що має прийти на весь всесвіт, щоб випробувати мешканців землі» (Об.3:10);

б) *спокушений*: він допомагає тим, які знаходяться у спокусі: «Бо в чому був Сам постраждав, був спокушений, у тому Він може допомогти тим, що знаходились у спокусі. Бо ми маємо не такого Первосвященика, що не міг би співчувати слабкостям нашим, але спокушуваного в усьому, подібно до нас, окрім гріха. Отож приступаймо з відвагою до престолу благодаті, щоб прийняти милість та для своєчасної допомоги знайти благодать» (Євр.2:18; 4:15,16);

в) *допустив спокуси від диявола*: Ісус був сорок днів у пустині, спокушуваний сатаною;

г) *терпів спокуси від злих людей*: «Ісус, знавши їхнє лукавство, сказав: “Чого ви, лицеміри, Мене спокушаєте?”» (Мт.22:18). «І підвівсь ось один законник і сказав, Його спокушаючи: “Учителю, що робити мені, щоб вічне життя осягнути?” (Лк.10:25). «А інші, спокушаючи, хотіли від Нього знамення з Неба» (Лк.11:16).

ґ) *протистояв спокусам Словом Божим і переміг*: «Тоді каже до нього Ісус: “Відійди, сатано! Бо ж написано: Господові Богу своєму вклоняйся і служи Одному Йому!”. Тоді позоставив диявол Його. І ось ангели приступили, і служили Йому» (Мт. 4:10,11). «Я світ переміг!» (Ів.16:33).

Щасливий той, хто вистояв при спокусі: «Блаженна людина, що витерпить спокусу, бо, бувши випробувана, дістане вінця життя, якого Господь обіцяв тим, хто любить Його» (Як.1:12).

Диявольські спокуси

Кожна людина без винятку в земному житті потрапляє в спокуси. Навіть Господь наш Ісус Христос зазнав спокус від диявола. Всі спокуси, починаючи від спокуси праотців у раю, за своєю природою однакові. Вони мають своєю метою віддалити людину від Бога, від виконання Його волі.

Диявол знав, що люди можуть блаженствувати тільки у спілкуванні з Богом, у всьому підкоряючись Його волі. Тому він використав усі сили для того, щоб перервати це спілкування. Диявол використав для досягнення цієї мети неправду, хитрість і схильність людини до блаженного,

щасливого життя. Він став переконувати Адама та Єву, що можна бути щасливими й без Бога. Даремно, мовляв, вони утримують себе заради заповіді Бога і не споживають від дерева пізнання добра і зла. Диявол навіював їм, що споживання забороненого плоду не зло, а благо. Як тільки вони з'їдять заборонений плід — перед ними відкриється широка дорога знання і вони вже не матимуть необхідності у керівництві Божому, бо самі стануть богами, ні від кого не залежними. Диявольська неправда та хитрість досягли своєї мети. Перші люди вирішили бути щасливими і блаженними без Бога. Те, що Бог попередив людей про смерть, яка трапиться з ними за споживання цього плоду, для Адама та Єви втратило значення. Вони без зусиль зі своєї сторони, одним лише вкушанням плоду надіялись одержати насолоду. Легкість досягнення своєї мети спокусила перших людей. Однак вони не стали богами, втратили блаженство і спілкування з Богом.

Так спокушав диявол і Ісуса Христа. Як і наших праотців, він спокушав Спасителя в честолюбстві й нестриманості, пропонуючи легкий шлях для досягнення мети. Коли Христос зголоднів у пустелі, диявол сказав Йому: «Якщо Ти Син Божий, скажи, щоб це каміння стало хлібами». Спокусник хотів легким засобом угамування голоду схилити Його на шлях нестриманості; не зумівши перемогти Христа спокусою нестриманості, диявол намагався збудити в Ньому марнославство і честолюбство. Він запропонував Христу кинутись з висоти даху храму і на подив людей залишитися цілим і неушкодженим. Знову зазнавши поразки, диявол зводить Ісуса Христа на високу гору і показує Йому в єдину мить усі царства світу, обіцяючи дати Йому у володіння весь світ, якщо тільки Він вклониться йому — дияволу. Цю сильну спокусу властолюбством Христос спростував словами: «Відійди від мене, сатано, бо написано: Господу Богу твоєму поклоняйся і Йому Єдиному служи» (5М.6:13).

Так Ісус Христос переміг усі спокуси диявола, перед якими не встояли перші люди.

Якщо навіть Спаситель наш піддавався спокусі, то це значить, що й кожна людина постійно піддається спокусам. Наша біда полягає не в тому, що ми живемо в атмосфері постійних спокус, а в тому, що ми не перемагаємо спокуси. Нас часто перемагає диявол. Ми спокушаємося «хіттю плоті, хіттю очей і гордістю життєвою».

І, якщо проаналізувати усі спокуси, то всі вони зводяться до одного — відвести людину від Бога, примусити її йти шляхом, який призводить до смерті духовної. Був час, коли атеїзм віддалив від Бога мільйони людей: дорослих і дітей, чоловіків і жінок. У результаті цього люди втратили віру й духовне життя. Диявол торжествував, але не довго. Прийшли нові часи, часи свободи. Тепер люди можуть вільно сповідувати віру в Бога,

відвідувати богослужіння, читати Біблію та іншу духовну літературу. Здавалося б, треба радіти, але не так сталось, як гадалось — диявол не дрімає. Як говорить апостол Петро: «...він, як лев гарчить, шукаючи, кого б пожерти».

Диявол продовжує спокушати людей і відводити їх від Бога та справжнього духовного життя. Нині стало немодним заперечувати Бога, проте істинну віру в Бога часто стали плутати з іншими віруваннями — віруваннями хибними, хоча зовнішньо пристойними. У багатьох віруючих уживаються ікона й талісман, відвідування храмів і звернення до ворожок, молитва та ворожіння на картах, священики й екстрасенси. Як може християнин водночас вірувати в Отця Вседержителя, Творця неба та землі, і в силу талісмана?! Як можуть віруючі звертатися за зціленням не до Бога — Владики життя та смерті, а до чаклунів, знахарів і різних лжецілителів?! Один час не вірили в існування потойбічного світу й всього надприродного. Все, що не можна було пояснити матеріальними законами, відкидалось без усіляких розумних доказів. А тепер люди вірять у різноманітні прикмети. Вони спокушаються східною містикою, окультизмом, слухають віщання астрологів і магів.

Як після всього цього віруюча людина, християнин може звертатись з молитвою до Бога, казати: «Крім Тебе, іншого Бога не знаємо», «Тобі єдиному согрішаємо, але і Тебе єдиного просимо».

Використовуючи природне прагнення людей до зцілення хвороб, бажання довідатись про майбутнє, диявол уводить людей у спокуси і віддаляє від поклоніння єдиному істинному Богу, у Тройці славимому.

Усі ці види спокус треба відкидати, як це зробив Господь наш Ісус Христос, коли сказав дияволу: «Відійди від мене, сатано, бо написано: Господу Богу твоєму поклоняйся і Йому Єдиному служи» (5М.6:13). Не дамо дияволу відвести нас від Єдиного істинного Бога. Будемо завжди розумом і серцем просити Отця Небесного: «Отче наш, ...не введи нас у спокусу, визволи нас від лукавого».

Коли ми молимось: «визволи нас від лукавого», ми тим самим визнаємо, що диявол у цьому світі має владу, що ми немочні і що один лише Бог може нам допомогти, від його сили.

Хто такий лукавий? То ворог наш диявол, «лукаве» — то справи його. Тут ми просимо про визволення нас від усіх інших бід, які людина з трудом може переносити, а саме: голод, хвороби, війни, пожежі тощо. Просимо Господа, щоб Він відвернув усе це від нас. Також просимо Бога, щоб Він при смерті нашій відвернув від нас всяку спокусу ворога душі нашої та дарував нам милість благочестиво і безпечно створити подвиг під захистом благодаті Його і під керівництвом ангела, що охороняє нас. Ми завжди повинні

щиро просити Бога, щоб при смерті нашій Він визволив від спокуси напастей диявола та від вічних мук у пеклі.

З Євангеліє ми знаємо про буття диявола і про його руйнівну смертоносну діяльність. Найбільшою перемогою лукавого, без сумніву, слід визнати те, що багатьом поколінням людей було прищеплено, що начебто диявола зовсім немає. Але Господь застерігає всіх нас, хто живе на землі, й віруючих Слову Його, і закликає до пильності, коли говорить: «Я бачив того сатану, що з неба спадав, немов блискавка» (Лк.10:18). І став губитель-диявол «князем світу цього», а разом з ним оселились і панують на землі численні полчища його поплічників.

Найперший і гіркий досвід диявольської влади випробували на собі наші праотці Адам і Єва. Його стараннями вони пізнали солодкість гріха і відчули гіркоту смерті. З тих далеких часів без перепочину диявол робить свою лиху справу. Його головним завданням була, є і буде боротьба з Богом за душі людей, а місцем битви — серця людські.

Усе відбувається в серці: у ньому вміщується і безодня пекла, й іскра віри. Тож потрібно пильно вдивлятися в усе, що відбувається з нами і навколо нас. Потрібно знати своє серце, тому що незнання не виправдає нас у день Страшного Суду, який невідворотно наближається до землі. «Ідіть від Мене, прокляті, у вічний вогонь, що дияволові та його посланцям приготований» (Мт.25:41), — скаже Син Людський тим, хто не знав, хто не хотів знати.

А прикладів насильства над людьми бісівської сили у Священному Писанні багато: це і євангельський образ жінки, яка 18 років була згорбленою (зв’язаною) від диявола; це і двоє одержимих, які жили у трунах (у могильних склепах), що розривали страшною бісівською силою ковані ланцюги, якими намагались їх зв’язати, зовсім некеровані розумною силою; це й біснуватий, якого біс, бажаючи занапастити, кидав то у вогонь, то у воду; і багато інших прикладів.

Але ніколи Господь, зцілюючи біснуватих, не називав біснування природною хворобою. Він прямо визнавав винуватцями її бісів і виганяв їх.

Ці приклади через жорсткосердність та недоумство наші не вражають наші серця, коли ми читаємо або чуємо про них. Одні думають, що це було колись і десь там, інші мають зухвальство в глибині серця сумніватись у прикладі чужого життя, а деякі ідуть ще далі, невір’ям заперечують вірогідність Божественного Писання.

Тепер же нам з вами вже не приклади з минулого, а наше власне життя дає відчути насилля, тиранію над нами і самого диявола, і синів противлення, тобто людей, які стали виконавцями злої волі диявола на землі.

Задумаймося над словами святого пророка Божого Ісаії. Чи не про нас і не про наш час говорив пророк, який жив за 579 років до Різдва Христового? «Земля спустошена дощенту, пограбована до останку... Землі під своїми мешканцями споганіли, бо вони переступили закон, порушили статут, зламали завіт відвічний. Тому прокляття пожирає землю, і мешканці її несуть за те кару: тому мешканці землі гинуть, людей зосталось мало... Земля розіб'ється на кавалки, земля розколеться на частини, земля здригнеться вельми. Земля хитатиметься, немов п'яний, гойдатиметься, мов халупа. І затяжіє її гріх над нею; вона впаде й не підведеться більше!» (Іс.24:3,5,6; 16:19,20).

Так, ці слова — про нас!
Це ми порушили Закон Божий!
Це ми порушили Його заповіт!
Це ми забули про Бога!

І наша матінка-годувальниця земля вже народжує одні терни від злоби тих, які живуть на ній. І небо, яке колись дарувало людям дощ життя і плодоносну росу, сіє на наші голови хімічну отруйну вологу, і вітер Чорнобиля обпікає світ своїм смертоносним диханням. І розгул зла, лукавства і ворожості йде по землі. І немає молитви, щоб залити цю пожежу зла, немає духовної сили, щоб відвернути загибель, яка наближається.

Невже все це створила людина? Ні, можливості людини обмежені, й строк її життя становить 70, від сили — 80 років: вона не встигає навіть і усвідомити свого призначення на землі, як уже сходить у могилу. Немає у неї ні часу, ні сили, ні уяви посіяти стільки бід і зла, щоб вистачило на все людство.

Усе те мале зло, яке встигаємо скоїти ми, грішні люди, приводить у сукупність великий диригент — сатана, той, хто сіє в нас мале. Він сіє мале і вирощує його у велике. І це називається Таїною беззаконня. Таїна беззаконня виходить від сили в силу саме тому, що послабшав наш опір їй.

У своєму спокушанні ми забуваємо Бога, забуваємо Небо, забуваємо вічність. На ґрунті повного занурення людей у плотське життя розростається всепоглинаюча розпуста. Немовлята, зачаті у беззаконні, з'являються на світ хворими, від народження одержимими духом злоби, вони своїм лукавством часто перевершують дорослих. Підлітки в одурманюючих наркотиках шукають особливих відчуттів, часто знаходячи в них смерть. Юнаки та дівчата, не знаючи самого почуття невинності й чистоти, занурюються в болото, про яке подумати страшно та соромно говорити. Наркотичний чад для багатьох стає єдиним реальним життям. А гуркіт бісівського галасу, що увірвався в наші будинки з телевізійних екранів, приголомшив і одурив усіх від малого до дорослого,

втягнув усіх у вир пекельної круговерті, поневолюючи душі насиллям.

Ми, не замислюючись, а значить, добровільно впускаємо у свої домівки телевізійних чаклунів усякого роду і вчимося у них як швидше і надійніше безповоротно загубити душу. Ланцюги, сковані з темряви гордості, брехні та зарозумілості, все міцніше обплутують наші серця, зв'язують наш розум, наші руки, усе наше єство. Ми стаємо неспроможні ні до чого доброго. Світлий ангел-хранитель стоїть осторонь, оплакуючи серця наші, які стали ареною бісівських ігрищ.

Нормою життя стає — «ходи трупами задавлених тобою, виривай шматок з чужого рота і плюй на всі заповіти». А той ворог, що посіяв страшні плевела злоби і гордині лжеіменного розуму, він — людиновбивця споконвіку, брехун і батько брехні — любується плодами справ своїх. Він досяг успіхів. Він переміг людей. І Бог тепер не стільки заперечується, скільки витісняється з серця людини різноманітними пристрастями й життєвими турботами.

Бог просто забутий. «Сину, дай Мені твоє серце», — просить Господь. Та де ж воно, наше серце?! І чи є ще воно? Якщо і є, то немає в ньому місця для Бога, для світла й тиші, для миру й любові. Страшно нам від того, що світло Боже відкриє нам страшний мотлох нашого серця.

Ми женемо Бога від себе і тікаємо від усього, що може виявити наше справжнє обличчя. Та це знов і не ми, а все той же людиновбивця, який заводить нас усе далі й далі від спасіння, що приготоване людям Сином Божим. Ворог сам уже ввійшов у наше серце й заволодів ним.

Але не міг він цього зробити без нашої згоди. Премудрість Божа так створила людину, що без неї самої або проти її волі ні врятувати, ні погубити людину не можна.

І ми самі, відкидаючи Бога невір'ям або ж віруючи в Бога, але заперечуючи заповідані Ним справи, відкидаємо спасіння. Відкидаючи темну страшну диявольську силу, але чинячи справи темряви, — ми самі віддаємо себе до її рук, самі готуємо собі безодню пекла.

Тож знайте, що диявол не інакше входить в нас, як опанувавши нашим розумом, нашими думками. В одних він викрадає з розуму і серця віру, в інших його сморідне дихання спопеляє страх Божий; третіх уразив марнославством, веде у полон багатьох пристрастей, бо марнославство і гординя породжують такі пороки, які відкривають врата душі бісам.

Людина не помічає, як стає одержимою. Нам треба добре пам'ятати, що основною характерною рисою диявольської брані є пристосовуваність, що злі духи ведуть з нами битву постійно й різноманітно. Головне, що треба неодмінно знати, що підхід до нас бісів непомітний і дія їхня поступова. Розпочавши з малого, злі духи повільно, але впевнено

набувають великого впливу на нас. Бісівська хитрість і лукавство, як правило, люб'язно йдуть назустріч нашим бажанням і прагненням, навіть добре і невинне вони здатні перетворити на свою зброю.

Тепер багато молоді кинулося до церкви, хто вже пов`язши у скверні гріха, хто зневірившись розібратися в мінливостях життя і розчарувавшись у його принадах, а хто — замислившись про сенс буття. Люди роблять страшний ривок із сатанинських тенет, люди тягнуться до Бога. І Бог відкриває їм Свої батьківські обійми. Як було б добре, якби вони по-дитячому змогли припасти до всього, що дає Господь у церкві Своїм чадам, почали б вчитися у церкві заново мислити, заново відчувати, заново жити.

Та ні! Великий залицяльник-диявол на самому порозі церкви відбиває у більшості з них смиренне усвідомлення того, хто вони і навіщо сюди прийшли. І людина не входить, а «ввалюється» до церкви зі всім тим, що залишилось у ній від прожитого життя, і в такому стані відразу ж починає осуджувати, що в церкві правильно, а що вже пора змінити.

Вона впевнена, що «вже знає, що таке благодать і як вона виглядає». Ще не ставши справжнім християнином, не навчившись покірно, вона вже стає суддею і вчителем. І знову проганяє Господа зі свого серця. І де? Прямо в церкві! А людина цього вже навіть і не відчуває: адже вона знаходиться у церкві, адже вона прочитала багато книг. Їй пора, як вона вважає, і священний сан приймати або вже треба і чернечий одяг вдягати. Ці люди можуть насмілитися і священний сан прийняти, і постригтися в чернецтво, але все це вже без Бога, керовані тією ж темною силою, яка керувала їхнім життям до того моменту, як вони прийшли в Церкву. А далі чекай інших явищ, можливих тільки на ґрунті спотвореної віри. Християнство без праці, без боротьби, без хресних мук — це християнство тільки за назвою, а значить без Бога. Воно призводить до різних спокус.

Диявол буде керувати своєю жертвою внутрішніми голосами і «видіннями», у когось заполонить розум, сповнить серце хульними образами і словами. І горе, якщо людина — невіглас у вірі, якщо не звернеться за допомогою до Бога, який готовий допомогти навіть зраднику.

Нам усім треба пам'ятати, що в душі, навіть світлій і чистій, одна яка-небудь кинута від диявола думка вмить зробить збентеження, важкість і сердечний біль, а в душі затьмареній гріхом, ще темній і неочищеній, навіть сама присутність ворога буде непомітною.

Цій непомітності сприяє сам дух зла, бо вона йому вигідна. Він, володарюючи над грішником, намагається тримати його у спокусі, запевняючи, що людина так діє сама по собі. Спокушена людина, як метелик, летить на примарне світло

бісівського марева, яке смертельно обпече її душу. Вона бажала дива, шукала одкровення, і воно з'явилось. І в людини навіть думки не виникає про своє прожите у гріхах життя, яке вже стіною стало між нею і Богом. Скільки ще треба працювати, щоб цю стіну розбити, щоб побачити світло істини!

Важко обманути дійсно віруючих, смирення і страх Божий застерігають, а Дух Святий, який охороняє їх, відкриє їм правду і наставить на всяку істину. З життів отців-подвижників відомо, що вони пізнавали біса, який з'являвся їм навіть в образі Христа. Духовна ж сліпота чи не більшості сучасних людей, часто навіть тих, хто називає себе християнами, веде їх до все більших бісівських спокус.

Уже тепер ми чуємо і читаємо в пресі про всілякі знамення то на небі, то на землі: літаючі об'єкти, інопланетян тощо. Вони втручаються в життя наших сучасників, нав'язуючи їм певні норми життя й поведінки вже не в помислах, а на ділі, творячи чудеса, привчаючи спокушених до повної покори собі. Є навіть випадки самогубств, скоєних за навіюваннями цих опікунів.

І нікого не бентежить такий їхній наплив, ні в кого не виникає думки: «А звідки ж воно, чому прийшло і де було раніше?». Але навіть якщо б хтось усі ці явища назвав у пресі своїм іменем, сказав, що це розгул бісівської сили з безбожницьким світом, читачі все одно б не зрозуміли, що ж несуть ці явища.

Нові, відкриті останнім часом здібності зцілювання шляхом духовного прозріння, яснобачення і прозорливості вводять в оману дуже багатьох людей — як домогосподарок, так і педагогів, викладачів ВНЗ, студентів й ін.

Дивно, що всі вони, не маючи ніякої медичної освіти, сприймають ці явища як дар неба.

Дар то дар! Але від кого та навіщо, що може принести він «цілителю» і хворому? «Цілителю» він принесе бісівську гординю, а пацієнту, який довірився йому, — порушення духовних і душевних сил, що часто веде до одержимості.

Але це буде потім. А поки всі хочуть бути здоровими за всяку ціну. Істинний християнин, а не тільки за іменем і модою, у зв'язку зі всіма цими явищами обов'язково згадає, що зробили святі апостоли, коли зустріли дівчину, яка мала дух пророкування і цим заробляла гроші для своїх господарів. Віруючі згадають і відійдуть від духа лестощів, а невіруючі самі зануряться в згубний обман, ще й потягнуть за собою багатьох. Усе це знамення часу. В усіх людей, які живуть на землі в наш час, виникає відчуття катастрофи, яка наближається.

Людство, що знемагає від тяжкого передчуття, не хоче зупинитися і задуматися, зрозуміти, що ж із ним відбувається. Диявольські сили полонили розум і серце тих, хто живе гріхом.

Гріх зігнув і спотворив людину настільки, що вона перестала бачити Бога. Вона вже не може випрямитись і навіть не прагне того, щоб розум її осяяло світло Божественної істини, а темрява зникла.

Припадемо ж до Спасителя! Саме цим ми зможемо протистояти дияволу, і він втече від нас. Навчимося ж розуміти й берегти добро душі своєї, будемо охороняти входи у свою душу, навчимося бачити себе. Тільки в такий спосіб ми виявимо всі підступи диявола всередині й навколо нас.

Помолимося, щоб Господь дав нам пильний розум, тверезу совість і відкрив наш духовний зір. Ніколи не будемо забувати про споконвічного ворога, який воює з родом людським.

Будемо пам'ятати, що сила злих духів міцна, а наша сила немічна. Покірно припадемо з безсумнівною вірою до Того, Чия сила більша за диявольську. Господи, ім'я Тобі — сила, підкріпи ж нас усіх — знемагаючих і падаючих!

Для боротьби з дияволом потрібно шукати різну зброю Божу. Яка ж це зброя?

Перший засіб для боротьби – *призвати ім'я Господнє*. «Ім'ям Моїм будуть виганяти демонів», - сказав Господь (Мр.16:17). «Ісусе, допоможи!»

Другий засіб – *животворний хрест Господній (хресний символ).*

Третя зброя проти диявола – *молитва і піст*.

Четвертим засобом боротьби і перемоги над дияволом є *покірливість*.

П'ятий засіб проти диявола – *набувати дару безпомилкового духовного міркування (розпізнавання духів).*

Сказав Господь Ісус Христос: «…а іншому дається дроблення чуд, а іншому пророкування, а іншому розпізнання духів, а тому різні мови, а іншому вияснення мов. А все оце чинить один і той Самий Дух, уділяючи кожному осібно, як Він хоче» (1Кор.12:10,11).

Подальший могутній засіб боротьби з нечистою силою – це *чудово знати і використовувати християнські віровчення.*

Потрібно знати відповідні псалми проти диявола, особливо 68-1 псалом: «Нехай воскресне Бог, і розпорошаться вороги Його…»

Нарешті, сьомий і останній могутній засіб проти демонів – *допомога Святих.*

Використовуючи цю зброю проти диявола, людина ніколи не впаде у гріх.

Коли перед вами буде спокуса до гріха, тоді одразу ж уявіть те, що гріх сильно гнівить Господа, Який ненавидить беззаконня. «Бо Ти Бог, що не хоче беззаконня, і не оселиться з Тобою лукавий» (Пс.5:5). А щоб краще вам було зрозуміти це, то уявіть правдивого, суворого, люблячого свою сім'ю батька, який всіма засобами намагається зробити дітей своїх

доброзичливими і чесними, щоб за їхню доброзичливість нагородити їх великим своїм багатством, яке він приготував для них із великим трудом. На превеликий жаль, він бачить, що діти не люблять його, не звертають уваги на приготовану любов'ю батька спадщину, живуть безпутно, швидко прямують до загибелі. А кожен гріх, зверніть увагу, є смерть для душі, тому що він убиває душу і робить рабом диявола. Бійтеся всяких спокус диявола, які ведуть до гріха.

Ворог Божий і наш — диявол ніколи не спить. Він, як лев, роззявивши пащу, завжди шукає, кого б поглинути. Диявол діє через наше тіло, розпалюючи в ньому різні пристрасті й затемнюючи розум і свідомість. Він діє і через недобрих людей, які легше йому піддаються, іноді діє і безпосередньо, направляючи помисли наші на лукаве.

Отож у молитві Господній, у шостому проханні, Христос навчає нас просити Отця Небесного, щоб не вводив нас у спокусу випробуванням і не допускав диявола спокушати нас гріхом. А коли б і сталось так, то дав би силу випробування терпляче перенести, а проти спокус диявольських вистояти.

2.3.15 Виховання покірливості і незлобивості

Про тихість в Святому Письмі. Третя заповідь блаженств говорить: «Блаженні тихі (покірні, незлобливі), бо вони осягнуть землю» (Мт.5:5).

У цій заповіді Господь ублажає тихість духу людини. То є лагідна рівновага, пройнята обережністю, — нікого не ображати й самому не ображатися ні за яких умов, інакше кажучи «мирний дух».

Тихість заповідана нам: «Отож зодягніться, як Божі вибранці, святі та улюблені, у щире милосердя, тихість, покору, лагідність, довготерпіння» (Кол.3:12). «Нагадуй їм, щоб були не сварливі, а тихі, виявляючи повну лагідність усім людям» (Тит.3:2).

Ісус Христос, Господь наш, служить нам взірцем тихості: «Візьміть на себе ярмо Моє, і навчіться від Мене, бо Я тихий і серцем покірливий, — і "знайдете спокій душам своїм"» (Мт.11:29). «Скажіть Сіонській доньці: "Ось до тебе йде Цар твій! Він тихий і сів на осла"» (Мт.21:5).

Віруючі, як раби Христові, повинні:

а) *приймати слово Боже з тихістю*: «Тому-то відкиньте всяку нечисть і залишок злоби й прийміть з тихістю всіяне слово, що може спасти ваші душі» (Як.1:21);

б) *бути тихим щодо всіх людей*: «Тихість ваша нехай буде відома всім людям» (Фил.4:5);

в) *виражати тихість у всій своїй поведінці*: «Хто мудрий і розумний між вами? Нехай він покаже діла свої в тихій

мудрості добрим поводженням!» (Як.3:13). «Я в'язень у Господі, — говорить про себе апостол Павло, — щоб ви поводилися гідно покликання, що до нього покликано вас, зо всякою покорою і тихістю, з довготерпінням, у любові терплячи один одного» (Еф.4:1,2).

Тихість заслуговує прощення навіть великих гріхів: «Лагідна відповідь гнів відвертає, а слово вразливе гнів підіймає» (Пр.15:1). «Тихістю навертається до милості вельможа» (Пр.25:15).

Тихість є однією із властивостей Божої мудрості: «А мудрість, що зверху вона, насамперед чиста, а потім спокійна, тиха, покірлива, повна милосердя та добрих плодів, безстороння та нелукава» (Як.3:17).

Тихість дорогоцінна перед Богом: «А окрасою їм нехай буде не зовнішнє... але захована людина серця в нетлінні тихого й мовчазного духа, що дорогоцінне перед Богом» (1Петр. 3:3,4).

Той, хто має тихість:

а) *Бог постановить його*: «Він веде покірливих до правди і навчає тихих путей Своїх» (Пс.24:9);

б) *буде піднесений Богом*: «Смиренних підносить Господь, а нечестивих принижує до землі» (Пс.146:6);

в) *буде визволений і спасенний*: «Коли встав Бог на суд, щоб спасти всіх пригноблених (тихих — прим. О. К.) на землі» (Пс.75:10). «Бо любить Господь людей Своїх і покірних (тихих — прим. О. К.) підносить до спасіння» (Пс.149:4).

Тихим обіцяний спокій, мир і блаженство: тихі «знайдете спокій душам своїм» (Мт.11:29). «А люди тихі успадкують землю і будуть втішатися великим спокоєм» (Пс.36:11). «Блаженні тихі, бо вони осягнуть землю» (Мт.5:5).

Блаженний той, хто зусиллям над собою здобув собі оту величну чесноту — Християнську тихість! У нього в серці завжди перебуває лагідний, радісний спокій. Він завжди задоволений своєю долею і дякує Богові. Він ні на кого не нарікає і нікому не заздрить. Такі люди дійсно щасливі: їх любить Господь і завжди радує Своєю Божественною радістю. Вони терпляче і спокійно переносять всяке лихо, і навіть серед великого горя знаходять у душі своїй втіху.

Властивості тихого християнина:

Тиха людина ніколи не відповідає злом на зло, образою на образу; не сердиться, в гніві не підвищує голосу на своїх кривдників; не кричить, і на вулицях ніхто не почує голосу його. Тихий, «будучи лихословленим, Він не лихословив взаємно, а коли Він страждав, не погрожував, але передав тому, Хто судить справедливо» (1Петр.223).

Це є величний образ тихості! Оце її суть! І як ми можемо робити інакше, як ми можемо сердитись, мститися? Бог є Отцем усіх, перед Яким ми нескінченно грішимо, завжди поступає з нами по Своїй тихості, не знищує нас, довго терпить

нас, благоденствує нам постійно. І ми повинні до своїх ближніх бути тихими, поблажливими і терпеливими.

Крім того, всі ми, як християни, є членами одного тіла, які намагаються берегти один одного; при тому ми називаємось вівцями — словесної отари Христової, — чому так? Тому що вівця — тиха, незлоблива, терпляча; такими повинні бути й ми. Тільки ті з нас належать до отари, які тихі та незлобливі, як ягнята, а ті, які не мають Духа Христового, Його тихості й незлобливості, ті — не Його. «А коли хто не має Христового Духа, той не Його» (Рим.8:9). На Страшному Суді тільки вівці будуть стояти зліва, і вони будуть введені в рай, а козли відійдуть у пекло.

Протилежним образові тихості є гнів. Гнів є негативне почуття – «надія безбожних» (Пр11:23). Хто гнівається, той з себе робить картинку душі неприємну для інших. Якщо поглянути на розгніваного то можна побачити: кров його кипить, очі блищать і горять вогнем, звуки голосу неприродні, мова знервована. Обличчя наче викривляється. Про таких говорив Іоан Золотоуст таке, що якби людина яка гнівається могла бачити себе під час свого гніву, то вона більше не мала б ніякої потреби в іншому спілкуванні, тому що, немає нічого більш страшного, як обличчя людини розгніваної. Людину яка уміє управляти своїм гнівом називають мудрою.

Кожен із нас був свідком того, як сердяться інші та, без сумніву, гнівався сам. Мабуть, ми погоджуємось, що гнів – це негативне почуття, яке потрібно гамувати. Все ж часто ми схильні думати, що маємо вагому причину злитись, особливо коли хтось, як здається, переступає наші норми справедливості.

Такий погляд видається слушним, якщо взяти до уваги слова апостола Павла, які він написав під натхненням Бога. Визначаючи, що часами люди сердитимуться. Павло порадив: «Гнівайтесь, але не грішіть: не допускайте, щоб сонце зайшло, поки ви розгнівані» (Еф.4:26). Тож що мудро робити: виливати свій гнів чи з усіх сил приборкувати його?

Павло, даючи пораду стосовно гніву, напевно, пригадав слова псалмописця, котрий написав: «Гнівайтесь, але не грішіть» (Пс.4:4).

До чого ж заохочував Павло? Він пояснює: «Відкиньте всіляку озлобленість, гнів, лютість, крик та образливу мову, а також усе, що завдає шкоди» (Еф.4:31). У дійсностіі Павло заохочував християн стримувати свій гнів.

Як же нам відкидати гнів та уникати його гірких наслідків? Соломон, мудрий цар стародавнього Ізраїлю, написав: «Прониклива людина стримує свій гнів, і її прикрашає те, що вона не зважає на образу» (Пр.19:11). Як проникливість допоможе людині, котра просто закипає від гніву?

Проникливість – це здатність розуміти суть справи. Прониклива людина не зосереджується лише на тому, що

помітно одразу, а дивиться глибше. Як це вміння стане у пригоді, коли вас ображають чи сердять?

Стикаючись з несправедивістю, ми обурюємось. Проте, піддавшись емоціям і відреагувавши агресивно, ми можемо завдати шкоди собі або іншим. Подібно як неконтрольований вогонь може вщент спалити дім, вибух гніву може зруйнувати нашу репутацію і стосунки з іншими, навіть з Богом. Тож коли ми закипаємо, саме час вникнути в суть справи, аби побачивши повнішу картину того, що відбувається. А це, безперечно, допоможе нам опанувати себе.

Одного разу батькові Соломона, царю Давиду, допомогли глибше подивитись не неприємну ситуацію, пов'язану з чоловіком, на ім'я Навал, і це стримало Давида від кровопролиття. Разом зі своїми людьми він охороняв овець. Навала в Юдейській пустелі. Коли прийшов час стригти отару, Давид попросив Навала дати їм трохи їжі. Ось що відповів Навал: «Чи я маю взяти свій хліб, воду і м'ясо, приготоване для моїх стрижіїв, і віддати людям, які прийшли невідомо звідки?» Які зневажливі слова! Почувши їх, Давид разом з 400 чоловіками вирішив стерти з лиця землі Навала та весь його дім (1Сам.25:4-13).

Навалова дружина, Авігаїл, дізналась про це й пішла назустріч Давидові. Побачивши Давида і його людей, вона припала йому до ніг і сказала: «Дозволь своїй служниці поговорити з тобою, вислухай служницю свою». Тоді Авігаїл розповіла, яким безглуздим є Навал, і дала Давиду зрозуміти: якщо він помститься за себе і проллє кров, то пізніше про це жалкуватиме (1Сам.25:24-31).

Слова Авігаїл спонукали Давида виявити проникливість, і в результаті він заспокоївся. Чому? По-перше, Давид зрозумів, що Навал від природи був безглуздою людиною, та, по-друге, усвідомив, що, помстившись, стане винним у пролитті крові. Вас, так само як Давида, інколи щось теж може виводити з себе. Як тоді бути? Зробіть кілька глибоких вдихів і порахуйте до десяти. Зупиніться на мить і подумайте, в чому криється причина проблеми та якими можуть бути наслідки ваших дій. Нехай проникливість стримує ваш гнів, а то й узагалі розвіює його (1Сам.25:32-35).

Сьогодні багатьом людям, подібно до Давида, допомогла стримувати свій гнів Біблія. Спершу аналізуйте проблему, а тоді намагайтесь застосовувати поради з Біблії. Коли виникає бажання сваритись, запитайте себе: «Хто насправді винен? Може, це я створюю проблему?». Роздуми над такими запитаннями допоможуть вам стати спокійнішим і зрештою приборкати гнів, який рвався назовні.

Гнів може бути дуже сильним, але мудра порада з Божого Слова має більшу силу. Застосовуйте її та просіть у Бога допомоги. Тоді завдяки проникливості вам вдасться

стримувати і вгамовувати свій гнів. В гніві ви можете образити людину. Це частіше буває в сім'ї між подружжям, коли на зміну ніжним почуттям любові прийшло почуття образи. Почуття образи може зруйнувати шлюб. Це почуття ослаблює любов, довіру і відданість, А якраз такі риси необхідні для того, щоб шлюб був міцним. Тож у певному розумінні почуття образи є не наслідком проблем у шлюбі, а однією з таких проблем. Недарма Біблія заохочує: «Відкиньте всіляку озлобленість» (Еф.4:31).

Затаюючи образу, ви шкодите самі собі. Якщо ви плекаєте почуття образи, то наче даєте собі ляпаса і при цьому очікуєте, що біль відчує хтось інший. Член сім'ї, на якого ви ображаєтесь, може почуватись просто чудово, тішитись життям і ні про що не підозрювати. Почуття образи шкодить вам набагато більше, ніж людині, на яку ви ображаєтесь.

Ображатися вам чи ні – залежить від вас. Не всі з цим згідні. Дехто сказав би: «Мій шлюбний партнер повівся так, що неможливо було не образитись». Але через такий погляд людина зосереджується на тому, на шо не має впливу, - на діях іншої людини. Біблія пропонує альтернативу. Вона каже: «Хай кожен перевіряє власне діло» (Гал.6:4). Ми не можемо контролювати слова або вчинки когось іншого, але нам під силу контролювати те, як ми на них реагуємо. Ображатися – це не єдина можлива реакція. Почуття образи є важким тягарем, який не дає вашому подружжю рухатись у перед.

Що вам робити:

1. ***Візьміть на себе відповідальність за своє почуття образи***. Звісно, легко звинувачувати своє подружжя. Але пам'ятайте, що від вас залежить, ображатись вам чи ні. Є й інший вибір – пробачити. Ви можете послухатись біблійної настанови: «Коли заходить сонце, не залишайтесь роздратованими» (Еф.4:26). Готовність прощати допоможе підходити до вирішення проблем у шлюбі з правильним умонастроєм (Кол.3:13).

2. ***Проведіть чесний самоаналіз***. Біблія каже, що деякі люди гнівливі та гарячкуваті (Пр.29:22). Чи це стосується і вас? Запитайте себе: «Чи я схильний злитися? Наскільки легко ображаюсь? Чи часто роблю з мухи слона?» Біблія каже: «Хто ж про неї (провину) повторює, розгонює друзів» (Пр.17:9). Подібне може статися і у шлюбі. Тож якщо ви схильні затаювати образу, запитайте себе: «Чи не варто бути терпеливішим до свого подружжя?» (1Петр.4:8).

3. ***Вирішіть, що є справді важливим***. У Біблії говориться, що є «час мовчати і час говорити» (Ек.3:7). Немає потреби обговорювати кожен образливий вчинок. Інколи краще послухатись поради: «на ложах своїх розмишляйте у ваших серцях, та й мовчіть» (Пс.4:5). Але якщо ви відчуваєте потребу обговорити неприємну ситуацію, зачекайте, поки мине

роздратування. Коли завдають прикрощів, насамперед старайтеся заспокоїтися. Через деякий час усвідомите, що вчинок, який вас образив, насправді не був таким серйозним. Тоді буде вам легше говорит з повагою (Пр.19:11).

4.***Зрозумійте в чому полягає прощення***. У мові оригіналу слово, котре в Біблії деколи перекладають як «прощати», буквально означає «відпускати». Отже, простити не означає применшити провину чи зробити вигляд, ніби нічого не сталося. Прощаючи когось, ви так би мовити, «відпускаєте» образу, бо усвідомлюєте, що негативні почуття можуть завдати вашому здоров'ю і шлюбу більше шкоди, ніж сам образливий вчинок.

Тихі повинні терпляче нести хреста свого

Спаситель сказав: «Хто не несе хреста свого і не йде вслід за Мною, — той не може бути учнем Моїм!» (Лк.14:27). Кожен з нас повинен нести свого власного хреста терпляче, тобто нести страждання і скорботи, які трапляються на нашому життєвому шляху і пов'язані з вірою Христовою. «Хто хоче йти за Мною, нехай зречеться самого себе, візьме хрест свій і йде вслід за Мною, — сказав Господь. — Бо хто хоче душу свою зберегти, той погубить її, а хто згубить душу свою ради Мене та Євангелія, той збереже її. Бо яка користь людині, яка здобуде увесь світ, але душу занапастить? Або який викуп дасть людина за душу свою? Бо хто посоромиться Мене і Моїх слів у роді цім перелюбнім і грішнім, того посоромиться і Син Людський, коли прийде у слові Отця з ангелами святими» (Мт.8:34–38).

Господь Ісус Христос повеліває нам зректися себе. Це значить, що нам треба зректися своєї злої волі, а також сатани, що діє в нас, і від усіх діл його, і від усього служіння його, і від усієї гордині його, і взяти хрест свій. Не треба брати чужого хреста, який може бути нам не під силу. Є самовпевнені люди, які беруться не за свої справи і несуть не свій хрест, а чужий.

Нести хрест свій — це значить тихо і терпляче долати труднощі, скорботи й випробування, що трапляються на нашому життєвому шляху та які посилає нам Господь заради нашого спасіння. «Блаженна людина, яка витерпить пробу, бо, бувши випробувана, дістане вінця життя, якого Господь обіцяв тим, хто любить Його» (Як.1:12). Без горя й страждань, при постійному щасті, людина зовсім забула б Бога та не була б достатньо очищеною й підготованою до майбутнього життя. Як молотильник б'є ціпом снопа, щоб відокремити зерно, так і Господь посилає нам нещастя для нашого морального очищення, укріплення й вічного спасіння.

Тому всі негаразди, як удари батьківської правиці Всевишнього Правителя світу — Бога, людина повинна переносити із синівською любов'ю та покірністю.

До покірного несіння свого життєвого хреста всі ми, християни, маємо приклад несення хреста Свого нашим Господом Ісусом Христом. Ісус Христос ніс Свій хрест від Віфлеємських ясел до Голгофи. Господь не запитував Небесного Отця, чому Він повинен страждати, зазнавати зневаги, бути розіп'ятим, не маючи жодного гріха. А ми часом запитуємо в Бога: «Господи! За що я так страждаю і страждаю несправедливо?»

Гріх і всіляке зло перемагаються терпінням і стражданнями. Ми маємо велику пристрасть до життя плотського; ми зжились із гріхами, звикли до них і боїмось оголосити їм рішучу війну, приймаючи проти них напівміри, і тому завжди залишаємось з нашими гріхами. Вони все більше й більше вкорінюються в нас, боротьба з ними стає все тяжчою, ми часто втрачаємо себе для Бога і робимось щоденним здобутком диявола. Тому кожного дня ми повинні боротися з дияволом.

Треба навчатися на прикладах багатьох грішників, які стали святими, як вони рішуче вступали на боротьбу із гріхом, зі своїми пристрастями, з дияволом. Вони полюбили Бога і бачили на Його прикладі життя вірний шлях свого спасіння.

Якщо християнин буде нехтувати прикладом шляху Його, то він буде блукати й загине. Ми не можемо нести хреста Христового, бо він для нас дуже великий і важкий. Ми повинні взяти свій власний хрест і нести його ради Христа, бо Спаситель перетерпів тяжкі страждання й добровільно зійшов на хрест.

Якщо ми хочемо йти слідом за Христом і ввійти в Його славу, тоді нам треба безумовно виконувати Його заповіді, змирятися, молитися, любити Його, страждати й терпіти. «Терпінням вашим спасайте душі ваші», — говорить Господь (Лк.21:19).

«Бо то вгодне, коли хто через сумління перед Богом терпить, не по правді страждаючи. Бо яка похвала, коли терпите все, як вас б'ють за провини? Але коли з мукою терпите за добрі вчинки, то це вгодно Богові! Бо на це ви покликані. Бо й Христос постраждав за нас, і залишив нам приклад, щоб ішли ми слідами Його. Не вчинив Він гріха і не знайшлось в устах Його підступу! Коли був лихословлений, Він не лихословив взаємно, а коли Він страждав, не погрожував, але передав Тому, Судді справедливому!» (1Петр.2:19–23).

За прикладом Ісуса Христа й святі апостоли були істинними хрестоносцями, з терпінням і навіть із радістю переносили гоніння, погрози, брехню, муки та смерть за Христа.

Несіння хреста свого, терпеливе й покірне, наблизить нас до Господа. Як Він через страждання переміг наші гріхи, воскрес із мертвих та ввійшов у славу Бога Отця, так і ми через терпіння скорбот, що трапляються на нашому шляху,

обов'язково ввійдемо у вічне блаженне життя, бо така велика до нас, грішних, любов Божа!

Християнин повинен терпеливо переносити хвороби

Ісус зустрів у храмі віруючого, який видужав, та й проголосив до нього: «Ось видужав ти. Не гріши ж уже більше, що б не сталось тобі чого гіршого!» (Ів.5:14). У цьому випадку гріх уразив не тільки душу, а й тіло. В одних випадках це очевидно відразу ж; в інших хоч не так видно, але істина залишається істиною, що всі хвороби тіла завжди від гріхів і ради гріхів. Гріх твориться в душі й одразу ж робить її хворою, але оскільки життя тіла залежить від душі, то від хворої душі, звичайно, залежить й життя тіла. Гріх наводить морок і журбу, а це несприятливо впливає на кров, як основу здоров'я людини. А коли згадаємо, що гріх ще й віддаляє нас від Бога — джерела життя і ставить людину в розлад з усіма законами, які діють у ній самій і в природі, то ще треба нам і дивуватись, як залишається грішник живий після гріха. Це милість Божа, яка чекає покаяння і повернення. Отже, хворому передусім необхідно поквапитись очиститися від гріха і в серці своєму примиритися з Богом. Це шлях до благодійної дії ліків. У наш час є багато лікарів, які не приступають до лікування хворого, доки він не покається і не причаститься пречистих животворящих Святих Тайн.

Коли хворіли святі подвижники, то хвороби сприймали як велике благодіяння Боже, намагалися перебувати в подячній молитві Богові, не шукали зцілень, хоч серед монахів і були чудесні цілителі. Вони бажали терпляче та покірно переносити попуск Божий, віруючи й сповідуючи, що він дає користь для душі більше від будь-якого подвигу.

Батьки, оберігайте своїх дітей від гріха!

2.5.16 Виховання доброти

Доброта – це риса характеру, про яку дуже багато говориться в Біблії. Вона подібна до співчуття і поваги. Добра людина намагається завжди служити іншим, бути щедрою і з турботою ставитися до оточуючих. Вона ввічлива та привітна у спілкуванні, виявляє повагу до ближніх.

Доброта є вищою моральною цінністю, це вияв позитивної оцінки життя, вияв доброзичливості стосунків, вияв вихованості людини. Нам властиво бути добрими до рідних людей і це дається дуже легко.

Однак, якщо дивитися глибше, *доброта* – це не просто вираження родинних почуттів, це перш за все *Божа якість.* Ісус сказав, що Отець добрий не тільки до тих, хто Його любить, але й до «невдячних і злих». Христос призивав своїх послідовників наслідувати Бога. Він сказав: «Отож, будьте

досконалі, як досконалий Отець ваш Небесний!» (Лк.6:35; Мт.5:48).

Оскільки люди створені по образу Бога (1М.1:27), то вони проявляють доброту. Ми повинні наслідувати Господа і вчитись доброти в Нього. Згідно Біблії доброта – це частина цінного плоду Божого святого духа, або його діючої сили (Гал.5:22). А це значить, що доброту можна розвивати – вона зростає по мірі того, як людина більше дізнається про Бога, свого Творця і наближається до Нього.

Доброта властива природі людини і дуже важлива для Господа, тому Він закликає нас: «Будьте добрі один до одного» (Еф.4:32).

Величезне значення для утвердження вищої духовної краси має образ Боголюдини – Ісуса Христа. Він прийшов на землю в образі людини, щоб вчити добра та милосердя. Христос узяв на себе спокуту людських гріхів, тобто звільнив їх від уже скоєних гріхів. Він учить, як жити, щоб не грішити. Він допомагає людям звільнитися від страху перед власною природою, навчаючи, що жити треба згідно з законами добра, уникаючи вчинків, що несуть загрозу утвердження у світі зла.

Доброта основана на повазі, тому що добра людина вважає інших такими ж цінними, а їхні почуття – такими ж важливими, як і свої власні. Вона хоче, щоб до неї добре ставилися, тому й до інших ставиться так само. Ось як про це сказав Ісус: «Тож усе, чого тільки бажаєте, щоб чинили вам люди, те саме чиніть їм і ви» (Мт.7:12).

Як і інші риси характеру, доброта випробовується у важкі часи. Коли погано почуваємося або чимось стурбовані, то можемо бути непривітними з іншими. Думаючи тільки про себе, ми забуваємо про потреби та почуття оточуючих. У такі моменти треба бути особливо уважним.

Якщо ми будемо пам’ятати про все, що дав нам Бог, і дякувати Йому за все, це допоможе нам бути добрими. Біблія каже: «Подяку складайте за все, бо така Божа воля про вас у Христі Ісусі» (1Сол.5:18). Коли я вдячний за те, що маю, мені легше бути добрим і щедрим до інших. Як тільки я починаю думати про те, як мало всього в мене є і наскільки більше я хочу мати, то починаю поводитися егоїстично і скупо.

Будьте добрими і чуйними до людей. Допомагайте беззахисним. Не робіть людям зла. Допомагайте в біді товаришеві. Поважайте, шануйте матір і батька, вони дали вам життя, вони виховують вас, вони хочуть, щоб ви стали чесними громадянами суспільства, людиною з чистим серцем, ясним розумом, доброю душею, золотими руками. Гуманність, чуйність до людини, готовність прийти їй на допомогу – ці елементарні риси людяності, порядності мають стати надбанням, особистим моральним багатством кожного вихованця.

Дитинство й отроцтво мають стати школою доброти, людяності, чуйності. Тільки за цієї умови в тому чутливому музичному інструменті, яким є людське серце, буде вся гама благородних людських почуттів – від найтоншої, найчутливішої турботи про матірі непримиренності до ворога, ідейного противника (*Василь Сухомлинський)*.

Хочемо наголосити про доброту до незнайомих людей. Що допоможе нам проявити доброту «Не забувайте доброти до приходьків, бо деякі нею, навіть не відаючи, гостинно були прийняли Ангелів» (Євр.13:2). Слово «гостинно» - може означати «доброта до незнайомців». Павло підкреслив, що «прийняли в себе ангелів». Щоб ви відчули, аби ви прийняли ангелів? Павло підкреслив свою думку словами «навіть не відаючи». Думка Павла зводиться до того: якщо ми звикли проявляти доброту до інших, в тому числі і до незнайомих, нас можуть чекати приємні несподіванки.

Більшість перекладів (тлумачень) Біблії пов'язують слова Павла з розповідями про Авраама і Лота, записаних в книзі Буття 18:19 розділах.

В обох випадках ми читаємо про те, що до цих людей під виглядом гостей прийшли ангели і принесли важливу вістку. У випадку з Авраамом – це була новина про Божий задум дати йому сина, а у випадку з Лотом – вістка про неминучу загибель міст Содом та Гомору (1М.18:1-10; 19:1-3, 15-17).

Із цих біблійських текстів видно, що як Авраам так і Лот проявили доброту до незнайомців. Звичайно в часи старозавітні проявляти доброту до незнайомих подорожуючих – було частиною традиції і почуттям обов'язку. Наприклад, закон Мойсея вимагав від ізраїльтян піклуватися про «приходька, щоб дали йому хліба й одежу» (5М.10:17-19). Але Авраам і Лот зробили набагато більше ніж вимагає закон. Вони доклали багато зусиль, щоб проявити доброту до незнайомців, і одержали за це велику нагороду від Господа. В Авраама народився син Ісаак, який зіграв важливу роль у виконанні задуму Бога. Вони стали обидва в родословній лінії Месії – Ісуса Христа. І їх вірність пророкована на те, як Господь Бог своєю любов'ю і, незаслуженою нами, добротою дав надію для спасіння людей (1М.22:1-18; Мт.1:1,2; Ів.3:16).

Історія про те, як Авраам і Лот проявили доброту до гостей, наочно показує, що чекає Бог від тих, кого Він любить, і наскільки Він цінує доброту. Проявляти доброту або її не проявляти – це не особисте питання кожного. Це обов'язкова вимога для всіх, хто хоче порадувати Бога.

В Біблії передбачено, що в наші дні наступлять важкі часи, коли люди будуть «батькам неслухняні, невдячні, ненависники добра» (2Тим.3:1-3). Ви таких зустрічаєте майже кожен день. Але це не дає вам права бути недобрими. Християнам, батькам

і їх дітям нагадує апостол Павло: «Не платіть нікому злом за зло, дбайте про добре перед усіма людьми» (Рим.12:17).

Нам потрібно бути чутливими і щедрими на доброту. В Біблії сказано: «Той, хто любить…пізнає Бога», а одна із можливостей проявити любов - бути добрим до інших (1Ів.4:7;1Кор.13:4). Проявляючи доброту до людей, ми краще пізнаємо Бога і від цього стаємо все більше щасливими. «Блаженніше давати, ніж брати» (Дії. 20;35).

Доброта не завжди вимагає особливих затрат. Вона не залежить від наших здібностей і фізичної сили. Часом досить просто усміхнутись, сказати добре слово, запропонувати допомогу, зробити невеличкий подарунок, або, наприклад пропустити людину вперед у черзі і т.ін.

На Сході говорять: «Одне добре слово зігріває всю зиму». Тому невеликий добрий вчинок може створити справжнє чудо. Якщо доброта від душі, а особливо виходить від людини, яка любить Бога, вона зможе зігріти багато сердець. Якщо навіть вашу доброту не оцінили, пам'ятайте: ви зробили свою добру справу. Вона має велику ціну в очах Господа. Біблія запевняє нас, що людина яка вчиняє по-доброму «той позичає для Господа» (Пр.19:17).

Далі ми вас ознайомимо з двома історіями з Бібілії про добрих жінок. Вони виявили доброту у ставленні до інших і отримали за це благословення. Перша історія відбувається під час страшної посухи та голоду в ізраїльській землі.

І було Господнє слово до нього, говорячи: Устань, іди до Сарепти сидонської, й осядеш там. Ось наказав Я там одній вдові, щоб годувала тебе. І він устав і пішов до Сарепти. І прибув він до входу міста, аж ось там збирає дрова одна вдова. І він кликнув до неї й сказав: Візьми мені трохи води до посудини, й я нап'юся. І пішла вона взяти. А він кликнув до неї й сказав: Візьми мені й шматок хліба в свою руку!

А та відказала: Як живий Господь, Бог твій, не маю я калача, а тільки повну пригорщу борошна в дзбанку та трохи олії в горняті. А оце я назбираю дві поліниці дров, і піду, і приготовлю це собі та синові своєму. І з'їмо ми, та й помремо…

І сказав до неї Ілля: Не бійся! Піди, зроби за своїм словом. Тільки спочатку зроби мені з того малого калача, і винесеш мені, а для себе і сина свого зробиш потім. Бо так сказав Господь, Бог Ізраїлів: дзбанок муки не скінчиться, і не забракне в горняті олії аж до дня, як Господь дасть дощу на поверхню землі.

І пішла вона, і зробила за словом Іллі, і їла вона й він та її дім довгі дні, дзбанок муки не скінчився, і не забракло в горняті олії, за словом Господа, що говорив через Іллю (1Цар.17:8-16).

Друга історія записана в книзі Дії апостолів у Новому Завіті.

А в Йоппії була одна учениця, на ймення Тавіта, що в перекладі Сарною зветься. Вона повна була добрих вчинків та милостині чинила. І трапилося тими днями, що вона занедужала й умерла. Обмили ж її й поклали в горниці. А що Лідда лежить недалеко Йоппії, то учні, почувши, що в ній пробуває Петро, послали до нього двох мужів, що благали: Не гайся прибути до нас!

І, вставши, Петро пішов із ними. А коли він прибув, то ввели його в горницю. І обступили його всі вдовиці, плачучи та показуючи йому сукні й плащі, що їх Сарна робила, як із ними була.

Петро ж із кімнати всіх випровадив, і, ставши навколішки, помолився, і, звернувшись до тіла, промовив: Тавіто, вставай! А вона свої очі розплющила, і сіла, уздрівши Петра…Він же руку подав їй, і підвів її, і підвів її, і закликав святих і вдовиць, та й поставив живою її. А це стало відоме по цілій Йоппії, і багато хто в Господа ввірували, і сталось, що він багато днів пробув у Йоппії, в одного гарбарника Симона (Дії9:36-43).

2.5.17 Виховання співчуття та милосердя

Співчуття – це риса характеру, яка допомагає зрозуміти, як почуваються люди у скрутних обставинах і як їм можна допомогти. Співчутлива людина намагається уявити, як би вона сама почувалася у подібній ситуації, і робить усе можливе, щоб допомогти і втішити іншого.

Співчуття – це здатність людини реагувати на зміни у внутрішньому стані іншої людини. Здатність до співчуття – істотний прояв морального здоров’я людини.

Співчувати людині – значить поділяти її радість чи тугу, турботи або страждання, захоплюватися її успіхами чи жаліти її в її болях і невдачах. Незмінна моральна вартість співчуття яскраво висвітлюється у порівнянні з повагою, співстражданням, покірливістю, милосердям.

У Біблії часто говориться про те, що Ісус співчував іншим. Він допомагав людям скрізь, де бував. Більшість чудес, які Він вчиняв, були пов’язані зі зціленням хворих та калік, насиченням голодних та воскресінням мертвих. Він використовував Свою надприродну силу, щоб допомагати іншим і полегшувати їхні страждання.

Ми не можемо творити чудеса, як Ісус. Часто ми взагалі нічого не можемо зробити, щоб змінити складну ситуацію, в якій хтось опинився. Але ми можемо бути поруч і таким чином утішити людину в її стражданні. Принаймні, вона не буде сама в такий важкий момент. Інколи в період негараздів люди отримують силу і підбадьорення, необхідні їм для подолання

труднощів, від тих, хто їм співчуває у їхній біді, тобто розуміє або намагається зрозуміти, що вони відчувають.

Співчутливе серце – це ознака зрілості. Маленькі діти відчувають лише свій власний біль і не зважають на те, що переживають інші люди. Коли ми дорослішаємо, то вчимося турбуватися про почуття інших настільки, щоб мати бажання їм допомогти.

Різні люди та ситуації потребують різної реакції. Щоб допомагати іншим у їхніх стражданнях, потрібна мужність. Треба відмовитись від егоїзму, щоб приділяти свій час і зусилля допомозі іншим. Також, щоб найкращим чином комусь допомогти, потрібна мудрість. Іноді найкраща допомога – це молитва. У більшості випадків потрібну підтримку надають наша доброзичливість, слова підбадьорення, вірність та бажання залишатися поряд.

Людина, яка хоче співчувати іншим, може поставити собі три запитання, коли бачить, що хтось страждає:

а. Як би я почувався у подібній ситуації?

б. Як би я хотів, щоб до мене ставилися?

в. Яким чином я можу допомогти?

Біблійна історія

Тими днями, коли було знову багато народу, а їсти не мали чого, покликав Він учнів Своїх та й промовив до них: Жаль мені тих людей, що вже три дні зо Мною знаходяться, та їсти не мають чого. А коли відпущу їх голодних до їхніх домівок, то ослабнуть у дорозі, бо деякі з них поприходили здалека.

І відказали Йому Його учні: Звідки зможе хто нагодувати їх хлібом отут у пустині?

А Він їх запитав: Скільки маєте хліба?

Вони ж повідомили: Семеро.

Тоді Він народу звелів на землі посідати. І, взявши семеро хліба, віддавши подяку, Він поламав і дав учням Своїм, щоб роздати. А вони роздавали народові. І мали вони трохи рибок; і Він Їх поблагословив, і роздати звелів також їх. І всі їли й наїлися, а з позосталих кусків сім кошів назбирали… А їдців було тисяч чотири! (Мр.8:1-9).

Це одне з найбільш відомих чудес Ісуса. Прочитайте ще одну відому історію:

А Ісус відповів і промовив: Один чоловік ішов з Єрусалиму до Єрихону, і попався розбійникам, що обдерли його, і завдали йому рани, та й утекли, покинувши ледве живого його. Проходив випадком тією дорогою священик один, побачив його, і проминув. Так само й Левит надійшов на те місце, поглянув, і теж проминув. Проходив же там якийсь самарянин, та й натрапив на нього, і, побачивши, змилосердився. І він підійшов, і обв’язав йому рани, наливши оливи й вина. Потому його посадив на худобину власну, і приставив його до гостиниці, та й клопотався про нього. А другого дня,

від'їжджавши, вийняв він два динарії, та й дав їх господареві й проказував: Заопікуйся ним, а як більше що витратиш, заплачу тобі , як вернуся (Лук.10:30-35).

Своїми вчинками та повчанням Ісус показує нам, що співчуття – дуже важлива риса характеру. Я буду співчутливою людиною!

П'ята заповідь блаженств говорить: **«Блаженні милостиві, бо вони помилувані будуть» (Мт.5:7)**

Про милосердя та милостиню у Святому Письмі.

Святе письмо про милосердя

Милосердя заповідано: було тобі виявлено, о людино, що добре, і чого пожадає від тебе Господь – нічого, а тільки чинити правосуддя, і милосердя любити, і з твоїм Богом ходити смирно (Мих.6:8). Так говорить Господь Саваот, промовляючи: Судіть суд по правді, і чиніть один одному милосердя та милість (Зах.7:9). Отож, зодячніться, як Божі вибранці, святі та улюблені, у щире милосердя, добротливість, покору, лагідність, довготерпіння (Кол.3:12). Нарешті ж, будьте всі однодумні, спочутливі, братолюбні, милосердні, покірливі (1Петр.3:8).

Милосердя дано як обов'язок на прикладі Бога: і так, будьте милосердні, як і Отець ваш милосердний (Лук.6:36).

Милосердя приємніше для Господа, ніж жертвоприношення: ідіть же, і навчіться, що то є: Милости хочу, а не жертви. Бо Я не прийшов кликати праведних, але грішників до покаяння (Мт.9:13).

Милосердя повинно залишатися в серці: милість та правда, нехай не залишать тебе, прив'яжи їх до шиї своєї, напиши їх на таблиці серця свого (Пр.3:3).

Милосердя є однією із властивостей божественної мудрості: а мудрість, що зверху вона, насамперед чиста, а потім спокійна, лагідна, покірлива, повна милосердя та добрих плодів, безстороння та нелукава (Як.3:17).

Віруючі бувають милосердні: кожен день виявляє він милість та позичає, і над потомством його благословення (Пс.36:26).

Повинно творити справи милосердя

а) ***з радістю:*** коли втішитель – на потішання, хто подає – у простоті, хто голодує – то з пильністю, хто милосердствує – то з привітністю!

б) ***бідним:*** хто погорджує ближнім своїм, той грішить, а милосердний до вбогих – блаженний (Пр.14:21).

в) ***тваринам:*** не зав'яжеш рота волові, коли він молотить (5М.25:4). Піклується праведний життям худоби своєї, а серце безбожних жорстоке (Пр.12:10).

Той, що творить милосердя

а) творить благо собі самому: людина милосердна душі своїй чинить добро, а жорстока залучує тіло своє (Пр.11:17).

б) отримати життя, справедливість правду і славу: хто береться за праведністю та за милістю, той знаходить життя, справедливість та славу (Пр.21:21).

в) отримає і сам милосердя: бо як людям ви простите прогріхи їхні, то простить і вам ваш Небесний Отець (Мт.6:14).

г) блаженний той, хто милосердний: блаженні милостиві, бо вони помилувані будуть (Мт.5:7).

Осуд без милосердя тим, які самі немають милосердя: бо яким судом судити будете, таким же осудять і вас, і якою мірою будете міряти, такою відміряють вам (Мт.7:2). Коли ж не прощаєте ви, то й Отець ваш Небесний не простить вам прогріхів ваших (Мр.11:26). Бо суд немилосердний на того, хто не вчинив милосердя. Милосердя – бо ставиться вище за суд (Як.2:13).

Ніщо так не умилостивлює Бога, як милосердя, як милостиня.

Піклуватися про бідних — є обов'язком вірних: «Не забувайте ж і про доброчинність та спільність, бо жертви такі вгодні Богові» (Євр.13:16). «А хто має достаток на світі, й бачить брата свого в недостачі, та серце своє зачиняє від нього, то як Божа любов перебуває в такому?» (1Ів.3:17).

Подавайте бідним:

...не жалкуючи: «Конче дай йому, і нехай не жаліє твоє серце, коли ти даватимеш йому, бо за ту річ поблагословить тебе Господь, Бог твій у кожнім чині твоїм, і в усьому, до чого доторкнеться рука твоя» (5М.15:10). «Нехай кожен дає, як серце йому велить, — не в смутку й не з примусу, бо Бог любить того, хто з радістю дає!» (2Кор.9:7);

...з щедрістю: «Бо не переведеться убогий із землі твоєї, тому Я наказую тобі: "Щиро відкривай руку свою для брата свого, і вбогого свого, і для незаможного свого на землі твоїй"» (5М.15:11);

...з радістю: «Радість людині — то милість її» (Пр.19:22). «Хто милосердствує — то з радістю» (Рим. 12:8);

...без гонору: «Стережіться виставляти свою милостиню перед людьми, щоб бачили вас; а як ні, то не матимете нагороди від Отця вашого, що на небі» (Мт.6:1).

Той, хто дає милостиню бідним:

... поважає Бога: «Хто тисне нужденного, той ображає свого Творця, а хто милостивий до вбогого, той поважає Його» (Пр.14:31);

...позичає для Господа: «Хто милостивий до вбогого, той позичає для Господа, і Він відплатить йому за благодіяння його» (Пр.19:17);

...отримає нагороду і тут, на землі: «Блаженний, хто дбає про вбогих і бідних, у день скорботи спасає його Господь. Господь збереже його й охоронить життя його. Блаженним він буде на землі, і Ти, Господи, не віддаси його в руки ворогів

його. Господь допоможе йому в час хвороби його, усе ложе його Ти оздоровиш у болісті його» (Пс.40:1–4);

...на Страшному Суді він буде помилуваний: «Блаженні милостиві, бо вони помилувані будуть» (Мт.5:7). «Тоді скаже Цар тим, хто праворуч Його: “Прийдіть, благословенні Мого Отця, посядьте Царство, уготоване вам від закладин світу. Бо Я голодував був — і ви нагодували Мене, прагнув — і ви напоїли Мене, мандрівником Я був — і Мене прийняли ви. Був нагий — і Мене зодягли ви, слабував — і Мене ви відвідали, у в’язниці Я був — і прийшли ви до Мене”» (Мт.25:34–36);

...буде багатим: «Дехто щедро дає, та ще додається йому, а дехто ховає надміру, та тільки бідніє. Душа, яка благословляє, насичена буде, а хто поїть інших, — напоєний буде і він» (Пр.11:24,25);

...буде благословенний Богом: «Він щодня дає милостиню, позичає, і рід його в благословенні перебуває» (Пс.36:26). «...розділи з голодним хліб твій; бідного блукача в дім свій введи. А коли побачиш нагого, — щоб вкрити його, не ховайся від нього. Засяє тоді, мов досвітня зоря, твоє світло, і хутко шкірою рана твоя заросте, і твоя справедливість ходитиме перед тобою, і слава Господня буде супроводжувати тебе» (Іс.58:7,8);

...буде блаженним: «Хто зневажає ближнього свого, той грішить, а милосердний до вбогих — блаженний» (Пр.14:21).

Хто зневажає бідних:

... той не має віри: «Коли брат чи сестра будуть нагі й не будуть мати їжі на день, а хто-небудь з вас до них скаже: “Ідіть з миром, грійтесь та їжте”, та не дасть їм потрібного тілу, — що ж то поможе? Так само й віра, коли діл немає, — мертва в собі!» (Як.2:15–17).

...той не поважає Бога: «Хто сміється з убогого, той ображає свого Творця, хто радіє з нещастя, — не буде такий без вини» (Пр.17:5);

...того Бог не почує: «Хто вухо своє затикає від зойку убогого, то й він буде кликати, та не отримає відповіді» (Пр.21:13);

...проти нього вознесеться плач бідних, який буде почутий: «Стережися, щоб не було... зле твоє око на убогого брата твого, і не даси ти йому, то він буде кликати на тебе до Господа, і буде на тобі гріх» (5М.15:9). «Щоб зойк бідолахи спровадити до Нього, бо Він чує благання пригнічених» (Йов.34:28).

«Милості хочу, а не жертви», — сказав Господь через пророка (Ос.6:6). Те ж саме повторив Христос.

Зображуючи Свій останній Суд, Господь обіцяє тим хто творить милостиню унаслідувати Царство Небесне приготоване Ним від початку світу (Мт.25:34–36). «Милосердя перевищує суд» (Як.2:13).

Протягом усієї історії людства милостиня високо оцінюється в очах Божих. Так Авраам, бувши милостивим, під виглядом подорожніх прийняв Бога у Святій Трійці.

Праведний Йов каже до друзів: «Я спас страждальця, що плакав, і сироту безпорадного. Я був очима сліпому і ногами кривому. Я був батьком для убогого» (Йов.29:12,15–16).

Особливою силою милостиню похваляє Христос: «Всякому, хто просив у тебе, дай, і від того, що хоче позичити в тебе, не відвертайся» (Мт. 5:42).

За милість до убогих одержите милість від Бога; за милість тимчасову — милість вічну, за милість малу — милість дуже велику, бо не тільки будеш помилуваний від вічного за гріхи присуду на Суді Божім, а й отримаєш вічне блаженство.

Милість до ближнього може творити кожен: тому, що милість буває різна, як різні потреби людини — духовні й тілесні, як різне становище людей в суспільстві, їхній стан і звання. Отже, можна стверджувати, що милість буває *тілесна* й *духовна*.

Види милості

Милість тілесна. Милостиню можна чинити на кожному місці, де ти повернешся: допоможи немічному й старому, поможи підняти, уступи місце старшому, покажи дорогу тому, хто не знає куди йти, порадь людині у скрутному становищі, допоможи нещасному матеріально, скільки можеш.

Образів милування безліч, розглянемо найголовніші.

Діла милості для тіла людини:

1. Нагодуй голодного;
2. Напій спраглого;
3. Зодягни нагого або такого, що не має пристойного одягу;
4. Відвідай того, хто знаходиться у в’язниці;
5. Провідай хворого, розваж, порадь, допоможи одужати. Прохай за нього лікарів. А якщо має вмерти, то постарайся зменшити йому страждання їжею, ліками, розвагою;
6. Прийми подорожнього в хату, нагодуй і дай йому відпочити;
7. Поховай або допоможи поховати померлого достойно.

Про всі ці діла, крім останнього, говорить Господь Ісус Христос (Мт.25,31–36, згадуване вище). Із зазначеного ми бачимо, що для нас необхідне і дуже важливе християнське милосердя. Необхідне тому, що без милостині ми не здобудемо уготованого Господом Царство Небесного.

Діла милості для душі:

1. Переконай грішника й поверни його з погибельної дороги на добру.
2. Навчи віри та добра того, хто не знає.
3. Подай ближньому добру вчасну пораду під час його ускладнень або тоді, коли він не помічає небезпеки.
4. Молися за нього Богу, щоб допоміг йому.

5. Утіш і розваж засмученого.
6. Не відповідай злом тим, хто спричинив тобі прикрість.
7. Від серця прощай тим, хто тебе образив.
8. Допоможи й порадь хворому поговіти, щоб не вмер без причастя.

Повчальні приклади милосердя

1) «У в'язниці був — не прийшли до Мене», — ці слова глибоко проникли в душу святої Анастасії. Бадьора, світла, весела, щаслива, що дарує радість іншим, вона кожного дня відвідувала в'язниці, де її зустрічали, наче ангела Божого.

Але недовго була з нею та благодать утіхи. Чоловік її, боячись, що вона роздасть усе багатство, закрив її вдома і поставив варту. Вона була у відчаї і писала своєму духовному наставникові: «Моли за мене Бога, за любов до Якого я тепер страждаю...». Старець їй відповідав на те: «Не забувай, що в кожному домі присутній Христос, Який сильний і може зупинити всяку бурю: "Він же встав, наказав бурі й хвилям, — і вони вщухнули, і тиша настала" (Лк.8:24). Ти тепер стоїш начебто серед хвиль морських, з терпінням чекай Христа — Він прийде до тебе... Світу завжди передує темрява; після смерті обіцяне життя; земним скорботам настає кінець, як і земним радощам. Благословенний в Бога той, хто надіється на Нього».

З часом свята Анастасія стала вдовою і отримала волю віддати своє життя для служіння, яке так полюбила. Тепер вона не обмежувалась тільки в'язницями одного Риму, вона переходила від міста до міста, з країни в країну і постачала в'язням їжу, одяг, обмивала їхні рани, за великі гроші підкупляла тюремних лікарів, щоб вони звільнили в'язнів від залізних кайданів, які натирали їм рани. Багатьом її любов принесла втіху, дуже багатьом вона дала силу перетерпіти все до кінця.

Слугуючи день і ніч, вона навіть забувала, що її саму можуть переслідувати: одного разу вона прийшла до в'язниці й не застала там в'язнів. Їх уночі стратили, щоб звільнити місце для інших заарештованих християн. Вона голосно заплакала і розпитувала всіх крізь сльози: «Де мої друзі-в'язні?». Охорона зробила з цього висновок, що вона християнка, віддала її під суд. Жінку засудили до страти: розіп'яли між чотирма стовпами, розклали вогнище, але перш ніж розгорілось полум'я, вона померла в муках.

2) У Кесарії жив один римський сотник на ймення Корнилій. Він хоч і був язичником, але в той же час був благочестивим і милостивим. Одного разу йому явився ангел Божий і сказав: «Корнилію! Молитви твої і милостині прийшлися до вподоби Господу. Тож посилай людей в Іоппію і приклич Симона, названого Петром, який живе в домі шкірника Симона, недалеко від моря. Від нього почуєш слова, якими ти

врятуєшся і врятуєш весь твій дім». Корнилій відразу ж послав двох слуг і одного воїна, щоб запросили до нього апостола Петра. На їхнє запрошення апостол прибув у Кесарію і відвідав Корнилія. І сказав апостол, що єдине спасіння у вірі в Ісуса Христа. Корнилій прийняв до серця слова апостола, скоро охрестився сам і охрестив усю свою родину. Як бачите, навіть язичникові Бог відкрив двері царства Свого за його милосердя.

3) Іоанн Златоуст говорив, що хто роздає багатство бідним, той споживає його на користь душі своєї.

Жила в Олександрії Мононія. Хоч вона й була монахинею, але любила гроші, збирала золото та була вельми скупа. І хоча була багатою, ніколи нічого не давала ні бідним, ні вбогим, ні вдовам, ні монастирям. Пресвітер Макарій вирішив провчити Мононію. Одного разу він прийшов до неї і сказав: «Мені принесли два коштовні камені, щоб я їх купив. Назвали ціну невелику, а я знаю, що вони коштують набагато більше». Грошолюбива Мононія впала до ніг Макарія і стала просити, щоб він купив їй ці камені. І дала йому п’ятсот золотих.

Макарій ці гроші розподілив між бідними. Через деякий час Мононія попросила Макарія, щоб він приніс їй покупку. Пресвітер запропонував їй, щоб вона сама прийшла і подивилась, перш ніж забрати камені. Вона з радістю йшла за старцем. Він привів її у притулок для бідних і запитав: «Який хочеш побачити камінь спочатку — перший чи другий?»

«Будь-який», — відповіла Мононія. Тоді Макарій завів її в приміщення, де жили криві, сліпі й розслаблені чоловіки. «Оце, — показавши на хворих, сказав Макарій, — перший камінь». Потім відвів її у кімнату, де були жінки, і сказав: «А оце — другий камінь; і от що: якщо тобі не угодна моя справа, то забери від мене свої гроші назад». Сильно заболіло серце в грошолюбки, і хоч вона нічого не сказала старцеві, але зажурилась так, що, прийшовши додому, злягла в ліжко і дуже захворіла. Тут Сам Господь урозумив її. Їй з’явився муж у білому одязі й показав місця мук грішників. Мононія жахнулась, побачивши таке. Тоді гість сказав їй: «Не бійся, від усіх цих мук визволив тебе преподобний Макарій, купивши тобі два дорогоцінних камені, які ти бачила». Після цього Мононія одужала і стала надзвичайно милостивою до бідних.

4) У Єрусалимі жив чоловік на ім’я Созомон. Одного разу, йдучи містом, він зустрів убогого у розірваному одязі. Созомон пожалів бідняка, зняв із себе одяг і віддав йому. Скоро після того, під час жнив, увечері, коли стомлений Созомон дрімав, то вві сні побачив себе у чудовому домі, де було дуже світло, а навколо росли сади з різних дерев, у яких гілки нахилялися до землі під вагою плодів. На верхівках дерев сиділи різноманітні птахи, наповнюючи повітря своїм голосним співом, який було чути від землі до неба. Легкий вітерець похитував дерева в цих садах. Коли Созомон спостерігав за цим, до нього хтось

підійшов і сказав: «Йди за мною». Созомон пішов, і вони прийшли до вкритого золотом стовпа, а від нього побачили двері, що вели в інші прекрасні палати, прикрашені коштовним камінням. З цих палат вийшли чотири ангели, всі в світлому, і кожен з них тримав скриню. Ангели підійшли до Созомона і поставили перед ним ті скрині. І муж прекрасний вийшов із палат і сказав ангелам: «Покажіть цьому чоловікові, що приніс йому той одяг, який він віддав бідному». Коли розкрили скрині, то Созомон дуже здивувався. Він ніколи в житті не бачив такої кількості розкішного одягу, числом до тисячі. І сказав йому чоловік: «От скільки, Созомоне, я приготував тобі благ за одну-єдину одежину, яку ти віддав Мені, побачивши Мене нагим! Іди і далі поступай так і віддасться тобі сторицею». Созомон зі страхом і радістю викликнув: «Невже, Господи мій, така велика відплата чекає тих, які творять милостиню?». Той муж сказав: «Так, всякий, хто подає милостиню, сторицею отримає й життя вічне наслідує. І ще кажу я тобі: не кайся про те, що роздав милостиню, і не кори убогого, щоб не залишився без нагороди». Созомон прокинувся і поклявся, що й надалі буде творити милостиню. Коли таке видіння йому повторилось і наступної ночі, то після нього Созомон віддав свій маєток бідним, постригся в монахи і залишив світ цей «бідним монахом».

5) Святий рівноапостольний князь Володимир був взірцем християнського милосердя на Русі. Даючи десятину на утримання храму, він разом з тим заповідав, щоб при церквах утримували калік, бідних, щоб були при церквах притулки, лікарні. У своєму домі у святкові дні він організовував обіди як для багатих, так і для бідних. Наприклад, освячуючи храми, він роздавав біднякам гроші, бідні та убогі могли заходити в княжий двір вільно і там брати для себе все, що їм потрібно: їжу, питво. Крім того, для немічних і хворих він організував доставку продуктів харчування додому. Так він благотворив не лише в Києві, а й в інших містах Київської Русі.

Ще одна справа милосердя Володимира: за язичництва тримали рабів. Тоді насильно забирали людей на війну, сильні й багаті віддавали слабих у рабство, продавали їх за гроші. Володимир не тільки не допускав цього, а й сам вишукував полонених і відпускав їх на волю.

7) Прикладом милосердя може служити Мати Тереза. Родом з Македонії. В 17 років отримала благословіння від батьків на поїздку до Індії. Спочатку служила монашкою в Ірландії в релігійному ордені систер Лоретто, а 1 грудня 1928 р. вісімнадцятирічна дівчина відправилась кораблем в Індію. У підніжжя Гімалайських гір стояв монастир сестер Лоретто. Через деякий час її направили в м. Калькута вчителькою історії і географії. По дорозі до школи вона бачила багато людей бідних, калік, голодних і серце її завжди боліло. Вона важко

захворіла. В гарячці вона побачила себе на Небі стоячою перед апостолом Петром, «Чому ти прийшла сюди? – запитав Св. Петро. – Тобі тут немає чого робити. На Небі немає бідних. Про кого ти будеш піклуватись тут? – Добре, Добре, я піду, але скоро у вас з'являться бідні. Я приведу їх на Небо з трущоб». Після одужання Тереза покинула монастир і посилилась у знайомих індусів в кварталі для бідних. Закінчила курси медичних сестер. І до кінця свого життя опікувалась бідними, організувала 26 добровольців-помічників. Милосердя: кожен день молитва о 4-й ранку, одна зміна одежі, харчування рисом і овочами, 16 год праці для бідних.

Два цікавих моменти:

1964р. папа римський ПавлоIV подарував матері Терезі дорогий «Лімузин». Вона його продала і всі гроші використала для бідних.

1979р. – Матері Терезі вручили Нобелівську премію миру. Приймаючи нагороду вона сказала: «Я приймаю цю премію в ім'я бідняків, тому що даючи мені цю нагороду сильні світу цього визнають існування бідних на землі» (800 тисяч шведських крон вона витратила на будівництво в різних країнах притулків для бідних і хворих проказаю та СНІДом)

Мати Тереза завжди повторювала, що важливо в житті не те скільки ти заробив, а те скільки любові ти вклав в свої справи.

У 87 років серце Матері Терези зупинилось, але її справу продовжують зараз тисячі послідовників в усіх країнах світу.

Зараз багато прикладів милосердя, які творять наші діти і волонтери допомагаючи нашим воїнам і інвалідам атовцям.

Шановні батьки, показуйте приклад милосердя своїм дітям. Отримаєте нагороду тут і на небесах.

2.5.18 Виховання надії і віри у Царство небесне

Що сказав Христос про загробне життя

Тільки Христу, і тільки Йому одному, ми можемо повністю довіритись у всіх питаннях життя і смерті, тільки від Нього беззастережно прийняти те, що Він говорить про душу, нетління і загробне життя, а прийнявши, рішуче відкинути все те, що могли б сказати про це ті чи інші люди.

Що ж говорить Христос?

Однією фразою: «Не бійтесь тих, що вбивають тіло, душі вбити не можуть», - Христос відкрив і на вічні часи утвердив те, про що мріяли і ледь здогадувалися всі попередні покоління людського роду. Христос, Який зійшов з небес, відкрив нам безсмертя людської душі, її не можна умертвити, знищити, піддати тлінню. Він сказав нам, що людина завжди жива, незалежно від того, чи вона спасенний праведник, чи засуджений грішник, чи жива вона фізично, чи помирає, чи знаходиться вона в раю, чи в пеклі.

Існування загробного життя Христос підтвердив декількома випадками воскресіння померлих людей. Згадаймо сина вдови біля воріт міста Наїна (Лк.7), Лазаря (Ів.11), дочку Яіра (Мк.5) та інших.

Факт існування загробного життя Христос довів Своїм власним воскресінням із мертвих, «третього дня Він воскрес за Писанням» (1Кор.15:4)

Для Христа перехід у вічність не був кроком у невідомість. Про загробне життя Він говорив як про загальновизнаний очевидний факт, який не вимагає доказів. Христос знав, про що говорив: «Я не говорю, що Я бачив в Отця…» (Ів.8:38). «Від Отця вийшов Я, і на світ Я прийшов. І знов покидаю Я світ та й іду до Отця» (Ів.16:28). Помираючи, Христос сказав: «Отче, у руки Твої віддаю Святого Духа!» (Лк.23:46). Після воскресіння «з'явився Ісус, і став посередині, та й промовляє до них: «Мир вам!» І, сказавши оце, показав Він їм руки та бока…» (Ів.20:19;20).

Деякі схильні вірити в «духовне» воскресіння Христа з мертвих. Але Писання говорить про Його тілесне воскресіння. Адже при воскресінні воскресає тіло, а не дух людини, який сам по собі безсмертний, не вмирає, і не потребує воскресіння.

Воскресіння Христа є ніби моделлю, прикладом нашого тілесного воскресіння, коли Христос «перемінить тіло нашого пониження, щоб стало подібне до славного тіла Його, силою, якою Він може і все підкорити Собі» (Фил.3:21).

Христос сказав: «Я воскресіння й життя. Хто вірує в Мене, - хоч і вмре, буде жити. І кожен, хто живе та хто вірує в Мене, - повіки не вмре…» (Ів.11:25,26). «І Я життя вічне даю їм, і вони не загинуть повік, і ніхто їх не вихопить із Моєї руки» (Ів.10:28).

«Нехай серце вам не тривожиться! Віруйте в Бога, і в Мене віруйте! Багато осель у домі Мого Отця, а коли б то не так, то сказав би Я вам, що йду приготувати місце для вас? А коли відійду й приготую вам місце, Я знову прийду й заберу вас до Себе, щоб де Я – були й ви» (Ів.14:1-3). «Бажаю Я, Отче, щоб ті, кого дав Ти Мені, там зо Мною були, де знаходжуся Я, щоб бачили славу Мою, яку дав Ти Мені, - бо Ти полюбив Мене перше закладин світу» (Ів.17:24).

Христос прикрасив Своє відкриття про загробне життя притчами і справжніми подіями.

Однією історією про багатого і Лазаря Христос підняв завісу, що розділяє видиме від невидимого, і перед нашим духовним поглядом постала картина загробного життя. Ми побачили блаженство праведника і муки грішника. В образах багатого і Лазаря ми ніби побачили самих себе і переконалися в тому, що наша біографія не закінчується пишним похороном і могильним написом, а продовжується в потойбічному світі.

Сучасники Христа, садукеї, заперечували духовний початок і не вірили в ангелів і духів. Для них, в першу чергу, Христос розповів про багатого та Лазаря.

Багач і Лазар жили на землі, але їхнє життя проходило порізному. Один із них одягався в «порфіру й віссон» (Лк.16:19), а інший животів у жебрачому лахмітті; один об'їдався, а другий голодував, один мав чудове здоров'я, а інший на тілі мав огидні гнійники; один – одинокий, а інший мав п'ять братів; один був віруючою людиною, а інший, мабуть «садукеєм», безбожником; один цікавився лише тимчасовими речами, земними, видимим, а інший – Богом, власною душею та вічністю; один старався жити за Божею волею, а інший не визнавав нічиєї волі, крім власної…

Настав час, і вони обидва померли. Здавалось би, що все їхнє земне життя цим і закінчиться, але ні!

Виявилося, що обоє вони мають безсмертну душу і продовжують жити поза гробом. Один із них блаженствує в раю, а інший терпить «муки в аду» (Лк.16:23). Один із них назавжди звільнився від усіх земних нещасть і заспокоївся, а інший – в безнадійному, розпачливому стані, з невимовними докорами сумління за все своє земне минуле, з муками душі за долю таких, як він, безбожників-братів, що залишились на землі.

В історії про багатого і Лазаря Христос відкриває нам наявність раю і пекла і вказує на вічне блаженство і вічні муки.

Історія про багатого і Лазаря дає нам чітке уявлення про рай і пекло.

З цієї дивовижної історії ми робимо висновок:

Пекло – місце вічних мук і страждань: «…я мучуся в полум'ї цім» (Лк.16:24), - каже нещасний багатий.

Пекло – місце гірких спогадів: «Згадай, сину, що ти вже прийняв за життя свого…» (Лк.16:25), - нагадує багатому Авраам. Бог дав нам пам'ять, яку ми збережемо і після нашої тілесної смерті. Пам'ять – це те єдине, що ми беремо із собою в загробне життя. Там ми згадуємо все те, що зараз могли збагнути, що можливо, вже давно не турбує наше загрубіле і тимчасово заснуле сумління. Там сумління грішника прокинеться і буде роздирати його душу жахливими спогадами.

Пекло – місце нездійсненних мрій і не почутих Богом молитов: «Змилуйся, отче Аврааме, надо мною» (Лк.16:24). Не спілкуючись із Богом, багатий звертається з марною молитвою до праотця Авраама. Скільки подібних молитов лине в наші дні до різних угодників, святих, заступників. Але всі ці молитви, як і молитва багатого до Авраама, залишаються без Божої відповіді. Як мало людей, які моляться, знають про те, що є лише «один Посередник між Богом та людьми, - людина Христос Ісус, що дав Самого Себе на викуп за всіх…»

(1Тим.2:5,6). Своє посередництво Христос придбав дорогою ціною. Він, і тільки Він, «був виданий за наші гріхи, і воскрес для виправдання нашого» (Рим.4:25). «…Він і заступається за нас» (Рим.8:34).

Пекло – усвідомлення нашої відповідальності за свій поганий приклад, яким ми були для братів, родичів, близьких і далеких. Живучи на землі, багатий не цікавився спасінням своєї душі або душ своїх братів. Навпаки, він, як видно, переконав себе та інших у правоті своєї невіри, але тут, в пеклі в муках багатий прозрів. Він хоче попередити братів! У багатого є навіть свій план спасіння братів, який він викладає перед Авраамом із палким проханням: «Отож, отче, благаю тебе, щоб його (Лазаря) ти послав у дім батька мого, бо п'ятьох братів маю, - хай він їм засвідчить, щоб і вони не прийшли на це місце страждання!» (Лк.16:27,28).

Пекло - це місце, де ми продовжуємо користуватись не тільки нашою пам'яттю, але і нашою уявою. Багатий ґрунтує своє прохання щоб «його Ти послав» на уяві.Багатий уявляє собі появу воскреслого Лазаря в домі свого батька і його промову до братів і впевнений, що, «коли прийде хто з мертвих до них, то покаються» (Лк.16:30). Але Авраам, який краще знає ставлення безбожників до воскресіння з мертвих і до інших взагалі, відповідає багатому: «Як Мойсея й Пророків не слухають, то коли хто з мертвих воскресне, не йнятимуть віри!» (Лк.16:31).

Пекло – це місце вічного перебування грішників, місце найбільш мерзенного і гидкого суспільства: «А лякливим, і невірним, і мерзким, і душогубам, і розпусникам, і чарівникам, і ідолянам і всім неправдомовцям, - їхня частина в озері, що горить огнем та сіркою» (Об.21:8). Пекло – місце вічного вогню, «що дияволові та його посланцям приготоване» (Мт.25:41) та всім, хто любить і говорить неправду.

Ця ж історія про багатого і Лазаря розповідає нам про рай і райське блаженство праведників. Святе Письмо не обмежує наше пізнання про рай і пекло лише за цим випадком, а пропонує нам багатий матеріал для їх дослідження.

На запитання: «Чи існує загробне життя?» - Христос дає точну і конкретну відповідь. Він говорить: «Не дивуйтесь цьому, бо надходить година, коли всі, хто в гробах, - Його голос почують, і повиходять ті, що чинили добро, на воскресіння життя, а котрі зло чинили, на воскресіння суду» (Ів.5:28,29).

Заглиблюючись у вивчення загробного життя ми починаємо розуміти те, що приготовлене Господом вічне блаженство для викуплених перевершує будь-яке людське уявлення.

Апостол Павло розповідає про чоловіка, який «був узятий до третього неба…і чув він слова невимовні, що не можна людині їх висловити» (2Кор.12:4). Цей щасливий, який був на

небі, тільки «чув» щось, чого не можна передати, і радів невимовною радістю, а що пережив би він, якби побачив «Новий Єрусалим», Його лице, ставши подібним до Нього? Ось чому ми, віруючі, повинні радіти, що наші імена записані в книзі життя на небесах. «Чого око не бачило й вухо не чуло, і що на серце людини не впало, те Бог приготував був тим, хто любить Його!» (1Кор.2:9).

Рай чи пекло?! Деякі люди ніяк не можуть сумістити й примирити ці два поняття. Вони погоджуються з існуванням загробного життя, пов'язаного з вічним спокоєм і блаженством, але ніяк не можуть змиритися з неприємним для них фактом вічних мук. Зазвичай вони посилаються на те, що «Бог є любов», а тому Він не може бути таким жорстоким.

Але запитаймо себе: що потрібно нам вважати більшою жорстокістю і безсердечністю: відокремлення святих від нечестивих, ізоляція вбивць, садистів та маніяків від нормальних і мирних людей, відділення напівнормальних розпусників і несамовитих сексуалістів від невинної молоді або ж розміщення всіх без винятку в одному місці? Можна з повною впевненістю заявити, що совість завжди буде проти такого поєднання, проти «такого» вияву любові до розбещених, грішних людей. Саме тому злочинців ізолюють в одиночні камери, а інфекційних хворих людей або божевільних поміщають у відповідні лікарняні палати.

Що таке пекло, як не ізолятор для людей, що ведуть звіряче, тваринне тілесне життя? Чи не самі ці люди відмовились від святого життя, відмовились від покаяння і відродження від Святого Духа?

Розповідаючи про двох матерів, у яких були дорослі сини: один у в'язниці, а другий у будинку для божевільних. Не дивлячись на всю їхню любов до дітей, ні одна з матерів не бажала звільнення сина в тому його внутрішньому душевному стані, в якому він знаходився. Божевільний син мав звичку душити матір, душити дітей, а другий син підпалював будинки. Обидві мами не нарікали на владу, що ізолювала їхніх дітей, а навпаки, казали: «Найкраще місце для мого сина не вдома, а там…»

Є ще одне дивовижне Боже одкровення в історії про багатого і Лазаря, одкровення, повз яке не можна пройти, оскільки ним підсумовується вся ця історія: «А крім того всього, поміж нами та вами велика безодня поставлена, так, що ті, що хочуть, переходити не можуть і звідси до вас, а ні переходить і звідти до нас» (Лк.16:26).

У цьому розумінні з фізичною смертю всі наші можливості спасіння дійсно навіки закінчуються. Після смерті немає покаяння, прощення, відродження душі. Наша душа здатна відроджуватись і духовно рости тільки доти, поки вона живе в тілі.

Між грішниками, що примирилися з Богом, і грішниками, що відкинули благодатне спасіння Христа, Бог поставив велику безодню. Питання, на якому з цих двох боків безодні опиниться людина після смерті, вирішується самою людиною протягом її життя на Землі.

Боже Слово вчить нас, що безодня, яка відокремлює нас від Бога, може і повинна бути перейдена нами. Більше того, Бог чекає від нас цього добровільного вибору і охочого переходу вірою в Божого Сина, Ісуса Христа, Який говорить: «Поправді, поправді кажу вам: хто слухає слова Мого і вірує в Того, Хто послав Мене, - життя вічне той має, і слова Мого і вірує в Того, Хто послав Мене, - життя вічне той має, і на суд не приходить, але перейшов він від смерті в життя» (Ів.5:24).

Перейшов? Хто перейшов? – «Хто слухає слова», кориться цьому слову.

Хто перейшов? – хто «вірує в Того, Хто послав Мене», в триєдиного Бога, Творця неба і землі, всього видимого і невидимого.

«Перейшов він від смерті в життя…»

Вічна смерть – стан неминучості, приреченості, непоправності, безнадійності, відчаю, загибелі. Невідроджений грішник своїм духовним станом перебуває в смерті, «гнів Божий на нім перебуває» (Ів.3:36), він «вже засуджений, що не повірив в Ім'я Однородженого Сина Божого. Суд же такий, що світло на світ прибуло, люди ж темряву більш полюбили, як світло, - лихі бо були їхні вчинки!» (Ів.3:18,19).

Людині, яка безпечно пливе до Ніагарського водоспаду, немає потреби стрілятись або різати собі вени для того, щоб загинути, тому що вона вже приречена на вічну смерть. У такому ж безнадійному становищі знаходиться кожна людина до свого покаяння і навернення до Христа. Тільки одного разу прийнявши, як потопаючий Петро, рятівну руку Христа, грішник переходить від смерті до життя.

Зверніть вашу увагу на слово «перейшов». Христос не говорить, що він, віруючий, «перейде» колись після смерті, але що він вже перейшо; перейшов від темряви до світла, від неправди до істини, від невіри до віри, від гріховного безглуздого життя до життя освячення, до благословенного, цілеспрямованого, творчого життя, перейшов у момент свого увірування і навернення до Христа Спасителя.

«Перейшов»…Чи варто говорити про те, що перехід, про який йдеться, немає нічого спільного з переходом з одного віросповідання в інше, з переходом з іудейства в християнство або православ'я в ту чи іншу євангельську течію. Бог чекає від грішника не переміни «релігії», а переміни серця. Можливість такої переміни серця гарантовано нам Самим Богом. Він дав нам таку обітницю: «…і вийму з їхнього тіла серце камінне, і

дам їм серце із м'яса, щоб вони ходили за уставами Моїми…» (Єзек.11:19,20).

Проте Бог не змінює нашого серця без нашого відома до повної на те згоди; не змінює насильно. Бог чекає, що ми усвідомимо згубну невиправність нашої гріховної натури і самі будемо благати Його взяти наше «серце камінне» і дати нам нове серце. Так вчинив цар Давид, який молився до Бога і казав: «Обличчя Своє заховай від гріхів моїх, і всі беззаконня мої позагладжуй. Серце чисте створи мені, Боже, і тривалого духа в моєму нутрі віднови. Не відкинь мене від Свого лиця…» (Пс.50:11-13).

Можливість переміни серця або відродження згори, можливість переходу «від смерті до життя» заперечують передові вчені-матеріалісти, скептики і атеїсти, але вона перевірена і підтверджена духовним досвідом мільйонів і мільйонів віруючих християн протягом віків християнства – від дня П'ятидесятниці і досьогодні. Народження згори людської душі – це те диво, яке Святий Дух все ще продовжує творити в житті багатьох людей і в наші дні. Переживши диво відродження, людина не потребує вже інших доказів існування Бога в загробному житті або можливості інших чудес, які творить Бог.

«Як помре чоловік, то чи він оживе?» (Йов.14:14). Чи існує загробне життя?

Свідомо чи несвідомо, але наш розум часто зайнятий саме цим питанням. Ми не бажали б думати про це, але воно наперекір усім нашим бажанням воскресає в нашій свідомості щоразу, коли ми ховаємо наших рідних, близьких друзів і знайомих, випадково зустрічаємося на вулиці з похоронною процесією або проїжджаємо повз похоронне бюро, читаємо в газеті про смерть видатного діяча або самі потрапляємо в лікарню для досить ризикової операції.

«Як помре чоловік, то чи він оживе?» (Йов.14:14).

На це питання не чекайте позитивної відповіді від невіруючих матеріалістів. Вони скажуть вам, що на це запитання наука відповідає «ні», історія відповідає «ні», багатостолітні спостереження і досвід відповідають «ні», бальзамування мумій, гробниць, саркофаги, катафалки і цвинтарі всієї земної кулі відповідають : «Ні!»

А воскреслий Христос, Який з'явився учням, говорить «Так!» І Петро, який відрікся, Хома, який не повірив, та всі інші апостоли та учні Христа, які сумнівались, не потребують уже ніяких «наукових» доказів.

Дійсно, «ми знаємо, що Син Божий прийшов, і розум нам дав, щоб пізнати Правдивого, і щоб бути в правдивому Сині Його, Ісусі Христі. Він – Бог правдивий і вічне життя!» (1Ів.5:20). «Це ж написано, щоб ви ввірували, що Ісус є Христос, Божий Син, і щоб, віруючи, життя мали в Ім'я Його!»

(Ів.20:31). «І Я життя вічне даю їм, і вони не загинуть повік…» (Ів.10:28). Ось чому ми «знаємо бо, коли земний мешкальний намет наш зруйнується, то маємо будівлю від Бога на небі, - дім нерукотворний та вічний» (2Кор.5:1).

Така відповідь Христа. Туди попасти важко. «Входьте вузькими дверима, бо просторі двері й розлога та дорога, що веде на погибель, і багато нею ходять. Але тісні ті двері й вузька та дорога, що веде до життя, і мало таких, що її знаходять!» (Мт.7:13,14).

Це єдина авторитетна відповідь, з нею охоче погоджується наш внутрішній потаємний чоловік; єдина відповідь, перед якою замовкає наш норовистий розум, заспокоюється наше сумління і умиротворюється наша безсмертна душа.

Чекаю воскресіння мертвих. У Символі віри йдеться про загальне воскресіння мертвих, яке настане після існування нашого світу.

Воскресіння мертвих, на яке ми чекаємо, станеться одночасно з другим славним пришестям Господа нашого Ісуса Христа і полягатиме в тому, що тіла всіх померлих з'єднаються зі своїми душами й оживуть.

Віра у воскресіння мертвих була виражена Авраамом при жертвоприношенні сина його Ісаака; Йовом у тяжких його стражданнях: «Та я знаю, що мій Викупитель живий, і останнього дня Він підійме з пороху цю шкіру мою, яка розпадається, і з тіла його я Бога побачу...» (Йов.19:25,26).

Пророк Ісайя говорив: «Померлі твої оживуть, воскресне й моє мертве тіло, тому пробудіться і торжествуйте, ви мешканці в поросі, бо роса Твоя — це роса зцілень, і земля викине мертвих!» (Іс.26:19).

Пророк Єзекіїль передбачав воскресіння померлих у такому видінні: на полі, засіяному сухими кістками, які за волею Духа Святого з'єднались одна з одною, покрилися тілом і одухотворилися духом.

Сам Ісус Христос не раз говорив про воскресіння мертвих.

Відповідаючи невіруючим саддукеям на їхнє запитання про воскресіння мертвих, Ісус Христос сказав: «Помиляєтесь, не знаючи ні Писання, ні сили Божої. А про воскресіння мертвих невже не читали ви сказаного вам Богом: «Я Бог Авраама, і Бог Ісаака, і Бог Якова. Бог не є Бог мертвих, а живих!» (Мт.22:29,31,32).

Апостол Павло говорить, що «Христос воскрес із мертвих, — первісток серед померлих. Бо як смерть через людину, так через людину і воскресіння мертвих. Як в Адамі усі вмирають, так у Христі всі оживуть» (1Кор.15:20-22).

Перші три розділи біблійної книги Буття розповідають про те, що Бог відкрив перед Адамом і Євою, першою людською парою, перспективу вічного життя і сказав, що їм слід робити,

аби здобути таке життя. Далі описано, як вони стали неслухняні Богові і втратили таку перспективу.

До чого призвів непослух Адама? Біблія каже: «Через одного чоловіка (Адама) у світ увійшов гріх, а через гріх – смерть, і так смерть поширилась на всіх людей, бо всі згрішили» (Рим.5:12). Не послухавшись Бога, Адам згрішив. У результаті він втратив можливість жити вічно і зрештою помер. Ми, як його нащадки, успадкували від нього грішний стан. Тому ми хворіємо, старіємо та помираємо. І таке пояснення, чому ми помираємо, узгоджується з тим, що нам відомо про спадковість. Чи Бог вжив якихось заходів, аби виправити ситуацію? Так.

Бог подбав про те, щоб викупити для нащадків Адама втрачене ним, а саме – можливість жити вічно. Що Бог для цього зробив?

У Римлян 6:23 сказано: «Плата за гріх – смерть». Це означає, що смерть є наслідком гріха. Адам згрішив, через що помер. Ми теж грішимо, тому нас чекає плата за гріх, смерть. Однак ми не винні у тому, що є грішними, оскільки вже народилися такими. З огляду на це Бог виявив до нас любов, пославши свого Сина, Ісуса, який заплатив за наш гріх. Як саме?

Оскільки один чоловік, неслухняний Адам, своїм непослухом приніс у світ гріх та смерть, треба було іншого чоловіка, слухняного до самої смерті, щоб звільнити нас від цього тягара. Біблія пояснює: «Як через непослух одного чоловіка багато людей стало грішниками, так і через слухняність одного чоловіка багато людей стане праведниками» (Рим.5:19). Ісус був тим «одним чоловіком». Він залишив небо і помер за нас. Завдяки цьому ми можемо бути праведними в Божих очах і маємо перспективу жити вічно.

Але чому Ісус мусив померти? Хіба Всемогутній Бог не міг простовидати постанову про те, що всі Адамові нащадки можуть жити вічно? Звичайно, Бог міг так зробити. Однак це суперечило б його закону, що платою за гріх є смерть. Цей закон – не якесь дріб'язкове правило, котре при необхідності можна обійти чи відмінити. Він є неодмінною умовою справедливості (Пс.37:28).

Якби у цьому випадку Бог знехтував справедливістю, люди могли б задуматись, чи не поведеться він так само й іншого разу. Наприклад, чи буде він чесним, визнаючи, хто з Адамових нащадків відповідає вимогам для вічного життя? Чи можна довіряти його обіцянкам? Той факт, що Бог чітко дотримувався норм справедливості, відкриваючи нам шлях до спасіння, запевняє, що він завжди чинитиме правильно.

Через Ісусову жертовну смерть Бог дарував нам можливість жити вічно. Зверніть увагу на Ісусові слова, записані в Івана

3:16:«Бог настільки любить світ, що віддав свого єдинородного Сина, аби кожен, хто виявляє, що вірить у нього, не загинув, а отримав вічне життя». Смерть Ісуса – це вияв не лише Божої справедливості, але й також його глибокої любові до людей.

Усе ж, чому Ісус зазнав страждань і такої болісної смерті, як це описано в Євангеліях? Витримавши вкрай важке випробування та залишившись вірним Богові, Ісус раз і назавжди спростував закид Диявола стосовно того, що люди в час випробувань зречуться Бога (Йов2:4,5). Цей закид здавався досить переконливим з огляду на те, що Сатані вдалося підштовхнути до гріха Адама. Проте Ісус, зберіг вірність Богові попри жахливі страждання (1Кор.15:45). Цим він довів, що Адам теж міг залишитись слухняним Богові, якби захотів. Ісус зніс важке випробування і дав нам приклад для наслідування (1Петр.2:21). Бог винагородив його цілковиту слухняність, дарувавши йому безсмертне вічне життя.

Ісус дійсно помер. Шлях до вічного життя відкрито. Чи ви прагнете жити вічно? Ісус сказав, що потрібно робити, аби отримати таке життя: «Мати вічне життя означає добре знати тебе, єдиного правдивого Бога, і посланого тобою Ісуса Христа» (Ів.17:3). Так як Ісус помер і воскрес, то і ми воскреснемо. Як це буде?

У момент загального воскресіння тіла померлих людей зміняться, за своїм єством тіла будуть ті самі, які ми тепер маємо, але за якістю відрізнятимуться від нинішніх: вони будуть духовні — нетлінні й безсмертні. Зміняться тіла і тих людей, які будуть ще живими в час другого пришестя Спасителя. Апостол Павло сказав: «...сіється тіло душевне, — встає тіло духовне... не всі ми помремо, але всі змінимося; раптом, в одну мить, при останній сурмі: бо засурмить вона — і мертві воскреснуть нетлінними, а ми перемінимося» (1Кор.15: 44,51,52).

Відповідно до переміни людини зміниться й увесь видимий світ — з тлінного перетвориться на нетлінний. Стан душ померлих людей до всезагального воскресіння не однаковий. Так, душі праведних знаходяться на початку вічного блаженства, а душі грішників — на початку вічних мук. Такий стан душ померлих визначається на особистому суді, який відбувається після смерті кожної людини. Це зрозуміло з притчі Господа Ісуса Христа про багатого і Лазаря (Лк.16:19–31). Про це зазначає апостол Павло: «...маю бажання визволитися (померти) і бути з Христом, бо це незрівнянно краще» (Фил.1:23).

Смерть має важливе значення в житті кожної людини, вона є межею, якою закінчується час подвигів і починається час розплати. Але оскільки особистий суд є не остаточний, то і душі грішних людей, які померли з вірою в Христа і розкаянням, можуть отримати полегшення в стражданнях

загробних і навіть цілком звільнитися від них за молитвами церкви, а також через благодіяння, здійснювані за них живими, а особливо через принесення за них безкровної жертви тіла і крові Христової. З цією метою в православній церкві встановлено поминання спочилих, яке завжди здійснювалося від апостольських часів. У першій християнській літургії святого апостола Якова поминання спочилих становить одну з головних її частин.

Святий апостол Іоанн казав: «Коли хто бачить свого брата, який грішить гріхом не на смерть, то нехай молиться, і Бог дасть йому життя» (1Ів.5:16).

Святий апостол Павло в Посланні до єпископа Тимофія писав: «Отже, передусім я благаю чинити молитви, моління, прохання, подяки за всіх людей, за царів і за всіх, які начальствують, щоб провадити тихе й безтурботне життя у всякому благочесті й чистоті. Бо це добре й угодне Спасителеві нашому Богу, Який хоче, щоб усі люди спаслися і досягли пізнання істини» (1Тим.2:1-4).

Святий апостол Яків говорив: «Признавайтесь один одному в провинах і моліться один за одного, щоб вам зцілитися, бо багато може щира молитва праведного» (Як.5:16). Якщо ми молимося за живих, то необхідно молитися і за померлих, бо в Бога немає мертвих — у Нього всі живі. Сам Господь Ісус Христос сказав: «Бог же не є Бог мертвих, а живих. Бо в Нього всі живі» (Лк.20:38).

Святий апостол Павло писав християнам: «Бо коли живемо — для Господа живемо; і коли вмираємо — для Господа вмираємо. І чи живемо, чи вмираємо — завжди ми Господні!» (Рим.14:8).

Ще в Старому Завіті молилися за померлих. Так, наприклад, пророк Варух молився за померлих, кажучи: «Господи Вседержителю, Боже Ізраїлю! Вислухай молитву за тих в Ізраїлі, хто помер, і синів їхніх, які згрішили проти Тебе... Не згадуй неправди батьків наших» (Вар.3:4,5).

Іуда Маккавей молився і приносив жертву за полеглих воїнів (2Мак.12:39–45).

Істина всезагального воскресіння мертвих та вчення про поминання ясно і чітко розкрита у Святому Письмі. Вони ґрунтуються на основних силах нашого безсмертного духу та поняттях про Бога вічного, всемогутнього і всеправедного.

Ще в Старому Завіті, на основі божественного одкровення, праведники вірили в загальне воскресіння мертвих (Іов.19:25,26; Іс.26:19; Єз.37; Дан.12:2; 2Мак.7:9 та ін.).

Усі старозавітні праведники вважали себе прибульцями на землі й шукали Вітчизни Небесної (Євр.11:13–20).

Через пророка Осію Господь сказав: «Від влади пекла Я визволю їх, від смерті спасу їх. Смерте, де твоє жало? Пекло, де твоя перемога? Покаяння в тому не буде в Мене» (Ос.13:14).

Коли Спаситель говорить про мету Свого пришестя на землю, то вказує на життя вічне: «Бо так полюбив Бог світ, що віддав і Сина Свого Єдинородного, щоб усякий, хто вірує в Нього, не загинув, а мав життя вічне» (Ів.3:16).

Апостоли не сумнівалися у воскресіння мертвих і доводили це, тісно пов'язуючи з воскресінням Христовим і з усією проповіддю євангельською, зазначаючи: якщо про Христа проповідується, що Він воскрес із мертвих, то як же дехто з вас каже, ніби немає воскресіння мертвих? Якщо немає воскресіння мертвих, то і Христос не воскрес; а якщо і Христос не воскрес, то й проповідь наша марна, марна і віра ваша... І коли ми в цьому житті лише покладаємося на Христа, то ми найнещасніші з усіх людей. Але Христос воскрес із мертвих, первісток із померлих (1Кор.15:12–20).

Крім того, апостол Павло вказує на явища в природі, які переконують нас в істинності воскресіння. Дехто не вірить, як мертві можуть воскреснути? І в якому тілі прийдуть? «Нерозумний! Те, що ти сієш, те не оживе, як не помре. І коли сієш, то сієш не тіло майбутнє, а голе зерно, яке трапиться: пшеничне або ще якесь; але Бог дає йому тіло, як захоче, і кожному зерняті своє тіло... Так і при воскресінні з мертвих: сіється в тлінні, устає в нетлінні; сіється в неславі, устає в славі; сіється в немочі — устає в силі; сіється тіло душевне, устає тіло духовне» (1Кор.15:35–44).

Сам Господь каже: «Якщо пшеничне зерно, упавши в землю, не помре, то одне залишиться, а якщо помре, то принесе багато плодів» (Ів.12:24).

Так, дивне явище показує нам сама природа.

Зерно, кинуте в землю, гниє, руйнується, тліє. І що ж? Йому кінець? Ні! Звідти з'являється, проростає колос із новими зернами, у всьому подібними до зотлілого. Чи ж не чудо це, гідне нашої уваги? Чи ж не очевидне це свідчення того, що премудрий Творець у самій смерті закладає початок життя і на руйнуванні творить нове буття?

Так, таємниця воскресіння мертвих завжди постає перед нашими очима. Вона проявляється в природі, утверджує нашу віру і викриває наше маловір'я.

Однак, незважаючи на це, у нас може виникнути запитання: «Як можуть воскреснути мертві, якщо тіла померлих обертаються на прах і знищуються?». Якщо всемогутній Бог дав нам одного разу буття, узявши прах від землі, то, очевидно, Він може взяти його від землі й удруге й оживити. Якщо Бог цілий світ утворив з невпорядкованої, Ним же створеної з нічого матерії, то хіба не зможе утворити знову тіла наші з пороху земного і представити їх тими самими тілами і в тому ж тільки оновленому вигляді?

Господь образно засвідчив пророку таємницю воскресіння нашого з мертвих. Йому уявилося поле, усіяне сухими

людськими кістками. Із цих кісток, за словом Божим, промовленим Сином людським, утворились істоти людські, можливо, у той же спосіб, як було і при первісному створенні людини, потім їх оживив Святий Дух. За словом Господнім, сказаним пророком, спочатку зарухалися кістки, стали з'єднуватися одна з одною, стаючи кожна на своє місце; потім зв'язалися жилами, обтяглися тілом і вкрилися шкірою; за другим таким голосом Божим, сказаним Сином людським, у них увійшов дух життя, — і всі ожили, стали на ногах своїх і утворили велику кількість людей (Єз.37:1-10). Чи ж не таким буде і майбутнє воскресіння мертвих?

Дивні воістину діла Божі! Дивна сповідувана нами свята віра!

Так, за праведним визначенням Божим, і нашому тлінному тілі, як зернятку, суджено спочатку померти і зотліти, а потім знову воскреснути. Місця, де ховають спочилих, є поле, на якому рукою смерті сіються наші тіла, мов зерна. Земля — матір наша — є храмина, де серед тління зберігається нетлінне. «Сіється тіло душевне, устає тіло духовне».

Не для того Бог осудив нас на смерть, щоб знищити Своє творіння, а щоб створити оновленим, зробити його здатним для майбутнього нетлінного життя.

Нам залишається побожно коритися премудрим визначенням Божим, з вірою приймати божественне одкровення останнього присуду і з християнською надією чекати воскресіння мертвих і життя майбутнього віку. (Із книжки протоієрея Г. Дяченка «Уроки и примеры христианской веры»).

Притчі про Царство Небесне. Метод навчання, який застосував Ісус, був особливим: Він навчав за допомогою історій, що називаються притчами.

Тринадцята глава Євангелії від Матвія є виразним прикладом того, як Ісус використав цей підхід. Глава побудована на восьми притчах, кожна з яких змальовує одну із сторін Божого Царства. Шість притч починаються словами «Царство Небесне подібне до ...», і далі це Царство порівнюється з:

— людиною, в якої ворог посіяв бур'ян посеред її пшениці;
— гірчичним зернятком;
— закваскою, перемішаною з борошном;
— сіячем;
— купцем, що шукає коштовні перли;
— неводом.

Як ми бачимо, ззовні все це не схоже на Царство Боже. Кожна притча приховує в собі певний зміст, і Ісус хоче, щоб ми його віднайшли, тому що Він розкриває істину про Царство Боже. Зазвичай Ісус розповідав притчу, а потім дозволяв Своїм слухачам самим зрозуміти її зміст.

У **притчі про сіяча** розповідається про чоловіка, що заходився сіяти в полі. Частина зерна впала край дороги, де земля була твердою, і птахи швидко склювали це насіння, що було на видноті. Інше зерно впало на землю, що не була пристосована до сівби: в її орному шарі було багато каміння. В результаті воно не змогло випустити глибоке коріння, і коли дні стали спекотними, воно швидко засохло під палючим сонцем.

Ще частина зерна впала до тучної та пухкої землі, але там вже росли будяки. Це насіння вкорінилося і деякий час пишно росло, та лише допоки не вигналися та не задушили їх бур'яни. Врешті, багато зерна впало в добру землю, виросло, дозріло та дало щедрий врожай. Ісус закінчив притчу словами: «Хто має вуха, нехай слухає!» (Мт.13:1-9). Цим Він хотів сказати «Слухайте уважно! Не пропускайте нічого з того, що Я вам кажу».

Пізніше Ісус розтлумачив, що ця притча є «Слово про Царство» та про те, яким чином його сприймають різні люди. Можливо, цим і пояснюється Його заключний заклик слухати уважно. Зерно, що склювали птахи, — це символ того, як люди не можуть по-справжньому ввібрати до себе Слово Боже, тому що підпали під уплив «лукавого» — так Ісус часто називав диявола. Зерно, що впало на землю, повну каміння, означає, що деякі люди спочатку сприймають Слово Боже з радістю, але, не маючи глибокого коріння, вони відходять від Бога, коли починаються страждання або гоніння.

Щодо зерна, що опинилося серед будяків, то воно символізує людей, які спочатку теж радісно сприймають Боже Слово, але потім їх відволікають повсякденні турботи або жадоба багатства, і тому вони ніколи не будуть плідно служити Богові. І, нарешті, зерно, що впало у добру землю, символізує тих, хто чує Слово Боже, розуміє його та віддається його плідному впливу (Мт.13:18-23).

Притча про бур'ян. Закликавши учнів уважно слухати «Слово про Царство», Ісус розповів їм шість притч, які розпочинаються зі слів «Царство Небесне подібне до ...». Ці притчі можна згрупувати до трьох пар, у кожній з яких розгортається спільна тема. Першу таку пару створюють притча про бур'ян та притча про невід. Ці притчі — про нещирих християн у Царстві Божому. Такі люди — немов бур'ян, який знайшли у пшениці, що дозріває, і цей бур'ян є роботою ворога, що навмисно посіяв його у полі.

Цим бур'яном були плевели. Коли вони тільки проростають, вони дуже схожі на пшеницю, і їх дуже важко відрізнити. Знаючи, що, виполюючи бур'ян, можна зашкодити пшениці, землевласник із цієї історії вирішив залишити рости разом і бур'ян, і пшеницю. Коли прийшов час жнив, він наказав своїм женцям спочатку зібрати бур'ян, зв'язати його в снопи та

спалити. А пшеницю вони потім склали до житниці (Мт.13:24-30).

Схоже закінчується і **притча про невід**. Невід закинули в озеро та потягли до берега. Він захопив багато доброї риби, але також туди потрапила і нічого не варта риба. Коли невід витягли на берег, рибалкам прийшлося відокремити гарну рибу від поганої, як і женцям висмикнути бур'ян із пшениці (Мт.13:24-30).

Розтлумачуючи притчу про бур'ян, Ісус порівняв Себе до людини, що сіє добре зерно. Він сказав, що поле символізує світ, а пшениця — символ «синів Царства». І навпаки, бур'ян — це «сини лукавого», що посіяні ворогом, тобто дияволом. Жнива символізують час, про який часто пророкував Ісус, — коли Бог припинить існування світу та буде судити людство у той день ангели стануть Його женцями (Мт.13:36-43).

Можна виділити три головні ідеї:

— по-перше, Царство Боже приверне також і нечесних та нещирих у своїх зобов'язаннях людей. Спочатку вони не відрізняються від християн, але час розкриє їх правдиву сутність, як це трапилось із плевелами;

— по-друге, Бог знає, хто є справжній учень, а хто лише прикидається, що служить Йому. Він бачить бур'ян від самою початку;

— і по-третє, в остаточному підсумку Бог прибере лицемірів із Свого Царства.

Притча про гірчичне зерня та дріжджі навчає, що малі починання призводять до великих наслідків. Малюсіньке гірчичне зернятко, якщо покласти його у землю, перетворюється на таку велику рослину, що птахи в'ють гнізда в його вітті. Так і Царство Боже: спочатку його вплив може здатися незначним, але де б це Царство не укорінювалося, воно розкидає своє віття таким чином, що його вплив постійно росте. Так само трішечки дріжджів, що замішані до тіста, дають результати набагато більші, ніж припускає їх маленька кількість: коли дріжджі почнуть діяти, це змусить піднятися все тісто (Мт13:31-33).

У наступних **двох притчах Ісус говорить про цінності**. В одній розповідається про чоловіка, що знайшов скарб, коли орав поле. Оскільки це поле належало іншому, за законом цей скарб належав власникові поля. І він закопав скарб назад до землі, поспішив продати все, що мав, і придбав це поле. В іншій історії торговець перлами випадково натрапив на дуже коштовну перлину. Він також продав все, що йому належало, щоб роздобути знайдений скарб (Мт.13,44-46). Тут зміст також є очевидним. У цих притчах підкреслюється цінність Царства: воно настільки дорогоцінне, що за нього належить віддати все, що ми маємо.

І ось у тринадцятій главі Євангелії від Матвія Ісус питає Своїх учнів: «Чи розумієте ви все це?» — а ті відповідають, що так, зрозуміли. І тоді Ісус розповідає ще одну притчу — **про книжника**. Ісус каже, що коли киижник стає учнем у Царстві, він подібний до того господаря, що має велику кількість домашнього начиння та скарбів — як старих, так і нових речей. І це дозволяє йому вибирати те, що підходить йому більш за все зараз, неважливо, стара ця річ або нова (Мт.13:51-52).

Зрозуміло, що книжники були знавцями П'ятикнижжя Мойсея та книг пророків. Вони розуміли істину, яку Бог дав Ізраїлеві століття назад, — те, що можна було б назвати «старою» істиною. А зараз Ісус висував «нову» істину — «Слово про Царство». Значить, стаючи учнем у Царстві, книжник оволодівав усією істиною — і старою, і новою — та міг залучати ту, що була найбільш придатною до певних обставин.

Не кожен з тих, хто слухав притчі, міг надбати таку навичку — згадувати саме потрібну істину. І лише ті, чиї серця спрямовані до Царства Божого, осягнуть глибокий зміст Його вчення.

Людей з таким серцем завжди було мало, принаймні за життя Ісуса. Цікаво відзначити, що в тих нечастих випадках, коли Ісус роз'яснював значення Своїх притч, Він ніколи не робив це для широкого кола слухачів — лише для Своїх найближчих учнів. Те, що апостоли дізнавались від Ісуса, колись вони мають розповісти іншим. І насправді, Його останніми словами, зверненими до них, були ось ці: «...Ви будете Моїми свідками в Єрусалимі, й по всій Юдеї, і в Самарії, і по всій землі» (Дії1:8).

Царство, яке можна побачити. За допомогою притч Ісус показував, що Царство Боже володарює в нашій духовній сутності. З ним пов'язане перетворення в наших настановленнях та бажаннях, в наших звичках і в нашому серці. Проте Царство має і зовнішню сторону, адже царство взагалі — це те, що можна побачити. Цієї якості воно набуде тоді, коли люди, що мають Боже Царство у серці, з'єднуються, щоб бути разом. Спільнота, яку вони створюють, не схожа на жодну з інших наявних на землі, тому що в ній торжествує Божа воля. Тут Ісус мав на увазі, що Церква (громада або община тих, хто слідує за Богом) буде виявом Царства.

Ось чому Ісус говорив про Царство не тільки як про те, що знаходиться всередині нас, але і як про те, всередині чого знаходимось ми. «Закон і Пророки були до Івана; відтоді Царство Боже благовіститься, і кожен силкується (із зусиллям) втиснутись в нього» (Лук.16:16). У притчі про чоловіка, що знайшов бур'ян поміж пшениці, Ісус показує, як Бог видалить нечестивців із Царства (Мт.13:41). Апостол Павло звеличив Бога за те, що Він визволяє нас із влади духовної темряви й

переставляє до Свого Царства. У всіх цих твердженнях Царство постає як дещо зовнішнє і таке, що можна побачити.

Найвищий вияв цього видимого Царства нам ще належить пізнати у майбутньому. Ісус вказував на це Царство, коли горив про те, що з усієї землі прийдуть люди, щоб приєднатися у Божому Царстві до Авраама, Ісака та Якова (Мт.8:11). А коли Він навчав про останній суд, під час якого Бог буде судити людство, Ісус повідав, що до тих, хто є вірний, Бог скаже: «...Прийдіть...посядьте Царство, уготоване вам від закладин світу» (Мт.25:34).

Якщо подивитися на Царство під таким кутом, то воно є формою буття, до якої ми переходимо після смерті. В Новому Заповіті про це говориться як про вічне життя у Божій присутності. Християни часто називають Царство просто небесами, і в Новому Заповіті воно кілька разів прирівнюється до небес. Один з апостолів, що був ув'язнений, очікуючи на можливу смерть, писав до свого друга: «А від усякого вчинку дикого Господь мене визволить та збереже для Свого Небесного Царства» (Тим.4:18). Апостол Яків казав раннім християнам, що вони є «спадкоємцями Царства», знову пов'язуючи його з тією нагородою, що Бог приготував на небесах для тих, хто любить Його (Як.2:5).

Саме зовнішній вияв Царства привертав увагу пророків. І оскільки пророки зосереджували свою увагу на видимій стороні Царства, розглядаючи його як деяку реалію, що змінює світ, то багато людей навколо Ісуса вважали, що Месія стане їх захисником у політичному та воєнному плані. Це призвело до того, що Ісусу було важче пояснити їм справжню сутність Царства.

Щоб урівноважити у тих, хто слухав Його, цю стурбованість зовнішніми виявами Царства, Ісус постійно просив їх уважно зазирнути до своєї сутності. Він вимагав, щоб вони розпочали будувати Царство в самих собі. Він прагнув розбудови та вкорінення Царства всередині людей, до того, як воно стало виявляти себе на зовнішньому рівні. Тому Він наставляв Своїх учнів на путь внутрішнього задоволення і миру із самими собою.

Крім всього іншого, це означало, що треба звільнитися від тривог та неспокою. Ісус повелів Своїм слухачам покластися на Бога, який дає все, що їм треба. «Хто ж із вас, коли журиться, зможе додати до зросту свого бодай ліктя одного?» — запитував Він (Мт.6:27). «Отож, не журіться, кажучи: Що ми будемо їсти, чи: Що будемо пити, або: У що ми зодягнемось?... знає Отець ваш Небесний, що всього того вам потрібно. Шукайте ж найперш Царства Божого й правди Його, а все це вам додасться ...» (Мт.6:31-34).

Про майбутнє життя. У Символі віри йдеться про майбутнє життя, тобто про вічне життя, яке настане після всезагального

воскресіння мертвих, оновлення всього світу і загального суду Христового.

Для праведних людей вічне життя буде настільки радісним і блаженним, що в нинішньому стані ми не можемо навіть уявити його або описати. Святий апостол Павло був Духом Божим, піднесений «до Третього Неба (у Рай, оселі небесної), і чув невимовні слова, які неможливо людині висловити» (2Кор.12:2–4).

Там Господь показав йому оселі для праведників, і він свідчить: «Не бачило око, і вухо не чуло, і на серце людини не приходило те, що Бог приготував тим, хто любить Його» (1Кор.2:9).

Святий апостол Іоанн Богослов у Об'явленні оповідав, що на небесах чув великий голос із неба: «Ось оселя Бога з людьми і Він буде перебувати з ними! Вони будуть Його народом, і Сам Бог буде з ними їхнім Богом. І витре Бог усяку сльозу з очей їхніх, і не буде вже смерті — ані плачу, ані смутку, ані стражань, бо все минулося!» (Об.21:3,4). Чи буде втіха в Царстві небесному? Жодної втіхи тілесної і тимчасової там не буде, згідно науки апостольської: «Бо Царство Боже не пожива й питво, але праведність, і мир, і радість у Дусі Святім» (Рим.14:17); «Бо у воскресінні ні женяться і заміж не виходять, але як Анголи ті на небі» (Мт.22:30). Такі ото утіхи й радості, що кінця не мають, будуть у Царстві Небесному.

«І місто не має потреби ні в сонці, ні в місяці для освітлення, бо слава Божа освітила його, а світильником його є агнець» (Об.21:22,23).

«І не ввійде до нього ніщо нечисте — ані той, хто чинить мерзоту й неправду, а тільки той, хто записаний у книзі життя агнця» (Об.21:27). «...Ночі там не буде» (Об.21:25). «...Не буде потреби в світильниках... бо Господь освіщатиме їх і буде царювати по віки вічні» (Об.22:5).

Там уже не буде часу, а буде вічність.

Духи праведних будуть у вічній радості, яка ніколи не зменшиться і не наскучить їм, бо дух ніколи не вклоняється.

Таке блаженство праведників буде від споглядання Бога у світлі й славі і від з'єднання з Ним. У блаженстві душі почесного праведника братиме участь і тіло, яке буде прославлено світлом Божим, подібно до тіла Господа Ісуса Христа під час Преображення Його на горі Фавор.

Святий апостол Павло казав: «...сіється в безчесті, устає в славі» (1Кор.15:43).

«Тоді праведники засяють, як сонце, у Царстві Отця їхнього» (Мт.13:43).

«І буде Бог у всьому» (1Кор.15:28).

Стан праведників буде відповідати різним ступеням блаженства залежно від морального достоїнства кожного. Апостол Павло казав: «Інша слава для сонця, інша слава для

місяця, інша слава для зірок; бо зірка від зірки відрізняється славою. Так при воскресінні мертвих» (1Кор.15:41,42).

«Як ми носили образ земного (Адама), так будемо носити й образ Небесного (Господа Ісуса Христа)» (1Кор.15:49).

Для людей же невіруючих і нерозкаяних грішників життя майбутнього віку буде станом вічних мук. «Хто не знайдеться записаним у Книзі Життя, той буде вкинутий у вогняне озеро» (Об.20:15). Господь скаже їм у день суда: «...ідіть від Мене, прокляті, у вогонь вічний, уготований дияволу й ангелам його... І підуть ці на вічні муки» (Мт.25:41-46).

Так Господь покарає їх не тому, що ніби хотів їхньої загибелі, а тому, що вони самі не послухали євангельського призову, зненавиділи Бога і, як сатана, усе робили наперекір Йому, осквернили себе в недобрих справах і цим зробили себе чужими для Бога, негідними бути серед праведних у Раю, у сяйві Бога.

Ці муки грішників відбуватимуться через віддалення їх від Бога нерозумінням і неусвідомленням своїх гріхів від сильних докорів сумління, через перебуванням разом зі злими духами, де буде вічний вогонь, невгамовний.

Що ж наш вогонь невгасимий? Слово Боже не визначає, але дає образи неймовірних пекельних мук. Тоді вони побачать, чого позбавлені навіки, і в злобі на самих себе ненавидітимуть один одного. І не буде вже надії колись до земних пристрастей. Живімо за Божим Законом, щоб осягнути Царство Небесне з праведними. «Нас чекає світ, де все буде іншим. Якби із сірої та темної темниці нас вивели в кімнату, яка трохи освітлена, а звідти у світ, де ми живемо, — тоді б ми мали правильне уявлення про три житла, які дані людині. Це утроба матері, теперішній і коли виходиш з того стану.

Ніколи не треба забувати про смерть. Це відбиратиме охоту грішити й прив’язуватися світ і небо. Дев’ять місяців ми живемо в першому житлі, п’ятдесят чи шістдесят років, більше або менше, — у другому; а в третьому отримуємо істинне життя, тому що входимо у вічність.

Радуйся, радуйся душа моя, думаючи про той час, коли ти ввійдеш на небеса і побачиш незрівнянно величне явище! Усі блага, якими людина насолоджується в цьому світі, це лише маленька краплинка з невичерпного джерела радощів, які ми матимемо на небесах.

Між славою нинішньою і майбутньою така ж відмінність, як між сновидінням і дійсністю. Наскільки сонячне світло краще від світла світильника, на стільки ж і майбутнє краще від нинішнього» *(святий Іоанн Златоуст)*.

«Намагайтеся полинути туди, де юність цвіте без старості, є життя без смерті, радість без журби, солодкість без гіркоти, усяке благо без будь-якого зла. Найвище блаженство праведників у майбутньому житті буде відбуватися в

спогляданні Бога і в найдосконалішому Його пізнанні. “А тепер ми бачимо (Бога. – О. К.) наче через затемнене скло, а потім побачимо лицем до лиця, тепер я розумію частково, а потім я пізнаю повністю, як і пізнаний” (1Кор.13:12).

«Хто не вболіває серцем і не зітхає як мандрівник на землі, той не буде громадянином неба» *(блаженний Августин)*.

«Якщо ми постійно будемо думати про Царство Небесне, про безсмертя і безкінечне життя, ліки ангелів, перебування з Христом, славу неминущу, безпечальне життя; якщо уявимо, що сльози, і ганьба, і зневага, і смерть, і печаль, і труди, і хвороби, і смуток, і бідність, і лихослів’я, і вдівство, і гріх, і осудження, і покарання, і всяке інше зло, і біди з небесного життя вигнані, що навпаки там існує мир, лагідність, благість, милосердя, любов, радість, слава, честь та інші блага, які словами неможливо описати; якщо будемо роздумувати про це, то жодне із сьогоднішніх благ не спокусить нас» *(святитель Іоанн Златоуст)*.

Тоді наше безумство проявить себе перед всіма, і ми почуємо з вуст Самого Бога кінцевий вирок: «Ідіть від Мене, прокляті, у вічний огонь, що дияволові та його посланцям приготований…І ці підуть на вічную муку, а праведники на вічне життя» (Мт.25:41,46).

Бог зробив абсолютно все для нашого спасіння. Він пропонує Своє помилування і спасіння безкоштовно. «Бо всі згрішили, і позбавлені Божої слави, але дарма виправдовуються Його благодаттю, через відкуплення, що в Ісусі Христі, що Його Бог дав у жертву примирення в крові Його через віру, щоб виявити Свою праведність через відпущення давніше вчинених гріхів…» (Рим.3:23-25).

Чи бажаєте ви звільнитись від «гріховного сумління», непосильної гріховної ноші, раз і назавжди звільнитись від Вашого гріховного минулого, щиро розкаятись перед Богом і отримати від Нього повне прощення гріхів і дар Святого Духа?

Якщо це Ваше головне бажання, тоді знайте, що є тільки одне місце, куди Вам слід поспішити думками з Вашою важкою ношею гріхів. Це місце – Голгофа. Мільйони душ піднялися на Голгофу, «струджені та обтяжені» (Мт.11:28), загиблі, з глибокою скорботою і зажуреним розбитим серцем, але поглянувши на Святого Страждальця, знайшли в Його ранах зцілення своєї вистражданої душі і нове життя, яке переходить у життя безсмертя.

Є лише один шлях до Бога: «Я – дорога…» (Ів.14:6). Думка про те, що ніби-то до Бога можна прийти різними дорогами, безпідставна. Всі дороги колись вели в Рим, але не всі релігійні дороги ведуть до Бога. Христос явно сказав нам про це: «До Отця не приходить ніхто, якщо не через Мене» (Ів.14:6).

Існує лише один засіб, який може обмити душу від найважчих гріхів та злочинів, і цим засобом є жертвенна кров

Ісуса Христа; «Він з'явився один раз на схилку віків, щоб власною жертвою знищити гріх» (Євр.9:26). «У цій волі ми освячені жертвоприношенням тіла Ісуса Христа один раз» (Євр.10:10). «…кров Ісуса Христа, Його Сина, очищує нас від усякого гріха» (1Ів.1:7).

Дорогі батьки, Ви і Ваші діти!

Не гаючи ні хвилини, поспішіть до Спасителя грішників, Який Вас кличе. Принесіть до Його пробитих святих ніг Ваше змучене серце, покайтесь перед Ним у всьому і вірте у Його велике милосердя.

Часто ми навіть не усвідомлюємо того, що в очах Божественного правосуддя всі ми великі грішники, порушники Божої волі, що діють проти Богом установленого ладу і не визнають над собою Божої влади. Бог має силу і повне право знищити нас, але Він нас любить. З любові до нас Бог покрив нашу тяжку вину перед Ним жертвою єдинородного Сина і проголосив маніфест про повне прощення тих грішників, які прийдуть до Нього з покаянням. Ось у цьому весь сенс нашого Євангельського навчання і весь сенс Євангелії Христової.

«Не зважаючи ж Бог на часи несвідомости, ось тепер усім людям наказує, щоб скрізь каялися, бо Він визначив день, коли хоче судити поправді весь світ через Мужа, що Його наперед Він поставив, і Він подав доказа всім, із мертвих Його воскресивши» (Дії 17:30,31).

Бог дав нам час покаятись, дав нам день спасіння, день благодаті. Термін Його амністії все ще продовжується. Бог все ще простягає до людей Свої прибиті руки, закликає їх до покаяння і каже: «Прийдіть, і будемо правуватися, говорить Господь: коли ваші гріхи будуть як кармазин, - стануть білі, мов сніг; якщо будуть червоні, немов багряниця, то стануть мов вовна вони! Як захочете ви та послухаєтесь, то будете добра землі споживати. А коли ви відмовитеся й неслухняними будете, - меч пожере вас, бо уста Господні сказали оце!» (Іс.1:18-20).

Сподіваючись на воскресіння та майбутнє життя, можна сказати, що наша душа безсмертна. Вона буде вічно жити або на небі, або в пеклі. Якщо на землі ми будемо жити благочестиво і робити добрі справи, то наша душа вічно буде блаженствувати на небі. А якщо на цьому світі будемо жити безтурботно, грішитимемо, то помремо в гріхах, не покаявшись щиро, а наша душа буде вічно страждати в пеклі, а саме тіло як воскресне, то буде брати участь або в блаженстві праведника, або в муках грішника.

Щоб не шкодити своїй душі або не робити того, що віддаляє душу від Бога і позбавляє спасіння, — потрібно завжди мати Бога в голові й у серці, частіше думати про духовний світ і безсмертя душі, про її духовні досконалості й блага, про віки блаженств праведних і правічні муки нерозкаяних грішників.

Той, хто, забуваючи про небесні скарби, турбується тільки про блага земного життя, подібний до такого купця, який за дешевий товар віддає золото, срібло й коштовності. Усі ми скороминущі, незначні блага цього життя купуємо втратою благ небесних, утратою приготовленого нам вічного блаженства.

Що ви мусите зробити, щоб потрапить в Царство Небесне? Вас запрошує Ісус Христос прийняти Його спасіння. Правильною відповіддю на запрошення до Неба буде молитва. Наведемо для прикладу одну з них.

«Господи Ісусе, я сьогодні зрозумів, що потрапити на небо можу тільки через Тебе. Я хочу колись бути з тобою в небі. Врятуй мене від пекла, на яке я приречений через свою провину. З безмежної любові до мене, Ти помер за мене на хресті, і заплатив цим за мої гріхи, які мені зараз відомі, і ті , які я вже давно забув. Тобі відомий кожен порух мого серця. Я перед Тобою, як відкрита книга. Таким, яким є, я не можу потрапити до Тебе в небо. Прошу Тебе, прости мені мої гріхи, я за них дуже шкодую. Прийди зараз в моє життя і онови його. Допоможи мені відмовитись від усього, що Ти не вважаєш добрим, даруй мені нові звички, які Ти благословиш. Відкрий мені Твоє слово Біблію. Допоможи зрозуміти те, що Ти хочеш мені сказати, і дай мені слухняне серце, щоб я чинив те, що Тобі подобається. Я приймаю Тебе як свого Господа. Я хочу йти за Тобою. Покажи мені шлях, який я маю вибрати у кожній сфері життя. Я дякую, що Ти мене почув, що я тепер маю право стати дитиною Божою, яка колись буде з Тобою в небі. Амінь».

Порада батькам

Ваша дитина запитає вас: «А ти колись помреш?» Для цього скористайтеся думками з Біблії.

«Є час…мовчати і час говорити» (Екл.3:17).

«Нехай кожен з вас говорить правду» (Еф.4:25).

«Рада в серці людини – глибока вода, і розумна людина її повичерпує» (Пр.20:5).

Діти задумуються про смерть. Іноді навіть бавляться в ігри, в яких хтось з учасників вдає, що помер. Тому не варто вважати смерть забороненою темою. Будьте готові відповісти на будь-які запитання дитини про це. Якщо час від часу ви відверто обговорюватиме з дитиною питання смерті, то цим допоможете їй навчитися давати собі раду зі смертю близької людини.

Розмови про смерть не викличуть у дитини моторошних думок. Навпаки, вони допоможуть їй розвіяти страх. Однак вам, можливо, доведеться виправити її неправильні погляди. Приміром, на думку деяких експертів, багато дітей віком до 6 років не вважають, що смерть – це дійсно кінець життя. У своїх іграх дитна «помирає», а вже за мить «оживає».

Підростаючи, діти починають розуміти, що смерть – це не гра. Тож у них можуть з'являтися запитання, тривоги й навіть страх, особливо якщо помирає хтось із близьких їм людей. Ось чому дуже важливо обговорювати з дітьми цю тему. Психолог Маріон Аза зазначає: «У дитини може розвинутись тривожний стан, пов'язаний зі смертю, якщо вона відчуває, що вдома на цю тему говорити не можна».

Вам не треба надміру ховатися про те, що сказати. За даними одного опитування, діти прагнуть «чути правду, сказану делікатно» Будьте певні: дитина зазвичай не ставитиме запитання, якщо вона не готова почути на нього відповідь.

При нагоді розмовляйте з дитиною про смерть. Якщо дитина побачить на землі мертву пташку або якщо помре її домашній улюбленець, за допомогою простих запитань заохотьте її поговорити про це. Наприклад, ви могли б запитати: «Чи мертві тварини страждають? Чи вони відчувають холод, голод? Як зрозуміти, що тварина або людина мертва?» (Ек.3:1,7)

Не приховуйте правди. Коли помирає хтось із ваших знайомих або родичів, не вживайте фраз на зразок: «Він пішов від нас». Це лише вводить в оману, бо ваша дитина може подумати, що померлий скоро повернеться. Натомість говоріть прямо і простими словами. Приміром, ви могли б сказати: «Коли бабуся померла, її тіло перестало працювати. Ми не можемо говорити з нею, але ніколи її не забудемо» (Еф.4:25).

Заспокоюйте свою дитину. Вона може думати, що хтось помер через її вчинки або думки. Замість того щоб просто казати дитині, що вона не винна в тому, що сталося, ви могли б запитати: «Чому ти думає, що це твоя вина? Уважно вислухайте дитину і не легковажте її почуттями. Крім того, малі діти можуть думати, що смерть є заразною. Тож запевніть їх, що їм ніщо не загрожує.

*Заохочуйте дитину до розмови.*Не бійтесь говорити про близьких людей, які померли, в тому числі про родичів, яких дитина ніколи не бачила. Ви можете з теплотою згадувати дядька, тітку або дідуся чи бабусю і розповідати кумедні випадки з їхнього життя. Не уникайте розмов про цих людей. Так ви допомагаєте дитині зрозуміти, що їй теж не треба боятися говорити чи думати про них. Водночас не змушуйте дитину до розмови. Поговорити про це можна і пізніше, коли ви відчуєте, що дитина готова до цього (Пр.20:5).

Що варто пояснити дитині!

Якщо помер хтось із ваших близьких, ви можете допомогти своїй дитині подолати надмірний страх перед смертю. Поясніть їй таке:

- Їй не загрожує смерть
- Якщо з вами щось трапиться, вона не залишиться без догляду, про неї подбають родичі.

- Той, хто помер, більше не страждає.

- Про померлого не забудуть. Ви можете сказати: «Ти вже не можеш бачити бабусю, але можеш зберігати спогади про неї у своєму серці.

Пам’ятайте, якщо нічого не говорити дитині, то її страх не розвіється. Навпаки, вона може малювати у своїй уяві ще страшніші картини.

Додаток 1

І Біблійні поради, як стати сім'ї щасливою

1. *Признайте роль, яку вам відвів Господь.*

Біблія говорить: «Чоловік – голова дружини» (Еф.5:23). Господь чекає, що чоловіки, так само живіть разом з дружинами за розумом, як із слабішою жіночою посудиною, і виявляйте їм честь (Петр.3:7). Бог створивши її, як доповнення чоловіку, хоче, щоб він любив і поважав її (1М.2:18). Чоловік, який дуже кохає свою дружину, буде ставити її інтереси вище власних (Еф.5:25-29).

Від дружин Бог чекає, що вони будуть глибоко поважати своїх чоловіків і допомагати їм виконувати свою роль в сім'ї (1Кор.11:3; Еф.5:33). Дружина повинна підтримувати рішення чоловіка і бути йому вірною помічницею (Кол.3:18). Тоді вона буде прекрасна в очах як свого чоловіка так і Бога (1Петр.3:1-6).

2. *Враховуйте почуття свого чоловіка.*

Необхідно турбуватися про інтереси свого супутника життя (Фил.2:3,4). Нехай чоловік бачить, що він для вас дорогоцінний. Пам'ятайте, що ви раби Божі і повинні бути «привітним до всіх» (2Тим.2:24). «Дехто говорить, мов коли мечем, язик же примудрих – то ліки» (Пр.12:18). Тому до вибору слів потрібно підходити обдумано. Допомога Бога допоможе вам говорити по доброму і з любов'ю (Гал.5:22; Кол.4:6).

3. *Будьте однодумцями.*

Вступаючи в шлюб ви стаєте з своїм другом (подругою) «одним тілом» (Мт.19:5). Але ви звичайно залишаєтесь двома неповторними особистостями і у вас можуть бути різні думки. Тому вам необхідно вчитися бути однодумцями (Фил.2:2). Єдність необхідна при прийнятті рішень в Біблії сказано: «Тримаються заміри радою» (ПР.20:18). Приймаючи разом важливе правильні рішення, керуйтеся біблійними принципами (Пр.8:32,33).

Поради: Діліться з своїм супутником життя не тільки інформацією або думками, але й почуттями. Перш ніж брати на себе якісь зобов'язання радьтеся один з одним.

ІІ Зберігайте вірність один до одного

1. Відносьтесь до шлюбу серйозно.

Біблія говорить, що шлюб є однією з самих важливих складових вашого життя, йому потрібно приділяти найважливішого значення. Бог хоче, щоб подружжя йшли по життю рука обруку, щоб вони раділи життю разом (Екл.9:9). Він явно дає зрозуміти, що чоловікові і дружині необхідно

приділяти один одному достатньо часу і шукати можливість радіти один одним (1Кор.10:24). Робіть все, щоб ваш чоловік відчував, що він вам потрібний і бажаний. Привчайтесь говорити «ми», а не «я».

2. Бережіть своє серце.

Біблія говорить: «А Я вам кажу, що кожен, хто на жінку подивиться з пожадливістю, той уже вчинив із нею перелюб у серці своїм» (Мт.5:28). Якщо у вас з'являються аморальні думки, то ви проявляєте невірність до своєї дружини. Бог вчить: «Бережіть своє серце» (Пр.4:23;Єр.17:9). Для цього треба слідкувати за тим, на кого ви дивитесь (Мт.5:29,30). Добрий приклад нам дає патріарх Иова – він домовився з своїми очами, щоб ніколи не дивитися з пожадністю на будь-яку жінку крім своєї дружини (Иов.31:1). Твердо вирішіть для себе не дивитись порнографію. Не дозволяйте собі дивитись на інших чоловіків, лише на свого коханого.

III Як розв'язати труднощі

«Найперше майте щиру любов один до одного, бо любов покриває багато гріхів» (1Петр.4:8).

1. Обміркуйте проблему.

Є «час говорити» (Екл.3:1,7). Виділіть час обговорення проблеми. Відкрито поділіться з чоловіком (дружиною) тим, що ви думаєте по обговорюваному питанні, і які почуття воно у вас викликає. Завжди говоріть правду своєму супутникові по життю (Еф.4:25). Навіть якщо у вас всередині все закипить, намагайтеся не дати емоціям вийти з під контролю. Коротка відповідь не дасть перерости розмові у сварку (Пр.15:4;26:20). Якщо навіть ви з чим-небудь не згідні, розмовляйте добрим тоном один до одного (Кол4:6). Постарайтесь розв'язати проблему як можна швидше і не грайтесь у мовчанку (Еф.4:26).

2. Уважно слухайте.

Біблія вчить: « Любіть один одного братньою любов'ю; випереджайте один одного пошаною!» (Рим.12:10). Будьте однодумні, спочутливі, братолюбні, милосердні, покірливі (1Петр.3:8; Як.1:19). Було б невірно як би ви робили вигляд, що слухаєте. По можливості відкладіть усі справи і зверніть увагу на те, що говорить чоловік (дружина), або запропонуйте обговорити проблему пізніше. Якщо ви будете пам'ятати про те, що ви одна команда, а не противники, вам буде легше розв'язати проблему (Екл.7:9).

3. Виконуйте все, що вирішили.

Біблія вчить: «Кожна праця приносить достаток, але праця уст в недостаток веде» (Пр.14:23). Не досить домовитись як розв'язати проблему. Необхідно разом діяти. Це може вимагати багато зусиль, але результат того коштує (Пр.10:4). Якщо трудитесь разом, як одна команда, то вас чекає «добра

нагорода за свою працю» (Ек.4:9). Домовтесь, хто конкретно з вас буде вирішувати проблему.

IV Як розв'язувати фінансові питання

1. Складайте кошторис.

Біблія вчить: «Хто-бо з вас, коли башту наставити хоче, перше не сяде й видатків не вирахує, - чи має потрібне на виконання» (Лк.14:28). Важливо разом планувати, як все розпорядитесь грішми (Ам.3:3). Вирішуйте, що вам дійсно потрібно і скільки ви можете витратити (Пр.31:16). Не варто купляти що-небудь тільки тому, що у вас є на це гроші. Старайтесь не позичати. Живіть за своїми можливостями (Пр.21:5;22:7). Якщо в кінці місяця залишились гроші вирішіть разом, як їх витратити.

2. Чесність в спілкуванні і реалістичний погляд.

Біблія вчить: «Дбайте про добро не тільки перед Богом, але й перед людьми» (2Кор.8:21). Не замовчуйте один від одного скільки ви заробляєте і скільки витрачаєте. Приймаючи важливі рішення, які стосуються грошей, обов'язково радьтесь один з одним (Пр.13:10). Відкрите спілкування відносно грошей допоможе вам зберегти мир. Розглядайте свій прибуток не як ваші власні гроші, а як спільні (1Тим.5:8). Щоб радіти життям багато грошей не обов'язково мати. Бібіля вчить: «Глядіть, остерігайтесь всякої зажерливості, бо життя чоловіка не залежить від достатку маєтку його» (Лк.12:15). Нічого, що ви можете купити не зрівняється з ціною вашого шлюбу. Будьте задоволені тим, що у вас є і завжди пам'ятайте, що саме головне – ваші стосунки з Богом. Тоді ваша сім'я буде щасливою (Євр.13:5).

V Правильні стосунки з батьками – запорука спокою

Батьки – це найрідніші для кожного люди, які дали вам життя. Але, які б не були ваші стосунки з батьками, вони точно впливатимуть на ваші стосунки з коханою людиною та на все ваше життя.

1. Зберігайте правильне відношення до батьків.

Біблія вчить: «Шануй свого батька та матір» (Ер.6:2). В любому віці ви повинні шанувати своїх батьків. Пам'ятайте, що ваш супутник життя також чийсь син або донька, які повинні також поважати своїх батьків. Було б неправильно ревнувати свого чоловіка чи дружину до їх батьків (1Кор.13:4; Гал.5:26). При розмові намагайтесь не вживати: «Твої батьки завжди до мене чіпляються» або «Твоїй мамі ніколи не вгодиш».

2. Домовтесь і намагайтесь дотримуватись домовленості.

Біблія вчить: «Покине тому чоловік свого батька та матір свою, та й пристане до жінки своєї, і стануть вони одним тілом» (1М.2:24). Після того, як ви побрались, ваші батьки можуть і надалі вважати, що несуть за вас відповідальність. Можуть вони занадто вмішуватись у ваші сімейні справи. Якщо ви так вважаєте, то обговоріть з своєю половинкою спокійно. Ви повинні вирішити наскільки батькам буде дозволено приймати участь у вашому сімейному житті і тоді бажано про це з ними поговорити. Покірність та лагідність, довготерпіння і любов допоможуть вам будувати теплі стосунки з батьками (Еф.4:2). Пам'ятайте, що батьки бажають вам тільки добра і проявляють про вас щиру турботу.

VI Як поява дітей впливає на сімейне життя

«Діти – спадщина Господнє, плід утроби – нагорода» (Пс.126:3).

У багатьох сім'ях народження дитини викликає одночасно радість і тривогу. Тепер більшість часу присвячено піклуванню про дитину. Недосипання і нові емоції часом призводять до напружених стосунків у відносинах між чоловіком і дружиною. Вам необхідно встигнути доглядати за дитиною і одночасно зберегти близькі стосунки один з одним. Даємо вам поради Біблії, як вам справитись з труднощами, як можуть виникнути у ваших стосунках.

1. Які зміни настають при народженні дитини.

Біблія говорить: «Любов довготерпить, любов милосердствує, не заздрить, любов не величається, не надимається, не поводиться нечемно, не шукає тільки свого, не рветься до гніву, не думає лихого» (1Кор.13:4,5).

Невипадково, що всі думки молодої мами спрямовані тільки на дитя. А її чоловікові здається, що про нього забули. Тому дружині потрібно пам'ятати і про свого чоловіка. Її терпіння і доброта допоможуть йому відчувати, що його люблять і що він також допомагає дружині у догляді за дитиною.

«Чоловіки, так само живіть разом із дружинами за розумом» (1Петр.3:7). Чоловік повинен враховувати, що сили дружини будуть більше витрачатись на турботу за дитиною. Нові обов'язки можуть тримати її в постійній напрузі, виснажувати і навіть викликати в неї депресію. Інколи вона може сердитись на чоловіка, але він не повинен на це реагувати і зберігати спокій, оскільки «ліпший від силача, хто не скорий до гніву» (Пр.16:32).Будьте благорозумні і завжди підтримуйте свою дружину (Пр.14:29). Чоловіки допомагайте дружині піклуватись за немовлям, в тому числі і вночі. Намагайтесь більше часу проводити з дружиною і немовлям, знаходьте для цього час.

Коли чоловік пропонує допомогу, то молоді мами не відкидайте її. Якщо він робить щось не так, якби вам хотілось, не критикуйте його, а по доброму покажіть, як правильно потрібно зробити.

2. Зміцнюйте стосунки один з одним.

Біблія говорить: «Стануть вони одним тілом» (1М.2:24). Пам'ятайте, що незважаючи на те, що з'явився новий член сім'ї, дружина з чоловіком і надалі «одне тіло». Робіть все можливе для зміцнення стосунків між собою. Дружини будуть вдячні чоловікам за допомогу і підтримку. Вами сказані слова можуть, образно кажучи лікувати (Пр.12:8). Чоловіки, запевняйте своїх дружин в тому, що любите і цінуєте їх. Побачивши, як вони турбуються про сім'ю, хваліть їх (Пр.31:10,28).

«Нехай не шукає ніхто свого власного, але кожен – для ближнього» (1Кор.10:24). Завжди пам'ятайте про інтереси свого чоловіка. Виділяйте час на спілкування з ним, хваліть і вислуховуйте один одного.

Що стосується інтимних відносин, то не потрібно думати лише тільки про свої потреби. Потрібно також враховувати потреби свого чоловіка. Біблія вчить: «Не вхиляйтесь одне від одного, хіба що дочасно за згодою» (1Кор.7:3-5). Тому відкрито обговорюйте це питання один з одним. Якщо ви проявляєте терпіння і розуміння, ваші стосунки будуть зміцнюватись. Пам'ятайте, що потрібно знаходити час щоб побути разом.

3. Навчай свою дитину.

Біблія говорить: «І ти знаєш з дитинства Писання Святе, що може зробити тебе мудрим на спасіння вірою в Христа Ісуса» (1Тим.3:15). Подумайте, як ви будете виховувати і вчити свою дитину. Розказуйте дитині про Бога завжди. Хай дитина слухає, як ви молитесь і навчайте її молитися разом з вами (5М.11:19). Навіть, коли ви граєтесь з дитиною, говоріть про те, що створив Бог (Пс.78:3,4). Підростаючи, дитина буде бачити вашу любов до Бога і саме буде вчитися також любити Його.

VII Якщо приходить біда

«Тіштеся з того, засмучені трохи тепер, якщо треба, всілякими випробовуваннями» (1Петр.1:6). Навіть, якщо ви робите дуже багато для подружнього і сімейного щастя, в житті інколи трапляється те, що може порушити ваш душевний спокій. Коли виникають труднощі Бог з любов'ю вас підтримує.

1. Надійтеся на Господа.

Біблія говорить: «Покладіть на Нього всю вашу турботу, бо Він опікується вами!» (Петр.5:7). Завжди пам'ятайте, що Бог

нікого не спокушає і Він невинний у ваших негараздах (Як.1:13). Наближайтесь до Нього і Він допоможе вам, як ніхто інший (Іс.41:10). У Бозі спасіння моє (Пс.62:8).

Задоволення вам приносить повсякденне читання Біблії. Ви відчуваєте, що Бог в усякій скорботі потішає нас (2Кор.1:4; Рим.15:4). Він обіцяє дарувати вам «мир Божий, що вищий від всякого розуму» (Фил.4:6,7).

2. Турбуйтесь про себе і своїх близьких.

Біблія говорить: «Серце розумне знання набуває, і вухо премудрих шукає знання» (Пр.18:15). Зберіть якомога інформації, щоб ясно побачити картину того, що відбувається. Виясніть в чому зараз виникають труднощі в членів вашої сім'ї, родини, поговоріть з ними, уважно вислухайте (Пр.20:5).

А якщо хтось помер з рідних? Не соромтесь виразити свої співчуття. В подібних випадках навіть «у Ісуса потекли сльози» (Ів.11:35; Екл.3:4). Важливо знайти час на відпочинок і сон (Екл.4:6). Це вам надасть сили, щоб пережити горе. Можете порозмовляти з тими, хто вже пережив щось подібне.

3. Не відмовляйтеся від допомоги.

Біблія говорить: « Правдивий друг любить за всякого часу, в недолі ж він робиться братом» (Пр.17:7). Друзі завжди раді допомогти, але інколи не знають як. Не соромтесь сказати їм, яка вам необхідна допомога (Пр.12:25). Крім того звертайтеся за духовною підтримкою до своїх пастирів, священників. Думки з Слова Божого, якими вони поділяться з вами, обов'язково вам допоможуть (Як.5:14).

Необхідну підтримку ви отримаєте від віруючих людей з якими ви спілкуєтесь. Допомагайте й ви тим людям, яким це потрібно. Направляйте свої сили на те, щоб надати допомогу іншим людям, які переживають важкі часи і не цурайтесь тих, хто любить вас і до кого ви небайдужі (Пр.18:1; 1Кор.15:58).

Якщо навіть ви сильно подавлені, старайтеся переключитися в своїх думках про Бога. Перетерпівайте страждання, Йова сказав: «Нехай буде благословенне Господнє Ім'я» (Йов.1:21,22). Подібно до Йова, давайте будем пам'ятати, що ім'я Бога і Його воля важливіші від будь-яких наших переживань. Якщо обставини складаються не так як би хотілось не зневірюйтесь. Завжди надійтесь на Господа. «Бо Я знаю ті думки, які думаю про Вас, говорить Господь, думки спокою, а не на зло, щоб дати вам будучність, та надію» (Єр.29:11).

IX Служіть Богові всією сім'єю

Бог бажає, щоб ваша сім'я була щаслива. Він завіряє, що якщо у вашому житті буде головним служіння йому, то «все це (необхідне) вам додасться (Мт.6:33). Бог бажає, щоб ви були Його друзями. Не втрачайте нічого з того, що допоможе вам

розвинути дружбу з Ним. Бути другом Бога – велика честь для людини (Мт.22:37,38).

1. Зміцнюйте стосунки з Богом.

Біблія говорить: «Буду Я вам за Отця, а ви за синів і дочок Мені будете – говорить Господь Вседержитель» (2Кор.6:18). Бог бажає, щоб ви стали Його близькими друзями. Важливу роль в цьому відіграє молитва Бога, яка призиває: «Безперестанку моліться!» (1Сол.5:17). Він завжди готовий вислухати, коли ви Йому розповідаєте про свої переживання і ділитесь своїми бажаннями (Фил.4:6).

Однак важливо не тільки розмовляти з Богом але й слухати Його, вивчаючи Його Слово (Пс.1:1,2). Важливо також відвідувати дім Господній (Пс.122:1-4). Ви будете зміцнювати стосунки з Богом , якщо будете розповідати про Нього іншим. Чим більше будете це робити, тим ближче ви наблизитесь до нього (Мт.28:19,20).

2. Наближайтесь до Бога всією сім'єю

Біблія говорить: «Наблизьтесь до Бога, то й Бог наблизиться до Вас» (9К.4:8). Незабувайте дороги до дому Господнього (1М.18:19).

Пам'ятайте про Бога кожен день. Стосунки членів вашої сім'ї з Богом будуть зміцнюватись якщо ви будете виконувати: «Люби Господа, Бога твого, усім серцем своїм…І пильно навчиш синів своїх, і будеш говорити про них, як сидітимеш удома, і як ходитимеш дорогою, і коли ти лежатимеш, і коли ти вставатимеш» (5М.6:5-7). Гарний приклад нам показав Ісус Навин, який сказав: «Я та дім мій будемо служити Господові» (Єг.24:15).

Додаток 2

Правила на кожний день

«Робіть усе без нарікання та сумніву, щоб були ви бездоганні та щирі…серед…роду, що в ньому ви сяєте, як світила в світлі» (Фил.2:14,15);

«І все, що тільки чините, робіть від душі, немов Господові, а не людям!» (Кол.3:23); «Тож тому, поки маємо час, робімо усім добро…»;

«Нехай жодне слово гниле не виходить із уст ваших, але тільки таке, що добре не потрібне збудування…» (Еф.4:29), «Слово ваше нехай завжди буде ласкаве…» (Кол.4:6); «Що виходить із уст, те виходить із серця…» (Мт.15:8);

«Не платіть нікому злом на зло…» (Рим.12:17); «Блаженні лагідні, бо землю вспадкують вони» (Мт.5:5); «гординя людини її понижає, а честі набуває покірливий духом» (Пр.29:23);

«…радійте невимовною й славною радістю…» (1Петр.1:8); «Серце мудрого чинить розумними уста його, і на уста його прибавляє навчання» (Пр.16:23);

«Ідіть за Мною, - Я зроблю вас ловцями людей!» (Мт.4:19); «Пустіть діток до Мене приходити, і не бороніть їм…» (Мр.10:14); «І уважаймо один за одним для заохоти до любові й до добрих учинків. Не кидаймо збору свого…» (Євр.10:24,25);

«Будьте тверезі, пильнуйте! Ваш супротивник – диявол – ходить, ричучи, як лев, що шукає пожерти кого. Противтесь йому тверді в вірі…» (1Петр.5:8,9); «Надійся на Господа, будь сильний, і нехай буде міцне твоє серце, і надійся на Господа!» (Пс.26:14);

«Будьте ж виконавцями слова, а не слухачами самими, що самих себе обманюють» (Як.1:22); «…пізнайте правду, - а правда вас вільними зробить!» (Ів.8:32);

«Тож не будемо спати, як інші, а пильнуймо та будьмо тверезі!» (1Сол.5:6); «…сонце нехай не заходить у вашому гніві» (Еф.4:26);

«Бог любить того, хто з радістю дає!» (2Кор.9:7); «Дехто щедро дає, та ще додається йому, а дехто ховає над міру, та тільки біднiє» (Пр.11:24); «Любов… не поводиться нечемно» (1Кор.13:4,5);

«… віддайте себе Богові…за знаряддя праведності» (Рим.6:13); «Стережіться виставляти свою милостиню перед людьми, щоб бачили вас…» (Мт.6:1); «Даєш їм – збирають вони…» (Пс.103:28); «Давайте і дадуть вам; мірою доброю, натоптаною, струсну тою й переповненою вам у подолок дадуть. Бо якою ви мірою міряєте, такою відміряють вам» (Лк.6:38);

«Хваліть Господа…Він зламаносердних лікує, і їхні рани болючі обв'язує» (Пс.146:1,3); «Коли праведні кличуть, то їх чує Господь, і з усіх утисків їхніх визволяє їх» (Пс.33:18); «…блаженний народ, що Господь – йому Бог!» (Пс.143:15); «…тільки не відступіть від Господа. І служіть Господові всім серцем своїм» (1Цар.12:20);

«…покажіть у вашій вірі чесноту… пізнання… стримання… терпеливість… благочестя… братерство… любов» (2Петр.1:5,7); «А коли ви за праведність страждаєте, то ви блаженні!..» (1Петр.3:14); «Улюблені, не дивуйтесь огневі, що вам посилається на випробування, немов би чужому випадку для вас» (1Петр.4:12);

«Людина, що від життя народжена, короткоденна та повна печалями» (Йов.14:1); «Ще трохи поспати, подрімати ще трохи, руки трохи зложити, щоб полежати, - і приходить, немов мандрівник, незаможність твоя…» (Пр.24:32-34);

«…Хто вірує в Мене, - хоч і вмре, буде жити. І кожен, хто живе та хто вірує в Мене, - повік не вмре…» «…без Мене нічого чинити не можете ви» (Ів.11:25,26;15:5); «А якщо ти ходитемеш Моїми дорогами, щоб дотримувати постанови мої та заповіді мої…то продовжу дні твої!» (3Цар.3:14);

«Іди до дому свого, до своїх, і їм розповіж, які речі великі Господь учинив тобі, і як змилувався над тобою!» (Мр.5:19); «І хоча б сім раз денно він пронивсь проти тебе, і сім раз звернувся до тебе, говорячи: «Каюся», - вибач йому» (Лк.17:4);

«…не хлібом самим буде жити людина, але кожним словом, що походить із уст Божих» (Мт.4:4); «Хліб свій пускай по воді, бо по багатьох днях знов знайдеш його» (Екл.11:1);

«Кожен із нас нехай догоджає ближньому на добро для збудування» (Рим.15:2); «Кажу ж вам, що за кожне слово пусте, яке скажуть люди, дадуть вони відповідь судного дня!» (Мт.12:36);

«Коли можливо, якщо це залежить від вас, - живіть у мирі зо всіма людьми!» (Рим.12:18); «Ви бо за віком повинні б бути вчителями…І ви стали такими, яким потрібне молоко, а не страва тверда» (Євр.5:12); «…в чому осуджуєш іншого, сам себе осуджуєш, бо чиниш те саме й ти, що судиш» (Рим.2:1);

«Коли ми свої гріхи визнаємо, то Він вірний та праведний, щоб гріхи нам простити, та очистити нас від неправди всілякої! (1Ів.1:9); «Свої беззаконня я знаю, а мій гріх передо мною постійно» (Пс.50:2); «…вінець нерозумних глупота» (Пр.14:24);

«Стережися молодечих пожадливостей, тримайся праведності, віри, любові, миру…» (2Тим.2:22); «Хто ховає провини свої, тому не ведеться, а хто признається та кидає їх, той буде помилуваний» (Пр.28:13); «Не стосуйтесь до віку цього, але перемініться відновою вашого розуму…» (Рим.12:2);

«Ви – сіль землі… Ви – світло для світу» (Мт.5:13,14); «…будьте відважні, Я світ переміг!» (Ів.16:33); «Ви … запечатані стали Святим Духом обітниці, який є завдаток нашого спадку…» (Єф.1:13,14);

«Нема доброго дерева, що родило б злий плід, а ні дерева злого, що родило б плід добрий» (Лук.6:43); «А плід Духа: любов, радість, мир, довготерпіння, лагідність, добрість, вірність, тихість, здержливість…» (Гал.5:22,23);

Апостол Павло говорить, що про наближення людини до образу Христа свідчать наступні ознаки: ВІРА, ЧЕСНОТА,ПІЗНАННЯ, СТРИМАННЯ, ТЕРПЕЛИВІСТЬ, БЛАГОЧЕСТЯ, БРАТЕРСТВО, ЛЮБОВ (2Петр.1:5-7).

Додаток 3

Психологічні рекомендації «Абетка для батьків»

Рефлексія батьківства

Рефлексивні запитання правдивого батьківства

- Коли востаннє я пригортав (пригортала) свою дитину до грудей і казала чи казав їй, що я її дуже люблю? Що заважає мені це зробити сьогодні?
- Коли востаннє я розмовляла чи розмовляв зі своєю дитиною про її життя, інтереси, переживання. То чи не настав час ставити чайник на вогонь і сідати разом за стіл для чаювання та щирої лагідної бесіди?
- Коли востаннє я з дитиною щось робив чи робила разом? То чи не настав час подумати про спільну діяльність?
-Коли востаннє ми спільно з дитиною відвідували якісь культурні заходи? То чи не настав час купувати квитки?
- Коли востаннє я дякував своїй дитині за те, що вона просто в мене є? То чи не настав час це зробити?

Поради доброго батьківства

- Цінуй свою дитину і дякуй Богові за неї. Бо в Україні є багато людей, які б віддали все, щоб опинитися на твоєму місці – батька чи матері.
- Показуй дитині силу своєї любові не тільки словами, але й дотиками, погладжуваннями.
- Ніколи не виконуй ситуативні забаганки дитини, бо цим ти її розбещуєш. Краще обміркуйте з нею, як досягти спільними зусиллями того, що вона хоче.
- Ніколи не принижуй і не обзивай дитину, бо цим ти знищуєш у неї почуття власної гідності.
- Ніколи не порівнюй свою дитину з іншими людьми. Завжди будуть гірші за неї, і кращі за неї. То ж порівняння немає жодного сенсу.
- Коли вказуєш на недоліки дитині, не забудь показати перспективні шляхи їх подолання.
- Будь уважним до своєї дитини. Не залишай її на самоті зі своїми проблемами.
- Вчися слухати дитину без осудження та перебивання.
- Дайте дитині відчуття, що ви є саме та людина, яка любить її не за добрі якості, а за те, що вона просто є.

Любов зорієнтована на дитину

Правила любові до дитини

- Дитина – найбільший і найдивовижніший подарунок Бога (природи, долі). Цінуй його.

- Коли дитина маленька – ми вчимося смиряти власний егоцентризм, відкриваємо для себе життя в новій іпостасі – мами і тата.

- Дитина приносить у наш світ дорослих щирість почуттів, спонтанність проявів, несподівані відкриття.

- Разом зі своїм малюком ми відкриваємо світ, в якому небо не лише фізична складова озонового шару землі, а є дивовижним простором фантазійної мандрівки; листочок – це не просто частина рослини, а чудове ситичко для сончного промінчика; калюжа – це не лише залишок дощової води, а весела забава – місце куди можна стрибнути і створити тисячі летючих краплин.

- Дитина дарує нам, дорослим, світ наповнений барвами життя.

- Кожна дитина унікальна і неповторна. Вона прийшла у цей світ, щоб змінити його на краще, але без нас, дорослих, вона не впорається.

- Кожен ранок ми маємо можливість подякувати Богові (природі, долі) за те, що ми просто маємо це диво, диво на ймення «ДИТИНА».

- Кожен день маємо можливість дарувати своє серце сповнене любові маленькій людині, яка потребує так цього серця.

- Кожен вечір ми маємо шанс дякувати не просто за день, який ми прожили сьогодні, а за день сповнений дитячого сміху та слізок, дитячих поцілунків і образ, дитячих «люблю» і «мені сумно», дитячої ніжності і бешкетування, бо саме все це разом і зветься «ЖИТТЯ».

- Кожна дитина – дивовижний скарб, тож вчімося цінувати його не тоді, коли виникає загроза його втрати, а тоді коли він просто у нас є, тоді, коли просто тримає нас за руку, чи просто задає своє чергове дитяче «чому». Бо саме це і є справжнім дивом, істинною радістю, батьківським благом!

Правила виховання доброї дитини

- Любіть своїх дітей всім серцем своїм, всією душею.

- Виховуйте хлопчика так, ніби він мав би одружитися на вашій доньці, і виховуйте доньку так, ніби вона мала б побратися з вашим сином – і тоді ви виховаєте по-справжньому щиру, працьовиту та спроможну любити людину.

- Малюк завжди наслідує своїх батьків. Тож якщо ви не хочете, щоб він мав певні недоліки чи шкідливі звички, позбудьтеся спочатку їх самі. Ваша здатність відмовлятися від недоліків стане прикладом для вашої дитини.

- Пам’ятайте! До шести років дитини батько проявляє в дівчинці жіночність, а мама у хлопчика чоловічість. Будьте добрим батьком для донечки, бо саме у цей час ви даєте їй цінність її як жінки і як майбутньої матері. Матусю, будь уважна до свого сина, бо саме через щире, любляче ставлення

до сина та повагу та любов до свого чоловіка, ти закладаєш у свого маленького лицаря здатність до щасливого подружжя.

- Вчіться розмовляти з дитиною не з позиції зверхності, а з позиції розуміння. Для цього опустіться на рівень дитини, так щоб ваші очі були навпроти очей дитини, і чітко скажіть малюкові те, що саме ви від нього очікуєте.

- Система покарань є необхідною умовою будь-якого виховання. Проте, пам'ятай! Покарання – це не спосіб розрядки негативних емоцій батьків, це цілісна система виховного процесу в любові закцентованій на дитині.

- Кожна родина має свою систему покарань. Проте ніколи не застосовуйте покарання у стані агресії. Скажіть дитині, що зараз повернетеся і продовжите розмову. Вийдіть у іншу кімнату, заспокойтесь, а потім поверніться і вирішіть, якого саме покарання заслуговує вчинок вашого чада. Сила покарання ніколи не повинна перевищувати сили вчинку, що викликав потребу у цьому покаранні.

- Обов'язково скажіть дитині, що ви дуже її любите і не можете дозволити, щоб вона повторила скоєну негативну дію, бо цим завдала болю тим, хто її любить і наразила на небезпеку себе. Якщо дитина старше п'яти років, запропонуйте їй самій обрати одне з двох-трьох видів рівноцінних покарань. Таким чином ви формуєте у неї відповідальність за власні вчинки.

- Ніколи не відгукуйтеся погано про своїх батьків та батьків своєї половини, бо цим самим ви даєте своїй дитині взірець ставлення до вас у дорослому житті.

- Пам'ятайте! Мета виховання – виростити дитину, що вміє любити: любити себе, любити родину, любити людей… Тобто щасливу людину (Гридковець Л.М. Світ життєвих криз людини: монографія / Л.М.Гридковець. – Л.: 2016.- С.412-415).

Список використаної літератури

1. Біблія./переклад Огієнко І. – ВБФ «Східноєвропейська гуманітарна місія», 2015. – 1360 с.

2. Біблійний довідник Геллея Генрі. — Всесвітня християнська місія, 1985. — 856 с.

3. *Азаров Ю.П.* Семейная педагогика / Ю. П. Азаров. - М.: изд. Политическая литература, 1985. – 238 с.

4. *Амвросий Медиоланський*, свт. О детстве и браке / Амвросий Медиоланський. – М., 1997. – 303 с.

5. *Амонашвили Ш. А*. Как живете, дети? / Ш. А. Амонашвили. – М.: Просвещение, 1986. – 176 с.

6. Антология педагогической мысли Древней Руси и Русского государства XIV – XVII вв / сост. С. Д. Бабишин, Б. Н. Митюров. – М.: Педагогика, 1985. – 363 с.

7. *Антропова М. В.* Основы гтгиены учащихся / М. В. Антропова. – М.: Просвещение, 1971. – 207 с.

8. *Архимандрит Амвросий (Ключарев*). О семейном счастии и христианском воспитании / Архимандрит Амвросий (Ключарев). – М.: Молодая гвардия, 1997. – 160 с.

9. *Афанасьева Т. М.* Семья / Т. М. Афанасьева — М.: Просвещение, 1985. — 224 с.

10. *Бенджамин Спок.* Ребенок и уход за ним / Бенджамин Спок. — К.: Наук. думка, 1991. —448 с.

11. *Бенджамин Спок.* Разговор с матерью: Книга о воспитании / Бенджамин Спок: пер. с англ. — М.: Политиздат, 1990. — 589 с.

12. *Бех І. Д.* Виховання особистості: у 2 кн. Кв. 1: Особистісно-орієнтований

підхід: теоретико-технічні засади: навч-метод. видання / І. Д Бех. — К.: Либідь, 2003. —280 с.

13. *Бодалева А. А.* Популярная психология для родителей / А. А. Бодалева. – М.: Педагогика, 1988. – 254 с.

14. *Булашев Г.* Український народ у своїх легендах, релігійних поглядах / Г.Булашев. — К.: Довіра, 1993. — 444 с.

15. *Буковинський А.* Що треба знати до створення сім'ї / А. Буковинський. – К.: Друк ФОП, 2015. – кн. 1. – 111с.

16. *Василій Великий*, свт. Творения / Василій Великий: в 7-ми ч. – М.: Паломник, 1991. – Ч. 5. – 316 с.

17. *Василій Великий*, свт. Творіння / Василій Великий: Т. 2, кн. 2. – К.: УПЦКП, 2010. – 741 с.

18. *Ващенко Г. Г.* Виховний ідеал: підруч. для педагогів, вихователів, молоді і батьків / Г. Г. Ващенко. — Полтава: Полтав. вісник, 1994. — 190 с.

19. *Ващенко Г. Г.* Праці з педагогіки і психології / Г. Г. Ващенко: у 4 т. — К.: Школяр; Фада ЛТД, 2000. — Т. 4. — 415 с.

20. Виховання молодого покоління на принципах християнської моралі в процесі духовного відродження України: матеріали II Міжнар. наук.-практ. конф.: статті, доповіді, виступи. — Острог, 1997. — 932 с.

21. Виховання молодого покоління на принципах християнської моралі в процесі духовного відродження України: матеріали III Міжнар. наук.-практ. конф.: статті, доповіді, виступи. — Острог, 1998. — 444 с.

22. Виховання молодого покоління на принципах християнської моралі в процесі духовного відродження України: наукові записки: зб. наук. праць. — Острог, 2000. — Т. 3. — 633 с.

23. Виховання національно свідомої особистості: метод. посіб. / За ред. Д. О. Тхоржевського. — Глухів: РВВГДПІ, 2001. — 148 с.

24. Виховання національної свідомості у школярів: матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. — К.: Україна—Віта, 1996. — 146 с.

25. *Вишневський О.* Сучасне українське виховання: пед. нариси / О. Вишневський. — Львів: Львів. обл. наук.-метод. ін-т освіти; Львів. обл. пед. т-во ім. Г. Ващенка, 1996. — 238 с.

26. *Владимир (Сабодан)* Митрополит Киевский и всия Украины. Проповеди / Владимир (Сабодан): В 2 т. — К.: Инфизд. УПЦ, 1997. — Т. 1.— 360 с.

27. *Владимир (Сабодан*) Митрополит Киевский и всия Украины. Проповеди / Владимир (Сабодан): В 2 т. — К.: Инфизд. УПЦ, 1997.— Т. 2.— 386 с.

28. *Вовчик-Блакитна М.* Ви батьки / М. Вовчик-Блакитна. — К.: Радян. шк., 1974. — 147 с.

29. *Волкова Н.* Педагогіка / Н. Волкова. — К.: Академвидав, 2007. — 615 с.

30. *Володимир Мономах* Поучения / Володимир Мономах. — К.: Літопис руський, 1989. — 456 с.

31. *Воропай Олекса.* Звичаї нашого народу / Олекса Воропай. — К.: Оберіг, 1991. — Т. 1. — 450 с.

32. *Гипсон Дж.* Уроки творения / Дж. Гипсон. – Заокский: Источник жизни, 2012. – 160 с.

33. *Головащенко С. І.* Історія християнства: навч. посіб / С. І. Головащенко. — К.: Либідь, 1999. — 352 с.

34. *Горохович А.* Батьки і діти / А. Горохович. – Вінніпег - Торонто, 1990. – 176 с.

35. *Гофман Ф.* Мудрость воспитания. Педагогия. Педагогика / Ф. Гофман. — М.: Педагогика, 1979.— 160 с.

36. *Гребенникова И. В.* Этика и психология семейной жизни / И. В. Гребенникова. – М.: Просвещение, 1984. – 255 с.

37. *Губко О. Т.* К. Д. Ушинський про сімейне виховання / О. Т. Губко. — К.: Радян. шк., 1974. — 148 с.

38. *Дарманський П.* Обряд в житті людини / П. Дарманський. — К.: Політвидав України, 1974. — 198 с.

39. Державна національна програма «Освіта» (Україна XXI ст.) // Освіта. — 1993. — Грудень, № 44—46.

40. *Джузеппе Рацціотті.*Життя Ісуса Христа / Джузеппе Рацціотті. — Рим: Укр. католицький ун-т ім. Св. Климента Папи, 1979. — 709 с.

41. *Драгунова Т. В.* Подросток / Т. В. Драгунова. — М.: Знание, 1976.— 95 с.

42. Духовно-психологічні основи християнської психології / Колективна монографія [Під ред. Гридковець Л. М.]. – Львів: Скриня, 2015. – 366 с.

43. Духовність особистості і сучасні стратегії виховання: Матеріали міжнар. конф. АПН України. — К.: Всеукр. фонд «Добро», 2006. — 158 с.

44. Духовні цінності українського народу / Возняк С. М., Кононенко В. І., Кононенко І. В. та ін. — Івано-Франківськ: Плай, 1999. — 293 с.

45. *Дяченко Г.* Искра Божия / Г. Дяченко. — Ленинград: Полоцкое епархиальное управление; Печатный двор, 1991. — 492 с.

46. *Дяченко Г.* Духовный міръ / Г. Дяченко. — М.: Типография т-ва И. Д. Сытина, 1900.— 360 с.

47. *Дяченко Г.* Духовные посевы / Г. Дяченко. — К.: УПЦ МП, 1991. — 476 с.

48. *Дяченко Г.* Практическая симфония для проповедников Слова Божия / Г. Дяченко. — Свято-Троицкая Сергиева Лавра, 1992. — 498 с.

49. Етос і мораль у сучасному світі / Т. Г. Аболіна та ін. — К: ПАРАПАН, 2004.— 200 с.

50. *Жуковський В. М.* Морально-етичне виховання в історії американської школи: монографія / В. М. Жуковський. — Острог, 2002. — 428 с.

51. *Жураковський Г. Е.* Очерки по истории античной педагогики / Г. Е. Жураковський. — М.: АПН РСФСР, 1963.— 510 с.

52. *Зайцев В.* Виховання учнів на досвіді старших поколінь / В. Зайцев. — К.: Радян. шк., 1971.— 116 с.

53. Закон Божий. Протоієрей Серафим Слобідський / Серафим Слобідський. — К.: УПЦ КП, 2003. — 654 с.

54. *Запорожець О.* Психологія / О. Запорожець. — К.: Радян. шк., 1967. — 221 с.

55. *Зеньковський В. В*. Проблемы воспитания в свете христианской антропологии / В. В. Зеньковський. — М.: Изд-во Свято-Владимир. Братства, 1993. — 223 с.

56. *Зязюн Л. І.* Чудодійний Люрд: Віра, Надія, Любов / Л. І. Зязюн. – Харків, 2002. – 112 с.

57. *Іван Огієнко*. Наука про рідномовні обов'язки / Іван Огієнко. — Жовква, 1936. — 72 с.

58. *Иеромонах Пантелеймон*. Козни бесовские / Иеромонах Пантелеймон. — М.; Благовест, 1998. — 160 с.

59. *Иеромонах Серафим (Рауз)*. Душа после смерти / Иеромонах Серафим (Рауз) . — М.: Православ. благовестник, 2004. — 196 с.

60. *Іларіон*. Віра. Слова во врем'я люте / Іларіон. — Холм, 1944. — 19 с.

61. *Іларіон-митрополит*. Дохристиянські вірування українського народу / Іларіон-митрополит. — К.: Обереги, 1994. — 424 с.

62. *Іларіон*. Народження людини (Філософська містерія) / Іларіон. — Вінніпег: Наша культура, 1948. —122 с.

63. *Иоанн Златоуст, свт.* Творения / Иоанн Златоуст: в 12-ти т. – М.: Православная книга, б. г. – Т. 1. – 899 с. 62

64. *Иоанн Златоуст, свт*. Собрание поучений / Иоанн Златоуст. – Изд-во Свято-Троицкой Сергиевой Лавры, 1993, Т. 2. – 526 с.

65. *Иоахим Лангхаммер*. Что будет с этим миром? Толкование Божьего плана спасения / Иоахим Лангхаммер. — Бад. Залцуфлен / Германия: Евангельская Миссия, 1995. — 156 с.

66. Как защитить вашего ребенка? — М.: Данилов. благовестник, 2003. — 352 с.

67. *Калюжин Г. А.* От колыбели до школы / Г. А. Калюжин, М. П. Дерюгина. – Минск. Беларусь, 1989. – 334 с.

68. *Карнеги Дейл.* Как приобретать друзей и оказывать влияние на людей / Карнеги Дейл. — К.: Наук. думка, 1990. — 222 с.

69. Катехизис Украинской Греко – Католической церкви: Христос – наша пасха. – Львів: Свічадо, 2014. – 368 с.

70. *Кислашко О. П.* Віра в Господа / О. П. Кислашко. — К.; Грамота, 2008. — 295 с.

71. *Кислашко О. П.* Надія на Господа / О. П. Кислашко. – К.: Грамота, 2006. – 238 с.

72. *Кислашко О. П.* Християнські чесноти Віра, Надія, Любов у духовно-моральному вихованні особистості: теорія і практика / О. П. Кислашко. – К.: Грамота, 2012. – 591 с.

73. *Кислашко О. П.* Уроки для спасіння / О. П. Кислашко. — К.: Грамота, 2005. — 198 с.

74. *Кислашко О. П.* Християнська педагогіка / О. П. Кислашко, І. Л. Сіданіч. – К.: Духовна вісь, 2015. – 510 с.

75. *Кленская Н.* Беседы о смысле жизни / Н. Кленская — М.: Просвещение, 1989. — 208 с.

76. *Ковбас Б.* Родинна педагогіка у 3-х т. / Б. Ковбас, В. Костів. – Івано-Франківськ, 2006. – Т. 2. – 288 с.

77. *Колодний А.* Церква Ісуса Христа святих останніх днів / А. Колодний. – К.: УАР, 2010. – 120 с.

78. Концепція національного виховання // Освіта. —1996.— № 41. —7 с.

79. *Котирло В. К.* Підготовка дітей до школи в сім'ї / В. К. Котирло. – К.: Радянська школа, 1974. – 182 с.

80. *Кочерга О. В.* Початок життя — становлення творчості / О. В. Кочерга. — К.: Кобза, 2003. —255с.

81. *Кравець Л. М.* Сімейний побут і звичаї українського народу / Л. М. Кравець. — К.: Наук. думка, 1966. — 203 с.

82. *Кузь В. Г.* Українська козацька педагогіка і духовність / [В. Г. Кузь]; За заг. ред. Ю. Д. Руденка. — Умань, 1995.— 115 с.

83. *Куликова Т. А.* Семейная педагогика и домашнее воспитание: учеб. для студ. сред. и высш. пед. учеб. заведений / Т. А. Куликова. — М.: Изд. центр «Академия», 1999. — 232 с.

84. *Куломзина С. С.* Церковь и наши дети / С. С. Куломзина; сост., вступ. статья и пер. с англ. С. С. Бычкова. — 2-е изд. — М.: Мартис, 1994. — 160 с.

85. *Кучинська І. О.* Виховання духовних цінностей дітей і молоді у творчості Івана Огієнка / І. О. Кучинська. — Кам'янець-Подільський: Абетка-Нова, 2002. — 103 с.

86. *Лаба В.* Патрологія / В. Лаба. — Львів: Свічадо, 1998. — 543 с.

87. *Липківський В*. Проповіді / В. Липківський. — США, 1988 — 610 с.

88. *Лордкипанидзе Д. О.* Амос Коменский / Д. О. Лордкипанидзе. — 2-е изд. — М.: Педагогика, 1970. — 440 с.

89. *Майкл К. Армор.* Провідник до Бібілї: часи, сюжети / Майкл К. Армор. – Донецьк: ОБФ «Східноєвропейська місія», 2011. – 325 с.

90. *Макаренко А. С.* Книга для батьків / А. С. Макаренко. — К.: Радян. шк., 1973. — 335 с.

91. Малий катехізис д-ра Мартіна Лютера і християнське вчення. Лютеранська Церква Канади. — Львів: Стрім, 1995. — 288 с.

92. *Мартинюк Г. В.* Національне виховання: Теорія і методологія: метод. посіб / Г. В. Мартинюк. — К.: ІСДО, 1995. — 160 с.

93. Матеріали сусп.-пед. читань «Духовно-моральне виховання». — Севастополь, 2003. — 79 с.

94. Матеріали Третьої міжнар. церк.-світської конф. «Украіна на порозі ІІІ-го тисячоліття: духовність, наука, освіта, культура». — Львів—Тернопіль: вид. відділ Львівської єпархії УПЦ, 1998. — 237 с.

95. Матеріали церк.-світської конф. «Християнські цінності в освіті і вихованні» // Вісн. православ. педагогіки. — 1999. — № 1. — 140 с.

96. *Машбиц Е. Н.* Психолого-педагогические проблемы компьютеризации обучения / Е. Н. Машбиц. – М.: Педагогика, 1988. – 192 с.

97. Мистецтво молитви / Пер. з рос. Лілії Петрович. — Львів: Свічадо, 2000.– 264 с.

98. *Могила П.* Катехизис / П. Могила. — Київ—Париж: Наук. тов: ім. Шевченка в Європі «Воскресіння», 1996. — 285 с.

99. *Молотков С. Е.* Практическая энциклопедия православного христианина: Основы церковной жизни / С. Е. Молотков. — СПб.: Сатись, 2004. — 329 с.

100. Моральне виховання на християнських цінностях: зб. наук. записок Нац. ун-ту «Острозька Академия». — Острог: Ред-вид. відділ НаУ «ОА», 2001. — Вип. 2. — 155 с.

101. Національне виховання учнів засобами українського народознавства / За ред. проф. Р. П. Скульського. — Івано-Франківськ: ПУ ім. В. Стефаника, 1995. — 178 с.

102. Не убий. Апокафист покаянный жен, загубивших младенцев своих в утробе своей. — К.: Вид. Свято-Макаріївської церкви. — 31 с.

103. *Нефедов Г., протоиерей.* Основы христианской нравственности / Г. Нефедов. — М.: Паломник, 2006. — 288 с.

104. *Никитина Л. А.* Мама или детский сад / Л. А. Никитина. – М.: Просвещение, 1990. – 94 с.

105. *Нетопина С. А.* В семье школьник / С. А. Нетопина. – М.: Знание, 1986. – 80 с.

106. Основи християнської віри / Упор. О. М. Семенів. — Дрогобич: Вид. ф-ма «Відродження», 1997. — 186 с.

107. Основи християнської етики. Ч. 1. Формування морально-етичних якостей особистості: Програма курсу для дітей мол. шк. віку / Голов. ред. Вірні Шарр. — К., 1995. — 314 с.

108. Отцы, матери, дети. Православное воспитание и современный мир. — М.: Изд-во Московского Подворья Свято-Троицкой Сергиевой Лавры, 2001. — 460 с.

109. О человеческом в человеке / Под общ. ред. И. Т. Фродова. — М.: Политиздат, 1991.— 384 с.

110. Памятки литературы древней Руси, конец XV — первая половина XVI века. — М.: Худож. лит., 1984. — Вып. 6. — 768 с.

111. *Патріарх Філарет.* Проповіді / Патріарх Філарет. — К.: УПЦ КП, 1999. — Т. 1. — 535 с.

112. *Патріарх Філарет.* Проповіді / Патріарх Філарет. — К.: УПЦ КП, 2000. — Т. 2. — 442 с.

113. Педагогическая энциклопедия: В 4 т. / Под. ред. Н. А. Каирова. — М.: Совет. энциклопедия, 1968. — Т. 1. — 912 с.

114. Педагогічні ідеї Г. С. Сковороди / [В. З. Смаль, І. А. Смаль, І. А. Табачников]; Ред. кол.: О. Г. Дзеверін (відп. ред.) . — К.: Вища шк., 1972. — 246 с.

115. Педагогічні ідеї К. Д. Ушинського / Відп. ред. В. І. Войтко. — К.: Вища шк., 1974. — 339 с.

116. *Пінт О.* Це вам, батьки / О. Пінт. — К.: Радян. шк., 1978. — 339 с.

117. Покаяние и исповедь на пороге XXI века / Сост. В. П. Ведяничев. — СПб.: Общество святителя Василия Великого, 2000. — 736 с.

118. *Помиткін Е.О.* Психологія духовного розвитку особистості. Монографія / Е. О. Помиткін. — К.: Внутрішній світ, 2012. — 280 с.

119. *Помыткин Э. А.* 12 путей духовности / Э. А. Помыткин. – К.: «Внутренний мир». – 2011. – 112 с.

120. Популярная психология для родителей / Под ред. А. А. Бодалева. — М.: Педагогика, 1988. — 256 с.

121. Права дитини: від витоків до сьогодення: зб. текстів, метод. та інформ. матеріалів: метод. видання / Авт.-упоряд. Г. М. Лактіонова та ін. — К.: Либідь, 2002.— 208 с.

122. *Проколієнко Л. М.* Сімейне виховання підлітка / Л. М. Проколієнко, Д. Ф. Ніколенко. — К.: Радян. шк., 1981.— 296 с.

123. *Протоієрей Олександр Трофимлюк* Пасторська опіка молоді / Олександр Торфимлюк. — К.: УПЦКП, 2013. — 126 с.

124. *Радов А.* Что доверить детям / А. Радов. – М.: Знание, 1984. – 78 с.

125. *Регулич А. К.* Ключи Царства Небесного / А. К. Регулич, А. С. Яценко. — Житомир: Волинь, 2003. — 296 с.

126. *Реєнг О. П.* Українська національна ідея і християнство / О. П. Реєнг, О. П. Лисенко. — К.: Богдана, 1997. — 128 с.

127. Релігієзнавчий словник / За ред. А. Колодного, Б. Лобовика. — К.: Четверта хвиля, 1996. — 392 с.

128. Релігійна традиція в духовному відродженні України: матеріали Всеукр. наук. конф. — Полтава, 1992. — 190 с.

129. *Рогозин П. І.* Чи існує загробне життя / П. І. Рогозин. – Луцьк: РТМКФ «Християнське життя», 2006. – 160 с.

130. *Рубцова Т.* Виховання чесності і правдивості / Т. Рубцова. — К.: Знання, 1960. — 140 с.

131. *Рыбаков Б.* Язычество древней Руси / Б. Рыбаков . — М.: Наука, 1988. — 782 с.

132. *Савченко О. Я.* Дидактика початкової школи: підруч. для студ.пед. ф-тів. / О. Я. Савченко. – К.: Генеза, 1999. – 368 с.

133. *Сандей Аделаджа* Как стать хорошим отцом. – К.: ФОП Бондарук Л. Н., 2014. – 192 с.

134. Сакральная педагогика сердца Памфила Юркевича: Хрестоматия науч.-христиан. педагогики / Сост. и введение Ильченко В. И. — Луганск: ОАО «Лот», 2000. — 400 с.

135. *Священик Богдан Огульчанський.* Основи християнської культури для початкових класів загальноосвітніх шкіл «Божий світ і я». 1-й рік навчання / Богдан Огульчанський. — К.: ЗАТ «Броварська друкарня», 2000. — 53 с.

136. *Священник Г. Дьяченко.* Область таинственного / Г. Дьяченко. — М.: Планета, 1900—1992. —783 с.

137. Семейная жизнь и православное воспитание: Из духовного наследия Феофана Затворника, свмч. Владимира (Богоявленского), протоиерея Димитрия Соколова, философа И. Ильина. — СПб., 2005. — 336 с.

138. *Синельчиков В. В.* Возлюби болезнь свою / В. В. Синельников. — М.: Центрополиграф, 2007. — 426 с.

139. *Синиця І. О.* Про педагогічний такт вчителя / І. О. Синиця. — К.: Радян. шк., 1969. —206 с.

140. *Сіданіч І. Л.* Духовно-моральне виховання дітей в історії педагогіки та вітчизняної школи (Монографія) / І. Л. Сіданіч, О. П. Кислашко. – К.: Дереза-Друк, 2012. – 494 с.

141. *Сіданіч І. Л.* Божі заповіді – моральний дороговказ для людини (Основи християнської етики) / І. Л. Сіданіч, О. П. Кислашко. – К.: Грамота, 2011. – 200 с.

142. *Сіданіч І. Л.* Виховання любові та поваги до батьків / І. Л. Сіданіч. — К.: Плеяди, 2005. — 180 с.

143. *Снігур С. А.* Функціонування моральних цінностей християнства в культурі Київської Русі: дис канд. філос. наук. / С. А. Снігур. — К., 2004. — 174 с.

144. *Стельмахович М. Г.* Теорія і практика українського національного виховання / М. Г. Стельмахович. — Івано-Франківськ, 1996. — С. 50.

145. *Стельмахович М. Г.* Українська народна педагогіка: навч-метод. посіб. / М. Г. Стельмахович — К: ТЗМН, 1997. — 232 с.

146. *Стельмахович М. Г.* Українська родинна педагогіка / М. Г. Стельмахович. — К.: Радян. шк., 1996. — 288 с.

147. *Стрижев А.* Школа православного воспитания / А. Стрижев. – М.:, Б. и., 1999. – 571 с.

148. *Суслопарова Л.* Все о бабушках / Л. Суслопарова. — М.: Знание, 1984. – 80 с.

149. *Сухомлинська О. В.* Духовне виховання дітей та молоді: загальні тенденції й індивідуальний пошук / О. В. Сухомлинська. — К.: Всеукр. фонд «Добро», 2006. — 43 с.

150. *Сухомлинская О. В.* Этюды о В. А. Сухомлинском: Педагогические апокрифы / О. В. Сухомлинская. — Харьков: ТОВ «Акта», 2008. — 431 с.

151. *Сухомлинский В. А.* Как воспитать настоящего человека / В. А. Сухомлинский. — К.: Радян. шк.,1975. — 235 с.

152. *Сухомлинский В. А.* О воспитании / Сост. и авт. вступит. очерков С. Соловейчик. — М.: Политиздат, 1975. — 272 с.

153. *Сухомлинский В. А.* Об умственном воспитании / Сост. и авт. вступ. статьи М. И. Мудян; рук. кол. Н. Д. Ярмаченко.—К: Радян. шк., 1971.—244 с.

154. *Сухомлинский В. А.* Сердце отдаю детям / В. А. Сухомлинский. — К.: Радян. шк., 1971. — 244 с.

155. *Сухомлинський В. О.* Вибр. тв.: у 5 т. / В. О. Сухомлинський — К.: Радян. шк., 1976.—Т. 1.— 654 с.

156. *Сухомлинськийй В. О.* Вибр. тв.: у 5 т. / В. О. Сухомлинський— К.: Радян. шк., 1976.— Т. 2.— 670 с.

157. *Сухомлинський В. О.* Вибр. тв.: у 5 т. / В. О. Сухомлинський — К.: Радян. шк., 1976. —Т. 3.— 670 с.

158. *Сухомлинський В. О.* Вибр. тв.: у 5 т. / В. О. Сухомлинський — К.: Радян. шк., 1976. — Т. 4. —620 с.

159. *Сухомлинський В. О.* Вибр. тв.: у 5 т. / В. О. Сухомлинський — К.: Радян. шк., 1976. —Т. 5. — 639 с.

160. *Тарасенко Т. С.* Дивосвіт / Т. С. Тарасенко. — К.: МПП Центр «Київ», 1995. — 204 с.

161. *Теодор Студит.* Поучення: Джерела християнського Сходу / Теодор Студит. — Львів: Свічадо, 2005. — 226 с.

162. *Тихоплав Т С.* Физика веры / Т. С. Тихоплав, В. Ю. Тихоплав. — СПб.: ИД «Весь», 2001. — 256 с.

163. *Тишкевич С.* Церков Богочеловека / С. Тишкевич. — Нью-Йорк, 1958. — 581 с.

164. *Ткачев А.,* протоиерей. Беседы с отроком / А. Ткачев. — Кировоград: Православна просвіта, 2006. — 189 с.

165 *Ткаченко О.* Повернення до Божого храму /О. Ткаченко. – К.: Грамота, 2004. – 135 с.

166. *Толстой Л. Н.* Верьте себе. Мысли о вере. Ложные веры / Сост. А. В. Потапова. — К.: Радян. шк., 1991. —38 с.

167. *Толстой Л. Н.* О воспитании / Л. Н. Толстой. – М.: Типография Н-въ Гатцука, 1910. – 23 с.

168. *Тома Кемпійський.* Наслідування Христа / Тома Кемпійський. — Львів: Свічадо, 1994. — 230 с.

169. *Трухин Н. А*. Будущему семьянину / Н. А. Трухин. — К.: Радян. шк., 1987. — 271 с.

170. *Турчак Л*. Чеснота: Мужність / Л. Турчак // Слово вчителю № 4(34). – 2015. – С.12 -13.

171. *Уайт Е*. Виховання та освіта / Е. Уайт. – К.: Джерело життя. 2013. – 320 с.

172. Українці: народні вірування, повір'я, демонологія / Упорядкув., вступна ст. А. П. Пономарева. — К.: Либідь, 1991. — 640 с.

173. *Ушинський К. Д.* Про сімейне виховання / К. Д Ушинський. — К.: Радян. шк., 1974. —150 с.

174. Формування основ християнської моралі в процесі духовного відродження України: матеріали Міжнарод. наук.-практ. конф. — Острог, 1995. — Кн. 1. —56 с.

175. Формування основ християнської моралі в процесі духовного відродження України: матеріали Міжнарод. наук.-практ. конф. — Острог, 1996. — Кн. 2. — 225 с.

176. Формування творчої особистості засобами етнопедагогіки: метод. рекомендації / Укл. С. К. Стефанюк. К.: ІСДО, 1995. – 176 с.

177. *Франк С. Л.* Духовные основы общества / С. Л. Франк. — М., 1992. —511 с.

178. *Харитонов Р.* Воспитай ученика. / Р. Харитонов. — М.: Политиздат, 1973. — 126 с.

179. Хлеб насущный: Ежедневное христиан. чтение. — Минск: Библейский радиокласс, 2001. — 367 с.

180. *Хрипкова А. Г.* Девочка—подросток-девушка / А. Г. Хрипкова, Д. В. Колесов. — М.: Просвещение, 1981. — 128 с.

181. *Хрипкова А. Г.* Хлопчик–підліток–юнак / А. Г. Хрипкова, Д. В. Колесов. — К.: Радян. шк., 1983. — 272 с.

182. Христианское воспитание детей с первых лет жизни: Краткий семейный молитвослов. — М.: Аксиос, 2003. — 126 с.

183. Христианское воспитание детей. — М., 1993. — 70 с.

184. Христианство и мораль: зб. наук. праць. — Тернопіль: Укрмедкнига,
2001.— 155 с.

185. Християнські цінності: історія і погляд у третє тисячоліття: зб. наук. записок нац, ун-ту «Острозька Академія» — Острог: Відділ на У «ОА», 2002. — Т. VI. — 544 с.

186. Цветник духовный (две части в одной кн.) — М.: Типолітография Н. Ефремова, 1903.— Кн. 1.— 253 с.; Кн. 2.— 234 с.

187. Что нужно знать каждой матери? — Тернополь: Изд. Свято-Успенской Почаевской лавры, 1998. — 52 с.

188. *Шевців В.*, отець. Перші кроки в напрямі неба: зб. катехитичних лекцій для приготування укр. дітей до першого Св. Причастя / В. Шевців. — Сідней—Львів, 1993. — 179 с.

189. *Шевченко Т. Г.* Кобзар / Т. Г. Шевченко. — К.: Радян. шк., 1983.— 608 с.

190. Школа православного воспитания / сост. А. Н. Стрежев. — М.: Паломник, 1999. — 575 с.

191. *Шмелев И.* Лето Господне / И. Шмелев. — М.: Молодая гвардия, 1991. — 564 с.

192. *Шпіриго Ф.* Католицький народний катехизм / Ф. Шпіриго: пер. О. Я. Левицького. — Львів: Вид-во отців василіян «Місіонер», 1997. — 597 с.

193. *Шумада М. С.* Закувала зозуленька: Антропологія укр. нар. творчості / М. С. Шумада. — К.: Веселка, 1989. — 606 с.

194. *Щюре Э.* Великие посвященные. Очерк эзотеризма религий / Э. Щюре: пер. с франц. Е. Писаревой. — М.: Книга — СП Принтшоп, 1990. — 419 с

195. *Юлиян Я.* Отець Катрий ЧСВВ. Пізнай свій обряд. ОО Василіян / Я. Юлиян. — Нью-Йорк—Рим, 1982. — 493 с.

196. *Юркевич П. Д.* Сердце и его значение в духовной жизни человека, по учению слова Божия / П. Д. Юркевич // Тр. Киев, духов. академии. — 1860. — № 1. — с. 85,86.

197. *Ягулов В. В.* Педагогіка / В. В. Ягулов. – К.: Либідь, 2002. – 560 с.

198. Я иду на урок в начальную школу: Основы православной культуры: Книга для учителя . — М.: Первое сентября, 2001. — 256 с.

199. *Януш Корчак*. Как любить ребенка / Януш Корчак. — М.: Политиздат, 1990. — 492 с.

200. *Януш Корчак*. Як любити дітей / Януш Корчак. — К.: Радян. шк., 1976. — 160 с.

201. *Ярош К. Н.* Современные задачи нравственного воспитания / К. Н. Ярош. — Харьков, 1993.— 163 с.

Наукове видання

Протоієрей Олександр Кислашко

Сіданіч Ірина Леонідівна

ХРИСТИЯНСЬКЕ ВИХОВАННЯ ДІТЕЙ У СІМ'Ї

Навчальний посібник

Редактори
Н. А. Скиба
Технічний редактор
Н. А. Скиба
Комп'ютерна верстка

Підписано до друку 18.11.2014
Папір офсетний.
Тираж 1 000 пр. Зам. №

Видавництво **«Духовна вісь»**
вул..Жовтнева, 27, м. Вишневе, 08132
Києво-Святошинський р-н, Київська обл.
Тел.:(044) 390-36-21, (098) 582-36-46 (автор)
Електронна адреса: 2363395@ukr.net

Свідоцтво про внесення до Державного реєстру України
суб'єктів видавничої справи ДК №798 05.02.2002
Свідоцтво про державну реєстрацію юридичної особи
Серія А 01 № 142340 21.02.2008

Підприємство «Центр соціально – трудової реабілітації інвалідів м. Києва»,
Філія №7